

Lymbus

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

Lymbus

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

Főszerkesztő
Ujváry Gábor

Felelős szerkesztő
Kerekes Dóra

Olvasószerkesztők
Nyerges Judit

A szerkesztőség címe (postai cím):
1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4. (1250 Budapest, Pf. 3.)
E-mail: lymbus@mol.gov.hu
Tel.: (+36 1) 225 2860
Fax: (+36 1) 225 2865

A szerkesztőbizottság tagjai:
Fazekas István, Geccsényi Lajos, Gömöri György, Jankovics József, K. Lengyel
Zsolt, Mikó Árpád, Monok István, Pálffy Géza, Petneki Áron, Szentmártoni
Szabó Géza, Varga Katalin

*A kötetet kiadja a Balassi Bálint Intézet, a Klebelsberg Kuno Alapítvány, a Magyar Országos
Levéltár, a Nemzetközi Magyarstudományi Társaság és az Országos Széchényi Könyvtár.*

*A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és
a Nemzeti Kulturális Alap Levéltári Szakkollégiuma támogatta.*

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma

HU ISSN 08650632

A kiadásért a Magyar Országos Levéltár főigazgatója felel.
Borítóterv: Csizmadia Kata
A nyomdai munkálatokat az Akaprint Nyomdaipari Kft. végezte, 2006-ban.
Felelős vezető: Freier László
Megjelent 22,5 (B/5) nyomdai ív terjedelemben.

2006 DEC 04

Lymbus

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

Budapest

2006

Magyar torta tizenkét személyre

Hazánk gasztronómiatörténeti kutatásain belül az elmúlt száz évben nem fordult kellő figyelem a magyar vonatkozással bíró korai szakácskönyv- és receptkutatásra. Minden valószínűség szerint a téma iránt érdeklődők csekély száma, illetve a kutatott terület speciális volta miatt történhetett így. Ebből adódóan a megjelent, összefoglaló jellegű¹ vagy egy korszakot bemutató publikációk² – kivétel nélkül Radvánszky Bélára hivatkozva³ – a XV. századra datálják az első magyar recepteket (Néhány jó magyar és cseh étel főzésének feljegyzése).

Véleményem szerint azonban – Hans Wiswe munkájára támaszkodva – már a XIV. századból is maradt fenn magyar recept. A *Magyar torta* elkészítési leírását az ebből az időszakból származó *Libro di cucina*⁴ tartalmazza.⁵

A recept alapján véve egy húsos töltelékkel készített rétestorta.⁶ A kappan- és sertéshúst, hagymával, fűszerekkel, sóval megízésítve bő zsírban megsütötték, majd vízzel felöntve megpárolták. Közben elkészítették a lisztből és sós vízből álló tésztát, amelyet lapokra nyújtottak,⁷ szalonnával zsíroztak, töltöttek, végül megsütöttek.

Természetesen nem állítom, hogy a *Magyar torta* az első magyar recept, de arra utal, hogy érdemes további középkori receptek után kutatni.

¹ A teljesség igénye nélkül pl. GUNDEL, 1943. 293, 295.; KOVÁCS, 1981. 11.; SZÁNTÓ, 1986. 15–16.

² BENDA, 2004. 18.

³ „A müncheni királyi könyvtárban 349/cod. germ-mon. jegy alatt lévő codexből, amely a XV. század második feléből való vegyes darabokat tartalmazza.” RADVÁNSZKY, 1893. 3–4.

⁴ A XIV. századi recepteket tartalmazó *Libro di cucina* című művet 1899-ben adták ki. (LIBRO, 1899.) Hans Wiswe könyvében felfedezhetünk még egy, a magyar kutatóknak ismeretlen receptet. Messisbugo *Pisztráng borban magyar módra* leírását, ez azonban valamivel későbbi keletkezésű, mint a *Magyar torta*. MESSISBUGO, 1556.

⁵ WISWE, 1970. 108.

⁶ A *torta* szó olasz eredetű, amelynek jelentése: tortaformában sült édes tészta, rendszerint gyümölcsel ízesítve. A torta szóval először a rómaiaknál találkozhatunk, ahol fonott kalácsot jelentett. Magyarországon 1546-ban fedezhetjük fel a szót: „zemle lyztet hoztam tortanak”. BENKÓ, 1976. 949.

⁷ A módszer hasonlít a rétes készítésére, igaz, az alapanyagok közül hiányzik néhány, napjainkban használatos alapanyag (tojás, ecet, zsír) és technológiai (a tészta hólyagosra dolgozása, pihentetés, a hűzést követő szikkasztás) folyamat. PETŐ, 1991. 719–720.

CXIII. Torta ungarasca per xii persone⁸

Toy uno capone ben grasso e toy uno lombolo de porco grande e do cepole grosse e meza libra de specie dolze e fine e toy tre libre d'onto fresco che non sia salato e toy tanta farina che sia tre pani, la migliore, che tu poy avere; e toy lo caponi e 'l lombolo del porco [e] fane morselletti e de le do cepole fane morselletti e meti queste cosse a sofriger in lo songiazo fresco [in] quantità; e de le dite dolze e zafarano assay e un poco de sala; e quando è ben soffrito mitige un bichiero d'aqua ch'el se cocha senza compimento, e toli la farina e destruta con aqua fresca insalata con un pocho de salina e menala molto forte, e quando è ben menato, toy uno testo de ramo ben stagnato e onzilo ben de questo lardo fresco che tu ay. Toy la pasta e menala e sotiliala con una mescola e fala sotille, e siate due a traer sotille a foglio con lardo e fane infina a xvij fogli, et postea toy questo batuto de capon e de altre cosse fane uno solo suso questa metà, e poni altre tante fogle sopra questo solo ben inaffiato ziaschuno pe si di lardo e fa una crosta de sopra per vardia. Questa torta vole poco foco de sotto e bon foco di sopra, e poy fare per più, o per men, toiando le cosse a questa misura.

⁸ <http://www.staff.uni-marburg.de/~plonin/frati.htm> (a letöltés ideje: 2005. június 9.)

CXIII. Magyar torta tizenkét személyre⁹

Végy egy jó kövér kappant és egy nagy disznóoldalast és két nagy hagymát és fél libra édes és finom fűszert és végy három libra friss zsiradékot, ami nem sós és végy három kenyérnyi lisztet, a legjobbat, amid csak van; és vedd a kappant és a disznóoldalast és vágd apró darabokra és a két hagymát is darabold fel és tedd fel ezeket a dolgokat sülni a bőséges friss zsiradékba; és adj hozzá egy csipet édes fűszert, sok sáfrányt és egy kevés sót; és amikor jól megsült, csillapítsd egy pohár vízzel, nehogy odaégjen, és vedd a lisztet és gyúrd össze kevés sóval ízesített friss vízzel, és nyújtsd ki jó erősen, és amikor jól kinyújtottad, végy egy jól ónozott rézedényt és kend ki jól a legfrissebb szalonnával, amid csak van. Vedd a tésztát és nyújtsd ki és nyújtsd vékonyra egy keverőfával és vékonyítsd el, és ketten legyetek, hogy vékony levélre húzzátok, szalonnával, és végül csinálj belőle 18 levelet, és azután vedd ezt a kappanból és egyéb dolgokból álló tölteléket, csinálj belőle egy szaftos alapot az egyik felére (ti. a leveleknek) és tedd az összes többi levelet erre az alapra, minden egyes darabot jól bekenve szalonnával és csinálj héjat a tetejére, hogy befedje. Ez a torta alulról kevés, felülről jó tüzet igényel, és készíthetsz belőle többet, vagy kevesebbet, e mérték szerint véve a dolgokat.¹⁰

⁹ Itt szeretnénk köszönetet mondani Tóth Orsolyának és Ternovszky Gergelynek a recept fordításáért.

¹⁰ Az eredeti szövegben néhány szó több jelentéssel bír, de reményeink szerint sikerült a legmegfelelőbb változatot kiválasztanunk.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- BENDA
2004
BENDA Borbála: *Étkezési szokások a 17. századi főúri udvarokban Magyarországon*. PhD-értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Történeti Doktori Iskola. Bp., 2004.
- BENKŐ
1976
A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Főszerk. BENKŐ Loránd. III. kötet. Bp., Akadémiai, 1976.
- GUNDEI
1943
GUNDEI Károly: *A könyv fejlődése és a magyar szakácskönyv-irodalom a XVIII. század végéig*. In: BALLAI Károly: *A magyar vendéglátóipar története. A honfoglalástól napjainkig*. Bp., Állami Könyvterjesztő Vállalat, 1943. (Reprint: 1988.) 278–371.
- KOVÁCS
1981
KOVÁCS Sándor Iván: „*A gyomros matéria*” In: *Szakács mesterség könyvecskéje. A csáktornyai Zrínyi-udvar XVII. századi kéziratos szakácskönyve és a Tótfalusi Kis Miklós által kiadott kolozsvári szakácskönyv*. Szerk. KIRÁLY Erzsébet. Bp., Magvető, 1981. 5–142.
- LIBRO
1899
Libro di cucina del secolo XIV, a cura di Ludovico FRATI. Livorno, 1899.
- MESSISBUGO
1556
MESSISBUGO, Christoforo di: *Libro Novo nel qual s'insegna a far ogni sorti di vivanda ...* Venedig, 1556.
- PETŐ
1991
PETŐ Gyula: *Ételkészítési ismeretek a vendéglátó-ipari szakközep- és szakmunkásképző iskolák számára*. Bp., Közgazdasági és Jogi, 1991.
- RADVÁNSZKY
1893
RADVÁNSZKY Béla: *Régi magyar szakácskönyvek*. Bp., Atheneum, 1893.
- SZÁNTÓ
1986
SZÁNTÓ András: *Eleink ételei*. Bp., Mezőgazdasági, 1986.
- WISWE
1970
WISWE, Hans: *Kulturgeschichte der Kochkunst*. München, Heinz Moos, 1970.

Jesuitai practica és A Pápistai Római Vallás Medgyesi Pál egy kötetéhez hozzáfűzött, kéziratoss antijezsuitikák

A kézirat Medgyesi Pál – a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában őrzött – *Dialogus politico ecclesiasticus* című műve végéhez hozzátoldott 40 oldalon található.¹ A 1650-ben Bárfán kiadott *Dialogus* ezen példánya a Magyar Nemzeti Múzeum állományából került az Akadémia könyvtárába, a Nemzeti Múzeumba kerülésének körülményei ismeretlenek. Valószínűnek tűnik, hogy a kötet a szerző saját példánya volt, ugyanis az első füzet nyomdai korrektrajelekkel javított hibái ugyanezen kiadás más példányaiban már nem jelennek meg. A könyv kötése a XVIII. század elejére tehető (tehát jóval későbbi, mint maga a mű), mégis feltételezhető, hogy a 40 oldal nem ekkor lett hozzákötve, hanem éppen azt a célt szolgálta, hogy a korrektrát készítő személy számára a javításnak helyet adjon. A *Jesuitai practica* lejegyzője azonban minden bizonnyal nem Medgyesi Pál, és a szöveggel illetve a fordítóval való kapcsolata is kétségbe vonható.

A szöveg tulajdonképpen két önálló műből áll, az első 27 lapon a *Jesuitai practica*, további 11 lapon pedig *A pápistai római vallás* címmel 21 articulust tartalmazó írás található. Mindkét mű latin nyelvű antipropagandisztikus célú, jezsuitaellenes szövegekből készült fordítás, magyar nyelven mindkettő kiadatlan. A második mű utolsó bekezdésében a következő olvasható: „Ezeket deák írásban írva hozta két lutheranus prédikátor Debrecenben, akik küldettek az magyar hadak eleihez, ilyen izennettel és biztatással: Ha Cassahoz² mehetnek, tízezer ember jó eleikben. Deák nyelvből fordítván magyarra Debrecenbe valamely deák: Az lutheranus prédikátor egyik Petrőczy István úr³ prédikátora volt Cassa Trensén vármegyében, és másik Thurocz vármegyében⁴ volt prédikátor. Hozták Debrecenben 2da október, Anno 1673.” A fordítás latin nyelvű forrását, illetve a fordítót a szöveg szerzője nem nevezi meg, csupán Petrőczy István – az ismert költőnő, Petrőczy Kata Szidónia édesapja – prédikátoraira történik itt utalás, akik kilétét egyelőre azonban nem sikerült tisztázni.

Az eredeti latin nyelvű munkára vonatkozik a *Jesuitai practica* első oldalán a cím alatt található XIX. századi bejegyzés: „NB. Instructio Secreta vocatur apud Hulsium de Vallibus. p. m. 337”. Az itt említett Heinrich Hulsius a duisburgi akadémia professzora, akinek *De vallibus Prophetarum sacris* című műve háromszor jelent meg, először 1693-ban, majd 1701-ben kétszer.⁵ Az 1693-as kiadás 337. oldalán a jezsuiták elítélendő viselkedésére hívja fel a figyelmet azzal, hogy a *Jesuitai practica* latin változatának második fejezetét idézi. Ebből a rövid idézetből is feltűnik, hogy a Hulsius által használt latin nyelvű munka nem azonos a magyar fordítás forrásával, ugyanis annál jóval terjedelmesebb szövegről van szó, amely tartalmában azonban a magyar változattal egyező. A *De vallibus Prophetarum sacris*

¹ MTAk, RM I. 4* 267

² Kasza (ma: Košatec, SK)

³ Petrőczy István. Thököly István sógora, Petrőczy Kata Szidónia édesapja. Báró, hadvezér, a Wessclényi-féle öszezsküvés résztvevője. NAGY, 1987–1988. IX. 278–279.

⁴ Trensén és Türocz vármegyék (ma: SK)

⁵ ADB XIII. 334.

ban található citátum segítségével sikerült azonosítani a mű forrásául szolgáló latin nyelvű munkát, amely az európai irodalomban *Monita privata*, illetve *Monita secreta* címen ismert antijezsuitika.⁶

A szöveg a jezsuita rend működésének állítólagos szabályait taglalja, legnagyobb részletességgel kitérve a fiatalok társasághoz édesgetésének, illetve a pénzszerzésnek különböző módozataira. Sokáig kézirat formában terjedt, majd először 1614-ben jelent meg Krakkóban *Monita privata Societatis Jesu* címmel.⁷ Szerzőjének a lengyel származású Zahorowski Hieronimot (1583–1634) tartja a szakirodalom, akit 1611-ben bocsátottak el a jezsuita rendből.⁸ 1633-ban a szöveget újra kiadták, majd 1634-ben Gaspar Scioppius *Anatomia Societatis Jesu* című munkájában is megjelent,⁹ az 1700-as évek elején már angol, francia, német nyelvű fordítások is napvilágot láttak, majd a XX. században rendkívül nagy számban jelentek meg különböző nyelvekre fordított modern kiadásai.¹⁰

Magyar könyvtárakban a mű latinul összesen hat kézirat és egy nyomtatott formában található. A kéziratok közül négy csupán rövid, nyilván népszerűsítő céllal készült kivonatát adja az eredeti szövegnek.¹¹ A további két példány azonban a magyar szöveggel azonos, viszont csupán 16 intést tartalmaz, míg a magyar változat 17-et,¹² a forrás tehát ezekben az esetekben nyilvánvalóan nem azonos a *Jezsuitai practica* forrásával. A kézirat példányok mindegyikéről elmondható, hogy a XVIII. század végén keletkeztek, és az eredeti műre vonatkozóan semmilyen utalást nem tartalmaznak.

A Scioppius által szerkesztett *Anatomia Societatis Jesu* 1668-as kiadásának előszava (amelyet a korábban említett kézirat példányok, illetve a magyar fordítás sem tartalmaz) a *Monita secreta* szerzőjeként Claudio Aquavivát (1543–1615), a jezsuita rend vezetőjét nevezi meg.¹³ A bevezető szerzője ugyanitt azt állítja, hogy a szigorúan titkos intéseket a paderborni jezsuita kollégium előjárójának iratai között találták, miután a kollégiumot megszüntették, és könyvtárát a kapucinusoknak ajándékozták. A *Monita*-ban megfogalmazott, hitelességüket tekintve sokak által vitatott vádpontok igen élénk és hosszantartó diskurzust váltottak ki az európai irodalomban. A szöveg tartalmának eredetisége mellett foglalt állást többek között: Gaspar Scioppius (1633),¹⁴ Michael Ruckert (1654),¹⁵ Pierre Jarrige (1658)¹⁶ és Enrico di Sant' Ignazio (1712)¹⁷. Míg az alábbi szerzők antipropagan-

⁶ A latin nyelvű forrásszöveg felderítéséhez Kiss Farkas Gábor, a szakirodalomban való tájékozódáshoz pedig Molnár Antal nyújtott értékes segítséget.

⁷ A *Monita Privata* először Gaspar SCIOPPIUS: *Anatomia Societatis Jesu* című művében szerepel *Monita secreta* cím alatt.

⁸ O'NEILL–DOMÍNGUEZ, 2001, IV. 4064–4065.

⁹ SCIOPPIUS, 1634.

¹⁰ Franciául megjelent 1669-ben és 1761 között négyszer, Angliában angol és latin nyelven 1658 és 1850 között hatszor, Németországban pedig németül és latinul 1725 és 1897 között tizennyolcszor. Forrás: PILATUS, 1995. 443. A XX. századból olasz, spanyol, francia, német, angol, orosz, lengyel, svéd és portugál nyelvű kiadások ismertek (összesen 37).

¹¹ OSZK, Quart. Lat. 2696 fol. 170–172; Quart. Lat. 1191 fol. 1–30; Quart. Lat. 1278 fol. 72–73; Quart. Lat. 3977 fol. 62v–65.

¹² OSZK, Quart. Lat. 2233; I;K, G 76.

¹³ BBKL, I, 202.

¹⁴ SCIOPPIUS, 1633.

¹⁵ RUCKERT, 1654.

¹⁶ JARRIGE, 1658.

disztikus vádiratként értelmezik a *Monitát*: Mattheus Bembus (1615),¹⁸ Jacob Gretser (1618),¹⁹ Tanner Adam (1618),²⁰ Laurenz Forer (1634),²¹ Alphonse Huylenbroucq (1712, 1713)²² és van Aken (1882).²³ Majd olyan jezsuitaellenes szerzők is „hamis, és rend ellen írt szatíráként” emlegették a művet, mint a *Tuba Magna* szerzője, a janzenista Antoine Arnauld (1668),²⁴ valamint később Ignaz von Döllinger és Franz Heinrich Reusch.²⁵ Paul von Hoensbroech *Der Jesuitenorden* című művében mégis azt állítja, hogy bár a *Monita* bizonyosan nem jezsuita szerző munkája, tartalmilag tulajdonképpen hitelesnek tekinthető.²⁶ Magyarul Duhr Bernát *Jezsuita mesék* című könyvében olvasható hosszú és részletes fejtegetés a *Monita* eredetiségével kapcsolatban.²⁷

A *Monita secretával* kapcsolatos legteljesebb bibliográfia a Polgár László által szerkesztett *Bibliographie sur l'histoire de la Compagnie de Jésus* című kötetben található.²⁸ Részletes bemutatás és recepciótörténeti áttekintést nyújt Pilatus *Der Jesuitismus* című könyvében,²⁹ illetve John Gerard a jezsuita rend történetét feldolgozó munkájában.³⁰ A legújabb és minden bizonnyal legteljesebb szakirodalom Sabina Pavone *Le astuzie dei Gesuiti, Le false Istruzioni segrete della Compagnia de Gesù e la polemica antigesuita nei secoli XVII. e XVIII.* című munkája.³¹

Forrás

Jesuitai (vagy inkább Esuritai³²) practica Kiváltképpen Valo intesi az Jesus Társaságának

Első intés

Miképpen kellessék viselni magát az szerzetnek midőn valamely új helyre bevitetik.

Hogy kedvet találjon a lakosoknál a Társaság, akikhez nem régen érkezett, igen hasznos arra a Társaság rendjének megmagyarázása, mely az regulában vagyon írva, hogy felebarátjának üdvösségében hasonlóképpen munkálkodgyék, mint magáiban. Azért alázatus szolgálatot kell tenniük, elmenvén ispotályokban,³³ s a szemetén fekvőket meglátogatni, gyónásokat hallgatni minnyájuknak; még messzevalókhöz is elmenni, alamizsnát szerezvén, és azt mások láttára szegények-

¹⁷ SANTI' IGNAZIO, 1712.

¹⁸ BEMBUS, 1615.

¹⁹ GREYSER, 1731–1741. In: BECKER, 1853, I. 345–364.

²⁰ TANNER, 1618.

²¹ FORER, 1634.

²² HUYLENBROUCCQ, 1712., illetve HUYLENBROUCCQ, 1713.

²³ DUHR, 1893. 42–43.

²⁴ PILATUS, 1905.

²⁵ DÖLLINGER–REUSCH, 1889, II. 295–317, 555–593.

²⁶ HOENSBRUECH, 1926–1927; KOCH, 1934. 1227.

²⁷ DUHR, 1893.

²⁸ POLGÁR, 1981. 540–541.

²⁹ PILATUS, 1905. 437–467.

³⁰ GERARD, 1902. 1–19.

³¹ PAVONE, 2003., illetve PAVONE, 2006.

³² Szójáték a latin esurita (kiéhezett) szóval.

³³ ispotály = kórház, elfekvő

nek osztván; hogy ezen cselekedettel jó példát vevén ez világi emberek, bővebb-kezüek legyenek, és többet adjanak nekünk.

Második intés

Mit kelljen cselekednie, hogy az micink fejedelmek és nagy emberek barátságában jussanak

Nagy ügyekezetek kívántatnak arra, mindnapi oktatás, akkor hajolni az nagy embereket szerzetes emberekhez, midőn gyűlölséges cselekedeteket könnyen meg nem dorgálják; és jobban magyarázzák meg nekik az fejedelmek házasságában attyokfiaival, melyek az község előtt nagyok tartatnak, és az olyan házásokat átkozzák. Így azért, mikor ezeket és hasonlót kívánnak az fejedelmek, biztatni kell, hogy elnyerik az mit akarnak; magyaráztassanak meg az okok, kik őket inkább gerjesszék, tudniillik az házasság nekik nagyobb erősségekre, és J[stenü]nk dicsiret-re való. Hasonlóképpen, mikor valamely fejedelem valami dologhoz akar kezdeni, mely nem minden alatta valóknak tetszik: tudniillik hadat indítani, ottan segíteni kell akarattját és állhatatosságra inteni. Az nagy rendeknek adják értésére és hitessék el, hogy az fejedelmeknek engedni kell, mindazáltal közönséges dologban nem kell elengedni, hogy nekünk ne tulajdoníttassék, hogyha pedig szemünkre vetnék, mutattassanak meg közönséges intésink, melyek azt nekünk tiltják. Hasznos az fejedelmek barátságát elnyerni, hogyha követségeket nekik kedves dologban járunk, ajándékokcsákkal kell az fejedelmek körül valók szívét lágyítani, miben gyönyörkedgyék az fejedelem, mint tessék az ember neki (mindazzal lelkiismeret szabadságával), és alkalmatosságot kapván, színleljék be magokat fejedelmek és urak kedvébe. Ha feleségek nélkül valók, dicsirtessenek oly leányok házasságra, kik attyokkal együtt hozzánk jó szívvel vannak, és az leányokat, ha kérdezik, olyan dicsiretekkel kell dicsírni, az mineműt tudják, hogy kívánnak az Fejedelmek. Így léssen, hogy feleségek által másokat (kik idegenek) jóakaróinkká tegyünk. Példa tanított erre meg az Ausztriai házban, Lengyel- és Franciai országban meg egyéb helyeken is. Hogy az asszonyok szíve meg ne változzék, és jóakarattyokat tőlünk meg ne vonják, valóságosan emlékeztetni kell az mi Szerzetünk szeretetüre, mind az micink által, mind magok szolgálói által, kik az micinkhez jó szívvel vannak, melyek különb-különbféle ajándékokkal az mi barátságinkban megtartassanak. Így titkosabb dolgait is asszonyoknak, és azokat, melyeket tudnunk szükség, kijelentik. Az nagy emberek lelkiismereti igazgatásában kövessék azoknak az authoroknak tanítását, kik szabadosabb lelkiismeretet tanítanak az barátok vélekedése ellen, hogy azokat meg vetvén az micinket kövessék, és az mi igazgatásinktól függjenek lelkiismeretekben. Igen sokat használ az fejedelmek és nagy rendek hozzánk édesítésére, részesekké tenni őket Szerzetünk érdemében, mivel nagy szabadságink vannak az megtartott történetekből abszolálni, és meg nem bocsátott vétkeket, avagy fogadásokat felszabadítani, dispensálni³⁴ börtökben, házasság fogadásiban, akadályokban és egyéb fogadásokban.

Hivattassanak scholainkban, és ott köszöntessenek versekkel, ajánljanak nekik theseseket, és ha úgy tetszik, magunknál marasztassák feltartatván: és ha az személynek mivolta úgy kívánja köszöntessenek különb-különbféle nyelveken az micinktől asztal felett.

³⁴ dispensal = felment

Az nagy rendek között való háborúságok csendesítsenek le. Hogyha valamely fejedelemnek, mely hozzánk jó szívvel van, valami ellennünk való előkelő ember szolgál, tessenek neki általunk nagyobb becsület szerzése ura előtt mi kérésünkre, úgy annyira hajtsa az fejedelmeket és egyéb rendeket társaságunkhoz, hogy azért még attyokfiaival is egyben vesszenek. Azkik az Szerzetből kimentek, semmiképpen ne commendályák³⁵ az nagy rendeknek, adandó tiszteket jelentgessék, és mikor megadják, örvendezzenek neki verses könyveket íratván az tanuló deákokkal azok dicsíretire, azmely városban először azon tisztnben emeltetnek.

Harmadik intés

Mínemű hasznát vegyük az uraknak, midőn pénzből szükösök, mindazáltal nagy tekintet vagyon reájok az országban, és másképpen is használhatnak nekünk.

Az ilyen urak, ha világi emberek, kedvet kell nálók keresni, és segítségül hívni ellenkezőink ellen, kedvezéseket az törvényekben, méltóságokat, jóakarattokat, falunknak, házaknak, kerteknek és kőbányáknak megvételeiben, az Szerzet való házak épületére, kiváltképpen azokban az városokban, kikben az mieink kedvezsek. Azon urakot kell arra bírni, hogy lágyítsák, sőt megfenyítsék az alacsonyabb renden való emberek keménységét, kik minket semmiminek tartanak. Az papi rendektől (úgymint érsektől, püspököktől), hogy az praelatusok³⁶ és parochusok,³⁷ kik jóakarattal vannak, az mieinket böcsüljék, ne is ellenezzék az mi szolgálattunkot, sőt azt meg kell nyerni. Német és lengyel országokban (az holott az püspököknek nagy méltóságok vagyon, melyet kicsiny dologgal közölvén, dolgokat azon fejedelmekkel megnyerhetnek), hogy hogy clastromokot, parochiakot, prae-postsagokot, oltároknak fundatioit nekünk rendeljék, akár mint ellenzék a világi papok és barátok, melyet azon helyekben megnyerhetnek, ahol katolikusokkal elegy eretnekek és sesmatikusok [?] vannak. Mutassák meg az püspököknek, minemű hasznos dolgokat ezáltal cselekesznek, mely az világi papoktól és barátoktól (az éneklésen kívül) nem vártathatuk, dicsirtessék J[ste]nes indulati az püspököknek, juttassák eszekbe az jó cselekedetnek emlékezetit, ha az társaságé leszen az hely.

Az világi papok szolgálatát is könnyen megnyerhetük, mivel az mieinkhez gyónnak, és az mi igazgatásinktól függnek, és nagyobb állapotot reménlenek, gazdagabb püspökségeket miáltalunk. Mínd fejedelmek és püspökök előtt gondot viseljenek midőn Collegiomot fundálnak nekünk. Parochialis templom mellett, hogy csak az mieinknek legyen hatalma, örökös vicariust³⁸ tenni lelkek gondviseléséért, maga az superior³⁹ legyen egy ideig az parochus és minden igazgatása az templomnak mienk legyen. Ugyanazok által vigyék végben, hogy Collegiomok építtessenek oly helyben, ahol ellenünk való akademikusok vannak. Ha katolikus vagy eretnek polgárok az mi fundationkot⁴⁰ az városban tiltják, ő magoknak kell az fővebb templomban prédikáló széket nekünk emelniek. Ha valaha történik hogy az boldogok vagy szentek közé kelljen számláltatni az mieink közül valaki-

³⁵ commendál = ajánl

³⁶ praelatus = katolikus (fő)pap

³⁷ parochus = plébános

³⁸ vicarius = helytartó

³⁹ superior = feljebbvaló

⁴⁰ fundatio = alapítás

nek, azon fejedelmek által kell végben vinni, az mieink csak hallgatván. Hogyha valamely úr követségben talál menni, megvetvén más szerzeteseket, kik nekünk ellenkezőink (hogy el ne hódítsák szívet tőlünk), azokban az tartományokban, kikben már mi elsők vagyunk, be is ne vitessenek. Ha azért az olyan követ Urak olyan tartományon mennek által, ahol az mieink vannak, hivattassanak Collegiomba, és az Szerzet csendessége szerént vendégeltessenek.

Negyedik intés

Mit kelljen az gyóntatóknak és prédikátoroknak meghagyni, kik az nagy rendek körül vannak

Hogy az királyoknak, fejedelmeknek és nagy rendeknek igazgatások egyenesen csak az mieink által menjen végben, igazgassák úgy őket, hogy az igazgatás azon dologra hajlandó legyen, melyet az fejedelmek akarnak, nem mindjárt, hanem szép móddal az igazgatás az külső igazgatásra hajoljon. Azért gyakran eszekben juttassák az fejedelmeknek az jószágok osztogatását, és tisztek adását az tartományban, mert az az igazság, és igen megbántatik Jn midőn az ellen vétnek. Mindazáltal megmondják, hogy ők ország dolgában magokat nem avatják, és mondják azt, hogy ők kételenség alatt mondgyak az meg hivatalyok szerént, mely dolgot midőn el hisznek az fejedelmek, magyaráztassék meg, minemű jószágos cselekedettel kellessék félneni azoknak, azkiket méltóságra akarnak emelni, azoknak rendit olyanok közül kell nevezni, kik jóakaróak mi társaságunknak, és olyanokat, kik annak előmeneteliben fáradoznak, kiket mindazál az fejedelmek nem magok, hanem mások által (kik mind az társaságnak s mind Uroknak hiteles emberei) jelentsék meg.

Azért az gyóntatók és prédikátorok az mieink, kik abban az birodalomban jámbor emberek, minemű természetűek, méltóságúak és gazdagok, s- minemű adakozók az mieinkhez, azoknak nevét magoknál tartásák, és az fejedelmeknek ismeretségiben juttassák, commendálván őket, hogy könnyebben alkalmatosság adatván nagyobb állapotokra emeltessenek az fejedelmektől. Azok, kik öneki gyóntató atyáktól és prédikátoroktól dicsírtetnek, az gyóntató atya és prédikátorok az fejedelmekkel gyöngén bánjanak, semmi okért keményen meg nem fedvén őket prédikációban és magok között való beszélgetésben. Confectumokat [?] és afféle édes italokat magok számára pénzeken vegyenek, nálók levő pénzzel megelégedjenek, midőn palotákban vannak alábbvaló házban ménjenek, igen okoson hitessék el az fejedelmekkel, hogy csak egy köröm szélénire ne tavozzék el lelki attyok tanácsától, végére menjenek. Ha valamely nagy ember meghal az tanácsból, vagy országbeli tisztből, annak helyében mást állatni ne késsenek, és hogy az külső igazgatás gyanóságától mentek legyünk, ne forgassák senkinek ügyét, hanem inkább másokra bízzák.

Ötödik intés

Mit kellessék afféle szerzetesekkel cselekedni, kik velünk veszekedvén sok helyen gyaláznak bennünket

Az ilyen emberek ellen nekünk bátorkodnunk kél, azért elhíttetni az emberekkel, hogy az mi társaságunkban minden szerzeteknél nagyobb tökéletesség legyen, és az miben más szerzetek dicsírtetnek, abban még felségesebben az mi társaságunk tündöklék. Az Anyaszentegyházban az éneklésen és ételbeli sanyarga-

táson kívül, melyekkel különbözünk az barátoktól, minden jobb renddel van az Társaságban. Meg aki vét azok is, tudniillik az éneklés által, meg kel edzeni az fogatkozásokat kikkel megmutassuk hogy elégtelenebbek az más szerzetek azon dolognak végben vitelére, melyben velünk akadályoskodnak. Nagyobb ügyekezettel kell azok ellen az szerzetesek ellen támadni, az kik az ifiak tanítására iskolákat akarnak szerzeni, olyan helyben ahol már az mi társaságunk méltóságosan és gyümölcsösön tanít. Mutassék meg az fejedelmeknek, hogy azok az emberek fel zavarják az országot, adattassék elejekben az akademikusoknak azokat az szerzeteseket, nálunknál nagyobb romlásokra következni.

Az fejedelmeknek sugallják még, hogy elégséges az társaság az ifiak tanítására.

Hogyha pápa vagy cardinál⁴¹ commendáló levele lészen nálok, az fejedelem által ügyekezzenek dolgokat végben vinni az pápánál, kinek mutassák meg, hogy az társaság jól viseli hivataljában magát. Commendáló leveleket szerezzenek az városoktól, (az kikben Collegiomok van) az jól tarsalkodásról, mert az ilyenekkel könnyen hitethetni, hogy félő visszavonás ne következék más scholak és parancsolatok oda menésével. Ha mások tanítanak, bár szerzetesek legyenek, azalatt az mieink az tanítást gyakorolják és feleletit adják mások örvenedezésére.

Hatodik intés

Az gazdag özvegy asszonyoknak az társasághoz való hajtásáról.

Választassanak erre koros idejű, eleven színű páterek, és gyakran látogassák meg az mieink, kik ha jó indulattal lesznek az társasághoz, ismét az mieink által ajánlattassanak neki az társaságnak cselekedeti, ha elfogadják, és az mi társaságunkat kezdik gyakorlani, rendeltessenek olyan gyóntató atyák nekik, kik jól igazgassák őket, és állhatatosokká tegyék őket az özvegyességben való megmaradásban, előszámlálván az özvegyességnek jóságát, kikkel nagy érdemet fognak nyerni. Hogy pedig dolgok jobban legyen, az szolgák sokaságának eltávoztatását tanácsolják, rendeltessenek tisztviselők az jószágban, kik annak igazgatására valók az helynek és személynek mivolta szerint. Elsőben azért azt vigye végben az gyóntató atya, hogy az ő tanácsán nyugodjék meg az özvegy asszony, és az ő igazgatását kövesse, úgy mint az következő jóknak fundamentomát. Jelentessék meg az sacramentomoknak⁴² gyakorlása, mise hallgatás, litániák mondása, minden héten kétszer háromszor ex hortatio⁴³ avagy intés legyen az özvegyesség jóságáról, az gyakor férjhez menés sokféle bajairól, az veszedelméről és nehézségéről. Tréfából említsenek olyan férfiat, kinek kérését az özvegy asszony (mellyel munkálkodnak) meg nem vetné, azon férfiak úgy commendáltassanak, természetüket, fogatkozásokat előszámlálván, hogy az özvegy asszony hallván csak ne is gondolkodjék az házasságról. Annakokáért, mivel már annyira megszerették az özvegyeséget, mentől hamarabb dicsirtessék neki az szerzetes élet, hogy szüzesség fogadását tétetvén vele, minden útját az férjhezmenésnek elzárják. Akkor kiváltképpen tanácsolni kell, hogy udvarából elrekesztessenek az tréfás ifiak, kevés vendéget engedjenek oda jární, azoknak való gazdálkodásban legyen rend tartás, falukbeli tisztviselők egyéb állapotbeliek is olyak legyenek, kiket az mi commendationkra tettettek, hogy az mi

⁴¹ cardinál = bíboros

⁴² sacramentom = itt: istentiszteleti rítus

⁴³ exhortatio = intés

akarunktól függjenek: midőn ennyire jutand, lassan-lassan az jó cselekedetekre kél vinni az özvegyet, melyeket az lelki Atyák rendelése szerént fog cselekedni.

Hetedik intéz

Miképpen kell az özvegyeket özvegységben megtartani, és jószágok jövedelméről való rendelésről.

Hogyha az közönséges indulatján kívül az özvegy A. adakozó voltát az társasághoz ezüst edények edényeknek, vagy valami nagy summa pénznek adásával megbizonyítja, legyen részes az mi társaságunknak érdemében, ha az szüzességről fogadást tézzen, esztendőben kétszer megújítsa az micink szokása szerént. Jelentessék meg az mi házi rendtartásunk, mely ha tetszeni fog, rendeltessék az udvarait az szerént. Intettessék az minden holnap gyónásra, és mint Cri[sztus] Urunk, Boldog Szűz és Apostolok innepi gyakoroltassék. Rendeltessenek circalok az férfiak és cselédek közé, kik az udvariak fogyatkozására vigyázzanak, és megjelentessék az Asszonyoknak. Tiltassanak meg az intések, suttogások és titok beszélgetések, az vétkesek keményen büntettessenek meg. Legyenek az udvarban tisztességes leány asszonyok, kik külömb-külobmféle ékességeket készítvén, az mi templomunkban magokat az tisztességben gyakorolják, előttök legyen az varró asszony is, ki megmutassa nekik az munkát, és erkölcsököt igazgassa.

Látogatassanak gyakorta az özvegyek, és nyájas beszélgetésekkel vigasztaltassanak és tápláltassanak, az gyónásban keményen meg ne dorgáltassanak, hanem akkor mikor kevés reménség vagyon, hogy valamit vegyenek tőlök. Igen használ ez is az özvegyek megtartására (ha kedvekért mindent cselekszenek), hogy bemelessenek az mi házainkba, akikkel akarnak az micink közül beszélgethessenek, hidegben ne engedtessenek házokból kimenni, avagy mikor rosszul vannak.

Ha leányoknak lakodalma lészen, külső tanuló ifiak verseivel dicsirtessék és dicsőíttessék meg, ha pedig halotti pompa kívántatik, igen méltóságos halotti készület legyen, végre valami lehet az özvegyek kedviért (csak adakozók legyenek, és az társasághoz jó szívvel), minden legyen. Okoson mindazáltal, és botránkoztatás nélkül, jószág jövedeleméről végezvén vele, jelentessék meg neki az dicsíretes tökéletesség, tudniillik az szent embereké, kik attyokfiat megvetvén, jószágokat és egyéb javokat az Cr[isztus] szegényire osztották. Hozattassanak elő az özvegyeknek példái, kik azon az úton hamar szentekké löttének. Annak okért, mikor az özvegyek magokat az mi kezünkbe ajánlják, készek levén az lelki A. igazgatását követni, voltaképpen megmondassék nekik, hogy nagyobb érdeme vagyon Jn előtt az ilyen cselekedetnek. Még az szerzeteseknek is ne adjanak az gyóntató A. híre nélkül alamizsnát, ki az mint neki tetszeni fog, kevesítheti vagy többítheti azt.

Távoztassák az gyóntató Atyák, hogy más szerzetesek az özvegy asszonyhoz ne járjanak, hogy az állhatatlan asszonyokat magokhoz ne vonják, midőn sok pénzek gyűl az jószágból, hogy az özvegyek kedves menyegzőre ne indíttassanak. Jelentsenek és tanácsoljanak is az gyóntató A. rend szerént való költséket, melyekkel minden esztendőben segéljék az mi Collegiominkot és házaink szükségét, kiváltképpen az Római domus professusoknak, azon pénzt rendeljék casulakra,⁴⁴ és egyéb templombeli készületekre, melyek az mi szentegyházainknak hasznosok lesznek az özvegyek halála után. Jelentessenek meg templomink fogyatkozásai,

⁴⁴ casula = miscruha

Collegiomainknak el nem végeztetési. Indíttassanak költsékre az örökös jó hírért, úgy mint templomokra, Úrtartókra, épületekre, tanácsoltassanak az gyónásra, hogy tudják hova terjeszteni adakozó voltokat. Azont kell cselekedni jól tevőinkkel és fejedelmekkel, kik minékünk pompás épületeket építenek.

Ha pohárszékek vagy valami ezüst mivek tanácsoltassanak, hogy az örökkévalóságnak szenteltessenek, ha az özvegyektől adattattak az mi szenteink koporsóihoz, Rómában bizonyíttassék jónak lenni más-másnak példájából, kik hasonlót cselekedtek, ez okból mutattassék meg, hogy tökéletes örökséget nyernek, midőn eddig való jóknak szeretetétől magokat elvonván és megüresítettvén, azokban az Crst (az ő szolgálának társaságában) örökösítették. Hogy ha fiaikat, leányokat Jni szolgálatra akarják adni, nem kél megvetni akarattyokat, mindazáltal kevesebbet kell az olyan özvegyektől elvenni, kik fiaikat, leányokat világi állapokra rendelik.

Nyolcadik intés

Az orvosságról, hogy az mi áhítatos özvegyeink fiai és leányi szerzetes életre adják magokat.

Mind gyöngén s- mind keményen az özvegy anyával el kél hitetni, hogy leányához keménységet mutasson, fenyegetéssel, vesszőzéssel, megtartóztatással, keményen tartván, nem adván nekik szép öltözeteket, igirvén nagyobb jegyruhát, ha apácákká akarnának lenni. Vessék elejekben az következő férjeknek keménységét, az házasságnak nagy veszedelmit és nehéz voltát, az Anya maga is tette, mintha bänná, hogy apácává nem lött volt, végre úgy cselekedjék leányával, hogy megunván anyjokkal való életet, kívánkozva siessenek az apácák közé. Fiokkal az micink társalkodjanak barátságosan, és néha vitessenek az Collegiomban, holott olyan dolgok mutattassanak nekik, melyek az Szerzetben való menetelre indítsák, úgy mint az Collegiomokhoz közel való kertek, melyekben mulatságok szoktak lenni, az ebédlő házban mutattassék meg nekik az tisztaság, az külső társalkodás a micink között s ajándékokcskák beszéd közben, mindazál az lelki dolgok el ne mulattassanak. Legyenek az özvegyek fiai mellett hozzánk jó szívvel való, sőt mienké leendő praeceptorok,⁴⁵ az anyjok egy kevésbé megvonja tőlök az mire szűkségek vagyon, mondja azt, hogy bajos az jószág állapotja. Ha tanúságnak okáért tartományokra mennek, ott az anya gyengén ne tartsa őket, hogy az unalomtól meg győzöttvén idegen helyen gondolkodjanak az Szerzetben menésről.

Kilencedik intés

Az Collegiomok jövedelminek bővítéséről.

Valóban megértessék az fejedelmek, nagy rendek és matronák gyóntató atyákkal, hogy midőn ők azoknak lelki dolgokat adnak, az Társaság javáért világiakat vegyenek tőlök. Azért az alkalmatosságot el ne mulassák, elvevén, midőn valamit adnak, és ha mi ígértetik, eszékbe juttassák, hogy azt az jó indulatot semmiképpen magoknak ne tulajdonítsák. Azkik az gyóntató atyák közül ezen dologban tunyáknak találtnak, amint az közönséges jóra alkalmatlanok, mindjárt elvetessenek az udvarokbul, és az Collegiomokban sonyargattassanak nagy fájdalommal. Hallottuk hirtelen halállal megholt ifiu özvegy asszonyok drága templomhoz való

⁴⁵ praeceptor = a magisztrátusó belül az adószedésért felelős személy

eszközököt testáltanak, s el nem vettek, midőn még éltekben adták volna, mivel az olyanoknak szerzésére nem az üdőt, hanem az akaratot kell ítélni, menjenek az polgárokhoz, nemesekhez és özvegyekhez, kiktől szorgalmasan meg tudakozzák, hogy ha magok vagy attyokfiai valamit az mi templomunkban lelkük üdvösségéért nem adnak-e. Hasonlóképpen kell az praelatusoktól, kik csak akkor vitettek tisztekben, mely üdőben sokat nyerhetnek az micink, mind az ilyenekkel igyekezzenek barátságokat vetni, meg magyarázván az Társaság hálaadó voltát és hűségét jóltevőihez, nem úgy mint más papok és barátok.

Legyenek ismeretségeken az városiaknak, kikben laknak, hasonlóképpen kereteknek, földeknek, szőlőknek, majoroknak, faluknak és az kik bírák, micsoda adóval tartozzanak, mi legyen jövedelmek, és így minemű contractussal,⁴⁶ vagy azoknak fiai Társaságban való vitelivel magokévé tehessék megismerők. Az mi hozzánk tartozó áhítatos személyeknek akár mikor jószágokat adjanak el olyan móddal, hogy rövid üdő múlva az Társaság ajándékon vegye vissza tőlök.

Ha az Társasághoz jó szívvel levő özvegyeknek csak leányok talál lenni, azokat az apácák klastromokban igazítsák, akár mely jegyruhát adván nekik, az többit pedig, úgy mint falukot, majorokot és mindeneket az micink könnyen megnyerhetik. Hogy ha pedig az mi Társaságunkbeli özvegynek egy vagy több fiai legyenek (midőn semmi reménség nincsen hogy fiai vagy leányi az Szerzetben légyenek) sugallják meg az anyának, hogy szintén elég, ha az jószág gyermekekre marad, az jövedelmet pedig maga jegyruhájáért az Társaságnak hagyhatja. Hogy ha pedig lesznek olyanok, kik csak egy-két faluval bírnak és az kegyességre hajlandók, ezeket vigyék arra, hogy az jószágát adja az Társaságnak, meglegedvén maga esztendőnként való táplálást venni, hogy Jnk maga alkalmasabban szolgálhasson az üdeig való gondviseléstől üresedvén.

Tizedik intés

Az Társaságok szerzéséről.

Mindenek igazgatására igen fog használni mind férfiu és asszony emberi nemből való Társaságokat emelni, akár minemű állapotúak légyenek, itt okos és gyors gyóntó A. választassék, az kik gyakran mind alattomban, mind nyilván való beszélgetésekben s exhortatiókban elhitesse vélek, hogy csak egy szórszálnira is el ne távozzanak lelki gyóntató A. igazgatásától, ha lelki ismeretekben félelem nélkül bátrok kívánnak lenni. Ezeket elvégezvén gyakran elejikkben adják az igazságnak jóságos cselekedetét, kinek-kinek megadni az övét, és az nagyobbaknak való engedelmességet, kiváltképpen lelki Atyáknak.

Mikor erre jutand az gyóntó A., az bűnösöknek tanácsolja, hogy az uzsorát és az hamisan gyűjtött marhát (mivel tulajdon uraknak vissza nem adathatandó) egyben gyűjtsék, és az Crs Jesus szegényét, az ő Társaságának szolgálait emlékezetre méltó alamizsnával segéljék, az mester és műves emberek (kik gyakran csalárdul munkálkodnak) intessenek arra, hogy hamis kereseteket egybe hordván valamely nevezetes dolgot építsenek templomunkban. Az urak szolgálaitól, szolgálóitól szorgalmasan ki halásszák az gyóntó A. az titkokot és gazdagságokat az uraknak, és ha valami módon az micinkre szállhatnának-e? Ha más szerzetesek járnak-e az urak házakot, s mi végre, s mit itilnek felőlök az emberek? Az darabontoknak és

⁴⁶ contractus = szerződés

egyéb igazság szolgálóknak kiváltképpen való gyóntó A. legyen, ki őket ékesgetvén fuallja beléjük, hogy olyan igen nem szomjúhozzák az emberi vért, és ne siessenek olyan igen az emberek megfogására, hanem mihelyt fejedelmektől vagy magistratusoktól⁴⁷ parancsolatot vesznek az gonosztevők megfogásáról, mindjárt megkérdejké lelkü Attyakot (az ki azokat megvizsgálja), ha jó lelkiismeret szerént véghez vitetnik-e. Azt az gyóntó A. pedig közölvén az dolgot, azmint az Társaságnak fog tetszeni, ahhoz szabják magokat, tanácsolja azt, mivel így az gazdag és nagy tekintetű bűnös az országban megintethetik, hogy elszökjék, ha másképpen nem előzhetik meg az igazságot.

Tizenegyedik intés

Az Társaságban keménység mutatásról.

Megvalljuk az mi disciplinánknak kemény voltát, kivetvén kezüllünk valamikor az Társaságnak tetszik (bár akármi rendűek legyenek, vének, ifiak, ha szinte idejek eltölt is, és erejek arena által, avagy egyéb akármi betegséggel) (minekutánna bementek az Társaságban) az megtartott casusokon⁴⁸ avagy történeteken kívül kivé-
vén az magfolyást, szabados leszen az elbocsátás.

Az elbocsátásnak, avagy kiűzésnek okai pedig ezek lesznek: t.i. ha az Társasághoz jó szívvel való áhítatos személyeket, kik annak hasznosok más szerzetben igazítsák, avagy Atyáknak, avagy olyanoknak megjelentük, kik ellenezhetik, hogy az Társaságba ne menjenek, ha javaktul való megválások attyokfiához jó akaratot mutatnak, nem adván egészen ez Társaságnak. Ezek mindazáltal egy néhány esztendeig az Társaságban sanyargattassanak, az fráterek alávaló állapotokra rendeltessenek, tartassanak az alávaló scholaban, hogy ott tanítsanak. Az följobb való Társaságok (kiváltképpen az teológiának negyedik esztendeje) meg ne engedtessek, pirongattassanak gyakran asztal felett az páterektől, tiltsák meg az gyóntatás is, távoztassanak el az többi társaságitól, sőt még az külsők társaságitól is. Vettesenek el kedves marhájak háló házokból, gyakrabban künn való büntetések rendeltessenek, innen könnyen az elbocsátásra érni. Ha az ilyen személyek, kik az feljel mondott vétkekkel jegyesek, panaszolkodnak az provinsialis⁴⁹ előtt az alkalmatlan tisztviselők ellen, ne higgyenek könnyen, ha mentessék az cselekedet, mondják meg, hogy tartoznak engedni előttök valóknak. Ahol vétek nincsen, ne legyenek kételkedők az tiszték az el bocsátásban, mivel az mi rendünk Társaságnak neveztetik, és az Társaságnak kötele is könnyen megoldatnak, nem is örökösök. Még az társaságnak kezdetin avagy elein kezdett az elbocsátás, mely világoson kitetszik abból, hogy az Társaságnak három fogadása vagyon, az tanulóké, segítőké és a fornátusoké [?], mely fogadásoknak nincsen alattomban való végezések, mint ha az Társaság tartoznék az ilyen fogadású embereket az Társaságban megtartani örökké. Az pedig soha nincs, hanem akár mikor, akár kit el bocsáthat akármi okért, mert az fogadás csak az fogadó részére, és nem az Társaságra esik, mely akár kiket ilyen fogadásúakat elbocsáthat, jóllehet pedig némelyek négy rendbeli fogadásokról tegyenek vallást az Társaságban, némelyek háromról, más barátok mind, mindazáltal az ilyenek is el bocsáttathatnak.

⁴⁷ magistratus = városi törvényhatóság

⁴⁸ casus = eset

⁴⁹ provincialis = rendfőnök

Tizenkettedik intés

Mint viseljék az mieink egy szívvel az elbocsátottak ellen magokat.

Mivel az olyanok sokat árthatnak az Társaságnak, azért kénszeríttessenek ilyen módokkal, minek előtte az Társaság elbocsáttassanak, fogadják fel, s azon dologról bizonyosságot is hagyjanak, hogy az Társaság felől rossz¹ emlékezettel nem lesznek, zárják el útját minden urokhoz, mind világiakhoz, mind egyháziakhoz az elbocsáttatottnak, kiknél ők kedvesek lehetnének, és ott helyek lenne. Mondattassanak felőle gonoszra való hajlandóságok, vétkek, fogyatkozások, melyeket az előtte valóinak az regula szerint megjelentett maga, és azoknak rendi szerént igazgatótól az Társaságban engedvén maga jussának avagy részének. Ha szintén az urak az mieinkhez nem hajlandók is, az hozzánk jó szívvel lévő nagy emberek által gátoltassék meg az elbocsátottnak kedvessége előttök, kik nekünk nem barátunk, és ha nem vonathatik el elméjük az elbocsátottól, intetessék csak arra, hogy ne kedvezzon neki, irattassék meg az Collegiomban, kik bocsátottak el, és kemény szókkal jelentessenek meg az elbocsátásnak okai. Mikor exhortatiók vannak, mondassék az elbocsátott felől, hogy ismét szívesen kéredzék be az Társaságban. Az külsőknek mondassanak meg az el bocsátás okai, olyanok, kik az község gyűlölségében hozzák, mert így azok előtt akárkiknek elbocsátások örvendetes léssen, hogy ha az elbocsátottnak hitele van ellenünk, támadjanak ellene az mi nagy emberink által, az elbocsátott szavai tegyék az Társaságnak tekintetét, hírét, gyümölcsét, melyeket cselekszik az Jn Anyaszentegyházában, az életnek jó rendit és bölcsességét, kikért az nagy urak gyóntó Atyái prédikátori lesznek. Magyarázzák meg az mi buzgóságinkot felebarátinkhoz, annyival inkább magunk Társaságunkbeliekhez. Hivattassanak ebédre azok, kiknél az elbocsátottaknak kedvezése láttatnék lenni, kikkel hitessék el, ne kedvezzon az elbocsátottnak, és hogy vakmerőképpen cselekeszzen az hit ellen. Ugyanakkor az elbocsátásnak okait mondják meg, mindannak valóságát megmutatván, és az elbocsátott fogyatkozását világosan kijelentvén, semmit el nem hagyván, bár kétségesek legyenek is az elbocsátottak felemelését egyházi méltóságra, hanem ha valami sok pénzt adnak, avagy jószágokat vallják az Társaságnak, avagy kiváltképpenvaló barátjának bizonyítják magokat az Társaságnak lenni.

Azt az királyokkal és fejedelmekkel is el kél hitetni, hogy midőn valami tisztet akarnak adni, csak az adakozásból vegyenek arra, okos és jó akaratjokat az mi Társaságunkhoz kiöntvén, Collegiomokat, hogy valami hasonlót építene. Ha történik, hogy az elbocsátottak kedvesek legyenek az embereknél, szorgalmatosan circaltassanak fel tetteik, erkölcsök és fogyatkozások azoknak, mely fogyatkozásokot azután alacsonyb rendű emberink és barátunk által hirdessenek el nálok, hogy az elbocsáttaknak ne kedvezzon, és magoknál ne tartsák. Ijesztessenek meg, hogy bűnököt meg nem bocsátják, ha vakmerőlködnek az elbocsáttak, dicsireti erődeníttessék meg okokkal és kétséges ellenvetésekkel, úgy mindazáltal, hogy az emberek szívet elvonhassák az elbocsátottól, nyilatkoztassanak ki nagy szánakozással, hogy az többi meg ijedvén, mint egy nem akarva is állandók légyenek az Társaságban.

¹ utólag betoldva

Tizenharmadik intés

Az Társaságban való ifjak választásáról, és azok megtartása módjáról.

Nagy mesterség és szorgalmatosság kívántatik, hogy befogadtassanak az ifjak, kik jó elméjük, nem utáló ábrázatúak, nemzettel nemesek és gazdagok, hogy az ilyeneket elvonhassuk, kedvezzenek neki az scholak praefectusi, ne engedjenek bosszantatni, praceptoroktól gyakran dicsirtessenek, adassanak ajándékok nekik, vitessenek az szőlőkben, kínáltassanak gyümölccsel, és innepnapokon bocsáttassanak be az ebédlő házban. Másokat meg kell vesszőzni, valami vélekedésből vétket fogván reájok, haragosan mutassák magokat hozzájuk, keménjen szállani és megdorgálni, hogy az ifjúság mindenre hajlandó mutassák meg. Hogyha az Társaságban kéredzenek is, ne mindjárt bocsáttassanak, halasztassék egy ideig, s azalatt tartassanak beszélgetéssel, ajánlattassanak neki az kedves vendéglések, mert így kívánságok jövén, tovább is kéredzenek bebocsáttani. És ha az ilyenek közül ki akarna menni, juttassák eszébe buzgó kívánságát, mellyel bekéredzett. Mivel pedig nagy akadály is van az tanácsbeli fiainak hozzánk édesítésében és gazdagabb embereknek hazájokban, ha ilyenek lesznek, küldessenek Rómában az noviciatusra⁵⁰ avagy próbára. Elsőben pedig megintessék felőlők az Római G[e]n[er]ális, hogy ha Németországban mennek, vélekedés nélkül bevetessenek azokban az tartományokban, melyekben az fejedelmek jóakarójok az Társaságnak, az ilyen Urak alatt semmit sem kél félünk, mert az bevetettek attyokfiai nem mernek ellenünk feltámadni, ha feltámadnak, semmit nem nyernek. El ne mulattassanak az alkalmatosságok az mi scholainkban más tartományokból jött fiakot bevinni az Társaságban, akkor leginkább, mikor pénzek el kezd veszni, és szégyenletekben attyoktól s attyokfiaiától való félelmekben könnyen bevitethetnek, jó folyása volt az ilyen dolgoknak az lengyelek és németek között. Meg kél előzni az állhatatlanságot az személynek mivolta szerént, az elbocsáttottak rossz állapotjáról való beszéddel. Hogy pedig attyok és rokonságok az bejövőknek jó szívvel legyen hozzánk, mutassák meg az rendeléséknek méltóságát, és az világnak olyan nagy böcsületi, melyet adnak az fejedelmek az Társaságnak, színelljék be magokat azoknak belső barátságokban, elégítsék meg őket ha az dolog és méltóság azt kívánnyák.

Tizennegyedik intés

Az apácákról.

Elkerüljék az mi gyóntató atyáink megbántani az apácákat, mivel olyan jó tevőink, hogy némelyek fundatiokor segítenek, sokan jegyruhájokat adván az clastromba, és fejedelem asszony kéréséből azért ne búsítsák őket elrekesztéssel, az Püspökökre bízván azt. Megtartsák inkább az apácák kedvéket, hogy ellenünk ne járjanak, az meg feligittetett jegyruhájok miatt, melyeket az mieinknek adván szemünkre hányhatnának.

⁵⁰ noviciatus = próbaidő

Tizenötödik intés

Az meg tartott casusokrol és megbocsátások okairól.

Az rendeletben megírt casusokon vagy történeteken kívül az Társaságban, melyekből egyedül csak az superior⁵¹ oldozhat meg, vagy az közönséges gyóntató atya, annak engedelmeiből tudniillik ezekből az történetekből: úgymint sodomai vétket, paráznaságot, erőszakot, szemtelen illetést férfinak vagy asszonynak, és az az ki valami okból az Társaság ellen ügyekezik akármí buzgóságból, tudgyák, hogy az Társaságból való elbocsátásnak okai. Mégis ne bocsátassék bűnök, hanem ha fel fogadják, hogy az gyónáson kívül értésére adják előttök valóknak, vagy magok vagy más által. Mely, ha eszébe veszi hogy az vétkesnek társa volt, vagy abban valami nagy kára az Társaságnak, meg ne bocsássa bűnét, hanem ha felfogadja az gyónó, hogy vagy maga ír azon dolog felől az Generalisnak vagy az gyóntató atyának ad szabadságot az írásra, az ilyen történetről, egyébiránt semmiképpen meg ne bocsássa bűnét az gyónónak. Az Gnlis pedig (meg ismervén az bűnösnek történetit) közölvén az dolgot az secretariussal, végezzen azt, az mi az Társaságnak jobban látszik, és az olyan bűnösnek az Társaságból való kimenését rendelje, melyet ha fogadni nem akar, soha valóságosan meg nem oldoztathatik! Ezt cselekedni végezzük, az mi theologusinkot a megtartott casusokban avagy történetekben, és az apostoli széknék megerősítéséből hejában ellenezvén némelyek. Hallgasson arról az gyóntató Atya elbocsátván az gyónót az Társaságból, ha meg vallja az gyónó gyónáson kívül, bocsátassék el, ha meg nem akarja mondani, mind addig meg ne oldoztassék, míg gyónásán kívül meg nem mondja. Ha valaki az mi gyóntató atyáink közül valamely külső személyt hallgat, akár férfiat, akár asszonyt, mely az Társaság embereitől valami rút dolgot szenvedett, addig meg ne oldozza, míg az gyónáson kívül meg vallja, és ha meg mondja, bocsátassék el az micink, és az külső személy oldoztassék meg. Ha ketten az micink közül sodomai vétket tesznek, az melyik meg nem jelenti, bocsátassék el, azki elébb megjelenti, tartassék meg az Szerzetben, de úgy megsonyorgatassék, hogy vagy akarja vagy nem, kevés üdő múlva a másikat kövesse.

És mivel az Társaság minemű-minemű Test. az ilyen csókokért az személyektől magát megüresítheti, de üdő múlva vagy szavakban vagy erkölceken egyenetlenek, sőt akármiókért az előttök való kiváltképpen való intést tevén akárkit elbocsáthat. Hogy hamarébb elbocsátassanak, minden az ő akaratjok ellen legyen: ne adassék azmit kérnek, bár kicsiny dolog legyen is, tiltassanak az felső tanulásaktól, adassanak oly tisztviselők alá, azkik nekik nem tetszenek. Olyanok se tartassanak az Társaságban, kik (ha bocsátják) előttök valóra támadnak, és az atyafiak közt arra panaszoznak vagy azt mondják, hogy nem tetszik nekik az özvegy asszonyok dolga az Társaságban, avagy ha az velenczeseket dicsirik, kik ki üzték az Társaságot. Csak szintén az elbocsátás előtt keményen sonjorgatassanak meg, és bizonyos tiszt az elbocsátandónak vetessék el, és hol egy s hol más hivatalnak végbe vitelire küldessék. Azonba pirongattassék, hogy nem jól viszi végben hivatalját, kevesebb vétkéért is kemény poenitentiak rendeltessenek. Fogyatozási asztal felett és prédikáló székből mondassanak meg, annyira, hogy meggyaláztassék, és az alatt, midőn ismertető szenvedhetetlenségét mutatandja, mások hallatára, mint az ki másoknak gonosz példájokra vagon, bocsátassék el.

⁵¹ superior = feljebbvaló

Előbb mindazáltal egyet-mássat látogassák meg, és valahova küldessék, vagy szőlőben vagy szomszéd collegiomban, azonban az hol nem is gondolná, bocsátassék el.

Tizenhatodik intés

Kiket két meg tartani és böcsülni az Társaságnak személyeiben.

Első helyek vagyon az serény munkálkodóknak, kik az Társaságnak nem csak lelki sőt világi jövait is szaparítják, úgy mint az gazdag özvegy asszonyok gyóntató Attyai, kik midőn nehéz vénségre jutnak, vetessenek el az özvegyek mellől, és ő helyekbe friss erejű és idejűek helyezettessenek, ezeknek meg engedtesse az miket kérenek, ételben, ruházatban és egyéb dolgokban, ne erőltessenek poenitentiakkal, az ilyenek ellen az tisztviselők ne mindent higgyenek. Azokra is tekéntet legyen, kik másoknak akármí kevés fogyatkozásit megjegyevén előttök valójoknak mindjárt megmondják, vagy valami tisztbe rendeltetvén másokat sonjorgatni tudnak. Nem kívánságból hanem az hitnek szeretetüből kedvezzenek az olyan ifiaknak, kiknek rokonságaik jó tevőink, vagy fundatorink. Azért küldeszenek Rómába tanulni, ha hazájokba tanulnak, ajánltassanak azoknak kik kedvezhessenek nekik; legyen az olyan ifiaknál is kedvezés, kik még jószágokot nem adtak az Társaságnak, vallástételek után, kenyérrel, ne tejjel tartassanak. Azoknak sem utolsó helyek legyen, kik sokat visznek be az Társaságba, úgy mint az Társaság jó akarói.

Tizenhetedik intés

Az gazdagság megvetéséről

Hogy felettébb ne tulajdonítsák nekünk az gazdagság kívánságát, használ az közönséges alamisnákot el nem venni közönséges szolgálatért, melyet az micink cselekszenek. Ne engedtesse alá való temetések az mi templomikban, az özvegyekkel keményebben bánjanak, kik az micinknek adván megüresítessék magokot. Azont két cselekedni az olyanokkal, kik az mi társagunkért megvetették jószágokot, sőt az ilyenek akármikor elbocsátassanak, avagy semmit meg nem adván nekik, avagy jól meggyalásván az Társaságra való költésekért őket.

Ezeket az külön való intéseket szorgalmatosan megtartsák magok mellet az tisztviselők, és kevesekkel, csak az öreg paterekkel közöljék, és azok közül rendeljenek másokot, mely móddal az Társaságnak gyümölcsösön szolgáljanak, nem is úgy, mint mástól irattakot, hanem mint magok szorgalmatosságából szereztetek közöljék másokkal.

Hogy ha (az mely távul legyen) ezen intések külsők kezibe jutnak, mivel más-képpen magyarázzák, tagadtassanak meg olyan értelemmel az Társaságénak lenni, azok által az micink közül megbizonyítván, kik felől bizonyoson tagadják, hogy azokban semmit nem tudnak.

Ellenbe vitessenek az közönséges nyomtatott vagy írt ezekkel ellenkező intések, végre menjenek végére, ha valakitől nem micink közül nyilatkoztatotta ki? Mivel egy tisztviselő is az Társaságban nem lesz oly henylő ilyen titoknak tartásának. És ha valaki felől bár csak gyenge vélekedéssel lesznek is, annak tulajdonítottassék, és mindjárt elbocsátassék.

N[ota] B[ene] Isten oltalmazzon mindent keresztyént ilyen intéseknek követe-sétől. Amen.

A Pápistai Római Vallás

Egyedül idvességes és közönséges, mely megmutatja, midőn az új katolikusok (hittül szakadtak) az római hitre térjenek.

Elsőben is ezekkel az Articulusokkal, ezeknek vallásával, és magok eretnek vallásokat meg kell esküvéssel vetniek ily formán.

Mi az mi szerelmes és k[e]g[ye][me]s magistratusunknak szorgalmas, kegyes, buzgó munkálkodásából az páter urainknak igyekezetekkel az eretnek és tévelygő útról elnyeretettünk, és vitettünk oly igaz útra, mely egyenesen oly helyben viszen bennünket az örök életre, melyet hogy szabad akaratunknak tetszéséből, minden kényszerítés nélkül felvállaltunk, hisszük, szájjal s- nyelvvvel az egész földkerekségnek hirdetjük, tudtára adjuk.

Articulus

Hisszük és valljuk, hogy az pápa minden eklézsiáknak feje, ki nem is vétkezhetik.

2. Articulus

Hisszük mi, és abban bizonyosok vagyunk, hogy az római fő püspök vice Jn, és vagyon hatalma minden embereknek minden vétkének megkötésére, és megbocsátására, arra is, hogy azkit akar, az eklézsiából kirekesszék, kiátkozzon és az pokolra vesse!

3. Articulus

Hisszük és valljuk, hogy valami új dolgot talál és parancsol a pápa, akár legyen a sz[ent] írásban, akár nem, az mind igaz és sz. Jnes, és egyedül üdvességes, mellyet nagyobb mértékben kell tartani, mint az élő Jn parancsolattját.

4. Articulus

Hisszük és valljuk, hogy az római szentséges püspöknek mindenektől Jni tisztelettel kell tiszteltetni, és inkább kell őtet imádnunk, mint az Úr Ch[ri]s[z]t[us].

5. Articulus

Hisszük és erőssen meg állunk abban, hogy az római pápától kell szükségesképpen mint sz. Atyától mindennek hallgatni minden dolgokban, minden különbség nélkül, neki kell engedni, és ő rendelése szerint magunkat rendelni. És ha ki azt cselekedni nem akarná, minden irgalom nélkül afféle tévelygő eretnek ember ne csak meg égettessék, hanem testestől lelkestől pokolra iültessék, és vettessék a kárhozatra.

6. Articulus

Hisszük és valljuk, hogy a sz. írás nem tökéletes, sőt holt bötű, mind addig, míg azt az fő püspök meg nem szenteli az embereknek, míg ő meg nem engedi, hogy olvastassák, addig semmi haszna, ereje és autoritása nincsen a sz. írásnak.

7. Articulus

Hisszük és valljuk, hogy a sz. írásnak olvasásából eredett minden szakadás, minden eretnecség, és az nagy káromkodások.

8. Articulus

Hisszük és állatjuk, hogy üdvösségre szükséges dolog, szent igaz, ivességes és hasznos dolog az meg holt sz. embereket, a sz. asszonyokat segítségül híni, azoknak képeket tisztelni, térdet hajtani azok előtt. Ilyen sz. igaz, idvességes dolog azokhoz messze útra fáradni, azokat a képeket ruhákkal ékesgetni, végre azoknak gyertyát is gyújtani, sz. igaz idvességes és hasznos dolog.

9. Articulus

Hisszük és valljuk, hogy akár mely római pápa is sokkal nagyobb a szülő boldog szűz Máriánál, ki egyszer a Chst szülte, és többé nem szült. De az római pápák nem csak teremtik a Chst akkor és annyiszor, amikor és valamennyiszor akarják, hanem meg is eszik azt, akit teremtettek, a Chst.

10. Articulus

Hisszük és állatjuk, hogy üdvösséges és dicsiretes dolog az halottakért miséket szolgáltatni, azokért prédikációkat tenni, és érettek alamizsnát osztogatni.

11. Articulus

Hisszük és állatjuk, hogy hatalma van a pápának azon, hogy a sz. írást elfordítsa, abból, amit akar elvegyen, és ahhoz adjon, avagy azt megégesse.

12. Articulus

Hisszük és valljuk, hogy az embereknek lelkek holtok után az purgatoriumban fognak megtisztulni, és hogy azokat a lelkeket a papok a misék által segítsék és a pokolnak kínjától megszabadítsák.

13. Articulus

Hisszük és erősen állatjuk, hogy az Úr vacsorájának sacramentomában csak kenyeret adni és venni jó dolog. Kenyeret és bort pedig együtt kárhozatos és eretnek dolog.

14. Articulus

Hisszük és valljuk, hogy azok, kik az Úr vacsorájában csak kenyeret vesznek, veszik azok a J. Chst, mind valóságos vérével, mind valóságos csontjaival és Jnségével együtt. Akik pedig sacramentomi kenyeret és bort vesznek, nem vesznek semmit egyebet pusztá kenyérenél és bornál.

15. Articulus

Hisszük és valljuk, hogy az római ecclesiában hét sacramentomok vannak.

16. Articulus

Hisszük és valljuk, hogy az Jn az emberektől képek által tiszteltetik, és úgy ismeretik meg.

17. Articulus

Hisszük és valljuk, hogy a szülő boldog szűz Mária méltó legyen az angyaloktól nagyobb tiszteletre, mint az Jn fia az Úr J Chs.

18. *Articulus*

Hisszük és biztonnyal állatjuk, hogy az római papoknak egy mise szolgáltatások hasznosabb, mint 100 vagy több prédikációjuk az calvinus és lutherus papoknak.

19. *Articulus*

Hisszük és valljuk, hogy szülő boldog szűz Mária az egeknek királyné asszonya, fővebb a Fiú Jnnél és őrajta hatalma van, és azmit az akar, azt kell cselekedni az Jn fiának, ki ő neki is fia.

20. *Articulus*

Hisszük és valljuk, hogy nagy erő vagyon az meg holt szenteknek csontjaiban, és hogy azokat meg kell böcsülni az embereknek, azoknak kápolnákat építeniek, azoknak képeket kell emelniek, és hogy aki azt elmulatná, az lenne legfővebb eretnek, méltó a pokol tüézére.

21. *Articulus*

Hisszük és valljuk, hogy az római tudomány közönséges, tiszta, Jni, és egyedül üdvességes, régi igaz tudomány. Az evangéliomi tudomány pedig, melytől mi jó kedvünkől hátra állattatunk hamis, tévelygő, káromkodó, átkozott és eretnek kárhozatos, csalárd, Jntelen és nem régen gondolt csinált tudomány.

Másodsor: Szitkozódni és átkozódni kell ezen módon:

Mivel hogy azért egészen és teljességgel minden értelemben az római vallás a jó, sz. mennyei Jni tiszta vallás. A calviniana pedig és lutherana rossz, tévelygő, eretnek, ördögi átkozott vallás. Azért szidalmazzuk és átkozzuk azokat, kik minket arra a tudományra, vallásra tanítottak: szidalmazzuk az mi szüleinket, kik minket ily eretnek vallásban fogadtanak, szültenek és neveltenek; szidalmazzuk azokat is, kik kétségben hozták nekünk az római közönséges vallást: szidalmazzuk átkozzuk magunkat is, hogy az mi szánkba vöttük azt az eretnek poharat, melyből nekünk nem illik vala innunk. Átkozzuk azokat a könyveket, melyeket olvasunk vala, kikben vala az az átkozott tudomány.

Summa szerént:

Szidalmazzuk és átkozzuk minden munkáinkat, melyeket munkálkodtunk míg azokban az eretnek tévelygésekben voltunk, hogy semmi erejek ne legyen az utolsó üdőben.

Mindezeket igaz tökéletes szívből cselekezzük, az római vallást, mely ezekben és több *Articulus*okban áll, bévesszük, megtartjuk. Azt pedig az eretnek vallást, mindenképpen most és jövődőben megvetjük ti előttetek nagy méltóságú böcsületes sz. páterink, ti előttetek okos, híres férfiak, ti előttetek nemes ifiak és ti előttetek, tiszta szüzek kiátkozzuk esküvéssel állatván, hogy sem az calviniana sem az lutherana vallást nem akarjuk ismerni, kedvelleni. Holtig, ha szintén szabad lenne is valaha, megesküszünk azon, hogy míg egy csepp vér leszen testünkben, annak az átkozott evangéliomi vallásnak minden módon, nyilván és titkon, erővel és csalárdsággal, mind közönségesen, s mind magánosan, beszéddel cselekedettel ellene akarunk állani, azzal ellenkezni, akarjuk azt fegyverrel üldözni és kigyomlálni. Esküszünk arra, hogy ha valami változás történnék ma vagy holnap az

ecclesiában vagy az politiában,⁵² nem akarjuk a római közönséges vallást, melyet már bévettünk, és nyilván a sz. angyalok és a ti személyetek előtt a sz. gyülekezetekben vallunk, vagy félelemből vagy szeretetből vissza mondani, és elhagyni, vagy az evangeliomi vallást bévenni. És ismét esküszünk arra, hogy az mi fiainkat és cselédünket mindenek felett, minden erőnkkel az calviniana és lutherana vallástól beszéddel, cselekedettel és minden ígrettel elvonjuk, azt nekik unalomban és kétségben hozzuk, minden módon igyekezünk, hogy azont tévelygő átkozott tudományt örökké eltávoztassák. Amaz szentséges püspököt pedig kegyelmes urunknak tartjuk, és ennek átkát elfordítjuk. Esküszünk arra, hogy minden akaratunkból állatunk el az evangeliomi vallásból, senkinek kedvéért és akaratjáért, ha nem csak a minnen magunk akaratjáért.

Esküszünk arra, hogy az eretnekeknek sacramentomi poharokból soha nem iszunk, az eretnek könyveket soha nem olvassuk, sőt inkább életünk fogytáig azok ellen igyekezünk, a J Chs anyjának, a szűz Máriának, mi közbenjárónknak segedelme által és az római püspökhöz tartjuk minden hűségünket, melyet cselekedettel meg is mutatunk és elsőben is megmutatjuk, mindezeket szóval és az mi átkozódással, melyet mondunk magunkra, és arra az eretnek vallásra. Annak utána cselekedettel megmutatjuk ennek az kárhuzatos vallásnak unalmára, melyben mi előszer tudatlanul hevertünk és tisztátalan orcáinkkal a sacramentomi pohár közül pökdöstünk.

Azoknak fölötte az vallástételnek módját, minekelötte az oltárnál levő sacramentomhoz félelemmel mennénk, az mi vallástételünket ilyen szóval akarjuk megmutatni:

Ez az közönséges vallástétel:

Én (akárki légyen) méltatlan bűnös, megvallom nektek pater uraim, az Jnnek és Szűz Máriának e helyen, s a minden szenteknek pedig, hogy én ily sokáig és sok esztendőktől fogva lelkemnek veszedelmével hevertem ebben az átkozott, eretnek, Isten nélkül való tudományban, melyet neveznek evangeliomi tudománynak, abban rettenetes vétekben hevervén, és azoknak hejávaló tévelygését gyakoroltam azoknak sacramentomival éltem. Ennek előtte nem vettem egyebet az Úrvaszorájában az magános sült kenyérenél és az magános bornál. Ennek azért a fertelmes átkozott és minap költ tudománynak ellene mondok, ígírvén arra magamat, hogy soha azt bévenni nem akarom, de ebben az mostani igaz hitben akarok megmaradni. Úgy segéljen engem az Jn az Jnnek Anyja Mária és minden szentek. Amen.

Ezeket deák írásban írva hozta két lutheranus prédikátor Debrecenben, akik küldettel és biztatással: Ha Cassához mehetnek, tízezer ember jó eleikben. Deák nyelvből fordítván magyarra Debrecenbe valamely deák: Az lutheranus prédikátor egyik Petrőczy István úr prédikátor volt Cassa Trencsén vármegyében, és másik Thurocz vármegyében volt prédikátor. Hozták Debrecenben, [Secun]da október, Anno 1673.⁵³

⁵² politia = kormányzat, igazgatás

⁵³ A szöveg átírásában nyújtott segítséget Orlovsky Gézának köszönöm.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- ADB *Allgemeine Deutsche Biographie*. Szerk. ROCHUS, Freiherr von Li-
liencron. Berlin, 1967–1971.
- BBKL *Biographisch, bibliographisches Kirchenlexikon*. Szerk. BAUTZ, Fried-
rich Wilhelm. Hamm, 1990.
- BECKER
1853 BECKER, Augustin de: *Bibliothèque des écrivains de la Compagnie de
Jésus*. Liège, 1853.
- BEMBUS
1615 BEMBUS, Mattheus: *Monita salutaria data anonymo auctori scripti
nuper editi titulus falso inditus Monita privata Societatis Jesu*. h. n.
1615.
- DÖLLINGER–REUSCH
1889 DÖLLINGER, Ignaz von–REUSCH, Franz Heinrich: *Geschichte
der Moralstreitigkeiten in der römisch-katholischen Kirche seit dem 16ten
Jahrhundert*. Nördlingen, 1889.
- DUHR
1893 DUHR Bernát: *Jezsuita mesék*. Szeged, 1893.
- FORER
1634 FORER, Laurenz: *Anatomia anatomiae Societatis Jesu sive Antana-
tomia*. Oeniponte [Innsbruck], 1634.
- GERARD
1902 GERARD, John: *The „Monita secreta” or, Secret Instructions of the
Jesuits*. In: *Concerning Jesuits*. London, 1902.
- GRETSER
1731–1741 GRETSER, Jacob: *Defensio societatis Jesu*. Regensburg, 1731–
1741.
- HOENSBROECH
1826–1927 HOENSBROECH, Paul von: *Der Jesuitenorden*. I–II. Berlin, 1926–
1927.
- HUYLENBROUCQ
1712 HUYLENBROUCQ, Alphonse: *Vindicationes alterae adversus
famosus libellos*. Bruxelles [Brüsszel], 1712.
- 1713 HUYLENBROUCQ, Alphonse: *Societatis Jesu vindicationes alterae*.
Gandavum [Gent], 1713.
- JARRIGE
1658 JARRIGE, Pierre: *Secrets instructions for the superiors of the Society of
Jesus*. In: *A further discovery of the mystery of Jesuitisme*. London,
1658.
- KOCH
1934 KOCH, Ludwig: *Jesuiten-Lexikon*. Paderborn, 1934.
- NAGY
1987–1988 NAGY Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi
táblákkal*. Budapest, Helikon, 1987–1988.

- O'NEILL,–DOMÍNGUEZ
2001 *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús*. Szerk. O'NEILL, Charles–DOMÍNGUEZ, Joaquín. Roma–Madrid, 2001.
- PAVONE
2003 PAVONE, Sabina: *Le astuzie dei Gesuiti, Le false Istruzioni segrete della Compagnia de Gesù e la polemica antigesuita nei secoli XVII e XVIII*. Roma, 2003.
- 2006 PAVONE, Sabina: *Between History and Myth: The Monita secreta*. In: *The Jesuits II. Cultures, Sciences, and the Arts*. Szerk. John W. O'MALLEY. Toronto, 2006, 50–66.
- PILATUS
1905 PILATUS [NAUMANN, Viktor]: *Der Jesuitismus. Eine kritische Würdigung der Grundsätze, Verfassung und geistigen Entwicklung der Gesellschaft Jesu, mit besonderer Beziehung auf die wissenschaftlichen Kämpfe und auf die Darstellung von antijesuitischer Seite*. Regensburg, 1905.
- POLGÁR
1981 POLGÁR László, *Bibliographie sur l'histoire de la Compagnie de Jésus*. Roma, 1981.
- RUCKERT
1654 RUCKERT, Michael: *Constitutiones sive Monita secreta Societatis Jesu*. Groningae [Groningen], 1654.
- SANT' IGNAZIO
1712 SANT' IGNAZIO, Enrico: *Tuba magna mirum clangens somnum ad Sanctissimum D.N. Papam Clementem XI... De necessitate longe maxima reformandi Societatem Jesu per eruditissimum Dominum D. Liberium Candidum S. Theologiae LL. Argentinae [Utrecht], 1712*.
- SCHOPPE
1634 SCHOPPE, Caspar: *Anatomia Societatis Jesu seu probatio spiritus Jesuitarum*, Frankfurt, 1634.
- TANNER
1618 TANNER, Adam: *Apologia contra Monita Privata Societatis Jesu*. In: *Apologia pro Societate Jesu*. Ingolstadt, 1618.

„az Szegény Urnak és
az Nagysagos famíliának örök emlékezetire”
Esterházy Miklós nádor castrum dolorisának történetéhez

A XVII. századi magyar főnemesi családok temetési szertartásai közül az Esterházyakéről tudunk a legtöbbet, mert az 1652. évi vezekényi csatában életét veszített négy Esterházy fiú – közöttük László, az ifjú családfő – temetése a barokk reprezentáció és családkultusz egyik leglátványosabb eseménye volt, és a bősz elemzéshez mind írott, mind képi források rendelkezésre álltak.¹ A fennmaradt *castrum doloris*-ábrázolások közül ezt a Nádasdy Ferenc kiadásában megjelentet tartja a legkorábbinak a magyar szakirodalom (összesen három ismert a XVII. századból: az Esterházyaké 1652-ből, Bossányi Eszteré 1661-ből és Czobor Ádámé 1692-ből).² Újjonnan előkerült források azonban egy korábbi *castrum doloris*-ra és a kiadásával kapcsolatos viszontagságokra irányítják a figyelmet, és – nem mellékesen – értékes adatokat kínálnak a selyemre készült nyomtatások szempontjából, illetve a kiadvány költségeinek elemzésére.

A nagyszabású temetési szertartások sora az Esterházy családban már Nyáry Krisztina 1641-ben hirtelen bekövetkezett halálával elkezdődött,³ és Esterházy Miklós nádor (1582–1645) temetésével folytatódott. Az ország első embere 1645. szeptember 11-én hunyt el Nagyhöflányban, családja körében. Végrendeletében az általa emeltetett nagyszombati jezsuita templomot jelölte ki végső nyughelyéül,⁴ ahol már több Esterházy családtag is nyugodott.⁵ A nádor ugyanott szerény szertartást kívánt magának, de rokonainak figyelembe kellett venni politikai pozícióját, a magyar elitben elfoglalt helyét. Ünnepléses temetését hosszan szervezték a családtagok, elsősorban Esterházy Dániel és Farkas, a család rangidős férfi tagjai, kevésbé folyhatott bele az előkészületekbe a nádor legidősebb fia, az akkor húszéves, tapasztalatlan László. Apja haláláról Esterházy Pál is őrzött emlékeket: a „meghidegült tetemet” a kismartoni ferences kolostor kápolnájában „nyújtottatták ki”, majd onnan szállították Nagyszombatba.⁶

¹ GALAVICS, 1986. 80–83.; SZABÓ, 1989. A prédikáció szövegkiadása: KECSKEMÉTI, 1988. 127–154 és 393–396.

² SZABÓ, 2004. 13–15.

³ Az asszony 1641. január 22-én hunyt el, és Nagyszombatban helyezték végső nyugalomra. Esterházy Miklós a szertartás minden egyes lépését megtervezte, és 45 pontban egy *Memoriale*-ben rögzítette. Vö. MERÉNYI, 1891. 131–136.

⁴ Esterházy Miklós végrendelete, vö. MERÉNYI, 1895. 265–276. „Másodszor kívánom, hogy nagy haszontalan költséget és pompát ne tegyenek, és semmi derék prozessiót ne is rendeljenek, hanem gyermekim és az atyafiak, estve bevívén a nagyszombati Paterok szentegyházába testemet, mindjárt akkor tegyenek be síromba az utolsó ítéletre és feltámadásra.” Az egyszerűség mellett egyetlen kívánsága volt még, hogy az Aranygyapjas rend kitüntetést egy párnán helyezték a koporsóra vagy mellé.

⁵ Nyáry Krisztina, és Esterházy István, a nádor elsőszülött fia, aki 1641 júniusában halt meg, valamint felesége, Thurzó Erzsébet, aki 1642 júniusában hunyt el.

⁶ IVÁNYI, 1989. 310–311.

A szertartás nagyszombati lebonyolításában különleges szerep jutott a helyi jezsuitáknak, közöttük is Keresztes Istvánnak (1601–1666). Keresztes tizenkilenc évesen lépett be a rendbe, tehetségét két vonalon is kamatoztatta, egyrészt a Nagyszombatban megnyíló egyetem tanáraként,⁷ másrészt Esterházy Miklós kérésére fia, István nevelőjeként. A nádor szűkebb egyházi környezetéhez tartozókkal – Forró György nagyszombati rektorral, Wesselényi Miklóssal és Nádasi Jánossal – 1638. szeptember 26-án részt vett Kismartonban Esterházy István és Thurzó Erzsébet esküvőjén.⁸ Keresztes erre az alkalomra verssel kedveskedett a fiatal párnak (korábban Esterházy Miklós születésnapját köszöntötte egy költeménnyel). A példányokat az ünnephez illően finom selyemre nyomták.⁹ Kézenfekvő volt tehát, hogy a nádor nagyszombati temetésén a költői vénával megáldott és a családhoz közel álló jezsuita tartsa a beszédet.

A december 11-én pompás külsőségek között lezajlott szertartásról a nagyszombati egyetem évkönyveiben is megemlékeztek: „a gyászmisét Telegdi János kalocsai érsek mondta, Nádasinak az elhunyt életét és tetteit elbeszélő elogiumát mise után a halotti emelvényről olvasták fel.”¹⁰ Már Nyáry Krisztina temetésekor is a *castrum doloris* állt a templomi szertartás középpontjában,¹¹ de erről nem maradt fenn metszet, feltehetőleg még nem is készült, és az elhangzott prédikációk sem jelentek meg nyomtatásban. Miklós nádor esetében azonban gondoskodtak az atyafiak mind a *castrum doloris* képi megjelenítéséről, mind a halotti beszédek kiadásáról. A metszéssel és a nyomtatással kapcsolatos feladatokat Keresztes Istvánra bízta, erről az Esterházy Farkasnak írt négy levele tanúskodik. Keresztes tanácsait és kéréseit fogalmazta meg az elsőben: szerinte a *castrum doloris* akkor lehet rézbe metszeni, amikor felállítják, és egy képiro lerajzolja. Az oráció nyomtatását és bekötését 100 forintra becsüli, de ha kicsivel többet szánnának rá, annál méltóbban reprezentálná az elhunyt és családja tisztességét. A másik három levél 1652. évi. A közben eltelt időben, Bécsben megjelent két, Esterházy Miklós temetésével kapcsolatos kiadvány is. Az egyik Keresztes halotti prédikációja, amely egyben az elhunyt nádor első életrajzát is tartalmazza,¹² a másik a *castrum doloris*-hoz szerzett névtelen *elogium*,¹³ amelynek feltételezett szerzője a jezsuita Nádasi János.¹⁴ A későbbi levelekben¹⁵ Keresztes következetesen visszatér a még mindig kiadatlan *castrum doloris*-ra, és sürgeti megjelentetését. A rézlemez nála van Nagyszombatban, az azon olvasható *elogium* szövegét ő szerezte. A levonatok elkészítéséhez pénzre lenne szükség: 100 tallérra, ha sima papírosra nyomtatják, de ha

⁷ TUSKÉS, 1997. 94. Keresztes 1625-ben már magiszterként tanított Nagyszombatban grammatikát, 1637-ben nyelvi dékán és akadémiai szónok a kollégiumban, 1642–1654 között az egyetemen teológiatanár. Ipolyi szerint Dobronoki után ő folytatta a rendház történetének feljegyzését, vö. IPOLYI, 1886. 104.

⁸ MÉRÉNYI, 1895. 40.; TUSKÉS, 1997. 98.

⁹ RMNy, 1742 – KERESZTES István: *Carmen pro die natali Comitis Nicolai Esterházy*, Posonii, 1638 (nincs belőle példány); RMNy, 1743 – KERESZTES István: *Epithalamium nuptiis...*, Posonii, 1638 (nincs belőle példány).

¹⁰ TUSKÉS, 1997. 103.

¹¹ Esterházy Miklós az említett *Memoriale*-ben két pontban is szól a *castrum doloris*-ról.

¹² RMK III 1648.

¹³ RMK III 1647.

¹⁴ TUSKÉS, 1997. 377.

¹⁵ Az 1651. október 20-i levélben ugyan nem ejt szót a *castrum doloris*-ról, ennek ellenére érdemesnek tartottam a négy levelet egyben tartani és így közölni

nemesebb anyagra, akkor az, természetesen megnöveli a költségeket. Javaslataival, hogy minél több példányban (300–500) és minél elegánsabban adják ki – fedelmi személyeknek és uraknak fehér atlaszra nyomják – Esterházy Miklós emlékének kíván tisztelegni. A kivitelezést valószínűleg (nem maradt fenn Esterházy *castrum doloris*-éről nyomtatott példány) az 1652. július 26-i családi tragédia akadályozta meg: a négy Esterházy ifjú halála a törökök elleni csatában.

A selyemre nyomtatás akkor már ismert volt Magyarországon is. Előkelő körökben terjedt el az a szokás, hogy egyleveles alkalmi nyomtatványokhoz nemes textiliákat használjanak alapanyagként, például a már említett esküvői versekhez, vagy vizsgatételekhez, tézislapokhoz.¹⁶ Pálffy Tamás 1641-ben Bécsben vásároltatott atlaszt és tafotát emblémája kiadásához.¹⁷ A nyomtatás költségeinek megítéléséhez rendelkezésünkre állnak párhuzamos adatok, éppen az Esterházy fiúk fölötti halotti beszéd és a *castrum doloris* esetében tudjuk, hogy mennyit fordított Nádasdy Ferenc kiadásukra: ívenként egy tallért fizetett Matthaesus Cosmeroviusnak, a bécsi nyomdásznak.¹⁸

A Keresztes által Esterházy Miklós *castrum doloris*-áról készítettett rézlemez több mint háromszáz évig rejtőzött, amikor egy osztrák kutató, Harald Prickler felfedezte Fraknóban (ma: Forchtenstein, A), és 1995-ben rövid leírás kíséretében közölte a levonatot. Prickler a kép jobb szélén látható IS f. („IS fecit”) szignatúra mögött egy bécsi művészt gyanít.¹⁹ Ebben az időben működött Bécsben egy Sebastian Jenet nevű rézmetsző, aki gyakran használta ezt a monogramot. A bécsi jezsuitáknak is dolgozott, így esetleg felvethető az ő közreműködése. A hatszögű, háromemeletes, templomszerű építmény sarkain női allegorikus alakok állnak az elhunyt kiváló tulajdonságait megtestesítve, középpütt Mihály arkangyal, a tetején a jól ismert Esterházy-szimbólumok: griff karddal és három rózsával. Keresztes felirata a következő: „Castrum Doloris, Excellmo quondam ac Illmo Comiti Nicolao Eszterhazi, de Galanta, Perpetuo de Frakno, Regni Hungariae Palatino et Iudici Cumanorum, Velleris Aurei Equiti, Comitatum Soproniensis Zolomiensis et de Beregh Supremo Comiti, Sac. Caes. Regiaeq. Mttis intimo consiliario et per Hungariam Locumtenenti etc. Impensis piorum Haeredum et cura Patrum Soctis Jesu, in Basilica eiusdem Societatis ab eodem Excellmo quondam, Regni Palatino in libera et Regia Civitate Tyrnawiensi a fundamentis extracta ipso Exequiarum die, qui erat XI Decembris Anno M.DC.XLV. erectum. Primam aspexerat lucem magnus hic Ungariae Heros Galantae Domo Patria Anno salutis 1583 die octaua Aprilis. Tribus dum uiuerat Romanorum Imperatoribus ac Ungariae Regibus Matthiae II Ferdinando II et Ferdinando III a consiliis, semper carus, semper constans, semper fidelis. Per omnes fere praecipuos totius Regni Politicos Magistratus diu, multumque exercitatus, tandem anno 1625 die Nouembris consensu totius Regni Palatinus creatus summos post Regiam Mitem dignitatis, saecularis fasces assumere iussus est: ac demum A. 1628 die última Decembris per piissimum Caesarem Ferd. II Aureo vellere redimitus, ultimum diem cernere desiit, Anno 1645 die IX Septembris. Tu, qui virum noueras, Religione in coelites,

¹⁶ BORSA, 1992. 264–269.; BORSA, 1993. 440–441.

¹⁷ ÖTVÖS, 1997. 468. Vö. még JEDLIČSKA, 1910. 296.

¹⁸ Nádasdy Ferenc levele Batthyány Ádámnak, Seibesdorf, 1654. március 8. Vö. IVÁNYI, 1983. 287–288.

¹⁹ PRICKLER, 1995. 257–259.

Pietate in Patriam, Aequitate in omnes, Fortitudine in aduersis, Modestia in prosperis, Nulli secundum, in paucis parem. Aequus arbiter esto an tales praestaret aut nunquam emori, aut nunquam enasci?”

Források

1.

Keresztes István levele Esterházy Farkasnak

Nagyszombat, 1645. szeptember 25.

(MOL, P 124, *Az Esterházy család hercegi ágának levéltára, Esterházy László iratai, 7. csomó, Nr. 1615*)

Magnifice D[omi]ne D[omi]ne Patrone in Christo observan[dissime] confiden[tissime]

Pax et Gratia Christi

Az Nagyságod 6a praesentis írt levele, chak tegnap ebéd fölöt, erkeszhetet hozzám az signatúrával egyyüt. Az Nagyságod faradságot fizese-meg a jó Isten mind itt mind masut. Mivel pedigh ez elmúlt napokban irtam bévségessen nem chak Daniel Urnak²⁰ eő Nagyságának, hanem Nagyságodnakis, s-akkorbéli intimationom szerint reménlem, hogy rövid nap alatt itt leszen Nagyságod, most ugy tetzik, hogy nem szüséggh Nagyságodat hosszasab írással törhölnöm.

Azomban, a mi az Castrum Dolorisnak ki-metzését, és az Orationak ki-nyomtatását illeti, iria Nagyságod, hogy proponalta már Dániel Urnak eő Nagyságának, és hogy örömet értené eő Nagysága mennyi pénz kévantattnék arra az alapotra? Arra én most mást nem felehetek, hanem chak azt, hogy mivel az Castrum Doloris ki-metzése illen rövid üdő allat megh nem lehet, s-ha megh lehetneis időnek mi volta miat, de megh nem lehetne jó modgyával azért, hogy azt elseőben kellene képiró altal perfecte et ad amussim delinealtatni, cum omnibus circumstantiis, és ez illen delineatio megh nem lehet mind addigh, valamigh az Castrum Doloris reipsa nem erigaltattatik, talám mind ebből, mind más okokból szaporáb most ezt az kimetzést elhalasztanunk. Hanem mivel az Oratiot, ugy akarvan aze-lőtis mind Nagyságotok, mind Ersek Uram eő Nagysága²¹ ugyan ki kel nyomtat-tatni az szegény Urunk életének rövid sommájával egyyüt. Arra az en itelemem szerint, mind nyomtatására, mind békötötésére, mind barsonyára, Atlatzára etc. igaz eléggh leszen száz forint. Ha pedigh száz taler lenne, annyival nagyob majes-tással és töb exemplárral lehetne az Oratio. A ki immar készis, chak kész lenne a penz, mely penzt talam nemis kellene ide küldeni, hanem chak Bechbe egy Philibertus Pocobello²² neveő emberséges Paterhez, ki az Pazmanítak Collegiomjában lakik, és kinek immar en irtamis ezen dologh felől, melyben kész eő kgme héuen faradozni. Légyen ezarant a Nagtok jo akarattya mindenekben. Plura suo tempo-re, ore ad os. Generoso Domino Aszalaio²³ veteri fratri et amico fraternam ami-

²⁰ Esterházy Dániel

²¹ Lippay György esztergomi érsek

²² Philiberto Pocobello (1616–1670) a bécsi Pázmáneumban 1645-ben az egri szeminárium, majd 1646-ban a teológusok prefektusa volt. Vö. FAZEKAS, 2002. 163. és 168.

²³ Feltehetőleg Főnyi Aszalai István alországbíró, a nagyszombati Sárlos Boldogasszony kongregáció tagja. Vö. TŰSKÉS, 1997. 172.

camque salutem cum obsequiorum precum, sacrificiorumque commendatione. A
jó Istennek mindennémeő aldássa maradgyon Nagyságotokon.

Tyrnaviae 25. [novem]bris 1645.

Mag[nifi]cae Do[mination]is Vestrae

Servus in Christo
Stephanus Keresztes

2.

Keresztes István levele Esterházy Farkasnak

Nagyszombat, 1651. október 20.

(MOL, P 124, Az Esterházy család hercegi ágának levéltára,
Esterházy László iratai, 7. csomó, Nr. 1616)

Spectabilis ac Mag[nifi]ce D[omi]ne D[omi]ne

Patrone in Christo confiden[tissime]

A jó Isten fizese-megh Nagyságodnak én hozzám réghi méltatlan szolgálajhoz minden tekéletes affectióját es szeretetét, mivel amint eszembe veszem, nem csak jelen létemben, hanem tavul valo létemben is nem vagyok el felejtve Nagyságodnal. Chak hogy, a menyire erőlttem az Nagyságod 18a praesentis nékem írt levelén, annyira bankottam és törődötöm rajta, hogy Groff Uram eő Nagysága²⁴ Nagyságod által tött intumatiojának és méltó kívánságának kívanságom szerint, hic et hunc nem tehetek eleget. Mivel az a huz ezer forint, a kiről aminap Nagyságod előtt emlekesztem, Anno 1643 usque ad integrum novennium Béchébe elocaltatot, és négh egéz eztendeje vagyon hátra, s-egéz egy esztendővel kel praemitalni a praemonitiot ex utraque parte contrahentium. Mely praemonitio méggh eddigh nem praemitaltatot.

Masik az, hogy annak a huz ezer forintnak elocatioja, a szegény Telegdi Janos²⁵ fundatioja szerint nem csak én tölem és á Societastol, hanem Nittrai Püspök Uramtol eő Nagyságától s-az ott valo kaptalomtolis dependeál. S-vannak más aprolékos consideratiokis ez aránt, de azok nem olyanok, hogy akadéckot suo tempore tehessenek. Egyéb aránt, ha Nagyságod ismér, a mint isméris, ugy hiszem engemet, bizony tiszta sziből örömet szolgállok Nagyságotoknak, nem csak illen, hanem más nehezeb es derekasb dolgokbanis pro viribus formicae Groff Uramnak, eő Nagyságának ajánlom holtig valo allazatos szolgálatomat és hideg, de sziből imádságimat.

Tyrnaviae 20. octob. 1651.

Sp[ectabil]lis ac Mag[nifi]cae Do[mination]is V[est]rae
Servus in Christo Stephanus Keresztes

²⁴ Esterházy László

²⁵ Telegdi János kalocsai érsek és nyitrai püspök

P[ost] S[criptum] Emlkezék Nagyságod Pater Tániról,²⁶ ki 25 Septembris ki búchózék e világból Cassan.

3.

Keresztes István levele Esterházy Farkasnak

Nagyszombat, 1652. június 25.

(MOL, P 124, *Az Esterházy család hercegi ágának levéltára, Esterházy László iratai, 7. csomó, Nr. 1618*)

Spectabilis ac Mag[nifice] D[omine] D[omine] Patrone in Christo observan[dissime]

Mivel mind Groff Uramnak eő Nagyságának,²⁷ mind Nagyságodnak, mind pedigh sok más emberséges Uraknak és fő embereknek, a kik az boldogh emlékező Eszterhas Palatinus Urunkhoz kiualtképen valo affectioual voltanak, s-vannak most is, ugy tetzék, hogy az minemeő Castrum Doloris nem kevés kölcheggel az mi Nagy Szombati Templomonkban erigaltatot volt, azon Istenben elnyugott Urunk temetesekor, az a rész Tablára ki-metzettetuén, nagy Regalis Papyrosokan ki nyomtattassek, mely dolognak végbe vételét magamra valaltam, végbeis vészem nem sok idő muluán, a jó Isten megh-tartuán minket: s-elis hidgye Nagyságod, hogy tekintetre méltó opus lészen. Azért kuantatik, hogy Nagyságotok ennek az egez machinanak végbe vetelére mentől hamaráb külgyön ide hozzám, nem többet, hanem chak szász Talért. Nemis kuantatik több kölchég, noha három szasz Exemplar lészen mindenestől Regalis Papyrosson. Hanem ha Nagyságotok ugy itelné, hogy egynehány Exemplar nyomtatatnék fejér Atlatzra az Szegeny Urnak és az Nagyságos familianak örök emlékezetüre: mert így tiz a vagy husz Talerral többet kellene küldeni. Elhidgye Nagyságotok, hogy bizony szép machina lészen. Kire azt tutták nemelyek, hogy legh aláb két a vagy három szasz Talér megyen. De a mint megh iram, nem köl több szasz Talérnal, ha mind chak papyroson kel lenni az machinanak. Alazatos szolgálatomat és Isteni imadsagimat ajánlom Groff Uramnak, és Daniel Urnak, eő Nagyságoknak. A jó Istennek mindennemeő aldassa maradgyon Nagyságotokon. Tyrnaviae, 25. Junij 1652.

Sp[ectabilis] ac Mag[nificae] Do[minationis] V[est]rae

Servus in Christo
Stephanus Keresztes

P. S. En magam chinaltam új Elogiumat ad Castrum Doloris

²⁶ Tanyi Mihály 1641–1643 között a hitvitázás, majd a szentírás-magyarázat tanára Nagyszombatban. Vö. SZENTPÉTERY, 1935. 659.

²⁷ Esterházy Lászlónak

4.

Keresztes István levele Esterházy Farkasnak

Nagyszombat, 1652. július 14.

(MOL, P 124, Az Esterházy család hercegi ágának levéltára,
Esterházy László iratai, 7. csomó, Nr. 1617)

Spectabilis ac Mag[nifi]ce D[omine] D[omine] Patrone in Cristo confiden[tissime] obs[ervandissime]

Az Nagyságod ma irt levelét ezen szent orában vettem, s-chodalkosztam pedigh, nem tagadom, hogy chak ma jütt valaszom Nagyságodtól aminapi levelemre. Mint arra véltem mind eddigis, hogy a levelem eltevölödöt. De értvén Groff Uramnak eő Nagyságának az Castrum Doloris körül fel vött faradsagomhoz jó akarattját, igen akarom, chak hogy a mint tudgya Nagyságod, Mester emberek mesterségekkel élnek, és a mikor el végeznek munkajokott, igen nehezen varakoznak. Kérem az okáért allazatosan, mind Groff Uramat eő Nagyságát, mind Nagyságodat, hogy ne légyen valami késsedelem a pinznek megh küldésébe, mert egyéb aránt, mind valami szégyen vallastól, mind pedigh más alkalmatlansagtol félek. En hive leszek Nagyságotoknak, nem chak illen, hanem nagyob dolgokbanis. A machina szép lészen, chak hogy a mint aminap intúmtam, ha Nagyságotok azt akarja, hogy töb Exemplar légyen három szaznal, á mint ugy tetzik, hogy legh allab ött szasz Exemplarnak kellenék lenni, had jusson sok emberséges embereknek, nem chak ebben, hanem mas Orszagokbanis a szegeny Úr emlekezetüre, és az egész Nagyságos familia böchöletüre, ha mondám több Exemplar leszen három szasznal, többet kellene küldeni szasz tallérnal. Ugy hogy minden szasz Exemplarra chak papiroson valora 13 forint computaltassék a papirosért és a nyomta[ta]sért. Ha pedigh Nagyságotok azt akarja, a mint ugy tetzik, hogy igen illendő, hogy egynéhany Exemplar Uraknak és fejedelmi személeknek valo fejér Atlacson légyen, annyiuat töb kuantatnék. Nagyságotok lassa. Ha szasz Aranyat küld, fejedelmi modon lészen. A jó Istennek aldassa maradgyon Nagyságotokon.

Tyrnaviae, 14. Julij 1652.

Sp[ectabilis] ac Mag[nifi]cae D[ominationis] V[estrae]

Servus in Christo
Stephanus Keresztes

Rövidítések és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

MOL Magyar Országos Levéltár

2. Kiadott források

IVÁNYI

1983 IVÁNYI Béla: *A magyar könyvkultúra múltjából*. Sajtó alá rend. HERNER János–MONOK István. Szeged, JATE, 1983. (*Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*, 11.)

IVÁNYI

1989 Esterházy Pál visszaemlékezése ifjúkorára (1635–1653). In: ESTERHÁZY Pál: *Mars Hungaricus*. Sajtó alá rend. IVÁNYI Emma, szerk. HAUSNER Gábor. Bp., Zrínyi, 1989. 305–320.

JEDLICSKA

1910 JEDLICSKA Pál: *Eredeti részletek gróf Pálffy-család okmánytárához 1401–1653, s gróf Pálffyak életrajzi vázlatai*. Bp., Stephaneum, 1910.

KECSKEMÉTI

1988 *Magyar nyelvű halotti beszédek a XVII. századból*. Kiad. KECSKEMÉTI Gábor. Bp., MTA ITI, 1988.

MÉRÉNYI

1891 *Nyári Krisztina temetése 1641-ben*. Közli MÉRÉNYI Lajos. In: *Történelmi Tár* 25 (1902) 131–136.

3. Szakirodalom

BORSA

1992 BORSA Gedeon: *Selyemre készült hazai nyomtatványok*. In: *Magyar Könyvszemle* 108 (1992) 264–269.

1993

BORSA Gedeon: *Ismét a selyemre készült hazai nyomtatványokról*. In: *Magyar Könyvszemle* 109 (1993) 440–441.

FAZEKAS

2002 FAZEKAS István: *A Pázmáneum története az alapítástól a jozefinizmus koráig (1623–1784)*. In: *A bécsi Pázmáneum*. Szerk. ZOMBORI István. Bp., Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 2002. (*METEM Könyvek* 37.)

GALAVICS

1986 GALAVICS Géza: *„Kössünk kardot az pogány ellen.” Török háborúk és képzőművészet*. Bp., Képzőművészeti, 1986.

IPOLYI

1886 IPOLYI Arnold: *Bedegi Nyáry Krisztina*. Bp., Magyar Történeti Társulat, 1886. (*Magyar Történeti Életrajzok*, 10.)

MÉRÉNYI

1895 MÉRÉNYI Lajos: *Herczeg Esterházy Pál nádor 1635–1713*. BUBICS Zsigmond közreműködésével. Bp., Magyar Történeti Társulat, 1895. (*Magyar Történeti Életrajzok*, 19.)

- ÖTVÖS
1997
ÖTVÖS Péter: *Inter nos dicendi. Bizalmas levelek az iskolákból.* In: *Művelődési törekvések a korai újkorban. Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére.* Szerk. ÖTVÖS Péter–BALÁZS Mihály–FONT Zsuzsa–KESERŰ Gizella. Szeged, JATE, 1997. 463–477. (*Adattár szellemi mozgalmaink XVI–XVIII. századi történetéhez 35.*)
- PRICKLER
1995
Die Fürsten Esterházy: Magnaten, Diplomaten und Mäzene. Ausstellung, Eisenstadt, Schloss Esterházy, 28.4. bis 31.10.95. Red. PERSCHY, Jakob. Unter Mitwirkung von PRICKLER, Harald. Eisenstadt, 1995.
- RMK
III
Régi Magyar Könyvtár. III. Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézikönyve. Szerk. SZABÓ Károly–HELLEBRANT Árpád. Bp., Akadémia, 1896–1898.
- RMNY
2000
Régi Magyarországi Nyomtatványok. Harmadik kötet 1636–1655. Írták HELTAI János–HOLL Béla–PAVERCSIK Ilona–P. VÁSÁRHELYI Judit. Bp., Akadémiai, 2000.
- SZABÓ
1989
SZABÓ Péter: *A végtisztesség. A főúri gyászszertartás mint látvány.* Bp., Magvető, 1989.
- 2004
SZABÓ Péter: *Castrum doloris.* In: *Magyar művelődéstörténeli lexikon. Középkor és kora újkor.* II. kötet. Főszerk. KŐSZEGHY Péter, szerk. TAMÁS Zsuzsa. Bp., Balassi, 2004.
- SZENTPÉTERY
1935
SZENTPÉTERY Imre: *A Bölcsészettudományi Kar története 1635–1935.* Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1935. (*A királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története, 4.*)
- TÜSKÉS
1997
TÜSKÉS Gábor: *A XVII. századi elbeszélő egyházi irodalom európai kapcsolatai.* Bp., Universitas, 1997. (*Historia litteraria 3.*)

Egy újabb adalék az *Innocentia Transylvaniae* megjelenését követő vitához

Baresai Ákosnak, az 1658. október 10-én török hatalmi szóra megválasztott erdélyi fejedelemnek már uralkodása első hónapjaiban nagy politikai ellenszéllel kellett megbirkóznia.¹ Nem pusztán leváltott, de a trónra visszakíváncozó ellenlábasának, II. Rákóczi Györgynek törekvéseit kellett leküzdenie, de az európai közvéleményt is meg kellett arról győznie, hogy nem volt más lehetősége, mint elfogadni a fejedelmi címet, a súlyos feltételeket és az oszmán fennhatóságot.² Baresai hűség híve (a rossz nyelvek szerint irányítója), Bethlen János kancellár vállalta magára az utóbbi feladatot.³ *Innocentia Transylvaniae* (*Erdély ártatlansága*) című, 1658 őszi megfogalmazott röpiratában felsorolta Rákóczi politikai hibáit, megmagyarázta az új fejedelem kényszerű törökbarátságát, majd arra kérte az európai uralkodókat, hogy ne nyújtsanak támogatást Rákóczinak, hanem ínsék nyugalomra.⁴ A politikai nyilatkozat kéziratát Baresai 1658. október 19-én induló főkövete, Haller János magával vitte Bécsbe, majd az *Innocentia* 1659 elején, Váradon nyomtatásban is megjelent.⁵ Az ezt követően kibontakozott propagandaháború kisebb megszakításokkal egészen Rákóczi 1660 nyarán bekövetkezett haláláig folytatódott, tartalmi elemei pedig később is visszaköszönnek. A hosszas politikai vitát nem kívánom most bővebben taglalni. Elég annyit elmondani, hogy míg a törökpárt saját tevékenységét a lehetőségeket reálisan felmérő politizálásnak, az egyetlen lehetséges politikának tekintette, addig az ellenfél ezt a kereszténység elárulásaként értékelte, rendszerint kiegészítve érvelését a törökellenes küzdelem toposzaival.

¹ Baresai Ákos (1619–1661) lugosi és karánsebesi bán, a lengyelországi hadjárat alatt az ország egyik helytartója, majd 1658-tól 1661 elejéig Erdély fejedelme. Megválasztásáról, és másnapi esküteléről. EÖF, XII. 73–75.

² II. Rákóczi György (1621–1660) apja, I. Rákóczi György halála után 1648–1660 között Erdély (az 1657 utáni évekre vonatkozóan csak egyik) fejedelme. Szerencsétlen kimenetelű, 1657-es lengyelországi hadjárata és 1658 eleji visszatérése kiváltotta az Oszmán Birodalom haragját, ezzel hadjáratokat zúdítva az országra.

³ Bethlen János (1613–1678) 1657-től fejedelmi tanácsos, kancellár. Rhédey Ferenc és Baresai Ákos fejedelemsége alatt az ún. török párt egyik vezéralakja. *Resum Transylvanicarum libri quatuor...*, illetve *Historia resum Transylvanicarum...* című munkáiban megírta saját korának erdélyi politikatörténetét ld. Jankovics József kitűnő utószavát a két mű magyar fordításához. BETHLEN, 1993. 603–619., illetve: BARTONIEK, 1975. 460–479.

⁴ Az *Innocentia* megszületésének körülményeiről: LUKINICH, 1927. 206–207.

⁵ KRAUS, 1994. 322. Itt az szerepel, hogy Haller Jánost csak a novemberi marosvásárhelyi országgyűlésről bocsátották útjára a röpirattal, de az időpont nyilvánvalóan téves. Baresai 1658. október 19-én I. Lipótnak (1658–1705) írt levele a bizonyíték erre, amelyben a főkövet nevét is megtaláljuk. (Haller János, aki ekkor már tanácsúr, a marosvásárhelyi országgyűlés irómanuscriptaiban már nem szerepel, tehát biztosan nincs jelen.) A főkövet által a császárnak vitt fejedelmi levél, és Rákóczinak a követség elleni heves tiltakozása: EÖF, XII. 80–83. A röpirat: SZABÓ, 1885. 255. Szabó Károlynál még kolozsvári nyomtatványként szerepel, ezt V. Ecsedy Judit módosította a váradai nyomda ismert kiadványainak vizsgálatakor. V. ECSÉDY, 1989. 35–38. A latin nyelvű röpirat magyar nyelvű kéziratos variánsban terjedt, amelynek több másolata is fennmaradt. Kiadta: TANKA–OSTILARIUS, 1989. 123–145. A kiadás bevezetőjében a vita fontosabb állomásairól is szó esik.

Az egymondatos regesztaként már ismert, de teljes szövegében most először közölt levél írója Wesselényi Ferenc nádor,⁶ címzettje pedig Barcsai Ákos Bécsben tartózkodó követe, Haller János, az új fejedelem egyik erős emberének, Haller Gábornak öccse.⁷ Az 1659. január 20-án megfogalmazott sorokból kitűnik, hogy Wesselényi valamivel korábban, talán még az előző évben levelet kapott a követőtől, amelyhez az nem csupán a fejedelem üzenetét csatolta, de az *Innocentia* egy példányát is.⁸ Ez a bizonyos példány a kézirat egyik másolata lehetett, nem a nyomtatott röpirat. Wesselényi Barcsai levelére és Bethlen által megfogalmazott védíratára nem adott egyértelmű feleletet, hanem az érdemi választ a császár döntésétől tette függővé. Mivel Haller az üzenetre nem válaszolt, a nádor újabb levél írására szánta el magát. Erősítette elhatározását, hogy egy meg nem nevezett bécsi ismerősétől úgy értesült: Barcsai követe rossz hírért kelti az udvarban. Haller János állítólag azzal vádolta meg Wesselényit, hogy Rákóczi megvesztegetéssel vette rá törekvéseinek támogatására. A nádor dühödt válaszában leszögezte, hogy ajándék nélkül is Rákóczi pártját fogja, mert egyetért annak törökellenes politikájával. Wesselényi nem csupán a személyét illető konkrét vádat utasította el a rá jellemző, emelkedett stílusban, hanem egyúttal az *Erdély ártatlansága* egész érvrendszerét is.

⁶ A levél létezéséről Torma Károly közléséből értesülünk, aki a Történelmi Társban megjelentette a Haller-levéltár egy valószínűleg XVIII. századból származó jegyzékét. TORMA, 1887. 589. Nr. 138. A regeszták között szerepel Haller János Wesselényi nádorhoz írott (egyik) levelének fogalmazványa is, illetve a követséggel kapcsolatos két további irat. Ezeknek még nem sikerült nyomára bukkannom. Wesselényi Ferenc (1605–1667) 1655-től haláláig Magyarország nádora.

⁷ Haller János (1626–1697) Haller István fejedelmi tanácsos, küküllői főispán legkisebb fia. Az 1657-et követő években emelkedett az erdélyi politika irányítói közé. 1678–1682-ben fogságot szenvedett, mert azzal vádolták, hogy részt vett Béli Pál Apafi Mihály fejedelem elleni szervezkedésben. Két dologról ismert az utókor számára: fogsága alatt írt/fordított könyvéről, az 1695-ben nyomtatásban is megjelent *Hármas Historiáról*, illetve az 1686-ban általa kieszközölt ún. *Diploma Hallerianáról*, amely először rendezte átfogóan a Habsburg-hatalom alá visszakerült Erdély államjogi helyzetét. Életről és irodalmi munkásságáról bővebben a következő kiadvány bevezetőjében: HALLER, 1978. 5–23.

⁸ A fejedelem egy következő, nem Haller útján továbbított levelét ismerjük. Ez az 1659. január 16-án kelt iromány nem más, mint az *Innocentiában* foglaltak konkretizálása. Barcsai arra kéri Wesselényit, hogy győzze meg Rákóczit törekvései veszedelmes voltáról. Rákóczinak le kell mondania a Partiumról és Váradról, mert különben ezek is a török kezére kerülnek. (A veszély két hét múltán, Barcsai és Rákóczi 1659. január 30-i megállapodásával átmenetileg csökkent.) A levél: SZILÁGYI, 1891. II. 525–530.

Forrás

Wesselényi Ferenc nádor levele Haller Jánosnak

Murányalja, 1659. január 20.

(A Haller család levéltára [Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának a Kolozsvári Állami Levéltárban őrzött anyagában] – fond familial Haller [Nr. 353.] 17. fasc. fol. 13–14.)

Generose domine, amice nobis observandissime

Mínap az stubnyay hévízben⁹ lévén, hozák vala Barczaÿ Akos uram ökegyelme levelét együtt az nemes Erdely Orszagh innocentiájának leírásával és kegyelmed levelével is, melyeket mi – akarván legelsőbben mindennemű közönséges állapotokban kegyelmes urunknak, császáruknak bölcs tetszését és opinióját vennünk – öfelségének megküldtünk, megírván kegyelmednek is, hogy ahhoz akarjuk ez-iránt magunkat tartanunk, azmit öfelsége kegyelmesen fog parancsolni. Elvette-e már kegyelmed levelünket, avagy nem, még nem tudjuk, mi volt, még eddig semmi válaszuk nem lön kegyelmedtől.

Azonban mai napon érkezék Béczből¹⁰ némely ott lakó jó emberünktől bizonyos levelünk, melyben írják, hogy kegyelmed minket nyilván ott az udvarnál valóban fekete festékekkel kezd ábrázolni és olyat felőlünk hirdetni, melynek mivoltában – fölötte igen bizonytalan postái lévén – kegyelmed annak realitását soha meg nem bizonyíthatja, mondván ugyan világosan azt kegyelmed, hogy mi az közönséges jónak ratióját megvetvén ajándékkal corrupáltattunk volna az méltóságos erdélyi fejedelemtől, Rakoczy György uramtól ökegyelmétől, és az ökegyelme részére hajlottunk volna. Bizonytalán írjuk, kegyelmed szerető jóakaró barátunk. Nem titkoljuk se tagadjuk, kegyelmed előtt és az egész keresztény világ előtt palam et aperte¹¹ merjük profiteálni, töröknek soha baráti nem voltunk, se törökkel cimborát űző, keresztény vérontással pogányokat hízlaló, keresztény nevet képleg szeretőket sem szeretünk soha.

Mivel azért az méltóságos Rakoczy György uram erdélyi fejedelem ökegyelme soha efféle törökös, hazája veszedelmére tendáló, maga haszna kapásával sem gondolván megmutatta nagy magnanimitását,¹² keresztény voltát, és naponként is ipsa experientia monstat,¹³ mind méltóságos fejedelmi ágyból született voltát és mind igaz magyar állapotját. Tagadhatatlan, mind értékünk kevés, mind peniglen akaratum teljes; ökegyelmét az méltóságos Rákoczy fejedelmet azki tökéletes magyar, velem együtt segítse, föltett céloom, minden pogány és pogánnyal tartó ellenségi ellen – és csak kegyelmes császáruknak akarátja ellen ne láttassunk cselekedni – ispo effectu,¹⁴ hisszük Istent, hasznosan megmutatjuk.

Azért értse kegyelmed, valakik kegyelmedet olyan hírrel táplálják, hogy minket az méltóságos Rakoczy fejedelem ökegyelme ajándéknak nyalánkságával magához áltatott volna, annak az szájából tökéletlenséggel való hazugság jött ki, mert –

⁹ Stubnya fürdő (ma: Turčianske Teplice, SK)

¹⁰ Bécs (ma: Wien, A)

¹¹ nyíltan

¹² bátorságát

¹³ mutatja, bizonyítja

¹⁴ a gyakorlatban (is), cselekedetekkel (is)

hívjuk Istent bizonyságul – minden interessatiós ajándék¹⁵ nélkül, csak csupán magyari és keresztényi fejedelemségét, és igaz ügyét látván őkegyelmének, kívánunk őkegyelmének tökéletességgel szolgálni, és igaz[án]¹⁶ mozdítani kit el nem múlatunk, valameddig erőnk fogja engedni, és kegyelmes császárunk akaratja amennyiben conformáltatik.¹⁷ Hogy kegyelmedet kétségességéből felőlünk bizonyossá tegyük, akaránk kegyelmednek ez egynéhány szót írnia, kívánván, kegyelmednek ezután bizonyosabb hírei legyenek. In reliquo Isten éltesse kegyelmedet. Datum Muranyallya, 20. Ianuarii 1659.

Amicus ad officia paratus

Comes Franciscus Wesseleny manu propria

[Eredeti, restaurált irat. A címzés és a pecsét hiányzik. A címzett személyét a levélhez mellékelte XIX. századi levéltári cédulából ismerjük.] Haller Jánoshoz írt levele Wesselényi palatinusnak, melyben inti, hogy a hamis híreknek ne higgyen, de anno 1659.

¹⁵ „érdekelte tevő” ajándék, azaz baksis

¹⁶ saját kiegészítem, mert a rövidítésjel lemaradt

¹⁷ szűkebb értelemben: akaratja conformáltatik = beleegyezését adja

Rövidítések és irodalomjegyzék

- BARTONIEK
1975 BARTONIEK Emma: *Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből*. Bp., MTA, 1975.
- BETHLEN
1993 BETHLEN János: *Erdély története 1629–1673*. Ford. V. ECSEDY Judit, s.a.r. JANKOVICS József. Bp., Balassi, 1993.
- EOE
XII *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. XII. kötet. Szerk. SZILÁGYI Sándor. Bp., MTA, 1887.
- HALLER
1978 HALLER János: *Hármas História*. Szerk. MOLNÁR Szabolcs. Bukarest, Kriterion, 1978. 5–23.
- KRAUS
1994 KRAUS, Georg: *Erdélyi Krónika 1608–65*. Ford. és szerk. VOGEL Sándor. Bp., Ómagyar Kultúra Baráti Társasága, 1994.
- LUKINICH
1927 LUKINICH Imre: *A bethleni gróf Bethlen család története*. Bp., Atheneum, 1927.
- SZABÓ
1885 SZABÓ Károly: *Régi Magyar Könyvtár*. II. kötet. Bp., MTA, 1885.
- SZILÁGYI
1891 *Erdély és az északkeleti háború*. II. kötet. Szerk. SZILÁGYI Sándor. Bp., MTA, 1891.
- TANKA–OSTILIARIUS
1989 TANKA Endre–OSTILIARIUS Mihály: Bethlen János *Innocentia Transylvaniae* című röpiratának magyar változata In: *Lymbus Művelődéstörténelmi Tár* I. Szerk. MONOK István–PETNEKI Áron. Szeged, JATE, 1989. 123–145.
- TORMA
1887 TORMA Károly: *Kijegyzések három erdélyi családi levéltár lejtromáiból I*. In: *Történelmi Tár* 1887.
- V. ECSEDY
1989 V. ECSEDY Judit: *Szenci Kertész Ábrahám és ismeretlen nyomtatványai*. In: *Magyar Könyvszemle* 105 (1989) 20–47.

Székely László verses önéletírása

A közelmúltban jelent meg a kolozsvári *Művelődés* kiadásában *A kolozsvári Farkas utcai református templom és kollégium történetéből* című kiadvány, amely a Herepei János kéziratos hagyatékát közreadó sorozat negyedik kötete.¹ A kiadvány tartalmazza azt a hiánypótló adatgyűjtést, amelyben Herepei János *A Farkas utcai templom halottai* címmel a templomban eltemetett nevezetes halottak síremlékét és a rájuk vonatkozó irodalmat összegzi. Ebben a gyűjtésben található borosjenői gróf Székely Zsuzsanna, borosjenői gróf Székely Lászlóné losonczy gróf Bánffy Kata és ifj. borosjenői gróf Székely László síremlékének leírása is. A XVIII. század közepén élt Székely család haláláról, temetkezéséről bővebben olvashatunk az emlékiró Székely László eddig nem publikált verses életrajzában, amely 1972 óta az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található.²

Borosjenői gróf Székely László, id. Székely László erdélyi főpostamester, portai követ, a fejedelmi tábla elnöke unokája, Székely Ádámnak (1700-tól gróf), a nagyenyedi kollégium gondnokának fia, 1716-ban született Alamoron és 1772-ben halt meg Szebenben.³ Nagy történelmi eseményektől érintetlen életét aprólékos részletességgel örökölte meg, amelynek kéziratát halála után második felesége, Thoroczky Zsuzsanna, majd az ő halálát követően a család *praefectura*, Kis Zsigmond folytatta. A kéziratból eddig csupán a Székely László életének fő eseményét megörökítő bécsi útinapló jelent meg.⁴ A tudatos szerkesztést mutató önéletírás, amelynek szerzője az utókor ítéletére számított, tartalmaz minden, a családját mintegy hatvan éven át érintő, lényeges és kevésbé fontos eseményt, feljegyez minden történetet. „Jó emlékezetek fennmaradásáért” közreadja (lemásolja) a család tulajdonában lévő tárgyak feliratait éppúgy, mint az ünnepi alkalmak köszöntő verseit vagy a gyászeseemények részletes történetét. Az 1007 lap terjedelmű kézirat versei között található az a 366 négy soros versszakból álló önéletírás is, amelyben Székely László a prózában el nem mondható érzéseket fogalmazta meg. Jóllehet, a verses önéletírás is egész élettörténetét beszéli el, a versfolyam fő témája kifejezetten a magánélet, első felesége, a losonczy gróf Bánffy Kata iránt érzett szerelm, a kisgyermekük, Zsuzsanna iránti szeretet, majd a gyermek elvesztése és a feleség korai halála miatt érzett fájdalom. A nagyenyedi kollégiumban „a clasisokat a Poësis”-ig elvégző, de felsőbb iskolát nem végzett gróf könyvszerető,⁵ később gyakorló fordító,⁶ ám dilettáns verselő, mondanivalója önisméltésekkel dúsitva, szinte parttalanul árad. Tudatos szerkesztésnek mégis mutatja nyomát, amikor pontosan a 300. versszaknál sikerül befejeznie keserves élettörténetét, majd a

¹ HEREPEI, 2004.

² OSZK Quart. Hung. 4312.

³ Életrajzát ld. KIRÁLYI, 1887.; NÉMETH S., 1986.

⁴ Betűhív kiadás: NÉMETH S., 1989.; népszerű kiadás: NÉMETH S., 2000.

⁵ Székely László könyvhagyatékáról ld. JAKÓ, 1976. 219–251.

⁶ Kiadatlan fordításai között van Francesco Petrarca: *De remediis utriusque fortunae* című művének, Johann IIübner *Geographiájának* és a Comeniusnak tulajdonított *A Tseh Országgi Ecclesiáknak Üldöztetésének [...] Históriaja* címmel lefordított, jelenleg ismeretlen helyen lappangó művének kézírata.

második mátkaság és házasság kedvéért még újra kezdi és hozzáfűz 66 versszakot. A versfolyam döntő részét azonban gyermeké és első felesége temetése, a temetési szertartás, a gyászbeszédek rímbe foglalása teszi ki, amíg a három hónapos bécsi tartózkodás, Mária Terézia audienciája csak két versszakot érdemel, addig a gyász miatti gyötrelme és a temetési események a 70-tól a 300-ig versszakig tartanak. Székely László őszinte érzelme, első felesége iránti bensőséges szerelme fejeződik ki a versbe foglalt szerepjátékban is, midőn felesége nevében mondja el a haldokló búcsúszavait, majd saját választát önti rímekbe (a feleség búcsúja a 172–200. versszak, a férj válasza a 201–231 versszak). A temetési beszédek nyomtatásban is megjelentek,⁷ a három búcsúztató közül kiemeli azonban Székely Ajtai Abód Mihály „mezitelen beszédét”:

Nagy Enjedi Társaságnak Egjik Professora,
Nagy Ajtai Mihály készült az Orátorságra,⁸
Magyar nyelven Sokaságnak nagy halgatására,
Mezittelen Vallást Fejte, melj nem vágj Pompára. (163. versszak)

A különbségtétel azért is figyelemreméltó, mert ebben az időben mondja Verestói György nagy megbotráncozást keltő monumentális orációit, amelyeket később Hermányi Dienes József „rövid satyra”-ban gúnyol ki.⁹

Különös jelentőséget tulajdonít Székely a szerencsétlenséget megelőző álmoknak is. Kapcsolódik ezzel a XVIII. századi emlékirók azon sorához, akik kételyek között, ám mégis hisznek a rossz híreket megelőlegező álmoknak. Székely is utal arra, hogy „álom és esős idő” a mindennapi álmok egyike, amelynek nem kellene jelentőséget tulajdonítani,¹⁰ saját élete mégis az álmok igazságát bizonyítja:

Mondják álom s Esős Idő de ő Valóságát,
Tapasztaltam rajtam bé tölt álmom Igazságát,
Fogaimnak egh álmomban láttam tsorbaságát,
Értsd meg immár két szemfogam kiesése dolgát. (257. versszak)

S. Sárdi Margit idézi Bethlen Miklós imádságoskönyvét és Károlyi Sándor önéletrírását. Bethlennél az álom és az eső összekapcsolása az álom tragikus jelentését kívánja mérsékelni („A magyarok parasztul, de igazán mondják ezt: Álom, s esős

⁷ *Reménység. V irágzó zöldségében kivágotott –; mellyel néh. Méltgs graf Losontzi Bánffy Kata ifju ur-aszszonyinak, és előtte hét hónapokkal elköltözött első és egyszülött leányának: néh. Méltgs graf Boros-Jenői Székely Susanna kis-aszszonyinak, szomorú halálokban, férji és atyai szíve igen meg-sebhetett Méltgs graf Boros-Jenői Székely László urnak: és hogy ez örök emlékezetben maradjon; az utolsó tisztesség-tételre mondatott halotti tanításokban, világ eleibe terjesztett.* (4-r. 72 lev.) Kolosvárott, 1747. Ny. S. Pataki József által.

⁸ Ajtai Abód Mihály (1704–1776), Bethlen Kata udvari papja, a nagyenyedi kollégium tanára, majd rektora, idézett beszéde: *Halotti beszélgetés. Mellyet amaz Keresztyén vallású [...] néh. gróf Bánffy Katalin aszszony [...] utolsó tisztesség-tétele alkalmatossággal a kolosvári szomorú gyászos háznál folytatott.* In: *Reménység*, I. d. 7. l.

⁹ KLÁNICZAY, 1961.

¹⁰ S. SÁRDI, 1998. 477.

üdő),¹¹ Károlyi Sándornál az álom és a fogkiesés („Álmodtam fogkieséssel. Álom s esős üdő”) tartoznak ugyanabba a kevésbé komolyan veendő kategóriába.¹²

Az önéletírást Székely 1663-ban kezdte írni, a javításoktól mentes, letisztított kézírás arra utal, hogy feljegyzések, pizkkozatok szolgáltak a megfogalmazás alapjául. Ez magyarázza, hogy a 366 versszaknyi életrajzban is csupán három áthúzott, javított szót találtunk.

Az eddig kiadatlan verset csak az okvetlenül szükséges lábjegyzetekkel ellátva, betűhíven közöljük, azzal a megjegyzéssel, hogy Székely helyesírási sajátosságai közül a minden magánhangzóra kitett hosszú ékezetet a könnyebb olvasás érdekében elhagytuk.¹³

1.

Ha gondolom státusomat bánat menten borít,
Elmémben is tellyességgel éppen elszomorít,
Szertelenül ő magához mint vasmatska szorít,
Talám akkor végzi, mikor Halál Sírban térít.

2.

Oh haszontalan Éltemnek bizonytalan Sorsa,
Keservesen melybe szívem már rég mint Víz mossa,
Mint prédáját sebes Sóllyom aképpen tsapdossa,
Sűrű példás fájdalmimnak vallján van a mássa.

3.

Elzárt kedvem folydogáló Órája Siralmas,
Elepedett s, keserédes szívemnek fájdalmas,
Szemem előtt forgó dolog mindenütt unalmas,
Ejtzakais búsult elmém éppen nem njugalmas.

4.

Örökössön gyászban borult éltém szomorittja,
Bokros, számos változásom jajos gondolattja,
Földre tsüggett, könyves szemem Sebeit ujittja,
Ohajtásim bajaimnál többre szaporittja.

5.

Nem ok nélkül ereszkedett fejem illj nagy búra,
Nem is mutat kétszinséget, nem hivatott arra,
Szerencsémnek eddig vetett Koczkára mert Válta,
Fordult, s jutott, attól tartott, kedvetlen Sorsára.

6.

Jövendőben ki olvasod ezen verseimet,
Azon kérlek, meg nem tsufold szomorú Éltemet,
Mert ha láttad, vagy próbáltad volna Esetimet,
Szánakozva szemlélhettél volna te Engemet.

¹¹ V. WINDISCH, 1980. 1030.

¹² KÁROLYI, 1865.

¹³ I.d. BENKÓ, 1960.

7.

Tudva vagjon hogj Világra létünk Sirlakkal,
Szokott lenni Anjáinktól jajos fájdalmakkal,
Nevelterünk Szüléinktől szorgalmas gondokkal,
Míg oly időt érünk, hogj mi, birhassunk magunkkal.

8.

De Jaj! Midön majd legjobban örvendnének éltekben,
Látott dolog, hogj mely Sokan, véget vetünk ebben,
Részünk vagjon szomorúan sirlalmas énekben,
Le tsüggedett fővel őket kísérjük az Sirben.

9.

Ha felnövünk, mi Életünk gondtól terheltetik,
Ez világnak szélvészitől szünetlen hányatik,
Hol egj, hol más szenvedestől körnjül vétettetik,
Mind addig, míg, hideg testünk, a földben tétetik.

10.

Igj volt dolga, s állapottja Világban Sorsomnak,
Az 1000 és 700. után midön számlálnának,
Tizet, s hatot negyedik nap, Szent Mihály Havának,
Születtetem születése napján Én Atjámnak.

11.

Atjám Fia, valójában vagyok mert Éltének
Próbáiban részes vagyok, s miként azok lönek,
Hidd akképpen, mindenekben napjaim telének,
Fejem, szivem, szenvedésnek tárgyul tétetének.

12.

Igy mindketten Én Szüleim, Óh bánat! Hagjának,
Egjmás után 29. és az 30. számnak,¹⁴
Esztendején Testek adák a Földnek gyomrának,
Midön 10 s. 4. Esztendeje foljna napjaimnak.

13.

Ez esettel elérkezém világ tengerének,
Özönére, im tsak hamar melljek körnjül vönek,
Mindenfelől telljességgel habjai növének,
Melljel alig, hogj végképpen tsak el nem njelének.

14.

Ekkoron mert gjengeségem miá gondom másra,
Bizattaték Törvény szerint az Curátorságra,¹⁵
7. Esztendők elfoljtáig, volt okom panaszsra,
Kivánhatom, bár nem jusson senki árvaságra.

¹⁴ Székely Ádámné gr. Rhédei Kata (megh. 1729), Székely Ádám (megh. 1730.)

¹⁵ Az árván maradt Székely-fiúk szigorú gyámja nagybátyjuk, br. Jósika Dániel (megh. 1762 után) volt.

15.

Mert ez alatt neveltettem rendkívül keménjen,
Characterem bátor, hogj aszt nem hozta de kénjen,
Dolgom nem foljt, Söt Fejem volt, mélységes örvény
jen,
Miként gállja rángattatva, kívül a reménjen.

16.

Ezekután már az midőn sanjaruságimban,
Elérkezém, s be lépteték élttem napjaiban,
20. szám után az edjedik Esztendős koromban,
Retractálván véget veték, az Curátorságban.

17.

1000. és 700 után harmintzhetedikben,
Böjtmás hava napjainak szintén kezdetiben,
Kies Tavasz nyílásával, reménlvén élttemben,
Hogy szerentsém Tsillagjait, szemlélem fénjesben.

18.

Ekképpen hogj el evezem Iffjui Idömnek,
Kezdetüre, belé esem melj Örvénjeinek,
Közepiben, a világnak, s kísérteteinek,
Tzellja levék, meg nem próbált szemfénjvesztésinek.

19.

Iffjúságom idejében magamat meg jádzám,
Annak szokott Teátrumán bátran njargalódzám,
Hátul ütő páltzájától semmit sem tartodzám,
Bal Sorsának, mivoltáról nemis gondolkozám.¹⁶

20.

Heljben hagítam, jóvállottam minden dolgaimat,
Aszt gondolván, más nem láttja szokott útaimat,
Minden jókal, bővölködni, biztattam magamat,
De meg értém azokban lett tudatlanságomat.

21.

Sokféle gond, elmém úgj mint köröskörnjülvéve,
Élet nemét szemcimmel eleiben téve,
Nem tsak edgjét azok közzül edgjet magamévá,
Hogj vagj tégjek, avagy légjek, egy személy férjévé.

¹⁶ A prózai önéletrrásban is megemlékezik Székely a fiatalkori vigasságokról: „Az Én Iffjui Élmém a Világon kapván, Tántz Vadászat, és mindenféle mulatség volt az Objectumom, az Könjv nem kellett, az Irást resteltem, egj szóval, bolondoskodtam Énis, sem Oeconomia, sem Joszág dolga elmémre nem fért”. Quart. Hung. 4312. 135.

22.

38, Söt 9. Holnap ekképpen el telék,
Njügodalmat a többiben szivemnek nem lelék,
Bús emémbe mélljebb gondot éltemről forralék,
És végtére az utolsóbb feltételre hajlék.

23.

Újjabb kinzó, njugvást űző Sűrű elmélkedés,
Ezzel fogá tagaimat nem kevés gjötrödés,
Embereknek elméjékbe sok a Vélekedés,
Melljen légjen evezése, fejemnek nagy kérdés.

24.

Mert ugjanis, nem olj könnyű dolog párosodni,
Kétséges gond, ha leheté olljanra találni,
Hogj az által ez életben nyugodalmat lenni,
Meg lehessen, s ne kellessen nagjobb kinra menni.

25.

Embereknek elméjékben de haszontalanság
Igj gyötrödni, és aggodni, erről, mert okosság
Nints ez ellen, elkerülni nem lehet Valóság,
Oda térünk, kit rendelt a Mennjei Uraság.

26.

Légjen bátor az vagj áldás, vagj átok de annak,
Ugj kell lenni, s végbe menni éltünk napjainak,
Vagj részesi lészünk ezzel, Világ föbb javának,
Vagj pediglen az halálíg gjötrő szörnű kinnak.

27.

Ennek igaz, Valóságos voltát midön láttam,
Rolla többet nem hanjodni helljesbnek tartottam,
Söt végtére gondolatim elméből ki zártam,
Teremtömnek tetzésének magam ajanlottam.

28.

Számunk szerint 10. s. hetedik foljó Seculumban,
Esztendei foljái közt 40dik számban,
Meg gjözödvén tsüggendezett gondolataimban,
Szamos mellett megakadék Bontzhida Várában.¹⁷

29.

Az 12. Egi Jegj közt Rák midön fel tették,
Míndjárt meg irt Esztendöben akkor ketté mettzék,
Gondolatim Sürüségét, s szivemet meg edzék,
Szemem, Szivem, Fejem, Lelkem le is kötelödzék.

¹⁷ Bonchida (Boncida) (ma: Bontida, RO) egykor Doboka/Kolozs vm. székhelye és Bánffy-birtok volt.

30.

Kegjes Szüzre, szép szemeljre, mert szivem találá,
Személljét s szerelmének meg sebhete njila,
Tekinteti előtt Fejem, mint Rabja hódola,
Melljel minden hánjkódásom habja menten szálla.

31.

Éltem fénlő, és tündöklő, ohajtott tsillaga,
Fel tetzeni elkezdődék kedveltett Világa,
Szélvészekből szintén ki dőlt reménségem ága,
Erősödél, s várt örömem bennem meg loboga.

32.

Ennek neve Kereszttségbe mondatott Katának,
Leánji rend testvéri közt első szülött Júsnak,
Méltóságára volt bizva s. az nagj Bánffi háznak,
Egyik tagja, édes Attja, hivatott Gjörgj Vrnak.¹⁸

33.

Úri Aszszonj Thoroczkai Ágnes volt az Annja,¹⁹
Kegjességnek, szelidségnek rendes alkotmánnja,
Ez két személljt ritkán kapja Erdélj Tartománnja,
Földről való elmenteket kiknek sok sziv szánnja.

34.

Meg nevezett Édes Attját, s. Annját halál szele
Meg fúvallá, és mind kettő tsak hamar el kele,
Mely szivében bánatokból nagj halmot nevele,
S. emészteni kezde miként szútól fának bele.

35.

Árvaságban elmaradván Gróff Bánffi Klárára
Gróff Preasidens Bethlen Ádám Úr kedves Párjára,²⁰
Nevelését Attja bizá mint Testvér Hugára,
Mind házában mind Hazánkban ritka Anjára.

36.

Öh bölts végzés és rendelés tekintsd meg tsak, Társra
Mint akadék, s rá találék kívánt gazdagságra,
Mind kettőnknek Szüleinktől Árván maradásra,
Fordult sorsunk Életünknek kezdetin sirásra.

37.

Meg fogatván személljétől, miként madár léptől,
Életemnek njugalmául hiv nevelőitől,
El rabolni hogj akarom, titkos izenettől,
Meg jelentém, függvén ez az Isteni Végzéstől.

¹⁸ Gr. Bánffy Kata (megh. 1745), ifj. gr. Bánffy György (1688k.–1735) Doboka vm. főispánja és kamarás lánya

¹⁹ Thoroczkai Ágnes (1703–1733), 1718-tól ifj. gr. Bánffy György felesége

²⁰ Gr. Bánffy Klára, (1693–1767). gr. Bánffy György testvére, 1711-től gr. Bethlen Ádám felesége

38.

Tizenhét száz 41-re midőn fel Virradánk,
Boldog Aszszony hava első napjára haladánk,
Szokás szerint bizonyosságul jegyeket is adánk,
Mind két részről, követ által, s ekkor igj maradánk.

39.

Éltem napja ekkor vala 25.dikben,
Esztendeim száma között, Ember kor időben,
Elmém ezzel adám arra, hogy hit letételben,
Mikor lesz mód, rendi szerint, végben vitelésben.

40.

Azon Idő és Esztendő érkeztén Májusra,
Napjainknak száma között 10. s kettődik napra,
Kedves követ megjelenté hir kaptsolódására,
Szükséges lesz meg jelenni Bethlen Sz. Miklósrá.²¹

41.

Oh nints orra nints remora²² meg jelenésében
Meg is állván, mint két részről az mutatott helyben,
Segítségül híván Istent megkaptolt kezekben,
Hivségünknek petsétlése méne rendes végben.

42.

Népes Várnak, Kolosvárnak hív Lelki Pásztora,
Országunkban Ecclésiák egjik Curátora,
Püspökségnek viselője Ceremoniánkra,
Hivattaték az Deáki József hírmondásra.²³

43.

Hiv Jegjesem Szerelmében mulának napjaim,
Igen kedves njajasságban telének óráim,
10. után 5. Holnapokig, Oh vajha Ideim
Arra vissza térhetnének szünnének kinnjaim.

44.

Nints olj kintse ez Világnak, melljért adtam volna,
Aranj Idöm ezután is kit fel találhatna,
Gondos munka, és fáradtság, hijában próbálna,
Azzal mai is, vajha mostis, Fejem azzal birna.

²¹ Betlenszentmiklós (ma: Sîmniclăus, RO), Küküllő vm.

²² késlekedés, akadály (lat.)

²³ Deáki Fülep József (1681–1748), kolozsvári lelkész, 1740-től református püspök, beszéde: *Drága kertekből kivágatott szép liliomokon siránkozó édes atya s édes anya, az az: oly szomorú halotti tanítás, mellyben, méltgs. házoknak egyetlen-egy ékességén, néh. Méltgs. gróf kisaszszony Székely Susánna, édes leányok váratlan halálán lett bánatos szíveket igyekszik vigasztalni. Méltgs. gróf Boros-Jenői Székely László urnak; és Méltgs. gróf Losontzi Bánffy Kata ifjú ur-aszszonyának, mint édes anyjának; és Méltgs. gróf Losontzi Bánffy Kata ifjú ur-aszszonyának, mint édes anyjának; [...] mellyet is nagy gyülekezet előtt [...] mondott-el 1744. esztendőben.*

45.

Szibből várván, hogy hamarébb házamba érkezzék,
Ez drága kints, edgjes voltom, hogj meg Virágozzék,
42. 1700. Után elérkezék
Kis Aszszonj hév holnapját erre meg is jedgjék.

46.

Hetedik nap ez holnapban disze Országunknak,
Nem kis számmal az öröme sergenként jutának,
Meg irt napra Kastelljába Gróff Dénes Urfinak,²⁴
Bontczidára Bánffi Gjörgj egjetlen fiának.

47.

Örült szivem erejéből drága szerentséjén,
Jegjesemnek almélkodván mindenek személljén,
Harmad napra felvirradván Bonczhidának térjén,
El indulván, el érkezénk Súkra²⁵ dél idején.

48.

Édes Atjám Lakadalma volt ehez hasonló,²⁶
Sokan mondták, mikor élt amaz nagj ör álló
Gubernátor Bánffi Gjörgj Vr kinekis fen álló
Örök hire, s nagj érdeme, nemis aláb álló.²⁷

49.

Lakó helljem régtől fogva melj volt pusztaságban,
Meg épüle kedves kintsem érkezvén házamban,
Mindenfelöl aszt hirdeték, hogj nagj gazdagságban
Lettem részes, az Istennek drága áldásában.

50.

Élem vala már e szerint nagj kedvességekkel,
Világotat elmémbe lött könnjebbulésekkal,
Mindenfelöl megrakodva gyönjörüségekkel,
Valék, s Fejem nehezédék telljes örömökkal.

51.

Következett 1700. 43dikben,
Ez Esztendő foljásában, Sz. Iván havában,
Házasságom megáldaték Leánji Magzatban,
Kolosváratt, s njert örömöm lött nagjobb vigságban,

²⁴ Gr. Bánffy Dénes (1723–1780), gr. Bánffy György és Toroczka Ágnes fia

²⁵ Súk (ma: Jucu de Sus, RO) Kolozs m.

²⁶ Gr. Székely Ádám lakodalmának külön fejezetet szentel régi erdélyi szokásokat felelevenítő munkájában Apor Péter „az ilyen raritásokban gyönyörködő maradváink öröme”, ld. APOR, 1978. 62–63.

²⁷ Gr. Bánffy György (1660–1708k.), Erdély első gubernátora

52.

Kereszttségben adott nevem napján ki születék,
Két 10 számmal, s hettel edgjütt, hogj egjbe vetteték,
Mondott holnap, és azután bé is mutattaték,
Istennek, s Susannának meg keresztelteték.²⁸

53.

Hármas öröm érésevel ajándékozattám,
Keresztnevem várt napjára hogj felvírasztattám,
Elsőbb is, hiv Társamtól el nem hagjattattám,
Másodszor, és njert Magzattal 3madszor áldattám.

54.

Ezek telvén, Új gondolat szivemben ötlödék,
Királljomniak látásáról Fejem gondolkodék,
Béts Városa hogj hol légjien igh tudakozodék,
Kegjes Társam velem edgjütt útra készülödék.

55.

Mint Szülének Kisdedünket, Jaj! Nehéz el hadni,
Gjengesége miá hoszszú útra ismét vinni,
De nem lehet, jobb lészen hát Atjafira bizni,
Kinél hadgjuk egj Rajjunkat kezdénk gondolkozni.

56.

Bánffy Farkas²⁹ s Rhédei Úr Jóseff Bajtjainknak³⁰
Szereteti hívségében mint Atjafiainknak,
Által adók és ajánlók melljel [...]
Bőv könjvei szemekből ki is áradának.

57.

Nintsen immár olj akadék, hanem még Szebenben,
Bútsúvétel kivántatik s tökéletességben,
Menes az is s onnét hamar való meg térésbe,
Be érkezénk Kolosvátra a Szamos teribe.

58.

Midőn immár Xbernek hava kezdé foljni,
1000. 700. 43, Vége felé Lépmi,
Ötödik nap, ez holnapban kellek indulni,
Már az az hir, melyre Kotsis kezd Lovat bé fogni.³¹

²⁸ Gr. Székely Zsuzsanna (1743. június 27.–1744. augusztus 18.), gr. Székely László és gr. Bánffy Kata lánya

²⁹ Br. Bánffy Farkas (1701-1761), kormánybiztos titoknok

³⁰ Gr. Rhédei József, id. gr. Székely Ádámné Rhédei Kata, gr. Székely László anyjának testvére

³¹ A bécsi utazás 1743. december 10-től 1744. március 23-ig tartott

59.

Bánnffi Dénes Sógor Úrfi utazásunk Társa,
Akar lenni, szavainak, ez az ajánlása,
Ezzel meg lön Fejeinknek útra indulása,
Karátsonra Béts Várába békével jutása.

60.

Harmad napon Királjossal az kéz tsókolásra³²
Szembe juték, kész is valék az térdre állásra,
Sőt azután botsáttatám Audentiára,
Királljonnak kegyelmében magam ajánlásra.

61.

Ja! Im talám mentem volt fel magam Fátumomra,
Mert hív Társam egészsége sinlő njavallára
Ott változék, eddig soha hosszabb utazásra,
Nem szokott volt, s talám e volt egyik nagy ok arra.

62.

Tartván attól, njavallája jobban nehezedik,
Melj gondolat miá szívem meg is szomorodik,
Meszsz hazám, s házam azért utra ereszkedik
Inkább Fejem, mint idegen helljen ott kinlodik.

63.

3. egész hónap telvén, fenn mulatásomban,
Ujj Esztendő 1000. 700. 40. És 4. Számban,
Eldegélvén s el érkezvén Böjtmásnak havának,
Véget veték Bétsben tovább való lakásomnak.

64.

Kies Tavasz beléptetvén az Égi Kos jegybe,
Sőt hat napot elis töltvén rendes menésében,
7.dik nap megindulánk, s Svehet heljségében³³
Ebédelénk úti Társunk, Gróff Dénessel egyben.³⁴

65.

Bútsúvétel közben könjves szemekis valának,
Mínthogj ekkor mondott Urtól Fejeink válának,
Áldás mondás után szives tsókok osztatának,
És kik Bétsben edgjütt laktak el szakasztatának.

³² Az útinapló részletes beszámolója szerint 1743. december 26-án került sor a Mária Terézia magyar királynő kézcsókolására.

³³ Schwechat (A), az önéletrész szerint: „Sveheten Ebéden voltam a Szarvas nevezetű Vendégfogadóban, az bolottis felséges Aszszonjunk ebédelt volt...” (Quart. Hung. 4312. 506.)

³⁴ l.d. 24. l.j.

66.

Feltett tzelünk Édes Hazánk hogj hamar érhessük,
Alig várja szivünk magunk ottan szemlélhessük,
El hagjatott Magzatunknak személljét nézhessük,
És azoktól, kikre biztuk, kezünk köz vehessük.

67.

Ugjan azon Esztendőben végre Áprillisban
Napjainak 20. S háromra lett fel tetzésében,
Be érkezénk Kolosvárt ö erősségében,
Hálát adván istenünknek alázódott szivben.

68.

Örvendettünk, hogj Kisedünk életben találtuk,
Hogj már egjszer várt ezerszer személljét láthattuk,
Njajas kedves játékiival szivünk mulathattuk,
Söt az öröm miá sűrű könjveink hullattuk.

69.

Jaj, de nintsen e Világban semmi is állandó,
Bár meg tekintsd, senkinek sints szállás maradandó,
Iffjú és Vén, most született egj aránt halandó,
Kevés öröm, hamar üröm minden igj mulandó.

70.

Örömből lett könjvezések, hamar változának,
Valóságos njögésekké, s bánat táborának,
El érkezék sűrűsege, s menének (?) ostromának,
Mellj miatt lön tsonkulása fel épült házunknak,

71.

Mert kisedünk edgj szülöttünk kit szivből szeretttünk,
Betegségbe hamar esék a mitől rettegtünk,
Végbe vittük körülötte valamit tehettünk,
De éltének hosszabb időt Véle nem njerhettünk.

72.

Hova tovább terhesedni kezde njavallája,
Hogj hazánkban bé érkezünk alig 4. Holnapja,
Augustus két 10. és 8. Virradott hajnalja,
2. és 3. Órák között lön végső órája.

73.

Egj kisedünk e Világból való ki múlása,
Lön Kolosvárt, s Fejeimnek búba borulása,
Oda leve kedvünk töltött njajas játszódása,
Öleinkből setét boltban lön bezáratása.

74.

Tsak kevéssé terjedhete napja Idejének,
Esztendeig, s 2. Holnapig nevedkedhetének,
Kezdetibe Sebesebben, mint Sas repülének,
Föld gjomrában, mint Annjában tetemi térének.

75.

Ezzel esék, mind két részről szívünk nagy fájdalma,
Mint eszt többször, még nem próbált bánat kinzó
halma,
Reménten, terhes probánk, szemünknek nints álma,
De a nap fényt, ki meg láttja, bünéért jaj jutalma.

76.

Vólt többképpen de Fejemnek tereh Viselése,
Mert egy felől Magzatomnak szóll harang zengése,
Más felől van hiv Társomnak kinos gyötrődése,
Rebeg szívem, hogj miatta leszz Élte végzése.

77.

Meg hült Teste Leánjkámnak Táblán njujtóztatva,
Van egy házban, kedves Társam más házban kinlódva,
Ágjbán fekszik, mindenfelé szemem néz zokogva,
Spitzen³⁵ mülék, hogj nem levék tölle választatva.

78.

Nintsen egjéb immár hátra, hanem tetemeit
Kisedünknek földbe zárjuk, hidegült tagjait,
Oh fájdalom, melj kevéssé viseltük gondjait,
El mentével mint próbálók bánatnak árjait.

79.

Szent Miháljnak hava midön 3dik napjára,
Fel virrada, Kolosvárott bünk újjulására,
Nem reménlett temetési Czeremóniára,
Sokság gjüle, tisztességnek meg adatására.

80.

Az keserves háznál elsőbb tette Tanittását
Sz. Vallásunk hiv Pásztorá Deáki, szollását,
Kit Jóseffnek hívtak, más is halhatta mondását,
Püspökségnek ez viselte Authoritását.³⁶

81.

Szent Textusát Miheásnak Prófétziájából
7dik Rész első Verse, s. hetedik számából,
Vette mondván, úgj maradtunk, jaj! mint aratásból,
Tarló, és mint az szőlőhegy fosztattatásából.³⁷

³⁵ Spitzen (ném). = hajszálon

³⁶ Ld. 23. lj.

³⁷ Míkás 7:1

82.

De, szemeim bár szomorun néznek tsak az Úrra,
Várom ötet kellemetes szabadittásomra,
Ő az Isten, én Istenem, Fejem erős Vára,
Nem is késik, megjelenik a Várr oltalmára.

83.

Tudós Férfi Templomunkban következett rendbe
Pap Szathmári Sigmond álla <Sigmond> Istennek
székibe³⁸
Töllem adott Textust Moyses 2dik könyvebe
Lelte,³⁹ és tett szép Tanítást a Gyülekezetbe.

84.

Parantsolta Isten minden első szülöttének
Szentelését szabadított Izrael népének,
Rend tartásul ajánlanák Ő. Sz. Felségének
Valami tsak megnjítőja az Anják Méhének.

85.

El végződvn Östől maradt templomi Síromba,
Nagy Atjámtól magának is építettett boltba,⁴⁰
Bé tetetők Kisdédünket, mind Földnek gjomrába,
Melj ezeken kívül vala nem kevés bánatba.

86.

Egj Gjermekünk töllünk valo hamar távozásán,
Reméntelen, olj hirtelen esett halasztásán,
Mínd két részről njögtünk házunk ilj nagy tsonkulásán,
Sok ideig böv könyvezést tevénk ki mulásán.

87.

Fátumimnak, jaj! de hátréb volt még nagjоб része
Bánatimnak felejtése terjede nem meszsze,
Szükség volt még nagjоб kinzás, hogj szívben
emészsze,
Életemet tömlöztébe melj gjakran rekeszsze.

³⁸ Szatmári Pap Zsigmond (1703–1760) kolozsvári református lelkész, beszéde: *Istennek szenteltetett első szülött: néh. Méltgs. Boros Jenői Székely Susanna gróf kis-aszszony: [...] gróf Boros-Jenői Székely László urnak, és gróf Losontzj Bánffy Kata aszszonynak első és egy szülött leánya; kinek [...] elhervadt tetemei, midán a ... temető boltba bététetett, az első szülöttekről mondott prédikációjával utolsó tisztességet tett Szathmári Pap Sigmond.* (4-r. 29 l.) Kolosvárrat, 1746. Nyomt. S. Pataki József által.

³⁹ Mózes II. 13:2

⁴⁰ Gr. Székely Zsuzsanna koporsójára helyezett óntábla szövegét ld. HERCEPI, 2004. 99. A Farkas utcai templomban lévő sírok feltárásakor Hercepi Gergely esperes leírta a kislány halotti ruházatát: „Egy kis koporsót felhozattam, ebben találtatott gr. Székely Zsuzsanna teteme. Ruházata: kék kis selyemruha, kis főkötő, bőrpapucs. Kis kezei most is abban a helyzetben voltak összetéve, mint ahogy beléhelyezték”. HERCEPI, 2002. 17.

88.

Mert hív Társam giengesege nagyon öregbedék,
Ez esetért még jobban is meg betegedék,
Az előtt vett szívem sebe ezzel mérgesedék,
Terhes próba, mint bajnokba úgy belém kötődék,

89.

Nevekedvén njavaljája kíván eszközöket
Doctoroktól patikai segítettéseket,
Elkerülni ha lehetne a Veszedelmeket,
S. Orvossággal enyhíteni Test szenvedéseket.

90.

Atjafiak javallása Szeben Városában
Hogy kellene job mód lévén heljbe a Cúrában,
Új is leve, mert bé menénk Sz. András havában,
Bizván abban kívánt vég léssz Succédálásában.

91.

Öt hónapok a Curában szintén hogj telének,
Doktorokis feles számmal tanátsot ülének,
Sulljos beteg njavaljáján könnyebbithetnének,
Isten után ha valamit tselekedhetnének.

92.

Kiméllése semmi sem volt bús fáradságimnak,
Egimást érte Sűrűsege Sok Ohajtásimnak,
Isten előtt könnyves szemmel tett Imátságimnak,
Hogj Éltének hosszabbulást njernék hív Társamnak.

93.

Jaj! Végtere Doctorokról de meg ismerteték,
Veszedelmes az njavalja, meg is jelenteték,
Beteg Társam erejében lassan fogjattaték,
Végső próba ki kell menni, ez jovaltattaték.

94.

Nintsen haszna az Cúranak mert a Sz. Istentől,
Végeztetett eredetet a ki bünös Méhtől,
Vett, s született, meg kell válni repülő éltétől,
Ez jutalom ránk maradván Ádám esetétől.

95.

Istennek meg nem változik ez Sententiája,
Amit egyszer szentül mondott az Igazság szája,
Sulljosságát ennek minden Ember megkóstolja,
Végső Spitzre⁴¹ el érkezvén, meg futott pálljája.

⁴¹ Spitz (ném.) = csúcs

96.

Doctoroknak jóvállása azért változtatni,
Hogj szükséges, ez edjetis még meg kell próbálni,
Valamiként az njaivalja ez által tágulni,
Ha kezdene, és az beteg fájdalma enyhülni.

97.

Jaj! hiv Társam de meg érzé, hogj tsak elköltözne,
Én mellöllem s Életének hamar véget vetne,
Aszt jelenté bús Fejemtől hogj már bútsút venne,
Indulása Istenéhez nem is meszsze lenne.

98.

Mind két részről meg esének egymás követések,
Megeshetett hibáinkrol botsánat kérések,
Hintetének ezen közben sűrű könjvezések,
Tagaimnak melljen es él nagj eltsüggedések.

99.

1000. 700. 45nek esék virradása,
Holnapjai között Sz. Gjörgj Havára jutása,
Ötödik nap az holnapban lön ki indulása,
Beteg Társam NagjSzebenből ágyban ki hozása.

100.

Édes Attja Életében kedvel Attjafia
Bethlen Ádám Grófi Úrnak élete hiv Párja,⁴²
Véreinek szerelmében mindennek példája,
Kikiséri hiv Társamat felnevelt Dajkája.

101.

Bánatokban zabált szívem könjvező szemekkel
Kegjes Társam követője lankadt tetemekkel,
De Szebenben az Tanátsos 12. Fejekkel,
Dolgunk lévén Országunkban az nagjobb rendekkel.

102.

Viszsa térti kell Fejemnek még vagj egi két napra,
Szükség lévén dolgaimnak foljtattatására,
Személj szerint megjelennem szívemnek kinjára,
De hogj lépjek Kegjes Társam, most el hagjására.

103.

Meg kell lenni, azért Sebes szívem óhajtással,
Indulatját már kiönti rebegő szóllással,
Könnyebbölés és gjógjulás buzgó kívánással,
Rövid időn job erőben való tanálással.

⁴² I.d. 20. lj.

104.

Könjveimnek nagj zápora ezennel árada,
Fájdalmimnak roppant száma újabb sebet ada,
Keseredett szívem miként Társamtól marada,
Isten előtt tett hitlésem, nem ekként fogada.

105.

Viszsa térvén s bé érkezvén Várába Szebennek,
Azon napnak estvéjére, Oh, kedves levélnek
Érkezése hirdettetek, hogj hiv Betegemnek
Már láttatik enjhülése szenvedéseinek.

106.

Mínt meg száradt földnek kívánt hatmatnak hullása,
Vas tömlöcből szegénj rabnak ki szabadulása,
Bús tengerben Evezőknek jó szél fordulása,
Akként esék e követtség kedves hir hallása.

107.

Mídon végett vetettem volt el kezdett dolgomban,
Ki indulnom, hogj Szebenből vala szándékomban,
Harmad napon 6. Órakkor nap hajnallásában
Njugszom vala örök gyászszal boruló Agjamban.

108.

Jaj, keserves újabb követ Ajto zörgetéssel,
Házba lépik szomorodott s kedvetlen nézéssel,
Más Embert kezd nógatnia lassu serkentéssel,
Fel ébrede Fejem erre, nagj megijedéssel.

109.

Mi a dolog reszketéssel követet kérdeni
Kezdem, ki is hogj hiv Társam nagjon nehezedeni,
Kezdett légjen és szükséges Fejemnek indulni,
Míndgjárt, Kintsem ha kívánom életben találni.

110.

Ezen szókra mérges nyila újabb Sérelemnek,
Egész Testem mint el hatá, s a rettegéseknek
Nagj tábora körnjékeze, jaj! kettőztetésnek,
Terhe alatt térdeimis öszve veretének.

111.

Fájdalomért kezeimtől fejem kapsoltaték,
Lovam szája sebes útra menten indittaték,
Félelemtől, rettegéstől Vasban Verettaték,
Ájult Szívem sok részekre mintegy hasittaték.

112.

Édes Társam, hív Báltjának feküvén házában,
Dénes Úrnak Szász Tsanádon⁴³ lévő Udvarában.
3. Mér föld Nagj Szebenig distantiájában,
2. s. fél órát tölték addig Siető utomban.

113.

Ez útomban meg szünése nem volt Könjveimnek,
Istenemhez fel botsátott buzgó kérésimnek,
Hogj avajg tsak még az egjszer adassék szívemnek,
Ez életben szavát venni drága nagj Kintsemnek.

114.

Szív emésztő mindenféle való nézésekkal,
Siralumnak zápora közt hamar lépésekkal,
Tartván attól találkozom gyászos követekkel,
Meg érkezém Szász Tsanádra félig holt szivekkel.

115.

Tehetségem egjéb nem volt ottanra szállásra,
Éle vagj nem Édes Társam, s felelet adásra,
Kényszerítvén ott állókat, mondák tágulásra,
Fájdalmi fordultanak tsendes njugovásra.

116.

Ezzel fejem Fájdalmi közt kevélység pihene,
Hogj hív Társom várt szavait meg halnom lehetne,
Reménségem megújjula, hogj még terjedhetne,
Kedves Élte, ha Istennek is ez úgy tetzene.

117.

Öt napokig még azután élete terjede,
Hív Társomnak, s njavaljája, Sullja nehezede,
Hervad Teste, fogj ereje, s bútsúzódni kezde,
Bé hivatván bús Fejemhez lön illjen beszéde.

118.

Had láthassa ez Életben még egjszer Fejemet,
Ha végezi Élte napját, gjöttelelem szívemet,
Elmentéért ne emészsze, s viselljem terhemet,
Tsendes szivel, szenvedjem el, megh sebhetésemet,

119.

Szavaira s intésére fájlódám szívembe,
Körnjlül állók mindenfelé Sürü könjvezésbe,
Lévén, mondék, édes Társam drágáb Életembe
Minden kintsnél, kedves Élted, mig tétetem Sirbe.

⁴³ Szászcsanád (ma: Cenade, RO), Alsó-Fehér vm.

120.

Jól tudom aszt, úgj mond erre, de kellettik menni,
Meg Váltómmal, Jésummal kezeket is fogni,
Már kész vagjok, jó Istenem rajtam könyörülni,
Tsak ne késsél, fáj dalmimnak, kívánt véget vetni.

121.

Lelki Pásztor könyörögvén meg gőgjulásáért,
Aszt izeni, hogj szavait nem az ő Éltéért,
Kormánjozza söt boldog és szép ki mulásáért,
Esedezzél az Istennek Sz. Fia Véréért.

122.

Az Én idöm im el múlék, miként az árnyékknak,
Por és hammú Én kenjerem szavai Dávidnak,
102dik szentül irott jeles Soltárának,⁴⁴
Ez verseit gjakran mondgja zengése szájának.

123.

El bútsúzik végre bátran kedves Nénnjeitől,
Bánffy Márja,⁴⁵ Bánffy Klára,⁴⁶ Gróffi Véreitől,
Édes Attja, Gróff Bánffy Gjörgj, mint Testvéreitől,
Jól neveltél azért áldást kíván az Istentől.

124.

Szent Irásból szedegetett válogatott szókkal,
El bútsuzék mindenektől áldás mondásokkal,
Felruházta volt az Isten drága Virtusokkal,
Telljes lévén ekkoronis Resolútiókkal.

125.

Testvér Báltját emlegeti, Óh! Hogj nem látthatja,
Bár tsak egjszer míg a halál a Sirba zárátja,
Erőtlenült njelve szavát néki nem adhatja,
Személljében Istenének, majd nem ajánlhattja.

126.

Végre midön hidegülő Teste öltöztessék,
Melj ruhákba, elrendeli, tsak hogj ez ugj tessék,⁴⁷
Nénnjeiért akarattjok szerint rendeltessék,
S. ha jó lészen kívánsága bé telljesittessék.

⁴⁴ Zsoltárok 102:10

⁴⁵ Gr. Bánffy Mária (megh. 1758k.), gr. Bánffy György gubernátor és gr. Bethlen Klára lánya, ifj. gr. Bánffy György testvére

⁴⁶ Gr. Bánffy Klára (1693–1767), gr. Bánffy György gubernátor és gr. Bethlen Klára lánya, ifj. gr. Bánffy György testvére

⁴⁷ Herepei Gergely esperes feljegyzése szerint a Farkas utcai templom sírjainak feltárásakor: „Egy teljesen összelapult koporsóban gr. Székely Lászlóné gr. Bánffy Kata teteme. A nagy virágú selyem ruha köntösben, valamint alsó fehér selyem szoknyája elöl meglehetősen épségben. Érdekes, a pár selyem harisnya, melyen a bokán felüli részben. Mintkét oldalon arany fonallal magyar motívumok alakra kivarrva.” HEREPEI, 2002. 17.

127.

Fordittja már nyelvét ezzel buzgó Imádságra,
Fohászkodást Sűrűséggel egek kárpittjára,
Istenéhez felbócsátván, az mennyei Óra,
Megtsendüle és akada az halál horgára,

128.

Szent Gjörgj hava 10. S kettődik Virradott reggele,
8. és 9. Órák között nagy romlással tele,
Izenettel, én szívemnek feléből leszele,
Hív Társamnak én mellölem, midőn elemele.

129.

Szörnjö próba <Társam> édes Társam, megh hült
Testét nézнем,
Nagy kísértet, jaj! legdrágáb kintsemtől el lennem,
Haszontalan Életemet miként kell szemlélnem,
El szalasztott nagy áldását setét boltba tennem.

130.

Meg hidegült tetemeit Sűrű zokogással
Apolgatom hív Társamat jajos echózással,
Az Egeket esni reám vélem harsogással,
Nints maradás életemis veszik el romlással.

131.

Ég, Föld, Hold Súgarai s Világa nap féjnek,
Szemem előtt mint terhesült fekete fellegnek,
Komor volta, enyhülése nintsen sérelmimnek,
Részegitte bánat miként leve szőlő tőnek.

132.

Njögésekkel emlegetem Házam nagy romlását,
Valójában tudott, de most nem várt pusztulását,
Hogj nem lehet követhetnem Társam utazását,
Busong szívem, had érhetném Világ el hagjását.

133.

Hervadt Ortzám, gjaszba borult Fejem tsak kevésbe
Marada meg, mert ha ekkor kisebb betegségbe
Esem vala, hamarsággal az halál törébe
Bézárt volna, de Istennek nem lön tetzésébe.

134.

Özvegységnek melj keserves tsak emlékezete,
Annál inkább próbálása, és terhes Élete,
Érzi szívem fájdalomimnak nints semmi szünete,
Étel, Ital, Álom, nyugvás, egj sints lehellete.

135.

Elöbbeni edgjes éltem szívemnek terhére,
Viszont hozzám, mint el rendelt szállására tére,
Meg kell lenni, hogj heljt adgjak, s Isten tetzésére,
Fejet hajtsak, zárt is vessek panaszló njelvemre.

136.

Özvegjeknek és Árváknak Attjok lesz ígérte,
Beszédében szolgálival meg is jegyeztette,
Árvaságom idejében bé teljesítette,
Sz. Szavait s kegyelmesen éltem védelmezte.

137.

Bátor éltem kísértetnek légjen ki tétetve,
Életemnek kis Sajkája veszélj közt evezve,
Senkitőlis ez erős kar nints megkötötetve,
Nálla marad, Fejem bátor, sok terhet viselve.

138.

Setét boltja készítették szívemnek felének,
Meg jelenik hiv Serege számos Vérségének,
Sz. György hava 3szor öt napján estvéjének,
A Test mellé szomorúan bégyülekezének.

139.

Szánakozva mind fájlalják terhes esetemet,
Condolálni mint kik készek romlott személljemet,
Könyjvet hullat kiki rajta, s Néhai kintsemet
Velem edgjütt boltba zárak minden öröömöt.

140.

Másod napon fel Virrada Nagj Pénteknek Napja,
Szász Csanádnak helységének zeng számos harangja,
Mélj gyászt hirdet, még az öntött réznek is ő hangja,
Oh nagj Fátum, jaj! melj romlás minden eszt sibongja.

141.

Porrá váló házba bé tett Testnek tisztességet,
Feles számú szép sokaság téssen s ez inséget
Fájdalommal nem kevéssel szemlél, akkép Eget
Ostromolja, Óhajtásom, várván könnjebeséget.

142.

Rendtartásunk szerint töllem adatott Textusból
Borosnjai Sigmond Doctor⁴⁸ első szakaszszából,
Jób Könyvének, példát vevén njomorúságából,
Sz. Tanitást téve Jobnak im ez szavaiból.⁴⁹

⁴⁸ Borosnyai Nagy Zsigmond (1704–1774), református lelkész, 1738-tól negyvenyedi teológiai professzor, idézett beszéde: *Az alázatosságnak és bekegyes-tűrésnek fényes tüköre. Mellyet [...] gr. Székely László [...] midőn legdrágább kintsét [...] hités társát, néh. [...] Bánffy Kata ifju uri-aszszont koporsóba záratá; maga eleiben tétetett [...] 1745. eszt. Szf. György havának 16. napján.* In: *Reménység.* 1.d. 7. l.j..

143.

Feles számú kedvetlen hirt hozott követségre
Felkele Job magát hajtá borulván a Földre,
Megszakasztá ő köntösét, s szomorú Fejére
Beretvának élit veté s igj felele végre.

144.

Mezittelen jöttem az Én Anjámnak Méhéből
Mezittelen térek oda Világ tengeréből,
Az Úr adta, vette is el szabad tetzéséből,
Térjen áldás nagj nevére szent végezéséből.

145.

Ez szomorún foljdogáló Sz. Gjörgj holnapjának,
20. s 7dik napján reggel, kit Fortunatásnak,
Egy forgásit vizsgáló bölts nevez, mozdulának,
Meg hült Testel, de mondhatom Infortuniumnak.⁵⁰

146.

Setét gjászszal Teste vivő szekér borittatik,
Véreitől elszalasztott Társam kísértetik,
Bánffy Dénes,⁵¹ Bethlen Gábor s Miklósnak⁵² monda-
tik
Ezek neve, kiktől sűrűn Kintsem könjveztetik.

147.

El kezdett út, lassú lépés Continuáltatik,
Mint Városon, úgj Falukon harang kondittatik,
Gyjászos szolgák kezeitől posztó tartattatik,
Annak szokott rendi szerint tisztesség adatik.

148.

Sz. Gjörgj napján, gjászos napnak el enjészésének
Setétséggé válásakkor gjász fáklják égének,
Tsendességgel Kolosvárra Testel érkezének,
Hült tetemnek Templomunkban heljheztettetének.

149.

Kolosvárnak lakó népe feles Sokasággal
Gjülekezik Templomunkhoz, nézni lankadtsággal,
Meggötözött jajos éltem, szánván pusztasággal,
Romlott házam, melj jaj! nemrég épüle Vigsággal.

⁴⁹ Jób 1:20–21

⁵⁰ fortuna (lat.) = szerencse, infortunium (lat.) = szerencsétlenség

⁵¹ l.d. 24. lj.

⁵² Gr. (bethleni) Bethlen Gábor (1711u.–1768), Bethlen Ádám és Bánffy Klára fia, 1744-ben dobokai főispán, gr. (bethleni) Bethlen Miklós (1720–1781), Bethlen Ádám és Bánffy Klára fia, kamarás, udvari tanácsos

150.

Hátra van még hogj utolsó hivségem mutassam,
El szalasztott hiv Társamhoz s megbizonithassam,
Meg érdemlett tisztességét Testének adhassam,
Föld színéről örök gjászsza el takarithassam.

151.

Vágjik szivem holtom után hogj mellé rétéssék,
Föld gjomrában, örök házban ő vélle njughassék,
Több ideig, nem mint eddig azért készittessék,
Különös bolt, hová Rajjunk mellé szerkesztessék.

152.

Meg készittém Templomunkban örökös házamat,
Holott Testem s Társam Teste venne njugodalmat,
Nagj Atjámtol készittetett Sirból kis Susimat
Ki vétettem s ebbe tettem kedves Magzatomat.⁵³

153.

Hogj akiket adott Isten ingjen ajándéka,
De már töllem elragadott halál erőszaka,
Amaz nagj nap, adgja vissza, Mennjország hajléka,
Ditsérhesse Istenünket szivünknek ajaka.

154.

E bolt immár bé fogadta drága Zálagimat,
Fogadjon bé Engemetis, s meg hült tagaimat,
Be tegjék, hogj ezekkel édes Meg Váltómat,
Innét Várjam, s véllek tégjem fel támadásomat.

155.

Míg Világról el költözném, addig Temetéshez
Kell készülnöm, szomorúan tisztesség tevéshez,
Mínél jobban hogj lehessen illik bus Fejemhez,
Vég hivségét meg mutassa, elrepült kintséhez.

156.

1000.700. 40. és 6. Mélj gjászos Esztendő,
Boldog Aszszonj hava 9, napja fel tetzendő,
Napja ezen Atjafiai jovallják illendő,
Hogj lesz azért feketütett levél ki küldendő.⁵⁴

157.

Job keserves szavaiból levelek iratnak
Reménségemnek napjai hirtelen múlának,
Gondolatúm én belöllem kijjomláztatának,
Én szivemben ki valának töllem távozáának.

⁵³ Az új sírbolt építéséről ld. HERÉPEI, 2004. 100.

⁵⁴ A Farkas utcai templomban és kollégiumban őrzött halotta kartákról ld. HERÉPEI, 1971. 215–224. Székely László feleségének halotti kartája nem maradt fenn.

158.

Gjászos színnel, fájdalommal íratott Levélre,
Gjülekezik számos sereg, a megjedzett heljre,
Kolosvárra emlékeztvén kötelességekre,
Ígj költöztvén el edgienként amaz reménségre.

159.

Feketével körös körnjül ház bé vonattatott,
A koporsó hová Kintsem már bé zárattatott
Heljheztetett Teátrumra ígj bizonyjittatott
Hogj fájdalmom nagj melj által fejem boríttatott.

160.

Az holottis Nagj Enjedi jeles Társaságnak
Professora és Doctora Theológjának,
Neveztetik Borosnjóról s hivatik Sigmondnak,⁵⁵
Sz. Tanítást elsöben tett számos Sokaságnak.

161.

Tsak az Isten öröksége az szegénj hiveknek,
Ö Felsége megtartója ki rendelt részeknek,
Ö nékiek kies helljen Sorsok eséseknek,
Örizöje amaz drága szép örökségeknek.

162.

Meg lelhetni ezen szókat Dávid Soltárában,
Soltárinak részei közt 16dikban,
Azon Résznek Verseiben 5. S 6. Szakaszában,⁵⁶
De már méjgek arra, ki volt másod Tanításban.

163.

Nagj Enjedi Társaságnak Egjik Professora,
Nagj Ajtai Mihálj készült az Orátorságra,⁵⁷
Magyar nyelven Sokaságnak nagy halgatására,
Mezittelen Vallást Fejte, melj nem vágj Pompára.

164.

Ez meg lévén szokott rendben Sokaság mozdula,
Templom felé számtalan nép ameljre tódula,
Szomorúan Harangoknak Oldalok kondula,
Testet vivő Atjafiai Serege indula.

165.

El szalasztott hiv Társamat könjvező szemekkel
Kell kísérnem, melljen szívem nem kevés terhekkel
Nehezedik, mert küszködöm Sülljos gjötrelmekkel
Miként hajós a Tengeren hánjkodó szelekkel.

⁵⁵ I.d. 48. lj.

⁵⁶ Zsoltárok 16:5–6

⁵⁷ Ajtai Abód Mihály (1704–1776), Bethlen Kata udvari papja, a nagyenyedi kollégium tanára, majd rektora, ld. 8. lj.

166.

Bé érkezik, s Test Sokaság Templomunkba végre,
Heljheztek édes Társam Teste közepre,
Theátrumra feketített posztónak színére
Pap Szatmári Sigmund fel áll Istennek székire.⁵⁸

167.

Böls Salamon Példabeszéd nevet vett könjéből,
Részeinek száma között utolsó részéből,
10. 11. 12. s 20.dik Versekből,
20. után hat s 30dik jeles tzikkellyeből.⁵⁹

168.

Tanit mondván gjors és serénj Aszszonj állatott,
Földnek kerek goljóbisán de ki taláztatott,
Ennek árra Kárbunkulust⁶⁰ feljeb haladhatott,
Mint a köhez Férje lelke erőssen bizhatott,

169.

Az illjetén nem illeti Társát gonoszokkal
Életibe vidámittja Férjét Vig napokkal,
Markát nittja, s ki terjeszti adakozásokkal,
Szükölködöt, s szegénjeket segítvén azokkal.

170.

Mindenekben böltsen njittja a szollásra száját,
Kegjességnek tudománnya fogja njelve tájját,
Ember előtt kedvességnek s szépségnek hibáját
Fel találhadd, tsak a bölts ki féli Jehováját.

171.

Mondott Férfi elvégezvén alkalmaztatását,
Míg hív Társam meszszebb venné töllem utazását,
Harmonica kezdi Gjermek Verse hangozását,⁶¹
Elsöbben is töllem vevén ekként bútsúzását.

172.

Kedves Férjem, Székely Lászlóm életem hív Párja,
Kinek drága hired neved az Egeket járja,
Végső szómat s beszédemet tudom szived várja,
Nagy lévén te bánatod mint a Tengernek árja.

⁵⁸ Szatmári Pap Zsigmond (1703–1760). Kolozsvári református lelkész, beszéde: *Férjének hozzája bizott lelkét joval és nem gonoszszal illető, s drága gyöngyöknél-is drágább erős aszszony: néh. [...] Banffi Kata ifju ur-aszszony, kinek meg-hidegült tetemei midőn a [...] temető bálta bé-téttettek, utolsó tisztességet tett.* In: *Reménység.* I.d. 7. l.j.

⁵⁹ Példabeszédek 31:10–12, 20, 30

⁶⁰ kárbunkulus = igazgyöngy

⁶¹ Önéletírása szerint Székely László honosította meg Erdélyben a „Halotti Harmonicus Cantus”, azaz a temetési kórusok szokását. (Quart. Hung. 4312. 540.) Kolozsvárott 1746–1747-ben jegyezték fel a „cantus harmonicus” szereplését. I.d. SZABOLCSI, 1930. 7.

173.

Első vagj Én szívemnek ő belső rejtekében,
Oh Első vagj Lelkem kintse záros szekrényében,
Njelvemis Legelsőb említ, mert jár hívségében,
Tégedetis szollitlak meg végső beszédemben.

174.

Oh szerelmes kedves Férjem, hogy válljam meg
tölled,
Hogj botsátaszsz, jaj! ilj hamar el engem mellölled,
El küldöd é szegénj Fejem immáron előled
Jaj! ingjenis nem gondolom Angjalom felölled.

175.

Tsak tegnapi valék nállad fényes palotádban,
Kevés időt töltheték el njájas kamarádban,
Nem leheté igen soká, njert aranj almádban
Kedves néked tudni illik Gróff Bánffü Katádban.

176.

2 Esztendőt és e mellett tsak 8 holnapokat,
Ismét 23. Rövid toldalék napokat,
Tölték veled edgjütt, mert jól tudom ő számokat,
Veregetvén elmémmelis gyakorta azokat.

177.

Egj tenjérni kevés idő lön véled lakásom,
Nem rég vala te házadban bé plántáltatásom,
Már ilj hamar lészen tölled végső megválásom,
Melljen mint a széles Tenger, Oly nagy búsulásom.

178.

Az is nehezitti nékem szörnjö Bánatomat,
Árvizekkel sokasittja könjhullatásomat,
Hogj előtte elszalasztám drága báránjomat,
Amaz Én Susánna kisded kedves Leánykámát.

179.

Ha ő élne, én helljettem zálagban maradna,
Bús szivedben reménlhetném, úgj öröm támadna,
Njájas kedves játékival, mert addig vigadna,
Elötted míg te szivednek örömet adhatna.

180.

De e kisded drága Alak házadból elment már
Goljóbissát e nagy földnek, melj tsak gömbölség Sar,
El hadgita, és oda fel van, a szép Egekben jár,
Engemetis imé mostan ő magához fel vár.

181.

El is mégjek, nemis vészem esztet tsak mulóra,
Megtsendült már én szivemben a Mennjei Óra,
Figjelmetes vagjok amaz Mennjei szózatra,
Amelj Engem hivogat az véghetetlen jóra.

182.

El maradt hiv kedves Férjem szivednek felétől,
El marad bús lankadt szived, leg felsőb kintsétől,
Avagj inkább szived mostan, elmarad szivétől,
Mért hivatik a most Menjbe ő Teremtőjétől.

183.

Bánffi házból vett Leánjhoz néked sem lehetne
Jó szerentséd, az tsak hamar, tölled elsiete,
Tszak most ment volt hozzád s már lön néki enjészése,
Melj nagj eset miatt téged szörnjö bú követe.

184.

Néhai Gróff Atjadnak is tsak illj szerentséje,
Volt a Bánffi Leánjhoz kit, hogj vett ő melléje,⁶²
Ki vágta aszt hamarsággal halált fejszéje,
Oh Változó rövid öröm, el múló sengéje.

185.

Mérsékelljed kedves Férjem szörnjö gjötrelmedet,
Tsendesitsed kérlek sebes háború szivedet,
Gjöld meg, mint bölts Férfi terhes keserüségedet,
Viseld erős hittel reád mért nagj kereszteted.

186.

Istene áll minden látom, Isten igj akarja,
Életemet hogj most Földnek pora bé takarja,
Mindent véghez viszen Isten hatalmas szent karja,
Nints ollj erő, Sz. tetszését amelj megzavarja.

187.

Tanultad a Xtust,⁶³ hidgjed ő vigasztalója,
Bús szivednek léssen Orvos és meggjógjítója,
Örömdönek léssen erős, olj meg fundálója,
Hogj Éltednek ne merüljön szélvészben hajója.

188.

Fel irta az Isten Menjbe Fohászokodásidat,
Meg számlálta e földön lett bujdosásidat,
Tömlőjébe szedte számos könjhullatásidat,
Kintsei közt el rejtette sűrű siralmidat.

⁶² Id. gr. Székely Ádám első felesége gr. Bánffy Anna volt

⁶³ Krisztust

189.

Vajha nékem meg köszönni tudnám hivségedet,
Hozzám szivből meg mutatott nagj kegjességedet,
Éppen el nem felejthető forró szerelmedet,
A szin méznél is édesebb nagj Édességedet.

190.

Te házadban Én Óráim Aranj fővenjekkel,
Fojdogáltak, nem pediglen zavaros tseppekkel,
Nállad élnem napjaimat fénjes göngj szemekkel,
Számláltam és nem fekete gjászoló szenekkel.

191.

Háltziánnak⁶⁴ melj vig s kedves maga mulatása,
Vagjon mikor a Tengernek nintsen háborgása,
Életemnek szintén ollj volt, nállad vig foljása,
Egyszer is nem lévén annak komor fel bomlása.

192.

Fáradtál és futottál hogj kedvemet lelhetnéd,
Hivségedet hozzám azzal hogj megperselhetnéd,
Szivedet hogj Én szivemnek azzal szentelhetnéd,
Örömet azokkal hogj, felljebb emelhetnéd.

193.

Szüntelen aszt kivált jegjül előtte viselem,
Halálomról mikor Menjből jöve ismért jelem,
Melj nagj vala bús szivedben akkor a sérelem,
Véreddelis, mert jót tettél volna, te én velem.

194.

Meg szünése nem volt sűrű kinzó Siralmidnak,
Bóv patakkal foljó zápor könjhullatásidnak,
Éjjel nappal, meg nem szünő sok fohászokodásodnak,
A szép Égre fel botsátott, nagj jajgatásodnak.

195.

Meg hidegült Tetemimet sirván apolgattad,
El hervadott Ortzáimat sirván tsókolgattad,
Bánatidban, keservedben ruhádat szaggattad,
Gróff Losontzi Bánffü Katád szüntelen jajgattad.

196.

Óh valljon hogj köszönjem meg, illj nagj hivségedet,
Avagj mivel fizessem meg illj kegjességedet,
Valljon mivel hálálljam meg, ilj nagj szerelmedet,
És érette véghez vitt sok kinos gjötrelmedet.

⁶⁴ Aleyone vagy Halcyone, Aeolus leánya, Ceyx felesége, ki midőn hajótörésben elveszett férjének holttestét a part felé vetődni meglátta, kétségbeesve maga is utána ugrott, Thetis azután mindkettőjüket jégmadárrá változtatta.

197.

Mind ezekért legyen néked az Isten jutalmad,
Háborúid soksága közt erős bizodalmaid,
Ellenséged ellen bátor Mennjei Oltalmad,
És ez élet után örök kedves nyugodalmaid.

198.

Előtted fel nyitom drága Angjalom szívemet,
Te elődben tészem Földi evezéseimet,
Tapasztaltad hogj ha abban valaha vétkeimet,
Botsássad meg kérlek hibás tselekedetemet.

199.

Nem vétettem soha Én te ellened tudtomra,
De miért is vettem volna aszt gondolatomra,
Holott soha te is nékem meg bántatásomra,
Nem voltál sőt kedvem szerint vigasztalásomra.

200.

Egj kérésem vajjon hozzád, agj heljt kérésemnek,
Töltsd bé kérlek kívánságát bútsúzó szívemnek,
Mikor napod fénye húnjik, add meg eszt kedvemnek,
Tétesd mellé Tested Földbe, hidegült Testemnek.

201.

Hogj testünknek edgjütt légjen Sirban nyugovása,
Edgjütt légjen onnét nekik fel is támadása,
Mikor léssen amaz végső nap fel virradása,
Archangjalnak harsogással szent Trombitálása.

202.

El mégjek már kedves Férjem a nyugodalomra,
Légjen az Úr Isten veled; De bútsúzásomra,
Felelj bár tsak két szót kérlek, hogj ujjulásomra,
Légjen az, és végső kívánt Vigasztalásomra.

203.

Jaj! nékem mert fojtja szívem, keménj fagjlaló zaj,
Baráttjától az Embernek, válni ha nem kis baj,
Hát még szive hiv Felétől, avagj nem szörnjú jaj,
Jaj! Fejemet ellepé jaj! mint Méh kosárt a raj.

204.

De mit tégjek, mert kérelmét nem lehet meg vessem,
Vérrel habzék bátor szívem, s mint egj aszt meg mes-
sem,
Úgj kell lenni, kívánságát illik bé tölthessem,
Ájult szivel, félholt szinnel válaszom tehessem.

205.

Keseredett szível értem Végső szavaidat,
Éltem drága s kedves kintse; E bútsuzásodat
Vajha mostan mulathattad volna, hiv Társadat,
Ne hagjod vala hirtelen földi zálogodat.

206.

Meg nem szegem igj is ámbár reszkető térdekkkel,
Kivánságod tsak tölthessem rebegő njelvekkkel,
Földre tsüggedt, búban zabált, lankadt szemfénjekkel,
Amint lehet, meg felelek im ez beszédekkel.

207.

Szerelmes és hiv Társam, jaj! tölled mint el hagjátám,
Példásan, és ilj hamar szörnjen miként pusztatítám,
Végképpen s az bánatoknak tárgjául adatám,
Jót várhatott reménjemben jaj! mint tsonkittatám.

208.

El költözél töllem, melljel életem fénjessége
Nagj homáljba merüle bé, s fejem ékessége,
Elvétetek töllem kedvelt földi ditsősége,
Siralmasan mélj Gyászomba boritta insége.

209.

Hogj botsátlak vala söt jaj! de drága Éltednek,
Igen nagj volt kedvessége nállam személljednek,
Tsak teveled óhajtotta tölteni Idömnek,
Vig napjait, hogj ha tetzik, vala ez Istennek.

210.

Tsak tegnapi vidám voltod nállam mulatása,
Oh, melj kedves vala éltem kegjes drága Társa,
Általam már többé nem lesz olj fel találása
Annak, mert lön Aranj Idöm végső változása.

211.

Velem való kevés élted, mélj sebem rágittja,
Romlott Fejem, mint Vas abrants akképpen szorittja,
Igen nehéz, bódult elmém midön eszt forgattja,
Mert, személlted életemig, szívem, Jaj! óhajtja.

212.

Oh! Melj kevés idő alatt miként kettőztetél,
Szivemnek nagj sulljos terhe elsöb elvétetek,
Kis leánjom Székelj Susi a Földbe tétetek,
Másodsor hiv Társam tölled éltem választaték.

213.

Bús Éltémnek valljon van é? Valahol példája,
El borittá Fejem inség szörnű sűrű zajja,
Örömet, egj Summában Föld gjomrába zárja,
Újjulását annak többé, szivem nem visgállja.

214.

Vajha tovább is mind ketten kedves személlyednek,
Terjedhetik vala Élte, aszerint Éltémnek,
Gyors s repülő bús napjai vigabban telnének,
Örökös mélj setét gjászba ígj nem merülnének.

215.

Jaj! de látom kegyes Társam, már készüléseted,
Kisded Rajjod után töllem való menéseted,
Illjen hamar hát el hagjod meg romlott Férjedet,
Változtatnod ígj nem lehet ígjekezetedet.

216.

Mínt meg szedett pusztá szölő, úgj kell el maradnom,
Mínt leg féltőb egy kintsemtől, miként kell fosztat-
nom,
Kedves Bánffi, s hiv Katámtól, oh! Hogj kell el vál-
nom,
Gyötrelmes és sulljos Élet nemeit próbálnom.

217.

Án második példa vagjok, látom a Fátumba,
Gróff Székelyek nevét viselt bús Familiámba,
Lelkünk tsendes njugodalmát lelők Bánffi Házba,⁶⁵
Kik tsak hamar esénekis halálnak torkába.

218.

Én Atjámnak örököse vagjok mindeneekben,
Tapasztalom valójában s balevezésiben,
Im eleven példa vagjok, bokros szenvedésben,
És mind eddig bőv résztvettem gyakor esetiben.

219.

Valamiként, hogj egj napon történt bé jövésém,
Én Atjámnak e Világra való érkezésém,
Im akképpen esék eddig való evezésém,
Szerentsétlen tsillag alatt való születésém.

220.

Gazdag valék, de már vélem, éppen semmim sintsen,
Hamar pusztult házaimban nints kire tekintsen,
Sűrű könjvel teljes szemem, s a sints ki enjhitsen,
Gondjaimba, s bajaimba vagj aki segítsen.

⁶⁵ Utalás arra, hogy id. Székely Ádám is korán elvesztette első, a Bánffy családból származó feleségét.

221.

Életemnek előbbeni ő egjjes voltára
Állítottam ismét vissza, szivem fájdalomra,
Eljutottam Olj Életnek megkóstolására,
Amelj eddig soha nem vont ilj tehes próbára.

222.

Ez Világba ez lön nékem Sorssal jutott részem,
Edgjességnek ő keserves kenjerét már észem,
Szenvedések pohárait kezéből el vészem,
Istenemnek, s kezeimet szájamra is tésem.

223.

Szándékokat Óh Vajha! De Én végbe vihetném,
Mint eddig is ebbe is hidd, kedvedet nem szegném,
Lelkemnek hiv nemes fele, gjötrelmeim meggjőzném,
Elbádgjadott gjászos Fejem arra ha vezetném.

224.

Tselekedni de aszt nékem nints tehetségemben,
Éppen semmit sem használhat intés az illjenbe,
Mert merültem bánatoknak széles tengerébe,
Habjainak estem gjörtő szörnju özönébe.

225.

Fájdalmakkal terhelt szivem keserőségébe
Njögök, ugj mint bádgjatt galamb el fogjok erömbe,
Töllem repült személednek emlegetésébe,
Mínd addiglan nem lesz vég míg tétetem Verembe.

226.

Világ szerint nékem kellett volna el költözni,
Hamarébb és az halálnak kaszájára kelni,
Életednek hogj ha lehet valaha zöldellni,
Tovább s nem ilj hamar annak végső véget vetni.

227.

Meg mutatott, de tartozott kötelességemet,
Kedved szerint, ha vehetted hozzád hivségemet,
Mélto voltál arra, azért tettem le hitemet,
Szerelmedbe ajánlottam midőn Én Fejemet.

228.

Szivem nem lelt hibát kegies hiv szeretetedben,
Mutattál is jó szép példát igaz hivségedben,
Mintegj fel is emeltettem, volt Véled éltemben,
De Jaj! miként aláztatám el költözésedben.

229.

Meg eshetett hibáimnak meg engedésére,
Kérlek kegyes Társam szíves elfedezésére,
Szomorodott szívemnek meg könnyebbülésére,
Töllem valo szived térjen el felejtésére.

230.

Sietekis kegyes Társam szivednek tzéljára,
Testem Tested mellé való bészátására,
Vagjonis már gondom ennek újj Testálására,
Mert különben tartana más Országnek határa.

231.

Szörnjö romlás, Óh! Mint siet már njugodalmára
El lankadott, s hervadt Tested töllem Válására,
El fájlódom bús szívemben jutván illj balsorsra,
Ohajtalak de követni téged nem sokára.

232.

Jelen vagjon már az idő, s ezennel érkezik,
Hogj hiv Társam holt teteme még meszszebb költö-
zik,
Kinek setét boltját eddig láttam már távozik,
Szemem elől, s Ujj siromba mindjárt bészárkozik.

233.

Emeltetik Teátrumról hiv Atjafiaktól,
Koporsója hiv Társamnak, s elrejtetik sirtól,
Homálj fogja szemeimet mondhatatlan kintől,
Szaggattatik szívem miként barom fene Vadtól.

234.

Im pediglen ezutánis hogj meg ismérhesse,
Az jövendő nemzetis aszt eszébe vehesse,
Ki feküdjék azon földbe, valóban érthesse,
Ezüst táblán meg jelenti, ez versek metzése.

235.

Itt njugosznak Tetemei Gróff Bánffi Katának
Gjászba borul Éltem kedves kegyes hiv Párjának,
Ki meg adá lelkét bátran édes Jébusának,
Szász Tsanádi Udvarában Gróff Dénes Báltjának.

236.

1745ben irott Esztendőben,
Keserves nagy siralomra Változott időbe,
Sz. Gjörgj napja rontó napja 12dikbe,
Mídön lészen ez Alaknak vége lön életbe.⁶⁶

⁶⁶ A metrum kedvéért Székely László néhány helyen eltér a koporsóra helyezett óntábla szövegétől, ld. HERÉPEI, 2004. 99.

237.

Óh! Szomorú szörnő eset kevesek valának
Hiv Páromnak Esztendei felljeb nem hágának
20. Esztendők 7. Holnapok el nem múlhatának,
Két 10. Nappal és hárommal, s ketté vágatának.

238.

Házassági tiszta kegyes, szent és hiv életben,
Egész 3 esztendőket ne tölthetett Testben,
El repüle, jaj, repüle s melj keserűségben
Bé meritté gjaszos Társát, míg tétetik földben.

239.

Meg lehetett feltalálni ennek személljében,
Amit kíván Ember szive lenni nagy Emberben,
A kegyesség, nagy képesség, és nagy elméjében,
Feljül múlt ez Oh! Sokakat, jámbor szeméremben.

240.

Illjen drága kints zálogát hamar szalasztotta,
Keseredett újjult szivvel Társa ide zárta,
Életében kívül Isten Fejem meg áldatta,
Vólt, de hamar tetzéséből magához kívánta.

241.

Njugodjál im tsendességben e Földnek gjomrában,
Társad szive, drága felé, és ha ez Világban,
Jaj! keveset mi lehattünk njájas társaságban,
Vigadhasunk edgjütt amaz boldog Mennjorságban.

242.

Után tészem, melj 5. Dolog, nagy réquisituma
Házasságnak és 5. P.vel fejeztetik ki ma,
Úgj mint kegyes, Okos és nem éktelenség halma,
Szemérmetes, Szép és Gazdag, amelj Aranj alma.⁶⁷

243.

Illj Iffjúban kegyességnek fénlett nagy tüköre,
Sűrűséggel botsátotta Immádságát Égre,
A Sz. Írást 14.szer olvasta elméljre,
Támaszkodott mint Istennek kintses szekrényjére.

244.

Elméjének Okosságát lehetett tsudálni,
Tanittását egjszer hallván Papnak elmondani,
Menten kész volt szórol szóra akként elbeszélni,
Cathecesis, de a nagjott, egj Letzkében tudni.

⁶⁷ *prudens* (lat.) = okos, *pius* (lat.) = kegyes, *pulcher* (lat.) = szép, *praemiosus*, *pervides* (lat.) = gazdag,
philocalcus (lat.) = ékes

245.

Bölsz Sz. Pálnak Leveleit bár sok új forgatná,
Sz. Vallása tzikkelljeit akképpen visgálná,⁶⁸
Mint ez Ifjú aszt mivelte ellenit hánjhatná,
Világ szokott njilainak, s Lelkét nem játzadná.

246.

Mint remekkel a természet velle éppen új tett,
Mert szépséget személljében, nem kitsint rekesztett,
Jeles magaviseeléssel ötet ékesített,
Mind e felett, az Isteni félelem frissített,

247

A szemérmert e meg veszett idő most nem tudja,
Régi módi, azért annak jószágát tagadgja,
Szeméremmel diszesített, más is helljben hadgja,
Ki öt látta, légjen más is, olljan Isten adgja.

248.

Valóságát értelemnek bár ne említhetném,
Bátor inkább személljével éltém könnjithetném,
Mert abban is hiba nem volt, másként evezhetném,
Mai napon jaj! éltével ha ditsekedhetném.

249.

Egj Summában Velle élvén fogjatkozásomat,
Én házamban nem érzettem, sőt áldatásomat,
Tapasztaltam Istenemtől, mint gazdagságomat,
Mellém adván kedvem töltött hiv Bánffi Katámat.

250.

Egj najj kintsét de fárumom jaj! tsak meg mutatta,
Meg mutatta, s kezdetiben töllem el ragadta,
Bús Éltemnek tsak a jajos emlegetést hadta,
Örömömet egj órában gjászra változtatta.

251.

Oldalában faragott kö Sirnak meg jelenti,
Csináltattam légjen Én aszt nevem emlegeti,
Özvegségi szomorodott Idömet meg fejtí,
1745ben meljnek volt kezdeti.

252.

Im hol vagjok Én istenem, és Vram azokkal,
Életemben kiket nékem kedves áldásokkal,
Njújtotál volt, s mint Világi legbetsesebb jokkal,
Koronáztad vala Fejem, najj ajándékokkal.

⁶⁸ Felesége bibliaismeretéről ld. NÉMETHI S., 2000. 380.

253.

Mi meg Váltónk, kegjes Vrunk, tudjuk hogj mostis él,
Hiszszük Testünk Föld porából, amaz napon felkél,
A mi jónkra az Vr Jésum, ki minket meg itél,
Emlékezzél meg öt kérjük, kikben szivünk remél.

254.

Fátuminkat meg előzik gjakorta nagj jelek,
Bizonjos az s. tudom hogj újj dolgot nem beszéllek,
Tapasztallja eszt ő magát, Sok keserves Lélek,
Emlegetem szomorúan Énis amig élek.

255.

Kegjes Társamis ekképpen magáról álmoda,
Hogj szállásán maga képe falról leszakada,
Gjászos szinnel, köröskörül egészen mázlóda,
S Ollj motskoson ajándékul vissza adatóda.

256.

Amelj napon Szász Csanádon Társam élte végzék,
Azon napon estvéjére Levelem érkezék,
Professorhoz, hogj tanittson, de az meg irtódzék,
Lakadalmi Chárta falról esék s szaladozék.

257.

Mondják álm s. Esös Idő de ő Valóságát,
Tapasztaltam rajtam bé tölt álmom Igazságát,
Fogaimnak egh álmomban láttam tsorbaságát,
Értsd meg immár két szemfogam kiesése dolgát.

258.

Álmom után egj holnapi idő nem múlhatott,
Már irt napon kegjes Társom töllem szalasztatott,
Látás szerint, házam ezzel nem tsak tsonkittatott,
Hanem éppen telljességgel elis pusztítottott.

259.

Másik fogam következett másod nap ki döle,
Mert hiv Báltám, Söt jó Atjám Testeis meg hüle,
Kis Rhédei Jóseff ki volt, Oszlopom kerüle,
Mérges halál kaszájára, kit szivem kedvelle.

260.

Hogj ő lenne Éltem párja asztis meg álmodtam,
Három, és fél Esztendővel az előtt fogadtam,
Istenemnek erős hittel, akit feltaláltam,
Telljesedik ez fogaim, álma, szint újj rajtam.

261.

Mint eddiglén életem foljt tsak Fatalitással,
Tusakodott szüntelenül keménj baj vivással,
Egjel nem múlt, más követte, sulljos ostromlással,
Hidd nem játék küszködnie, illjen Fő Fájással.

262.

Míg Éltemet és gondomat viselték Szüleim,
Mennji könjvet ejtettének értem nevelőim,
Mert többire a njavaľják Sajtolták tagjaim,
Tsüggedt gjakran a reménség, lesvén Vég Óráim.

263.

Midön pedig remittálni kezdett betegségem
Sok njavaľjám után jobbult kívánt Egészségem,
El hagjának én szüleim melljel reménségem,
Meg tsökkönnék el enjészvén földi ékességem.

264.

Árvaságnak ő kenjere tudva van keserves,
Annak komor napjai közt, egj is nintsen kedves,
Könnjhullatás miá gjakran a njoszolja nedves,
Emésztődik, mint élőfa, a melj belől redves,

265.

Légjen bátor Koronázott Kiráľjnak Gjermeke,
Terjedgjen bár ezerekre az Árvák érteke,
Aranj s Bársonj Öltözettel fedessék testetske,
Bétsben légjen Embereknek, miként a gjöngjöske.

266.

Mínd Semmi az, Szüleinknek, hogj ha napok fénje,
Húnjik menten oda vagjon szivünknek reménje,
Kedvesb szokott lenni Nemzők, nagj jó tétéménje,
Gjakran pusztul Atják hajjott Sok szép keresménje.

267.

Szuleinkben az indulat mindenkor hevesebb
Szeméľľjünkis ő elöttök, el hidd hogj betsesebb,
Anják, Atják öleikben njugodni kedvesebb,
Mert másoknak szeretetek, sokkalis testesebb.

268.

Igj értsd rollam mind ezeket, de még több van hátra,
Mert Iffjúi Idöm mellj is a Sanjaruságra,
Hivattatott óh! Melj sokszor hanjatlott romlásra,
Amelj idő kevesset hajt, a tanáts adásra.

269.

De ritka volt ki lehetett jó tanács adója,
Iffjú éltél jó ösvényre igazgatója,
Veszedelem esvén kevés lett volna szánója,
Egjedül csak az Isten volt, Fejem meg tartója.

270.

Tulajdonom, hogy az bánat leszel, megjelentette,
Örömnek tartósságát ez is kifejezte,
Mert Testemet a legelső köntösöm fedezte,
Feketével s Életemet, s gúszszalis kezdette.

271.

Mind eddig is majd szüntelen új Continuálta,
Sok fátyomom szokott útját el nem tétovázta,
A szerentse ajándékát Fejemtől meg vonta,
20. után 6. Embert eddig Fejem el gúszolta.

272.

Meghalhatod, hogy eddig már menni Esztendőket,
Töltöttem el életemben harminzedgediket,
Nem végeztem, de szemléltem kevés jó Időket,
Szomorúan, jaj! hullattam keserves könnyeket.

273.

Eddig el foljt napjaim közt én csak azt mondhatom,
Jó napomnak valójában, im eszt számlálhatom,
Mátkaságom, s Házasságom, a többi hagthatom,
Mert azokat ezek közzé, nem is számlálhatom.

274.

De az is hogy melj tartós volt, felljebb megérthetted,
Romlásomat, s bal sorsomat eszedben vehetted,
Lankadságom méltó voltát, ebből ítélnetted,
Örülhetsz is azon, ha eszt te el kerülhetted.

275.

Mert lön hamar Örömöknek végső Enjészése,
Jaj! mondhatom kezdetiben nem remélt végzése,
Hervasztjais tagaimat mint fát molj vése,
Melj addig tart, míg Testemnek leszel Fölbe térése.

276.

Nem is tsuda, mert Életem, s házamis meg romla,
Reménségem tsikorgással, fenékkal fordula,
Viszontagság, mint fészkeré, reám új talála,
Mint nagy felleg, homálljosság szemeimre szálla,

277.

Ez sem elég egy baj után, más is következik,
Romlásomra más romlás is nagyon igyekezik,
Mint Innepre, az Sokaság, hozzám gyülekezik,
Irigyeknek számosságok, esetemen hizik,

278.

Osztozásom szenvedésit önként el halgatom,
Mint akarták aszt zavarni mások el múlatom,⁶⁹
Tudgja Isten próbáimat és ártatlan voltom,
Itéllje meg ő Felségét biroul állítom.

279.

Akikkel Én Sok jót töttem, és ették kenjerem,
S úgy tartottam, hogj mindenik volna hiv Emberem,⁷⁰
Alattomban mérges njelvek, volt éles fegjverem,
Jól tételért töllök ez volt, meg fizetett bérem.

280.

Többet mondok, nézd meg sorsom, kiket nem esmér-
tem,
Majd mondani azoktolis töbnjire Sebzettem.
Ártatlanul, Söt ok nélkül, földig betsmeltettem.
Nemzetemben jó akarót kevesset szemlélttem.

281.

Még nehezebb, mert a kikről már új gondolkoztam,
Hogj hivsége nagy mértékben ugjan rá találtam,
Romlásomban azok által épülni kívántam,
Im azokban nagy változást szörnjen tapasztaltam.

282.

S nem hogj azok szánakoztak volna romlásomon,
De szivekben örvendettek nagy Változásomon,
Igyekeztek halmot rakni el alélt Sorsomon,
Épülések vélték az Én alázttatásomon.

283.

Tekintsd meg már józansággal kérlek kegjes Lélek
Illj keserves állapotom, mert tsuda hogj Élek,
De ne tsudáld vigasztalást magamban nem Lelek,
S Istenemnek könjves szemmel ezekről beszéllek.

284.

Életemnek igj telének edig bus napjai
El aláltak rabság miatt Testemnek tagjai
Jaj! nem tudom ha szűnnek é Viszontagságai,
Míntha ugjan rám esnének házam köfalai.

⁶⁹ Utalás testvérével, gr. Székely Ádámmal (1716 u.–1771) való örökösödési vitájára.

⁷⁰ Utalás arra, hogy Turóczi István, volt praeceptor és birtok gazdasági ügyeinek intézője pénzügyi ügyekben megbízhatatlannak bizonyult.

285.

Szemem előtt mutat minden csak szomorúságot,
Házaimban mindenfelől látok pusztaságot,
Visel fejem meg emésztő sulljos lankadtságot,
Nem lehetek szív ujjitó kedves Vidámságot.

286.

Amiben ez előtt Fejem mulatságot látott,
Gondjai közt enyhülésül, mintegy hogj már tartott,
A sem kedves búsult elmém vasban kaptasoltatott,
Rebeg szívem sérelmektől, új meg pántóztatott.

287.

Ki nem tudgja, s nem próbálta az Életnek nemét
Ingjen nemis gondolhattja, mélységes gőtrelmét,
A más szívnek csak az érzi epesztő Sérelmét,
Aki abban evez, arról adhattja értelmét.

288.

Nints olj tudós, és bölts Ember, ki fel njomozhatná,
Kösziklákön járó hangják njomát meg láthatná,
Bánatot is valójában meg magjarázhatná
Köszivetis hamarsággal ez meglágjithatná.

289.

Hosszabbittja Ember éltét mondják a Vig Elme,
Aki szívét nem fonjasztja, a bú, s Üres szeme
Könjvezéstől, s nem sajtollja, kinok mérges kéme,
Újjul kedve, s nem hibádzik elkezdett öröme.

290.

De a bánat a tsontot is, könnjen meg száraztja,
A szépséget mint Virágot, meleg szél hervasztja,
Az erős ép Testüeket, hamar öszve rontja,
Nints grátia, kire talál, a Földhöz is sujtja.

291.

Egj rendre is ő előtte, nints semmi tekintet,
Maga után kérelemmel nemis esedezett,
Haszontalan, mert szüntelen, sebes könjvet hintet,
Tagainkat atzéllozott bilintsbe <rekesztet> verettet.

292.

Ah! Siralmas Életünknek keménj Oskolája,
Majdan porrá váló Testünk keserves próbája,
Melj sok szélvész között evez szívünknek sajkája,
A kísértet seregeit ellenünk mustrállja.

293.

Igj van dolga Fejcinknek hol a njugodalom,
Nem szünik é egj kevéssé a belső fájdalom,
Mind igj rettent szánás nélkül, a bú s aggodalom,
S addig tart é? Míg Testünkre rakatik sirhalom.

294.

Valljon Fejem lát pihenést, míg Énis elmennék,
Föld színéről hogj élök közt többé már ne lennék,
Míg hült Testem a férgektől öszve emésztetnék,
Hogj avagj tsak egjszer addig pihenést vehetnék.

295.

Mert ha mind igj, félek rajta, követ veszedelem,
Gjászos éltém, ha kerüli a kívánt védelem,
Nem sokáig fog küszködni e gjötrelem velem,
Éltém végzi, nem sokára magamban úgj vélem.

296.

Már régulta küszködömis ostromló szelekkel,
Hevül Testem, izzad Fejem, sok szenvedésekkel,
Körnjl fogott a fájdalom számos seregekkel,
Öriztetem töllük mint Rab tanult Vitézekkel.

297.

Mint nagj Sereg ellenségre reám úgj iránjoz,
Egienesen feltett tzélra, mint aki kormányjoz,
Sürü Felleg Fejem felett Sebeséggel tornjoz,
Bús szivemben hova tovább mélljebb Sebet hornjoz.

298.

Tagaimban a küszködés miatt fél holságot,
Tapasztalom, szivemben is érzek ájultságot,
Baj vivásom ejtett rajtam jajos tsonkaságot,
Majd le töri életem, miként Ember Aszszu ágot.

299.

Óh Változás! Óh! Fájdalom Óh! Nagj keserüség,
Szin emésztő, és fonnjaszto szertelen nagj Inség,
Mindenfelől szorongato kedvetlen epeség,
Meljbül leszé szabadulás, tántorog reménség.

300.

Ki eszt irtam voltam Fia Gróff Székely Ádámnak,
Hiv Párjától, kit neveztek Rhédei Katának,
Keresztségben neveztettem Gróff Székely Lászlónak,
Kivánom ne légj részese, Siralmas Sorsomnak.

Ezen eddig irt Verseimet pedig rekesztetem volt bé
akkor ekképpen. Vége.
Vajha szenvedéseimnek is már egyszer lenne Vége.
De annakutánna ugjan ezen Versek Irását Continu-
áltam az aláb meg irt mód szerint.

301.

1746.ban a midön irának,
Addig eltölt elég napját Éltem foljásának,
Lerajzoltam, Irásim itt oda igazitnak,
Meg láthatod hánykódását Éltem Sajkájának.

302.

Be fejeztem Irásomat e szótskával Vége.
Reménlettem fájdalmimnak hogj oszlik fellege,
Nem ostromol immár tovább fátumom Serege,
És fel derült homájljban bútt Napom fénjessége.

303.

Jaj! de nem lett még ezzelis Vége mert Istennek
Tetszett böltsen hogj Életem több szenvedéseknek,
Vettettessék még alája, renditis ezeknek
Ki beszéllem, noha nehéz eléggé szívemnek.

304.

Óh! Szent Isten, életemben tudod benned biztam,
Terhes, és nagj próbáimban hozzá ragaszkodtam,
Meg esmérem, hogy te tölled el nem hagjattattam,
Söt mind eddig kegjelmesen, imé meg tartattam.

305.

Ha Reggeli, és már Déli el foljt napjaimban,
Életemnek gjakran voltam nagj s sűrű próbákban,
Adgjad Uram, hogj Estéjén éltem foljásában,
Vigadhassak a te kegies Irgalmasságodban.

306.

Dorgálljad meg sulljos szelét njomoruságimnak,
Többé azok édes Atjám nem ostromoljanak,
Elégeld meg terhes voltát Sűrű Fátumimnak,
Vigasztalj meg, érzésével, a te jóvoltodnak.

307.

30. után Egj Esztendöt én akkor töltöttem
Mikor felljeb irt Életem irásban le tettem,
Erről ugjan Verseimben ott is emlékeztem,
De ittenis feljegyezni helljesnek ítéltem.

308.

3. Egész Esztendőket, s 3. Holnapokat,
Töltöttem el özvegségben, s 15, napokat,
Szenvedtem ez idő alatt keserves próbákat,
Könjves szemmel foljattam el számos sok órákat.

309.

Minden tsak hijában való, mert mi Istenünkkal,
Perlekednünk hidd nem lehet, kegyes Teremtönkkel,
Végben viszi akarattját szabad tetzésekkal,
Ellene nem állhat Senki, vakmerő erőssel.

310.

Teremtését ha egy felöl Sújtolja próbákkal,
De más felöl érdekei Vigasztalásokkal,
Szörnjü bánat emésztődik idő mulásokkal,
Külömben de ki birhatna rontó fájaldmakkal.

311.

Én bennemis Sz. teszését Isten végbe vitte,
Idő múlva fájaldmimat enjhitni kezdette,
Bánattal meg emésztetni Fejem nem engedte,
Áldott légjen ő Felsége Sz. neve érette.

312.

Amit rollam végzett Isten, ki nyilatkoztatta,
Másod páros Sz. életre elmémet hajtotta,
Életemnek hiv Párjátis nekem ki mutatta,
Ezen áldást, mert mást innét Fejem nem várhatta.

313.

Másodszori Házasságban ritka ki találja
Várt nyugalmát Világ szája, s köz beszéd úgi Vallja,
Meg esik ez, ebben némelj az Igazat szöllja,
Aki ennek nagy igáját Vállain hurtzollja.

314.

De meg mentett jó Istenem Engem ez nagy ter[h]től,
Nem engedte kegyelmesen, hogj nagy özönétől
E bánatnak borittassék Fejem mint szélvészttől
Szokott Gállja elmerülni habok erejétől.

315.

Jó, hiv Társat másodszor is én mellém rende,le,
Toroczkai Sigmond Úrnak, hiv Társa kit szüle,
Ez világra, Toroczkai Klára, s fel nevele,
El ragadván Öreg Féjjét tölle halál szele.⁷¹

⁷¹ Id. (torockószentgyörgyi) Thoroczkai Zsigmond, II. Apafi Mihály erdélyi fejedelem (1690–1701) bizalmi embere, 1738-ban letartóztatták azzal a váddal, hogy levelezésben állt Rákóczi Józseffel (1700–1738). Második felesége Thoroczkai Klára.

316.

Tudva vagjon régisége Erdélj országiban
Toroczkai Uri Háznak, ditsekedik abban,
Két diszes Pár plántáltatott egjbe házasságban,
Örvendhetett Toroczkai Sigmoid Klárájában.

317.

A Jámborság találkozott egjbe szelidséggel,
Tökélletes hiv szeretet engedelmességgel,
Isten, s Ember előtt maga kedveltetőséggel,
Foljtattákis életeket buzgó kegjeséggel,

318.

Meg áldotta Isten őket jeles Magzatokkal,
Mint meg annji szép zöldellő Olaj Ágatskákkkal,
Egj Fiúval, és 4. Számu élő Leánjokkal,
Nagj szép áldás a ki birhat illj Világi jókkal.

319.

Leánjok közt a kisebbik neve Susánnának,
Mondattatott kereszségben, meg is felelt annak,⁷²
Rosz erköltse benne nem volt e mai Világnak,
Istentől ez adattatott második Társamnak.

320.

1000. 700. És 48. Már múlt Esztendőben,
Midön éltem volna éppen 32dikben,
Másodszeri házasságom ötlödik elmémbe,
Meg njugodék elmém a jó Isten tetzésébe.

321.

Toroczkai Susánnának jó hire hallása,
Bé férkezék szivembe és soktól jóvallása,
Kivántatik valakinek, de közben járása,
Ne hogj szokás szerint Világ tzéalom játszódtassa.

322.

Tsak nem rajta telék éppen, a mitől im féltem,
Akit hivnek, s igaz szivnek magamhoz reméltem,
Hogj szolgáljon ebben nekem, néki esekedtem,
Olljat benne tapasztaltam, kit rolla nem véltem.

323.

Mert tsak hamar éppen nem vélt szörnju változással,
Akit jóvalt, most meg másolt színlö szó adással,
Fordította más személjre, rossz okoskodással,
Mert ki tetszett, hogj mit akar ez áskálódással.

⁷² Utalás a Zsuzsanna név jelentésére: liliom, ártatlanság

324.

De hogy ebben kedve telljék Isten nem engedte,
Amít remélt telljességgel ketté is metszette,
Kezdetiben, s ez tzeljától, meszsze is vettette,
Ezen Ember magát Sokban bé elegjítette.

325.

Meg tsökkönvén ez Embernek hozzám hivségében,
Magam fogá dolgom többi elrendelésében,
Juliusnak 20. után 7. napja rendelésében,
Meg jeleném Sz. Királljon⁷³ Aranjos mentében.

326.

Jó órában esett éppen oda érkezésem,
Kedvet talált mind két részről jelentett tetszésem,
Még azon nap gjürüt váltánk, s lön örvendezésem,
Szemeimmel szemlélhetvén előttem Jegyesem.

327.

Bús életem ekkor újra pihenülést ére,
Töltögettem napjaimat szivemnek kedvére,
Ez életben fáradságunk, jó Házas Társ bére,
Salamonnak bölts beszédit bár olvasd meg erre.⁷⁴

328.

Mátkás élet edggik kedves része az Életnek,
De más felöl mestersége nagj ekkor Ördögnek,
Hogj zavarjon, menten talál valakit eszköznek,
A ki által el <ronthatja> rontója légjen szeretetnek.

329.

Hogj ha egjkor szükség ekkor, bár szemesnek lenni,
Vigjázva kell akárkinek szavait el hinni,
Mert tsak hamar fognak téged a Vizre is vinni,
Hamar hirel, szó be vétel bánatot fog szülni.

330.

Példákban is szemlélhetni pennám rajzolását,
Tapasztaltam én is ebben Világ Ostromlását,
Munkálódták gonosz úton egjbe zavarását
Ezen njájas Életemnek vélvén változását.

331.

De az isten a dolgokat a ki kormányozza,
Tsalárdságot a nap fénjre igen gjakran hozza,
Állandó, hiv szeretetet az az egj okozza,
Hogj ne légjen Fejünk éppen a Világnak Vázza.

⁷³ Gyéresszentkirály (ma: Sincraiu, RO) Torda vm.

⁷⁴ Példabeszédek 11–12

332.

Énnékemis hátam megé Világ ö hálóját,
Megvetette, s el hintette, meg veszett maszlagját,
Elpróbálta mindenképpen álnok practicáját,
De nem érte el ebbenis veszedelmes tzélját.

333.

Két nap híjján 3. Holnap múlva hit mondásra,
Mindszent hava 29. elrendelt napjára,
Jö a levél, hogj elmennek Szász lakta Vingárdra⁷⁵
Egj két kedves Atjámfia, velem indul útra.

334.

Virrad az nap, melljen szönjeg földre terítettik,
Udvari Pap Pákéj Antal,⁷⁶ bé jött jelentetik,
Isten neve Segidtségül mindentől hivatik,
Hírlés által a szeretet megpétséltetik.

335.

Vigad szívem újjul kedvem, s vólt min Valósággal,
Drága hivság, kívánt szépség álhatatossággal,
Szemérmesség, termet jó s szép alázatossággal,
Mert házamban im érkezett ezen párossággal.

336.

Mái világ a szemérmet jóllehet gúnjollja,
Régi módi, paraszt szokás ekképpen tsúfollja,
Tsintalanság, és Vásottság jelesebb jovallja,
S a ki ehhez nem tud híret annak ótsárollja.

337.

De emellett titkon sok szív visel nagy Igákat,
Hordozza a Férfi Süveg Aszszonnji Kontjokat,
Módi tartja, ha felrakja éktelen szarvakat,
Erös gjomor, melj nem komor, látván ez dolgokat.

338.

Hálát adok Istenemnek ebben nem volt részem
Titkos bánat ez emésztö kenjerét nem észem,
Lássa Világ, mint jovalljon, én aszt félre tészem,
Mérgét njújtó köszönetit kezemben nem vészem.⁷⁷

⁷⁵ Vingárd (ma: Vingard, RO), Alsó-Féhcér vm.

⁷⁶ Talán azonos Pakei (B.) Antallal (SZINNYEY, 1905. X. köt. coll. 107–108)

⁷⁷ Székely László házasságának konfliktusairól és felesége halálának gyanús körülményeiről az utókor Rettegi György visszaemlékezéseiből értesülhetett. (RETTEGI, 1970. 269.) Székely önéletírásában is olvashatjuk: rosszakaróik azt a pletykát terjesztették, hogy megmérgezte feleségét. (Quart. Hung. 4312. fol. 638–639)

339.

Mátkám Attja, és jó Annja ezeket nem tudta,
Leánját is kegyességre inkább tanította,
Szelidséget, tsendességet elméjében njomta,
Szemérmesség reguláját beléje oltotta.

340.

Illj jó Társra, kívánt Párra midön akadhattam,
Mátkás élet njájasságát vigan tapasztaltam,
Mások sorsát irigjelni semmiben nem tudtam,
Magaméval kedvességgel, mert contentálódtam.

341.

10. nap híjján tsak nem hogj 7. Holnap igj el telék,
Lakadalmunk tetszett heljét Sz. Királljt kedvellék,
1749. Esztendöt szemlélek,
Böjtlő hava 10. után 8. napjára rendelék.

342.

Rendelt napra és órára lönk megindulással,
Szép Aranjos Vize⁷⁸ tsak nem gátolt áradással,
Jeget rontó, sűrűn hordó, sebes nagj zúgással,
Bátor sziv is eszt szemlélte belső Irtózással.

343.

Szerentsésen az árvizen, mind által költözénk,
Utazásunk várt helljéhez közelebb érkezénk,
Szomszéd Falu Gjéres⁷⁹ meljben fáztunkban füttö-
zénk,
Kevés idő múlva heljbe szép rendel érkezénk.

344.

Gjülekezet kevés volt itt, de volt edgjet értő
Beszédével, vigságával, senkít meg nem sértő,
Személljében ez amazzal, magát kedveltető
Sokan mondták, illj vigasság ritkán történhető.

345.

Hátra lévő része Napnak vigságban töltetik
Másod napon új hiv Társam bé is kontjoltatik,
Neve napján még pediglen fejére tétetik,
Jó kívánás mindenektől ezzel kettöztetik.

346.

33. Esztendömbe már ekkor beléptem,
Esztendeim száma között Ember kort elértem,
Fel tanáltam istenemtől a mit szivből kértem,
Harmad napra, végre Sükra magammal elvittem.

⁷⁸ Aranyos folyó (ma: Aries folyó, RO)

⁷⁹ Gyéres (ma: Ghiris, RO) Torda vm.

347.

Ott lakásom ekkor nékem Pünkösti Királyság
Voltaképpen csak rajtam lévén az Árendátorság,
Alig múlhat el a holnap, ért nem várt boszszúság,
Veszett Világ, alig van már igaz Atjafiság.

348.

Egh személtől egj napon irt 2. Levél érkezik,
A nékem irt, másnak irttal éppen ellenkezik,
Fekvő beteg voltam ekkor, szinem meg változik,
Nem vélt ezen tsúfos dolgon, szivem meg irtózik.

349.

Társam búja fájdalmamat jobban is újjittja,
Láttam ugjan, hogj elöttem nemigen mutattja,
El költöznöm betegenis hasznosabb állittja,
Honnjom tájját igj boszszúság nem ostromolhatja.

350.

Megindulék, Súkról⁸⁰ menék azonnal Kálljonba,⁸¹
Mint énnekem osztózással jutott Jószágomba,
Semmi hasznom, sőt károm volt Árendátorságban,
Szép köszönet, illj levelek jövén illj Órában.

351.

Egj második házasságom kedves gjümöltseit,
Meg engedte Isten érnem drága áldásait,
Njajas Eltem, igen ritka egj pár Magzatjait,
Sigmond, s Klára Gjermekimben Jaj! kedves rajjait.⁸²

352.

Jó Annjának, Hiv Társamnak lön az az tetzése,
Torotzko Sz. Gjörgjön⁸³ lenne meg betegedése,
Jó Páromnak végbe mene fel költözedése,
Öröm között szivemnek volt belső rebegése.

353.

Medggjesre⁸⁴ hogj el indulljak Királji Táblára,
Igjes bajos dolgaimnak foljtattására,
Ez tetzése jó Napamnak, s parantsolattjára,
El készülék, hogj viselnék gondot dolgaira.

⁸⁰ I.d. 25. lj.

⁸¹ Kalyán (ma: Căianu, RO) Kolozs m.

⁸² Székely Zsigmond, Székely Klára (1751–?) gr. Székely László gyermekei, kisgyermek korban meghaltak

⁸³ Torockószentgyörgy (ma: Colțești, RO) Torda vm.

⁸⁴ Medgyes (ma: Mediaș, RO), Alsó-Fehér vm.

354.

Társamat illj állapotban, de miként hagyhassam
Betegülő félben lévén, hogj hogj távozhassam,
Kétséges kimenetele, s pert se múlathassam,
Nints egjéb mód Istenemnek szivből ajánlhassam.

355.

Könjves szemmel jó Társamtól végre Vöm butsumat
Bús gondokkal mondott útra eresztém magamat,
Félvén ne hogj előbbeni nagj Változásomat,
Ismét érjem Házambéli elpusztulásomat.

356.

Két három nap idő közü tsak alig telhetett,
Alamoron⁸⁵ lévén levél utánam küldetett,
Kedves jó hír, meljben nékem írva jelentetett,
Meg szabadult Társam, s Fiú Magzattja született.

357.

Fiatskámnak e Világra lön születtetése,
1000. 700. És 50ben az Isten végzése,
Njoltzadik nap Böjtmás hóban kegjes rendelése,
Nyilatkozék, ez nap lenne házam épülése.

358.

Születése mikor esett éppen útban voltam,
Szent Bibliát ugjan akkor Szekérben olvastam,
Kedves levél vételével ugjan meg újjultam,
Felljebb leirt útból menten vissza is fordultam.

359.

Alig várom Toroczko Szent Gjörgjre hogj érkezzem,
Maros Vize foljamattját én által evezzem,
Beteg Társam és Magzatom szemcimmel nézzem,
Örömömnek újjulását, ott heljbe élvezzem.

360.

Egj nehánj nap múlva Gjermek meg kereszteltetik,
Nagj Attja Sigmond nevére Fijam neveztetik,
Örvendezők levelei sok felöl küldetik,
Áldás, és az jó kívánság meljben kettöztetik.

361.

Következett 1000. 700. után 51ben
Kies Tavasz Böjtmás hava szintén kezdetiben,
Torotzkó Sz. Gjörgj említett, s meg irt heljségében
20. után 6. Napja foljván lépém Újj örömbé.

⁸⁵ Alamor (ma: Alámor, RO), Alsó-Fichér vm.

362.

Más Magzatom akkor ismét újra születették,
Nagy Annjának Klára neve nékie adaték,
Kereszttségben illj pár Rajjal házam meg áldaték,
Istenemnek áldásain szivből örvendheték.

363.

Vidul szivem, újjul kedvem nevedéseken,
Isten, s Ember előtt magok kedveltetéseken,
Idejeknek feletteis nagy Elmésségeken,
Fundáltatott ez Irásom igaz beszédeken.

364.

Fövebb gondom irántok volt, hogj az kegyességben,
Nevelhessem Gjermekeim Isten félelmében,
Hála légjen Istenemnek tzelomot ezekben
Elis értem, melj nints sokszor a meg öszült Földben.

365.

El halgatóm tsak azonnal, hogj szólni kezdettek,
Magjar Deák nyelven edgjütt menten beszélgettek,
Engem s Társam, Innep s nevünk napján köszöntet-
tek,
Deák, Magjar, Vers mondással, s Németül értettek.

366.

Engedelmes, nem vakmerő szelid természetek,
Mind kettőnek ép tagokkal, volt rendes természetek,
Ah! Egj pár kedves Rajjaim emlékezetetek,
Már melj nehéz nem ölelhet karjaim bennetek.

(574–631)

Rövidítések és irodalomjegyzék

- APOR
1978 APOR Péter: *Metamorphosis Transylvaniae*. Előszó és jegyz. KACZIÁNY László. Bukarest, Kriterion, 1978.
- BENKŐ
1960 BENKŐ Loránd: *A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás első szakaszában*. Bp., Akadémiai, 1960.
- HEREPEI
1971 HEREPEI János: Egyleveles kárták a farkas utcai templomban és kollégiumban. In: HEREPEI János: *Művelődési törekvések a század második felében. Adattár a XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*. Szerk. KESERŰ Bálint. Bp.–Szeged, k.n., 1971.
- 2002 HEREPEI János: *A kolozsvári Farkas utcai templom történetéből*. Sajtó alá rendezte, szerkesztette és az előszót írta: SAS Péter. Kolozsvár, Művelődés, 2002.
- 2004 HEREPEI János: *A kolozsvári Farkas utcai református templom és kollégium történetéből*. Sajtó alá rendezte, szerkesztette és az előszót írta: SAS Péter. Kolozsvár, Művelődés, 2004.
- JAKÓ
1976 JAKÓ Zsigmond: *Írás, könyv, értelmiség*. Bukarest, Kriterion, 1976.
- KÁROLYI
1865 KÁROLYI Sándor: *Önéletírása és naplójegyzetei*. Kiad. SZALAY László. Pest, Heckenast G., 1865.
- KIRÁLYI
1887 KIRÁLYI Pál: Gróf Székely László élete. In: *Budapesti Szemle*, 128. (1887) 224–258.
- KLANICZAY
1961 KLANICZAY Tibor: Hermányi Dienes József ismeretlen munkája. In: *Uő: Reneszánsz és barokk*. Bp., Szépirodalmi, 1961. 558–566.
- NÉMETH S.
1986 NÉMETH S. Katalin: „Bizony igazat írok, és ugj írom a mint volt” (Székely László önéletírása). In: *Irodalomtörténet* 18 (1986) 611–637.
- 1989 SZÉKELY László: Bétsi utazásomról. Kísérő tanulmány-nyal közreadja NÉMETH S. Katalin. In: *Adattár XVII–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*. Szerk. KESERŰ Bálint. Bp.–Szeged, JATE, 1989.
- 2000 *Bétsi utazások. 17–18. századi útinaplók*. Szerk. S. SÁRDI Margit. (Székely László naplóját feldolgozta, jegyzetekkel ellátta: NÉMETH S. Katalin.) Bp., Tertia, 2000. 105–208.

- RETFEGETI
1970
RETFEGETI György: *Emlékezetre méltó dolgok. 1718–1784.* Sajtó alá rend., és bev. JAKÓ Zsigmond. Bukarest, Kriterion, 1970.
- S. SÁRDI
1998
S. SÁRDI Margit: Jóslat és álomlátás XVII–XVIII. századi erdélyi emlékiróinknál. In: *Eksztázis, álm, látomás. Vallásnéptológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* Szerk. PÓCS Éva. Bp.–Pécs, Balassi–University Press, 1998. 475–487.
- SZABOLCSI
1930
SZABOLCSI Bence: *A 18. század magyar kollégiumi zenéje.* Bp., 1930.
- SZINNYEY
1905
SZINNYEY József: *Magyar írók élete és munkái.* X. kötet. Bp., Hornyánszky Viktor, 1905.
- V. WINDISCH
1980
Kemény János és Bethlen Miklós művei. Szöveggondozás és lábjegyzetek: V. WINDISCH Éva. Bp., Szépirodalmi, 1980.

Apáti Miklós ismeretlen verse a *Hortus Malabaricus*ban (1689)

A debreceni származású Apáti Miklóst (1662–1724), aki 1685-től a leideni egyetemen tanult, majd Franekert, Groningent és Utrechtet is felkereste, *Vita triumphans* című, 1688-ban Amszterdamban megjelent műve¹ miatt a magyar karteziánus gondolkodók egyik legkiválóbbjaként tartják számon. Ő volt az, aki Tótfalusi Kis Miklós barátjaként egy honfitársával, Bánki Jánossal az erdélyi tipográfus Amszterdamban nyomtatott magyar bibliáinak egy részét Lengyelországon keresztül sok viszontagság között hazahozta Erdélybe.²

Apáti egyetlen fennmaradt magyar nyelvű verse 1986-ban jelent meg modern kiadásban.³ Ugyanakkor került sor latin nyelvű verseinek (hiányos) összegzésére is,⁴ amelyek közül modern kiadásban eddig csak saját maga által készített sírverse és Nógrádi Benedekhez írt költeménye látott napvilágot.⁵

Eddig ismert latin nyelvű üdvözlőverseinek közös sajátossága, hogy valamenynyinek a leideni egyetemen tanuló *magyarországi* diák a címzettje. Az alábbiakban egy olyan ismeretlen latin nyelvű versét közlöm, amely az eddig regisztráltaktól eltér abban, hogy címzettje *holland* személy, másrészt új adalékkal szolgál Apáti műveltségéről alkotott képünkhöz.

Apáti hollandiai ismeretségi körét legkorábbi életrajzírója, Czvittinger Dávid a *Vita triumphans* előszava, majd az őt követő Weszprémi István az előszó és az Apáti *album amicorum*-ában⁶ levő bejegyzések alapján vázolta fel.⁷ Bod Péter e kérdésnek nem szentelt figyelmet,⁸ későbbi életrajzírói – beleértve a legújabb biográfát is – szintén az említett két forrásra támaszkodtak.⁹ Apáti ismeretségi köréhez és életrajzához új adalékkal legutoljára Bán Imre szolgált, aki Apáti *omniarium*¹⁰ alapján hívta fel a figyelmet arra, hogy a magyar bibliákat szállító hajós Gerrit Alofsz vlielandi mennonita prédikátor volt,¹¹ és bizonyította, hogy Apáti anyai ágon Melius Juhász Péternek (1536–1572), az 1578-ban Kolozsváron megjelent *Herbárium* szerzőjének leszármazottja volt.¹²

¹ APÁTI, 1688.

² BÁN, 1958. 436–437.

³ VARGA, 1986. 542.

⁴ A kötet szerkesztője megemlíti Beniczky Péter verseinek Apáti által készített, a *Vita triumphans*-ban található latin fordítását, de latin nyelvű versei közé nem veszi fel Apáti ugyanott szereplő költeményeit, jóllehet azokra már Weszprémi István, Apáti második életrajzírója felhívta a figyelmet. Vö. VARGA, 1986. 859–860.; WESZPRÉMI, 1970. 76–77.

⁵ WESZPRÉMI, 1970. 74–75.; VARGA, 1986. 859.

⁶ A továbbiakban: album (előhelye: Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen, R 689).

⁷ CZVITTINGER, 1711. 22–23.; WESZPRÉMI, 1970. 66–69.

⁸ BOD, 1766. 11.

⁹ ERDÉLYI, 1857. 626–627.; PÁNDY, 2006. 88–89.

¹⁰ Előhelye: Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen, R 617.

¹¹ BÁN, 1958. 437.

¹² BÁN, 1976. 81. – A rokonságra már Erdélyi felhívta a figyelmet, de állítását nem támasztotta alá adatokkal. Vö. ERDÉLYI, 1857. 625.

Apáti életművének méltatói eddig főleg a *Vita triumphans* karteziánus szellemiségét és azon teológusok és filozófusok hatását elemezték, akiket Apáti olvasott.¹³ Bár maga Apáti is megírta sírversében, hogy lelkész és orvos is volt, és Weszprémi közreadta az Apáti albumában szereplő holland orvosok (nem teljes) jegyzékét, valamint azt is feljegyezte, hogy Apáti orvosi tevékenységére még az ő idejében is emlékeztek,¹⁴ életrajza e vonulatával a szakirodalom nem foglalkozott. Mivel fennmaradt leideni disputációi teológiai tárgyúak,¹⁵ és orvosi tevékenységére vonatkozó sajtó feljegyzései nem maradtak fenn, mástól származó ilyen tárgyú dokumentumok pedig nem kerültek elő, a XVII. századi magyarországi orvostudomány történetét tárgyaló két mű csak hollandiai tanulmányait említi,¹⁶ a máig legjelentősebb magyar orvostörténeti adattár csak sírversének regisztrálására szorítkozik,¹⁷ legújabb életrajzának szerzője pedig orvosi tanulmányai kapcsán csak két tetszőlegesen kiragadott orvos nevét említi.¹⁸

Az azonban, hogy Apáti töredékesen fennmaradt könyvtárjegyzékében szerepel Leonhard Fuchs (1501–1566) német orvos és botanikus először Tübingenben 1551-ben megjelent, majd számos kiadást megért *Institutionum medicinae* című művének ismeretlen évből származó kiadása,¹⁹ másrészt, hogy birtokában volt Melius *Herbárium*a,²⁰ valamint hogy Apáti albumában a Weszprémitől idézettel több orvos és botanikus bejegyző is van, indokoltá teszik, hogy Apáti orvos-botanikus ismeretségi körét alaposabban szemügyre vegyük.

Apáti amszterdami ismerősei között Tótfalusi Kis mellett kitüntetett helyen említi Abraham van Poot (1638–1703) amszterdami orvost és literátort,²¹ akinek neve a magyar–holland kapcsolatok történetéből már régóta ismert, még pedig annak kapcsán, hogy 1684-ben Amszterdamban megjelentette a *Naauwkeurige verhaal van de vervolginge aangerecht tegens de Euangelise leeraren in Hungarien (Részletes beszámoló a magyarországi protestáns prédikátorok üldözöttségéről)* című művét,²² amelyben többek között magyar szerzők (Otrokocsi Főrís Ferenc és Bethlen Miklós) műveit fordította hollandra.²³ Művéből kiderül, hogy 1678-ban biztosan találkozott a megszabadított gályarab prédikátorok Hollandiában megforduló küldöttségével.²⁴ Más magyar kapcsolatról eddig nem tudunk.

A karteziánus-coccejánus meggyőződésű Van Poot e munkáján kívül számos holland szerző eredetileg latinul megjelent művét fordította hollandra – többek között Johannes Coccejusnak (1603–1669), a XVII. század egyik meghatározó

¹³ TURÓCZI-TROSTLER, 1933. 15–27.; TORDAI, 1962. 71.

¹⁴ WESZPRÉMI, 1970. 66–67., 72–73.

¹⁵ APÁTI, 1686.; APÁTI, 1687.

¹⁶ DEMKÓ, 1894. 360–361.; PÁRKÁNYI, 1913. 132–133.

¹⁷ MAGYARY-KOSSA, 1931. 386.

¹⁸ PÁNDY, 2006. 88.

¹⁹ FEKETE-KULCSÁR, 1988. 321.

²⁰ BÁN, 1976. 81. – Melius művében többször hivatkozik Fuchs *De historia stirpium* (német változata: *New Kreuterbuch*) című botanikai művére, amelynek első kiadásai 1542-ben, illetve 1543-ban jelentek meg Bázelen. Vö. MELIUS, 1978. 17, 219, 265, 342.

²¹ „D. Abraham van Poot, M. D., expertissimus, ut theologiarum, ita rerum Hungaricarum scriptor probatissimus.” Vö. APÁTI, 1688. Epistola nuncupatoria, *5r.

²² APPONYI, 1903–2004. 1114, 3160.

²³ Forrásait ld. BUJTÁS, 2003. 121–124., 133., 153.

²⁴ POOT, 1684. Előszó, *2r–v.

teológusának több művét –,²⁵ majd hozzáfogott élete legnagyobb vállalkozásához, Hendrik Adriaan van Reede tot Drakenstein (1636–1691) *Hortus Malabaricus* című műve 7–12. részének sajtó alá rendezéséhez és latinra fordításához.

Van Reede a Holland Kelet-indiai Társaság megbízásából 1670 és 1677 között az India délnyugati részén található Malabár-part kormányzója volt, és annyira elbűvölte a tájegység növényzete, hogy elhatározta, kiadja növényeinek thesaurusát. Mivel azonban maga nem volt botanikus, egy helyi szakembert, Itty Achudent kérte fel a növények kiválasztására és gyógyhatásuk leírására. A növényeket ábrázoló rajzok szintén a helyszínen készültek, és az így létrejött anyagot kezdetben latinra fordítva küldték Hollandiába – később, mivel Van Reede 1678 és 1684 között Hollandiában tartózkodott, a latinra fordítást már Hollandiában végezték –, majd a szöveget tudós botanikusok öntötték végleges formába.²⁶

A *Hortus Malabaricus*,²⁷ amely az első, trópusi növényekről készült összefoglaló, szakszerű adattár és a Carl Linné *Species plantarum*ának (1753) megjelenését megelőző időszak egyik legnagyobb botanikai munkálata volt, könyvészeti szempontból is monumentális alkotás. A 12 részes mű 741 növényt leírva és 791 metszettel illusztrálva 1678 és 1693 között jelent meg – a kiadás magas költségei miatt – több amszterdami nyomdász-könyvkereskedő együttműködésében. A mű orvosbotanikus közreműködői az orvos-literátor Van Poot mellett Arnoldus Syen (1640–1678), a leideni egyetem orvos- és botanikaprofesszora (1. rész), Johannes Munnicks (1652–1711), az utrechti egyetem anatómia- és botanikaprofesszora (3–5. rész), Theodorus Janssonius van Almeloveen (1657–1712) utrechti orvosdoktor (6. rész), valamint Johannes Commelin (1623–1692), az amszterdami botanikus kert vezetője (2., 7–12. rész) voltak.

Az első részt 1686-ban újra kiadták, majd 1689-ben Van Poot fordításában megjelent az első és második rész holland változata *Malabaarse kruidhof (Malabárparti füveskert)* címmel. Az első és második rész újrakiadásainak sora egy 1720-as hágai, szintén holland nyelvű kiadással folytatódott, majd a sor az első rész 1774-ben Londonban megjelent latin nyelvű kiadásával zárult.²⁸

A Van Poot által gondozott részek közül a *Hortus Malabaricus* 7. és 8. része 1688-ban, 9. része 1689-ben jelent meg. A 9. rész elején Tótfalusi Kis Miklós és Apáti Miklós egy-egy ismeretlen latin nyelvű üdvözlőverse található, amelyekre a magyar szakirodalom eddig nem figyelt fel, jóllehet már magyar szerző is írt a *Hortus Malabaricus*ról,²⁹ a holland szakirodalom az utóbbi években kétszer is utalt rájuk,³⁰ sőt 2003-ban mindkét vers megjelent angol fordításban is.³¹

Kettejük közül Tótfalusi Kis ismerkedhetett meg korábban Van Poottal – legkésőbb ez utóbbi magyar vonatkozású művének megjelenése kapcsán, hiszen a topográfus már 1680 végétől–1681 elejétől Amszterdamban élt és dolgozott, és Apátit is valószínűleg ő ismertette össze Van Poottal. Tótfalusi Kis verse általános

²⁵ THIJSSSEN-SCHOUTE, 1954. 431–432.

²⁶ HENIGER, 1986. 62–63., 151.; MANJALAL, 2005. 50–52.

²⁷ REEDE, 1678–1693

²⁸ HENIGER, 1986. 97., 100.

²⁹ VÁCZY, 1980.

³⁰ HENIGER, 1986. 103.; LANDWEHR, 2001. 603.

³¹ REEDE, 2003. IX–XVII. – Az angol kiadásról ld. legújabban MOHAN RAM, 2005.

jellegű üdvözlő-dicsőítő vers, és arról tanúskodik, hogy valóban ismerte Van Poot magyar vonatkozású művét.³²

Apáti verse Tótfalusi Kisétől nemcsak terjedelmében tér el (majdnem másfélszer hosszabb), hanem abban is, hogy a szerző esetleges botanikai tájékozottságára utal, hiszen a költeménybe számos növény latin nevét foglalta bele.

Köztudott, hogy e korban az orvostudomány és botanika még nem váltak el élesen egymástól. Nemcsak a professzorok jegyezték be nevüket a diákok albumába az orvostudományok és a botanika professzoraiként (így van ez Apátiéban is),³³ hanem – mint egy korabeli adat is bizonyítja – az orvosnak készülő diákok a botanika iránt is érdeklődtek, illetve ilyen irányú tanulmányokat is folytattak. Az erdélyi Vizaknai Bereck György 1694. július 18-án Leidenből úgy tér vissza Franekerbe, hogy „Isten segedelméből harmadfél hónapok alatt az anatomia et botanicában fundamentumát” elsajátította.³⁴

A magyar peregrináció-kutatás már megállapította, hogy a magyarországi és erdélyi diákok élénk érdeklődést mutattak a kuriózumok (művészeti és fegyvergyűjtemények, különféle csodabogarak stb.) iránt.³⁵ Kevés figyelmet kapott viszont eddig a peregrínusok anatómia és botanika iránti érdeklődése. A XVII. századi hollandiai peregrináció első, korai adata arról tanúskodik, hogy olyan diák is részt vett anatómia órán, aki egyébként nem orvosnak tanult. Haller Gábor leideni tartózkodása során 1632-ben a következőt jegyzi be naplójába: „voltam az anatómiában [...], a hun egy aszszonyt metéltek fel”, 1634-ben pedig ezt: „voltam az anatómiában”.³⁶ Vannak olyan adatok is, amelyek azt bizonyítják, hogy teológiát tanul és lelkésznek készülő diákok is részt vettek az egyetemi oktatás keretében tartott demonstrációs boncolásokon, illetve indulásuk előtt előírták számukra az ilyen eseményeken való részvételt. Rozgonyi Varga János 1640-ben Leidenben,³⁷ Horvátú Békés János 1671-ben Utrechtben látott boncolást,³⁸ míg Nadányi Jánosnak, a *Florus Hungaricus* (Amsterdam, 1663) szerzőjének, aki hazatérte után Antoine Mizauld (1510 k.–1578) kertészeti könyvét fordította magyarra,³⁹ apja, Nadányi Mihály 1657 körül írta elő, hogy „anatomica professiokra” járjon.⁴⁰

Nem sokkal Apáti leideni tartózkodása után, 1694-ben Bethlen Mihály (1673–1706), Bethlen Miklós kancellár fia is Leidenben járt, aki megörökítette naplójában, hogy „a botanicus hortust eljártuk, amellyben mindenféle füvek, a bojtortjánig, és fák, külömb-külobmfélék és egy indiai holló. Jártuk el mellette a kamarát, amelyben vadnak sok megholt ritka állatok és egyebek, minden a maga helyén leírván, kiknek katalógusa kezemnél vagon.”⁴¹ Nem sokkal Bethlen után, 1697 augusztusában–szeptemberében kereste fel Leident Teleki Pál (1677–1731), Tele-

³² Tótfalusi versét másutt, egy tanulmány keretében közlöm. BUJTÁS, 2005. 152–154.

³³ I.d. Johannes Munnicks bejegyzését. Album, 40.

³⁴ SZABÓ–SZILÁGYI, 1860. 89.

³⁵ JANKOVICS, 1993. 562.

³⁶ SZABÓ, 1862. 11., 21.

³⁷ TONK, 1992. 160.

³⁸ PINTÉR, 1990. 45–46.

³⁹ MIZAUD–NADÁNYI, 1669.

⁴⁰ GÉRESI, 1878. 485.

⁴¹ JANKOVICS, 1981. 45. – A „kamara” alatt a leideni egyetem botanikus kertjének „ambulacruma” értendő, amelyben külön mutatták be a főleg Braziliából és Holland Kelet-Indiából származó állatokat, természeti és néprajzi tárgyakat. Vö. HENIGER, 1986. 154.

ki Mihály kancellár fia, aki számadásai között az „Anatomi(a) haz, Bottanicus kert és egyéb nemely helyek megh nezesere” és a *catalogum raritatum* megvételére fordított költségeket jegyezte fel.⁴²

Ha figyelembe vesszük, hogy az adatok szerint nem volt szokatlan dolog, hogy teológiát tanuló diákok részt vettek anatómia órákon, illetve boncolásokon, és egy olyan utazó is, mint a fiatal Bethlen, aki csak néhány napot töltött Leidenben, meglátogatta a hortus botanicust – és ugyanezt tette az amszterdami *medicus hortus* esetében is⁴³ –, vagy hogy Teleki Pál, aki szintén csak néhány hétig maradt az egyetemi városban, nem mulasztotta el felkeresni a *theatrum anatomicumot* és a botanikus kertet – nehéz elképzelni, hogy egy olyan diák, mint Apáti, aki mintegy két évet töltött Leidenben, ne vett volna részt anatómia órákon, és ne látta volna a botanikus kertet vagy az *ambulacrumot*.

Mivel Apáti orvosként is működött – utoljára a debreceni ispotály templomának lelkészeként szolgált⁴⁴ –, ilyen irányú tanulmányokat is kellett folytatnia.⁴⁵ Ő maga ugyan a *Vita triumphans* előszavában tanárai között nem említi orvosokat (Van Pootot sem tanáraként, hanem kedves ismerőseként⁴⁶ jellemzi) – ami érthető, hiszen műve nem ilyen témájú –, albumának bejegyzései alapján mégis képet kaphatunk arról, milyen tanulmányokat folytathatott.

Weszprémi a sorban elsőként Lucas Schachtot (1634–1689) említi, aki 1670-től volt a leideni egyetemen az elméleti és gyakorlati orvostudományok professzora,⁴⁷ a következő Paul Hermann (1646–1695), aki 1680-ban lett az orvostudományok és a botanika professzora szintén Leidenben.⁴⁸ Ugyancsak Leidenben működött Jacobus Le Mort (1650–1718), aki 1672-ben kémiai laboratóriumot alapított, majd 1675-től gyógyszerészként dolgozott a városban, közben pedig 1678-ban Utrechtben szerzett orvostudományi címet.⁴⁹ Ezután Jacob Vallan (1637–1720) következik, aki az utrechti egyetemen tevékenykedett, 1675-től az elméleti és gyakorlati anatómia, 1677-től az elméleti és gyakorlati orvostudományok professzoraként.⁵⁰ A sorban egy „Iac. Schrader” nevű orvos az utolsó, illet azonban a holland szakirodalom nem ismer.⁵¹

Weszprémi az előbbieken kívül nem orvosként, hanem Apáti tanárai között említi a francia származású Charles Drélincourt-t (1633–1697), pedig az 1670-től az anatómia professzora volt a leideni egyetemen, és bár 1687-ben meggyengült egészsége miatt e tevékenységét abbahagyta, hivatalában maradt, és az elméleti

⁴² FONT, 1989. 307.

⁴³ JANKOVICS, 1981. 42.

⁴⁴ WESZPRÉMI, 1970. 72–73.

⁴⁵ A leideni egyetem kiadott anyakönyve szerint csak teológus diákként iratkozott be (vö. RIBEL, 1877. 676). Az egyetem eredeti anyakönyvében sincs olyan adat, amely szerint hivatalosan is matrikulált volna *medicinæ studiosus*ként.

⁴⁶ „*Conversations meae asylum*”. Vö. APÁTI, 1688. Epistola nuncupatoria, * 5r.

⁴⁷ LINDEBOOM, 1984. 1735.

⁴⁸ LINDEBOOM, 1984. 846.

⁴⁹ LINDEBOOM, 1984. 1369.

⁵⁰ LINDEBOOM, 1984. 2022.

⁵¹ Mivel Schrader bejegyzése néhány más, Weszprémi által említetthez hasonlóan ma már nincs meg Apáti albumában, nem ellenőrizhető, hogy esetleg nem a német származású Justus Schrader-ről (1646–1674 után) van-e szó, aki miután 1670-ben Leidenben orvostudományi címet szerzett, Amszterdamban praktizált. Vö. LINDEBOOM, 1984. 1773.

orvostudományokat oktatta.⁵² Apáti orvostudományok iránti érdeklődését mutatja még Henricus Ulhoorn *chirurgus*⁵³ bejegyzése is, amelyre eddig még nem figyeltek fel.⁵⁴

Végül Weszprémi Apáti tanárai között tartja számon Burcherus de Voldert (1643–1709)⁵⁵ is, aki 1674-ben Leidenben állította fel *theatrum physicumát*, amely történetesen a *praefectus horti* (a botanikus kert vezetője) háza mellett volt.⁵⁶

Az album botanikus bejegyzői közül érdemes kiemelni Paul Hermann, aki korának legjobb holland botanikusa és 1680-tól a leideni egyetem botanikus kertjének vezetője volt, és előadásai sok külföldi diákot is vonzottak.⁵⁷ A német származású Hermann, miután több európai egyetemen is tanult, és Leidenben befejezte tanulmányait, a Holland Kelet-indiai Társaság orvosa lett, majd e tisztségében felkereste Afrika déli csücskét, az indiai Malabár-partot, majd hosszabb időt töltött Ceylon szigetén, és többek között az volt a feladata, hogy növényeket gyűjtson a leideni botanikus kert számára.⁵⁸ 1680 és 1687 között az ő vezetése alatt építettek üvegházakat a botanikus kertben, ami lehetővé tette, hogy trópusi növényeket is bemutatthassanak, a munkálatok befejeződése után pedig ő tette közzé a botanikus kertben található növények katalógusát.⁵⁹ Bár Hermann számos elfoglaltsága miatt szerzőként nem vett részt a *Hortus Malabaricus* készítésében, lehetett rálátása a vállalkozás munkálataira, mivel a már említett Johannes Commelin bizonyos megjegyzései arra utalnak, hogy az előbbi az utóbbit az egyes növényekhez készített kommentárok készítése során tanácsokkal látta el.⁶⁰ Apáti albumában tehát egy olyan botanikaprofesszor bejegyzése található, aki maga is járt a Malabár-parton, és onnan maga hozott növényeket a leideni botanikus kert számára.

Egy magyar diákok leideni disputációit tartalmazó kolligátumban fennmaradt a Bethlen és Teleki által említett katalógusok egyik, 1688-ban megjelent kiadása,⁶¹ amelyből képet alkothatunk arról, mit láthattak az akkoriban oda látogatók. A katalógusokban több, a Malabár-partról származó tárgy (például fehér menyét, tengeri csillag, fecskefészek) található.⁶²

Az eddigi adatokat összefoglalva megállapíthatjuk, hogy Apáti számára Leiden ideális terep volt ahhoz, hogy Holland Kelet-Indiával, konkrétan a Malabár-parttal megismerkedjék, sőt esetleg a *Hortus Malabaricus* folyamatban levő munkálatairól is értesüljön.

⁵² LINDEBOOM, 1984. 489.

⁵³ Róla csak annyi ismert, hogy 1670. március 20-án *medicina studiosusként* iratkozott be a leideni egyetemre. Vö. LINDEBOOM, 1984. 2011.

⁵⁴ Bejegyzésének kelte: Leiden, 1687. augusztus 17. I.d. Album, 33.

⁵⁵ WESZPRÉMI, 1970. 66–67.

⁵⁶ LINDEBOOM, 1984. 2078.

⁵⁷ HENIGER, 1986. 63.

⁵⁸ LINDEBOOM, 1984. 846.

⁵⁹ HERMANN, 1687.

⁶⁰ HENIGER, 1986. 63.

⁶¹ *Musaei Indici index exhibens varia exotica animalia et vegetalia nativa facie, liquori balsamico immatantia, conspicienda in Horti Academici Ambulacro Lugduni Batavorum. – Res curiosae et exorticae in ambulacro horti academici Lugduno-Batavae conspiciuae.* 1688. Lelőhelye: Tiszántúli Református Egyházkerület Nagy-könyvtára, Debrecen, F 319, Koll. 33.

⁶² *Musaei Indici index*, 17., 40. sz. tételek; *Res curiosae*, 42. sz. tétel.

Apáti saját feljegyzése szerint 1687 őszen Friesland (Franeker) és Groningen felé vette az irányt,⁶³ majd – mivel a *Vita triumphans* előszava 1688. február 10-én kelt⁶⁴ – 1688 első hónapjait valószínűleg már Amszterdamban töltötte.

Ha feltesszük is, hogy Apáti kiutazása előtt nem érdeklődött a botanika iránt, és Leidenben egyáltalán nem érték ilyen hatások, vagy hogy nem tudott a *Hortus Malabaricus*-ról, az, hogy Tótfalusi Kis összeismertette Van Poottal, bizonyosan hozzásegítette az említettekhez: mint már volt róla szó, a Van Poot által szerkesztett 7. és 8. rész 1688-ban jelent meg, ezeket tehát már akár kézbe is vehette.

A Van Poottal való megismerkedés egyébként szinte bizonyosan hozzásegítette ahhoz, hogy kapcsolatba kerüljön annak szerzőtársával, aki az egyes növényekhez tartozó növénytani magyarázatokat írta. Az illető nem más volt, mint a korábban említett Johannes Commelin, a leideninél később, 1682-ben alapított amszterdami botanikus kert vezetője,⁶⁵ aki 1689-ben jelentette meg az ott található növények jegyzékét,⁶⁶ amelyben több, a Malabár-partról származó növény is szerepel.⁶⁷ E valószínűsíthető ismeretség alapján szinte bizonyosnak tűnik Apáti-nak az amszterdami botanikus kertben tett látogatása is.

Akár jelképesnek is felfogható egy, az orvosok-botanikusok listáját záró, szintén az albumban szereplő bejegyzés, amellyel az eddigi biográfusok szintén nem foglalkoztak. Apáti 1688 decemberében Utrechtbe látogatott, ahol a már említett Jacob Vallan, az elméleti és gyakorlati orvostudományok professzora mellett felkereste Johannes Munnicks utrechti anatómia- és botanikaprofesszort,⁶⁸ aki – mint korábban láttuk – a *Hortus Malabaricus* 2–5. részének egyik szerzője volt...

Apáti költeménye műveltségének egy eddig alig ismert rétegét és annak hátterét világítja meg. A benne található tíz latin növénynév közül hat – *Rosa*, *Melanthium*, *Lapathum*, *Apiastrum*, *Urtica*, *Thymus* – előfordul Melius *Herbárium*ában is,⁶⁹ így nem alaptalan az a feltételezés, hogy botanika iránti érdeklődését már kiutazása előtt magába szívta. A latin növénynevek és a korábban említett momentumok azt mutatják, hogy verse megírásakor Apáti – a Van Poottal szembeni tisztelet kifejezésének szándékán túl – a botanika iránti vonzódása is ösztönözhetett, és költeménye ilyen irányú érdeklődése bizonyítékának tekinthető.⁷⁰

A *Vita triumphans* szerzőjének eddig figyelemre nem méltatott verse arról tanúskodik, hogy hollandiai tartózkodása során egy grandiózus botanikai-könyves vállalkozásba nyert betekintést, és Tótfalusi Kissel együtt a *Hortus Malabaricus* élményével, annak szerény közreműködőiként térhettek haza.⁷¹

⁶³ APÁTI, 1688. 140.

⁶⁴ APÁTI, 1688. Epistola nuncupatoria, **5r.

⁶⁵ LANDEBOOM, 1984. 365.

⁶⁶ COMMELIN, 1689.

⁶⁷ MANILAL, 2005. 50.

⁶⁸ Bejegyzésének kelte: Utrecht, 1688. december 15/25. Album, 40.

⁶⁹ MELIUS, 1978. 154., 197–198. (ld. a *De Nigella* fejezetet) 209–210., 242. (ld. a *De Acalyph*e fejezetet) 244–245. (ld. a *De Melissa* fejezetet) 260–261. – Ha az *Andrachne* alak nyomdahiába miatt áll tévesen *Andrachne* helyett (ld. a 81. fejezetet), akkor a Melius művében is megtalálható latin növénynevek száma hétre nő. Vö. MELIUS, 1978. 167 (ld. a *De Portulaca* fejezetet).

⁷⁰ A korabeli magyar növénynevek azonosításában nyújtott segítségért a balatonfüredi Biológiai Adatbázis-laboratóriumnak (MFA társult kutatóhely), személyesen a biológus Szabó T. Attilának tartozom köszönettel.

⁷¹ Szintén köszönet illeti a *Hortus Malabaricus* angol (a növények modern növénytani besorolását is tartalmazó) kiadását jegyző K. S. Manilal professzort (University of Kerala, Thiruvananthapuram).

Hogy az orvostudomány és a botanika még negyedszázaddal később is kézen fogva jártak, jól szemlélteti a következő eset. Amikor 1715-ben a Leidenben is megfordult ifjabb Pápai Páriz Ferenc (1687–1737), a szótáríró és orvos Pápai Páriz Ferenc fia, patrónusának, Teleki Sándornak beszámol a holland kertekben látottakról, megígéri, hogy „a Királyi, Fejedelmi és Grófi nevet viselő, ugy nagy és híres Dámák nevével kevélykedő ritka tarka barka szagos szekfüvek” beszerzéséről nem feledkezik meg. És bár a növények küldésére végül is Londonból kerül sor, amit levélben részletes, a növények latin nevét feltüntető jegyzék követ,⁷² érdemes felidézni, hogy a leideni botanikus kert praefectura ebben az időben a Teleki Sándort később, 1720-ban orvosi tanácsokkal is ellátó hírneves orvos, Herman Boerhaave (1668–1738) volt.⁷³

Forrás

Apáti Miklós üdvözlőverse Abraham van Poothoz

Amszterdam, 1689

(HMPN)⁷⁴

A címzettet olyan orvosnak tartja, akinek éles elméjét semmi sem köti gúzsba, és Nagy Sándorhoz hasonlíja, akinek hódításai szintén nem ismertek határt. A címzett figyelmét a történelem sem kerülte el, amire bizonyíték, hogy nemrég láthatták: a címzett szerencsés kézzel nyúlt Magyarország szerencsétlen romlásának feldolgozásához. Tanúja a címzett által készített nagy műveknek, amelyek nagy dicsőséget hoztak szerzőjüknek, akinek könyvtára sok hasonló munkával van tele. Miközben a címzett fúradságos feladattal birkózik, a Parnasszust ostromolja. Úgy gondolja, hogy Herkuleshez hasonló munkát végez, és nem hagyja, hogy az élet rossz tapasztalatai nyomasszák, ezért arra biztatja, hogy tartson ki. A munka, amellyel a címzett mostanában foglalkozik, spártai életmódot kényszerít rá. Arra kéri, hogy bármilyen módon, de Krisztus nyáját szolgálja, mint ahogy ki-ki ugyanezt teszi abban a tisztségben, ami jutott neki. Nincs kétsége afelől, hogy a szent ügyekkel való foglalkozás meghozza a maga gyümölcsét, miként az egyik kerti kakukksúról a másikra szálló méh jutalma is a méz. Dicséri a címzett kiválóságát, aki a különféle növényeket ki meri engedni a kezéből, amelyek azért, hogy megőrököti őket, a Hortus Malabaricusban fennmaradnak. Isten változatos növényeket teremtett: példa erre a rózsák, a lórom, a borzaskata, és ott vannak még a különféle magok is, hogy a címzett azokkal is egyenként foglalkozhasson. További példaként említi a természetet porcsint, a murkot, a porcsmurkot, a citromfűvet, a csalánt és a gabonát, amelyek, miután a címzett osztályozta őket, nevet kapnak. A címzeten kívül már nagyon sok tapasztalt orvos izgatott bele a növényekhez kapcsolódó kommentárok megírásába, de csak a címzett teljesíti sikerrel a feladatot. A Mindenható áldását kéri a címzetre, hogy az be tudja fejezni munkáját, és esedezik Istenhez, hogy a címzett nesztori kort érhesen meg, valamint óvja őt és fogadja szeretettel munkáját.

puram, India), aki az angol kiadás magyar vonatkozású részeit és a témáról írt legújabb közleményeit rendelkezésemre bocsátotta, és W. Salgó Ágnes, aki az Apáti versében előforduló görög szavak olvasatához és értelmezéséhez nyújtott segítséget.

⁷² JANKOVICS, 1972. 139–154.; HOFFMANN, 1980. 54., 66., 68., 174.

⁷³ LINDEBOOM, 1984. 181.

⁷⁴ Apáti verse a Tötfolusi Kis verse (**[r-v] jelzésű folió) utáni két számozatlan lapon található.

Celeberrimo, Singulari, et undequaque Eruditissimo
Viro,
Dn. Abrahamo van Poot
Med. Doct. Eximio,
Hortum Malabarico
Bono Publico edenti, Domino et Evergetae suo
aeternum Venerando.

Ingenium mentisque jubar penetrantius omni
Fulgure, cui data sunt, ardua ferre cupit:
Divina hinc Pooti Sapientia novit acuto
Visu, qua frendens valle moretur aper;
Ingenio cujus medicus non sufficit orbis;
Sicut Alexandro non satis orbis erat:
Difflando Invidiae fumum sublimior exstat
Ingenii et calami dexteritate sui.
Mira videre mihi videor quotiens Tua Virtus:
Cura, labor, meritum, dexteritasque monent.
Arva tenes, Vir Magne ΘΕΟΥ – sacrata – ΛΟΓΙΑΣ:
Nec fugit amplexus Historia Alma Tuos:
Nuper enim exitii Hungarici quos vidimus Annos
Infaustos, faustae disposuere Manus.⁷⁵
Testis sum majorum operum: Victoria parta est
Pollice de multis, quae Tua Theca tenet.⁷⁶
Ardua Parnassi juga tendis adire bicornis:
Quid vetat eximium munus amoris? Iter?
Credo, quod Herculeus labor, et molestia Vitae
Non levis existat, duraque cura tibi:
Sed persta! Quoniam labor improbus omnia vincit:
Per mare, per terras, omnibus omnis, adest:
Ac tantos nostris prosper conatibus addit
Successus, quantos scribere penna nequit;
Euge! Laborandum quia nox venit: Haec Tua Sparta est.⁷⁷
Pasce Gregem Christi qualibet arte potes.
Nos etiam studio non semper fungimur uno;
Officia Aetati sunt data cuique sua.
Discolor est mundi facies, diversaque rerum
Natura: Ipse vices quattuor annus habet.
Brumam ver sequitur, ver excipit aestus et aestum
Autumnus, quem mox frigida claudit hiems.
Hunc servare modum novit natura: Quid obstat
Assidue partes sic variare Tuas?
Hinc tibi laus et honos nullo debilis Aevo,
Inque choro, inque foro surget adusque polum.

⁷⁵ Utalás Van Poot korábban említett magyar vonatkozású művére.

⁷⁶ Utalás Van Poot korábbi, a *Hortus Malabaricus* előtt készült munkáira.

⁷⁷ Van Poot 1688-ban egy év alatt rendezte sajtó alá a *Hortus Malabaricus* 7. és 8. részét, és 1688. szeptember 1-jére már elkészült az 1. és 2. rész hollandra fordításával is. Vö. HENIGER, 1986. 151. – A 9. rész 1689-ben jelent meg, ami azt jelenti, hogy Van Poot két év alatt három részt rendezett sajtó alá, illetve fordított latinra, valamint két részt fordított hollandra.

Non puto majus onus; sed nec puto majus honoris
 Pondus in hac vita posse manere virum,
 Publica quam virtus si quem manifestat, ut arte
 Sana, aliis grata, pandere vela queat.
 Nec dubitare juvat: sacrorum cura ferax est:
 Per freta, per flores et thyma⁷⁸ summa volat
 Instar apis, redoletque thymo fragrantia mella,
 Hoc est, Virtutum Proemia corde fovet:
 Irradiat terras; neque enim latitare valens est;
 Dat mare, jungit opes deteriora fugit:
 Nisibus occultis et surgit ut Arbor in auras:
 Sic neque sacra silent; nec latitare sinunt.
 Non norunt aquilae imbelles generare columbas;
 Sacra nec immundas progenerare manus:
 Hinc Pooti cura et meritum, labor improba Virtus,
 Permistos flores audet adire foras.
 Dic ubi praecipue? Malabari sustinet Hortus
 Nunc, nimium faciles Pootii utrasque manus.
 Pervigiles ibi quid peragunt? peteretur ab Hero
 Praecellens venia? Nobilis Hortus enim est?
 Siste gradum! Quoniam cum quo rem gerit adstat
 Ipse Deus, largas qui tulit Almus opes:
 Hinc est, quod glomerare Rosas, Lapathum⁷⁹ atque Melanthium:⁸⁰
 Semina mox secum singula ferre, queat.
 Adrachnem,⁸¹ Daucum,⁸² Ammum,⁸³ Apiastrum,⁸⁴ Urticam,⁸⁵ Alicastrum,⁸⁶
 Diversi generis semina sic habeat:
 Semina quae mixtim confusa videbat acervo
 Seligat, et nomen cuique suum tribuat.
 Difficilis labor est fateor cui subjicit unus
 Ipse caput; quoniam Pondus Onusque tenet:
 Quo super innumeri medici sudando periti
 Multa dabant sriptis, solus adimplet.⁸⁷ Atat!

⁷⁸ kerti kakukkfű; esetleg gyűjtőnévként is: kakukkfű

⁷⁹ lórom, sóska

⁸⁰ katicavirág, borzaskata, régi nevén „fekete koriander”

⁸¹ Ha az „*Adrachnem*” alak nem elírás, akkor a mediterrán díszcserjéről/-fáról, a szamócafáról (*Arbutus unedo*) van szó. Ha viszont elírás – ami tekintve, hogy a felsorolás zöldségneveket tartalmaz, joggal feltételezhető – akkor a természetett porcsinra (régii nevén *Andrachne humida*, mai nevén *Portulaca oleracea* ssp. *sativa*) utal.

⁸² murok

⁸³ valószínűleg *ammi majus* = porcosmurok vagy ammi.

⁸⁴ citromfű

⁸⁵ csalán

⁸⁶ gabona

⁸⁷ Utalás arra, hogy Van Poot a *Hortus Malabaricus*-nak már sokadik munkatársa volt. Sok problémával kellett megküzdenie, mivel Van Reede 1684-től haláláig, 1691-ig – a Holland Kelet-indiai Társaság megbízásából több helyen (többek között Ceylonon és a Malabár-parton) vezető tisztséget betöltve – Hollandiától távol volt, így Van Poot csak Van Reede előkészítetlen feljegyzéseit használhatta. Ennek tudható be, hogy az általa sajtó alá rendezett és latinra fordított részekben a növények leírásai – Apáti dicsérő szavai ellenére – lényegesen rövidebbek, és kevesebb információt tartalmaznak a korábbi részekhez képest. Vö. HENIGER, 1986. 151.

Dignum Laude virum pietas solertia, curae
Ingeminant: Laudes hoc opus arte dabit.
Nolo opus hoc multis laudari: non operantem:
Ast opus inspicio. Vis quod? Utrumque dabit.
Perge bonis Avibus, Doctor Celeberrime Pooti
Sit tibi cura soli, sit tibi cura poli.⁸⁸
Interea vigeas pietate, recepta laborum
Blandities, Doctor Purus et Harmonicus.
Sed quia non felix conatus et utilis unquam;
Consilium si non detque juvetque Deus:
Tu Deus, Omnipotens Genitor, Μὴνᾶς et ἑρῶς una,
Arbiter Aeterne, sis sine fine prope!
Posper adesto Tuas laudes: Tua dona canenti,
Extollasque inter nubila densa caput!
Vivere longaevos doctorem Nestoris Annos
Fac Supreme Pater! Nam Tua Teque cupit:
Duc me, nec sine per me Deus Optime Duci
Ingeminat: Quoniam se duce pulvis erit.
O Deus exaudito virum! Servato labores
Ingenuo amplexu, quos meruere dies!
O Deus hunc tueare virum! Tua voce canentem
Suscipias, foveas nectare amoris! Amen!

L.M.Q.⁸⁹ Levidensem hunc Carminum Apparatum
Amstelodami fudit

Nicolaus Apati P.D.⁹⁰

⁸⁸ Van Pootnak megadatott, amit Apáti kívánt neki: a hátralevő részeket (10–12. rész) valóban ő rendezte sajtó alá.

⁸⁹ *libens meritoque*

⁹⁰ Pannonia-Debreccinus

Rövidítések és irodalomjegyzék

1. Források

- HMPN *Horti Malabarici pars nona, de herbis et diversis illarum speciebus Latinis, Malabaricis, Arabicis, et Brahmannum characteribus nominibusque expressis, adjecta florum, fructuum, seminumque, nativae magnitudinis vera delineatione, colorum viriumque accurata descriptione.* Amstelaedami, MDCLXXXIX.
- Album Apáti Miklós album amicorum, Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen, R 689
- Omniárium Apáti Miklós omniáriuma, Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen, R 617

2. Szakirodalom

- APÁTI
1686 APÁTI Miklós: *Disputatio theologica-critica tripartita tóv Urim et Thummim.* Lugduni Batavorum, 1686. (SZABÓ–HELLEBRANT, 1898. [RMK III.] 3402.)
- 1687 APÁTI Miklós: *Disputatio theologica de virga Mosis.* Lugduni Batavorum, 1687. (SZABÓ–HELLEBRANT, 1898. [RMK III.] 3445.)
- 1688 APÁTI Miklós: *Vita triumphans civilis sive universa vitae humanae peripheria ad mentem illustris herois et philosophi, D. Renati Des Cartes: ex unico centro deducta.* Amstelodami, 1688. (SZABÓ–HELLEBRANT, 1898. [RMK III.] 3491.)
- APPONYI
1903–2004 APPONYI, Alexander: *Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften.* Bd. I–IV. München, 1903–1927. Bd. V. Hrsg. von József VEKÉR-DI. Bp., 2004.
- BÁN
1958 BÁN Imre: *Adatok Apáti Miklós életrajzához.* In: *Filológiai Közöny* 4 (1958) 433–439.
- 1976 BÁN Imre: *Melius Juhász Péter.* In: *Esszék és stílusok. Irodalmi tanulmányok.* Bp., 1976. 71–88.
- BOD
1767 BOD Péter: *Magyar Athenas.* [Nagyszeben,] 1767.
- BUJTÁS
2003 BUJTÁS László Zsigmond: *A pozsonyi vérsztörvénysekről és a gályarabságról szóló, magyar szerzőktől származó szövegek sorsa 17–18. századi holland kiadványokban.* In: *Könyv és Könyvtár* 25 (2003) 115–157.
- 2005 *Tótfalusi Kis Miklós és Holland Kelet-India – Adalék a tipográfus műveltségéhez egy kolozsvári kiadványa és ismeretlen verse tükrében.* In: *Könyv és Könyvtár* 27 (2005) 125–158.

- COMMEIJN
 1689
 COMMEIJN, Johannes: *Catalogus plantarum horti medici Amstelodamensis pars prior*. Amstelodami, 1689.
- CZVITTINGER
 1711
 CZVITTINGER Dávid: *Specimen Hungariae literatae*. Francofurti et Lipsiae, 1711. (SZABÓ–HELLEBRANT, 1898. [RMK III.] 4767.)
- DEMKÓ
 1894
 DEMKÓ Kálmán: *A magyar orvosi rend története tekintettel a gyógyászati intézmények fejlődésére Magyarországon a XVIII. század végéig*. Bp., 1894.
- ERDÉLYI
 1857
 ERDÉLYI János: *A hazai bölcsészet történelméhez*. III. Apáti Miklós. In: *Sárospataki Füzetek* 1 (1857) 625–635.
- FEKETE–KULCSÁR
 1988
Partiumi könyvesházak 1623–1730 (Sárospatak, Debrecen, Szatmár, Nagybánya, Zilah). Sajtó alá rendezte FEKETE Csaba, KULCSÁR György, MONOK István, VARGA András. Budapest–Szeged, 1988. (*Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*, 14.)
- FONT
 1989
Teleki Pál külföldi tanulmányútja. Levelek, számadások, iratok 1695–1700. Összeállította és az utószót írta FONT Zsuzsa. Szeged, 1989. (*Fontes rerum scholasticarum*, III.)
- GÉRESI
 1878
 GÉRESI Kálmán: *Intő utasítás akadémiákra induló ifju Nadányi János számára*. In: *Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező* 9 (1878) 484–489.
- HENIGER
 1986
 HENIGER, J.: *Hendrik Adriaan van Reede tot Drakenstein (1636–1691) and Hortus Malabaricus. A contribution to the history of Dutch colonial botany*. Rotterdam–Boston, 1986.
- HERMANN
 1687
 HERMANN Paul: *Horti academici Lugduno-Batavi catalogus, exhibens plantarum omnium nomina, quibus ab anno MDCLXXXI ad annum MDCLXXXVI hortus fuit instructus ut et plurimarum in eodem cultarum et a nemine hucusque [!] editarum descriptiones et icones*. Lugduni Bataavorum, 1687.
- HOFFMANN
 1980
Peregrinuslevelek 1711–1715. Szerk. HOFFMANN Gizella. Szeged, 1980. (*Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*, 6.)

- JANKOVICS
1972 JANKOVICS József: *A Pápai Páriz-család angol kapcsolatainak történetéhez. I. Ifjú Pápai Páriz Ferenc londoni levelei.* In: *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum* 12 (1972) 139–145.
- 1981 *Bethlen Mihály útinaplója [1691–1695].* Sajtó alá rendezte és az utószót írta JANKOVICS József. Bp., 1981.
- 1993 JANKOVICS József: *A magyar peregriusok Európa-képe.* In: *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön – külföldiek Magyarországon.* Szerkesztette BÉKÉSI Imre, JANKOVICS József, KÓSA László, NYERGES Judit. Budapest–Szeged, 1993. 556–564.
- LANDWEHR
1991 LANDWEHR, John: *VOC. A bibliography of publications relating to the Dutch East India Company 1602–1800.* Edited by Peter van der KROGT. Utrecht, 1991.
- LINDEBOOM
1984 LINDEBOOM, G. A.: *Dutch Medical Biography. A biographical Dictionary of Dutch Physicians and Surgeons 1475–1975.* Amsterdam, 1984.
- MAGYARY-KOSSA
1931 MAGYARY-KOSSA Gyula: *Magyar orvosi emlékek. Értekezések a magyar orvostörténelem köréből.* III. Bp., 1931.
- MANILAL
2005 MANILAL, K. S.: *The Portuguese and Dutch plant explorations in 16th and 17th century Malabar and their socio-cultural and economic impact.* In: *Journal of South Indian History* 2 (2005) 41–65.
- MELIUS
1978 MELIUS Péter: *Herbárium. Az fáknek, füveknek nevekről, természetekről és hasznairól.* Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel sajtó alá rendezte SZABÓ Attila. Bukarest, 1978.
- MIZAUD–NADÁNYI
1669 *Kerti dolgoknak le-írása. [...] Mind ezek gyönyörűséggel és ki-mondhatatlan haszonnal rakvak: sok kiváltképpen valo dolgokkal most először meg-öregbítették és világosították. Deáknul Mizald Antal, Monluciai Orvos Doctor által. Magyarú penig fordították és sok helyeken továbbra-is értelmesebben magyaráztattak Nadanyi Janos által.* Kolozsvár, 1669. (SZABÓ, 1879. [RMK I.] 1078.)
- MOHAN RAM
2005 MOHAN RAM, H. Y.: *On the English edition of Van Reede's Hortus Malabaricus by K. S. Manilal (2003).* In: *Current Science* 89 (2005) 1672–1680.

- PÁNDY
2006 PÁNDY Árpád: *Apáti Miklós – a nagy hírű szónok*. In: *Irodalmi Szemle* 49 (2006) 83–94.
- PÁRKÁNYI
1913 PÁRKÁNYI Dezső: *Magyar orvosok és orvostudomány a 17. században*. Székesfehérvár, 1913.
- PINTÉR
1990 *Horváti Békés János diáknaplója*. Kísérő tanulmánnyal közreadja PINTÉR Gábor. Szeged, 1990. (*Peregrinatio Hungarorum*, 6.)
- POOT
1684 POOT, Abraham van: *Naauwkeurig verhaal van de vervolginge aangerecht tegens de Euangelise leeraren in Hungariën*. Amsterdam, 1684.
- REEDE
1678–1693 REEDE tot Drakenstein, Hendrik Adriaan: *Hortus Indicus Malabaricus, continens Regni Malabarici apud Indos celeberrimi omnis generis plantas rariores Latinis, Malabaricis, Arabicis, et Bramanum characteribus nominibusque expressas, una cum floribus, fructibus et seminibus, naturali magnitudine a peritissimis pictoribus delienatas, et ad vivum exhibitas. Amstelædami, MDCLXXIX–MDCCIII [?]*.
2003 *Van Reede's Hortus Malabaricus (Malabar Garden)*. English Edition. Volume 9. With annotations and modern botanical nomenclature. By K. S. MANILAL, Emeritus Professor. Thiruvananthapuram, University of Kerala, 2003.
- RIEU
1877 *Album studiosorum Lugduno Batavae MDLXXV–MDCCCLXXV*. Edidit Guilielmus du RIEU. Hagae Comitum, MDCCCLXXV.
- SZABÓ
1862 *Haller Gábor naplója 1629–1644*. In: *Erdélyi történelmi adatok*. IV. Kiad. SZABÓ Károly. Kolozsvár, 1862. 1–111.
1879 *Régi Magyar Könyvtár I. Az 1531–1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve*. Írta SZABÓ Károly. Bp., 1879.
- SZABÓ–HELLEBRANT
1898 *Régi Magyar Könyvtár*. III. *Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézikönyve*. Második rész. Írták SZABÓ Károly és HELLEBRANT Árpád. Bp., 1898.
- SZABÓ–SZILÁGYI
1860 *Vizaknai Briccius György naplója (1693–1715)*. In: *Inezédi Pál, Kézmárki névtelen, Szakál Ferencz és Vizaknai Briccius György naplójóljegyzései 1660–1715*. Jegyzetekkel és oklevéltárral ellátva kiadják SZABÓ Károly és SZILÁGYI

- Sándor. Pest, 1860. 77–116. (*Történeti emlékek a magyar nép közséگی és magánéletéből, II.*)
- THIJSSSEN-SCHOUFFE
1954
THIJSSSEN-SCHOUFFE, C. Louise: *Nederlands cartesianisme*. Amsterdam, 1954. (*Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Afdeling Letterkunde, nieuwe reeks, deel LX.*)
- TONK
1992
TONK Sándor: *Rozgonyi Varga János önéletírása*. In: *Lymbus. Művelődéstörténeti Tár* 4 (1992) 143–168.
- TORDAI
1962
TORDAI Zádor: *A magyar kartezianizmus történetének vázlata*. In: *Magyar Filozófiai Szemle* 6 (1962) 54–79.
- TURÓCZI-TROSTLER
1933
TURÓCZI-TROSTLER József: *Magyar cartesianusok*. Bp., 1933.
- VÁCZY
1980
VÁCZY, C. [Kálmán]: *Hortus Indicus Malabaricus and its importance for the botanical nomenclature*. In: *Botany and history of Hortus Malabaricus*. Edited by K. S. MANILAL. Rotterdam, 1980. 25–34.
- VARGA
1986
Az első kuruc mozgalmak korának költészete (1672–1686). Sajtó alá rendezte VARGA Imre. Bp., 1986. (*Régi Magyar Költők Tára, XVII. század, 11.*)
- WESZPRÉMI
1970
WESZPRÉMI István: *Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza*. Harmadik száz. I. és II. tized. Bp., 1970.

Kémek vagy keresztény menekültek?

Bevezetés

1691. február 21-én és 22-én két görög kereskedőt hallgattak ki a bécsi Udvari Haditanács erre kijelölt munkatársai. Céljuk az volt, hogy kiderítsék, a Zülfikár efendi és Alexandro Mavrocordato portai főtölmács, oszmán rendkívüli követek társaságában, Mavrocordato közvetlen kíséretében a Habsburg Birodalomba érkező kereskedők milyen okból hagyták el a követség szállásául kijelölt pottendorfi kastélyt (amely a Wesselényi-féle összeesküvést megelőzően Nádasdy Ferenc birtokában volt). A kereskedők azt állították, hogy keresztények lévén, inkább a Habsburg Birodalom területén szeretnének élni, és – amennyiben engedélyt kapnak erre – a komáromi görög kolóniában, ahol egyébként is voltak ismerőseik, telepednének le.

Háborús időszak lévén, a Haditanácsnak a szokásosnál is komolyabban kellett vennie ezt a vizsgálatot. Előkészületként összeállítottak egy 33 kérdésből álló forgatókönyvet. Az alább közölt forrást ezt, valamint a két kereskedő erre adott válaszait tartalmazza. A vizsgált személyek azért is feletébb gyanúsak lehettek a Haditanácsnak, mert eredetileg már másfél esztendővel korábban, 1689 őszén a követek kíséretének több tagjával együtt elküldték őket Komáromba, hogy onnan visszatérhessenek az Oszmán Birodalomba.¹ Egy évet töltöttek el Komáromban, megismerték az ottani görög kereskedő kolóniát,² és – saját bevallásuk szerint – miután visszahozták őket Pottendorfba, azért szöktek meg, hogy keresztényekként a komáromi görög kolóniában élhessenek. Georgius Theodos és Stoiani Teophanes egyaránt elmondták, hogy már Komáromban kitervelték ezt a szökést, de csak a visszafele úton, a Pottendorftól nem messze fekvő Szent Margitnál³ láttak erre kedvező alkalmat. Igazukat azzal próbálták bizonyítani, hogy ha kémek lennének, miért vették volna útjukat Bécs irányába. Alapvetően azért jöttek a császárvárosba, hogy menetlevelet és letelepedési engedélyt kapjanak Komáromba. A Haditanács nehezen hitte el ezt a magyarázatot, mert kémkedési céllal is nyugodtan jöhettek volna Bécsbe. Ugyanakkor a kereskedők Mavrocordato bánásmódja miatt is panaszkodtak, és azért, mert nem kapták meg rendesen a bérüket – ezen utóbbi problémát konstantinápolyi informátoraik leveleiből a Haditanács emberei is jól ismerték. Mindketten azt vallották, hogy már korábban is megszöktek volna, ha jó alkalom kínálkozik. Stoiani azonban azt is kifejtette, hogy őt és egy másik görögöt, Konstantint a törökök megfenyegettek, hogy – amint újra oszmán területen lesznek – törökké teszik őket.

A követséggel jövő görögök Komáromban megismerkedtek az ottani görög előjárókkal, sőt, Georgius Theodos a közösség vezetőjének lányát készült feleségül venni. Érdekes problémát vet fel Theodos válasza, amelyet a 28. kérdésre adott (Hogyan jutottak a követség tagjai információkhoz?). A kereskedő válasza

¹ ÖStA IIIHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 155. Konv. 2. fol. 59–60.

² Ahogyan az a korban a legtöbb esetben történni szokott, első ismeretségeiket az egyházközösségben, az istentisztelet alkalmával kötötték a komáromi görög katolikus közösséggel.

³ ma: Sankt Margarethen im Burgenland (A)

szerint Mavrocordato elsősorban Zülfikár efendi piacra járó emberein (akik jól beszéltek németül, horvátul és magyarul, és akik a pénzt sem sajnálták) keresztül kapott híreket, de informálták őt a nála járó jezsuiták, akik könyveket kölcsönöztek tőle,⁴ és a komáromi harmincados is (őrá azonban Mavrocordato később megharagudott, mert segítette a tolmács sógorának kijutni az őrizetből). Összegezve elmondható, hogy minden bizonnyal folytattak kémkedési tevékenységet is (mindkét oldal számára), de nem foglalkozásszerűen. Inkább az utazásaik során felszedett információikat osztották meg a Haditanács őket kikérdező alkalmazottaival.

Hogy mi lett e kereskedők sorsa? Sajnos nem maradtak fenn iratok, amelyek a Haditanács döntését megőrizték volna számunkra. Nagy valószínűséggel azonban a komáromi görögök igazolták őket, és letelepedési engedélyt kaptak a királyi Magyarországon, ahol – amint a forrásból is kiderül – nem ők voltak az első görögök.

Görög kereskedők Magyarországon

A görög kereskedők magyarországi jelenlétéről már Kerekes György, Takáts Sándor és Schäfer László is írt.⁵ Az ő közléseik alapján indulhatott aztán útnak a modern kori magyar kutatás. Petri Edit 1996-ban megjelent közleményében alapvető információkat tárt fel a magyarországi görög kereskedők megtelepedésével, itteni életével, működésével és tevékenységével kapcsolatban, amely kutatásokat Gecsényi Lajos feltárásai pontosítottak és egészítettek ki, illetve ő új aspektusokat is bevont a kutatás körébe.⁶

Minden magyar kutató sietve leszögezi, hogy a XVII. században a görög név nem a mai Görögország lakóit, és még csak nem is a görög anyanyelvűeket jelölte, hanem a görög katolikus vallást követőket, illetve azokat a kereskedőket, akik közvetítő nyelvként a görögöt alkalmazták. Legyenek azok görögök, örmények, oláhok, albánok, macedónok stb.⁷ A görög vagy – más esetekben – rác kereskedők már a XV. század végétől kezdve jöttek Magyarországra. Egy részük az oszmán támadás elől menekült, és a magyar területeken telepedett meg; más részük a XVI. század második harmadában az oszmán hódítókkal együtt vagy utánuk érkezett, és a végvárok mellett, környékén telepedett meg, részben a helyi, részben a távolsági kereskedelem hasznából élt. Ezek a kereskedők az Oszmán Birodalom alattvalói voltak. Magyarországi megtelepedésüket több ok is indokolta: keleti terjeszkedésük politikai okok miatt nem volt megvalósítható, míg gazdasági tér-

⁴ Tudjuk, hogy Mavrocordato Bécsben sok klasszikus művet vásárolt (Thuküdidész, Xenophón, Halikarnasszoszi Dénes, Cassius Dion, Sziéciai Diodorusz, Hérodotosz, Démoszthenész stb.). A tolmács több olyan kötetet is vett, amelyek korabeli politikai és hadi kérdéseket tárgyaltak, de ezeket a Haditanács nem engedte az országból kivinni, mondván, felhasználhatja majd ellenük. A kötetek jelentősebb részét nem vitte magával az útra, hanem Kinskyt kérte, hogy küldesse utána. A könyvek végül 1704 decemberében érkeztek meg Mavrocordatóhoz Velencén keresztül Konstantinápolyba. CAMARIANO, 1970. 20–21.

⁵ KEREKES, 1911. 366–369.; TAKÁTS, é. n., 131–247.; SCHÄFER, 1930.

⁶ PETRI, 1996. 69–104.; GECSÉNYI, 1998. 185–203.

⁷ „A török hódoltság és a törökkel kötött békeszerződések útát nyitottak hazánkba a török uralom alatt álló Balkán-népek kereskedőinek, a kiket habár rácok, örmények, macedónok, albánok voltak, közös néven görögnek neveztek.” KEREKES, 1911. 366.

nyerésük elsősorban a zsidók és a velenceiek ellenében bizonyult lehetetlennek. A magyar terület gazdasági téren kínált nekik utat, az állandósult háborús helyzetben jó vagyonszerzési és felemelkedési lehetőséget láttak. Vallásilag pedig közelebb álltak ezen vidék lakosságához, mint az Oszmán Birodalom keleti, délkeleti vagy délnyugati területeinek népességéhez. A görögök, avagy rácok nemcsak kereskedőként, de futári, kém és tolmács posztokon is fontos szerepet töltek be mind az Oszmán, mind a Habsburg Birodalom területén.⁸

A görög avagy rác kereskedők (és ezt most gyűjtőfogalom értelemben használom) egy újabb hulláma már a XVII. század elejétől kezdve újra próbálta megvetni lábát a magyar területeken, amikor az 1615. évi oszmán–császári egyezmény értelmében a két fél kereskedői számára szabad árucere-forgalmat biztosítottak.⁹ Ezzel egyidejűleg Győrben, Komáromban és a Rába mentén az elpusztult falvakban 1606 és 1609 között több száz rác katonát telepítettek le, akik tartósan itt maradtak. Megőrizték katonai kiváltságaikat, de már nem fegyverforgatással foglalkoztak, hanem mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi tevékenységet folytattak.¹⁰

A görög kereskedők első szervezett fellépésének 1655-ben lehetünk tanúi, amikor – Gecsényi Lajos kutatásaiból tudjuk – több ráckevei, győri és komáromi rác kereskedő kérésére a régi magyar királyok által a kevi rácoknak adományozott, és általuk bemutatott kiváltságokat az uralkodó rájuk is kiterjesztette, a kereskedőket az uralkodó védelme alá vonta.¹¹ Addigra már e kereskedőknek jelentős vagyonuk volt, több egyházközösséget is létrehoztak.¹² Az 1655. évi XXVII. tc. a „közönségesen görögöknek nevezett bosnyákok és rác kereskedők” felett intézkedik.¹³ Az 1660-as évek elején, amikor Köprülüzáde Fázil Ahmed pasa nagyvezír (1661–1676) seregei Erdélyben és Magyarországon dúltak, elfoglalták Váradot és Érsekújvárt, ami által két újabb vilajet jött létre az európai területen, az Alföldről és Jenőből, a török sereg elől menekülve, újabb görög kereskedők érkeztek az észak-nyugati magyar területekre, közöttük Komáromba.¹⁴ Az 1664. évi békekötést követően IV. Mehmed szultán (1648–1687) fermánja (1666) lehetővé tette a Habsburg császár alattvalói számára, hogy szabadon kereskedjenek az Oszmán Birodalom teljes területén.¹⁵ Ezt a lehetőséget a görög kereskedők, és a pontosan ezen egyezmény következtében létrejött Keleti Kereskedelmi Társaság (*Orientalische Handelskompanie*) használta ki.

A görögök létszáma olyan mértékben nőtt a királyi Magyarország területén, hogy 1665-ben az összes görög felügyeletére létrejött a Görög Országos Főfel-

⁸ Erről ld. KEREKES, 2007. (megjelenés alatt) – az örményekre vonatkozóan

⁹ PETRI, 1996. 75.

¹⁰ Ugyancz a tendencia megfigyelhető az Oszmán Birodalomban is, a birodalom elit alakulatát jelentő janicsárság körében.

¹¹ GECSÉNYI, 1998. 196.

¹² BACSOZ, 2003. 6–7.

¹³ SCHÄFER, 1930. 38. A törvény úgy rendelkezett, hogy a török alattvalók kereskedését a törvényhatóságok felügyelete alá rendelte, nehogy fegyverekkel és más, tiltott áruval kereskedjenek. PETRI, 1996. 76.

¹⁴ GECSÉNYI, 1998. 196.

¹⁵ TEPLY, 1980. 2.

ügyelőség,¹⁶ amelynek élére a magyar nádor, Wesselényi Ferenc javaslatára ráskai Soós Gábort nevezték ki (*praefectus seu inspector*).¹⁷

A Keleti Kereskedelmi Társaság felélénkítette a kereskedelmet a Bécs–Buda–Belgrád–Szófia–Konstantinápoly útvonalon, ami a görögöknek sem jött rosszul.¹⁸ Elsősorban az ezen útvonal mentén található nagyobb városok környékén telepedtek meg, így biztosítva a tevékenységükhöz feltétlenül szükséges infrastruktúrális kereteket, ugyanakkor élvezték a városok védelmét is. Mivel elsősorban távolsági kereskedelemmel foglalkoztak, ők is, akárcsak a Keleti Kereskedelmi Társaság, kompániákat hoztak létre, azaz rövidebb vagy hosszabb ideig közösen vezették vállalkozásaikat.¹⁹ Ez nem jelentett teljes társulást, anyagilag általában megőrizték különállásukat, inkább az út viszontagságainak mérséklésére, és az államhatalom képviselőinek túlkapasait elkerülendő álltak össze egy-egy hosszabb útra. A komáromi görög kereskedők azonban a XVII. században már a belföldi kereskedelemben is komoly szerepet játszottak, így nem meglepő, hogy 1667. július 1-jén a felső-magyarországi görög kereskedők kiváltságlevelet kaptak I. Lipót királytól. Ebben jogot nyertek arra, hogy boltokat nyissanak, áruikat bárhol és bármikor árusíthassák (persze csak abban az esetben, ha ezzel a helyi céheket nem károsították meg). Cserébe éves szinten 200 forintot kellett fizetniük a kincstárnak, és abban az esetben, ha áruért az Oszmán Birodalom közelebb vagy távolabb fekvő részein jártak, jelentést kellett készíteniük útjukról az államapparátus, egészen pontosan a Haditanács számára.²⁰ A komáromi várkapitánynak már a kezdetektől feladata volt, hogy a kereskedőket, így a görögöket ilyen munkával megbízza, az ide érkező utazókat és kalmárokat kikérdezze. Ezt nem tekinthetjük olyan formájú kémkedésnek, mint amilyen hálózatot a Haditanács a XVI. század végétől folyamatosan kialakított, és amelyben annak XVII. század végi korszakában sok rác is tevékenykedett.²¹

A visszafoglaló háborúkat követően a görögök fokozatosan polgárjogot nyertek a városokban, vagy házasságkötésük által szereztek maguknak helyet a magyar társadalomban. Kereskedelmi tevékenységüket azonban a XVIII. század folyamán is üzték. Legfontosabb telepeik ekkor már a Duna–Tisza között voltak, elsősorban Kecskeméten és Nagykőrösön.

¹⁶ BACSOSZ, 2003. 7.

¹⁷ SCHAFER, 1930. 38.

¹⁸ Erről bővebben ld. KERÉKES, 2006.

¹⁹ SCHAFER, 1930. 43–44. Általában szabadalomlevelet kaptak, átalányadót fizettek, amelyet a társaság egyenlített ki az illetékes hatóságnál.

²⁰ MOI. A57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii, 13. kötet 516–518. oldal

²¹ TAKÁTS, 1915. 163.

Forrás

Az Alexandro Mavrocordat portai főtölmáctól megszökött három görög kereskedő kihallgatására készült kérdéssor²²

Bécs, 1691. február 21. és 22.

(*ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 158. Konv. 1. fol 138–152.*)

*Interrogatoria für die von dem Mavrocordato²³ entwichene
und alhier in arrest sizende drey Rätzen*

- 1.º Wie er heisse.
- 2.º Wie alt er seye.
- 3.º Wo und von waß eltern er gebohren.
- 4.º Was für eine ^asorte von^a profession er führe.
- 5.º Wan, wie und auf waß weiß er zum Mavrocordato in dienst kom[m]en.
- 6.º Wie lang er sich in dessen diensten befiende.
- 7.º Waß für ein officium er adla ertretten, und ob er alzeit dabey continuirt.
- 8.º Warumben er von ihm entwichen und waß für eine gelegenheit und mittel er sich darzue erdient.
- 9.º Ob nicht solche entweichung mit vorwissen, od[er] auf anstiftung seines herrn selbstes geschehen.
- 10.º Wohin er vermeinet zu gehen, od[er] gehen sollen.
- 11.º Zu waß ende er sich von dannen ergeben, und zu wem auch mit waß für com[m]ission.
- 12.º Ob er sich nicht in commissione nach der Porten von seinem herrn haimblich geschickt werden wollen.
- 13.º Waß selbige betrofen, auch ob sye schriftlich od[er] mündtlich auf und mitgegeben worden.
- 14.º Wo sye sich biß zur zeit ihrer hieher liferung, seither der entweichung aufgehalten.
- 15.º Wer mit ihnen von hie jüngstlich weeg gereiset.
- 16.º Wer ihnen auf den weeg gedolmetschet.
- 17.º Wer ihnen das gelt zur zehrung geben.
- 18.º Warumb und wo sye sich unterweegs aufgehalten.
- 19.º Ob und wie oft er seinen herrn seither der entweichung geschriben.
- 20.º In was sachen.
- 21.º Durch wem er die brieff überschikt.
- 22.º Ob und waß sye für ein antwort darauf empfangen, und wer solche überbracht, auch wo sye selbe empfang[en].
- 23.º Mit waß für leüth[en] so wohl Teütsch[en], Hungarn,²⁴ alß Rätzen sye zu Com[m]orn²⁵ umgangen.

²² A harmadik görög kereskedőre vonatkozó adatunk nincsen. Csak két jegyzőkönyv maradt fenn.

²³ Alexander Mavrocordato

^a beszúrva

²⁴ Magyarország

²⁵ Komarno (SK) és Komárom (H)

- 24.º Wie sye mit ihnen bekandt word[en].
- 25.º Wie offt und wo, auch wan sye zusam[m]en kom[m]en.
- 26.º Waß für ein correspondenz sye miteinander gepflog[en] und von was sachen sye miteinander gehandelt.
- 27.º Waß für personen sye sich zur pflegung solcher correspondenz gebraucht.
- 28.º Woher sye die zeitung[en] vor allem, waß vorgang[en] bekommen, und wer ihnen solche überbracht.
- 29.º Ob, wie, durch wem, und durch waß weeg ihre herrn mit d[er] Porten correspondiert, und die antworten von dannen bekom[m]en.
- 30.º Ob und waß für leüth ihre herrn zu Commorn practiciert, und hingeg[en] zu ihnen kom[m]en.
- 31.º Ob und wie vill persohnen sye von Com[m]orn fortgeschickt, mit waß gelegenheit, und mit waß für com[m]ission.
- 32.º Ob und wan, auch auf waß weiß und durch was für weeg und gelegenheit selbe wider zuruckh kom[m]en.
- 33.º Waß für schrift- und mündtliche befehl sye zuruckh gebracht.

A hátoldalalon egy másik kéztől:

Interrogatoria zu examinierung der, dem Mauro Cordato zu St. Margenthen²⁶ in Hungern, alß den Türkhen gesandtschaft nahe Pottendorff²⁷ geführet wird[en] durchgengene 3 leuthen. Wien, den 21.ten Febr[uar] 1691.

*Georgius Teodos*²⁸ kihallgatási jegyzőkönyve

Haditanácsi feljegyzés az előlapon: Examen des Georgii Teodos, so dem Mauro Cordato durchgangen, den 21.ten Febr[uar] 1691.

Praevia admonitione de dicenda veritate,²⁹ respondet, er wolle gern in allem antworten, und sagen waß er waiß.

- Ad 1u[m] Georgi[us] Teodos.
- Ad 2u[m] Er wüste es selbst nicht, mainte doch, daß er 20 biß 22 jahr alt seye.
- Ad 3u[m] Er seye gebohren zu Larissa in Romania,³⁰ unndt sein vatter ein viechhandler gewesen, aber schon gestorben, dessen mutter unndt geschwistrigte befinden sich zu ermelten Larissa.
- Ad 4u[m] Er seye ein Griech, habe khein and[er]e profession ausser waß er von d[er] chirurgia bey dem Mauro Cordato geschen.
- Ad 5u[m] Es seye iezo in das 6.te jahr, daß er bey dem Mauro Cordato in diensten sich befinde, und dahin von sein, deß Mauro Cordato schwester gebracht worden. Vorhero aber habe er bey dem

²⁶ Sankt Margarethen im Burgenland (A)

²⁷ Pottendorf (A)

²⁸ Teodos vagy Teodoros (ÖStA IIIStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 155. Konv. 2. 59r)

²⁹ *praevia admonitione de dicenda veritate* (lat.) = korábban megdorgálván, hogy mondjon igazat

³⁰ Larissa (GR), Romania = Rumélia (az Oszmán Birodalom európai részének megnevezése)

- Dimitrasso Beg in d[er] Moldau³¹ 1½ jahr für einen schreiber ohne besoldung genaliret.[?]
- Ad 6u[m] ist schon ad interrogatione[m] 5a[m] beantworhet.
- Ad 7u[m] Er seye von dem Mauro Cordato für einen schreiber gebraucht worden, und habe in solcher qualitet bis zur entweichung continuirt.
- Ad 8u[m] Die ursach, warumb sy entwichen, seye 1.º weilen er in ein Christliches landt khomben, und ihme vorgehomben, unter denen Christen zubleiben. 2.º d[a]ß schlecht von seinem herrn tractiert worden, und in d[er] ganzen dienungs zeit nicht mehr alß 60. f[l]orenos] bekhomben, auch bey nicht zuhoffen gehabter promotion alda länger zubleiben den lust verloren. Er sey mit denen gedankhen von seinem herrn wekhzugehen schon seither irer abraiß von hier umbgangen, und wan die abgesandtschaft damahls zuruckh in Türkhey³² debweg genomben hatte, so hatte er eben damahls schon sich auß dem staub gemacht, zu Commorn hetten sy sich ir vorhaben darumb zuberwerkstelligen nicht getrauet, in deme sy besorgt, sy möchten von des Mauro Cordato leüthen erdapt und aufgehenkht oder erwirkht werden. Hetten aber sich mit seinen camerad[en] noch zu Com[m]orn ^büber ihrer flucht] unter-redet, und die gelegenheit gleich zu St. Margarethen darzue außgesehen, weither aber darvon niemanten waß gesagt, ausser dem hauptman von Hertemberg³³ den abent zuvor, alß sy durchgangen, welcher ihnen geantworhet, er wolle es dem obr[isten] wachmaistern andeüthen, ihnen aber darauf khein antworth weither gesaget. Ire intention seye gewest, nacher Wienn zugehen, und hatten sy die entweichung d[er]gestalt angestellet, daß sy 2 lähre wägen ^cvor dem quartier ihres herres^c umbgekehrt, alß ob sy etwas aufladen wollten, darauf sy unver-sechens ^dalß sy zu recht von d[en] aug[en] komb[en]^d zu pferdt gesessen, und forthgeritten, wähen auch von niemanten auß ihnen, Türkhen gesehen worden.
- Ad 9u[m] Ir herr hette nichts darvon gewußt, man ^ekhöne^e nachfragen, und da sich ein and[er]s finden thette, wollten sy ihren kopff verlohren haben.
- Ad 10u[m] et 11u[m] Sy hetten hieher nacher Wienn umb ^ferhaltung^f eines pass ihre raiß angestellet, von hier so dan nacher Commorn zugehen, unndt alda zu bleiben, weilen alda verschiedene, von irer nation

³¹ Dimitrasso Caradja, az egyik legelőkelőbb moldvai nemesi család tagja. Alexandro Mavrocordato nagyanyjának testvére. *Libro d'Oro di Melita* (www.maltagenealogy.com; a letöltés ideje: 2006. június 4.)

³² Thürkey = Oszmán Birodalom

^b betoldva másik kéz által

³³ Hertemberg = Johann Friedrich Leiningen-Dagsburg-Ilardenburg (1661–1721)

^c betoldva a tisztázat írója által

^d betoldva másik kéz által

^e beszűrva

^f betoldva másik kéz által

- sich angesessener befinden, wie er «dan» deß Räzenmaister v[on] Commorn tochter heyrathen wollen, und derentwegen durch seine bekhante alß einen nambens Saphyrin, den Christoph, Nicola, Adam Dia und Chrihos Tomum alda gehandelt worden seye.
- Ad 12u[m] Sollte man das geringste d[er] gleichen erfahren, so wollten sy ir leben verlohren haben. Er seye khein mensch, d[er] gleichen zuverrichten.
- Ad 13u[m] Sy hetten wed[er] mündlich- noch schriftliche com[mission]on von irem herrn niemahls empfangen, massen sy haimblich durchgangen, sonsten aber zu Com[m]orn also bekhant, das er glaubt, ganz Com[m]orn wurde für sy bürgschafft laisten.
- Ad 14u[m] Von St. Margerethen haben sy einen abweg durch die weingarten genomben, so dan umb den weeg nacher Wienn gefragt, und deme nachgegangen, auch die and[er]ten acht alhier ankomben, und weither mit niemanten, alß mit herrn Lachewiz³⁴ und ^hden von irn herrn vorher^h alhier gebliebenen leüthen geredet.
- Ad 15u[m] Von hier wähen sy anfänglich allein nacher Prugg³⁵ zuegegangen, d[er] Saphyri 'von Com[m]orn' seye vorangefahren auf einen Com[m]orrer waagen, denen er sein pesazen mitgeben, alß sy nacher Prugg angelangt, wähen sy den and[er]n morgen gleich angehalten, hernach in dass Schloss geführt, durch den wachtmaister aldorth außgesucht, und ihnen die gehabte schriftten und alles übrige weckhgenomben. Sy auch 4 tag dasselbst aufgehalten worden, waß die soldaten aldaⁱ ^kbey irer verwachtnus^k verzehrt, hetten sy zahlen müessen.
- Ad 16u[m] Sy khönten etliche worth teütsch, und ir notturfft begehren, daheroy eines dollmetschen so weith nicht vonnöthen gehabt.
- Ad 17u[m] Sy hetten ied[er] 15 bis 20 f. gehabt von irer besoldung, die sy zusamben gespart, wie dan bey irer abraiß von Constantinopl ein ied[er] sich mit gelt verseehen, und einer 200 auch 300 thaler, mehr od[er] wenig[er] mit sich genomben, wie es alle ybrige sagen und bezeügen wurden.
- Ad 18u[m] ist schon ad 15u[m] beantworthet.
- Ad 19u[m] habe niemahls geschriben, sollte es heraußkhomben, so solle man ihme den kopff nicht weckhschlagen, sonder mit der saag abschneiden.
- Ad 20u[m] cessat,³⁶ weilen er darauf bestehet das er nicht geschriben.

⁸ Javitva, eredetileg ott *aber* állt.

³⁴ Johann Adam Lachewiz. Róla ld. KERÉKES, 2004.

^h betoldva másik kéz által

³⁵ ma: Bruck an der Leitha (A)

ⁱ betoldva másik kéz által

^l *darselbströl* javítva

^k betoldva másik kéz által

³⁶ *cessat* (lat.) = késlekedik

- Ad 21u[m] cessat, und hette auch von seinem herrn niemanch gesehen.
 Ad 22u[m] cessat.
 Ad 23u[m] d[er] Saphyri und Christoph, beede Griechen zu Commorn wahren seine landts leüth, und sy alsomit ihnen am maisten bekhandt gewest, wie auch mit dem daselbstigen dreyssig[er] ampts gegenschreibern Schmidt,³⁷ und dessen schreibern, dan denen officiern auß d[er] Vöstung, mit Hungarn aber nicht.
 Ad 24u[m] Sy wahren in d[er] griechischen kirchen anfänglich zusamben khomen, und nach und nach mehrere bekhandtschafft gerathen, bey dem gegenschreiber aber 'ein' logiert gewest. Ad 25u[m] Seye nicht öffter beym Saphyri als einmahl in dessen hauß gewest, bisweilen wahren sy in die gärten mit einand[er] spazieren gängen.
 Ad 26u[m] Sy hetten and[er]st nichts, als freindschaffts discours gepflogen, und von publicis nichts gehandelt.
 Ad 27u[m] Sy wahren von kheiner solchen qualitet das sy einige correspondenz könten pflegen.
 Ad 28u[m] Wüste nicht, das jemant dem Mauro Cordato etwas beygebracht, wohl aber hetten des effendi³⁸ leüth von dem markht die zeitungen hin und wider aufgeklaut, und ihren ^mherrn solche zuegetragen wie dan d[er] Mauro Cordato ied[er] zeit erst von dem effendi solche empfangen habe, es seye auch niemant zum Mauro Cordato khomben, ausser einmahl 2 Jesuiter, von welchen er, Mauro Cordato einige büecher zuleichen begehrt, item besagter gegenschreiber 2 od[er] 3 mahl, nachdem aber des Mauro Cordato schwager durchgangen, habe er ihme, gegenschreibern die schuldt zuegemessen, und selben nicht mehr vor sich gelassen, er wüste auch nicht, daß iemant zum effendi khomen währe.
 Ad 29u[m] Wüßte nicht, das die abgesandte iemahlen brieff an die Porthen geschriben, od[er] von dorthen empfangen hetten.
 Ad 30u[m] Die abgesandte wahren zu niemanten und niemandt zu ihnen khomben,ⁿ wüste auch nicht, d[a]ß sy iemandten od[er] ihnen iemant geschriben hette.
 Ad 31u[m] Wüste nicht, daß iemant von der abgesandten aigenen od[er] and[er]en bedienten nach d[er] Porthen fortgeschickht, oder iemant von dorten her zu ihnen abgesandten khomben währe.
 Ad 32u[m] cessat und weiß nichts.
 Ad 33u[m] in simili³⁹

³⁷ Schmidt, Franz, von Schmitthoffen (?–1711) komáromi harmincadellenőr 1685. november 6-tól 1708-ig. Ekkor felfüggesztették, majd 1709. március 15-én visszahelyezték állásába. 1711-ben bekövetkező haláláig betöltötte a posztot. *FALLENBUCH*, 2002. 279.

¹ A másik kéz által a két szó közötti helyre beszúrva.

³⁸ Zülfikár efendi, az 1688-ban Pottendorfba érkező oszmán követség vezetője.

^m beszúrva

ⁿ *und* kihúzva

³⁹ *in simili* (lat.) = hasonlóképpen

Ad monetur de edicendo,⁴⁰ was er sonst noch weiß.

Respondet, er wüste anderst nichts, alß waß er gesagt, würde es auch allemahl verantworten.

Worbey so ville erindert wirdet, das er, deponent, inter examinandum⁴¹ etliche mahl de edicenda veritate⁴² ernstlich ermahnet, und wofern er solches rotandè⁴³ bekhomen werde, d[er] kay[serlichen] gnadt vertröstet, im widrigen aber und da ein anders herauß khomben sollte, einer ungnadt und andern unbeliebsamben erfolgs betrohet worden. Ungefühlet dessen aber als den obrig[en] [---] geblieben ist.⁴⁴

A hátoldalon ugyanattól a kéztől, amely a kiegészítéseket és a hátoldali feljegyzéseket készítette:

Aussag deß von dem Mauro Cordato zu St. Magarethen in Hungern entwichenen Georgii Theodos. Wien, den 21ten feb[ruar] 1691

Stoiani kihllgatási jegyzőkönyve

Antwort des Stoiani⁴⁴ entwichenen dieners des türckhisch[en] ablegati h[errn] Mavrocordati, auf die ihme vorgehaltene interrogatoria

Sein namen ist erstlich[en] Stoiani ein sohn Simo, ist alt bey 30 jahr, gebohren zu Nicopoli⁴⁵ von einen bauren, hat etwas wenig daß kürschner handtwerckh gekehrnet [!],^p ist anno 1684 wie herr Mavrocordato von seiner 11 monathlich[en] gefängnus zu Adrianopel⁴⁶ erlediget worden, bey selben für ein ordinari diener mit 30 th[a]ll[er] besoldung und kleydung eingestanden. Sein herr hat ihn hernach in der heraufreyß von Belgrad⁴⁷ in Campis Cumanis,⁴⁸ da unter den vorigen so genannten stallmeister Constantin, ein kupfernes wassergeschirr, auß welchen man die pferdt zu trinken pflegte, verlohren worden, für ein stallmeister od[er] reithknecht bestellt, von der zeit, daß die ablegation von Constantinopel aufgebrochen, hat er an seiner besoldung nichts empfangen, ist von seinem herrn entwichen, erstlich[en], weilen er alß ein christ lieber in eim puren christenlandt sein will, alß an eim orth, wo die christen von dem ungläubigen so vill plag und schmaz ausstehen müessen. Andertens seye er von seinem herrn übel gehalten worden, und drittens haben die bey dem effendi befindliche Türcken so wohl ihm, alß dem Constantin getrohet, sye und zwar gleich bey eintritt in das türckhische gebiett zu Türcken zu machen, od[er] auf beschehene opposition sich dahin zu bearbeiten, daß sye auf die galeen condemnirt werden. Bey der entweichung

⁴⁰ *ad monetur de edicendo* (lat.) = figyelmeztetvén, hogy mondja el

⁴¹ *inter examinandum* (lat.) = a kikérdezés közben

⁴² *de edicenda veritate* (lat.) = hogy igazat mondjon

⁴³ *rotandè* = folyamatosan

⁴⁴ A másik kéz által utólag a végére írva.

⁴⁵ Stoiani Theophanes (ÖStA IIIStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 155. Konv. 2. fol. 59r)

⁴⁶ Nikápoly (ma: Nikopol, BG)

^p A szót minden bizonnyal félreírta: gekehrnet (ma: gelernt)

⁴⁷ Drinápoly (ma: Edirne, TR)

⁴⁸ Nándorférvár (ma: Beograd, Szerbia)

⁴⁸ Kumán (ma: Kumane, Szerbia)

hat er sambt den andern zweyen dise strategma gebraucht, nach deme alles zum aufbruch fertig stund, ¶haben sye⁴ ein lähren wagen genomben, und gethan, alß ob sye ihn umbkehren lassen wollten, und wie sye ausser der schildtwachten gewesen, hernachmahls den wagen steh[en] lassen, und im völlig[en] lauf durchgang[en]. Dem tag vor ihrer entweichung, habe der Jorgo dem h. ob[e]r[sten] wachtmeister durch den capitän in Grinen Gelz (das ist h[err] hauptmann v[on] Hertenberg) bericht davon geben, und hat selber ihnen da er sye entlaufen gesehen, vill glückh auf die reis gewünscht.

Sein herr habe kein wort von seinen vorhaben gewusst, wurde auch khnueg haben leyden müessen, wan ihme nur davon getraumet hette, das er entweichen wollte. In Com[m]orn wurden sichen leüth genueg finden, welche für ihme, Stoiiani, und seine cameraden stehen wurden, indeme alda man ein ganzes jahr hindurch ihnen ehrbaren und unsträfflich[en] handel geseh[en] hette. Wie er von St. Margareth[en] entwich[en] währe sein intention gewesen, grad hierher nacher Wienn zu gehen umb erlaubnus und ein pass zu bitten, daß er nacher Com[m]orn geh[en], aldorten mit hülff der bekandten gewinnen kunte. Von Margareth[en] währe er sambt seinen gespannen von der landtstrassen abweichendt, durch daß weingebürg und ein grossen waldt auf ein croatisch dorf kom[m]en, alda übernachtet, und da man ihm folgend[en] tags die strassen nacher Wienn gezaigt, selbiger nachgeritten und nachmittags umb 4 uhr hier ankom[m]en, und bey den Guldenen Raben in der Ungergassen⁴⁹ eingekehrt, während auch zeit ihres hie sein nicht auß der Safiri von Com[m]orn, der Antonaki, h[err] Mavrocordatü befreundeter,⁵⁰ so auch disen sommer von Com[m]orn entwichen, ein Armener so ein schneider, und ein Griech, ein kürschner, welche beede vorhin des efendi bediente gewesen, und d[er] dolmetsch Lachewiz, welcher ihnen 3 päss von Ihro Eminenz, H[errn] H[errn] Cardinal[en] Kollonitsch,⁵¹ und ein brieff von Ihro Excell[enz] H[errn] G[ene]r[al]l[en], Graven von Hofkirchen⁵² an H[errn] Ob[e]rstlieut[nant] und Com[m]endant[en] zu Com[m]orn überhändiget. Von hie-rauß währen sye allein abgereist, allein der Safiri von Com[m]orn seye ein stundt vor ihnen weeg, disem haben sye gesagt, daß sye gleich machfolgen wurden.

Keinen dolmetsch[en] hetten sye nicht vonnöthen gehabt, dieweilen sye etliche wort zu begehrgung der nothdurfft in ihrem alhier sein gelehret hetten, die zehrgung betr[effend] hette ein ieder 3 od[er] 4 f. aigenes geldt bey sich gehabt. Von hier auß unterwegs biß Brugg⁵³ hetten sye bey eim dorf zu pferdt sizendt ein einzige maaß wein getrunken. Seinem herrn hette er unterwegs weder zugeschriben, noch mündtlich etwas sag[en] lassen, und wusste auch nicht warumben er es hette thun sollen, zumahlen er seinen herrn nicht mehr verlangte zu sehen. Zu Com[m]orn währen seine guete freündt von Rüz[en] und Griechen gewesen, der Safiri, Christoph, Nicolä, Adam Diak, der Räzenmeister und etliche andere,

⁴ utólag a bekezdés elé írva

⁴⁹ Ungargasse, amely ma Bécs III. kerületében található.

⁵⁰ Antonakis Krementis, Mavrocordato unokaöccse, nem a barátja, amint azt Stoiiani gondolja. ÖStA IIIStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 153. Konv. 3. fol. 45r; HAMMER, GOR, III. 827.

⁵¹ Kollonich Lipót (1631. október 26.–1707. január 20.), gróf, biboros, kalocsai, majd esztergomi érsek (1695-től). A magyarországi katolikus reform vezéralakja.

⁵² Hofkirchen, Karl Ludwig, komáromi főkapitány 1668–1690. PÁLFFY, 1997. 285.

⁵³ Bruck an der Leitha (A)

deren Namen ihm nicht bekannt wären. Mit keinen Hungarn habe er keine Bekanntschaft gehabt, von den Teütsch[en] seye er bejandt gewesen mit h[errn] gegenschreiber Schmidt, seinen schreiber, und denen 'untermännern' die bey des h[errn] Mavrocordato quartier die wacht gehalten. Mit denen erst benannten Räten und Griechen wäre er in der griechisch[en] kirchen bejandt worden, wohin man die khristen bey d[er] ablegation zu zeiten an feyrtäg[en] gelassen. Er wäre in kein hauß zu Com[m]orn kom[m]en, alß einmahl. Da er in des Nicolà garten für seinen herrn braunmünzen gesuecht, und selber wein offeriert, hette auch mit niemanden einige correspondenz gehabt, alß waß er sich in der kirch[en] mit obbemelten leüth[en] begrüesst, und von ihnen ein und andermahl ersuecht worden, das er bey ihnen zu Commorn verbleiben möchte, sye wollten schon zusammen helfen, d[a]ß er auch sein stuckh brod gewinnen kunte. Die ablegaten hetten die zeitung[en] durch ihre ausgeschikte leüth, deren etliche guet teütsch, hungarisch und croatisch kunte, vernomben, welche täglich herumgelofen, und wie er gehört, an einen und andern orth geldt geschenkt hetten, ihre meister weeg auch zu den calvinisten gewesen wäre, die häuser aber od[er] persohnen kunte er in specie nicht wissen. Vergangenen sommer wäre ein türckhischer jung von Ofen⁵⁴ entlofen, welcher guet hungarisch reden, auch türckhisch lesen und schreiben kann, disen haben sye zu ruckh über des hauß zaun bey dem efendi zweifelsohne, wie er glaubt, mit bestechung der schildwacht hinein practiciert, und befandete sich noch bey des efendi imam od[er] capellan, Ahmed efendi.⁵⁵ Im übrig[en] wuste er nicht, ob sye, ablegaten leüth od[er] brieff zu der Porten expediert, od[er] von dorten etwas bekom[m]en hetten. Er wusste auch nicht, das iemandt zu seinen herrn od[er] efendi weniger auch sye zu andern kommen wären, zu Commorn durch die ganze zeit wären der efendi und Mavrocordat[us] nicht öffter alß 3 mahl ausgegangen, einmahl in den hærtlich[en] garten, daß anderte mahl wären sye neben des Donaw⁵⁶ ufer spaziern gangen, und d[a]ß dritte mahl, wie die Waag⁵⁷ überfrohren gewesen, und auf der Donaw eyß gerunnen hetten sye selbes sehen wollen, und wären mit einen graff kaunzerisch[en] officier, der bey den efendi die wacht gehabt, erstlich zu der Donaw gegangen, und hernach die vöstung vorbey zu der Waag, unter währenden gehen, hette der efendi dem Mavrocordato die orth gewisen, wo man die vöstung attackiern beschiesen, und stürmen müesste, anbey auch da sye zu der Waag kommen gemeldet, daß dises wasser zu zeiten bey der vöstung abweiche, und man weicht ohne brucken auch hinüber kom[m]en könnte, hetten auch die christliche kirch[en] im marckht schon zu gewissen moschea und die beste heüser für ihre leüth ausgeheilt.

A hátoldalon ugyanattól a kéztől, aki a kiegészítéseket és a többi hátoldali feljegyzést is készítette:

Examen deß dem Mauro Cordato entwichenen leüth nambens Stoiano. Wien, den 22ten febr[uar] 1691

^r betoldás a margón

⁵⁴ Buda (II)

⁵⁵ Ahmed efendi, Zülfikár imámja

⁵⁶ Donau = Duna

⁵⁷ Vág (folyó, SK)

Rövidítések és irodalomjegyzék

1. Források

- MOL Magyar Országos Levéltár
A57 Magyar Kancelláriai Levéltár
ÖStA HHStA Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Bécs),
Staatenabteilungen Türkei I.

2. Szakirodalom

- BACSOSZ
2003 BACSOSZ Sztavrosz: *A magyarországi görögök etnikai földrajza*. Bp.,
ELTE TTK, 2003. (szakdolgozat)
- CAMARIANO
1970 CAMARIANO, Nestor: *Alexandre Maurocordato, le Grand Dragoman. Son activité diplomatique 1673–1709*. Thessaloniki, 1970.
- FALLENBÜCHL
2002 FALLENBÜCHL Zoltán: *Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon*. Bp., OSZK–Osiris, 2002.
- GECSÉNYI
1998 GECSÉNYI Lajos: „Török árak” és „görög kereskedők” a 16–17. századi királyi Magyarországon. In: R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv. Születésének 70. évfordulója ünnepére. Szerk. TUSOR Péter. Bp., ELTE BTK, 1998. 185–203.
- HAMMER
GOR, III. HAMMER-PRUGHSTALL, Joseph von: *Geschichte des Osmanischen Reiches*. Dritter Band: *Vom Regierungsantritte Murad des Vierten bis zum Frieden von Carlowitz, 1623–1699*. Pest, Hartleben, 1835.
- KEREKES
1911 KEREKES György: *Görögök Kassán a XVII. században*. In: *Századok* 45 (1911) 366–369.
- KEREKES
2004 KEREKES Dóra: *A császári tolmácsok a magyarországi visszafoglaló háborúk idején*. In: *Századok* 138. (2004) 5. sz. 1189–1228.
- 2006 KEREKES Dóra: *A Keleti Kereskedelmi Társaság és szerepe a konstantinápolyi (titkos) levelezésben*. In: *Sabin-Tóth Péter Emlékkönyv*. Szerk. KRÁSZ Lilla. Bp., 2006. (megjelenés alatt)
- 2007 KEREKES Dóra: *Örmények a Haditanács szolgálatában*. In: *Örmény diaszpóra a Kárpát-medencében* 2 (2007) (megjelenés alatt)
- PÁLFFY
1997 PÁLFFY Géza: *Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitányhelyettesek Magyarországon a 16–17. században*. In: *Történelmi Szemle* 39 (1997) 2. sz. 257–289.
- PETRI
1996 PETRI Edit: *A görögök közvetítő kereskedelme a 17–19. századi Magyarországon*. In: *Századok* 130 (1996) 69–104.

- SCHLÄFFER
1930 SCHLÄFFER László: *A görögök vezetőszerepe Magyarországon a korai kapitalizmus kialakulásában*. Bp., 1930.
- TAKÁTS
é. n. TAKÁTS Sándor: *A magyar tőzsérek és kereskedők pusztulása*. In: UÓ: *Szegény magyarok*. H. n., Genius, é. n. 131–247.
- 1915 TAKÁTS Sándor: *Kalauzok és kémek a török világban*. In: UÓ: *Rajzok a török világból*. II. Bp., 1915. 133–213.
- TEPLY
1980 TEPLY, Karl: *Die Einführung des Kaffees in Wien. Georg Franz Koltschitzky, Johannes Diodato, Isaak de Luca*. Wien, Verein für Geschichte der Stadt Wien, Kommissionsverlag Jugend und Volk, Wien–München, 1980. (*Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte*, 6. hrsg. Felix CZIFIKI) 12.

3. Elektronikusan elérhető szakirodalom

www.maltagenalogy.com (A letöltés ideje: 2006. augusztus 15.)

Magyar főurak levelei a zágrábi püspökökhöz (1611–1703)

A zágrábi Érseki Levéltár (*Nadbiskupski i Kapitolski Arhiv*) *Epistolae ad Episcopos* fondjában található a XVII. századi zágrábi püspökökhöz írt levelek. CEEPUS ösztöndíjasként, 2004 tavaszán négy hónapot töltve Zágrábban, alkalmunk nyílt személyesen átnézni ezt az értékes gyűjteményt, amely a magyar kutatók előtt sem teljesen ismeretlen.¹ Kutatómunkánk során a fond első 31 kötetét néztük át, amely a XVII. század nyolc zágrábi püspökéhez² címzett eredeti leveleket tartalmazza, 1611-től 1703-ig.³

A feladók között leginkább a horvát világi és a magyar egyházi méltóságok képviseltetik magukat. A horvát bánok – közöttük Erdődy Tamás, Zsigmond és Miklós, Zrínyi György, Miklós és Péter, Draskovich János vagy Batthyány Ádám⁴ – rendszeresen leveleztek a zágrábi püspökkel. Ezen nemesi családok számos más tagja is megtalálható a feladók között: a legaktívabbak az Erdődyek voltak, amit a tőlük érkezett levelek nagy mennyisége bizonyít. Mégis, róluk lehet a legkevesebbet tudni. Ami a többi családot illeti, levelezésük már nagyrészt feltárt, ezért itt nem is utalunk rájuk bővebben.

Az egyházi méltóságok közül a váci, a nyitrai, a veszprémi püspökök, valamint a kalocsai és az esztergomi érsekek említhetők meg. Az 1680-as évektől kezdve Széchényi György és Kollonich Lipót írta a legtöbb levelet a zágrábi püspökhöz.⁵

A század vége felé a levélírás nyelve egyre inkább a latin lett. Az egyházi méltóságok értelemszerűen mindig latinul írtak, de az 1670-es évektől kezdve a világiak is szinte teljesen áttértek erre a nyelvre. A zágrábi püspökkel folytatott levelezésben csak a század elején figyelhető meg a magyar nyelv használata, ellenben a horvát sokkal tovább tartotta magát. Megemlíthető még, hogy a nemesi családok nőtagjai (Erdődy Erzsébet, Zrínyi Katalin) is sokat leveleztek a zágrábi püspökkel, anyanyelvükön, azaz horvátul.

Ennek megfelelően, a 31 kötetnyi levélből mindössze nyolc darab íródott magyarul. A nyolcból ötöt Domitrovich Péter püspökhöz (1611–1628) címeztek, tehát a század elején íródtak. Ezek közül egyet-egyét írt Draskovich János (1611) és Batthyány Ferenc (1626), hármat pedig Zrínyi György (1617, 1625, 1626). Ő az egyetlen, aki következetesen magyarul írt a püspökhöz.

A maradék hátról kettőt csatoltak egy későbbi latin nyelvű levélhez. Az egyik levélről ténylegesen megállapítható, hogy jóval korábban keletkezett, mint az, amiben küldték: a keletkezés éve 1647, míg a levél melyhez csatolták 1666-ban kelt. A másik csatolt levélnek hiányzik a második fele és szinte teljesen olvashatatlan, tehát nem lehet tudni, mikor keletkezett. Végül az utolsó levél Keglevich

¹ Vö. BENE-HAUSNER, 1997.; KLANICZAY, 1958.

² INVENTAR. Domitrovich Péter 1611–1628, Érgheli Ferenc 1629–1637, Vinkovich Benedek 1628–1649, Bogdan Márton 1620–1647, Petretich Péter 1641–1667, Borkovich Márton 1648–1687, Mikulich Sándor Ignác 1689–1694, Selisesevich István 1670–1703

³ Ezúton szeretnénk köszönetet mondani Tusor Péter tanár úrnak, hogy felhívta figyelmünket erre a kutatási témára és segítette a publikáció elkészítésében.

⁴ Hivatali idejükre ld. FALLENBUCH, 1988. 75.

⁵ Az érsekek tevékenységére ld. BEKE, 2003. 310, 319

Miklóstól való, 1675-ből. Ez kivételnek tekinthető olyan későn íródott magyarul, a továbbiakban pedig Keglevich Miklós is a latin nyelvet használta. Itt következik tehát a nyolc magyar nyelvű levélből hét – kivéve az egy olvashatatlant.

Források

1.

Draskovich János⁶ levele Domitrovich Péterhez

Bécs, 1611. augusztus 25.

(*Nadbiskupski i Kapitołski Archiv, Epistolae ad Episcopos, I. kötet, 1. levél*)

1. *Üdvözlési formulák. Rátér a Zrínyi Györggyel való nézeteltérésre.*– 2. *A püspök segítségét kéri két tanúval, Felkoci és Vrancius úrral kapcsolatban, akik a káptalan tagjai.*– 3. *Említést tesz az erdélyi eseményekről, a Várad melletti fogolyjétről és arról, hogy Nagy András hajdúkapitány csatlakozásáról Báthori Gáborhoz.*

R[everen]dissime domine et amice observan[dissime]
Salutem et servitior[um] meorum parat[issimam] commen[dationem]

[1.] Hogy az Ur Isten kegyelme]dnek jo akaro barathij keveansaga szerint, kiraly Urunk⁷ eo feolsege az Zagrabij Püspöksegett conferalta. Szivem szerint örülek hogy a Mindenható Ur Isten, hogy legyen mindenk előtté cö Sz. feolsegnek mennek dichiretire. Szegen orszagunknak elő meneteleit es nekünk minyajunknak kik kegd promotioianak örülünk nagy örömünkre. Thovabba kettseg nélkül kegdnek tuttara vagyon minemő controversioim vannak Zrinij urammal⁸ a Pornoij⁹ joszagirth, kijról Palatinus uram¹⁰ előtt tawall Z. Lukach Octavaja¹¹ alatt ugy vegeztünk volth, hogy Czirakij Mester uram,¹² maga melle veven certos utriusque me[or]um¹³ [d]ebitores.¹

[2.] Terminust neki praefigalvan finaliter dekádallia estünk¹⁴. De mint hogy jöveő Septembernek 22 napját prefigalva mintt hogy penigh nem kichin causak egyhazi joszagirth kár, a' pennaiais [?]¹¹ a' ki megh nem allná nagy, ugy igyekezem gongyatt viselni [--]¹¹¹ Ha lenne se az egyház se penigh birsaghban ne esnem. Kinek ell tanoztatasa ennekem fölötte igen szüksegesek az ott valo captalan beli urak közül Felkoczij es Vranczius uramék,¹⁵ kiknek irtam kerven ad 20 diem praedicti

⁶ Draskovich János horvát bán (1596–1606), főkamrás (1601–1610), tárnokmester (1610–1613)

⁷ II. Mátyás magyar király (1608–1619, I. Mátyás néven német-római császár, 1612–1619)

⁸ Feltehetőleg Zrínyi György, a későbbi horvát bán (1622–1626)

⁹ Pornóapáti (II) LEFKES, 1998. 486

¹⁰ Thurzó György nádor (1609–1616)

¹¹ 1610. október 26.

¹² Feltehetőleg Cziraky Mózes királyi ügyigazgató (1606–1608) és személynök (1625–1627)

¹³ mindkét megbízható lekötelezettemet

¹ Szó eleji vízfolt miatt erősen elmosódott.

¹⁴ Neki határidőt szabván, végül dekád alá estünk.

¹¹ Feltehetőleg *poena* (lat.) = büntetés, bírság

¹¹¹ Szakadás a levélben, körülbelül két szó hiányzik

¹⁵ zágrábi kanonokok az 1600-as évek elején (pontosabban nem azonosíthatók)

mensis¹⁶ Pornon jelen lennnek de jól tudom hogy az en irasom ugy lenne ö keglmeknel foganatos ha te keglđ jo akarattija hozza accedalna¹⁷, Ur[am] sött ugian installna¹⁸ is ö keglnel, hogy tekintven annak az szegen puszta egyhaznak megh maradasatt es ollan nagy iniuriaijat¹⁹, mert immár nem csak a Belethij retek mindZenthij monott es az Pokliak erdeyett, de a Z. Peter faluai²⁰ feoldeketis es a puszta praediumotis kij Rába fele vagyon mind ell foglalta. Ha jo kegl[ye][me]k ezt a baratsagot chelekeszik velem Isten is jott ad io kegl en megh igyekezem szolgálni.

[3.]Mi hirtt keglđnek azt irhato[m], hogy hala legyen az nagy Ur nagy Istennek Király Urunk nagy Chaszar Urunkkal²¹ mindenekböl szepen megh bekelt es mar Slesijaban²² induloba[n] vagyon. Az Erdelij dolgok annyira joll succedaltak²³ ekkorigh Judex Curia[c] Uramnak²⁴ hogy az egész Orszagh hozzaja hajlott es Sebent²⁵ rea szallotta Bathori Gaborra²⁶. De im veletlenül tegnap oll rosız hırünk juta, hogy a nagy Wegbeliekt kit Varadnal²⁷ voltak es az utakra köllött volna vigyazniok, hogy senki Bathorij segitsegere ne ment volna ejjel semmi vigyazasok nem levén Nagy Andreas²⁸ aki ex inopinato²⁹ Bathorijhoz tölünk deficialt³⁰. Hol vezte volna ki bizton föltebb nagy bontasara leszen az egész hadnak ki Erdelen vagyon, mintt hogy fizetetlenek is az Isten hagyja, hogy ha helyen allathatjak üket vagy sem.

Ezzel az Ur Isten eltesse keglđt jo egészegeben. Kegldtul bizonyos valaszt várok. Datum Vienna³¹ 25 Augusti anno 1611.

R[everendis]simae D[ominationi]s V[est]rae
S[ervij]tor et Amicus Parat[issi]mus

JDraskovits^{IV}

[A levél alján egykorú latin nyelvű regeszta található.]

¹⁶ a nevezett hónap 20. napján

¹⁷ hozzájárulna

¹⁸ szorgalmazná is

¹⁹ sérelmét

²⁰ *Beléti rétek*: esetleg az egykori Sopron vármegyei (ma: Győr-Moson-Sopron megyei) Beléd; LELKES, 1998. 109. *Mindszent*: valószínűleg a Vas vármegyében (ma: Vas megyében) található Cschimindszent, amelynek a XVI–XVIII. századig Mindszent volt a neve. KOVACSICS, 1993. 80.; LELKES, 1998. 403. *Szent-Péterfalva*: Szentpéterfa, Vas vármegye (ma: Vas megye), LELKES, 1998. 477. *Pokolfalu*: Vas vármegye (ma: Hőll, A), a határ magyar oldalán, vele szemben található Pornóapáti. I.d. LELKES, 1998. 484.

²¹ II. (Habsburg) Rudolf német-római császár (1576–1612)

²² Szilézia, Schlesien, Slezsko, tájegység (ma legnagyobb része: Śląsk, PL.)

²³ sikerültek

²⁴ országbíróbíró, ifj. Forgách Zsigmond (1610–1618). I.d. FALLENBÜCHL, 1988. 72.

²⁵ Nagyszeben (ma: Sibiu, RO) LELKES, 1998. 427.

²⁶ Báthory Gábor erdélyi fejedelem (1608–1613)

²⁷ Nagyvárad (ma: Oradea, RO) LELKES, 1998. 429.

²⁸ Nagy András hajdúkapitány

²⁹ az ínségből

³⁰ átpártolt

³¹ Bécs (Wien, A)

^{IV} Az aláírás mellett szakadozott saját kezű utóirat található.

A levél külsején viszonylag ép pecsét és keltezés a következő szöveg kíséretében: Reverendissimo domino Petro Domitrovich electo Episcopo Zagrabienis ac Sacrae Regiae Maiestatis Consiliario et Domino et Amico observandissimo.

2.

Zrínyi György³² levele Domitrovich Péterhez

Csáktornya, 1617. december 28.

(Nadbiskupski i Kapitolnski Archiv, Epistolae ad Episcopos, I. kötet, 17. levél)

Zrínyi György sérelmezi a rakitovici és az orbolci népektől való püspöki dézsmaaszédést.

R[ever]Indis[s]ime Domine et amice et tanq[ua]m Pater mihi observandis[sime]
Salutem et servitior[um] meorum dedicissima[m] commend[at]ionem

Keg[yel]medeth erreöl kellethik ez levelem althal megh talalnom. Megh erttetem az En Rakovskij es Werbozij³³ thisztarthomthiol hogy kivanja keg[yel]med egynehany esztendeotheöl fogvast valo desmath: holoth azotha hogy az nepeth oda szalletottak eleobbij Peöspekek, semmi desmath nem szedthek rajthok. Merth az kellthezthettesekorth megh is volth enghedve az szeghenseghnek az dezma es igy inkább azon szeghensegh keszek előb mind ismerni feoldenkről, hogy nem thizedeth adni most is azon szabadsaggal szalitottuk az szeghensegheth oth Werboz thajan, minth azelőth. Azert kerem szeretettel kegmedeth minth jo akaro apam uramath, ezuthan nehaborghasa k[e]g[elme]d abböl azon népeth: merth ha elmennek onnejd sem ennekem sem kegme[d]nek semmi haszna nem leszen onnand. Ha kegmenek minth szeretheö appam uramnak örömet szolghalok keg se kiunnia ioszaghomban fogiathkozast, Kegdthöl valaszt varok. Tarchia megh az Ur I[ste]n Sok esztendeigh jo egheseghben kegmedeth. Datum in Arce n[ost]ra Csiaktor[nya]³⁴ 28 Decembris, 1617.

R[everendis]sime Do[minat]io[n]is Vestrae
S[ervi]tor amicus et tanqua[m] filius deditissimus

Georgius Comes a Zrenio

A levél külsején latin nyelvű regesta és címzés:

Reverendissimo Domino Petro Domitrovich Episcopo Ecclesiae Zagrabienis et Abbathe Beatissimae Virginis Mariae de Topuska ac Sacrae Caesariae Regiaeque Maiestatis etc Domino Amico Vicino et tanquam Patri Observandissimo.

³² Zrínyi György horvát bán (1622–1626), főlovászmester (1625–1627)

³³ Valószínűleg *Rakitovica* (Verőce vármegye) LELKES, 1998. 499. *Orbolc* (Varasd vármegye, ma: Verbovec), egy Pregrada közelében lévő, helyszínen nem azonosított vár. Mindkét település Horvátországban található. Ld. LELKES, 1998. 454.

³⁴ Csáktornya (ma: Čakovec, HR) LELKES, 1998. 148.

3.

Zrínyi György levele Domitrovich Péterhez

Csáktornya, 1625. június 1.

(*Nadbiskupski i Kapitalski Archiv, Epistolae ad Episcopos, I. kötet, 40. levél*)

Udvariassági formulák után Zrínyi György beszámol a legutóbbi országgyűlésről.

Reverendiss[ime] domine Pater in Christo mihi obser[vandissi]me
Salutem et servitior[um] meor[um] commendation[em]

Aldgia megh az Ur Isten kedgeth kiunsagh szerinth valo sok iokkal kedvessen. Az kedg hozzam keuldött levelebeol mitt irjon kedg mindenekett böségessen megh ertöttem; Az kedg eo Fölsegenek³⁵ szollo levelet kesedelem nekeöl föl keöldöm; az mi az orszagh gyeoleteth illeti mivel hogy w^v fölsegi mind ekkoraigh hozzam küldött paranchiolattjaban Bannak intjtulal, modom volt az mostani gyeolesnek publicaltatasaban. Mely gyeolesnek, hol pra[c]figalta³⁶ helt es napoth kedg is eddigh tudos benne aholl kedgell mindennemö dolgok felöl böségesen oretenus akarok conferralnom³⁷. Eztis akará[m] kedgnek ertesere adnom, vettem eszemben es ertettem is barátimtull eo Fölsege ream valo nehezteleseth kire lattja In okkot nem adtam, hanem nemely ne[m] barátim hazuttak ream, mely eo Fölsege haragiatul tartotta ekkoraigh es ma[ina]p is. Ezek utan ajanlom kedgnek szolgaltatomatt In eltesse kedgeth sokaigh javajban.

Chiaktor[ny]a 1 Die Juni anno 1625

Reverendiss[im]e D.V.

S[ervi]tor et Filius paratiss[imus]
Georgius Zrinij

[A levél alján latin nyelvű regeszta.]

A levél külsején elmosódott pecsétnyom és címzés:

Reverendissimo Domino Petro Domitrovich Almae Ecclesiae Zagrabiensis
Episcopo et Beatae Virginis de Topuska Abbati Sacrae Cesareae Regiaeque
Maiestatis Consiliario ac domino Patri in Deo mihi observandissimo.

³⁵ II. Ferdinánd magyar király és német-római császár (1619–1637)

^v A w felett függőleges vonás található. Ő hangértéket képvisel

³⁶ megszabta

³⁷ szóban megbeszél

4.

Batthyány Ferenc³⁸ levele Domitrovich Péterhez

Csáktornya, 1626. október 10.

*(Nadbiskupski i Kapitolski Arhiv, Epistolae ad Episcopos, I. kötet, 47. levél)**Udvariassági formula. Batthyányi Ferenc a püspök dombrói jobbágyaira panaszkodik.*Reverendissime domine P[ate]r in D[e]o mihi obser[vandissime]
Salutem et servitior[um] meor[um] commendatione[m].

Latogassa megh In Nagodath kivansaghj szerint valo sok iokkall. Az Verboczy olahsagh panaszolkodik, hogy az Nagod Dobravaj³⁹ jobbgyi sok kart tettenek volna praedatis omnibus⁴⁰ az sertés marhajokban; kiket hogy el nem szenvedhetik megh fizetetlenül. Nag[yság]odath kerem, azon karokath chielekveneo jobbgyit Nag[yság]od beöntetne megh es karukrull az megh mondot olahokats elegitetni megh Nagod, hogy az magok karaert, ha hasonlo karokath chelekesznek az Nagod jobbgyinak. Nagod jövendöbben is azt gonosz neven ne vehetne, hogy Nagodats karokrull nem tudositottak volna, hanem magokath meg elegitettek volna. Remenlem azt, hogy Nagod mint jo keresztien az karokat nem kivanja, hanem megh elegiteni eöket meltoztatik, holot penigh nem, ha hasonlo karrall illetik Nagod jobbgyith, rola nem tehetek. Ezek utan eltesse In Nagodats sokaigh aldomasiban. Chiaktor[nya] 10 die oktobris anno 1626.

R[evere]ndiss[im]e D. V.

S[er]v[i]t[or] Filius in X[Chris]to paratiss[imam]

F: de Batthiannj

A levél külsején egykorú latin regista és címzés:

Reverendissimo Domino Petro Domitrovich Almae Ecclesiae Zagradiensis
Episcopo et Beatae Mariae Virginis de Topuska Abbati Sacrae Cesareae Regiaque
Maiestatis Consiliario ac domino Patri in Deo mihi observandissimo.³⁸ Batthyány Ferencre ld. NAGY, 1860. I. 240. 243.³⁹ Dombó (Belovár-Kőrös vármegye, ma: Dubrava, HR) LELKES, 1998. 177.⁴⁰ mindenféle zsákmányolással

5.

Zrínyi György saját kezű levele Domitrovich Péterhez

Galgóc, 1626. október 6.

*(Nadbiskupski i Kapitalski Archiv, Epistolae ad Episcopos, I. kötet, 49. levél)**Udváriassági formulák után Zrínyi György beszámol a Vág menti hadműveletekről és a fogolyejtésekről.*

Szolgálok neknek mint jó akaro Apam Uramnak. Kivansági szerent való jokkal algya meg Isten kgdet. Edes Apam U[ram] ne vegye Kd gonosz neven, ennyi ideig k[egyelméne]k hogy nem irtam oka az sok foglalatoságim es az ell küldesbe is ninchen mindenkor modom. Mi idt hala Istennek jól vagyunk. Fogyatozasunk semmiből ninchen. Hanem tegnap előtt az Vagon által ütven az ellenseg⁴¹ groff Slikket⁴² ell fogtak mellé General Artaleriae⁴³ volt es egy regiment gyalog[nak] Obristere,⁴⁴ azon kiviöl igen nagy ur es fölötte is gondviselőnk úgy annira, hogy köztünk annak masa nem volt. Vele együtt ell fogtak az General Vachd Mastert iber Raiterni,⁴⁵ az is igen hires gond viselő es vitez ember volt annak sinch massa közöttünk es az nevezett Maestro Lorencti⁴⁶ hogy Betlen⁴⁷ eleibe jüttek mind az kettőt cum honore excipialta⁴⁸ sűvegetis le vetette előttök, de ott nem keselven öket Cassara⁴⁹ expedia⁵⁰. Tudom sarcon kiszabadulnak. Az Mansfeld⁵¹ hada sok jó kedveből törökké lett es sokat fognak is el az törökök benne, sok pedigh megholt ehen közülök. Betlen az indutiakat⁵² kivanja, Chaszar urunk⁵³ rendel hozzaja illi conditioval⁵⁴ hogy az Mansfeltet es az Törököt magatul ell bochatvan az maga ditioiaban szalljon az Rabokatis vissza eresze az mellyet hogy m[e]g chelekegyek minden ember kétli.

Most fogtak egy törököt az katonak melly az Budai Defterdarnak secretariussa. Aszt beszelli hogy az vezernek most küldöt két rendbeli paranchiatul levelet az

⁴¹ Albrecht Wenzel Eusebius von Wallenstein (1583–1634) császári fővezér és Bethlen Gábor erdélyi fejedelem (1613–1629) 1626. szeptember–októberi Vág menti összecsapásaira és a fogolyejtésre vonatkozóan ld. WITTMANN, 1952. 36–38., valamint Tholdalaghy Mihálynak az öreg Rákóczi György fejedelem tanácsának és Marosszéknék főkapitányainak emlékezetül hagyott írása. MAKKAJ–CS. SZABÓ, 1994. 61. vö. CSIKÁNY, 2005. 102–124.

⁴² Heinrich Graf von Schlick (1612–1650), Wallenstein császári fővezér vezérkarának egyik tagja, később a bécsi Udvari Haditanács elnöke. ld. WITTMANN, 1952. 37. http://de.wikipedia.org/wiki/Gene_ralfeldmarschall_#ch_rlande_des_hauscs (A letöltés ideje: 2006. augusztus 14.)

⁴³ tüzérség

⁴⁴ óbester = ezredes

⁴⁵ Feltehetően Pechmann wachmeister, Wallenstein herceg vezérkarának egyik tagja.

⁴⁶ Lorenzo de(l) Maestro ezredes, Wallenstein vezérkarának egyik tagja.

⁴⁷ Bethlen Gábor erdélyi fejedelem (1613–1629)

⁴⁸ tisztelettel fogadta

⁴⁹ Kassa (ma: Košice, SK) LELKEŠ, 1998. 294.

⁵⁰ vitette

⁵¹ Peter Ernst Mansfeld, a harmincéves háborúban a protestáns Unió zsoldos hadainak vezére. ld. GONDA–NIEDERHAUSER, 1977. 82., 353. http://de.wikipedia.org/wiki/Peter_Ernst_II_von_Mansfeld (A letöltés ideje: 2006. augusztus 10.)

⁵² fegyverszünetet

⁵³ II. Ferdinánd német-római császár (1619–1637)

⁵⁴ azzal a feltétellel

Török Chaszar⁵⁵ parancholvan neki hogy minden kesedelem nélkül frigyet tractalljon es veghezis vigye. Mert ha nem informalta ugy az mint mast az dolgot talalta mert Bethlen ily forman instalt vala, hogy az mi armadank az Törököt ditiojaban [?] ^{VI} levén nagy karaval az Töröknek azokat Betlen ki akarvan üzni segecheget kert az melyet meg is nyert az Töröktől. Azt beszelli az Mansfeld hada sok hogy ehen meg holt es sok Török is lett, sokat pedig akarattja kivől is el lop-tak az Törökök. Az frigy felöl meg semmi hir ninch, most egyeb hireim nincshenek ha mi lesz kk meg irom kdet is kerem irjon kd oda va[ló] állapot felöl. Ezzel Isten tartcha kdt. Datum Galgocz⁵⁶ 6 oktobris 1626.

Jo akaro szolgaja es fia

Zrini Giorgi⁵⁷

A levél külsején egykorú latin regista és pecsét nyoma, valamint címzés: Reverendissimo Domino domino Petro Domitrovich Episcopo Zagrabiensi Domino et Patri Observandissimo.

6.

Bessenyei István kiskomári főkapitány magyar nyelvű levele⁵⁸

Komár,⁵⁹ 1647. január 3.

(*Nadbiskupski i Kapitolski Archiv, Epistolae ad Episcopos, IV. kötet, 133. levél*)

Bessenyei István főkapitány megfenyegeti a hatósága alá tartozókat az elmaradt évi adó miatt.

Joatiam fiai Szentmarton Videkeben lakozo Szentmartoniak, Benedekfalviak, Harasziak, Diariak es Borianciak,⁶⁰ nem tudom mire velni hogy miota en jöve az kapitansaghra beljweottem azulta nekem soha szorgalo penzt nem fizettetek. Immar annak volt esztendeje. Azirt immart ket esztendeore valo szorgalo penzt megh kültettek azt emberseghetekere megh elvarlak szentgyörgy napigh, ha akkor megh adgyatok az három esztendeore valott maradiatok bekevel senkj nem bant benneteket. Ha megh nem adgyatok ti tudgyatok megh mi kar rajtatok esik, Isten eleott is en oka ne legyek, mert attol foghva rejatok kuldeok es nyargallo penzt is

⁵⁵ IV. Murád oszmán szultán (1623–1640)

^{VI} Kötészet miatt a szó eleje nehezen olvasható.

⁵⁶ Galgóc (Nyitra vármegye) a Vág bal partján álló vár (ma: Hlohovec, SK) LELKES, 1998. 223.

⁵⁷ Zrínyi György 1626-ban a horvát könnyűlovasság vezetője volt. Esterházy Ferenc magyar lovasaival ők képezték Wallenstein elővédjét a Bethlen Gáborral folytatott Vág menti hadműveletekben. I.d. WITTMANN, 1952. 36. vö. még: CSIKÁNY, 2005. 102–103.

⁵⁸ Nicolaus Paderkovich 1666. június 4-én kelt, és Domitrovich Péterhez címzett latin nyelvű leveléhez mellékletként kapcsolódik.

⁵⁹ Kiskomár (II)

⁶⁰ Szentmárton és környéke Győr és Komárom megye határán feküdt (XVI–XVII. század), a Duna–Balaton közötti Főkapitányság igazgatása alá esett. *Szentmárton*: vár Győr környékén délkeletre, Pannonhalma (Győrszentmárton) területén, az egykori Győr vármegyében LELKES, 1998. 559; *Harasztifalu* (II). I.d. LELKES, 1998. 249. Benedekfalva, Diar és Borianc nem azonosítható.

megh veszik rajtatok az ket esztendeore valot kit feolj kiultetek Santa Tamastul. Eö tudgya kinek atta en kezemben nem atta, kerje eleo attul az kinek atta mert altalam fogva megh nem engedem, Keolt Komarban, 3 die Januarij Anno 1647.

Besenieij Istvan
Komarij feokapitan

[A csatolt levél külsején címzés: Szentmárton vidékére igen hamarsággal.]

7.

Keglevich Miklós levele Borkovich Mártonhoz

Dubrava, 1675. január 30.

(*Nadbiskupski i Kapitolski Arhiv, Epistolae ad Episcopos, VIII. kötet, 26. levél*)

Vita az vocsini plébánia sessiójáról.

Illu[st]rissi]me ac R[everen]d[i]ssime D[omi]ne et parens ob[servandi]s[si]me
Salutem, servitior[um] meor[um] para[tissimam] Comm[endationem].

Jól emlékezetűben lehet k[e]g[y]elmedne]k az Vockay⁶¹ plebanianak megh maradasaban maga mennyit faradozott legyen is keg[y]elmedne]k interpositiora⁶² nezve kivalkepen, kinek kgd tekinteti ezt magam nagy karaval is annualta[m]⁶³ ez magan tulajdon sessijoat, kihez senkinek semmi jussa nem volt. Quo residentia plebani Vockentis codalta[m]⁶⁴ mert mar Draskovich Janos Úr, Erdődi Miklos Ur⁶⁵ es Malakoczy Miklos Úr⁶⁶ nem tudom quo jure⁶⁷ eő k[e]g[y]elme]k is magok-nak approprialni⁶⁸ akarjak az mint hogy ez elmúlt Szent Marton napjan⁶⁹ dedicatio templi levén annis⁷⁰, Provenatus a foro Patrono et Colletori cedentes⁷¹, eő k[e]g[y]elme]s Nimiczey [?] ⁷² gondviselői armata manu⁷³ menven ad forum⁷⁴ felszedteket el vitték, nekik penigh nem kichin preiuditiumomis tanqua[m] Patrono, et Collatori plebaniae Vockersie.⁷⁵ Es mikor penigh megh azon Plebanianak dolga Controversita volt eő k[e]g[y]elme]t[e]k közül senki fel nem

⁶¹ valószínűleg Vocsin (Verőce vármegye, ma: Voćin, HR) LEJKES, 1998. 645.

⁶² közbenjárására

⁶³ ígértem

⁶⁴ amely vocsini plébániában való megmaradásért folyamodtam

⁶⁵ Draskovich János későbbi főudvarmester, Erdődy Miklós báni helytartó (1671–1678) és horvát bán (1678–1683)

⁶⁶ Malakóczy Miklós báró, a család jelentős szerepére ld. NAGY, 1860. VII. 276.

⁶⁷ milyen jogon

⁶⁸ megszerezni

⁶⁹ November 11.

⁷⁰ templomszentelés éve levén

⁷¹ Miután a patrónus a piacra érkezett és az adószedők elmentek.

⁷² Lehetséges, hogy Nimiczey, a kézírás nem egyértelmű.

⁷³ felfegyverkezve

⁷⁴ piacra

⁷⁵ pereskedésem mind a vocsini patrónussal (plébánossal) és a gyűjtőkkel

serkent, se senki semmi nemü collatioval nem offeralta⁷⁶ magat. Én jo szüvel tartotta[m] volna akkor kivél eő k[e]g[yelmete]k közzül, de I[ste]nert, az közseghert, es k[e]g[yelmetek] tekinetiert chelekedte[m]. Hanem azzt kgd eze[n] dolgot valamikepe[n] remedialni⁷⁷ ne neheztelje et tanque supremus prelatius ecclesiasticus⁷⁸ köztünk eligazítani meltoztassék. Egyet azért leghöbbs vagyok az en adot sorsiomat vissza vennem ez eő k[eg]k közzül akar mellik kged az collatur et patronus nem banom. Az Pregradai⁷⁹ Templomnak Legalt Keglevich Ferencz⁸⁰ által a summa felöl is ednehani izben requiraltam⁸¹ kgt hogy Vuhmanich Peter Uram⁸² vitette kg szamot. Kerem ha lehetséges ne keseltesse azon szamvitelt es az Zabragbiaknak, kend presente me⁸³ lesz megh itten onalotok es ha praepost Ur[am] eő kgn[ek] maga ne[m] [--]^{VII} exmittaltatnek⁸⁴ arra. Egy becsületes, értelmes Pap esz ember mivel is mar attulis itten nem leven ugy entolem ezeknek holmi fogyatkozások az Cheh Mesterektől vala szamvitelbenis, Vuhmanich Ur[am] penigh mar Öregh ember beteges, köszventül, ma holnap eő kgs elete ha szamadatla[n] megh talal halni, nem kichin kart valhat azon templom. Elvarvan az kgd jo valaszat. De reliquo⁸⁵ In sokaigh szerenchebe[n] jo egeszseghben eltesse kgdet. Ex Dubrava 30 Jan 1675.

Illu[st]rissi[mae] ac R[everen]d[i]ssimae D[ominatio]nis Vestrae

Servus et filius pa[ratissi]mus

Nicolaus Keglevits

A levél külsején címzés:

Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Martino Borkovich Episcopo Zagrabien[sis] Abbati Beatae Mariae Virginis de Topuska Sacrae Cesareae Regiaque Maiestatis Consiliario etc Domino et Parenti Observandissimo Domino. Zagrabia. Servus et filius Nicolaus.^{VIII}

⁷⁶ gyűjtést nem ajánlott

⁷⁷ orvosolni

⁷⁸ ugyan csak a legfelsőbb egyházi tisztviselő

⁷⁹ Pregrada (Varasd vármegye, ma: IIR) LELKES, 1998. 489.

⁸⁰ A levél írójának, Keglevich Miklós főispánnak és ezredesnek rokona. ld. NAGY, 1860. V. 158.

⁸¹ kértem

⁸² E személyt nem sikerült azonosítani.

⁸³ nekem prezentálja

^{VII} Kötészet miatt egy szó olvashatatlan.

⁸⁴ küldetne

⁸⁵ a jövőben

^{VIII} Ez utóbbi valószínűleg egy másik levélről származó aláírás.

Rövidítések és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

INVENTAR

Zágrábi Érseki Levéltár Inventáriuma
„Epistolae ad episcopos” elnevezésű fondra vonatkozó részek

2. Kiadott források

BENE–HAUSNER

1997 BENE Sándor–HAUSNER Gábor: *Zrínyi Miklós válogatott levelei*. Bp., Balassi, 1997.

KLANICZAY

1958 KLANICZAY Tibor: *Zrínyi Miklós összes művei*. Bp., Szépirodalmi, 1958.

3. Szakirodalom

BAK

1997 BAK Borbála: *Magyarország történeti topográfiája: A honfoglalástól 1950-ig*. Bp., História Könyvtár Monográfiák, MTA TTI, 1997.

BEKE

2003 *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Szerk. BEKE Margit. Bp., Szent István Társulat, 2003.

CSIKÁNY

2005 CSIKÁNY Tamás: *A harmincéves háború*. Bp., Korona, 2005.

ERDÉLY

1994 *Erdély öröksége IV. A fejedelem 1613–1629*. MAKKAI László–Cs. SZABÓ László Bp., Franklin Társulat, 1942. [Reprint: Bp., Akadémiai, 1994.]

FALLENBÜCHL

1988 FALLENBÜCHL Zoltán: *Magyarország főméltóságai 1526–1848*. Debrecen, Maccenas, 1988.

GONDA–NIEDERHAUSER

1977 GONDA Imre–NIEDERHAUSER Emil: *A Habsburgok. Egy európai jelenség*. Bp., Gondolat, 1977.

KOVACSICS

1993 *Magyarország történeti statisztikai helységnévtára: 4. Vas megye*. Szerk. KOVACSICS József. Bp., MTA KSH, 1993.

LELKES

1998 *Magyar helységnév-azonosító szótár*. Szerk. LELKES György, Baja, Talma, 1998.

NAGY

1860 NAGY Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Pest, Friebeisz István, 1860.

WITTMANN

1952 WITTMANN Tibor: *Bethlen Gábor mint hadszenvező*. Bp., Közköztudásügyi, 1952.

Báró krajovai és topolyai Kray Pál táborszernagy végrendeletei

Bevezetés

A végrendelet szerzője, báró krajovai és topolyai Kray¹ Pál táborszernagy (1735–1804)² egyike a magyar és az európai történelem egykor világhírű, mára azonban elfelejtett szereplőinek. Kray Pál a Francia Köztársaság ellen vívott háborúk egyik legsikeresebb császári hadvezére volt, akit a kortársak Károly főherceg mellett tartottak számon. Kray sikerei és megbecsültsége azért is nagyobb figyelmet érdemel, mert a császári-királyi hadseregben a magyar származás, és Kray esetében az inkább polgári, mint nemesi háttér nem a legjobb ajánlólevelet jelentette az előrejutáshoz. Mindezek ellenére, Kray Pál a legmagasabb beosztásokban szolgált, így 1799-ben az itáliai fronton ideiglenes főparancsnok volt, míg 1800-ban, pályafutása csúcán, Németországban négy hónapig teljhatalmú fővezérként vezethette a cs. kir. erőket. Már 1789-ben elnyerte a Katonai Mária Terézia Rend lovagkeresztjét, majd 1795-ben a parancsnoki keresztet. 1792. augusztus 9-én I. Ferenc király (1792–1835) „krajovai” prédikátummal magyar báróságra emelte. 1800-ban, további hadi érdemeiért Kray 100 000 forint elengedése mellett megvásárolhatta a topolyai kamarabirtokot. Ugyanezen év végére az uralkodó a „topolyai” prédikátumot adományozta számára. A Kray család ezzel a magyar arisztokrácia soraiba emelkedett. Pest szabad királyi városban, ahol ugyancsak rendelkezett házzal, Kray Pál 1804. január 19-én, 69 éves korában hunyt el. Leányunokái, Franciska a Marich, Borbála a Festetich, Mária pedig a Zichy családba házasodott be.

A család bárói ága 1852-ben kihalt, de a Kray Pál nagybátyjától, Jakabtól származó nemesi ágat, Kray István (1850–1932) személyében IV. Károly (1916–1918) 1918-ban báróságra emelte, szintén krajovai és topolyai prédikátummal.³ A topolyai uradalom azonban 1913-ban Kray Mária (gróf Zichy Jánosné) halálával a Zichy családra szállt.

Kray Pál végrendelete, a Magyar Országos Levéltár P szekciójában, a Szőgyény-Marich család iratai között maradt fent. A hagyaték Kray Pál vagyoni jogi iratait, 1801 és 1804 közötti levelezését, gazdasági jellegű iratait, magánfeljegyzéseit és az ingyenc Kray Itáliában ellesett ételreceptjeit tartalmazza. E töredékeken kívül a táborszernagy Sándor öccsével folytatott levelezése a bécsi Hadilevéltár gondozásában jelent meg.⁴

¹ A Kray család a morvaországi Prerau városából származik és az 1630-as években került Késmárkra. Kray Tamás sógora, Klósz Jakab révén 1662-ben kapott nemesi levelet. Kray nagyapja, Jakab a város főbírája lett, majd Rákóczi bizalmas embere, és a fejedelem hűséges támogatója. 1709-ben a Késmárkra bevonuló Heister tábornagy lefejeztette. Pál atyja, ifj. Kray Jakab azonban visszaszerelte az elveszett családi birtokokat. Mindhárom fiát a császár szolgálatába, katonai pályára adta.

² Kray Pál katonai pályájának legújabb összefoglalásait ld. ZACHAR, 2001. 186–204., illetve RAINER, 1993. 23–28.

³ SZLUSIA, 2002. 178–179.

⁴ JUST, 1904. VI.

A Baján kelt végrendelet két példányban is fennmaradt. Itt a végrehajtási záradékkal ellátott másolatú példányt közlöm, illetve egy, Kray halála előtt két nappal keletkezett *codicillust*, vagyis fiókvégrendeletet, amely azonban csak részleteiben módosította az eredeti testamentumot.

A végrendelet általános örököse Kray Ferenc nyugalmazott őrnagy, Kray egyetlen, őt túlélő fia. Legidősebb gyermeke, Kray Antal főhadnagy 1789-ben hunyt el, Ferenc öccse, János, szintén katonatiszt, a rauzeni ütközetben esett el 1796-ban. A topolyai uradalom új gazdája sem sokkal élte túl apját: 1805-ben a családi birtokon vadászbalesetben halt meg. Kray Pál végakarátának végrehajtója öccse, Kray Sándor, aki egyben a táborszernagy bizalmas barátja is volt, 1817-ben hunyt el Eperjesen.

A végrendeletből jól kivehető Kray Pál számos olyan jellemvonása, amelyek kortársai és beosztott katonái körében, de még a harctéren vele szemben álló francia parancsnokok között is népszerűvé tették. Katonai pályafutása során Kray szívén viselte beosztottjainak sorsát, így végrendeletében sem felejtett el megemlékezni tisztiszolgáiról és házvezetőnőjéről. A táborszernagy végakarátának utolsó bekezdésében – saját életének példáját felmutatva – az Istennel, a királlyal és embertársainkkal szembeni legszentebb kötelességeink teljesítésére hívta fel fia és örököse figyelmét. Kray Pál hosszú és küzdelmes pályafutása során ezeket a kötelességeket mindig szem előtt tartotta. Báró krajovai és topolyai Kray Pál nagyszabású síremléke a budapesti Belvárosi Plébániatemplomban található.

Források

1.

Báró krajovai és topolyai Kray Pál táborszernagy végrendelete

Baja, 1800. december 1.

Magyar Országos Levéltár, P 643, 16. tétel, 31. csomó, 119–120. főlő

Letzte Disposition

Die ich eigenhändig, und bei gesunder vernunft eindergeschreiben, und nach meinem hinscheiden pünktlich vollzogen haben will.

Wann es nemlich den allmächtigen, und grundgütigen Gott, der mich von jugend an, durch so wundersamen und gnadenvolle wege geleitet, und gesegnet hat, gefallen wird, mich aus dieser welth zu nehmen; so erkläre ich meinen jetzigen einzigen sohn, oberstwachmeister Franz baron Kray de Krayova et Topola zum universal erben unter nachstehenden bedingnißen:

[Pri]mo. Nachdeme ich vor allen, den allmäthigen Goth und schöpfer, meine arme seele in seine grundlose barmherzigkeit überlaße; so bestelte ich zugleich, meinen jüngern leiblichen brüder, kai[serlich]-königl[ichen] pensionirten major Alexander von Kray⁵ zum executor dieser meiner letzten disposition. In fall derselbe aber, durch krankheit oder wegen weiter entfernung daran gehindert sein solte, so kann er hiezu einen bekannten redlichen mann hierzu benemen.

⁵ Kray Sándor, Pál idősebbik öccse (1742–1817) a magyar királyi nemesi testőrség nyugalmazott őrnagya.

[Secun]do. Auf den fall, dieser mein einziger sohn Franz, ohne kinder sterben sollte, so kann er zwar, für seinen rückbleibende wittwe, Babet geboren von Gezel⁶ eine jährliche versorgung von zweitausend gulden r[hheinische] f[orint] ihr zusichern, welche aber, bei einer neuen verheligung aufzuhören, und ihr als eine familie abfertigung zwölftausend gulden von der massa zuerfolgen kommen. Das übrig hinterbleibende vermögen aber, auf die mänlichen den nahmen führende krayische erben, und dann erst auf das weibliche fallen können, wenen keine mänliche dieses namens vorhanden seye sollten.

[Ter]tio. Sollen vom tag meines hinschneidens, meiner seit zwanzig jahren, und schon bei lebeszeiten meiner unvergeßlichen gemahlin im haus befindlichen adeligen ziehtochter, Francisca von Ducsminka, in rücksicht der sorgewollen haushaltung, und während verschiedenen feldzügen des Türken und französischen krieges, durch kümmervolle aufsicht meiner habseligkeiten, und ausgestandenen mühseligkeiten, selbst besondere anhänglichkeit gegen meinen person und kinder lebenslänglich, jährlich 500 f[orint] sage fünfhundert gulden, zur wohlverdienten belohnung und versorgung dergestalt ausgeworffen und von den einkünften angewiesen werden, daß sie selbe, ohne abzug, und in halbjährigen fristen baar erheben könne. Auf den fall jedoch selbe, durch eine heirath, ihr schicksal zu verbeßern wünschen, so sollen ihr, statt obige jährliche 500 f[orint] ihrer freyen disposition, baar viertausend gulden, als eine abfertigung ausgezahlt werden.

Ja selbe von allen meinen effecten⁷ getreue kentnisse hat, so ist ihr in rücksicht der erprobten treue, und anfänglichkeit, kein mißtrauen, am wenigsten gerichtlicher zwang beizumuthen, vielmehr ihr anmoch ein theil von der weisen wäsch und tischzeig zu geben.

Auch wo selbe sich länger und bis zur gerichtlichen abhandlung im hauß aufhalten müßte, soll ihr auständiges quartier und kost, und zu ihrer reise, zweihundert gulden ertheilt werden, gleich wie ihr auch zu meiner leiche ein klagkleid gebührt.

[Quar]to. Meiner verarmten leiblichen schwester, Catharina, verheligten Mazur im Zipsen, wenn sie bei leben sein sollte, vermache ich zum brüderlichen andanken fünfhundert gulden r[hheinische] f[orint].

[Quin]to. Meinem geliebten leiblichen bruder, Alexander von Kray, dem alle reise und sonste ankösten zu vergüten sollen zum andenken meinen größere goldene repetier uhr, ein paar schöne pistolen, und die neuen, roth-gold bordirten generals echabraquen⁸ überlaßen werden.

[Sext]o. Allen meinen domestiquen, die über 3 jahre bei mir dienen, sollen bei ihre entlaßung, nebst der livrée⁹ anmoch einhundert gulden jedem, denen aber, so nur kurz bei mir dienen, ein zweimonatlicher gehalt bezahlt werden.

[Septi]mo. Meinem bruder sind zweihundert gulden r[hheinische] f[orint] zu vertheilung an 20 hausarme in meiner vatterstadt, Kaismark,¹⁰ zu überlaßen.

⁶ Más névváltozat szerint: Gessel Borbála

⁷ Effecten = személyes holmik

⁸ Generals Echabraquen = tábornoki lótakaró, sabrak

⁹ Livrée = a szolgaszemélyzet formaruhája

¹⁰ Késmárk (Szepes vm., ma: Kežmarok, SK)

[Octav]o. Der schwägerin Kray in Zipsen, und ihren kräncklichen töchtern, vermache ich auch zwei hundert Gulden, die meine bruder für sie übernehmen wolle.

[Non]o. Am tag meines begräbnis, sollen den localarmen einhundert gulden vertheilt werden.

[Deci]mo. Ist endlich mein ernstlicher wille, daß mein leichnahm, ohne aller pompe und wo möglich in Topola¹¹ nächst der kirchen begraben werde, und hiebei nebst abhaltung gewöhnlicher exequien,¹² noch andere 6 heilige Messen gelesen, und sich meiner armen Seele erinnert werde.

Dieser mein wohlbedächtlich, und bei gesunder vernunft eigenhändig eiderschreibene letzte wille soll gleich nach meinem hinscheiden in pünktlichen vollzug gebracht werden, und so wie ich mich auf dessen vollzug, und deshalbige pflichten meines geliebten¹ sohnes verlasse, so scheid ich mit beruhigender zuversicht aus diesem jammerthal, und hoffe, daß er in meinen fußstapfen, die heiligsten pflichten gegen Gott, gegen seinen monarchen, und gegen seine nebenmenschen nie außer acht lassen, und dadurch sich auch den seegen Gottes zuzuziehen bestreben werde.

Sig[natum]: Baja in Hungarn, im Bácsér Comitat, den [crs]ten December 1800

L[ocus] S[igilli] Paul baron Kray m[anu] p[ropria] de Krajova et Topola
kai[serlich]-könig[licher] generalfeldzeugmeister

Nach vollzug jenseitigen testaments wurde solches dem universal erben, Franz baron Kray von Krajova u[nd] Topolya, im originale eingehändigt. Sigl. Pest die 12. März 1804. l s. Alexander von Kray kaiserl[icher] obristwachtmeister qua executor testamenti – Sua excellentia dominus generalis rei tormentariae praefectus¹³ Paulus liber baro Kray de Topolya introfertum testamentum nobis infrascriptis insimul constitutis ad mentem legis declaravit suam esse ultimam voluntatem in cujus fidem nosmet subscribimus.

Bajae 4a Decembris 1800. L s. Leopoldus Márffy m. p. inclyti Comitatus de Bács ordinarius notarius. L s. Carolus Szécsen m. p. inclytiae Legionis Pedestris Krayanae primus locumtenes.¹⁴ L s. Antonius Adamovics m. p. alius inclyti Comitatus Bács notarius. L s. Franciscus Gludovác inclytiae Tabulae Regiae Iudiciariae iuratus notarius. L s. Ioannes Deák m. p. dominii Bajae provisor. Anno 1804 die 19a Februarii in Libera Regiaque Civitate Pestiensis praesens testamentum praesentibus et insimul constitutis illustrissimo domino barone Francisco Kray de Krajova et Topolya, filio et universali haerede; reverendissimo domino Stephano Tóth, abbate Beatae Mariae Virginis de Rákony [?] et prefatae civitatis plebano; spectabilibus tandem ac perillustribus dominis Georgio

¹¹ Topolya (Bács vm.)

¹² *Exequien* = eredendően a rómaiknál, később a katolikus egyházban is használatos kifejezés a temetési ceremóniára.

¹ Beszúrva: geliebten

¹³ Generalis Rei Tormentariae Praefectus = A tábornagyi rang kissé erőltetett latin megfelelője

¹⁴ Legionis Pedestris Krayanae Primus Locumtenes = e megnevezés valószínűleg a (34.) Kray-
gyalogezred (korábban Esterházy) vezérlő ezredesét takarja. Kray Pál 1799-ben lett ennek az alakulatnak az ezredtulajdonosa.

Laczkovics, inclitorum Comitatum Pest, Pilis, et Sólt articulariter unitorum ordinario vicecomite, domino Alexandro Kray Sacrae Caesareae, et Regio Apostolicae Majestatis supremo vigiliarum praefecto, constituto testamenti executore; domino Ladislao Iványi, praetactorum inclitorum comitatum Tabulae Iudiciariae assessore et rationis exactore, atque domino Alexandro Doloviczényi inclytus Comitatus Scepusiensis Tabulae Iudiciariae assessore, et suprafatae civitatis senatore, perlectum publicatum et praenominato domino testamenti executori fine peragenda executionis in origine resignatum est. Datum anno, mense, die et loco suprasignatis.

Coram me Georgio Laczkovich praelibatorum comitatum ordinario vicecomite m. p. et Ladislao Iványi corundem inclitorum comitatum Tabulae Iudiciariae assessore et rationis exactore.

Nach vollzug jenseitigen testaments wurde solches dem universal erben, Franz baron Kray von Krajova u[nd] Topolya, im originale eingehändig. Sig.: Pest, d[ie] 12. März 1804.

L. S. Alexander von Kray kaiser[licher] obristwachtmeister qua executor testamenti – Sua Excellentia Dominus Generalis Rei Tormentariae Praefectus¹⁵ Paulus Liber Baro Kray de Topolya introfertum Testamentum nobis infrascriptis insimul constitutis ad mentem Legis declaravit suam esse ultimam voluntatem in cuius fidem nosmet subscribimus.

Praesentem copiam cum genuino suo originali per me collatam, eidem in omnibus punctis conformem esse testor.

[pecsét] Joannes Páur m. p.
Inclytae Tabulae Regiae Iudiciariae Iur[at]us Notarius

2.

Báró krajovai és topolyai Kray Pál táborszernagy fiókvégrendelete

Pest, 1804. január 17.

Magyar Országos Levéltár, P 643, 16. tétel, 31. csomó, 122. fólió

Nachdeme seit dieser zeit, als ich meinen letzwillige disposition oder testament errichtet habe, die umstände sich einigermaßen verändert haben: folglich in rück-sicht und bezug auf dieselbe, abändere ich auch jene meine disposition wohlbedäch-tig, und obgleich im bettlägerigen zustand, doch bei gesunder vernunft mit-telst nachfolgenden *codicills*¹⁶ und zwar:

In betrif des dritten puncts des vorerwähnten testaments: Werfe ich der adelichen ziehtochter, Francisca v[on] Duesminska, lebenslänglich jährlich nur 400 sage vier hundert gulden aus, bis selbe ledigen standes seye, und verbleiben wird; auf den fall aber ihrer etwanner folgenden verheiratung, sollen ihr statt vorerwän-ten jährlichen 400 gulden, zu ihrer freyen disposition, als eine abfertigung, viertau-

¹⁵ *Generalis Rei Tormentariae Praefectus* = a táborszernagyí rang kissé erőltetett latin megfelelője

¹⁶ *Codicills, codicillus* = fiókvégrendelet. Kötetlen formájú, tanúk előtt kiállított rövid végrendeleti intézkedés, amely azonban csak kisebb jelentőségű részletekről rendelkezhetett, az általános örökös személyét nem változtathatta meg.

send r[hheinische] gulden aus meiner verlassenschafts massa ausbezahlet werden; worüber selbe einen besondere versicherungs schein von mir ausgefertigte, schon auch bei händen hat. Übrigens das übrige, was ich ihrentwegen in meinem testament veranstaltet habe, solle nicht mehr gültig seye, und statt haben.

In betrif des [vier]ten punctes abgedachten testaments: Da meine dort erwähnte schwester, Catharina, verehelicht-geweste Mazure schon gestorben ist, und ihr hinterlassener eheman in meinen gütern sich versorgter behindert: so empfehle ich meinem sohn, Franz baron Kray de Krajov et Topolya, als meinem universal erben, daß er ihm lebenslänglich in versorgung behalte; der tochter aber meiner vorgedachten schwester, namens Catharina, welche noch ledigen standes ist, sollen bei ihrer verheüratung, 50 dukaten, sage fünfzig dukaten aus meiner verlassenschafft verabfolget werden.

In betrif des [sechs]ten punctes solle meinen domestiquen, welche bei mir fünf jahre gedient haben, gulden vier hundert, welche aber kürzere zeit in meinen diensten standen, gulden zwei hundert zufallen. Zu welchen punct ich noch bei füge, daß meiner jetzigen haushälterin, mademoiselle Theresia Mausin, rheinische gulden fünf hundert, zum zeichen meiner erkenntlichkeit für als ein denkzeichen verabfolget werden sollen.

In übrigen bestätige ich mein obbemeldetes testament; urkund dieser meiner eigenen unterfertigung. So geschehen Pesth, den [siebenzehn]ten monaths jä[n]ner 1804.

[pecsét] Paul Baron Kray
Feldhzeugm[eister]

Daß seine Excellenz, herr baron Paul Kray de Krayova et Topolya, feld-zeugmeister, in bettlärligen zustand, doch bei gesunder vernunft, in gegenwart unser als auf sein anverlangen zusammberrufen zeugen, nicht nur seine eigenhändige unterfertigung in vorgesetzten codicill anerkennet, sondern es auf mündlich ferner bestätigt haben, bescheinigen wir mit unserer unterfertigung-signals. Pesth die, mense, anno ut supra.

[pecsét]

Stephanus Tóth
abbas et par[ochus] Pestien[sis]

[pecsét]

Alexander v[on] Doloviczeny
mag[is]r[a]ts-rath
Tobias Belenesy [?]
doctor und oberfeldarzt

Ano [sic] 1804 die 19a Februarii in Libera Regiaque Civitate Pestiensis praesens codicillus, praesentibus et insimul constitutis illustrissimo domino barone Francisco Kray de Krajova et Topolya, filio et universali haerede; reverendissimo domino Stephano Tóth, abbate Beatae Mariae Virginis de Rákony [?] et prefatae civitatis plebano; spectabilibus tandem ac perillustribus dominis Georgio Laczkovics, inelytorum Comitatum Pest, Pilis, et Sólts articulariter unitorum ordinario vicecomite, domino Alexandro Kray Sacrae Caesareae, et Regio Apostolicae Majestatis supremo vigiliarium praefecto, constituto testamenti executore; domino

Ladislao Iványi, praetactorum inclitorum comitatum Tabulae Iudiciariae assessore et rationnis exactore, atque domino Alexandro Doloviczényi inclytus Comitatus Scepusiensis Tabulae Iudiciariae assessore, et suprafatae civitatis senatore, perlectum publicatum et praenominato domino testamenti executori fine peragendae executionis in origine resignatum est. Datum anno, mense, die et loco suprasignatis.

Coram me Georgio Laczkovich praelibatorum comitatum ordinario vicecomite m. p. et Ladislao Iványi eorundem inclytorum comitatum Tabulae Iudiciariae assessore et rationis exactore.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- JUST
1904
JUST, Hauptmann H.: *Briefe des Feldzeugmeisters Paul Freiherrn Kray de Krajova et Topohya an seinen Bruder Alexander von Kray*. Bécs, 1904. (*Mitteilungen des k. und k. Kriegsarchivs. Dritte Folge, VI.*)
- RAINER
1993
RAINER Pál: *Egy XVIII. századvégi festményen ábrázolt cs. kőr. tábornok azonosítása rendjelvénye segítségével: Br. Kray Pál tábornok (1735–1804)*. In: *Turul* 66 (1993) 1–2. füzet 23–28.
- SZILUHÁ
2002
SZILUHÁ Márton: *Bács-Bodrog vármegye nemesi családjai*. Budapest, Heraldika, 2002.
- ZACHAR
2001
ZACHAR József: *Késmárktól a világhírnévig: Kray Pál tábornok (1735–1804)*. In: *Hadsereg, város, társadalom a 15. századtól 1918-ig*. A pozsonyi nemzetközi tudományos konferencia anyagai. Pozsony, 2001. november 14–15. szerk. DANGI, Vojtech–VARGA J. János. Pozsony, Vojenský historický ústav, 2002. 186–204.

A Magyar Nemzeti Múzeum első magyar nyelvű szolgálati utasítása és házirendje (1845–1846)

A különböző szervezeti szabályzatok, házirendek fontos forrásai egy-egy intézmény történetének. Ezekben a belső rendeletekben ugyanis nemcsak egy elvárt, illetve kötelező szabályrendszer jelenik meg, hanem az intézmény szervezeti felépítése mellett az ott folyó élet, a dolgozók mindennapjai.

A Nemzeti Múzeum első szolgálati szabályzatát 1811. április elsején nyújtotta be Miller Jakab Ferdinánd, a múzeum első igazgatója jóváhagyásra a nádornak.¹ A 23 oldalas és 25 szakaszos *Instrukciones generales, et speciales pro Officialibus, et Servitoribus Musei Nationalis* című, latin nyelvű tervezet a nádori levéltárba került.²

Itt maradt fenn (az időrendben második ilyen jellegű) *A' magyar nemzeti Museum tisztviselőinek utasításai 's házi rend* címet viselő, és 1845 tavaszán Kubinyi Ágoston múzeumigazgató által készített szabályzat is, melyet – a hozzá kapcsolódó iratokkal együtt – az alábbiakban közlöm. József nádor 1845. április 16-án rendelte el új házirend készítését.³ Erre azért volt szükség, mert immár a befejezéséhez közeledtek a Nemzeti Múzeum építkezései, és aktuálissá vált a múzeumi gyűjtemények és a személyzet beköltöztetése az új épületbe. Úgy tűnik, Kubinyi már e hivatalos nádori utasítás előtt megkezdhette ez irányú munkálkodását, legalábbis erről árulkodik 1845. március 3-án kelt, Horvát István könyvtárőrnek írt levele, amelyben (március 9-i határidővel) kéri a könyvtárral és személyzetével kapcsolatos véleményét, hogy azt a készülő szabályzathoz felhasználhassa.⁴ Az elkészült szabályzatot az igazgató 1845. május 11-én terjesztette fel József nádornak jóváhagyásra, a magyar nyelvű ügyintézés január elsejei bevezetésének köszönhetően, magyar nyelven.⁵ A húsz oldalas szolgálati utasítást és házirendet a nádor Havas József két oldalt kitevő észrevételeivel kapta kézhez.⁶ A véleményező formai és tartalmi kifogásokat felsorolva több ponton javasolta a szabályzat átdolgozását. Azt, hogy ez mikor és milyen mértékben történt meg, nehéz a jelenleg fellelhető, illetve fennmaradt iratanyag alapján megállapítani, de hogy Kubinyi is szükségesnek tartotta, arra forrásként szolgálhat az István nádornak 1847. november 29-én írt levél, amelyben az áll, hogy az 1845-ben beterjesztett szabályzatot a megváltozott körülményekhez kell igazítani.⁷

¹ BERLÁSZ, 1981. 95–97.

² A nádori levéltárba került (jelzete: MOI, N24 Archivum Palatine. József nádor levéltára. Általános iratok. 461. cs. Museum. 1944/1811.), de jelenleg – valószínűleg 1925 óta – az OSZK Irrattára őrzí (ld. Kigyűjtött iratok. 288/1925. d. ad 97. sz.).

³ MOI, N24 Archivum Palatine. József nádor levéltára. Általános iratok. 493. cs. Museum. 733/845.

⁴ OSZKI 6/845. Saját sz.: 46/845. Kubinyi e levélben már hivatkozik a nádori utasításra, ami ekkor még csak szóbeli lehetett, hiszen azt a nádori kancellária április 16-án adta ki.

⁵ MOI, N24 493. cs. 2287/845.

⁶ MOI, N24 493. cs. 2287/845. Havas József Kubinyi egyik 1850-es levelében *kancellári igazgatóként* szerepel (OSZKI kigyűjtött iratok. 288/1925. d. 252. sz.). Elképzelhető, hogy Havas a nádori kancellária vezetőjeként fogalmazhatta meg véleményét a tárgyalat szabályzattal kapcsolatban.

⁷ MOI, N31 Archivum Palatine. István nádor levéltára. 27. cs. Museumi. 1254/847.

Az 1845-ös utasítás és házirend jóváhagyási folyamata – talán az átdolgozás elmaradása miatt – megakadhatott, úgyhogy Kubinyi Ágoston igazgató úgy döntött, hogy addig is, amíg elfogadják, ideiglenes jelleggel kiadja a múzeumi házirendet. Az 1846. március 28-án kiadott és 22 pontba foglalt ideiglenes házirend⁸ a József nádorhoz korábban benyújtott változathoz képest rövidebb lett, és megálapítható, hogy több ponton eltért attól.

Az 1845-ös szabályzat pontjainak gyakorlati alkalmazására végül valószínűleg csak 1848 elejétől kerülhetett sor, amikor már minden tár a helyén volt az új múzeumépületben, és a rendezett gyűjtemények, a könyvtár kivételével, megnyílhattak a közönség számára.

Források

1.

József nádor⁹ levele Kubinyi Ágoston múzeumigazgatónak¹⁰

Pest, 1845. április 16.

(*Magyar Országos Levéltár. N 24 Archivum Palatinae. József nádor iratai.*

Általános iratok. 493. cs. Museum. 733/845., fogalmazvány)

A Nemzeti Múzeum igazgatójának

Mind inkább közeledvén azon idő, midőn a Nemzeti Museumbéli tisztviselők[ne]k és szolgálknak, e részben kiadott világos utasításom értelmében, a Museum új épületében beköltözniük kellek, itt az idő, hogy általános gondoskodás történjék az iránt, nehogy az eddig tapasztalt rendetlenségek és visszaélések bár miként megújuljanak.

Erre nézve különösen szükséges, hogy mindenek előtt szigorú házi rend dolgoztassék ki, melynek megtartására valamennyi, a Museumban lakozó egyének egyiránt kötelezve legyenek. Ehhez tartozna pedig jelesül az, hogy az annyi költséggel felépült ház minden tekintetben jó és tiszta állapotban tartassék – az egyes lakások semmiképp el ne rúttassanak, a különböző lakók között folytonos béke és nyugalom uralkodjék – idegenek, és a házhoz nem tartozók, az épületben ne türettessenek – a tisztek vagy szolgálk által, úgy nevezett kosztosok fel ne fogadtassanak – állatok[na]k vagy bármi nemű apró marháknak a háznál hely ne engedessék – a rendelendő alkalmatosságokon kívül az illetők által egyéb helyek el ne foglaltassanak, sem valami változások szállásaikon önkényesen ne történjenek – a Museumhoz tartozó mindenféle eszközök épségben hagyassanak, a lakók házi szükségéhez tartozó holmik láb alatt soha se szenvedtessenek, sőt az illető raktárakba behelyeztessenek, szóval mind arra gond legyen, mi a külső csin és a belső rend tekintetében ily nagyszerű nemzeti intézetnél méltán igényelhető.

Cz[ímet]t] Uraságodnak ennél fogva meg hagyaték, hogy a fentebbiek nyomán egy minden tekintetben kimerítő házi rendet kidolgozván ezt jóváhagyás végett ide terjessze fel, egyébaránt addig is kivált a szolgálk és ezek családaira szorossan

⁸ Magyar Nemzeti Múzeum. Irattár. Érem- és Régiségtár iratai. 1. d. sz. n.

⁹ Habsburg József Antal János főherceg (1776–1847), 1796-tól haláláig Magyarország nádora.

¹⁰ Kubinyi Ágoston (1799–1873), régész, természettudós, 1843 és 1869 között a Nemzeti Múzeum igazgatója.

felügyeljen, s a beköltözés alkalmával ezeknek világosan tudtára adja, hogy ha bár mi tekintetben a felsőség parancsai iránt engedetleneknek mutatkoznak, s az eleibők kiszabandó házirendet meg szegik, azonnal szolgálatbóli elbocsájtással lesznek büntetendők.

Midőn egyébíránt cz. U[raságodat] ez alkalommal arról is értesíteném, hogy a mai napon Pollak építő mesterhez intézett rendeletem értelmében addig, miglen a museum épülete körüli munkálatok végkép befejezve nem lesznek, az épület feletti vigyázatot ezentúl is ugyan a nevezett építőmester, policijával együtt viendi, utóbb pedig egy alkalmas ház gondviselőt ajánland, ki cz. Uraságodtőli tökéletes függésben valamint parancsait egyenesen cz. Úr[aságodtől]. veendi, úgy jelentéseit is ugyan oda adandja be.

A levél küzletén: „Letisz[tázva] 845-ik évi Szt. György hó 16-án, Bene m.p.”

2.

Kubinyi Ágoston múzeumigazgató levele József nádorhoz

Pest, 1845. május 11.

(MOL N24 Archivum Palatine. József nádor iratai. Általános iratok. 493. cs. Museum, 2287/845.)

Fenséges Császári Királyi s' örökös Herczeg, Austria Főherczege, s' Magyar Ország Nádorispánja, Kegyelmes Uram!

Fenségednek folyó év Szent György hó 16-án 733. szám alatt hozzám bocsátott kegyes intézvénye következtében, szerencsém van az *l.* alatti csatolmányban kegyes jóváhagyás végett felterjeszteni a' Magyar Nemzeti Museum tisztviselőit és szolgálait érdeklő s' általam készített utasítványokat, melyekben egyszersmind a' Museum épületében lakók és az őr katonaság által megtartandó házi rend is foglaltatik. Bátor vagyok egyúttal alázatosan megjegyezni, hogy ezen utasítványok a' Museum tisztviselői és szolgálai személyzetének nem csupán mostani számához vannak alkalmazava, hanem azon egyénekre is terjesztetek, kikre az intézet állásához képest idővel elkerülhetetlenül szükség lesz, mely időpont bekövetkezéskor könnyű leendő nekik az illető utasítványt ezen kész munkából veendő kivonatban kiszolgáltatni.

Ki egyébíránt magamat Császári Királyi Főherczegségednek magas pártfogásába s kegyelmébe ajánlván, hódoló alázattal s mély tisztelettel vagyok

Császári Királyi Főherczegségednek

Pesten, Május 11-én, 1845.

alázatos engedelmes szolgálja
Kubinyi Ágoston m[anu] p[ro]pria]
a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója

3.

A' magyar nemzeti Museum tisztviselőinek utasításai 's házi rend (MOL N24 Archivum Palatinae. József nádor iratai. Általános iratok. 493. cs. Museum, 2287/845.)

Hogy a nemzeti Museum a közönségre nézve, hasznos intézetté váljék, és ennek tisztviselői hivatásuknak minden módon megfelelhessenek, és a' közönséget ki-elégítsék, szükség, hogy ebben a' rendszer bureaucraticus legyen. –

Egy új rendnek behozatala mindazáltal csak úgy tartathatik fel, ha a' N. Museumi személyzet, a' felsőbb helyről kiadott rendszabásokat, szoroson megtartja, minden igyekezetét arra fordítja, hogy a' haza oly sok áldozatokkal feláldított tudományos nemzeti intézete, mind inkább inkább virágozván, ne csak a' jelennek, de még a' késő jövődönnek is, gazdag gyümölcsöket teremjen. Ezeket előre bocsátván, szükség, hogy a' tisztviselőség magát szoroson e' következő rendszabás-hoz tartsa:

A. Tiszti utasítások

I. Az igazgató tiszti utasítása

1. Fő őrje levén a nemzeti Museumnak, ebben fog minden, akár házi udvari, akár belső kabineti rend összpontosulni, e' szerint
2. Mínekutána a' nemzeti Museum oly intézet, mely önkéntes adakozásokból, és a nemzet által törvényesen kivett pénzbeli összegekből felállított, 's folyvást bővítettük, hogy a haza minden lakosa érdeke továbbá is ébren tartassék, s minden adakozó ajándoka máltányoltassék, szükség, hogy minden a nemzeti Museumnak, akármely osztályába ajándékozott, vagy akármí módon megszerzett, 's illetőleg bejött tárgy, minckelotte, az illető osztálynak beadattatnék, mindenkor előbb az igazgatóságnak mutatassék be 's általa időről időre, a gyűjtemények szaporodásáról – kitevén mendég azt, kitől a tárgy beadott, vagy ajándékozott – a' honi hírlapokban jelentés tétessék.
3. Hogy pedig a hírlapokban, a' nemzeti Museum részéről történendő, akár mi néven nevezendő, vagy akár mi tárgyú hivatalos jelentések, diplomaticus állásukat a' közönség előtt meg tartsák, ezek mindenkor csak az igazgató, vagy ennek helyettese által történhetnek – értetődvén, hogy az illető szak őrci vagy segédjei, szükség esetében e' tárgyban, az igazgatóságnak segéd kezeket nyújtani kötelezettek.
4. Hogy az igazgató hivatásának, 's kiterjedt nagy körének (mely ily intézet mellett mint a' magyar nemzeti Museum, hol oly sok különböző szakú tudomány kincs van letéve, 's annyira elágazik) csak egy részben is megfelelhessen, mindenk előtt szükség, hogy a nemzeti museumi hivatalon kívül, semmi más kenyérkereső hivatalt ne viseljen (kivévén a' megtiszteltetéseket) 's minden igyekezetét és szorgalmát arra fordítsa, hogy a nemzeti Museum, akár tisztjei, akár pedig szolgálai kiszabott köteleységüket pontosan teljesítsék.
5. Minden nap, kivévén az innep- és vasárnapokat, valamint a' szünnapokat, délelőtti 10 órától egész déli 12 óráig a' nemzeti Museum épületé-

ben, a' környülményekhez képest, akár tulajdon szállásán, akár pedig az illető kabinetekbe,¹¹ a' hivatalos tárgyak elintézése végett (kivéven némely rendkívüli eseteket) mulatni tartozik. –

6. Más Museumokban, az illető osztályok bővítésére 's illetőleg szaporítására, bizonyos pénzalapok (dotációk) vannak rendelve, melyekből a' hiányok kipótoltatnak – e' részben, kivéven a' Széchényi országos könyvtárát, mely gróf Széchényi Lajos 400 p[engő]forint alapítványából bővítettük,¹² eddig intézetünknek semmi más pénzalapja nintsen. Addig is, míg e' részben országilag sikeres lépések tételhetnének, szükség volna az úgy nevezett Museumi kézi pénztárat, némely rendkívüli, gyakran előre nem látott 's nélkülözhetetlen tárgyak megszerzése végett és az új Museum épületében megszorodott költségek tekintetéből, legalább évenként 400 p[er]forint felemelni. – Hogy pedig ennek kezelése 's a mire lett fordítása, vi'sga szemmel tartathassék az igazgatón kívül, senkinek sem léssen szabad ezen pénztárból, akár a tisztaság fenntartására, valamit kiadni, ellenben bejelentvén a' szükségek, az illető museumi személyzet által az igazgatónak, ha általa helyeseknek ismértetnek, meg fognak szerzettetni, a kézi pénztárból kifizettetni, 's az illető kabinetü naplóba, vagy házi bútorok leltárába foglaltatni. A' kézi pénztárról pedig, minden kiadásairól hiteles nyugatványok előmutatása mellett, az igazgató $\frac{1}{4}$ évenként Ó Cs. Kir. Főhercegségének, a Kegyelmes Nádornak, mint a nemzeti Museum főpártfogójának számolni tartozik.
7. Ami pedig a nagyobb költségeket kívánó, akár a kabinetü, akár házi szerzeményeket illeti, ezek az illető tisztviselőség által, az igazgatóságunk bejelentvén, általa, ha különben szükségök elismertetik, Ó Cs. Kir. Főhercegségének megszerzettetés végett, fel fognak terjesztetni.
8. Mi a tisztviselőség változásánál való átadást és átvételt illeti, ennek szorosán úgy kellene történni, hogy minden új őr, pontosan rendezett lajstromok mellett, venné által a reá bízott kabinetet, minek az igazgató és egy vagy más Ó Cs. Kir. Főhercegsége által kinevezendő szaktudós jelenlétében, kellene megtörténni, a resignationális oklevelet, mind az átvevő őr, mint pedig az átadó igazgató és melléje rendelt egy vagy több tanúk aláírván. – Minckutána nemzeti Museumunk még mind eddig pontos lajstromokkal, sőt sok tárgyra nézve éppen semmi lajstromokkal ellátva nintsen ezt mostan kéntelenek vagyunk elmellőzni, csupán jövendőben sikereltethetvén.
9. Minden a' felelet terhét magában foglaló szemesség szorosán megkívánja azt, hogy lehetőségig minden, de kivált a kincstári tárgyak súlya és becslése is, ki legyen az illető lajstromokban téve, minek megtartására az igazgató kivált figyelmezzon. –

¹¹ osztályokon

¹² Gróf Széchényi Lajos (1781–1855), a múzeomalapító gróf Széchényi Ferenc legidősebb fia. 1827. május 5-én, Bécsben 10 000 forintos tőkepénzzel alapítványt tett a könyvtár javára. A tőkepénz évi 500 ezüst forintot kitevő kamatából 400 forintot hungarikumok vásárlására lehetett fordítani, a maradék 100 forintot a könyvtár őrének kellett fizetési pótlékul kifizetni.

10. Az oly sokféle tudományos és művészeti tárgyakat magában foglaló Nemzeti Museum, csak úgy mérkőzhetik más kitűnő európai hasonlítottézetekkel, 's csupán úgy felelhet meg nagy hivatásának, ha évről évre lehetőségig minden osztálya bővítették 's az ebben működő tisztviselők gyakorlati ismereteit mind inkább szaporítják – mi főképp úgy érthetik el, ha minden évben az igazgató, vagy maga, vagy pedig egy vagy más egyéne a Museumnak illő napi díjak mellett a kiterjedt tudományok, 's nemzeti Museum érdekében részint a hazában, részint a hazán kívül utazandik, egyik főcéljának tartván mindenkor a gyűjtemények szaporítását, 's az ezekben, még létező hiányok kipótlását. Teljesen lehetővé ennek kivételét a haza rendeinél reményleni, a magyar bőkezűség, kivált ily úton mutatná meg legjobban világos példáját a serény és bőkezű adakozásnak.
11. Az ekképp' behozott mód szerint, leg jobban ki lehetne kerülni az eddig vett gyűjteményi tárgyakért kiadott költségek egy részét, mivel ezeket nagy részt ingyen kereshetnék ki a szakértő nemzeti museumi tisztviselők. –
12. Szükség lesz az illető öröknek lajstromokat nem csak az egyes, hanem a kettős, hármas 'sat. példányokról is vinni, 's ezek, mind addig, még e részben Ő Cs. Kir. Főhercegsége, a Főpártfogó, különösen nem rendelkezik, se ki nem cserélhetnek, más, talán hiányosokért, sem el nem adathatnak, sem oda nem ajándékozathatnak, mire az igazgatónak kiváltképp felügyelni szoros kötelessége leend. –
13. Hogy a' Museum tisztviselői mentek legyenek minden gyanútól, 's állásuk, a' nagy és gyakran könnyen hívó közönség előtt, magok, sőt nagy részt a' nemzeti Museum tetemes kárára, ne veszélyeztessék, minden netalán történhető kicserélések kikerültesse, és több időt nyerjenek az intézet tisztviselői arra, hogy hivatásuknak híven és pontosan megfeleljenek, szorosan eltúlatnak attól, hogy azon szakban, melyben öröködnék, magány gyűjteményeket ne csináljanak 's magokat erősen óvják a' vásárlásoktól, csereberélésektől. Mire jó példával járván maga is elő az igazgató szorosan fel fog vigyázni.
14. Az igazgató ¼ évenként röviden hírlapokban arról fogja a nagyközönséget értesíteni, kik által mi, vagy honnan szereztetett a' N. Museumnak.
15. Az említett rövid tudósításon kívül még minden évben egy nemzeti museumi folyóirat név alatt kiadandó munkában az intézet gyarapodásáról 's új felfedezésekről, szükség lesz az igazgató befolyásával a N. Museum tisztviselőinek tudományos értekezéseket írni, 's ezekkel a jelesebb vagy kitűntető, akár tudományos, akár művészeti tárgyakat, hogy idővel a feledékenység örvényébe ne essenek, a nagyvilággal tudatni. Így nyerhet csak tudományos irányt nemzeti intézetünk, 's így felelhet meg igazán valódi hivatásának.
16. Fel fog arra ügyelni az igazgató, hogy az illető örök vagy segédörök, különben is eltúlatván a magány gyűjteményektől – semmiféle gyűjteményi tárgyak, akár kicseréléseibe, akár megvásárlásaiba, akár pedig el-

adásokba, se magok, sem pedig a Nemzeti Museum részéről, bele ne bocsátkozzanak.

17. Hogy az intézet becse ne veszélyeztessék 's a' nagyközönség ettől el ne idegenedjék, fel fog szoroson mind maga az igazgató, mind pedig az örök ügyelni, hogy a látogatók az illető szolgálak által, ne zsaroltassanak, 's elégedjenek meg mindenkor azon jutalommal, melyet netalán nékik valaki, különben is kötelességi szolgálatukért, önként ad. –
18. Hogy a' fő felvigyázat pontosabban legyen, az igazgató, mind télen, mind nyáron a Museum épületében tartozik lakni, 's eltávózása végett tovább három napnál, mi csak rendkívüli esetekben történhetik, 's ilyenkor mindég az ideigleni igazgatást a Museum legöregebb őrijére bízván, mindenkor Ő Cs. Kir. Főherczegségétől, a' N. Museum Főpártfogójától fog eltávózási szabadságot kérni.
19. Minden ¼ évben elnöksége alatt tartani fog museumi gyűlést, melyen minden nevezetesebb, és közérdekűbb tárgyak fel fognak vétetni, 's ezek jegyzőkönyve Ő. Cs. Kir. Főherczegségének a' Nádornak felterjesztetni. –
20. Minden igyekezetét oda fordítsa, hogy mind a' Museum tisztjei, mind pedig szolgálái közt kívánt egyetértés, közbizalom tartassék fenn, 's mindenki kitűzött kötelességét pontosan teljesítse.

II. Könyvtári ör és segédjének, ki egyszersmind igazgatói titoknok leend, tisztí utasításai¹³

A' Könyvtár a' közönség használatára lévén rendelve, ebből kirekeszteni senkit sem lehet, 's hogy ez kitűzött nagy hasznú céljának megfelelőhessen kezelése egy örre, egy segédörre, ki egyszersmind igazgatói titoknok leend, egy írrokra és szolgálára következő utasítással bizatik:

1. Mindenek előtt szükség, hogy a könyvtár, melyhez a levelestár is fog tartozni, úgy állíttassék fel, hogy külsőleg is mutasson valamit, tudományos szakokra legyen elosztva, egyébiránt abban a kíváncsi idegének, vagy olvasó számára mindent rögtön fellehessen találni.
2. Fő kötelessége lesz az őrnök a könyvlajstromokat pontosan elkészíttetni, 's ezeket mindenkor rendben tartani.
3. A' könyvtár felvigyázása ugyan az örre bizatik, nem lészen neki mindazáltal szabad valamit ezen osztály részére megvenni, vagy kicserélni, a nélkül, hogy ezt az igazgatónak jelentené.
4. Ha valami a' N. Museum részére ajándokképpen hozatik hozzá, azt el ne fogadja, hanem azonnal az igazgatóhoz utasítsa, ennek várván el az iránti rendeléseit.
5. A' rendes naplón kívül tartozik tudományosan rendezett lajstromokat, nem csak az anyakönyvtári gyűjteményekről, hanem a' duplicatumokról is, tisztán és csinosan írva vinni, 's ezeket mindenkor, a mikor kívántatni fog az igazgatósnak előmutatni.
6. A' leveles és kéziratok tárát nagyobb biztosság végett, mindenkor elcsukott szekrényekben tartsa, 's ezeknek kulcsait csak a segédörnek

¹³ A könyvtári rendelkezéseket *modern* átírásban már közölte: BERLÁSZ, 1981. 284–285.

adhatja ki. Kinyitásuk és megszemléltetésük pedig tekintélyes, biztos, vagy tudomány értő személyek számára csupán a nevezettek közül egy vagy másik jelenlétében történhetik. –

7. Az őrizete alatti termek kulcsait mindenkor magánál tartsa, 's hetenként bizonyos napokon és órákban, midőn t. i. osztálya látható lesz a nagyközönség által, maga vagy segédőrije és a szolga segítségül pedig egy udvarszolga is jelen legyenek.
8. Minden nap, kivéven a tisztogatási, azaz szombat, az ünnep és vasárnapokat, reggeli 9 órától, déli 1 óráig, kivéven talán némely rendkívüli eseteket, vagy más hivatalos elfoglalásokat, melyeket mindazáltal az igazgatónak tudnia kell, az őr vagy segédőrije az olvasó terem melletti dolgozószobában, az írnök pedig és szolga, az olvasó teremben munkálkodva, jelen lenni tartoznak.
9. Kiváltképp megkívánván ezen osztály a szemességet és hív felvigyázást, meghagyatik az őrnök ('s ha lehetséges a segédőrnök is) hogy lakását mind nyárra, mind télre a Museumba tegye által, 's lakásáról egy napon túl egész három napig, csak az igazgató tudtával távozhatik el, ha pedig ezen túl akarna eltávozni, ez iránt mindenkor a Magyar Nemzeti Museum Főpártfogójától, Ó Cs. Kir. Főherczegségétől, tartozzék az igazgatóság útján, engedelmet kérni.
10. Az 1836-i országgyűlése határozatánál fogva, a Nemzeti Museumból akár mi tárgyat költsön kiadni, vagy kicserélni, akárkinek is, semmi szín alatt szabad nem lészen. Ide nem értvén a kettős példányokat, melyek Ó Cs. Kir. Főherczegsége, a kegyelmes Nádor helyben hagyásából, országgyűlési engedelem nélkül is kicseréltethetnek. –
11. A' termek kulcsait magánál tartván az őr, a segédőrnök ugyan szabadon, a szolganak mindazáltal csupán kiszabott órákra adhatja, 's ezek kitelvén, ismét magához veszi.
12. Este gyertyavilágánál, vagy setétben sem magának, sem a' szolganak, a kabinetbe menni nem lesz szabad. –
13. A' kabinet ablak tábláit a' káros por ellen, mindenkor betéve tartassa, csupán a' szemlélskor nyitvatván azokat ki. –
14. A' szolga fél napon túl az őr híre nélkül soha se merjen a Museum épületéből eltávozni.
15. A' könyvtári kabinet minden héten két nap, reggeli 9 órától 1-ig a nagyközönségnek oly formán szabadon nyitva fog állni, hogy egyszerre többen 12 személynél be ne eresztessenek, a szolga által illően emlékeztessenek az együtt maradásra, valamint arra, hogy a földre ne köpjének, semmihez ne nyúljanak. Mivel pedig alig lehetséges, hogy több termekben egy szolga, ha mindjárt jelen lesz is az őr vagy segédőrije a látogatókat, kik közt olyanok is lehetnek, kiktől méltán tarthatni a rontástól vagy épen a lopástól is, kivált ha elszélednek, szemmel tarthassa, melléje rendeltetik még segítségül egy udvarszolga, a kabinetekbe fel 's alá járandó. –
16. Az olvasószoba a' nagyközönség számára minden nap reggeli 9 órától délutáni 1-ig kivéven az innep, vasárnap és tisztogatási szombat napot, valamint a szünnapokat t. i. pünkösöd előtt 3 hétig és 15-ik Augustustól

1-ő Octóberig mely időben az általános tisztogatások és kiporoztatások fognak történni, nyitva lesz. Minden olvasó vendég kényelme 's jobb rend fenntartása végett, függni fog benne egy óra 's egy fekete táblán az olvasás és könyvtári rövid szabályok.

17. Az olvasás órája után az írrok minden könyvet az olvasó szobából, az ő szobájába fogja következendő olvasási napig és óráig letenni, 's midőn egészen kiolvastatott, tékájába visszahelyeztetű. –
18. Fel fog az őrvigyzni, hogy az írrok, kitől megkívántatű, hogy jó és sebes írű, több nyelvet tudű és tudományos jűzan életű legyen, minden nap, kivévű az innep, vasárnap és szombat napokat, legalább 7 óráig a Nemzeti Museum ügyében foglalatoskodtassék – egyébiránt jűzan életű, csendes viseletű és engedelmes legyen.
19. Fel fog továbbá arra ügyelni az őrv, hogy az írrok fél napon túl a Museum épületéből az ő, egy napon túl az igazgatű, 3 napon túl pedig ő Fűherczegsége a Nádor engedelmű nélkül el ne maradjon.
20. Fel fog az őrv arra ügyelni, hogy a' szolga mindenkor hon háljon 's jűzan, becsűletes, munkás életet viseljű, és többi társaival egyetértésben éljű.
21. A' kabinet szolgája által minden szombaton ki fogja a termeket, minden olvasű nap delutáni órákban pedig, az olvasű és őrszobát tisztán sűpörtetni, az ablakokat és szekrényeket leporoztatni. –
22. Tekintélyes, tudományos, idegen, vagy éppűen külföldi személyeket, kik soká Pesten mulatni nem szándékoznak, a kiszabott rendes napokon kívűl is bevezethetű a' kabinetbe az illetű őrv, segédűrje, vagy más erre az alkalomra általa megbízott két tisztűtarsa. –

III. Régiség és pénzgyűjtemény-osztályi őrv, tisztű utasításű

A' számtalan ékességekű 's különbféle kisebb és nagyobb, gyakran egymáshoz hasonló sok tárgyűl összeállított kincs, régiségek és pénzek gyűjteményű, kiterjedt tudományos ismeret mellett tiszta kezelést és munkás és fáradhatatlan szorgalmat kíván.

E' szerint szűkség, hogy a kinevezett kincstári őrv magát szorosán e' kövűtközűkhöz tartsa:

1. Minden gyanű kikerűlése végett semmi oly tárgyűkből, melyenek őrizetere bizattak, magány gyűjteményt tennie, annyival inkább ezekkel kereskedést, vagy csereberélést űznie, nem lesz szabad. –
2. A' nemzeti Museum részere valamit megvenni, vagy cserélűni a' nélkül, hogy ezt az igazgatűnak jelentenű, nem lesz szabad. –
3. Ha valami a nemzeti Museum részere ajándokképen hozatűk hozzá, azt el ne fogadjű, hanem azonnal az igazgatűsághoz utasítsű ennek várván el az irántű rendelésűt. –
4. Minden tárgyűra, mely a gyűjteményben fel fog állítatni, lehetőségig kis czédulára fel kell írnia, mikor, ki által ajándékozatott, vagy hol találtatott 's micsoda.
5. A' rendes naplűn kívűl, melybe lehetőségig a tárgyak, kivált a pénzek és kincsek súlyát is ki fogja tenni, tartozik tudományosan rendezett lajst-

- romokat, nem csak az anyagyűjtemény tárgyairól, hanem a' duplicatumokról is, tisztán és csinosan írva vinni, 's ezeket mindenkor, a' mikor kívántatni fog, az igazgatóságának előmutatni.
6. A' nagyobb becsű tárgyakat mindenkor zár alatti szekrényekben tartsa, 's ezeknek kulcsait a szolgának magának soha se adja által, kinyitásuk pedig addig is, míg ezen osztályhoz egy segédőr neveztetik ki, csupán általa tudományértő, vagy tekintélyes és biztos személyek számára történhetik.
 7. Az őrizete alatti termék kulcsait mindenkor magánál tartsa, 's hetenként bizonyos napokon és órákban, midőn t. i. osztálya látható lesz, a' nagyközönség által, a szolgán kívül maga is ott legyen 's a tudományos kérdések iránt a búvárkodó, tudományértő vagy kedvelő nézőknek tanulságos felvilágosítást adjon.
 8. Minden nap, kivéven a tisztogatási, az innep és vasárnapokat, reggeli 9 órától délutáni 1-ig kivéve talán némely rendkívüli eseteket, vagy más hivatalos elfoglalásokat, melyeket mindazáltal az igazgatóságának tudnia kell, a kabinet melletti dolgozó szobájában munkálkodva, jelen lenni tartozik. –
 9. Egy osztály sem kívánván jobban a szemességet és hív felvigyázást, mint ez, szoroson meghagyatik az őrnök, hogy lakását mind nyárra, mind télre a Museumba tegye által 's lakásáról egy napon túl egész három napig csak az igazgató tudtával távozhatik el, ha pedig ezentúl akarna eltávozni, ez iránt mindenkor a Magyar Nemzeti Museum Főpártfogójától, Ő Cs. Kir. Főherczegségétől, tartozzék az igazgatóság útján engedelmet kérni.
 10. Hogy az őr hivatásának tökéletesen megfelelhessen, a' Nemzeti Museumi őri hivatalnál egyéb kenyérkereső hivatalt, a' milyen p[éldának] o[káért] az ügyvédi, professori 'sat. viselnie, szabad nem lészen. Ide nem értvén mindazáltal a megtiszteltetéseket, melyenek például a' táblabírótság, Doctoratus, valamely tudós társaság, vagy hasznos intézet tagtársi czíme 'sat.
 11. Az 1836-i országgyűlése határozatánál fogva a' Nemzeti Museumból, akár mi tárgyat költsön kiadni, akárkinek is, semmi szín alatt szabad nem lészen. Ide nem értvén a kettős példányokat, melyek Ő Cs. Kir. Főherczegsége, a kegyelmes Nádor helybenhagyásából, országgyűlési engedelem nélkül is kicserélthetnek.
 12. A' termék kulcsait magánál tartván, a' szolgának csak kiszabott órákra adhatja, 's ezek kitelvén, ismét magához veszi.
 13. Este, gyertyavilágnál, vagy setétben, sem magának, sem a szolgának, a kabinetbe menni nem lesz szabad, kivéven talán valami váratlan veszedelmet p. o. betörést, vagy tűzveszélyt. –
 14. A' kabinet ablak tábláit a káros por és világosság ellen, mindenkor betéve tartassa, csupán a' szemléléskor nyitvatván ki. –
 15. A kabineteken levő ablakokat tiszta levegő beeresztése tekintetéből olykor, és midőn a termék tisztítatnak – minek minden héten két napon történnie kell, nyitva tartassa.

16. A kabinet minden héten két nap, reggeli 9 órától délutáni 1-ig a nagyközönségnek oly formán szabadon nyitva fog állani, hogy egyszerre több 8 személynél be ne eresztessék, utánok pedig az ajtó mindenkor becsukatassék, 's csupán midőn ezek már áttekintették a gyűjteményeket, eresztethetnek be mások. Mivel pedig alig lehetséges, hogy több termekben egy szolgál, ha mindjárt jelen lesz is az Őr, a látogatókat, kik közt olyanok is lehetnek, kiktől méltán tarthatunk a' rontástól, vagy éppen a lopástól is, kivált ha elszélyednek, szemmel tarthassa, melléje rendeltetik még segítségül egy más kabineti szolgál, a belső termekbe fel 's alá járandó és őrködendő, szinte egy házi szolgál oly végből, hogy az ajtónál őrködjék 's a' pálczákat, esernyőket, napernyőket, melyekkel a látogatóknak bemenni szabad nem lészen, átvehesse, ezekre visszajövetelökig felvigyázandó. –
17. Köteles leend a' kabinet szolgálja, előforduló alkalommal, egész illendőséggel arra figyelmeztetni és kérni a' látogató vendégeket, hogy mindenkor együtt maradjanak, kézbe semmit ne vegyenek, semmihez se nyúljanak és a földre ne köpjének. Mi szinte általános figyelem végett, fel fog egy kifüggesztendő táblára íratni. –
18. A' szolgál fél napon túl az űr híre nélkül soha se merjen a Museum épületéből eltávozni.
19. Fel fog az űr arra ügyelni, hogy a' szolgál mindenkor hon háljon, 's józan, becsületos, munkás életet viseljen és többi társaival egyetértésben éljen.
20. Fel fog szinte az űr arra ügyelni, hogy a szolgál, a kabinetet, nála, vagy valamely más tiszt nélkül, senkinek se mutassa. –
21. S kabinet szolgálja által minden héten két nap ki fogja a termeket tisztán söpörtetni, az ablakokat és szekrényeket leporoztatni.
22. Tekintélyos, tudományos, idegen, vagy éppen külföldi személyeket, kik soká Pesten mulatni nem szándékoznak, a kiszabott rendes napon kívül is bevezetheti a kabinetbe az illető űr, vagy más, erre az alkalomra általa megbízott, két tiszttársa.
23. Szünnapokul ezen osztálynak (mely alkalommal a gyűjtemények és szekrények kitesztíttatnak) a rendes innep és vasárnapokon kívül, pünkösd előtt 3 hét 's egész September hónap engedtetik meg. –

IV. Természet osztályi űr és segédűr tisztí utasítása

A' természet osztály és mőgyártmányi (technológia) gyűjteményei, a legkiágazottabbak levén, kiterjedt tudományú ismeretet, 's hogy kitűzött céljuknak megfelelhessenek, ezek kezelése 's a közönség általi célirányos használata, nagy pontosságot és szorgalmat kíván.

Természeti állásuknál fogva, legcélszerűbben felosztatnak:

1. A mőgyártmányi,
2. Fűvészetí,
3. Ásványi és földismeí (Geologia)
4. Gerninczes állatokra (wirbel Thiere)
5. Gerincztelen állatokra (wirbellose Thiere);

Csaknem lehetetlen, hogy egy férfiú, mind ezen szakokba egyformán jártas legyen, 's hivatásának, mint tudomány előmozdítója és őr, tökéletesen megfelelhessen. Szükség e' szerint, hogy ezen kiterjedt nagy osztály, a környülményekhez képest, három tisztre oly formán bizassék, hogy az első, jelenleg Szadler József,¹⁴ a' növény- és ásványgyűjtemények, Frivaldszky Imre¹⁵ segédőr, a' gerincztelen állatok és műgyártmányok, Petényi Salamon¹⁶ segédőr pedig, a gerinczes állatok és a' csontváz gyűjtemények felett őrködjének. Összpontosulás tekintetéből azonban, minden rendelések, melyel akár Nádor, Ő Cs. Kir. Főhercezségétől, akár az igazgatótól magától ezen osztályhoz érkeznek, Szadler József őrhöz, vagy ennek távollétében az öregebb segédőrhöz, fognak intézteni, 's az őr lesz az egész kabinet, valamint az ennél használandó írnok és ide rendelt szolgál, rendben tartásáért kiváltképp felelős.

Mi pedig a' kitömőt illeti, a' ki nélkül az emlősállatok, madarak és az oly annyira szükséges csontvázak gyűjteménye, csak silányul állhat fel, ez egyenesen Petényi Salamon segédőrré, mind ezen osztály mellé rendelt tisztre, oly formán bizatik, hogy a kabinet érdekében őt, mind helyben, mind pedig tudományos kirándulásaiban és utáiban, mindenkor haszonnal foglalatostkoddassa. Ezeket előre bocsátván, az őr és segédjei magokat szorosán e következőkhöz fogják tartani:

1. Minden gyanú kikerülése végett, semmi oly tárgyakból, melyeknek őrizetükre bizattak, magány gyűjteményt tenniök, annyival inkább ezekre kereskedést, vagy csereberélést üzni nem lesz szabad.
2. A nemzeti Museum részére valamit megvenni, vagy cserélni a' nélkül, hogy ezt az igazgatónak jelentenék, nem lesz szabad.
3. Ha valami a nemzeti Museumnak ajándokképp hozatik hozzájuk, azt el ne fogadják, hanem azonnal az igazgatósághoz utasítsák, ennek várván el az iránti rendeléseit.
4. Minden tárgyra, mely a' gyűjteményben fel fog állítani, lehetőségig kis czédulára fel kell írniök, ki által ajándékozott, vagy hol találtatott 's micsoda.
5. Rendes naplón kívül, tartoznak tudományosan rendezett lajstromokat, nem csak az anyaggyűjtemény tárgyairól, hanem a duplicatumokról vagy triplicatumokról is, tisztán és csinosan írva, vinni, 's ezeket mindenkor, amikor kívántatni fog, az igazgatóságnak előmutatni. –
6. Lehetőségig mindent üveg alatt elzárt szekrényekben tartsanak, 's kivált a' nagyobb becsű tárgyak, melyeknek a' ritkább ásványok; kultsait a szolgának magának soha se adják által, kinyitásuknál pedig mindenkor valamelyik közülük, vagy elfoglaltatásuk esetében, valamely általuk megkeresendő nemzeti museumi két tisztviselő, jelen legyen. –

¹⁴ Sadler József (1791–1849), botanikus. A Nemzeti Múzeumban 1820-tól dolgozott, először mint segédőr, majd 1821-től múzeumi őrként vezette a Természettajzi Tárat. Kubinyi Ágoston múzeumigazgatótól távollétében több ízben helyettesítette.

¹⁵ Frivaldszky Imre (1799–1870), zoológus, botanikus, akadémikus. 1822-től a Nemzeti Múzeum segédőre, 1850-től a Természettajzi Tár őre, azaz vezetője 1851-es nyugdíjba vonulásáig.

¹⁶ Petényi Salamon János (1799–1855), ornitológus, evangélikus lelkész. A magyar tudományos madárta meg alapítója, akadémikus. 1834-től a Nemzeti Múzeum Állattárának segédőre, 1850-től tiszteletbeli őre.

7. Ezen egész osztály kabinet kulcsait mindenkor az őr tartsa magánál, 's hetenként bizonyos napokon és órákban, midőn t. i. ezek láthatók lesznek a nagyközönség által, a' szolgán kívül, maga és két segédőr is ott legyenek 's a tudományos kérdések iránt a bűvárkodó, tudományértő, vagy kedvelő nézőknek, tanulságos felvilágosítást adjanak.
8. Minden nap, kivéven a tisztogatási, az innep és vasárnapokat, reggeli 9 órától délutáni 1-ig, kivéven talán némely rendkívüli eseteket, vagy más hivatalos elfoglaltatásokat, melyeket mindazáltal az igazgatóságnak tudnia kell, a kabinet melletti dolgozószobában munkálkodva, jelen lenni tartoznak.
9. Nagyobb pontosság tekintetéből meghagyatik az őrnek és segédőröknek, hogy lakásukat mind nyárra, mind télre a' Museumba tegyék által, 's lakásukról egy napon túl egész három napig csak az igazgató tudtával távozhatnak el, ha pedig ezentúl akarnának eltávozni, ez iránt mindenkor a Magyar Nemzeti Museum Főpártfogójától Ő Cs. Kir. Főherczegségétől tartozzanak, az igazgatóság útján, engedelmet kérni.
10. Hogy az őr és segédőrök hivatásuknak tökéletesen megfelelhessenek, a nemzeti museumi hivatalokon kívül, egyéb kenyérkereső hivatalt, a' milyen p. o. az ügyvédi, professori 'sat. viselni szabad nem leszen. Ide nem értvén mindazáltal a megiszteltetéseket, milyenek például a tábla-bírótság, Doctoratus, valamely tudós társaság vagy hasznos intézet tagtársi czíme 'sat.
11. Az 1836-i országgyűlése határozatánál fogva a' nemzeti Museumból, akármi tárgyat költsön kiadni, vagy kicserélni akárkinek is, semmi szín alatt szabad nem leszen. Ide nem értvén a' kettős példányokat, melyek Ő Cs. Kir. Főherczegsége, a' kegyelmes nádor helybenhagyásából, országgyűlési engedelem nélkül is, kicserélthetnek.
12. Az őr a' termék kulcsait magánál tartván a' segédőröknek ugyan szükségökhöz képest kiadhatja, de a szolgának csak kiszabott órákra, 's ezek kitelvéen, ismét magához veszi. –
13. Este, gyertyavilágnál, vagy setétben, sem magának az őrnek, sem a segédőröknek, szóval senkinek sem leszen szabad a' kabinetbe menni, kivéven talán valami váratlan veszedelmet, p. o. betörést, vagy tűzveszélyt.
14. Az őr a kabinet ablak tábláit a' káros por és világosság ellen mindenkor betéve tartassa, csupán a' szemléléskor nyitvatván ki.
15. A' kabineteken levő ablakokat tiszta levegő beeresztése tekintetéből olykor, és midőn a' termék tisztítatnak, - minek minden héten két napon történnie kell, nyitva tartassa. –
16. A' kabinet minden héten két nap reggeli 9 órától délutáni 1-ig, a' nagyközönségnek szabadon nyitva fog állani, mely alkalommal a' jelenlevő tisztek az idegeneket illőleg fogadják, 's mind magok, mind pedig a' szolgálta által, fel fognak arra vigyázni, hogy a' tárgyakat, sem kézzel, sem más eszközzel senki ne érintse, 's nagyobb tisztaság tekintetéből senki a' padolatra ne köpködjön és csizmáját kívül jól leporoztassa. Segítségül a' szolgálta mellé a' kinyitási időre egy házi szolgálta fog oly végből az ajtóhoz rendeltetni, hogy ez a' bejövő idegeneket szemmel tartsa, 's

tőlök a pálczákat, esernyőket, napernyőket, melyekkel a' látogatóknak bemenni szabad nem lészen, átvehesse, ezekre visszajövetelökig felvi-gyázandó.

17. A' szolgál fél napon túl az őr híre nélkül soha se merjen a' Museum épületéből eltávozni. –
18. Fel fog az őr arra ügyelni, hogy a' szolgál a' kabinetet, nála, vagy vala-mely más tiszt nélkül, senkinek se mutassa.
19. Fel fog szinte arra is ügyelni, hogy a' szolgál mindenkor hon háljon, 's józan, becsületes, munkás életet viseljen és többi társaival egyetértés-ben éljen.
20. A' kabinet szolgálja által minden héten két nap ki fogja a' termeket tisztán söpörtetni, az ablakokat és szekrényeket leporoztatni. –
21. Tekintélyes, tudományos, idegen, vagy éppen külföldi személyeket, kik soká Pesten mulatni nem szándékoznak, a' kiszabott rendes napokon kívül is bevezetheti a kabinetbe az illető őr, vagy más erre az alkalomra általa megbízott két tisztársa. –
22. Szünnapokul ezen osztálynak (mely alkalommal a gyűjtemények és szekrények kitisztítatnak) a' rendes innep és vasárnapokon kívül Pün-kösd előtt 3 hét 's egész September hónap engedtetik meg. –

V. Képcsarnoki őr tisztí utasítása

A' nemzeti Museumban létező Kép és Szobor-tár, mint szelídebb századunk 's míveltségi haladásunk nagybecsű emléke, részint ízlés terjesztés tekintetéből, ré-szint nemes buzdításul, a' nagyközönségnek, kívánt óvatossággal használatul fog állani. Hogy pedig a' kitűzött célznak megfelelhessen, egy műértő festő örködésé-re bizatuk, minek következő léend utasítása:

1. A' képtár célszerű elrendezése a' szerint, a' mint egy, vagy más kép, több vagy kevesebb világosságot igényel.
2. A' mennyire lehet a' képtárnak iskolákrai felosztása.
3. A' képek és szobrokkal gyöngéd bánásmódot, nem csak maga köteles tudni, hanem a képtár szolgát is, ezen szükséges ügyességre betanítsa. –
4. A' kép alapja legyen fa, vagy vászon, a' hideg és meleg összehúzó 's tá-gító erejénél fogva, gyakori változás alatt lévén, nem különben a' falak kigőzölgései, többször penészt 's onnan eredő rombolást hozhatván elő, e' bajt mindjárt kezdetben háírtsa el.
5. Az eddigi, bármí ok miatt megsérült, úgy szinte részint az idő, részint por 's nedvesség miatt elszennyesedett 's romlásnak induló képeket ki-javítja. –
6. A' képeknek 's szobroknak becsét, érdemét 's történetét tudományos szempontból is tudni és ismerni köteles.
7. Rendes naplón kívül, hivatalos jegyzőkönyvet viszen, melyben, minden kép és szobor eredete, nagysága, tartalma, története feliratik, 's ezeket mindenkor, amikor kívántatni fog, az igazgatóságnak előmutatja.
8. A nemzeti Museum részére valamit megvenni, vagy cserélni a nélkül, hogy ezt az igazgatónak jelentené, nem lesz szabad.

9. Ha valami a' Museum részére ajándokkép hozatik, azt el ne fogadja, hanem azonnal az igazgatóságához utasítsa, ennek várván el az iránti rendelkezéseit.
10. Minden kép vagy szobor mellé, mely a gyűjteménybe fel fog állítani, kis cédulára fel kell írni, ki munkája 's ki által ajándékozottatott. –
11. Az őrizete alatti termek kulcsait mindenkor magánál tartsa, 's hetenkint két nap, reggeli 9-től 1-ig midőn t. i. osztálya látható lesz a nagyközönség által, a szolgán kívül maga is ott legyen, a vendégeket illőleg fogadja, 's a' ki valamely kép, vagy szobor iránt tőle ismeretet kívánna szerezni, értesítse. De egyszersmind szorosán felügyel és szolgálja által felvigyáztat, hogy a képeket és szobrokat, sem kézzel, sem más eszközzel senki ne érintse, 's nagyobb biztosság tekintetéből, senki a padolatra ne köpködjön és csizmáját kívül jól leporoztassa.
12. Minden nap, kivéven a tisztogatási, az innep és vasárnapokat, reggeli 9 órától, délutáni 1 óráig, kivéven talán némely rendkívüli eseteket, vagy más hivatalos elfoglalásokat, melyeket mindazáltal az igazgatóságnak tudnia kell, a kabinet melletti dolgozó szobájában, a' hol a kezdőknek kiszabott időben, rajz és festészeti órákat is adhat, munkálódva, jelen lenni tartozik.
13. Az 1836-i ország gyűlése határozatánál fogva a' nemzeti Museumból akármi tárgyat költsön kiadni, akárkinek is szabad nem lészen, ha valaki a képcsarnokból valamit másolni kívánna, csupán az őr felelősége mellett, ezt az ügy nevezett másoló, vagy képjavító szobában teheti.
14. Az őr lakása mind nyárra, mind télre a' Museumba lészen, 's erről egy napon túl egész három napig csak az igazgató tudtával távozhatik el, ha pedig ezentúl akarna eltávozni, ez iránt mindenkor a' Magyar Nemzeti Museum Főpártfogójától tartozzék, az igazgatóság útján engedelmet kérni. –
15. Este, gyertyavilágnál, vagy setétben, sem magának, sem a' szolgának a kabinetbe menni nem lesz szabad, kivéven talán valami váratlan veszedelmet p. o. betörést, vagy tűzveszélyt.
16. A termek kulcsait magánál tartván az őr, a' szolgának csak kiszabott órákra adhatja, 's ezek kitelvéen, ismét magához veszi.
17. A' kabinet ablak tábláit, a káros por és világosság ellen, mindenkor betéve tartassa, csupán a szemlélskor nyitvatván ki.
18. A' kabineteken levő ablakokat tiszta levegő beeresztése tekintetéből olykor, és midőn a termek tisztítatnak – minek minden héten két nap történni kell, nyitva tartassa.
19. A' szolgálja fél napon túl az őr híre nélkül soha se merjen a' Museum épületéből eltávozni.
20. Fel fog arra ügyelni, hogy a' szolgálja mindenkor hon háljon, 's józan, becsületes, munkás életet viseljen, és többi társaival egyetértésben éljen.
21. A' kabinet szolgálja által minden héten kétszer ki fogja a' termeket söpörtetni, az ablakokat, képeket és szobrokat leporoztatni. –
22. Tekintélyes tudományos, idegen, vagy éppen külföldi személyeket, kik soká Pesten mulatni nem szándékoznak, a kiszabott rendes napokon

kívül is bevezetheti a' kabinetbe az illető őr, vagy más, erre az alkalomra általa megbízott tisztára.

23. Szünnapokul ezen osztálynak (mely alkalommal a' képek és szobrok kitisztítatnak) Pünkösöd előtt 3 hét 's egész September hónap engedtetnek meg. –

B. Házi rendtartás a tisztek és házi szolgák számára

1. Szükség, hogy az épület külső és belső tisztán tartása szabályai, mind a tisztek, mind a szolgák, mind az örökös katonaság által megtartassanak.
2. A' szolgák gyermekei az épület falait bemázolni, vagy karcolni ne próbálják.
3. A' ki szállásán ablakát betöri, vagy ajtaja pléhét elrontja, kálháját betöri, maga költségén tartozik elkészíttetni.
4. A' lármás multságok, devernák,¹⁷ részegeskedésektől, ment legyen az épület 's minden lakosai.
5. Szállást idegennek, kivált pénzért, senki a' Museum lakói közül kiadni ne merjen. –
6. Kotsikat, szekereket fél napon túl az épületben megszenvedni senkinek szabad nem léssen, mire a kapus tartozik felügyelni.
7. Este, kivált gyertyavilágnál a kabinetekbe menni senkinek szabad nem léssen, kivéven a tűzveszélyt, betörést vagy más rendkívüli esetet.
8. Szinte a padlásra szorosán tiltatuk a gyertyával való menetel, 's ennek kulcsa mindenkor a kapusnál léssen, és mindenki szükség esetében, tőle fogja elkérni, és ismét néki visszaadni. –
9. A' pinczébe setétbe csak lámpással lehet be menni, 's a főajtók kulcsai a kapusnál őriztetnek 's nyárba 10, télbe 7 órakor általa bezáratnak.
10. A' folyósokon levő ablakokat a' nagy szél által következhető romlás elhárítása tekintetéből kinyitni csak rendes időben lesz szabad. Ezeket a' két udvarszolga szemmel tartván, szorgalmasan és tisztán le fogja seperni 's éjszakára mindenkor betenni.
11. A belső udvarok tisztán tartása, minden folyósok, lépcsők söprése, a kapus és udvarszolgák kötelességeikhez fog tartozni, ennek egyébiránt reggeli 9 óráig mindég meg kell történni. –
12. Minden házigazda cselédje, valamint az udvarszolgák is, tartoznak a' gyűlt szemetet, kijelelendő helyre szórní, mit a kapus szemmel fog tartani, 's midőn meggyűlik, a Museum udvarából kivitetni.
13. A' havat addig is, míg elvitethetik, a kapus és a' házi szolgák, tartoznak rakásokra felhányni. –
14. A' külső udvart 's ennek útjait a' kapus és udvarszolgák tartoznak tisztán és rendben tartani.
15. Az árnyékszékbe nem lesz szabad nagyobb rongyokat, nagyobb csomó papirost, szalmacsutakokat, akárminemű szemetet, üveget, törrött edényt, szóval, mi a rendes lefolyást hátráltatná, vagy éppen megre-

¹⁷ tivornyák

- keszteni, behányani. A' magány árnyékszék tisztán tartása, minden házigazda cselédje kötelessége. A nyilvános árnyékszék minden nap való megtekintése és tisztán tartása, a' kapusra bízatik.
16. A' lépcsők gyakori megmosatása szinte a' kapusra bízatik.
 17. Az olvasó szoba és kabinetek fűtése az udvarszolgák kötelessége leend. –
 18. A' közös fára a' kapus fog fel ügyelni és ezt rendszeren kiosztani.
 19. Hogy a kivilágítást, kemények söprése, udvarbóli szemét kihordása, árnyékszékekből való salak kihordása eszközöltessék, erre a kapus fog felvigyázni.
 20. A' favágás csupán kint történhetvén a' külső udvaron, fel fog a kapus arra vigyázni, hogy a' favágók az épületet el ne rongálják. Szinte felügyelni tartozik arra is, hogy akár a' pinczébe, akár a konyhába, akár pedig a folyósokon vagy pitvarokba, fát senki ne merjen hasogatni.
 21. Tilos a Museum udvarában kutyákat 's apró marhát tartani.
 22. A' kapus fel fog arra vigyázni, hogy az idegenek kutyákat magokkal az épületbe ne hozzanak.
 23. A' kapus fel fog vigyázni, hogy semmiféle házaló, koldus, vagy kintornyás (Werkl-Spieler) musikusok be ne eresztessenek.
 24. Minden bejövendő idegent, oda hová menni kíván illendően el fog utasítani.
 25. A' külső kapu nyáron 9, télen 7 órakor a kapus által be fog csukatni, kinyitattik pedig nyáron 4, télen 6 órakor.
 26. A' kapushoz közel a' belső udvarba egy kis harang lészen, mely a' kabinetek kinyitása és becsukatása, valamint a' kapu csukás és nyitás óráin, vagy valami rendkívüli eset alkalmával jeladás, 's hirtelen való összehívás végett, milyen a' netaláni tűz vagy tolvajság jelentése meghúzzatik.
 27. Minden idegen, ki a' házba bejő, csizmáját a kapu aljába meg fogja tisztítani, 's erre, ha úgy kívántatnék, a kapus által emlékeztessék.
 28. A' nagy terem 's egyéb kabinetü termek 's közös raktárak tisztaságára különösen a kapus tartozik felvigyázni, 's ezek kultsai az igazgatónál lesznek letéve.
 29. A kapus minden nap este a' két udvarszolga segítségével a kapu becsukása után be fogja lámpával járni a pincze folyosóit s az alsó tornáczokat oly végből, nincsen ezekben valaki elrejtve.
 30. Az udvarszolgák jelentésöket a kapus által tegyék az igazgatóságoknak.
 31. Mind a' kapus, mind pedig az udvarszolgák, ha hivatalokon kívül csak egy pár órára is távozni kívánnának a Museum épületéből, ez iránt mindég engedelmet kérjenek az igazgatóságtól. Egyébiránt szoroson oda utasítatnak, hogy mindenki iránt nyájasak, a' felsőség iránt pedig engedelmesek legyenek, többi szolgáló társival egyetértésben éljenek, 's magokat minden lármás multságoktól, vagy netalán iszakos társaságoktól, szóval minden botránytól őrizzék. –

C. Házi rendtartás az őrködő katonaság számára

Az őrködő katonákat illető szabályokat az igazgató közleni fogja az illető katonai hatósággal, nevezetesen:

1. Hogy az őrházat tisztán és rendbe tartsák, melyet minden nap meg fog a kapus vizsgálni.
2. Szükségöket az idegenek és lakók szemek láttára, minden botrány kikerülése tekintetéből, a nekik szánt árnyékszékbe végezzék.
3. Fát az ór-szobába és folyóson ne hasgassanak.
4. Este setétbe az őrálló katonák senkit a kabinetekbe, vagy padlásra be ne eresszenek.
5. A külső udvaron álló strázsák ne engedjék, hogy az idegenek szükségöket az épület körül végezzék, 's ehhez valami rossz szándékból, talán fal bepiszkolás, vagy rontás, vagy éppen ablakoni betörés végett, közéltsenek.
6. Rossz személyeket 's idegen, kivált gyanús embereket, az őrházba be ne eresszenek, 's magokat illendően és csendesen tartsák.

4.

Vélemény „A' magyar nemzeti Museum tisztviselőinek utasításai 's házi rend” címet viselő szabályzathoz

Pest, 1846. január 13.

(MOL N24 Archivum Palatinae. 493. cs. 2287/845.)

Jelen utasításokra nézve több részint alaki, részint érdemlegi észrevételek forognak fenn. – *Alakra nézve:*

- a) Több helyen olyanok kevertetnek a szabály szövegébe, mik inkább kérelem, tervezet, vagy előterjesztés tárgyai, például, hogy a' Museumnak egy kézi pénztár, és oly éves pénzösszeg szükséges volna, mely gyarapítására és mindennapi kisebb költségei fedezésére szolgálna. – Vagy: mily üdvös volna, ha az illető őrkök ismérteik bővítése végett külföldi Museumokat látogatnának. –
- b) Némely szabályok minden egyes tisztviselő külön utasításában ismételtetnek, a' mi pedig őt kiváltkép és különösen illeti, az illető szabottsággal kiemelve, és részletekig kimerítve nincs. Ezen hiány és ismétlések a' szerkesztési rendszer hibás voltából származnak. – Hogy ily Intézet dolgainak vitelében a tisztviselőség célszerűen, és megegyezőleg működjék, szükséges, miszerint azon szellem, mely az egészet átlengjen, általános elvek felállítása, és oly szabályok, melyek mindegyiket kötelezik, egybefoglalása által meghatározva és kijelelve bocsátassék elő. – Ez meglévén, és az ilyen elvek, és szabályok szoros teljesítésére minden hivatalnok általánosan köteleztetvén, következnek az egyesek utasításai, melyek csak úgy felelnek meg a célnak, ha kimerítő, részletesek, és az egyes osztályok külön minőségéhez,

sőt némely egyes tárgyak sajátosságához alkalmazottak, mi a jelen tervezetben több tekintetben hiányzik. –

- c) A' szerkezet, és szólásmód némely helyeken nem elég szabatos, parancsoló és világos, úgy hogy az illetőt kétségben hagyja, mi szabad neki, mi nem? – példának] o[káért] azon (II. 3.) szabály „A könyvtár őrjének nem léssen szabad ezen osztály részére valamit megvenni, vagy kicserélni anélkül, hogy ezt az Igazgatónak jelentené”. Itt nem világos, valljon a jelentésnek előlegesnek –e, vagy utólagosnak kell nenni? 's hát az Igazgató beleegyezése nem szükséges?

Érdemileg. – Úgy látszik – olyanokat tételez fel a' szerkesztő, melyek gyakorlati életben, legalább jelenleg nem – sőt épen ellenkezőleg állanak, például hogy az osztályőrök más keresetmódot, úgymint tanárságot, ügyvédséget. 's. t. eff. ne viselhessenek.

Ellenben olyanokat, mint nem létezőket említ, vagy halgatással mellőz el, melyek nélkül rendet behozni, biztosítást szerezni, szóval az intézet legszentebb céljait megőrizni 's elérni nem lehet. Ide tartozik a lajstromok hiánya, melyek minden őrködésnek – rendnek, magának a hivatalkodási kezdetnek alapjai. – Ide tartozik az is, hogy az illető őrök kötelességük mulasztásából következő károk potlásaival tartoznak, és e tekintetben minden vagyonok Museum biztosításául lekötöttnek tekintetik, mi sehol sem említetik.

Hiánynak lehet végtére venni azt is, hogy világosan és rideg szavakkal ki nem mondatik, mikép minden osztályőr, vagy az Intézet egyéb hivatalnoka hivatalos dolgokban közvetlenül az Igazgató hatósága alá rendeltetik, neki engedelmeskedni, és mindenről felelni köteles, e mellett segítségére szolgáló személyzet – mint őrségéd, osztályszolga sat. – az őrnek alárendeltjei lévén, valamint közvetlenül ő parancsol nekik, úgy rólok felelni is tartozik, az Igazgató felsőbbsege, és minden egyes tisztviselő vagy szolga irányában fenálló főnoksége épen maradván. –

Ezen alázatos észrevételek, mennyire helyeseknek kegyesen ítélnének – használatával ujon szerkesztett Utasításokat minden részleteikben könnyebben lehetne megbíratni és kijavítani.

Havas József¹⁸ m. p.

Pesten, Jan[uar] 13. 1846.

¹⁸ Havas József *kancellária igazgatóként* szerepel Kubinyi Ágoston igazgató Mátray Gábor könyvtárőrnek írt 1850. április 15-én kelt, 163. számú levelében (OSZKI Kigyűjtött iratok. 288/1925. d. 252. sz.).

5.

Ideigleni házi rend

a' Magyar Nemzeti Museum tisztai és szolgálai számára

Pest, 1846. március 28.

(MNMI Érem- és Régiségár iratai. 1. d. sz. n.)

1. Szükség hogy az épület külső és belső tisztán tartása szabályai, mind a tiszték, mind a' szolgálak mind pedig örökös katonaság által megtartassanak.
2. A' benn lakók az épület falait bemázolni, vagy karczolni ne próbálják.
3. A' ki szállásán ablakát betöri, vagy ajtaját pléhét s.a.t. elrontja, kályháját betöri, maga költségén tartozik elkészíttetni.
4. A' lármas multságok, devernák, kicsapongásoktól ment legyen az épület 's minden lakosai.
5. Szállást idegennek, kivált pénzért senki a' Museum lakói között kiadni ne merjen.
6. Kocsikat, szekereket, fél napon túl az épületben tartani senkinek szabad nem lészen, mire a' kapus tartozik felügyelni.
7. Estétől reggelig a' kabinetekbe menni senkinek szabad nem lészen, kivévén a' tűzveszélyt, betörést vagy más rendkívüli esetet.
8. A' padlásra szorosán tiltatik a' gyertyával való menetel.
9. A' pinczékbe setétbe csak lámpással lehet bemenni.
10. A' folyosókon levő ablakokat a' nagy szél által következhető rontás elhárítása tekintetéből kinyitni csak csendes időben lesz szabad. Ezeket az udvar szolgálja szemmel tartván, szorgalmasan és tisztán le fogja seperni, 's éjczakára mindenkor betenni.
11. A' Belső udvarok tisztán tarása, minden folyosók, lépcsők söprése az udvar szolgálja kötelességeihez fog tartozni, ennek egyébiránt reggeli 9 óráig mindég meg kell történni.
12. Minden házi gazda cselédje, valamint az udvar szolgálja is tartoznak a' gyűlt szemetet a' kijelölendő helyre szórni, mit a' kapus szemmel fog tartani.
13. Az árnyékszékbe nem lesz szabad nagyobb csomó papirost, szalmacsutakokat, akár minemű szemetet, üveget törött edényt, szóval mi a' rendes lefolyást hátráltatná, vagy éppen megrekesztené, bele hányni. A' magány árnyékszék minden nap való megtekintése, és tisztán tartása az udvar szolgálja bízatik.
14. A' lépcsők gyakori megmosatása, valamit első kapuallya tisztán tartása a' kapusra bízatik.
15. Az olvasó terem, őrszobák és kabinetek fűtése az udvar szolgálja kötelessége leend.
16. A' közös fára a' kapus fog felügyelni, és ezt rendesen kiosztani.
17. A' favágás csupán kint történhetvén a' külső udvaron, fel fog a' kapus arra vigyázni, hogy a' favágók az épületet el ne rongálják. Szinte felügyelni tartozik arra is, hogy akár a' pinczébe akár a' konyhába, akár pedig a' folyosókon vagy pitvarokba fát senki ne merjen vágatni.

18. A' kapus fel fog vigyázni, hogy semmiféle házalló, koldus, vagy kintornyás (Werkl Spieler) muzsikusok be ne eresztessenek.
19. Ugyan ez, minden bejövendő idegent oda, hová menni kíván, illendően el fog utasítani.
20. A' kapu nyáron 9, télen 7 órakor a' kapus által be fog csukatni, kinyitattik pedig nyáron 4, télen 6 órakor.
21. Minden idegen, ki a' házba be jő, csizmáját a' kapuallyába meg fogja tisztítani, 's erre ha úgy kívántatnék, a' kapus által emlékeztessék.
22. Mind a' kapus, mind pedig az udvar szolga, ha hivatalukon kívül fél napon túl távozni kívánnának a' Museum épületéből, eziránt mindég engedelmet kérjenek az igazgatóságtól, a' többi távozni kívánó szolgák pedig illető őrciktől. Egyébiránt szorosán oda utasítatnak a' Nemzeti Museum minden szolgálai, hogy mindenki iránt nyájassak, a felsőség iránt pedig engedelmesek legyenek, többi szolga társival egyetértésben éljenek, 's magokat minden lármás multságoktól, szóval minden botránytól őrizzék.

Költ Pesten, Mart[ius] 28-án 1846.

Kubinyi Ágoston m.p.
a' Magyar Nemzeti Museum igazgatója

Rövidítések és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

MOL	Magyar Országos Levéltár
N	Regnicolaris Levéltár
N24	Archivum palatinale, József nádor iratai
N31	Archivum palatinale, István nádor iratai
OSZKI	Országos Széchényi Könyvtár, Irattár
MNMI	Magyar Nemzeti Múzeum, Irattár

2. Szakirodalom

BERLÁSZ	
1981	BERLÁSZ Jenő: <i>Az Országos Széchényi Könyvtár története, 1802–1867.</i> Bp., OSZK, 1981.

Puky Miklós komáromi kormánybiztosi iratai (1849. február 14.–június 22.)

Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc sajátos intézményei közé tartozott a kormánybiztosság rendszere. Az intézmény a forradalmi közigazgatás sajátos alkotása volt, és végigkíséri a másfél év történetét. 1848 szeptemberéig a végrehajtó hatalom és a helyi közigazgatási szervek közötti kapcsolattartást szolgálta, a Batthyány-kormány lemondása után pedig – a végrehajtó hatalom átalakulásából következően – a törvényhozó és a végrehajtó hatalom egyaránt részt vett kialakításában. Eredetében és súlyában jelentősen különbözött mind feudális kori előzményeitől, mind a francia forradalom kormánybiztosi intézményétől. A kormánybiztosi intézmény kiépítése 1848. március végén kezdődött meg, és 1848. október közepére országossá vált. Batthyány Lajos miniszterelnök, majd az október elejétől a végrehajtó hatalmat gyakorló Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) intézkedéseinek köszönhetően szinte nem volt olyan törvényhatóság, amelynek ne lett volna legalább egy kormánybiztosa. A kinevezési rendeletek alapján a következő típusokat állíthatjuk fel:

Honvédtoborzási (újoncállítási) biztosok. Feladatuk az újoncállítás ügyeinek intézése, az újoncok felruházása és felszerelése. Többségüket Batthyány küldte ki. A honvédtoborzási biztos gyakran (különösen a városokban) azonos volt az újoncösszeírási biztossal, és ily módon a polgári közigazgatás vezetőjével. Honvédtoborzási biztosként általában a törvényhatóságban élő személy (főispán, alispán, képviselő) működött.

Népfelkelési biztosok. Feladatuk a horvát haderővel szembeni népfelkelés megszervezése. A dél- és kelet-dunántúli területeken Batthyány, a többi területen főleg az OHB nevezte ki őket. A népfelkelési biztosok általában a törvényhatóság fő- vagy alispánjai, esetleg képviselői voltak. Városokba ritkán neveztek ki népfelkelési biztost. Míután az országgyűlés hivatalosan is a végrehajtó hatalom vitelével bízta meg az OHB-t, a testület egyre több olyan népfelkelési biztosi megbízatást adott ki, amelyek több törvényhatóság területére vonatkoztak.

Teljhatalmú országos biztosok vagy főkormánybiztosok. A megnevezés több törvényhatóságra kiterjedő (azaz, a korábbi királyi biztosságnak megfelelő), teljhatalommal rendelkező biztosokra vonatkozott. Feladatuk az adott terület védelmének szervezése és koordinálása volt. Jogkörük alapján beleszólhattak az ott állomásozó hadsereg működésébe is.

Törvényhatósági teljhatalmú (országos) biztosok. Ők egyetlen törvényhatóság (megye) feletti teljes intézkedési joggal rendelkeztek. Feladatuk a helyi védelem szervezése volt, de közigazgatási és politikai ügyekben is eljárhattak. Képviselőket, fő- és alispánokat egyaránt találunk közöttük. Az egy-egy törvényhatóságba kinevezett biztosok esetében az is előfordult, hogy nem az illető megye vagy város területén éltek.

Élelmezési biztosok. Feladatuk a haderő élelmezésével kapcsolatos adminisztráció volt. E biztosokat többnyire az OHB küldte ki, de az egyes teljhatalmú országos biztosok is nevezhettek ki ilyeneket. Az előbbieik főleg képviselők,

az utóbbiak alacsonyabb beosztású közigazgatási hivatalnokok (fő- és alszolgabírók, jegyzők stb.) lehettek.

Országgyűlési biztosok. Feladatuk a hadműveletek politikai irányának ellenőrzése és befolyásolása volt. Ők mindig képviselők voltak, akiket parlamenti határozattal, nem pedig megbízólevéllel küldtek ki. Miután megbízásuk eseti jellegű volt, annak elvégzése után vissza kellett volna térniük a képviselőházba. Ám gyakran előfordult, hogy a táborban maradtak, és ott egyéb feladatokat (pl. hadsereg-élelmezés) láttak el.

Eseti megbízással kiküldött biztosok. Feladatuk speciális megbízások teljesítése (várak, erődök átvétele, sorozredi zászlóaljok engedelmességének biztosítása) volt. Képviselők voltak, és gyakran párosával küldték ki őket.¹

Komárom városnak, illetve megyének 1848–1849-ben összesen négy kormánybiztosa volt: Halasy Ede, Sárközy József, Puky Miklós és Újházi László.

Halasy Edét, a megye kormánybiztosát Batthyány Lajos miniszterelnök 1848. szeptember 15-én Komárom megye népfelkelési és honvédtoborzási kormánybiztosává nevezte ki.² November 11-én az OIB megújította Halasy kormánybiztosi megbízását, „ide értvén az újoncozás bevezését, a népfelkelésnek szükség esetébeni organizációját, a komáromi vár erősítéséhez megkívántott segédkez nyújtását, és mindent, mi megyéjére honvédelmi tekintetben tartozik.”³ Halasy 1849. január 6-án hagyta el Komáromot, előbb birtokára ment, majd jelentkezett a cs. kir. hatóságoknál.⁴

A város kormánybiztosát, Sárközy Józsefet Batthyány szeptember 22-én vagy 23-án küldte kormánybiztosként Komáromba Majthényi István alezredeshez, a komáromi erődben lévő magyar önkéntesek parancsnokához azzal az utasítással, hogy Majthényi bírja nyilatkozatra a tisztukart, „akarnak-e honunk minden ellenségei ellen, akárki legyen is az, de főképpen báró Jellačić ellen harcolni, és e várt halálíg védeni?”⁵ Sárközy megbízása tehát tipikus eseti megbízás volt, és a későbbiekben is főleg ellátási feladatokat teljesített. Novemberben őt is megbízták a népfelkelés szervezésével, de legfontosabb feladata mindvégig a komáromi erőd élelmiszerellátása, illetve az erődítési munkákhoz szükséges munkaerő biztosítása volt. Valamikor december közepén hagyta el az erődöt, és Halasy december 31-i jelentése szerint birtokára, Kömlődre ment.⁶ Január 8-án Kecskeméten volt, de onnan nem utazott tovább Debrecenbe, hanem visszatért a fővárosba.⁷

1849 elején tehát a várban, a városban és a megyében nem volt magyar kormánybiztos. Komáromba szorult viszont Jeszenák János báró, a szomszédos Nyitra megye kormánybiztosa. Az újabb kormánybiztos kinevezéséig ő gyako-

¹ A kormánybiztosi intézményre ld. CSIZMADIA, 1960; SZÓCS, 1972; SZÓCS, 1991; HERMANN, 1998.

² Közl. URBÁN, 1999. II. 1338.

³ KI.ÖM XIII. 409.

⁴ Halasyra ld. HERMANN, 2003. 224–239.; PÁLMÁNY, 2002. 338–340.

⁵ Az eredeti megbízólevél nem ismert. A megbízás tartalmára ld. Majthényi István alezredes 1848. szeptember 24-én Batthyányhoz intézett jelentését. Közl. URBÁN, 1999. II. 1580–1851.

⁶ V. WALDAPFEL, 1952. II. 393.; MÖL. II 2. Kossuth Polizei Akten. 550.

⁷ MÖL. PM. PO. 1849:297. – Sárközyre ld. HERMANN, 2003. 239–345.; PÁLMÁNY, 2002. 741–743.

rolta a várban és környékén a politikai hatalmat.⁸ Őt váltotta fel a megye és a vár felügyeletére kinevezett kormánybiztos, Puky Miklós.

Puky Miklós⁹ 1806. november 5-én a Pest megyei Káván született, és anyai öröksége révén jutott birtokhoz a Heves és Külső-Szolnok vármegyei Tiszaröfön. Tanulmányai elvégzése után bekapcsolódott a megyei politikai életbe, és a liberális ellenzékhez csatlakozott. Az 1833. évi, országgyűlési követválasztással egybekötött tisztújításon azzal tette magát nevezetessé, hogy a megye tanácstermében függő, Pyrker László egri érseket és a megye örökös főispánját ábrázoló olajfestményből egy „mesteri vágással” kimetszette az érsek arcképét, és miután a követválasztáson az ellenzék jelöltjét, Ragályi Tamást sikerült megválasztaniuk, a győzelmi ünnepélyen Puky az érsek arcképén ropta a győzelmi táncot. Az egyébként is botrányos lefolyású közgyűlés után Keglevich Miklós gróf és 19 társa, köztük Puky ellen indult büntetőper, és Puky előbb fél, majd újabb fél, azaz összesen egy év fogságra ítélte. Puky 1839 nyarán táblabíróvá választották, és noha a tisztújításokon általában a konzervatívok jelöltjeiből került ki a megye alispánja, az országgyűlési követválasztások alkalmával az ellenzék jelöltjei győzedelmeskedtek.

A forradalom győzelme után 1848. június 2-án másodalispánná választották Puky, a június 26–27-én tartott képviselőválasztáson pedig a nagyfügedi választókerület képviselője lett. Puky aktív képviselő volt, július 5. és szeptember 17. között nyolcszor szólalt fel különböző ügyekben, július 24-én beválasztották a választfeliratot a nádorhoz vivő országgyűlési küldöttségbe, szeptember 4-én pedig az V. Ferdinándhoz (1835–1848) indított száztagú küldöttségbe, amelynek az volt a feladata, hogy kérje meg a királyt, jöjjön le az országba, és igyekezék királyi hatalmának bevetésével a trónt és a nemzetnek békéjét megszilárdítani és megalapítani. Puky e küldöttség soraiban szeptember 6–9. között Bécsben tartózkodott. Szeptember 16-án az újoncállítási törvény életbe léptetéséről folytatott vitában azt javasolta, hogy minden 127 lakos után csak egy újoncot kelljen kiállítani; ellentétben Nyáry Pál javaslatával, aki 127 lakos után két újonc kiállítását javasolta. Utolsó felszólalása szeptember 17-én a kármentesítési törvényjavaslat részletes vitájában hangzott el.

1848. szeptember 20-án Batthyány Lajos miniszterelnök Heves és Külső-Szolnok vármegye honvédtoborzási biztosává nevezte ki.¹⁰ Szeptember 23-án már Egerben volt, és ezt követően folyamatosan a megyében tartózkodott. Első jelentését szeptember 23-án küldte Batthyáynak. Szeptember 27-én rendkívüli bizottmányi ülést tartott. Legfőbb feladatának a megyei újoncozás végrehajtását, és a Heves és Külső-Szolnok vármegyében megszervezendő 26. honvédszászlóalj kiállítását tartotta.¹¹ Miután a megyébe nem neveztek ki másik kormánybiztost, Puky ellátta az egyéb kormánybiztosi teendőket, így a nyugdíjas tisztek

⁸ Jeszenákra ld. az OIIB-hoz intézett jelentéseit. MOL, OIIB 1849:2198. (1849. január 31.); 1849:6712. (1849. február 24.); 1849:6637. (1849. április 28.) Február 5-én – Puky megérkezése után – Török Ignác javasolta, hogy Jeszenákat nevezzék ki Nyitra és Esztergom megyék kormánybiztosává. HAJAGOS, 1998. 137–138., 156–157. Palkovicsra ld. GRÖF, 2003. 264–266.

⁹ Életére ld. JUHÁSZ, 1986.; DÉR, 2001. 197–218.; PÁLMÁNY, 2002. 698–701. (Nemes Lajos és Hermann Róbert írása)

¹⁰ HAJAGOS, 1996. 114.

¹¹ JUHÁSZ, 1986. 19.; HAJAGOS, 1996. 114–129.

feleskötését az alkotmányra, a népfelkelés megszervezését. Az egri sóhivatal bevételeiből segéllyel látta el az egri és gyöngyösi szegényeket. December 1-jén kérte felmentését kormánybiztosi megbízatása alól,¹² de végül január végéig teljesítette megbízatását. Franz Schlik altábornagy Galíciából betört hadtestének támadása után egyik megszervezője volt a hevesi önkéntes lovascsapatnak. December 9-én az Országos Honvédelmi Bizottmány felszólította, hogy állítsa ki a hátralévő újoncmennyiséget.¹³

1849. január 4-én Kossuth Kisújszállason írott rendeletében kiterjesztette Puky megbízatását: Eger és Gyöngyös vidékére szállítási és élelmezési kormánybiztosnak nevezte ki.¹⁴ Január 9-én Egerből 837 újoncot küldött Debrecenbe.¹⁵ Január 14-én az Országos Honvédelmi Bizottmány felhatalmazta a Heves és Külső-Szolnok megyei só- és állami pénztárakban lévő összegek begyűjtésére és felhasználására.¹⁶ 1849. január 22. körül a Windisch-Grätz által a Schlik-hadtest megerősítésére küldött Schulzig-hadosztály közeledéséről értesülve elhagyta Egert, és Miskolcon át Tiszafüredre ment.¹⁷ Január 23-án Tiszafüredről küldte meg számadását a pénzügyminisztériumnak.¹⁸

Január 29-én Kossuth – a Komáromot elhagyó Halasy Ede helyére – Komárom megye teljhatalmú kormánybiztosává nevezte ki.¹⁹ (Miatán Sárközy József, Komárom város kormánybiztosa is elhagyta Komáromot, Kossuth Pukyval egy időben Amtmann Jenő komáromi polgármestert nevezte ki a város kormánybiztosává. Amtmann azonban nem fogadta el a megbízatást, és így Puky a város felett is kormánybiztosi hatóságot gyakorolt.²⁰) Puky Debrecenből Balassagyarmat és Csuz²¹ érintésével utazott Komáromba, ahová emlékirata szerint február 4-én érkezett meg.²² Megbízólevelét a haditanács február 7-i ülésében hirdették ki.²³ Röviddel megérkezése után konfliktusba keveredett Török Ignác vezérőrnaggyal, a vár parancsnokával, Kosztolányi Móric ezredessel, a várórség parancsnokával, majd 1849. április végéig több más, magas beosztású tiszttel (Mack József, Thaly Zsigmond), április végén pedig a várórség parancsnokságát átvevő Lenkey János vezérőrnaggyal. Nézeteltérései egy része abból fakadt, hogy Puky teljhatalmú kormánybiztosnak képzelte magát, és mint az iratokból kiderül, presztízskérdést csinált a kormánybiztosi iroda elhelyezéséből is; ugyanakkor az iratok ismeretében megállapítható, hogy Komárom ebben az időszakban szinte gyűjtőhelye volt az önbizalom-túltengéssel és mimózálélekkel egyaránt megáldott-megvert katonáknak, akikkel egyáltalán nem volt nehéz

¹² MOI. OIB 1848:4629.

¹³ KL.ÖM XIII. 692.

¹⁴ KL.ÖM XIV. 21.

¹⁵ Jelentését közli DÉR-HAJAGOS-HERMANN, 2004. 46–47.; Vö. KL.ÖM XIV. 107.

¹⁶ KL.ÖM XIV. 131.

¹⁷ Genesy László borsodi első alispán január 24-én jelentette Puky távozásának híret Szemere Bertalanak. Közli DÉR-HAJAGOS-HERMANN, 2004. 182.

¹⁸ MOI. PM PO 1849:12151.

¹⁹ KL.ÖM XIV. 269.

²⁰ Amtmann kinevezését ld. KL.ÖM XIV. 269–270. 1849. február 7-én kérte felmentését a kormánybiztosság alól. MOI. OIB 1849:2682.

²¹ ma: Dubnik, SK

²² Ld. erre emlékiratát. HERMANN, 2000. 420–421.

²³ SZINNYEI, 1887. 76.

összekapni. Puky bizalmatlansága lassan valamennyi katonára kiterjedt, és Vukovics Sebő kormánybiztosnak kellett figyelmeztetnie őt arra, hogy fölösleges a Kossuthtól kapott felhatalmazását lépten-nyomon fitogtatnia.²⁴

Ugyanakkor Puky igyekezett megvédeni a polgári lakosságot a katonai hatóság túlkapásaitól, és április végén ő akadályozta meg Guyon Richárd várparancsnokot abban, hogy rögtönítélő eljárást folytasson le az elfogott ifj. Pázmány Dénessel, a képviselőház volt elnökével szemben. Ő rendelte el Halasy Ede és Ghyczy Kálmán helyébe új képviselők választását, május közepén pedig megyei tisztújítást tartatott.

Május elején kihirdette a Függetlenségi Nyilatkozatot. Május 12-én Kossuth utasította, hogy a továbbiakban csak a polgári adminisztráció és az élelmezés ügyeinek intézésére szorítkozzék,²⁵ május 14-én pedig arra utasította, hogy a továbbiakban Komárom város és megye polgári közigazgatásának intézésére szorítkozzon, más ügyekbe csak a várparancsnokság felszólítására avatkozzon.²⁶ Utolsó ismert komáromi jelentését május 13-án írta, 14-én Debrecenbe indult. 17-én már Tiszaroffról küldte meg részletes Heves és Külső-Szolnok megyei kormánybiztosi elszámolását a pénzügyminisztériumnak. 18-án Debrecenben személyesen nyújtotta be lemondását Kossuthnak. Május 25-én négyheti távollétre kért engedélyt a képviselőháztól, amely ezt meg is adta. Június 17-én Tiszaroffról nyújtotta be Heves és Külső-Szolnok megyei kormánybiztosságával kapcsolatos számadását,²⁷ majd 22-én Egerből írott jelentésében reagált a belügyminisztériumnak a komáromi működésével kapcsolatos vádakra.²⁸

Pukyt a május 21-én kinevezett Újházi László, Sáros megyei főispán, volt Pozsony megyei kormánybiztos követte a komáromi kormánybiztosságban. Újházi egyszerre volt egy terület és egy hadsereg kormánybiztosa. Azzal is nevezetessé vált, hogy ő volt az 1848–49-es forradalom és szabadságharc utolsó kormánybiztosa.²⁹

Nem tudni, hogy Puky követte-e az országgyűlést Szegedre és Aradra; valószínűbbnek tűnik, hogy Heves és Külső-Szolnok megyében bujdosott. A szabadságharc leverése után előbb a tiszafüredi Liptsey-kúriában, majd 1849. augusztus 21-től Tiszavárkonyban rejtőzködött. Miután egyre forróbb lett lába alatt a talaj, úgy döntött, hogy emigrál. 1850. április 1-jén Belgrádba érkezett, majd Nišen és Szalonikin át Isztambulba érkezett. Innen hajón Marseille-be utazott. Megfordult Párizsban, Genfben, Brüsszelben, Antwerpenben, Londonban és Lyonban is. 1852-től kezdve többnyire Genfben élt. Itt kezdetben a Nicolas Peregrini álnevet, majd a saját nevét használta.

A cs. kir. hadbíróóság 1850-ben megidézte. Mivel nem jelent meg a hatóságok előtt, „felségárulás elkövetése miatt” 1851. szeptember 22-én távollétében halálra ítélte, majd nevét másnap bitófára szegezték.

²⁴ VUKOVICS, 1982. 76.

²⁵ KJ.ÖM XV. 284. – Erre egyébként Vukovics Sebő kormánybiztos már április végén felszólította. VUKOVICS, 1982. 76.

²⁶ KJ.ÖM XV. 310.

²⁷ MOL. PM PO 1849:12151.

²⁸ Ld. a 19. sz. iratot.

²⁹ Kinevezését ld. SZEMEREI, 1990. 494–495. Működésére ld. SZINNYEI, 1887. passim és L. GÁL, 1971. 49–62.

1856. február 20-án kapta meg a svájci állampolgárságot. 1856. április 24-től egy Karl Pfeffer nevű porosz üzletemberrel közösen alapított könyvnyomda tulajdonosa volt. Ennek hasznából tekintélyes vagyonra tett szert. 1857 januárjától az ő nyomdájuk állította elő a hivatalos svájci lapot. Ebben a nyomdában készült Horváth Mihály *Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig* (1864), illetve *Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben* (1865) című munkája.³⁰

Valamikor az 1860-as évek elején megírta komáromi kormánybiztosságának emlékeit, és a kéziratot Horváth is használta. Maga az emlékirat csak 1885-ben látott napvilágot az Abafi Lajos által szerkesztett *Hazánk* című történelmi közlöny hasábjain, és némi vitára adott alkalmat Rózsafi Máttyás, a *Komáromi Értesítő* volt szerkesztője és Puky között.³¹

1859-ben Kossuth mellett részt vett a Magyar Nemzeti Igazgatóság munkájában. 1867-ben hazatért, április 28-án Heves és Külső-Szolnok vármegye alispánjává választották. 1868 tavaszán a '48-as párt megyei elnöke lett. 1869-ben a gyöngyöspatai kerület képviselője volt, de még ez év decemberében lemondott az alispánságról. Ezt követően visszavonultan élt élettársával, Josephine Berliozzal Tiszaroffon, Nagyfügeden, végül Karácsondon. Közös gyermekük is született, Puky Antoinette. Amikor több mint kétszáz honvédtiszt ünnepélyes nyilatkozatban jelentette ki, hogy Görgeyt nem tartják árulónak, Puky egy vitairat fogalmazásába kezdett, de ezt végül nem fejezte be.³² 1887. augusztus 23-án Karácsondon érte a halál. Karácsondi kertjének diófája alá temették, pap nélkül, nagy megyei pompával.

Puky itt közölt iratai komáromi kormánybiztosságának időszakát fogják át. A Magyar Országos Levéltárban két doboznyi iratanyaga maradt fenn ebből az időszakból, ebben azonban csupán a Pukyhoz intézett jelentések, átiratok, illetve ezek mellékletei találhatók meg, Puky fogalmazványai nem. Pedig bizonyára szorgalmasan írogatott, hiszen iktatott iratainak száma 1849. május közepén már 600 körül járt,³³ ugyanakkor nem világos, hogy a kiadmányok külön iktatószámon futottak-e, vagy a beadványokkal közös sorozatot alkottak. Az a tény, hogy pl. Lenkey 1849. április 18-án kelt levelében Puky 356. számú átiratára válaszol, Lenkey levelét pedig Puky iratai között 357. számon iktatták, arra mutat, hogy a beadványokat és a kiadmányokat együtt iktatták.

Az iktatott kiadmányokon kívül Pukytól jó néhány saját kezű, nem iktatott jelentést is ismerünk: ilyen valamennyi, az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz, illetve Kossuthhoz írott levele, a Görgeyhez intézett átiratok, illetve a Komáromba érkezett futárok számára adott bizonyítványok. Forrásközleményünkben a Puky által írott leveleken, jelentéseken, átiratokon kívül közlünk néhány olyan, Pukyhoz intézett átiratot, amelyek e jelentések mellékletei képeztek, és amelyek nélkül Puky jelentései sem értelmezhetők.

Nem vettük fel viszont Puky 1849. április 4-én Mack József alezredes elfogatásával kapcsolatban Komárom lakosságához kiadott hirdetményét, mert ez az elmúlt másfél évszázad folyamán ötször, ezen belül az elmúlt húsz évben négy-

³⁰ MÁRKI, 1917 260–284.

³¹ Közli JUHÁSZ, 1986. 33–48.; HERMANN, 2000. 420–441.

³² III. Tanulmánygyűjtemény. No. 783. Puky Miklós emigránsnak Görgeyre vonatkozó észrevételci.

³³ I.d. a 10. sz. iratot.

szer is megjelent.³⁴ Nem vettük fel azt az, egyik életrajzírója által Pukynak tulajdonított, „A leigázott megyékhez” szóló felhívást, amely a „Komáromi Értesítő” 1849. február 15-i számában jelent meg, ugyanis ez alatt csupán a „...y Miklós” aláírás szerepel, és semmi nem mutat arra, hogy Puky valaha is írt volna a lapba.³⁵

Az iratokat – XIX. század közepi forrásokról lévén szó – a jelenlegi helyesírás és központosítás szabályai szerint, az eredeti hangzásalak megtartásával, a megszólítás, a dátum és az aláírás elhagyásával közöljük. A jegyzetekben szereplő névmagyarozatok írásához Bona Gábor köteteit használtuk.³⁶

Az iratokból jól követhető az a folyamat, ahogy Puky megteremtette a saját tekintélyét, és az is, ahogyan a komáromi erőd szinte több magas rangú tisztjével is rossz viszonyba került. Ez utóbbit Puky konfliktuskereső, időnként -teremtő, alkatán kívül nyilván magyarázza mind a be- és összezártság érzése, mind pedig az a tény, hogy a várkormány, illetve annak egyes tisztjei többet engedtek meg maguknak a polgári hatósággal és magával a lakossággal szemben is, mint amennyi az ostromállapot körülményei közepette indokolt és illő lett volna; azaz akkor is fitogtatták a hatalmukat, amikor erre semmi szükség nem volt, és csupán a polgári és katonai hatóságok közötti egyetértés és együttműködés láthatta a kárát. Ugyanakkor Puky – mint a februári iratokból kiderül – végül is sikerrel érvényesítette a maga akaratát, és az a tény, hogy ezt a katonai hatóságok elfogadták, arra mutat, hogy maguk a katonák is belátták: a legfőbb politikai hatalmat képviselő kormánybiztossal való egyetértés nélkül az ő legitimitációjuk is kétséges. Nem véletlen, hogy a fősereggel együtt Komáromba érkező Vukovics Sebő főkormánybiztos április 23-án azt jelentette Kossuthnak, Pukyval „a komáromi népség igen meg van elégedve.”³⁷ Nagy elismeréssel szól Pukyról a vár védői közé tartozó Szinnyei József is.³⁸

Sajnos, az 1849. február 21. és április 8. közötti időszakból Pukytól csupán a már említett április 4-i nyomtatvány szövegét ismerjük. Nem tudni, hogy 1849 márciusában egyáltalán nem írt-e jelentést az OHB-nak, vagy csupán nem sikerült azt eljuttatni Debrecenbe. Ebben az időszakban egyre szorosabban zárták körül az erődöt, és elképzelhető, hogy a futárok nem tudtak átesészni a cs. kir. csapatok vonalain. A komáromi városi és megyei levéltárakban nyilván ebből az időből is akadnak Pukytól származó iratok, de ezekben egyelőre nem volt módom kutatni. A komáromi erődparancsnokság irattára lappang vagy megsemmisült, noha Török Ignác nagyszámú áúratából nyilvánvaló, hogy Puky intéznie levelezést folytatott az erődparancsnoksággal.³⁹

Nincs nyoma a jelentésekben a Komárom 1849. évi történetét tárgyaló munkákban oly sokszor emlegetett Mack-ügynek, azaz annak, hogy a vár védelméért többek között felelős Mack József alezredes az erőd elleni 1849. március 31-i

³⁴ Közli SZINNYEI, 1887. [2000.] 112.; JUHÁSZ, 1986. 31., MÁCZA, 1998. 56., DÉR, 1999.

³⁵ Puky állítólagos szerzőségére ld. JUHÁSZ, 1986. 26–28. Ő maga azonban meg is hamisítja a cikket, ugyanis az aláírásban található „...y”-t jelzés nélküli kiegészíti „Puky”-ra. – A cikket idéző KEMÉNY, 1957. 70. sem hozza kapcsolatba a cikket Pukyval.

³⁶ BONA, 1988.; BONA, 1998. I–II. 1999.; BONA, 2000. III.

³⁷ MOI, OIIB 1849:6354. Közli: PUSKÁS, 2001. 209–210.; idézi KLÖM XV. 181.

³⁸ SZINNYEI, 1887. 98., 157. és 481.

³⁹ Ld. erre HAJGOS, 1998. 164–189.

cs. kir. támadás alkalmával tanúsított állítólagos hanyagsága és tétlensége miatt a haditanács április 2-i ülésén Thaly Zsigmond őrnagy és Krivácsy József tüzérszázados megvádolta, mire Mack kérte az ügy kivizsgálását.⁴⁰ Április 3-án Mackot felfüggesztették állásából, és Puky hirdetményben közölte a komáromiakkal, hogy az ügyben bíró fog ítélni. A vizsgálat elhúzódott, és miután Mack ellen semmilyen konkrét bizonyíték nem merült fel, augusztus 23-án Klapka György vezérőrnagy utasítására szabadon engedték.⁴¹

Hiányzik az iratok közül Pukynak ifj. Pázmándy Dénes volt képviselőházi elnök elfogatására vonatkozó április 30-i jelentése, amelyet a cs. kir. hadbíróóság emelt ki még a szabadságharc után.⁴² Magát az ügyet Puky részletesen tárgyalja emlékiratában, illetve egy Szinnyei Józsefhez intézett magánlevelében is.⁴³

A szabadságharc politikai és a katonai vezetése közötti ellentétekkel kapcsolatban még a szakembereknek is többnyire csak a Kossuth és az egyes tábornokok (Görgei,⁴⁴ Bem, Perczel, Mészáros) közötti nézeteltérések jutnak eszébe. Holott legalább ilyen gyakori volt a végrehajtó hatalmat a törvényhatóságokban és az egyes hadtesteknél vagy hadseregeknél képviselő kormánybiztosok és a katonák közötti nézeteltérés is. Elég, ha arra gondolunk, hogy Bem szinte valamennyi kormánybiztosával (Beöthy Ödön, Csány László, Szent-Iványi Károly) rossz viszonyt ápolt önkényes, a politikai vezetés illetékességi körébe vágó intézkedései miatt; hogy Perczel Mór is összekapott minden kormánybiztosával (Batthyány Kázmér, Haczell Márton), sőt, 1849 júliusában Rákóczy János kecskeméti kormánybiztosát el is záratta; vagy hogy 1849. január végén milyen kemény levélváltásra került sor Damjanich János vezérőrnagy és Boczkó Dániel aradi kormánybiztos között amiatt, mert Gaál Miklós vezérőrnagy lemondása után Damjanich maga akarta kinevezni az aradi ostromsereg új parancsnokát.⁴⁵ Puky ténykedése is ebbe a sorba illik, hozzátevé, hogy ilyen határozottsággal kevesen léptek fel kormánybiztosi hatóságuk védelmében, és Puky a többnyire általa kezdeményezett presztízsmérkőzések mindegyikéből győztesen került ki.

⁴⁰ I.d. erre Mack április 2- i és 3-i levelét Pukyhoz, illetve a várparancsnoksághoz. MOI. Puky-ir. No. 282–283.

⁴¹ Az ügyre ld. Puky és Rózsafi emlékiratát: HERMANN, 2000. 422–424., 429–441. A feldolgozások közül ld. SZINNYEI, 1887. 111–115.; LUKÁCS, 1955. 54–57.; KEMÉNY, 1957. 89–108.; JUTHÁSZ, 1986. 28–32.

⁴² MOI. OIIB-iktatókönyvek. 1849:6604. Vö. KLÖM XV. 213. és 234–235.

⁴³ SZINNYEI, 1887. 118–119.; HERMANN, 2000. 427–428.

⁴⁴ Görgei Artúr 1848 augusztusáig y-nal, azt követően haláláig i-vel írta a nevét. Testvérei, Ármin és István 1848–1849-ig szintén i-s formát használták, 1849 után viszont visszatértek az y-os írásmódhoz.

⁴⁵ PELYACH, 1989. 3–20.

Források

1.

Puky Miklós jelentése az Országos Honvédelmi Bizottmánynak

Komárom, 1849. február 14.

(MOL OHB 1849:3600., eredeti tiszttárat)

Puky Miklós kormánybiztos a komáromi erőd helyzetéről és szükségleteiről, a várórség vezetőiről, a lakosság hangulatáról és az általa tervezett képviselőválasztásokról tesz jelentést.

A várra és katonaságra nézve sok nehézségeket kell elhárítani, hogy ezen erő a nemzettől el ne vesszen, sőt, komoly megrohanás esetére – ha még a dolgon akkorra segítve nem volna – attól tartok, hogy az úgynevezett Palatináls-vonalt⁴⁶ a várossal együtt a vár mostani kormánya nem tartán alkalmazhatónak – feladná, és a védelemmel csupán a régi várra szoritkozna. Ennek történni nem szabad, mert e csapás azonfelül, hogy a városban az ellenség mintegy négyszáz-ezer mérő gabonát lelne, még a hadi operációkat⁴⁷ is nagyon nehezítené. Hogy ez ne történhessen, elszámolom az akadályokat és orvoslás módját.

1-ör Török tábornok⁴⁸ tudományosan mívelt katona, és véleményem szerint jó hazafi is, de annyira gyáva, hogy a dolgok legkisebb komoly állása úgy megzavarja, hogy esztét veszte valóban megbetegszik, és éppen a veszély pillanatába, ahol reá legtöbb szükség van, más gyámolítására van szüksége.

2-or Kosztolányi ezredes úrral⁴⁹ az egész sereg meglegedetlen, részint azon ügyetlen expedíciók miatt, melyek a körül fekvő ellenség elűzésére irányozvák, de többnyire az ellenség állása, száma és általában a körülmények nem tudása miatt rosszul sikerülnek,⁵⁰ és ezáltal a sereg demoralizáltatik, részint azon nyers goromba bánásmódja miatt, melyek a legbuzgóbb tisztet és legjobb hazafit elkedvetleníteni képes, anélkül, hogy a kötelességében hanyag vagy a csatákban magokat gyáváknak mutató tiszteknek érdemlett büntetésöket megadni tudná. Jó hazafi lehet, vakmerő katona is, de a vezérségre ily helyen alkalmatlan.

⁴⁶ A Nádor-vonalat, amely a Duna bal partján, a Duna és a Vág között, a Csallóköz felől védte Komáromot. Ennek öt bástyájából 1848 tavaszán négy volt készen, az ötödik építése folyt.

⁴⁷ hadműveletet

⁴⁸ Török Ignác (1795–1849), 1816-ban lépett be a cs. kir. hadseregbe. 1848-ban cs. kir. alezredes, szeptember 28-tól Komárom ideiglenes várparancsnoka, december 17-től ezredes, 1849. január 5-től április 10-ig Komárom parancsnoka, január 26-tól vezérőrnagy. Május végétől a honvéd mérnökhar helyettes parancsnoka, július végétől parancsnoka, az aradi vértanúk egyike.

⁴⁹ Kosztolányi Mór (1806–1884), cs. kir. százados, 1848. augusztus 27-től honvéd őrnagy, a dunántúli önkéntes mozgó nemzetőrség parancsnoka, október 30-tól honvéd alezredes, 1849. január 28-tól ezredes, a komáromi várórség parancsnoka. Komáromi kapituláns.

⁵⁰ A várórség csapatai, főleg a teljes körülvárás előtt, rendszerint eredményesen próbálkoztak kitörésekkel. Január 13-án Nyárasdnál szalasztottak meg egy cs. kir. különítményt, amelynek parancsnoka, Geramb őrnagy elesett az ütközetben. Február 1-jén ismét Nyárasd felé törtek ki, a cs. kir. csapatok azonban harc nélkül meghátráltak. Február 7-én Eperjesnél két század horvát határőrt fogtak el. Másnap viszont Érsekújvárnál a honvédcapatok szenvedtek súlyos veszteségeket. Február 10-én, 17-én és 24-én a magyar csapatok Ószőny, 12-én Ógyalla, 23-án Iletény felé hajtottak végre sikertelen kitörést. Március 11-én Izsá és Iletény, 17-én és 18-án Újszőny térségében folytak kisebb harcok. A kitörésekre ld. SZINNYEI, 1887. passim, és Kosztolányi Mór 1849. február 13-i jelentését, közli HAJAGOS, 1998. 161–162.

3-or Mack alezredes úr⁵¹ az, akire legtöbbet számítok, de azért magaviselele miatt még ötet úgy nem ismerem, hogy mondhatnám, vajon szükség esetébe reá minden hatalom átruházható-e? – A gyalogság egyes zászlóaljai egyenként és öszvesen meg fogják tenni kötelességöket, csak a vezérlet ne hibázzon. Éppen azért teljes tisztelettel kérem a Honvédelmi Bizottmányt, hogy Klapka ezredes urat,⁵² kinek tüzeri, várerősítési tudománya, mind vezérleti ügyessége van, vagy hozzá hasonló ügyességű egyént a Komárom várerősségi öszves sereg parancsnokává kinevezni, és ide minél előbb elküldeni kegyeskedjék. Kiszámíthatlan a haszon, melyet Klapka úrral Komárom vára a nemzetnek tehet. Az ő parancsnoksága mellett az itteni erő – hiszem – csudákat fog mívelni, mert a lelkesülés és bátorság nem hibázik, és így biztosan hiszem, hogy az ellenségnek itt kisebb csapatokban tanyázó erejét meg fogjuk semmisíteni.

Török tábornok úr tökéletes ellenőrzésére szükséges még a vár mérnöki karához egy tiszt, kiben a Honvédelmi Bizottmánynak tökéletes bizodalma lehet, mert lehetnek, sőt alkalmasint vannak e várnak oly titkai, melyeket most Komáromba Törökön kívül senki sem tud, és tőle is csak az tudhatja meg, ki a várerősítéssel vele foglalkozik, kérem tehát a Honvédelmi Bizottmányt, hogy Thaly Sigmond mérnök százados urat,⁵³ kiben e tekintetben csaknem egyedül lehet bízni, a komáromi várerősítéshez mérnök őrnagynak kinevezni szíveskedjék, és a múltkor ajánlott Asbóth százados urat,⁵⁴ kinek ideküldése különben is sok nehézséggel járna, ott fogni,⁵⁵ és helyette itteni mérnökkari főhadnagy Baranyai Józsefet⁵⁶ kapitánynak kinevezni. Török tábornok útkolódzására mutat azon körülmény is, hogy ezelőtt néhány nappal Mack alezredes egy bástyába 240 darab fegyvert, több ruhát és bakancsokat talált, és vajon kutatás után azon 25 000 darab fegyver, melyek elrejtését a Turszkyak⁵⁷ emlegették, nem lehetne-e

⁵¹ Mack József (1814–1868), cs. kir. főtűzmester, 1848 júniusától honvéd tüzer hadnagy, október 19-től őrnagy, december 29-től Komárom tüzerparancsnoka, 1849. január 29-től alezredes. Április elején árulás vádjával letartóztatják, augusztus végén szabadul. Emigrál.

⁵² Klapka György (1820–1892), kilépett cs. kir. főhadnagy, 1848. október 16-tól honvéd őrnagy, 1849. január 9-től ezredes, a felső-tiszai, majd az ebből alakuló I. hadtest parancsnoka, március 31-től vezérőrnagy, májustól helyettes hadügyminiszter, majd komáromi vár- és hadseregparancsnok. Emigrál, 1867 után hazatér.

⁵³ Thaly Zsigmond (1814–1886), mérnök, 1848. októbertől önkéntes százados, megsebesül a móri ütközetben, 1849. február 19-től honvéd mérnökkari százados, március 7-től őrnagy, majd alezredes, komáromi várerősítési igazgató. Emigrál, 1863-ban hazatér. Komárom 1848–49. évi történetéről írott munkája angolul jelent meg. THALY, 1852.

⁵⁴ Asbóth Sándor (1810–1868), mérnök, 1848. december 9-től honvéd mérnökkari százados, április 20-tól őrnagy, június 12-től a kormányzóelnöki hivatal katonai irodáján vezetője, július 16-tól alezredes. Emigrál, az amerikai polgárháborúban dandártábornok, majd címzetes vezérőrnagy.

⁵⁵ Stein Miksa alezredes, Mészáros Lázár hadügyminiszter főhadsegédje, és a hadügyminisztérium tábornoki osztályának helyettes vezetője 1849. január 31-én indította Komáromba Asbóth Sándor tábornoki századost, hogy ott átvegye a várerősítési igazgatói posztot. Asbóth azonban nem tudott átjutni az ellenséges vonalakra, és Klapka felső-tiszai (később I.) hadtestéhez csatlakozott. A 341/B. számú rendeletet ld. MOI. R 171. Asbóth Sándor iratai.

⁵⁶ Baranyay (Baranyai) József (1806–1873), kilépett cs. kir. hadnagy, mérnök, 1848-ban főhadnagy a komáromi várórság hadmérnöki karánál, 1849. február 21-től százados, július 7-től őrnagy. Komárom megadása után földmérő, 1867-ben uradalmi mérnök, később állami főmérnök.

⁵⁷ A cs. kir. 62. (Turszky) gyalogezred 2. zászlóaljának katonái, akik ekkor már Duschek Ferdinánd 18. honvédzászlóaljában szolgáltak.

megtalálható? Thaly úrnak kineveztetése ily okoknál fogva multhatatlanul szükséges, mert így minden várutoknak nyomába jöhetnek. Török tábornok Thalyt éppen ily okoknál fogva nem akarja, miután már többször tapasztalta erélyes fellépését, és alkalmasint Heinrich kapitányt⁵⁸ ajánlhatja a haditanács által, de kérem a Honvédelmi Bizottmányt kéréssem teljesítésére, mert csak így lehetek a várra nézve nyugodt és felelős, és miután a felelősség ily nagy kincs felett nagyon kényes portéka, ellenkező esetben magamat a reám bízott kötelesség alól felmenteni kérem.

A haditanács⁵⁹ megesmerésére elég legyen annyit mondanom, hogy ámbár ideérkezésünkkel tüstént felszólítottuk Thaly úrral, hogy gróf Batthyány Kázmérral⁶⁰ és Nemegeyeivel⁶¹ egy futár által összekötetésbe tegyék magokat, mindamellert többszöri sürgetéseim dacára mind ez ideig semmi sem történt,⁶² így nem Lipótvárra nézve is, miről azon hír szárnyalván, hogy bevétellett,⁶³ és biztos tudomást sem a haditanács, sem pedig Török tábornok nem igyekezett szerezni – kéntelen voltam mai napon egy biztos egyént odaküldeni biztos tudomány-szerzés végett. – Hasonló hanyagsággal, sőt lehet mondani, legyezéssel⁶⁴ vannak árulási vád miatt elfogott Lázár őrnagy⁶⁵ ügyében, minek bevezését több ízben

⁵⁸ Heinrich, Franz (1802–1870), kilépett cs. kir. főhadnagy, mérnök, 1848. november 6-tól honvéd mérnökkari százados, 1849. július 9-től őrnagy, szeptember 17-től alezredes, várerődítési igazgató. Később ismét polgári mérnökként dolgozik.

⁵⁹ Majthényi István vezérőrnagy, várparancsnok lemondása után a komáromi erőd védelmét irányító, a szakterületeket vezetőiből és a magasabb beosztású tisztekből álló testület. 1849. január 7-én Török Ignác és Meszlényi Jenő ezredes, Kosztolányi Mór alezredes, Esterházy Pál gróf, őrnagy, Zichy Ottó gróf, őrnagy és Mack József őrnagy voltak a tagjai; január 20-án a tagok közé tartozott Ferdinand du Hamel du Querlonde alezredes, Zichy viszont nem. HAJAGOS, 1998. 133.

⁶⁰ Batthyány Kázmér, gróf (1807–1854), a főrendi reformellenzék tagja, 1848–49-ben Baranya vármegye főispánja és kormánybiztosa, 1849. február 12-től a Délvidék kormánybiztosa, 1849. májusától a Szemere-kormány külügyminisztere. Emigrál, Párizsban hal meg.

⁶¹ Nemegeyi Bódog (Félix) (1826–1896 után), cs. kir. mérnökkari hadnagy, 1848. július 16-tól főhadnagy, szeptember 15-től vezérkari tisztt a dunántúli hadtestnél, október 6-tól honvéd százados, 19-től őrnagy a komáromi várőrség vezérkaránál. December 20-tól egy dunántúli önkéntes mozgó szabadcsapat alakítója, 1849. januárjában a Dunántúlon, később a Bácskában működik. Tétlensége miatt hadbíróági vizsgálatot indítanak ellene, de május 2-án felmentik. Áprilistól az észak-magyarországi hadsereg vezérkaránál szolgál, a IX. hadtest vezérkari főnöke lesz, július 4-től a közép-tiszai hadsereg vezérkaránál szolgál. A temesvári esata után emigrál, előbb az Oszmán Birodalomban, 1851-től az Egyesült Államokban, egy ideig Mexikóban él.

⁶² Batthyány Kázmér gróf baranyai kormánybiztosként az eszéki erőd felügyeletét is ellátta. Így ideig az erődben tartózkodott, de február 4-én elhagyta azt. Az 1848. december 20-án szabadcsapat alakítására felhatalmazott Nemegeyi Bódog őrnagyot Kossuth január 9-én utasította arra, hogy hadműveleti támaszpontjának Eszéket tekintse. Nemegeyi azonban a rendelkezésére álló eszéki erővel meg sem próbálta az erőd felmentését, amelynek védőserege aztán február 14-én meg is adta magát. RABÁR, 1998. 127–169.

⁶³ A lipótvári erőd őrsége egyhónapos körülzárás és rövid lövetés után 1849. február 2-án kapitulált. RABÁR, 1988. 362–383.

⁶⁴ kedvezéssel, kényeztetéssel

⁶⁵ Lázár Miklós (1791–?), nyugalmazott cs. kir. százados, 1848. októbertől őrnagy, a pozsonyi nemzetőrség egyik zászlóaljának parancsnoka, december elejétől a komáromi Nádor-vonal parancsnoka. 1849. február 1-jén letartóztatják, azzal gyanúsítják, hogy összejátszott az ellenséggel, augusztus 24-én Klapka bizonyítékok hiányában szabadon bocsátja. A szabadságharc után a cs. kir. hadbíróság megfosztja rangjától és nyugdíjától. SZINNYEI, 1887. 62. és 277.

sürgettem, de mind ez ideig csak annyit tettek, hogy ezen nevezetes ügyet egy, a jelleméről, hazafiúságáról nemigen jó hírben álló Figura nevű garnizon-auditornak⁶⁶ adták által, és így nehezen fog valami kisülni, ezen hadbíróat kérem más helyen alkalmazni.

Minden történető hanyagságok elhárítása és orvosolhatása tekintetéből kérem a Honvédelmi Bizottmányt, hogy a haditanácshoz egy világos és erős paritionálist⁶⁷ küldeni méltóztasson, ezt kérem azért, mivel ámbár a kezemnél tétett, a haditanácsba felolvastattam, miután gondolják, hogy eljárásaikba beleszólni elhatározott akaratom van, a várbiztosítási kitévelt csupán az élelmezésre akarják magyarázni.

Ide rekesztve küldöm gróf Zichy Ottó⁶⁸ levelét, róla azt bátran ki merem mondani, hogy zászlóalja legjobb rendbe van, reggel a tiszteket oskolázza, délután a zászlóaljat gyakorolja, szóval feláldozva magát és vagyonát honáért, tisztán e hivatalának él és az ütközetbe személyes bátorságot mutatott tegnap, rend jellemezte zászlóalját. Zászlóaljának tisztikara megjelent nálam, hogy kérjem ottani maradhatását.⁶⁹

Halasy Ede volt kormánybiztos,⁷⁰ miután pénzkezelésbe avatkozott, és számadást nem adott, Komárom megyébe található ingó és ingatlan vagyonát az álladalom biztosítása végett lefoglaltattam, tessék Heves megyébe kebelezett Nádújfalu helységébe testvérbátyja Józseffel⁷¹ közösen bírt javai eránt is rendelkezni.

Komárom megyének annyi pénze sincs, hogy a rabokat 2 hétnél tovább elláthassa, ennél fogva kérem a Halasy Ede által Debrecenbe elküldött megyei pénzt ide visszaküldetni, sőt, ha lehet, többet is, mivel, mint látom, igen hihetőleg az álladalom részéről sommás fizetendők lesznek. Szükségem lesz políciá

⁶⁶ Figura, Florian, várórségi ügyvéd.

⁶⁷ felhatalmazó levelet

⁶⁸ Zichy Ottó, gróf (1815–1880), kilépett cs. kir. főhadnagy, reformpolitikus, 1848. június 19-től Győr megye nemzetőr őrnagya, októberben zászlóalja élén részt vesz a Jellačić elleni harcokban, 1849 februárjától honvéd alezredes, dandárparancsnok, 1849. augusztus 25-től ezredes, hadosztályparancsnok a VIII. hadtestben. Emigrál, majd hazatér.

⁶⁹ Zichy Ottó 1849. február 13-i levelében amiatt panaszkodott az OIIB-nak, hogy a hadügyminisztérium mást nevezett ki az általa vezényelt 66. honvédzászlóalj parancsnokává. Kossuth február 22-én kelt válaszában megnyugtatta Zichyt, hogy a másik őrnagy kinevezésére csak azért került sor, mert a hadügyminisztériumot senki sem értesítette arról, hogy Zichy a zászlóalj parancsnoka. Egyben közölte vele, hogy a kormány alezredessé léptette elő. Zichy levelét ld. MOL. OIIB 1849:4263. Kossuth válaszát közli KL.ÖM XIV. 526. – Az ügyet az tette még bonyolultabbá, hogy a 66. honvédzászlóalj (1. pesti önkéntes mozgó nemzetőrzászlóalj) ekkor a Görgei vezette VII. (korábban feldunai) hadtestben szolgált, és parancsnoka Gózon Lajos százados volt. A hadügyminisztérium először valóban a 2. pesti önkéntes mozgó nemzetőrzászlóaljnak, Zichy alakulatának adta a 66. számot, de később ez az alakulat a 71. számot kapta. Zichy még február 7-én írt az OIIB-nak, amelyben kérte áttételét a nemzetőrségtől a honvédekhez; de ez a levele csak február 28-án érkezett Debrecenbe. MOL. IIM. Ált. 1849:6164., eredetileg iktatva OIIB 1849:2686. szám alatt.

⁷⁰ Halasy Ede (1811–1901), 1845–48-ban Komárom megye főszolgabírája, 1848-ban az udvardi választókerület képviselője, szeptember 15-től Komárom megye népfelkelési és toborzási kormánybiztosa, 1849. január elején visszavonul. A cs. kir. hatóságok igazolták, a megszállás alatt folytatta alispáni tevékenységét.

⁷¹ Halasy József (?–1860), Heves és Külső-Szolnok vármegyei szolgabíró.

állítására is – hiszem, ez ellen nem lesz észrevétel –, ez is költségbe kerül. A sóházból nem sok jövedelem van, miután a város körül van ellenséggel véve.

Komárom megyének egy követe sem lévén Debrecenbe, az ellenségtől ment 2 járásba követválasztást tartatok néhány nap múlva.⁷²

Itt a nép hangulata igen jó, sőt Esztergom megyéé is, ennek párkányi járása magától felkelést rendezett, miután a megye tisztjei többnyire gazok.

Komárom városába egy „Értesítő”⁷³ jár naponként, miután semmi más újság ide rendesen nem jöhet, ez pedig a kellő kauciót le nem teheti, a nép buzdítására pedig igen sokat teszen, kérem azt megengedtetni, hogy az kaució nélkül is megjelenhessen, ezen körülmények között.⁷⁴

Ambár a haditanács is küld futárt, kötelesnek érzem magamat ezen tudósításomat mástól elküldeni, attól tartván, hogy ha leveletem a tábornoknak adnám – gyanítva jelentésem szellemét – el nem küldenék.

Leveletem vivő Nagy Dániel⁷⁵ eddigi jelleméről mindenki kezeskedik. A haditanács levelét⁷⁶ vivő Rapun kapitány⁷⁷ szlavóniai birtokát feláldozva, a magyar ügynek él, hitelt érdemel, mit szóval előad, figyelmet érdemel személye.

Kérésemet újítom.⁷⁸

⁷² Erre 1849. február 19-én került sor a csallóközi és az udvardi kerületben. Ld. a 8. és 11. sz. iratot. – A megye négy képviselője (Ghyczy Kálmán, ifj. Pázmándy Dénes, Sárközy József, Halasy Ede) közül egyik sem követte az országgyűlést Debrecenbe.

⁷³ A *Komáromi Értesítő*t a Kossuth által 1849. január 4-én Komáromba küldött Mack József tüzérőrnagy indította meg január 9-én. Mack azonban nem tett le kauciót, és ez kérdésessé tette a lap megjelenését. Február elején Mack is kérte a komáromi városi tanácsot, hogy Kossuth engedélyének megérkezéskéig tekintsen el a kaució letételétől. A tanács azonban úgy döntött, hogy mivel a lap megindulása óta már egy hónap telt el, nem lehet tovább várni a kaució letételével. Közben Mack a szerkesztést valamikor január végén átadta Rózsafi Mátyásnak. Február 28-án Török Ignác már arról érdeklődött Pukytól, ki a lap felelős szerkesztője, és letette-e a kauciót. Március 19–26. között a lap szünetelt, 30-án pedig a várvédelmi bizottmány a „Mit akar az ellenség, mit akarunk mi komáromiak” című cikkben foglaltak miatt betiltotta a lapot. A betiltást azonban – valószínűleg Puky közbelépésének hatására – mégsem érvényesítették. A *Komáromi Értesítő* utolsó száma július 6-án jelent meg. (A lap egésze megjelent reprintben 2001-ben.) SZINNYEI, 1887. passim; KEMÉNY, 1957. passim; KOSÁRY, 1985. 283–285.; HAJAGOS, 1998. 173., 185–186.

⁷⁴ Kossuth ezt engedélyezte is.

⁷⁵ Nagy Dániel 1849. február 15-én indult el, és március 7-én tért vissza Komáromba. SZINNYEI, 1887. 76.

⁷⁶ A haditanács ezekben a napokban több jelentést is intézett az OIIB-hoz, ezeket közli HAJAGOS, 1998. 156–164.

⁷⁷ Rapun Jenő (Rapun, Eugen) (1818–1894 után) harmincadi hivatalnok, 1848. szeptember 6-tól százados a 2. Pest megyei önkéntes mozgó nemzetőrszázalajnál, 1849. január 30-tól százados az ebből szervezett 71. honvédszázalajban, június közepétől Guyon Richárd vezérőrnagy segéd-tisztje, augusztus 15-től őrnagy. Aradon előbb hadbíró, majd sorozóbizottság élé állítják, de elengedik. Hivatalnok, gazdálkodó a neoabszolútizmus korában, 1869-től honvéd őrnagy, 1873-tól alezredes, 1876-ban nyugalmazták.

⁷⁸ Kossuth 1849. február 22-én kelt válaszát közli KL.ÖM XIV. 516–518. A Puky jelentésének hatására a komáromi haditanácshoz írott levelét ld. KL.ÖM XIV. 518–522. Kossuth egyedül Pukynak Klapka kiküldetésével kapcsolatos kérését utasította el. A hadügyminisztérium ennek ellenére március 1-jén Klapkát nevezte ki a komáromi várőrség parancsnokává (valószínűleg az ezredessel rossz viszonyban lévő Henryk Dembiński altábornagy, fővezér indítványára, Klapkának a főserégtől való eltávolítása érdekében.) A rendeletet ld. MOI. R 295. Klapka György iratai. 1. csomó, 3. tétel, dátum szerint, magyar fordításban közli Klapka, 1986. 108.

2.

Kosztolányi Móric és Puky Miklós üzenetváltása

Komárom, 1849. február 14. (?)

(No. 12. MOL OHB 1849:2803., másolat)

Kosztolányi Móric ezredes és Puky Miklós kormánybiztos a komáromi szállásról leveleznek.

Kosztolányi ezredes 2-od alispánnak⁷⁹ azt adván tudtára, hogy miután a város nemsokára ostromállapotba fog tétetni, a várparancsnokság nem látja szükségesnek, hogy a megyébe általa elfoglalt – kormánybiztos részére követelt – szállást elhagyja, minélfogva neki megíratott, hogy még mai nap a szállást hagyja el, ellenkező esetben más rendeletek fognak tétetni.

3.

Puky Miklós átírata a komáromi várparancsnokságnak

Komárom, 1849. február 15.

(No. 28. MOL OHB 1849:2803., másolat)

Puky Miklós kormánybiztos a nemzetőrséget berendeli őrszolgálatra

Folyó év február hó 9-én tartott bizottmányi ülésbe elhatároztatott, hogy ha a katonaság nagyobb kirohanásokat szándékozna tenni, várbeli szolgálattelre a vár parancsnokságának kívánt mennyiségű nemzetőrség rendeltessen be, efeletti intézkedés megtételére én kérettem fel, miről a várparancsnokságot maga alkalmazása végett tudósítom.

4.

Puky Miklós átírata Kosztolányi Móricnak

Komárom, 1849. február 16.

(No. 32. MOL OHB 1849:2803., másolat)

Jelentés a képviselőválasztások lebonyolításához szükséges katonaság kirendeléséről, hadfelszerelési kérdésekről és a polgári személyek elfogásának szabályairól.

Kosztolányi ezredes hivatalosan felkéretik következőkre:

1-ör Folyó hó 19-ik napján Ócsán és Izsán követválasztások lesznek, minek következtében mindkét helyre annyi katonaság szállítandó, hogy az ellenség miatt felakadás ne történhessen.

2-or. Több zászlóaljnak ruháért jelentvén magokat, a ruhakészítéssel megbízottak meghagyandó, hogy a készítéssel siessenek.

3-or. Nagyváthy levéltárnok⁸⁰ szobájában több rendbeli szerszámok vannak, ezek a katonai raktárba a többiekhez elviendők.

⁷⁹ Szathmáry Dániel

⁸⁰ Nagyváthy Vendel

4-cr. Parancsolatba tessék kiadni, hogy a katonaság polgári tisztviselőnek előlegesen tett feljelentés és ennek tudta nélkül, polgári egyént elfogni ne merészeljen.

5.

Kosztolányi Móric átírata Puky Miklósnak

Komárom, 1849. február 16.

(No. 398. MOL Puky-ír. No. 35., eredeti tisztázata;

MOL OFB 1849: 2803., másolat)

Kosztolányi Móric ezredes kéri, hogy Puky Miklós kormánybiztos a kívánságait egyenesen a várparancsnoksághoz intézze.

Mai napon 32-k szám alatt kelt hivatalos felszólítására⁸¹ szerencsés vagyok válaszolni, miszerint nekem a bennfoglaltakról a várparancsnokság tudta és engedelmével nélkül intézkedni nem szabad, és általában bármi megbízásokat csak általa elfogadni köteleztetem, ennél fogva kérem, hogy kívánatait oda felterjeszteni méltóztatnék.

6.

Puky Miklós kormánybiztos átírata Török Ignácnak

Komárom, 1849. február 17.

(No. 35. MOL OFB 1849:2803.; másolat)

Puky Miklós kéri a vezérőrnagyot, aki a komáromi erőd parancsnoka is, hogy a Kosztolányi Móric ezredeshez intézett kívánságai tárgyában intézkedjen

Tegnap napon némely teendők iránt Kosztolányi ezredes urat hivatalosan felkértem, mire ő az ide ./ alá zárt választ adá;⁸² a ./ alatti közlöm a hozzá intézett levelem másolatát.⁸³ Ezeknek következtében hivatalosan felkérem a várparancsnokságot nyilvános kijelzésére azon tárgyakra, mikbe a komáromi várvédsereg parancsnoka, a várparancsnokság engedelmével nélkül nem rendelkezhetik, és ennek velem közlésére, továbbá amennyiben a ./ alatti kívánságaim a várparancsnokság rendelkezése alá tartoznának, azoknak végbevételét elrendelni méltóztatson.

⁸¹ I.d. az előző iratot

⁸² I.d. az előző iratot

⁸³ I.d. a 4. sz. iratot

2.

Kosztolányi Móric és Puky Miklós üzenetváltása

Komárom, 1849. február 14. (?)

(No. 12. MOL OIB 1849:2803., másolat)

Kosztolányi Móric ezredes és Puky Miklós kormánybiztos a komáromi szállásról leveleznek.

Kosztolányi ezredes 2-od alispánnak⁷⁹ azt adván tudtára, hogy miután a város nemsokára ostromállapotba fog tétetni, a várparancsnokság nem látja szükségesnek, hogy a megyébe általa elfoglalt – kormánybiztos részére követelt – szállást elhagyja, minélfogva neki megíratott, hogy még mai nap a szállást hagyja el, ellenkező esetben más rendeletek fognak tétetni.

3.

Puky Miklós átírata a komáromi várparancsnokságnak

Komárom, 1849. február 15.

(No. 28. MOL OIB 1849:2803., másolat)

Puky Miklós kormánybiztos a nemzetőrséget berendeli őrszolgálatra

Folyó év február hó 9-én tartott bizottmányi ülésbe elhatározott, hogy ha a katonaság nagyobb kirohanásokat szándékozna tenni, várbeli szolgálattelre a vár parancsnokságának kívánt mennyiségű nemzetőrség rendeltessen be, efeletti intézkedés megtételére én kérettem fel, miről a várparancsnokságot maga alkalmazása végett tudósítom.

4.

Puky Miklós átírata Kosztolányi Móricnak

Komárom, 1849. február 16.

(No. 32. MOL OIB 1849:2803., másolat)

Jelentés a képviselőválasztások lebonyolításához szükséges katonaság kirendeléséről, hadfelszerelési kérdésekről és a polgári személyek elfogásának szabályairól.

Kosztolányi ezredes hivatalosan felkéretik következőkre:

1-ör Folyó hó 19-ik napján Ócsán és Izsán követválasztások lesznek, minek következésében mindkét helyre annyi katonaság szállítandó, hogy az ellenség miatt felakadás ne történhessen.

2-or. Több zászlóaljnak ruháért jelentvén magokat, a ruhakészítéssel megbízottnak meghagyandó, hogy a készítéssel siessenek.

3-or. Nagyváthy levéltárnok⁸⁰ szobájában több rendbeli szerszámok vannak, ezek a katonai raktárba a többiekhez elviendők.

⁷⁹ Szathmáry Dániel

⁸⁰ Nagyváthy Vendel

4-er. Parancsolatba tessék kiadni, hogy a katonaság polgári tisztviselőnek előlegesen tett feljelentés és ennek tudta nélkül, polgári egyént elfogni ne merészeljen.

5.

Kosztolányi Móric átirata Puky Miklósnak

Komárom, 1849. február 16.

(No. 398. MOL Puky-ír. No. 35., eredeti tisztázattal;

MOL OIH 1849: 2803., másolat)

Kosztolányi Móric ezredes kéri, hogy Puky Miklós kormánybiztos a kívánságait egyenesen a várparancsnoksághoz intézze.

Mai napon 32-k szám alatt kelt hivatalos felszólítására⁸¹ szerencsés vagyok válaszolni, miszerint nekem a bennfoglaltokról a várparancsnokság tudta és engedelmével nélkül intézkedni nem szabad, és általában bármi megbízásokat csak általa elfogadni köteleztetem, ennél fogva kérem, hogy kívánatait oda felterjeszteni méltóztatnék.

6.

Puky Miklós kormánybiztos átirata Török Ignácnak

Komárom, 1849. február 17.

(No. 35. MOL OIH 1849:2803.; másolat)

Puky Miklós kéri a vezérőrnagyot, aki a komáromi erőd parancsnoka is, hogy a Kosztolányi Móric ezredeshez intézett kívánságai tárgyában intézkedjen

Tegnap napon némely teendők iránt Kosztolányi ezredes urat hivatalosan felkértem, mire ő az ide ./ alá zárt választ adá;⁸² a ./ alatti közlöm a hozzá intézett levelem másolatát.⁸³ Ezeknek következtében hivatalosan felkérem a várparancsnokságot nyilvános kijelzésére azon tárgyakra, mikbe a komáromi várvédsereg parancsnoka, a várparancsnokság engedelmével nélkül nem rendelkezhetik, és ennek velem közlésére, továbbá amennyiben a ./ alatti kívánságaim a várparancsnokság rendelkezése alá tartoznának, azoknak végbevételét elrendelni méltóztatson.

⁸¹ Ld. az előző iratot

⁸² Ld. az előző iratot

⁸³ Ld. a 4. sz. iratot

Török Ignác átírata Puky Miklósnak

Komárom, 1849. február 17.

*(No. 347. MOL Puky-ir. No. 41., eredeti tiszttárat; MOL OHB 1849:2803., másolat; közli: HAJAGOS, 1998. 164–165.)**Török Ignác vezérőrnagy, komáromi erőparancsnok kéri Puky Miklós kormánybiztos, hogy csak a kormányzattól kapott felhatalmazása értelmében intézkedjen, és működjön együtt az erő parancsnokságával*

Folyó évi február 15-ről kelt és a várparancsnoksághoz intézett, úgyszinte azon hó 16-ról Kosztolányi ezredes úrnak szóló levelei és mintegy parancsai⁸⁴ tanúsítása szerint úgy látszik, hogy Ön e várkormányval közölt felsőbbi nyílt rendelet⁸⁵ erejét tágasb értelemben magára a várra is kiterjeszteni szándékozik. – Bizonyos benne a várparancsnokság, hogy mint Komárom megyei teljhatalmú kormánybiztos legüdvösb, és a várra nézve is politikai tekintetben igen hasznos intézkedéseket teend, mivel a várt illető szükséges ismeretekbe beavatva lévén, azokat jelen hatáskörében még tökéletesben megszerzendü – azonban másképp áll ez a várral katonai tekintetben, merthogy e részben célszerű és könnyen kivihető parancsok kibocsáttathassanak, arra az előleges napi jelentések és utasítások, úgy a fennforgó körülmények egybevetése nélkülözhetetlen. – Ez csak többoldalú tapasztalás és e szakbani folytonos foglalkozás által elérhető – minél fogva a Kormánybiztos úrnak fent említett két rendbeli rendelvénye a hadi tekintetben részint kivihetetlen, részint működéseinkben fennakadást és zavart okozhatna. – A folyó hó 15-ről kelt rendelete⁸⁶ kivihetetlen azért, mert a nemzetőrségnek a várba egy-két napra való berendelése és ismételt kitakarodása nem történhetik anélkül, hogy a laktanyák a legnagyobb rendtelenségbe ne jöjjenek, és a seregek egyenetlenségbe és sűrlődásokba hozassanak. – A Kosztolányi ezredes úrnak szóló parancsa pedig a várkormány mellőzése miatt hátráltató és zavart okozó még azon esetben is, hogyha annak pontjaiban oly kívánságok nem foglaltatnának, melyek a hadi törvényekkel, és átaljában az eljárás nemével és módjával nem ellenkeznének.⁸⁷ A Honvédelmi Bizottmány csak a várőrség elszállásolása, felruházása, felfegyverzése és mindennemű eljárásának elősegítése tekintetéből ruházta Kormánybiztos úrra a várbarati rendelkezést, ami csak a várkormánybarati barátságos egyetértés útján eredményezheti a remélt hasznos és üdvös sikert, ellenben a kellő modorral összeférhetetlen parancsok, vonakodások, és a katonai rendszabályok mellőzése egyedül zavar- és fájdalmat, egyenetlenségre, sőt minden oldalról károkat szolgáltatnak okot. – Egyébiránt a várparancsnokság Kormánybiztos úrnak minden méltányos kívánatait egész készséggel teljesíteni igyekezend, és a kitűzött közcél elérhetéséhez teljes egyetértéssel járuland.

⁸⁴ I.d. az 3–4. sz. iratot⁸⁵ Kossuth 1849. január 29-én Puky számára kiadott megbízólevelét közli KL.ÖM XIV. 269.⁸⁶ I.d. a 3. sz. iratot.⁸⁷ I.d. a 4. sz. iratot.

Kosztolányi Móric jelentése a komáromi erődparancsnokságnak

Komárom, 1849. február 17.

(No. 402. MOL Puky-ir. No. 46., eredeti tisztázat)

Kosztolányi Móric ezredes közli, hogy milyen intézkedéseket tett a február 19-i képviselőválasztások biztosításához szükséges katonai erő kirendelésére, és közli a haditanácsnak Puky február 16-i átiratával kapcsolatos válaszát

Komárom megyei kormánybiztos úrnak a várparancsnok úrhoz mai napon 35. sz[ám] a[latt] intézett, és hátirattal hozzám utasított iratok⁸⁸ folytán jelentem, hogy tegnapi haditanácsban nyilvánított megegyezésével, a 66-ik honvédzászlóalj jobbszárnya egy huszárcsapattal gróf Zichy őrnagy úr vezérlete alatt ma Izsára, holnap Patra; – balszárnya egy huszárcsapattal ma Aranyosra, holnap Olcsára induland; – melyeket én a f[olyó] hó 19-én tartandó komáromi megyei követválasztásnak biztosítására azon okból elegendőknek vélem, mivel Csallóközben Hassinger⁸⁹ 2-ik ezredbeli százados már 3 századdal, 3 ágyúval és egy huszárszakasszal; Hetényben, Kurtakeszin és Marcellházán pedig az egész 57-ik honvédzászlóalj 3 ágyúval, és egy huszárszakasszal már jelenleg is áll; – 2-ik pontra fölöslegesnek találtatott Butz főhadnagyt és szertári kezelőt⁹⁰ sürgetni, minthogy szorgalmáról teljesen meg van győződve a haditanács.

A 3-ik pont iránt már ma reggel intézkedni méltóztatott.

A 4-ik pontban kifejtett el, az ide mellékelt, Honvédelmi Bizottmánytól az ország hatóságaihoz múlt hó 14-én, 16-án kibocsájtott rendelettel⁹¹ ellenkezően, a haditanács által kormánybiztos úrnak írni határoztatott, hogy ezen kívánságtól elálljon.

⁸⁸ I.d. a 6. sz. iratot.

⁸⁹ Hassinger, Karl (1821–?), cs. kir. hadnagy a 2. (Sándor) gyalogezredben, 1848. október 16-tól főhadnagy az ezred 2. zászlóaljánál. Először a Délvidéken, majd november végétől a feldunai hadseregben, december végétől az ezred 3. zászlóaljával a komáromi várórségben szolgál. 1849. január 12-től százados, az április 26-i csatában nyújtott teljesítményéért megkapja a Magyar Katonai Érdemrend 3. osztályát, június végétől vezérkari tiszt, július 24-től őrnagyi rangban a zászlóaljából alakult 108. honvédzászlóalj parancsnoka, szeptember 28-tól őrnagy. Az 1850-es években katonai számvevőségi hivatalnok Bécsben.

⁹⁰ Butz Lajos (1820–1896), volt cs. kir. tizedes, írnok. 1848. november 20-tól honvéd hadnagy, 1849. február 16-tól főhadnagy, május 1-től százados, szeptember 28-tól őrnagy. Az 1850-es években városi hivatalnok Komáromban, majd Tatán.

⁹¹ Kossuth 1849. január 14-én kiadott rendeletét közli KI.ÖM XIV. 127–130. Ennek 3. pontja szerint „ha valaki az ellenségtől bármely megbízást, bármely hivatalt elvállalni merészel, az a törvény oltalmán kívül állónak nyilváníttatik; és azt elfogni, és a legközelebbi rögtönítelő törvényszéknek átszolgáltatni mindenkinek nemcsak joga, de sőt kötelessége. S a végett valamint minden seregearcparancsnokok, és rendes katonaság és szabad csapatok vezérei vérhatalmi joggal ruháztatnak fel, úgy másrészt minden rendezett tanács rögtönítelő bírósági hatósággal ruháztatik fel.”

9.

Török Ignác átírata Puky Miklósnak

Komárom, 1849. február 18.

(No. 349. MOL Puky-ír. No. 46., eredeti tisztázata; MOL OHB 1849:2687., másolat; közli: HAJAGOS, 1998. 165.)

Török Ignác közli a katonaság által elfogott polgári személyekkel kapcsolatos eljárás módját.

Tisztelt Kormánybiztos Úr által folyó február 16-án Kosztolányi ezredes úrnak,⁹² és 35-ik szám alatt [folyó] évi február 17-dikén ide utasított intézet⁹³ következtében, íme előterjesztetik Kosztolányi ezredes úrtól 402. szám alatt 17-ik február 1849. ide terjesztett, és ide mellékelt jelentés,⁹⁴ melyből méltóztassék értesíttetni, hogy Kormánybiztos Úrnak minden kívánságai pontosan véghez vitetnek, csak a 4-ik cikkben kimondott merészség iránt azt véli ezen várkormány, hogy mivel a Honvédelmi Bizottmány parancsai szerint történhetnek oly esetek, melyekben a katonaság által polgári egyének is befogathatnak, ezek tüstént a megyei hatóságnál adassanak által, és oly esetben, melyben a gyanú igazságtalan, sőt törvénytelen okból eredett, és az elfogás nem az illendő rendment volna véghez, a vádoló, valamint az elfogást parancsoló is feleletre és büntetésre vonandó.

10.

Puky Miklós válasza Török Ignác

Komárom, 1849. február 18.

(No. 41. MOL OHB 1849: 2803.; másolat)

Puky Miklós kormánybiztos válasza Török Ignác vezérőrnagy, komáromi erődparancsnok február 17-i levelére. Ebben visszautasítja a hatáskörével kapcsolatos értelmezési kísérleteket, és közli, hogy továbbra is teljhatalmú kormánybiztosként fog eljárni megbízatásában

347. szám alatt mai napon hozzám érkezett, mintegy hivatalos eljárásomba lelkézni akaró levelére⁹⁵ röviden ezeket válaszolom:

Két ága van a levélnek, 1-ő érinti azon levelemet, melyet avégett írtam, hogy a várkormány kívánságára szükség esetében ha netalán nemzetőrség kívántatnék, ezt én be fogom rendelni.⁹⁶

2-ik Kosztolányi ezredes úrnak folyó hó 16-án írott rendeletem, miben 4 pont van.⁹⁷

- a.) hogy a követválasztási két helyre katonaságot rendeljen, nehogy az ellenség által háboríttathassanak,
- b.) hogy a ruhabizottmánynak a ruhák készítése sürgettesen,

⁹² Ld. a 4. sz. iratot

⁹³ Ld. a 6. sz. iratot

⁹⁴ Ld. a 8. sz. iratot

⁹⁵ Ld. a 7. sz. iratot

⁹⁶ Ld. a 3. sz. iratot

⁹⁷ Ld. a 4. sz. iratot

- c.) Nagyváthy levéltárnok szobájában a katonai szerszámok a katonai raktárba tétessenek,
- d.) a katonaság senkit a polgáriak közül, polgári tisztviselő közbenjötte nélkül, elfogni ne merészeljen. Ezen utolsó okot adott azon eset, hogy az ide menekült Esztergom megyei főszolgabíró Koller és testvére minden igaz ok nélkül a katonaság által elfogatott, és a vármegye házához kísértetett, és onnan ismét a katonaság által elbocsájtatott, mert alkalmasint maga általlátta hibás eljárását.

A nemzetőrséget illetőleg, ha a várparancsnokság a levelet jól elolvassa, által fogja látni, hogy a várparancsnokság által kívánt mennyiségű nemzetőrség van ajánlva, ha tehát semmit sem kíván, akkor semmi sem rendelődik, máskor rendeleteim figyelmesebben olvastassanak. A Kosztolányi ezredes úrnak írott levelemre, tulajdonképpen rendeletemre, ez mondatik: „A várkormány mellőzése miatt hátráltató és zavart okozó még azon esetben is, hogy ha annak pontjaiban oly kívánságok nem foglaltatnának, melyek a hadi törvényekkel, és általában az eljárás nemével és módjával nem ellenkeznének.” – Ezen levélnek a.) pontja a rend fenntartása tekintetéből volt írva, és így ez rendetlenséget nem okozhat.

b.) pont – a ruhák készítését sürgetvén, úgy hiszem, a rendre vezet, mert a ruhátlan számos újoncok, honvédek fedezésére, és így megnyugtatóására szolgál.

c.) rendet rendel, mivel a katonai szerszámok a katonai számadás alá tartozván – katonai raktárba tartozók.

d.) megtiltottam a polgároknak katonák általi elfogatását, polgári tisztviselő közbenjötte nélkül, ez is rendre vezet, mert akkor oly rendetlenség nem fog történni, mint tegnapelőtt Koller esztergomi főszolgabíróval történt. Nekem a rendről ily fogalmam van, és ha a várparancsnokságnak más erről a gondolkozása, úgy csak sajnálkozásomat nyilváníthatom felette.

Beléereszkedik a megbízásom magyarázatába, erre senkivel polémiába nem fogok ereszkedni, én tudom, mi a hatalmam, én vagyok felelős minden tetteimért, de csak a kormánynak, nyíltan kijelentvén, hogy ha a várparancsnokság bármely rendeletemet pontosan teljesíteni nem fogja – úgy fogok rendelkezni, hogy az teljesüljön, és az ellenszegülők érdemlett büntetésöket elvegyék. – Szinte nevetséges modorral annak meghatározásába is beleereszkedik, hogy mint teljhatalmú kormánybiztos, mifajta működésre lehetek alkalmas, ennek megítélése a várparancsnokságra bízva nincs – azt megítélte a magyar kormány, midőn engemet ide rendelt oly végből, hogy a komáromi várat minden netalán történhető események dacára a magyar nemzet számára biztosítsam, minek eszközölhetésére a katonai erővel rendelkezhetés és főfelügyelet reám bízván, ezennel nyíltan tudtára adom a várparancsnokságnak, hogy hatalmamot kezemből sem egyes ember, sem pedig bárminemű kamarilla által elragadtatni nem engedem mindaz ideig, míg a magyar kormány a mostani hatalmammal a mostani álláson meghagyand.

11.

Puky Miklós jelentése az Országos Honvédelmi Bizottmánynak

Komárom, 1849. február 21.

(MOL OHB 1849:2803., eredeti tiszttárat)

A kormánybiztos jelentése az Országos Honvédelmi Bizottmánynak, amelyben felterjeszti a várparancsnoksággal folytatott eddigi levelezését, kéri Kosztolányi Móric ezredes áthelyezését, felhatalmazást kér az engedetlen tiszték felfüggesztésére, beszámol a várórség ruházati és pénzügyi helyzetéről, valamint a február 19-i képviselőválasztások eredményéről

Folyó hó 15-ik napján az ide ./. vessző alá zárt levelet írtam a vár parancsnokának,⁹⁸ 16-án a ././ alattú Kosztolányi ezredesnek,⁹⁹ mire tőle a 3 ././ alattú feleletül kapván,¹⁰⁰ ennek következtésében a várparancsnoknak írtam 4 ././ alattú,¹⁰¹ mire feleletül a 5 ././ alattú kapván,¹⁰² ennek következtésében a várparancsnoknak 6 ././ alattú feleltem.¹⁰³ A tőlem írott leveleimből éppen nem tetszik ki azon vád, mit az 5././ alattú előadnak, mintha parancsolni akaró hangon akartam volna levelezni, az aláhúzott szavak éppen ellenkezőt mutatnak. – A várparancsnokság nem akar tűrni semmi polgári hatalmat, katonai zsarnok kényuralmat akar és akart béhozni, idejövetelem előtt néhány nappal a megyei alispánt is puska között kísérték estefelé a Nádor-vonaltól végig a városan – ennyire ment a zsarnokságok, hogy ezt egy hadnagy tenni merte – mind ez ideig nem büntettetett, már a város lakossága zúgni kezdett – én éppen szerencsés időbe érkeztem. A kényuralmat mindjárt velem is éreztetni akarták, ugyanis Kosztolányi ezredes minden megyei engedelem nélkül a megyeházba lévő főispáni 3 szobából álló lakot elfoglalta – és azt kértem általengedettni részemre, mire ő az ide 7././ alatti feleletet adta az alispánnak, minék közlésével kéntelen voltam neki tudtára adni, hogy ha 24 óra alatt számomra üres nem lesz a szállás, más rendelést leszek kéntelen tenni,¹⁰⁴ a tábornok még akkor sem akarta engedni, mindaddig míg személyesen vele beszélvén, előtte komolyan nyilatkoztam.¹⁰⁵ Ezen idő oltá folytonosan ujjat akarnak húzni. Török egészen Kosztolányi kezében van, amaz gyáva, ez nevetlen zsarnok és katonai rendeleteiben ügyetlen, mit több rendbeli rosszul rendezett expedíciói mutatnak ezen társaságot értettem a 6 ././ alatti kamarilla nevezet alatt, mihez még egy nő is tartozik.¹⁰⁶ – A haditanácsba ezek ellen minden jó rendet igyekeznek Esterházy Pál¹⁰⁷ és Mack alezredes kivinni,

⁹⁸ I.d. a 3. sz. iratot

⁹⁹ I.d. a 4. sz. iratot

¹⁰⁰ I.d. a 5. sz. iratot

¹⁰¹ I.d. a 6. sz. iratot

¹⁰² I.d. a 7. sz. iratot

¹⁰³ I.d. a 10. sz. iratot

¹⁰⁴ I.d. a 2. sz. iratot

¹⁰⁵ Az esetet Puky emlékiratában is megörökítette. Közli: HERMANN, 2000. 421–422.

¹⁰⁶ Puky valószínűleg Kosztolányi feleségére, az olasz származású Mambrino Franciskára gondolt. I.d. erre VUKOVICS 1982 73.

¹⁰⁷ Esterházy Pál (1806–1877), gróf, kilépett cs. kir. huszárszázados, 1848. június 18-tól nemzetőr őrnagy, októbertől a komáromi önkéntes mozgó nemzetőrök parancsnoka, november 6-tól őrnagy, a csapatából alakult 18. honvéd zászlóalj parancsnoka. 1849. január 30-tól alezredes, dandárparancsnok a komáromi várórségben, május 25-től ezredes, hadosztályparancsnok. Komáromi kapituláns, emigrál.

azonban ők csak ketten lévén, semmire sem mehetnek, mivel a többinek egy része akarattól, más része nem tudni mi okból, hozzájuk nem csatlakozik, innen van, hogy Lipótvára elesett, minek hírére még bizonyos tudomás megszerzésére sem tettek lépést, ennek eleste tisztán a haditanácsnak tulajdonítandó, mert 3 napi ostrom után egy parlamentter által tudatták Ordódyval,¹⁰⁸ hogy Debrecenből az országgyűlés széjjel van kergetve, Komárom pedig bevéve, ezek hitelt adván, a várat általadták, miután a komáromi haditanács soha, de soha őket nem tudósította, ezen dolgot személyesen elmondhatja leveletem vivő Baráth József,¹⁰⁹ kit Lipótvárához elküldöttem. Hasonló hanyagságot követnek el g[róf] Batthyány Kázmér és Nemegeyi erányába, ámbár Thaly Sigmund jelenlétemben megmondotta a tanácsba, hogy elnök Kossuth Lajos szóbeli meghagyásánál fogva bizonyos utasítással hozzájuk futárt küldjenek, ámbár én és Mack alezredes erre őket a haditanácsba többször figyelmeztettük, mindamelllett ez ideig sem küldöttek futárt – minek következtébe a szükség esetébe amazok Komáromról, sem Komárom azokról semmit sem tudván, hadi működésökbé összhangzás nem lehet.

A 6/. alatti levelelme¹¹⁰ okot adott az 5/. alatti méltatlanság,¹¹¹ mivel irányomba fellépni kezdettek, leveletem jelenlétembe olvastattam fel, utána szóval előadtam, hogy valamint eddig semmi stratégiai vagy más, csupán katonai dolgokba nem avatkoztam, úgy azt ezután sem teszem, de minden más tárgyban befolyást fogok gyakorolni, mit ők már levelekbe mintegy megtagadván, szükségesnek tartottam nyíltan megmondani, hogy aki ily értelmű rendeleteimnek engedelmességek nem fog, azt hivatalától fel fogom menteni ideiglenesen, bevárva majd éránta a Honvédelmi Bizottmány rendeletét, mire Kosztolányi ezredes egyenesen felmondá az engedelmességet, mire egyenesen azt feleltem, hogy ha engedelmességek nem fog, ötet is felfüggesztem, későbbben nyilatkozatát oda módosítá, hogy parancsolatokat csupán a várparancsnoktól köteles elfogadni. Közlött leveleimből kitűnik, hogy semmi helytelent nem követeltem, ha tehát még az ilyen rendelkezéseimet sem fogadnák el, úgy csak báb lennék, és a komáromi várat a magyar nemzet számára nehezen biztosíthatnám, mert a netalán történhető ostrom esetében a várparancsnokság – úgy látszik – hajlandó arra, hogy semmi beleszólóm ne lehessen még akkor is, ha ő kapitulálni akarna, mit feltennem ugyan nem szabad, de minden történhető a világon. Ezeknek következtésében kérem a Honvédelmi Bizottmányt, hogy a haditanácshoz igen erős és világos partitionalist küldeni, Kosztolányi ezredest innen más helyre tenni méltóztasson, mit már egyszer kértem, vagy pedig, ha ezen kéréssem nem teljesíthető, azon esetben kérem magamat megbízásomtól minden esetben felmentetni,

¹⁰⁸ Ordódy Kálmán (1814–1871), cs. kir. főhadnagy, 1848. június 13-tól honvéd százados, szeptember 27-től őrnagy, októbertől Trencsén megye hadparancsnoka, november 23-tól a feldunai hadsereg dandárparancsnoka, majd december közepétől Lipótvár várparancsnoka. Várfogságot szenved.

¹⁰⁹ Baráth József valószínűleg még aznap elindult a levéllel. SZINNYEI, 1887. 76. Szinnyei szerint április 4-én érkezett meg. SZINNYEI, 1887. 115. Ezt követően Puky őt küldte április 8-án Debrecenbe pénzért, illetve Görgeihez, ld. erre emlékiratát. HERMANN, 2000. 425. Komáromi tartózkodásáról a következő biztos adat április 19-ről való. SZINNYEI, 1887. 90. 1849. július 18-án Kossuth ismét őt küldte futárként Komáromba. KLJOM XV. 746.

¹¹⁰ Ld. a 10. sz. iratot

¹¹¹ Ld. a 7. sz. iratot

mivel tudom, hogy ily emberrel öszveköttetéssel én hasznot nem tehetek, cé-
lom pedig csak az volt, midőn ezen megbízást elfogadám – hazámért éitem
mindég és fogok élni, félretéve minden mellékes tekintetet, és ha lehet, tettleges
hasznot eszközölni, mit Komáromba csak azon feltétel mellett tehetek.

A katonák úgyszólván egészen ruhátlanok. Zászlóaljak jelentek meg nálam
ruhát kérni, én kértem a ruhakészítő bizottmányt felszólíttatni a sietésre, mire az
volt a válasz, hogy szükségtelen, azonban a katonaság mégis ruhátlan annyira,
hogy több zászlóaljakba 500–600 van, kinek bakancs-, köpönyeg, sipkán kívül
semmije sincs, így nem lehet hű szolgálatot várni nevedlen néptől, kiket (né-
hány zászlóaljak kivételével) sohasem gyakorolnak, fegyelmet fel nem tartják.
Radikális kúra kell itten, különben nincs ember, ki hasznos szolgálatot tehessen,
minél fogva ha velem továbbra is parancsolna a Bizottmány, oly hatalmat kérek
reám ruháztatni, és ezt világosan kimondatni, hogy az engedetlen tiszteket hiva-
taloktól felfüggeszthessem, én úgysem élnék vissza ezen hatalommal, azt hi-
szem, ennek a tudása is nagy befolyással lesz mindenkire.

Csernátoni¹¹² Halasy Ede helyett, Thaly Sigmund, Ghyczy Kálmán¹¹³ helyett
követeknek közakarattal elválasztattak.¹¹⁴

Előttem volt biztosok mindent a legnagyobb rendtelenségbe hagytak, sem
jegyzőkönyvre, sem számadásra nem találunk, tömérdek a követelő, kik mindég
sürgetnek pénzökért, ez nincs, de nincs a megyének sem, minél fogva kérem,
hogy a Halasy által Debrecenbe küldött – mint mondják 72 000 p[engő]
[forint]ra menő – pénzt elküldeni méltóztassanak, mennyisége nincs tudva
azért, mivel a pénztárnok, kinél ennek számadását lenni mondják, az ellenséges
járásba van, túl a Dunán.

Thaly Sigmund képviselő, a várerősítésnél mint százados lévén beosztva, ké-
ri magát addig a Debrecenbe meneteltől felmentetni, még itten katonai dolgait
elintézi, méltóztassanak ezt a Háznak bejelenteni. Mind a két megbízó levélet el
fogom küldeni, de most igen nehéz lévén a közlekedés, sok írást senki sem
vihet. Megválasztások kétségbe nem jöhetvén, fogadja a Ház ezen soraimat
ideiglenesen megbízólevelek helyett.¹¹⁵

¹¹² Csernátoni (Csseh) Lajos (1823–1901), a *Marczius Tízennötödike* társszerkesztője, Kossuth
titkára. Emigrál, az emigrációban az osztrák titkosrendőrség ügynöke.

¹¹³ Ghyczy Kálmán (1808–1888), liberális politikus, 1847–1848-ban nádori ítélőmester, 1848-ban
igazságügyi államtitkár, Komárom megye képviselője, nem követi a parlamentet Debrecenbe,
1861-ben a képviselőház elnöke, 1874–1875-ben pénzügyminiszter, 1875–1879-ben a képví-
selőház elnöke.

¹¹⁴ Debrecenbe március elején érkezett meg a két választás jegyzőkönyve a belügyminisztérium-
hoz, és a képviselőház március 8-án adta át azt „megbírálás végett” az igazoló választmány-
nak. A választmány a március 28-i ülésben javasolta, hogy a Ház mind a Halasy helyére
választott Csernátoni Cséh Lajos, mind a Ghyczy Kálmán helyére választott Thaly Sigmund
megválasztását fogadja el, hiszen a Ház még március 24-én a két előző képviselő „követi
állomását elhagyottnak tekinteni határozta.” A képviselőház azonban nem fogadta el ezt az
értelmezést arra hivatkozva, hogy az új választások megelőzték az említett határozatot, és
azokat az illető választókerületek nem a képviselőház felszólítására eszközölték. Így Halasy és
Ghyczy képviselői helye továbbra is betöltetlen maradt. BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 357., 359.,
362., 386–387., 389., 846–847., 849–850.

¹¹⁵ Puky jelentése március 3-án érkezett Debrecenbe, egyszerre a komáromi várparancsnokság
február 3–19. között keletkezett jelentéseivel, amelyeket Pálóczy Tamás százados és Lestár
Péter főhadnagy vittek Debrecenbe. Ez utóbbiak között volt Török Ignác vezérőrnagy, vár-
parancsnok Pukyt bevádoló hosszú jelentése is. MOL, OIIB 1849:2687, közli: HAJAGOS 1998.

12.

Puky Miklós levele Görgei Artúrhoz

Komárom, 1849. április 8.

(MOL P 295. *A Görgey-család levéltára. Görgei Artúr gyűjtemény. b/15/9. fasc. Egyes iratok. Eredeti s.k., irónnal írott tisztázgat; közli: GÖRGEY, 1888. 158.*)

A kormánybiztos kéri Görgei vezérőrnagy, fővezért, hogy siessen Komárom felmentésére.

Siessen, Tábornok úr, Komárom fölmentésére! az Ön erélyes személyére itt nagy szükségünk van.¹¹⁶

13.

Puky Miklós jelentése Kossuth Lajosnak

Komárom, 1849. április 22.

(MOL OIB 1849:6364., *eredeti tisztázgat*)

A kormánybiztos jelenti Kossuth Lajos kormányzóknak, hogy Komáromot felmentették, megérkezett Guyon Richárd várparancsnok. Szól Thaly Zsigmond őrnagy és Kosztolányi Móric ezredes intrikáiról, és új választásokat javasol a lemondottnak tekintett képviselők helyének betöltésére.

Komárom városának nyitrai oldala az ellenségtől kitisztított, seregeink közel állanak, egy része már be is jött, hiszem, minden veszedelmen túl vagyunk ezen várra nézve, az mentve van, és én boldog, hogy megmentését, ha nem eszközöltem is, de legalább részt venni igyekeztem honunk számára leendő megtartásába.

Csallóközbe és esztergomi oldalon ellenség áll, de hiszem, hogy ha hidunk, mit már egyszer szíjjellőtt, pár nap alatt ismét készen lesz, onnan is elpusztulna. – Schlik¹¹⁷ a magyar sereget tartá nyulaknak,¹¹⁸ de most ők azok. 19-ik ápril Klapka dicsőségesen megverte a „Sieg gewohnte” Armée-t¹¹⁹ Sarlónál, temérdek elesett, 1000-nél több foglyot csinált, az ellenség alig tudta magát össze-

166–167. Kossuth március 4-én együtt felelt Puky és a várparancsnokság leveleire, és válaszában igyekezett mindkét felet megnyugtatni. KLÖM XIV. 586–587. Március 10-én azonban intézkedett, hogy Törököt a vezérőrnaggyá kinevezett Guyon Richárd, Kosztolányit pedig a szintén vezérőrnaggyá kinevezett Lenkey János váltsa fel. KLÖM XIV. 632–634.

¹¹⁶ Április 10-én a szintén Komáromban tartózkodó Palkovics Károly, Esztergom megyei kormánybiztos is hasonló értelmű levelet juttatott el a hadsereghez, amelyet Klapka György vezérőrnagy, az I. hadtest parancsnoka április 15-én Füzesgyarmatról továbbított Görgeinek. MOL. Görgei-ír. 1. doboz, dátum szerint.

¹¹⁷ Schlick von Bassano und Weisskirchen, Franz, gróf (1785–1862), cs. kir. altábornagy, az 1848. december 6-án Galiciából betört, később III., majd I. hadtest parancsnoka. Lovassági tábornokként hal meg.

¹¹⁸ Franz Schlick altábornagy, a cs. kir. III. hadtest parancsnoka az április 2-i hatvani ütközet előtt állítólag „egy kis magyar nyúl vadászatra” hívta tisztjeit. A történet először Kossuth 1849. április 3-án az OIB-hoz intézett beszámolójában fordul elő, majd a történetet elmondta április 14-én a képviselőházban a függetlenség és a trónfosztás kimondását indítványozó beszédében. KLÖM XIV. 801., 874. A Március Tizenötödike 1849. április 5-i 44. száma is hozta a történetet; talán a Kossuth kíséretében lévő Csernátóni Lajos beszámolója alapján.

¹¹⁹ győzelemhez szokott hadsereget

szedni, és többet útját állni Komáromig nem merték, hanem mind Ácsra vonul, Duna túlsó partjára. Az ütközetet Guyon¹²⁰ szavai után írom.¹²¹

Guyon maga 40 Császár-huszár kíséretébe jött Komáromba az ellenség között, itt is megmutatta magát a mannswürthi hős,¹²² ezen csekély erővel még 60 ellenséget fogott is.

Rajtam is megtörtént, mi mostani időbe mindennapias volt, csalódtam, kibes sok reményem volt. Thaly Sigmond – bár hazafiúi szent érzete ellen szót emelni nem lehet – nem azon ember, ki itt hasznos szolgálatot tehessen, ő egy nyughatatlan kortes, legnagyobb mértékbe intrigent ember, kinek ittléte káros lehet, mert ha valaki az ő zsarnok ideáját nem követi, tanácsát nem kéri, annak halálos ellensége, ellene kész – kibékülve legnagyobb ellenségével is – alattomosan mindent elkövetni, úgy történt most. Ő rajtam járt, hogy Kosztolányit febr[uar] 22-ik rendeletem¹²³ értelmében küldjem Debrecenbe, miután – mint Önnek tudtára van – az engedelmisséget felmondotta, de mivel már azon rendelet, hogy helyette Lenkey¹²⁴ van kinevezve, itt volt, de róla csak a tábornok és én tudtam, a kellemetlenségek elkerülése végett, azt nem tettem, okát neki nem mondtam, és ezért ő engemet gyávaasággal bélyegzett, Kosztolányival kibékült és midőn Lenkey megérkezett, kéz alatt fellovállta a haditanács két tagjait, gróf Esterházyt és Kun Gézát,¹²⁵ hogy Kosztolányi mellett nyilatkozzanak, minek következésébe a többi bele nem szólva, határozottatott, hogy Kosztolányi mellett felírás küldessen, mibe őrsereg parancsnoknak meghagyatni kérik, ezen levél elindult, hanem tegnapelőtt a futárral Guyon találkozáán, őtet visszarendelte.¹²⁶

¹²⁰ Guyon, Richard (1813–1856), kilépett cs. kir. főhadnagy, 1848 szeptemberétől honvéd őrnagy, zászlóaljparancsnok, november 1-jétől ezredes, dandár-, majd hadosztályparancsnok a feldunai hadseregben, 1849. március 8-tól honvéd vezérőrnagy, Komárom várparancsnoka, 1849. június végétől a IV. hadtest parancsnoka, a temesvári csata után a főcsereg ideiglenes parancsnoka. Emigrál, Kursid pasa néven török tábornok lesz.

¹²¹ Guyon 1849. március-áprilisban többször is megpróbált átjutni a Komáromot körülvevő cs. kir. ostromzáron, de sikertelenül. Ezért csatlakozott a magyar főcsereghez, és önkéntesként részt vett az április 19-i nagyszallói ütközetben. Ezt követően április 20-án az 1. (Császár) huszárezred egy százada élén átvágta magát a cs. kir. előőrsökön, és délután 5 órakor megérkezett Komáromba. Ld. erre Kosztolányi Móríc ezredes jelentését, III. Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc iratai. 22/634. Az ütközetet az I. és III. hadtest, valamint a VII. hadtest egy része valóban Klapka tervéi alapján, de Damjanich irányítása alatt vívta.

¹²² Guyon az 1848. október 30-i schwechati csatában dandárjával szuronyrohammal vette be Mannswürth községet.

¹²³ Tí. Kossuth 1849. február 22-én Pukyhoz intézett rendelete, közli: KL.ÖM XIV 516–522.

¹²⁴ Lenkey János (1807–1850), cs. kir. százados a 6. (Württemberg) huszárezredben, ekkor honvéd vezérőrnagy, Komárom várőrségének parancsnoka. A szabadságharc után cs. kir. hadbíróság elé állítják, az aradi vár fogásában megőrül.

¹²⁵ Kun Géza (1814–1878), kilépett cs. kir. hadapród, ekkor honvéd százados, a dunántúli önkéntes mozgó nemzetőrség I. zászlóaljának parancsnoka, később őrnagy, majd alezredes. Komáromi kapituláns.

¹²⁶ A Kosztolányi melletti felirat szövege nem ismert, de április 12-én maga Kosztolányi fordult az OIIB-hoz, és levelében – a várőrség parancsnokságáról történt elmozdítására utalva – kérte, hogy „hatásköröm iránti ily változást, jó szándékommak és tényleges érdemeimnek elismerésül oly modorban elintézni méltóztassanak, mely nem büntetés gyanánt tűnik ki”; ellenkező esetben pedig vizsgálatot kért maga ellen. A beadványt maga Lenkey is láttamozta. MOI. OIIB 1849:5727. A beadványt április 24-én Görgeinek is megküldte. MOI. Görgei-ir. 1. doboz, dátum szerint. Kossuth április 18-án kelt válaszlevelében igyekezett megnyugtanni Kosztolányit, és megértését kérte. KL.ÖM XV. 34–36. – Érdekes, hogy VUKOVICS, 1982. 72.

Hízelgő természeténél fogva, mit csak befolyása gyakorlatára szokott használni, Lenkeynél is könnyű volt befolyást gyakorolni, annyival inkább, mivel rokonok, és így történt, hogy Lenkey megérkezése után két nappal, a borzasztó bombázás miatt a város lakosai kéntelenek voltak a város azon ¼ részét is, hol az egész lakott, elhagyni, és egész éjt legnagyobb esőzés között szabad ég alatt tölteni, én jókor reggel kimenvén a Nádor-vonalhoz, 5-ik számú erősségbe lakos Horváth őrnagyot¹²⁷ kértem, hogy ha lehet, legalább a nők számára egy kis helyet adjon addig, még sátorokat készítették, mit ő szívesen teljesített, maga is istállóba ment lakni, és minden tiszt szobát nők és gyermekek számára átengedtek, sőt a közlegénységet is öszveszorították, és szobájokból kettőt polgároknak adtak, de a katonák is ugyanott és mind fedél alatt maradtak. – Thaly pedig, hogy Lenkeyvel összeveszítsen, a mindent szenvedett, vagyonát nagy részbe veszített, hazaért lángoló keblű polgárok nejeit és gyermekeit kiutasította, én ezt nem engedtem, nehogy a már mutatkozott zúgolódás a nép között veszedelmessé váljon, következése lett a nyugalom. Én Lenkeyt megkértem, hogy Thalyra ne hallgasson, mondotta is, hogy nem teszi, de bizonyosan értesülve vagyok, hogy reá befolyást gyakorol.¹²⁸ Hogy tehát az ily dolgoknak vége legyen, hirtelen Thalyt más helyen alkalmazni, mert őt sem a polgárság, sem a katona nem szereti, ő alattomos – ha elmegyén, nagy molytól megszabadul Komárom, és ha helyette idegent local direktornak¹²⁹ nem küldenének, May százados¹³⁰ őrnaggyá nevezve igen jó lenne, ő azon egyedüli tiszt, kire mondhatni, hogy kötelességét pontosan teljesítette, sőt többet is tett.

Guyon nevében Lenkey korlátlan hatalomról beszél,¹³¹ a febr[úar] 22- és márc[íus] 3-ik rendelet ezen beszéddel ellenkező értelmű lévén,¹³² kérem Elnök urat, szíveskedjen mind a várkormányt, mind engemet tudósítani, hogy ezen rendeletek továbbra állanak-e? és mennyibe? és mibe jönnek változás alá? mert tisztába kell lenni, nehogy surlódás jöhessen elő, mit ugyan nem gondolnék, hogy történjen, legalább Guyon eddigi magaviselete kecsegtet.

Értésemre esett, hogy Thaly Sigmond és Csernátoni választások megsemmisítették. Mivel innen elég nehéz Debrecenbe a választóknak folyamodást küldeni, méltóztasson a Házzal kimondatni, hogy a helyeiket gyalázatosan elhagyott

úgy emlékezett vissza, hogy Puky „inkább Kosztolányi embere, mint Thalyé” volt, „kivel nagy ellenségeskedésben élt.”

¹²⁷ Horváth József (1811–?), kilépett cs. kir. főhadnagy, 1848. szeptember 24-től a 15. honvéd-zászlóalj századosa, 1849. január 29-től őrnagy, május végén leköszön, június 14-től ülnök az országos rögtönítelő vegyes bíróságnál.

¹²⁸ Puky már április 18-án figyelmeztette Lenkeyt, hogy a legfontosabb ügyekben csak az ő egyet-értésével intézkedjék, amit Lenkey meg is ígért. MOL Puky-ír. No. 357. Vö. DfR, 1999. 212.

¹²⁹ helyi erődítési igazgatónak

¹³⁰ May, Johann (1809–1851), cs. kir. hadnagy az 5. tüzérezredben, 1848. október 19-től honvéd vezérkari százados a feldunai hadtestnél, november 1-től a komáromi erődítési munkálatok vezetője, 1849. április 23-tól vezérkari őrnagy, szeptember 7-től alezredes a komáromi várórségnél. Később a bécsi műszaki főiskolán tanít, 1851-ben bekapcsolódik a Mack-féle összeküvésbe, elfogják, a börtönben öngyilkos lesz.

¹³¹ Ti. hogy a vár és a várórség parancsnoka teljhatalommal, azaz a polgári hatóság nélkül intézkedhet.

¹³² Kossuth 1849. február 22-én Pukyhoz és a várkormányhoz intézett rendeleteit közli KJ.ÖM XIV 516–522. A március 3-i rendelet ismeretlen, de elképzelhető, hogy azonos a fogalmazvány alapján március 4-re datált, a haditanácshoz és Pukyhoz intézett utasítással. Közli KJ.ÖM XIV. 586–587.

követek helyett mások választassanak, és így Pázmándy,¹³³ Ghyczy, Halasy és Sárközy¹³⁴ helyett történének a választások, ha pedig folyamodás mulhatlanul szükséges, erről is tessék értesíteni.

Sajnálva kell tudatnom, hogy itt puszkapormalom nincs. A tímárokkal még nem dolgoztathattam, mivel a megkívántató cser és mész nem volt kapható eddig a cernírozás¹³⁵ miatt, hanem már most, hiszem, rövid időn ezen szereket megkerítük, mint ígérték a mesteremberek, és dolgoztatni fogok az egész céhhel.

Pálóczy Tamás¹³⁶ megérkezett, de a pénzt kéntelen volt elhagyni, de már most behozatja.¹³⁷

Itt sok tennivaló lesz a vár körül, nehogy többé azt bombázni lehessen, de hozzá költség is, méltóztasson eljönni, körülnézni, és ezen városi népet jelenlétével jutalmazni. Feledve lesz nálok minden szenvedés.

Isten tartsa Önt egészségben, kívánja tisztelője.¹³⁸

¹³³ Pázmándy Dénes, ifj. (1816–1856), 1848-ban a nagyigmándi kerület országgyűlési képviselője, a Batthyány-kormány egyik megbízottja a frankfurti német parlamentnél, a képviselőház elnöke, 1849 elején nem követi az országgyűlést Debrecenbe. A cs. kir. hatóságok rövid vizsgálati fogság után szabadon engedik.

¹³⁴ Sárközy József (1802–1867), 1840–1844 között Komárom megyei alispán, 1848-ban a tatai kerület képviselője, szeptembertől a város kormánybiztosa, 1849 januárjában visszavonul. 1861-ben a pápai főiskola gondnoka, 1863-ban a dunántúli református egyházkerület főgondnoka. 1861-ben és 1867-ben a gesztési kerület képviselője.

¹³⁵ ostromzár, zárolás

¹³⁶ Pálóczy Tamás (1812–1866), Észtergom megyei szolgabíró, 1848. szeptemberében a megye 2. nemzetőr-zászlóaljának századosa, 1849. január 30-tól százados a 71. honvédszázalóban, szeptember 30-tól őrnagy. 1853-ban letartóztatják, 1857-ben szabadul, 1860-ban emigrál, belép az olaszországi magyar légióba, ahol 1861-ben őrnagy lesz. 1864-től Torinóban, majd Svájcban él.

¹³⁷ Pálóczy és Lestár Péter vitték magukkal a várkormány február 5–19. jelentéseit. Köztük volt Töröknek a várpénztár állapotáról, és az erőd pénzzükségletéről beszámoló február 9-i jelentése is, közli: HAJAGOS, 1998. 158–159. Kossuth ezek után március 1-jén intézkedett a pénzügyminisztériumnál 150 000 forintnak a komáromi erőd ellátására történő kiutalásáról. KJ.ÖM XIV. 584. A minisztérium a pénzt több részletben adta ki: Pálóczy, Lestár és a március 10-én Komárom térparancsnokává kinevezett Szabó Zsigmond ezredes 120 000 forintot, Guyon Richárd vezérőrnagy 10 000, Lenkey János vezérőrnagy 30 000, Rápun Jenő pedig 20 000 forintot kapott. SZINNYEI, 1887. 416. Lestár március 22-én már Komáromban volt, ld. erre aznap írott levelét Főrián Györgyhez. Közli: PÉTERNÉ FÉHÉR, 2002. 105–106. Pálóczy április 18-án érkezett meg. SZINNYEI, 1887. 89. Szabó komáromi tartózkodásáról az első adat április 19-ről való. SZINNYEI, 1887. 432. Duschek Ferenc pénzügyminisztériumi államtitkár jelentése szerint Pálóczy és Rápun összesen 60 000 forintot kaptak, amit azonban Görgei hadi pénztárában tettek le, és ebből Jablonczay Ignác százados 20 000 forintot vitt be Komáromba, ahová április 10-én érkezett meg, majd 12-én visszaindult Debrecenbe, ahol április 18-án Duschek újabb 30 000 forintot adott át neki. MOL. IIM Ált. 1849:10736., SZINNYEI, 1887. 416., 421. és 431.

¹³⁸ Kossuth 1849. május 11-én kelt válaszában figyelmeztette Pukyt, hogy „a jövőben csak a polgári adminisztrációra és élelmezésre szorítkozzék.” Közli: KJ.ÖM XV. 284.

14.

Puky Miklós kormánybiztos bizonyítványai a Kossuth által Komáromba küldött futárok számára

Komárom, 1849. április 22.

(MOL OHB 1849:6343., eredeti s.k. tisztázatok, Puky családi pecsétjével; MOL OHB. 1849:6341., másolatok az eredeti tisztázatokról)

a.)

Alább írt hitelesen bizonyítom, hogy Hetsch János 47-ik zászlóalji főhadnagy,¹³⁹ Kossuth Lajos elnök által mart. 29-ik napján írott levéllel¹⁴⁰ folyó hó 5-ik napján, és így az ugyanazon napról küldöttek közül leghamarébb érkezett Komáromba, és azolta itten volt, miután bátran elmennie az ellenség miatt nem lehetett.

b.)

Hitelesen bizonyítom, hogy Podrugáts Sándor 28-ik zászlóalji főhadnagy,¹⁴¹ Kossuth Lajos elnök által március hó 29-én írott levéllel folyó hó 8-ik napján Komáromba érkezvén, azóta folytonosan itten volt, miután az ellenség által körülvett városból veszedelem nélkül elmenni nem lehetett.¹⁴²

15.

Puky Miklós levele Görgei Artúrhoz

Komárom, 1849. április 27.

(MOL Görgei-ir. 1. doboz, dátum szerint, eredeti s.k. tisztázat, családi címeres pecséttel)

A kormánybiztos közli Görgei vezérőrnagy, fővezérrel a Duna jobb parti ellenséges ostromsáncok lebontásával kapcsolatban tett intézkedéseit.

¹³⁹ Hetsch János (1823–1886), magánzó, 1848. november 10-től hadnagy a 47. honvédszászlóaljban, 1849 februárjától főhadnagy. Komáromi futárszolgálatáért április 29-én megkapja a Magyar Katonai Érdemrend 3. osztályát. 1849. augusztus 13-án Szőlősnél teszi le a fegyvert. Besorozzák a cs. kir. hadseregbe, 1856-ban leszerelik. 1867 után biztosítási felügyelő, Arad város törvényhatóságának tagja, az aradi Honvédegylet elnöke.

¹⁴⁰ Ezekből a napokból csak Kossuth 1849. március 30-án Lőgerből Komárom város lakosaihoz intézett buzdító üzenete ismert, amelyben az erőd közeli felmentését ígerte. Közli: KI.ÖM XV. 899. Azonban valószínűleg nem erről a levélről van szó, ugyanis a *Komáromi Értesítő* április 6-i számában Rózsafi Puky közléscire hivatkozva beszámolt a legújabb harcéri hírekről, illetve Jeszenák Jánosnak Nyitra és Pozsony, valamint Palkovics Károlynak Esztergom megye kormánybiztosává történt kinevezéséről. Az utóbbi két kinevezés már Kossuth március 4-i levelében szerepelt (közli: KI.ÖM XIV. 586–587.), de a harcéri hírek valószínűleg egy, Kossuth által Pukyhoz írott levélből származtak. A futár érkezéséről tudni vél SZINNYEI, 1887. 86. (1849. április 5-i naplóbejegyzés.) Szerinte ez a futár az április 4-én érkezett Baráth József volt, ugyanakkor aznap éjjel megjött egy újabb futár Kossuth március 30-i levelével. SZINNYEI, 1887. 115.

¹⁴¹ Helyesen: Poldrugáts Sándor, 1848 szeptemberétől a Temes megyei önkéntes nemzetőrcsapat főhadnagya, december 14-én megsebesül Jarkovánál. 1849. március 8-tól főhadnagy a 28. honvédszászlóaljban, komáromi futárszolgálatáért április 30-án megkapja a Magyar Katonai Érdemrend 3. osztályát, május 23-án áthelyezését kéri a zászlóaljtól.

¹⁴² Kossuth április 29-én saját kezű levélben kérte Mészáros Lázár ideiglenes hadügyminisztertől Hetsch és Poldrugáts kitüntetését. Közli: KI.ÖM XV. 168–169.

393. sz[ám] a[latt] Vukovics Sebő kormánybiztos úrhoz intézett levél¹⁴³ következésébe hivatalosan tudatom, hogy a sáncot behúzó emberek eránt a rendelés még tegnap megtéetett; az előfogatos lovak száma eránt a hadsereg parancsnoksága által bármikor rendelendő, és bármilyen mennyiségű felszerelt előfogatok berendelése végett központi főszolgabíró Pálffy Józsefnél a kellő rendelet kiadott, minél fogva a szükség esetébe ő léssen felszólítandó – mai napra 50 rendbeli előfogat rendeltetett, szinte e nevezett főszolgabíró által.

16.

Puky Miklós levele Görgei Artúrhoz

Komárom, 1849. április 29.

(„Praes. 29/4. 49. Komorn.” MOL Görgei-ir. 1. doboz, dátum szerint, eredeti s.k. tisztázat, családi címeres pecséttel)

A kormánybiztos híreket közöl Görgei vezérőrnagy, fővezérrel a csallóközi járásban mutatkozó ellenséges erőkről.

Ezen percbe kaptam azon tudósítást, hogy csallóközi járás szélén 20-25 ezer ellenséges erő áll 39 ágyúval. Ezt közölni kötelességemnek tartom az alkalmazás végett.

17.

Puky Miklós jelentése Vukovics Sebőnek

Komárom, 1849. május 11.

(No. 591. „1451./Ig. Ér. május 18-án 849.” MOL H 69. Igazságügyi minisztérium. Büntető-törvénykezési osztály. 1849. 1. kötfő, 282. tétel, eredeti s.k. tisztázat)

A kormánybiztos levelet ír Vukovics igazságügyi miniszterhez a korábban letartóztatott Benedek Károly soproni orvos szabadon bocsátásáról.

1062. sz[ám] a[latt] folyó hó 6-án kelt rendelete¹⁴⁴ következésébe van szerencsém tudtára adni, hogy Benedek Károly soproni orvos a komáromi várba ugyan fogva volt, de onnan még január hóba szabadon bocsájtattott.

¹⁴³ Az utasítás eredetije nem ismert, de valószínűleg április 26-án vagy 27-én kelt, mert Görgei iratai ezekben a napokban a 372–401. közötti iktatószámokat viselik.

¹⁴⁴ Vukovics említett rendelete így hangzott: „Benedek Károly soproni orvos és politikai foglynak letartóztatási helye és befogatásának körülményei nem tudatván, Önt ezennel megkérsem: hogy fennírtott Benedek Károly Komáromban gyanított letartóztatásának végére járván, az eredménnyel, és reá nézve fennforgó körülményekről, a vád és nyomozati iratok kíséretében mielőbb értesítést adjon.” Fogalmazványát ld. az irat mellett. Hasonló értelmű utasítást kapott Irányi Dániel budapesti kormánybiztos is.

18.

Puky Miklós jelentése Kossuth Lajosnak

Komárom, 1849. május 13.

*(MOL BM Orsz. 1849. I. sor. 9. kútfő, 33. tétel)**(OHB-iktatószám 1849:7133, eredeti tisztázat)*

A kormánybiztos jelentést küld Kossuth Lajos kormányzóelnöknek a Függetlenségi Nyilatkozat kihirdetéséről, a megyei tisztválasztásról, a vélelmezett hazatérők javainak összeírásáról, a gabonakészletek elvásárlásáról és a bőr árának meghatározásáról

Rendelete vételével a Függetlenségi Nyilatkozatot több példányba kinyomtatván, minden helységbe elküldöttem, megrendelvén annak szószékből felolvastatását, és magyarázását. Megelégedéssel jelentem, hogy – a tisztviselők jelentése szerint – az általánosan örömmel fogadtatott.

Tisztválasztást tegnap tartottam a megyénél. Igyekezvén a tisztikart legjobb szellemű és jellemű egyénekből alkotni. A haza eránti hűség mellett a függetlenségre is letették a hitet.¹⁴⁵

Hír szerint hazafiaságtalansággal terhelt Zichy Miklós,¹⁴⁶ négy lángi Zichyek¹⁴⁷ közös, Zichy István¹⁴⁸ és Liechtenstein herceg¹⁴⁹ javait zár alá vettem, összeírtam, nekik ideiglenes gondnokokat neveztem. Méltóztasson róla értesíteni, vajon azok honatérők-e vagy sem?¹⁵⁰

Több helységek ínséggel küzdenek, folyamodtak búzáért, de a febr[uar] 22-iki rendelet szerint – ámbár ott a szűkölködőkről is van említés téve – világos utasítás nélkül kölcsönt adni nem mertem.¹⁵¹

Álladalmi oltalom alatt több rendbeli búza van lerakva, sokan azt eladnák, utasítást kérek, ha megvegyem-e azokat, és ha igen, a pénzről is méltóztasson rendelést tenni, de mivel most meg nem határozhatom, mennyi lenne az eladandó búza, a pénzt is csak egy nagyobb – körülbelül 40 000 p[engő] f[orint]ra menő – summába tessék megrendelni.

A bakancsoknak való bőrt oly drágán árulták, hogy emiatt a csizmadiák párját 5 p[engő] f[orint]on alól készíteni nem akarták, kénytelen voltam a bőr árát meghatározni.¹⁵²

¹⁴⁵ Az új megyei tisztikar névsorát közli: SZINNYEI, 1887. 157.

¹⁴⁶ Nem világos, hogy a három Zichy Miklós közül (1796–1856), (1800–1875), illetve (1823–1874) melyikről van szó.

¹⁴⁷ Zichy György János (1805–1879), Zichy János György (1804–1863), Zichy Kamilló (1806–?) és Zichy Aladár (1815–1877)

¹⁴⁸ Zichy István, gróf (1780–1853) cs. kir. kamarás, valóságos belső titkos tanácsos, 1832–1845 között Veszprém megyei főispán, szentpétervári követ, 1847–1848-ban az országgyűlés jelen levő főrendi tagja, 1849-ben külföldön tartózkodik.

¹⁴⁹ Nem világos, hogy Franz, Friedrich, vagy Édouard Liechtensteinről van-e szó.

¹⁵⁰ I.d. még FÁBIÁNNÉ: KISS, 1994. 46–89.

¹⁵¹ Valószínűleg Kossuth 1849. február 22-én a várkormányhoz intézett rendeletéről van szó. Közli: KL.ÖM XIV. 518–522.

¹⁵² Kossuthnak a jelentéssel kapcsolatos, 1849. május 23-án kelt intézkedéseit közli KL.ÖM XV. 381–382.

19.

Puky Miklós jelentése a belügyminisztériumnak

Eger, 1849. június 22.

(MOL BM Ország. 1849. I. sor. 9. kútfő, 46. tétel, eredeti tisztaírat)

A volt kormánybiztos válaszol a belügyminisztériumnak a minisztérium május 14-i leiratában foglalt szemrehányásokra

Komárom megyének alispáni tudósításából értesemre esett, hogy egy – Komáromból történt eljövetelem után odaérkezett – hivatalos levélbe¹⁵³ következő 3 rendbeli vádak adatnak elő ellenem:

1-ör. A vár élelmezésébe hiány van, és arról kellőleg nem rendelkeztem.

2-or. A várnak ostroma alóli felmentése után hetivásárokat nem tartattam.

3-or. Újoncokat nem állítottam.

Az elsőre: A vár élelmi szerezébe hiány nem volt, csupán a vágómarhák fogytak el, hanem ennek oka a várkormány volt, mivel én május 7-én tudósítottam, hogy 6-ikba már a húsnak hiánya volt. Ezt eredeti oklevéllel már személyesen igazoltam Belügyminiszter úr¹⁵⁴ előtt, azonban a vett tudósítás után rögtön 60 darab hizott marhát vétettem – többet hirtelenébe kapni nem lehetett.

A másodikra: A vár, ostrom alól felmentetvén, a megyébe tüstént kihirdettni rendeltem, hogy Komárommal a közlekedés teljesen szabad, minek következésébe 3 nap múlva a városba folytonos vásár volt.

A harmadikra: április 29-én vettem Kossuth kormányzónak 5726/E sz[ám] a[latt] április 18-án hozzám intézett rendeletét, melybe meghagyatott, hogy a múlt évi katonai tartozást és újjólag kivetett illetőséget Komárom megyébe állíttassam ki.¹⁵⁵ Ezek eránt tüstént rendelkezvén, eredménye az lón, hogy mind a tavalyi tartozás, mind pedig az új illetőség még május hóba kiállítatott – mint az illető alispántól értesítettem, mi nem történhet, ha kellőleg nem intézkedek, miután Komáromból május 14-én indultam Debrecenbe.

Ezek mind a Komáromba létező biztosi jegyzőkönyvemből láthatók, de miután tudtomra van, hogy Újházi László kormánybiztos¹⁵⁶ ezen ellenem beadott

¹⁵³ Ez a Kossuth kormányzóelnöki irodájában készült, de végül a belügyminisztérium útján kiadott május 14-i utasítás, közli: KI.ÖM XV. 310.

¹⁵⁴ Szemere Bertalan (1812–1869), reformpolitikus, 1848-ban a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány tagja, a Batthyány-kormány belügyminisztere, az Országos Honvédelmi Bizottmány tagja, felső-magyarországi teljhatalmú országos biztos, 1849. május 2-től miniszterelnök és belügyminiszter. Emigrál, 1865-ben elborult elmével hazatér.

¹⁵⁵ Kossuth említett utasítása Lenkey János április 20-án Komáromból írott jelentésével kapcsolatban keletkezett, és Kossuth ezzel egy időben Lenkeynek is írt. Sajnos, sem Lenkey jelentése, sem Kossuth két utasítása nem ismert. ld. KI.ÖM XV. 36. 1. l.

¹⁵⁶ Újházi László (1795–1870), a reformellenzék tagja, 1848-ban Sáros vármegyei főispán, szeptember 28-tól Pozsony város és megye kormánybiztosa, 1849. április 5-től a Radical Párt elnöke, 1849. május 21-től Komárom megye és város kormánybiztosa, e minőségében a szabadságharc utolsó kormánybiztosa. Komárom feladása után emigrál, Amerikában telepszik le. Kossuth 1850. március 27-én „az Észak-Amerikai Egyesült Államoknál a magyar nemzet meghatalmazott követévé és képviselőjévé” nevezte ki. Iowa államban magyar telepet hozott létre New Buda néven, ám az a törekvése, hogy itt egyesítse a magyar emigrációt, kudarcot vallott. 1862-ben az USA anconai konzulja.

rágalmakra, jegyzőkönyvem értelme nyomán, felvilágosítást nem adott, saját becsületem eránti tartozásból, az alaptalan vádakra, a fentebbieket mentségemre tisztelt Belügyminisztériumnak előterjeszteni kötelességemnek tartottam.

Rövidítések és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

BM Orsz.	MOL H 13. Belügyminisztérium. Országlati osztály iratai
Görgey-ir.	MOL H 115. Görgei Artúr iratai
HL	Hadtörténelmi Levéltár
HM Ált.	MOL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok
MOL	Magyar Országos Levéltár
OHB	MOL H 2. Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány és Kormányzóelnökség iratai
PM PO	MOL H 29. Pénzügyminisztérium. Pénztári osztály
Puky-ir.	MOL H 109. Puky Miklós kormánybiztos iratai.

2. Kiadott források és szakirodalom

BEÉER–CSIZMADIA

1954 *Az 1848/49. évi népképviseleti országgyűlés.* Szerk. BEÉER János–CSIZMADIA Andor. Bp., 1954.

BONA

1988 BONA Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai.* Bp., 1988.

1998. I. BONA Gábor: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban.* I. A–Gy. Bp., 1998.

1998. II. BONA Gábor: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban.* 2. kötet. H–Q. Bp., 1998.

1999. III. BONA Gábor: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban.* 3. kötet. P–Zs. Bp., 1999.

2000 BONA Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban.* 3., átdolgozott, javított és bővített kiadás. Bp., 2000.

CSIZMADIA

1960 CSIZMADIA Andor: *A kormánybiztosi intézmény 1848–1849-ben.* In: *Acta Facultatis Politico-Juridicae Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae.* Tom II. Fasc. 1. 1960.

DÉER

2001 DÉER Dezső: *Puky Miklós, az 1848–49-es szabadságharc kormánybiztosa.* In: *Mátrai Tanulmányok.* Szerk. HORVÁTH László. Gyöngyös, 2001. 197–218.

DÉR–HAJAGOS–HERMANN

2004. *Az 1848–49-es I. magyar hadtest iratai II. (A januári újjászervezés és az első sikerek).* A bevezető tanulmányt írta, az iratokat válogatta és sajtó alá rendezte DÉER

- Dezső–HAJAGOS József–HERMANN Róbert. Eger, 2004. (*A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai, 10.*)
- FÁBLÁNNÉ KISS
1994
FÁBLÁNNÉ KISS Erzsébet: *A honárulók vagyonának lefoglalása és kezelése – az 1848–49-es pénzügyi adminisztráció egyik speciális feladata.* In: *Századok*, 128. (1994) 46–90.
- GÖRGÉY
1888
GÖRGÉY István: *1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika.* 2. kötet. Bp., 1888.
- GRÓF
2003
GRÓF Károly: Palkovics Károly. In: *„Felszedekek utamban minden fegyveres népet”. (Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc Komárom és Esztergom vármegyéjében.)* Szerk. L. BALOGH Béni. Tatabánya, 2003. 264–266. (*Castrum Könyvek, 10.*)
- HAJAGOS
1996
HAJAGOS József: *A Heves vármegyei 26. honvédszászlóalj története 1848–1849-ben.* In: *A tavaszi hadjárat. (Az 1996. március 14-i tudományos konferencia anyaga).* Szerk. HORVÁTH László. Hatvan, 1996. 103–144. (*Hatvani Lajos Múzeum Füzetek, 13.*)
- 1998
HAJAGOS József: *Török Ignác, a szabadságharc hadmérnök vértanúja. (Török Ignác szabadságharc alatti tevékenységéhez kapcsolódó okmánytár).* In: *Egy küzdelmes év katonái.* Szerk. HORVÁTH László. Gyöngyös, 1998. 125–194.)
- HERMANN
1998
HERMANN Róbert: *A kormánybiztosi rendszer 1848–1849-ben.* *Hadtörténelmi Közlemények*, 111. (1998) 28–74.
- 2000
Szószerék és csatatér. Politikusi visszaemlékezések és naplók 1848–49-ből. Szerk. HERMANN Róbert. Bp., 2000.
- 2003
HERMANN Róbert: *Komáromi kormánybiztosok 1848-ban.* In: *„Felszedekek utamban minden fegyveres népet”. (Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc Komárom és Esztergom vármegyéjében.)* Szerk. L. BALOGH Béni. Tatabánya, 2003. 223–251. (*Castrum Könyvek, 10.*)
- JUHÁSZ
1986
JUHÁSZ István: *Egy 48-as kormánybiztos élete. (1806–1887)* Karácsond, 1986.
- KEMÉNY
1957
KEMÉNY G. Gábor: *Társadalom és nemzetiség a szabadságharc hadi lapjaiban. Benne: Az 1848–49. évek sajtóbibliográfiája.* Összeállította BUSA Margit. Bp., 1957.

- KLAPKA
1986
KLAPKA György: *Emlékeimből*. Szerk. KATONA Tamás. Bp., 1986.
- KLÖM XIII.
Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén*. I. Szerk. BARTA István. Bp., 1952.
- KLÖM XIV.
Kossuth Lajos összes munkái. XIV. k. *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén*. II. S. a. r. BARTA István. Bp., 1953.
- KLÖM XV.
Kossuth Lajos összes munkái. XV. k. *Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai*. S. a. r. BARTA István. Bp., 1955.
- KOSÁRY
1985
KOSÁRY Domokos: *A forradalom és szabadságharc sajtója, 1848–1849*. In: *A magyar sajtó története, 1849–1867*. Szerk. KOSÁRY Domokos–NÉMETI G. Béla. II/1. k. Bp., 1985.
- L. GÁL
1971
L. GÁL Éva: *Újbázi László a szabadságharc utolsó kormánybiztosa*. Bp., 1971. (*Értekezések a történelmi tudományok köréből*, 57.)
- LUKÁCS
1955
LUKÁCS Lajos: *Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak 1849–1867*. Bp., 1955.
- MÁCZA
1998
MÁCZA Mihály: *„...mert a hazá kívánja”. 1848–49 komáromi dokumentumai*. Komárom, 1998.
- MÁRKI
1917
MÁRKI Sándor: *Hornáth Mihály*. Bp., 1917.
- PÁLMÁNY
2002
Az 1848–1849. évi első népképviseleti országgyűlés történelmi almanachja. Szerk. PÁLMÁNY Béla. Bp., 2002.
- PELYACH
1989
PELYACH István: *Egy elmulasztott várostrom tanulságai. (Az aradi vár „ostroma” 1849 januárjában)*. In: *Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae. Acta Historica. Tomus LXXXVII*. Szeged, 1989. 3–20.
- PÉTERNÉ FEHÉR
2002
PÉTERNÉ FEHÉR Mária: *„Első a tűzben, utolsó a hátrálásban”. Lestár Péter és a 71. zászlóalj az 1848–1849-es szabadságharcban*. In: *Kecskemét is kiállítja... Kecskemétiék a szabadságharcban II*. Szerk. SZÉKELYNÉ KÖRÖSI Ilona. Kecskemét, 2002. 79–130.
- PUSKÁS
2001
PUSKÁS Péter: *Boronkay Lajos, Kossuth honti kormánybiztosa*. Kémence, 2001.

RABÁR

- 1988 RABÁR Ferenc: *Lipótvár ostroma 1848–1849-ben*. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 101. (1988) 362–383.
- 1998 RABÁR Ferenc: *Az eszéki vár feladása 1849-ben*. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 111. (1998) 127–169.
- SZEMERE
1990 SZEMERE Bertalan: *Politikai jellemrajzok. Okmánytár*. Szerk. HERMANN Róbert–PELYACH István. Bp., 1990.
- SZINNYEI
1887 SZINNYEI József: *Komárom 1848–49-ben. (Napló-jegyzetek)*. Bp., 1887. [Reprint kiadás. Komárom, 2000.]
- SZŐCS
1972 SZŐCS Sebestyén: *A kormánybiztosi intézmény kialakulása 1848-ban*. Bp., 1972.
- 1991 SZŐCS Sebestyén: *Szemer Bertalan szerepe a kormánybiztosi intézmény megeremtésében (1848. április–szeptember)*. In: *Szemer Bertalan és kora*. Szerk. RUSZOLY József. Miskolc, 1991. I. 223–265.
- THALY
1852 THALY, Sigismund: *The Fortress of Komárom (Comorn) during the War of Independence. In Hungary during the War of Independence in Hungary in 1848–1849*. Translated by William RUSHTON. With a Plan of the Fortress. London, 1852.
- URBÁN
1998 *Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai*. A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket készítette, az előszót írta URBÁN Aladár. Bp., 1999. I–II.
- VUKOVICS
1982 VUKOVICS Sebő *visszaemlékezései 1849-re*. Szerk. KATONA Tamás. Bp., 1982.
- V. WALDAPFEL
1952 V. WALDAPFEL Eszter: *A forradalom és szabadságharc levelestára*. II. k. Bp., 1952.

Kedves István kolozsvári apát-plébános (1782–1864) végrendelete és naplója

Az erdélyi egyházmegye kolozs-dobokai főesperességéhez tartozó Kolozsvár¹ belvárosi Szent Mihály plébánia építetője Sleunig (vagy Schleynig) Gergely plébános volt. Az 1350–1500 között emelt templomot – Kolozsvár városképét meghatározó gótikus épületét – is Szent Mihálynak szentelték. A reformáció megjelenését követően, a főtéri templomot a nagy támogatottságnak örvendő protestáns egyházfelekezetek használták. Ebben az időszakban már római katolikus plébániaként nem működhetett. 1544-től – a lutheránus, kálvinista, majd unitárius – Heltai Gáspár,² 1555-től az unitárius egyházalapító, Dávid Ferenc³ volt a templom plébánosa, illetve lelkésze. Kérésézetű kivételt jelentett 1604 és 1605 között az a két esztendő, amikor Georg Basta⁴ császári hadvezér rendeletére – Farkas utcai lerombolt templomuk helyett – a jezsuiták vehették birtokukba a főtéri istenházát. A Habsburgok által támogatott katolikus reform erdélyi térhódítása idején, 1716-ban alapították újjá a plébániát. Gróf Stephan von Steinville⁵ főhadparancsnok az év március 30-án karhatalommal foglalta el az unitárius kézen levő templomot. Azóta háborítás nélkül működik a római katolikus egyházközség és Szent Mihályról elnevezett plébániatemploma.

Egy 1190-ből származó adat szerint a templom első ismert plébánosa egy Henricus nevű pap volt. Utódai közül többnek a templom építésében, szépítésében vállalt szerepe miatt maradt fenn a neve. Klein Johann (1521–1527) volt a donátora a sekrestye 1528-ban elkészült művészi faragású ajtókeretének. Valószínűleg az ő arcmását viseli az ajtónyílás feletti timpanonba szorított, barettsapkát viselő, kezében *D. Johannes Cly* feliratos mondatszalgatot tartó faragott férfiképmás. Az 1739. augusztus 2-án beiktatott Biró János munkálkodásához (1743–1760) fűződik a templom történelmi múltjához méltó feldíszítésének időszaka. A XVIII. századi plébániatemplom és papja egymástól elválaszthatatlan fogalomvá váltak. Először az 1697-es tűzvészben megrongálódott tornyot építtette újjá, amelynek díszes, sokrétű barokk sisakjára 1744. szeptember 17-én illesztették rá a keresztet. A nagy pestisjárvány (1738–1742) elvonulása után a templom főbejárata elé – cinteremkapuként is működő – fogadalmi kapuzatot emeltetett. (A Szent Mihály-csoportozattal és a pestis ellen oltalmazó szentek szobraival díszített kompozíciót a főtér 1899. évi rendezése során áthelyezték a keleti külvárosban álló Szentpéter-i templom elé.) A külső munkálatok után a templombelső feldíszítése következett. A szentmise fényének növelése és a lelki áhítat mélységének fokozása érdekében a kor legnevesebb szobrászművészeivel – Nachtigall János-

¹ Kolozsvár (ma: Cluj Napoca, RO)

² Heltai Gáspár (1510 k.–1574), protestáns lelképásztor, író, nyomdász

³ Dávid Ferenc (1526 k.–1579), protestáns lelképásztor, az erdélyi unitárius vallás egyik alapítója, megszervezője és első szuperintendense (püspöke)

⁴ Basta, Georg (1544–1607), császári hadvezér. Erdélyben kegyetlenkedéséről vált fogalomvá a neve (Basta szekere).

⁵ Steinville, Stephan von, gróf, generális, erdélyi főhadparancsnok

sal⁶ és Schuchbauer Antallal⁷ – szószéket és öt barokk oltárt faragtatott. A szentély melletti kápolnák rendbehozataláról ma is megtekinthető emléktábla tanúskodik. Ugyancsak az ő megrendelésére készült el a XVIII. századi kolozsvári aranyművesség legszebb alkotása, Gyulai László⁸ és Szakál János⁹ gazdagon díszített mesterremeke, az Úrmutató. Biró János plébános utódainak sokáig nem volt lehetősége nevük építéssel-szépítéssel együtt járó megörökítésére. Balló Ferenc idején (1760–1764) a tornyot villámcsapás és földrengés rázta meg. Lukáts János működése (1764–1770) során le is kellett bontatni a helyrehozhatatlanul megrongálódott barokk építészeti alkotást. Az őt követő plébánosok (1770–1813 között) – Benkő Mihály, Hilibi Gál Péter és altorjai báró Apor József – neveihez zsindeleztetés, ablakrácsétegetés, harangöntetés, kriptaépíttetés, síremlék-állíttatás fűződik. Az 1798-as nagy tűzvész nem kímélte a Szent Mihály-templomot sem, akkor pusztultak el az unitárius időszakból megmaradt harangok.

A XIX. század elejére Kolozsvár lett az erdélyi magyar szellemi élet, majd a közigazgatás legfontosabb központja, ide települt Nagyszébenből¹⁰ az Erdélyi Főkormánysház, a Gubernium. A nemzeti megújulás és a polgári átalakulás folyamata együtt járt a város felvirágzásával. Vonzerejének növekedésével egyre több telek talált gazdára, amelyeket be is építettek. Módos polgárok és főrangú családok egymás után emeltették lakóházaikat és kisebb családi palotáikat. Az egyházak is igyekeztek lépést tartani a fejlődéssel.

Először az unitáriusok dicsérhették új otthonában Istent, majd a reformátusok tudománynak szentelt hajléka, a kollégium készült el. Ezt követte a főtér sarkán a lutheránus, majd az egykori kerített város falain kívül az új református templom felépítése. A piarista rendház mellett felavatták a katolikus liceumot és a középkori alapokon magasodott a neogótikus Szentpéteri templom. A megvalósult építkezések a városképet is módosították és veszélyeztették a főtéri plébániatemplom elsőségét.

Már 1814-ben felmerült a templomtorony újjáépítésének gondolata. A város képviselőtestülete végül úgy döntött, hogy a harangokat ne egy új toronyban, hanem a templomtető nyugati oldalán nyitandó nagyméretű ablakokban helyezték el. A gyakori harangozások azonban előhozták a régi épület statikai gyengeségeit, amelyek repedésekben jelentkeztek. A keletkezett károk és egyéb problémák ismét a toronyépítés eszméjét erősítették, amely időközben egész mozgalommá szélesedett. A szepítő törekvés élén az akkori plébános – Kedves István (1831–1864) – állt, aki 1836. január 5-én összegző feljegyzést készített az elképzelésekről. A neobarokk és neogótikus tervek nemcsak stílusukban különböztek, hanem abban is eltérő állásponton voltak, hogy a templom melyik oldalára kerüljön az új torony. A végleges és mai alakjában is látható tervezet egy évig elhúzódott viták után kristályosodhatott ki. (Olyan abszurd ötletek is felmerültek, mint a torony tetejére elképzelt, a város címerét nyakában hordozó kétfejű sasból kinövő kereszt terve.) 1838. május 20-án, fényes egyházi ceremónia keretében történt az alapkövetétel,

⁶ Nachtigall János (1717 k.–1761), Erdély egyik vezető szobrásza a XVIII. században

⁷ Schuchbauer Antal (1720–1776), szobrász, az erdélyi rokokó legkiemelkedőbb mestere

⁸ Gyulai László (XVIII. század), kolozsvári ötvösmester

⁹ Szakál János (1751–1792 között működött), kolozsvári ötvösmester

¹⁰ ma: Sibiu, RC)

ahol az ünnepélyes szentmisét az egyházmegye élén álló tusnádi Kováts Miklós¹¹ püspök celebrálta.

A toronyépítés munkálatainak felgyorsítására széleskörű gyűjtést rendeztek. Egyházi hovartartozástól függetlenül szólította meg a város lakóit 1836-ban a Szent Mihály-templom plébánosa, Kedves István: „Ki tudja, melyik helységi vagy felekezeti társunk gyermekeit, unokáit vagy barátjait fogják ezen építendő toronyban kongó harangok zúgásai szent kötelességekre szólítva a Mindenható imáadására buzdítani”. Az egyik gyűjtőívet maga az apátplébános nyitotta meg ezer forintos adományával. Az építkezés tervezett költsége meghaladta a 280 ezer rajnai forintot. A kincstár harmincezer forinttal támogatta a nemes ügyet, a hiányzó összeget egyházi személyek, főnemesek és a város polgárai adományozták. A költségek megoszlásából is kitűnik, mekkora anyagi teher nehezedett az akkor mindössze tízezer lelket számláló római katolikus közösségre. A torony emelése több mint két évtizedes munkát igényelt. Építése történetét a nyugati, első emeleti ablaka alatt elhelyezett kőtábla foglalja össze. A köztudatban „toronyépítőként” emlegetett Kedves István 1859. augusztus 7-én keltezett *Emlék-iratában* örökítette meg a történetet, az akkori egyházi és világi vezetők, valamint a közreműködők névsorát. Az emlékiratban – amelyet egészséges öntudattal fogalmazott – megörökítette saját szerepét is: „Sok gond, fáradság, és utána járás közben az építést megkezdette helybéli Plébános KEDVES ISTVÁN 1000 v[áltó] forint adomány-nyal és ugyan ő alatta Isten segítségével be is végződött a munka”.

Csikszentdomokosi Kedves István személyét és tevékenységét nem méltatja önálló szócikkben a legújabb katolikus lexikon sem. Életrajzi adatai megismerésére való törekvésben azonban nem kell csak a kolozsvári Házsongárdi temetőben lévő sírköve egyébként is erősen megkopott feliratára hagyatkozni. Szinnyi József mindent tudó s minden lényegesre kiterjedő, a magyar írók életét és munkáit taglaló lexikonában olvashatunk róla. Csikszentdomokosi¹² előnévhasználata valószínűleg inkább születési helyére való utalás lehet, mint nemesi predikátum. 1782. február 10-én – Szent Skolasztika, Krisztus megszentelt tanítványa napján – született, Kedves Péter és Barabás Judit gyermekeként. Nyolc testvére volt, akik közül három fiatalon – bizonyára valamilyen szokványosnak számító, akkor még gyógyíthatatlan gyermekbetegségben – halt meg. Teológiai tanulmányai befejezése után, 1806. március 24-én – éppen Nagycsütörtökön – szentelték miséspappá, akkori kifejezéssel „áldorrrá”. Arra nézve nincsen adatunk, hol tartotta primíciáját, első szentmiséjét. (Ennek helyszíne – hagyományos módon – bizonyára szülőfaluja kicsi temploma lehetett.) Kezdő szolgálatának állomáshelyül Kolozsvárra küldték altarjai báró Apor József plébános¹³ segédlelkészének, ahonnan kétévi káplánkodás után kapott plébánosi kinevezést szűkebb pátriájába, a székelyföldi Gyergyóremetére.¹⁴ Viszonylag hosszú idő, kilenc esztendő után, 1817-ben Gyergyóalfaluba¹⁵ helyezték át, és megkapta a szentszéki jegyző címet is. Ezt követően

¹¹ Kováts Miklós, tusnádi (1769–1852), Debrecen plébánosa, 1827-ben erdélyi megyéspüspökké nevezték ki.

¹² Csikszentdomokos (ma: Sîndomic, RO)

¹³ Apor József (1759–1813), kanonok, a gyulafehérvári szeminárium rektora, majd Csikrákos, később Kolozsvár plébánosa

¹⁴ Gyergyóremete (ma Remetea, RO)

¹⁵ Gyergyóalfalu (ma: Joseni, RO)

meglehetősen gyorsan haladt felfelé az egyházi ranglétrán. 1826-ban esperes lett, 1830-ban már címzetes kanonokként plébános és gimnáziumigazgató Székelyudvarhelyen.¹⁶ Még abban az esztendőben, nyolc hónap múlva kinevezték a kolozsvári Szent Mihály-templom plébánosává, ami együtt járt a kolozsmonostori hiteles levéltár káptalani öre címmel. Élete hátralevő időszakát ebben a városban élte le. Kolozsvárt betöltött egyházi beosztása fontosságának köszönhetően gyulafehérvári – akkori megnevezéssel károlyfehérvári – kanonok, kolozs-dobokai főesperes, majd a katolikus elemi iskola tanfelügyelője és könyvvizsgálója lett. 1836-ban püspöke jóvoltából a Boldogasszonyról nevezett salamoni apát kitüntető cím birtokosává vált. A kinevezés csak névleges lehetett, a szolnok-dobokai község 1300-ban alapított apátsága a valóságban már nem létezett. 1849-ben felért pályája csúcsára, akkor iktatták be legmagasabb egyházi méltóságába, ideiglenes püspök-helyettes lett. Kedves István tisztes öregkort ért meg, 82 éves korában, 1864. július 14-én hunyt el, Kolozsváron.

Irodalmi munkássága egy műben, Kolozsvárt, a királyi liceum betűivel megjelent búcsúztató prédikációban merült ki, amelyet azonban nem közönséges halandó felett tartott: *Halotti beszéd, melyet a' császári és apostoli király Első Ferentz ő Felségének mint Magyarország apostoli királyának, Erdély nagyfejedelemének és a' székelyek grófjának MDCCCXXXV. esztendői Martius XXVI-kán a kolo'svári piatzji román [helyesen római] katól. anyateplomban megadni kezdett egyházi szertartásos utolsó tisztességtétele napján mondott* –. Szinnyei Józsefnek valószínűleg nem járt a kezében ez a munka, mert címét – kivételesen – nem a nyomtatásban olvasható szöveggel egyezően írta le.

Kedves István nevéhez fűződik még egy kiadvány, amely őt köszöntötte papsága felszázadik évfordulóján, és amit bizonyosan örömmel fogadott. Perlaky László költeménye Kolozsvárt jelent meg 1856-ban, ugyancsak a római katolikus liceum betűivel: *Sionfűzér, melyet mélt. és jót. Csik-Szent-Domokosi Kedves István urnak, midőn áldorságának felszázados évfordulatán Martius 24. arany-miséjét a mindenek urának bémutatná, tisztelettel nyújt a kolozsvári rom. kath. szentegyház híveinek nevében.* A tisztelegő versfűzér szerzője eredeti nevén Perlaky Mihály piarista paptanár, aki Perlaky László álnéven Trencsénben,¹⁷ Nagykanizsán, Szegeden, Léván,¹⁸ Budán, majd Kolozsvárt is gimnáziumi tanárként működött és Kedves István köszöntését megverselte. Csupán érdekességből jegyzem meg, hogy a szerzetes író-költőt 1849-ben hazafias izgatás vádjával nyolcévi várfogságra ítélték, amelyből majdnem másfél évet letöltött. Szabadulása után kilépett a rendből, s a továbbiakban az anyakönyvében szereplő – Perlaky Mihály – néven élt. Megnősült és a távoli Zürichben borkereskedőként tartotta el családját. 1867-ben, a kiegyezés után hazatért, hírlapíró lett, majd a későbbiekben „rendes” polgár vált belőle, az állami számvevőségi felállításakor hivatalnokságot nyert. Közel két évtizedes szolgálat után, 1889-ben érte utol a halál.

Visszatérve Kedves Istvánra, voltak olyan felhatalmazások és tisztségek, amelyek – mint az említett kolozsmonostori levéltár öre cím – együtt jártak a kolozsvári plébánossággal. Emiatt bízták meg a Szent Erzsébet és a Szent Ferenc agg-

¹⁶ Székelyudvarhely (ma: Odorheiu Secuiesc, RO)

¹⁷ Trencsén (ma: Trenčín, SK)

¹⁸ Léva (ma: Levice, SK)

menház gondnoki tisztének ellátásával is, ahol főgondnokként közvetlen felettese egyben egyházi előjárója, tusnádi Kováts Miklós gyulafehérvári püspök volt. Gondnoki működéséről, példás tisztességgel végzett munkájáról kiemelten írt végrendeletében: „az egyházi számvévő hivatalhoz évenként beadván számadásaimat, azokra feloldozó levelet kaptam is minden évre.”

Végrendelete alapján egy idősödő, a hosszas betegeskedésre felkészült és ápolásra szoruló, csendes, szerény, visszahúzódó ember benyomását kelti. „Testemet visszaadom a földnek, melyből vétetett, és amennyiben rajtam áll, hagyom, és rendelem, hogy az minden külső fény, és pompa nélkül csak egyszerű koporsóba tétetve temetessék el egy jó mélyen ásott sírba. [...] A szokásos szomorú jelentés, mint sokféle balütlekre, és rágalmaokra okot szolgáltató, a bűnbeesések kikerüléséért elmaradhat. De fejem felé egyszerű sírkő tétethetik, hogyha valaki találkozik, ki rólam emlékezend, sírkövem mellett elmenvén, egy ájtatos fohásza emelhessen Istenhez Lelkem üdvességéért. De ezen sírkőnek is felirata csak ennyiből álljan: Itt várja boldog feltámadását Apát Kedves István, volt Kolosvári Plébános. Született 1782^{ben} megholt 18--^{ben}.”

Mégiscsak készült szomorú-, illetve gyászjelentése, amelyből megtudhatjuk, hogy 1864. július 14-én – Szent Kamill, „a jó halál testvére” napján – hajnali hét órakor „öregségi elgyengüléshez hozzájött vérvesztés következtében” hunyt el. Két nap múlva temették el a városi köztemetőben „kívánata szerint, szendergő hívei mellé a közös sírkertbe”. Sírkövére nemcsak az általa kért egyszerű feliratot, hanem minden fontosnak gondolt életrajzi adatot felvéstek.

Kolozsvárt, 1857. október 9-én, életének hetvenhatodik esztendejében – halála előtt hat esztendővel – vetette papírra végrendeletét, amely számtalan önéletrajzi s egyházi vonatkozású, továbbá a korszak és városa, Kolozsvár szempontjából nyújt becses, forrásértékű adalékokat. Az idős ember – végigtekintve életén – méltó és igazságos módon törekedett vagyona szétosztására. Közeli rokonai természetesen végrendeletbe foglalása mellett nem feledkezett meg a pályakezdő kispapokról, a támogatásra szoruló káplánokról, s korábbi egyházi állomáshelyeiről, azokról a templomokról, ekléziákról, ahol valaha szolgált. Nem kis összegeket juttatott – szülőhelye, valamint édesapja és testvérei nyugóhelye – Csíkszentdomokos, majd további szorgalmas egyházi szolgálata helyszínei, Gyergyóremete, Gyergyóalfalu, Székelyudvarhely, Kolozsvár és Gyergyóújfalu¹⁹ – ahol édesanyja nyugodott – plébánosainak kezébe. Támogatni szándékozott két oktatási intézményt, a csíki „közép tanoda”-t és a gyergyószentmiklósi „kis tanoda”-t. A Bándiféle „ápoló intézet” gondnokaként nemcsak az ott tengődő rászorulóokra gondolt, hanem általános értelemben is hagyakozott az elaggott idős paptestvérek és a szegények részére.

Naplójából kitetszik, milyen jó gazdatermészete lehetett, nemcsak az aggménházaknak, az egyházközségnek is gondos és becsületes sáfára volt. Gyarapító, szerző ember lévén, igyekezett otthonosabbá, szebbé tenni környezetét, a plébániát. Sok értékes, becses, ma már kuriózum számba menő tárgyat összevásárolt, amelyek egy részét átengedte egyházának, más részét még életében közeli rokonainak és azok saját gyermekeként, unokájaként szeretett leszármazottainak ajándékozott, a megmaradtak sorsáról végrendeletében hagyakozott. Több ritka és kü-

¹⁹ Gyergyóújfalu (ma: Suseni, RO)

lönösnek tűnő holmija tenne jó szolgálatot tudományos és művészeti ismereteink elmélyítéséhez, sajnos ezek egyike sem lelhető már fel – az ő kifejezésével élve – elolvadoztak az eltelt másfél évszázadnyi idő alatt.

Csíkszentdomokosi Kedves István nem tartozott a tudósként számon tartott erdélyi főpapok sorába, tudományos vagy irodalmi területen nem születtek máig ható, nevét őrző maradandó alkotások. Papi fogadalmához híven, egyszerűen tette a dolgát, vállalt feladatát: egyháza, hívei szolgálatát. Végrendeletében nem szereplő módon, a Kolozsvár-belvárosi plébániatemplom tornyának építőjeként – óriási, kőből rakott felkiáltójelként – hagyományozta nevét és munkásságát az utókorra.

Fennmaradt hagyatékát – amelyből most végrendeletét és naplóját közöljük – a kolozsvári Szent Mihály plébánia levéltára őrzi. Itt köszönöm meg az egyházi levéltár őrének, főtisztelendő dr. Czirják Árpád pápai prelátus úrnak, hogy lehetőséget adott a tudományos kutatómunka elvégzéséhez.

Források

1.

Kedves István végrendelete

Kolozsvár, 1857. október 9.

Vég Rendelet.

Atyának és Fiúnak és Szent Lélek Istennek Nevében, Amen!

Alól írt, szemem előtt tartván egy részről a Szent Írásnak ama szavait: *Elrendeltetett minden embernek egyszer meghalni, s azután az ítélet.* – *Rendeld el házádat; mert nem tudod sem a napot, sem az órát;* és ezen Szent Írási szavakból kifolyólag belátási teljes tehetségem szerint komolyan, és éretten megfontolván más részről azt: hogy mivel amely bizonyos a halál, éppen oly bizonytalan annak neme, helye és ideje, ugyanazért mindenkinek ugyan, de kiváltképpen a korosabbaknak csak azon egy tekintetből is, hogy *ami megavul, és megvénül,* az az Apostol mondása szerint, *közel jár az enyészethez,* oly készen kell tartani magunkat, hogy az akármely helyen, időben és órában őket meglepő halál rendetlenül ne találja, s amiatt réájok az illetőknek átka ne szálljon. Ezt én is részint kikerülőleg, részint keresztényi kötelességemet teljesítőleg, tettem, s írtam is időnként körülményeimhez képest kevés vagyonaimról végrendeletet leginkább azért, hogy a mellettem szolgáló cselédím képzelt vagyonaim miatt ne csak ne hurcoltassanak, de még gyanúság alá se vonattathassanak, fenn hagyván mindenik rendeletemben jogomat, hogy azt körülményeim változása szerint megváltoztathassam. Ezt most annál inkább kell tennem, mivel körülményeim is nagyon megváltoztak. De a haza állapota is az új törvények, s kormányrendeletek által elváltozott. Ugyanazért minden eddig tett, s akárhol, és akárkinél található végrendeleteimet visszavéve és ezennel megsemmisítve, midőn Isten jóvoltából életemnek hetvenhatodik esztendejében is ép erővel, és a dúló kolera közt is teljes egészséggel bírok, elhatározott, senkitől nem erőltetett önkéntes akarattól Istennek segítségül hívásával következő végrendeletet teszem:

Elsőbben. Hálákat adva Istennek velem születésemtől fogva mostanig bővön közlött jótéteményiért, különösen, hogy engemet többféle nagy veszedelmek közt életben és testi épségben megtartott. – Minden ellenem vétetteknek szívből megbocsátva, s azoktól, kiket én is valaha netalán megbántottam, bocsánatot kérve – lelkemet, melynek halhatatlanságát hiszem és vallom, Istennek, Kinek kegyelméből vettem, és akinek véghetetlen irgalmasságából bűncimnek bocsánatát Jézus Krisztus, Boldogságos Szűz Mária, és minden Szentek érdemiért reménylem, várom, kérem és esdem, ajánlom! – testemet visszaadom a földnek, melyből vétett, és amennyiben rajtam áll, hagyom és rendelem, hogy az minden külső fény és pompa nélkül, csak egyszerű koporsóba tétetve temetessék el egy jó mélyen ásott sírba. Temetésem utáni nap, ha sátoros fő ünnep nem leend, különben pedig az ünnep után következő napon szokott miseáldozati órában a parochiale templomban minden harangoknak egybehúzása előrebocsátása után mondassék egy énekes mise assistentiával,²⁰ ha lesznek papok elegendő számmal, és liberával²¹ minden

²⁰ segédkezőkkel

²¹ liberával kezdődő imádsággal

halotti beszéd nélkül. A szokásos szomorú jelentés, mint sokféle balítéletekre és rágalomokra okot szolgáltató, a bűnbeesések kikerüléséért elmaradhat. De fejem felé egyszerű sírkő tétethetik, hogyha valaki találkozik, ki rólam emlékezend, sírkövem mellett elmenvén, egy ájtatos fohászt emelhesen Istenhez lelkem üdvességéért. De ezen sírkőnek is felirata csak ennyiből álljan: *Itt várja boldog feltámadását Apát Kedves István, volt Kolosvári Plébános. Született 1782^{ben} megholt 18-^{ben}.*

Másadszor. Ezen temetési végtségesség megtétele után a financia²² által levonandók levonatalától megmaradandó kevés vagyonomból mindenek előtt fizetessenek ki rendeletem végrehajtói által a temetési költségek, úgymint: koporsó, sírásás, harangozás, gyertyák, szemfödél, papi, kántori, sekrestyési szolgálatok – patikai orvos szerek, ha lesznek, orvosi szolgálat, különösen pedig utolsó szükségemben és betegségemben mellettem szolgált egyénnek fáradsága, mégpedig ha hűséges szolgálatot tett, úgy, hogy panaszra oka ne lehessen. – Ezek után fizetessenek ki cselédeim, ha halálomkor lesznek, conventiójok²³ szerint egész esztendőre. Kiknek mindnyájan a Mindenható Isten az ő ajándékinak bőséges tárházából mellettem s érettem tett fáradozásait jutalmazza meg a megelégedésig! Végre fizetessenek ki az engemet netalán terhelő adósságok is, amennyire bebizonyíthatni fognak, melyekre nézve, úgy a követelési adósságokra nézve is, következőket jegyzem meg:

a) A kolos-dobokai esperesi kerületben Tusnádi Kovács Miklós erdélyi püspök úr ő Nagyméltósága által 1832^{ben} tartott Canonica Visitatio alkalmatosságával a Szászkereden²⁴ építtetni intézett új katolikum templom költségei fedezésére ígírttem volt 100 [forint], azaz egy száz conventionalis²⁵ R[énes] forintokat²⁶ azon kikötés mellett, hogy ezen ígíreteket csak úgy és akkor teljesítendem, ha hozzáfognak a templom építéséhez, mely ígíreteket a püspöki jegyző úgy írta bé az erkei templomnak küldött látogatási decretumba,²⁷ mintha én azt ígírttem volna, hogy amíg a templom építése tart, minden esztendőben adni fogok egyszáz ezüst R[é-nes] forintot, ami, mivel igaz nem volt, minthogy okosan én azt nem is ígírhettem, nem tudhatván, ha élek-é addig, míg a ki tudja mikor kezdendő templom építése folyik, avagy nem? Azért ezen feljegyzésnek még akkor ellene mondtam, sőt látván, hogy az építés csak a jó kívánatok sorába tartozik, az egész ígíretet visszavontam, s ezennel is annál inkább visszavonom, mivel a templom építése ha kezdődne is az én életemben, abban már most módom nincs, a belháború reám is nehezedett következesei miatt, miből ígíreteket minden jó akaratom mellett is teljesítem, ki, mivel minél tovább élek, annál szegényebbé leszek, ezután ugyanvalóst nem lesz módom ezen ígíretnek teljesítésére. Azonban mivel szent a cél, s az is marad, melyre ezen ígíreteket tettem, ha halálomkor egyéb tartozások lefizetése után marad fenn valami, s ezen tervezett templom építtetni kezdetett; beléjegyzem, hogy ezen egyszáz R. forintot is conv[entionalis] pénzben kifizetessék.

²² pénzügyi hivatal

²³ szegődtetésük

²⁴ Mezőkerked (ma: Archiud, RO).

²⁵ forgalomban lévő

²⁶ Rénes (rhénes) forint, vagyis rajnai (német) forint, amely váltópénzben 60 krajcár

²⁷ határozatba

b) A kolozsvári piaci nagy templom mellé 1837^{ben} építtetni kezdett toronyra úgy ígírtem volt egyezer váltó R. forintokat, hogy évenként egyszáz forintot fizetve, tíz esztendő alatt az egészet lefizetem. Ezt már le is fizettem 1847^{ik} esztendőben akkori egyházi gondnok [ísztel] Grois Gusztáv úr keze alá, mint azt az *g* alatti elismervény bizonyítja. – 1844ⁱ decemberben erdélyi püspök Haynald Lajos²⁸ úr ő Nagyméltósága elnöksége alatti megyegyűlésen megint ígírtem ezen torony építésére 300 f., azaz háromszáz ezüst forintokat, megint három esztendő alatt egyszáz R. forintonként fizetendőt. – Ha ezen ígirt összeget életemben le nem fizetném, holtom után hátramaradandó vagyonomból fizetessék ki a hátrány. – Ha életemben le leend fizetve az ígíret, az ide fel fog jegyeztetni.²⁹ – Ha *Sinkó János* legényem halálomig mellettem hűségesen szolgál, néki szegődött bérén kívül 1000 f., azaz: egyezer ezüst R. forint készpénzben fizetessék ki, ha én életemben ki nem fizetném.

c) A Gyergyó Szent Miklósi kis tanodának felállítására ígírtem volt 1000 f., azaz egyezer váltó R. forintot. Ezen ígíretemet 1843^{iki} november 22^{én} lefizetvén, az ígíretet beváltottam, amint a *b* alatti főkormányiszéki elismervény bizonyítja.

d) Mint gondnoka a *Bándi* nevet viselő kolozsvári ápolóintézetnek, ennek pénzeit kezeltem 1831^{től} kezdve, és az egyházi számvető hivatalhoz évenként beadván számadásaimat, azokra feloldozó levelet kaptam is minden évre. – Kezeltem nemkülönbén a szamosfalvi fiókegyház pénztárát is ugyanazon időtől fogva, és erről a számadást 1844ⁱ október végéig beadtam ugyanazon számvető hivatalhoz, de még máig feloldozó levelet, sem a számadásokra tett észrevételeket elenyésztetés végett nem kaptam.³⁰

Kezeltem az istenes hagyományok tőkái kamatját is, de mivel ezeknek a hagyott célokra kiszolgáltatása anélkül bízott a kolozsvári plébánosokra, hogy az ezekről számadásra köteleztettek volna, ezért ezekről, amint elődeim, úgy én is egyéb számadást nem vittem, hanem a kamatokat naplómbe bejegyeztem, úgy azt is, mit kinek, mi célra adtam, a miséket pedig direktóriumomba³¹ aznap bejegyeztem, melyen az interes befizettetett római számmal, és amit elvégeztem, ezen + szám kihúzásával jeleltem ki, hogy akármely időközben történő halálomkor tisztán kitetszedjék: mennyi mise mondatott el, és mennyi van még hátra az évben elmondandók közül.

A tűz-víz által károsultak számára rendelt alapítvány kamatjáról külön naplót vittem számadási alakban, melyből ki fog tetszeni, a kamatot mikor vettem bé, és hová kinek mikor fizettem.

Míndezekre nézve tehát rendelem, hogyha halálomkor ezen naplók és számadások, s direktóriummi jegyzetekből tisztán kitűnik, hogy valamely alapítványi tőkének kamatja kezem alá be van fizetve, és az kirendelt helyére nem volna kiadva, avagy az illető misék nem volnának elvégezve; ezek mint kezem alá jött, s ottmaradt tartozások halálomkor találandó vagyonaimból fizetessenek ki, és a netalán hátralévő misék mondattassanak el.

²⁸ Hajnald Lajos (1816–1891), érsek, bíboros. 1852 és 1863 között erdélyi megyéspüspök, 1867-től kalocsai érsek.

²⁹ utólagos megjegyzés: „Már ezt is lefizettem.”

³⁰ utólagos megjegyzés: „Megkaptam a feloldozó levelet már.”

³¹ rendtartásomba

e) Egyes embernek, ha halálomkor tartozandok valamivel, arról nála leendő tulajdon kezemmel írt kötelezvény – ugyanazért akármily követelőnek, kivált kereskedőnek vagy mesterembernek nem kell hitelt adni, ha írásomat nem tudja előmutatni; mert én sem valakitől vásárolni, sem valakivel hitelbe dolgoztatni nem szoktam, hanem mind vásárlott portékának, mind munkának árát készpénzzel rögtön kifizettem. Egyébaránt minden engemet terhelendő adósságok lajstroma ezen ξ ponthoz lesznek mellékelve, melyből a felvétel vagy lefizetés ideje ki fog tetszeni, ha halálomkor leendenek ily adósságok.

f) Ami már illeti a követelő adósságokat, melyekkel tudniillik mások nékem tartoznak, azoknak lajstromát ζ betűvel jegyezve hasonlóképpen ezen ponthoz mellékelem, mely ha halálomkor itt nem találtauk, jele, hogy életemben tartozásait lefizették, és nem tartoznak nékem.

g) Nevezetes követelési adósság fekszik a kolozsvári plebanialis malmon, mely vagyon a külső Magyar utca éjszaki részén a kis Szamos vizén a Szentpéteri ró[m]ai kat[olikus] templommal átalellenben, melynek története ez: midőn 1831¹ januarius 14^{én} a kolozsvári plébánusi hivatalba beiktattattam, ezen malmat oly rossz állapotban találtam, hogy csaknem egybeomlással rettegettem. – Az elődöm, főúsztelendő Eschenbach János úr szerzett volt ezen malom jövedelméből annak reparatiójára³² bizonyos darab fákat, nevezetesen a zsilipek kijavítására, de azokat arra fordítani elmúlatta. Kértem tehát az akkori püspöket, Tusnádi Kováts Miklós ó Nagyméltóságát, hogy ezen fákat, nincs a malom jövedelméből szerzeteket, adassa által a malom reperiatiójára fizetés nélkül, mint a malom elhanyaglott reperiatióját a megyei törvények szerint elődöm hátramaradt vagyonából kellene megtenni, és így a beneficiumot³³ a kánon szerint Cap[itulum] 3. *de beneficiis*³⁴ megkurtítás nélkül nékem átadni, de ezt meg nem nyerhetvén, az említett fákat drága pénzen kellett megvennem, amint ezt az erről szóló irományok a d alatt bizonyítják, de szerencsétlenségemre a fákat megvétélők előtt ahhoz értő emberekkel meg nem nézetvén, jók helyett oly rothadt fákat vettem meg, melyeknek a malom reparálására hasznokat nem vehettem. A malmot azonban egész 1843us évenként nagy költséggel reparálatnom kellett úgy, hogy öt-, hatszáz R. forint felment esztendőnként reperiatiójára. De már az írt esztendőben a régiség miatt a malom azon állapotra jutott, hogy már semmi további reperiatióval rajta segíteni nem lehetett, és kezdett egyberogyni, mit látva, megnéztem ahhoz értő mesteremberekkel, kik azt mondták, hogy a malmot egészben újra kell építeni zsilipjeivel együtt, mert még a fáit sem lehet egyébre használni, mint tűzre. Ezt így értve, mivel az 1836^{ban} kiadott püspöki rendeletben egyebek közt az is foglaltatik, hogyha valamely plébánus a parochialis jószágban valamely költséges építést teszen, ha azt püspöki engedelemből tette, annak illető részbeni visszafizetését változása esetében követelheti hivatali következőjétől; azért ezen malomnak egészen újból építését magamban elhatározván, az építés tervét költségfelszámítással együtt elkészíttetvén – mivel a malomnak sem valamely úgynevezett *fundus instructus*³⁵ nem volt, melyből az újraépítést meg lehetne tenni, sem olyan patrónus, ki annak akármely építésére kötelezett volna – a megye papválosztásra nyert jogát gyako-

³² megjavítására

³³ egyházi jövedelem

³⁴ az egyházi jövedelemből

³⁵ gazdasági alapja

rolván ugyan, de az egyházi törvényektől ezen szókbán: *Patronum faciunt: dos aedificatio fundus*, kiszabott kötelességét soha semmiben sem teljesítvén, s azért azt most sem remélhetvén, kivált mivel nem egy, mint régen, hanem több vallásokra szakadozott a városi nép; azért folyamodtam 1842° október 2^{án} fenn tisztelt erdélyi püspök ő Nagyméltóságához aziránt: hogy mivel az érdeklött malom, melynek tetemes költségembe került eddigi reparáltatása, a malom anyagai elavulása, s rothadása miatt egészen füstbe ment, már teljességgel használhatatlanná vált, egészen újr építése pedig a felszámítás szerint 8000 f., azaz *nyolcezer* váltó R. forintokba kerülend, de ennek kifizetésére sem *fundus instructus* nincs, amint feljebb emlitém, sem pedig a megye, kinek Róbert Károlytól³⁶ adott patronatusi³⁷ jognál fogva kötelessége volna *Parocho Svo omnia praestare quae Juris Patronatus sunt* – és aki Mátyás király³⁸ által adott privilegiális³⁹ levél szerint a malomhoz kívántató minden fákat a város erdőjéből kiszolgáltatni köteles volt, de eddig semmit ezek közül nem tett, s az üdömülés miatt nem is fog tenni, a malmot pedig csak azon egy tekintetből is megépíteni szükséges volna, mivel ha a dézsma megszűnik (:amint már meg is szűnt), akkor a kolozsvári plébános csaknem ezen malom jövedelmére szorulna egyedül, melytől elesnék, a malom meg nem építése miatt a molendini jus⁴⁰ elveszesztvén – és tovább, mivel az új malomnak többnyire a successor plebanus⁴¹ veendi hasznát, minthogy én a folyamodáskor 67 esztendő lévén, a halandóság rendét tekintve már sokáig nem élhetek, a malom haszonvethetlenségének oka pedig csak azon egy ok megfontolásából sem lehetek, hogy az átvételkor a malmat a legrosszabb állapotban találtam, és az átvétel után minden évben annak fenntartására 600 forintig felmenő költséget teszen; mindezen tekintetekből méltóztatnék püspök ő Nagyméltósága megengedni, hogy a malomnak zsilipjeivel újból építésére vehessen fel kölcsön 8000 váltóforintokat oly magam lekötölezése, s változásom esetében hivatali következőm tartozása alatt, hogy

a) én, amíg az új malom használatomban lészen, minden évben a malom jövedelméből tegyek le capitalist⁴² 200 f. azaz kétszáz váltóforintot, és a fennmaradandó tőkének kamatját pontosan fizessem évenként.

b) Hogyha változásom, vagy halálomig az egész tőkét így leapasztgatva ki nem fizethetném, következőm fizesse, mindazért, mivel a kész malomnak, melynek építése sok bosszúságba került nekem, fáradságomért pedig semmi jutalmat nem vettem, amint az irományokból kitetszik, ő fogja minden fáradság s költség nélkül venni, s annál fogva, mivel a törvény tartalma szerint *res cum onere vadit*, és igazságos is volna, hogy ugyancsak a törvény szava szerint *qui sentit commodum, sentiat, et incommodum*.

Mely ilyen okokkal támogatott kérelmemre méltóztatott püspök ő Nagyméltósága a károlyfejérvári⁴³ méltóságos Consistorium⁴⁴ kihallgatása után ugyanazon évi

³⁶ I. Károly Róbert (1288–1342) magyar király

³⁷ kegyúri

³⁸ I. Mátyás (1443–1490) magyar király

³⁹ kiváltságos

⁴⁰ a malom jogigényt

⁴¹ a plébános utód

⁴² capitalis (lat.) = alaptőke

⁴³ ma: Alba Iulia, RO (Gyulafehérvár)

⁴⁴ egyházmegyei tanács

november 3^{án} 1301. püspöki szám alatti levelében az elejébe terjesztett egész tervemet ezen szókban helyben hagyni az *e* alatt: *Projectum restaurationis circa molam parochialem Claudiopolitanam e fundamento praesuscipiendam seu R[everendi]ss[im]am D[omi]ni V[est]ram L[ite]ris 8° Octobris a. c. exaratis mihi substratum tenore praesentium in omnibus ratihabeo.* A malomra kívántató pénzüsszegnek törvényes kamatra felvételét az *a* és *b* alatti kikötések kötelessége alatt csak annyi különbséggel engedvén meg, hogy évenként nem 200 f., hanem 250 váltó forintokat, vagyis *egyszáz ezüst* R. forintot fizessenek le évenként a tőkéből.

Ezen engedelem következtében a kölcsön felvett pénzből 1843^k esztendőben a szóban forgó parochialis malmat kőpadjával együtt a legjobb új anyagokból egészen újrácépíttetem, és a zsilipeket is úgy reparáltattam, hogy azok több évekig használhatóknak ítéltettek, és ezen három rendbeli munkákért, amint az ide *ee* alatti íromány bizonyítja, négyezer váltó R. forintot fizettem. Azonban a bekövetkezett nagy tél után tavaszra kelve a hirtelenül elmenő jégroham annyira összerontotta a költségesen helyrehozott zsilipeket, hogy azokat tovább még csak reparálni sem lehetett. Kénytelen voltam tehát egy félévi jövedelmem kurtításával, mely az őrlés megszűntéből következett, az egész zsilipet kimondhatlan sok sérelmek, és a víz elvétele miatt a városiaktól vett bosszúság kiállása közben új anyagokból újrácépíttetni, mely munka az *f* alatti írományok szerint került 3622 f. 33 [krajcá]rokban váltóban. De mielőtt a záportartó elejébe a fűsűs⁴⁵ cövekek leverettettek volna, a város malma hasznobérlője, egy Hutter nevezetű fortélyos ember bosszúüzésből eleresztvén az evégett elvéve tartott vizet, oly kárt okozott a zsilipekben, melyet 284 f. 10 ral váltóban hozathattam helyre, amint ezt is az erről szóló *ff* alatti bizonyítvány kimutatja. És így az egész zsilip került 3906 f. 43 ba váltóban.

Az így már egészen újrácépített malom tehát 1844^{dk} november 1^ő napján 7906 Rf. 43 [krajcá]rba került, és ugyanennyi pénzzel terhelten indult meg az írt 1844 november 1^ő napján, a kerekeknek hat hónapi állása után, honnan lehet képzeln, mekkora kárt vallottam évenkénti jövedelmemben, pedig még itt az építés tökéletesen nem volt bevégezve, kelletvén még a malmon alól kétfelől a martokat meg erősíteni, hogy a víz egyik felől a malom alá, másfelől a zsilipek alá bé ne ásson. Erre megint költöttem az *fff* alatti bizonyítványok szerint 472 f. 45 [krajcá]rt váltóban, hogy a malmot a fenyegető veszedelemtől megmenthessem. És így a malom minden kellékeivel újból építve áll ma nekem 8379 Rf. 28 [krajcá]rban, vagyis 3391 Rf. 46 3/5 [krajcá]rban pengőben.

Mekkora haszon háramlott ezen malomnak a fennebbiek szerénti újrácépítése által a kolozsvári plebánusokra? megtetszik abból, hogy ezelőtt a püspöki látogatási decretumok⁴⁶ szerént ezen malomnak egy évi jövedelme volt 600 váltó R. forint, most pedig 1700 f., azaz egezerhétyszáz ezüst R. forint, amely térszen váltóban 4250 R. forintot.

Hogy a malom építésére felvett 8000 R. forintnak kamatját másnak ne fizessem, a belső Monostor utcában lévő házamat 7801 Rf. eladván, s ezen összeghez [1]99 R. forintokat adván, a 8000 forintot visszafizettem a kölcsönözőnek, és így ezen malomra tulajdon pénzemet 8379 Rf. 28 [krajcá]rt költöttem váltóban, vagyis 3351 Rf. 46 [krajcá]rt ezüstben. Minthogy tehát ezen újrácépített malom 1844° no-

⁴⁵ fűsűfogszerű

⁴⁶ végzésék

vember 1° napján indult meg, tizenhárom esztendő alatt egy-egy száz ezüst R. forintjával a 3351 f. 46 [krajcá]rból pp. leapadván tizenhárom száz, vagyis egyezerháromszáz ezüst forint, jövő november 1. napján állani fog mint tereh⁴⁷ a malmon 2051 f. 46 [krajcá]r pengő pénzben, s annálfogva, ha az idén november 1° napján történnék halálom, tartoznék hivatali következőm, vagyis az, ki akkor a malom birtokosa leend az 1836° püspöki constitutióra⁴⁸ alapított fennebb idézett 1301. szám alatti püspöki rendelet szerént hátramaradandó vagyonom tömegébe befizetni ezen malmon még terehképpen⁴⁹ álló 2051 Rf. 46 [krajcá]rt pengő pénzben. Mely pénzösszegegről, mint saját tulajdonomról végrendeletem ez:

Mivel én, aki életem hetvenhatodik esztendejének 8^{ik} hónapját töltöm, azt meg nem érhetem, hogy ezen malomra ruházott 3351 Rf. 46 [krajcá]rból pp. még hátralevő 2051 f. 46 [krajcá]rt évenként levonandó 100 R. forintjával egészen leapadjon, minthogy így még 20 és fél esztendőt kellene élnem, mikor osztán 95 1/2 esztendős lennék, ami csakugyan a lehetetlenségek közé számítható; de azt megérhetem, hogy betegség, vagy öregségi tehetetlenség miatt ezen kölcsönadott pénzre szükségem lehet; azért ezen összeghez életemben számot tartok, halálom után pedig, ha valami ezen összegből fenn maradand, az adassék hátrahagyandó vagyonom tömegéhez, azzal együtt az alább megírandó módon fel- és kiosztandó.

A kolozsvári plébániának külső és belső jószágain tett építéscim és javításaim, s szerzeményeim 1842^{ik} esztendőben püspök úr ő Nagyméltóságához beadott hiteles kimutatás szerént 7028 váltó R. forintokat tettek, mint a B alatt látható, mely összeg időjártával felszaporodott 22374 Rf. 38 [krajcá]rt váltóban. Mivel a papoknak nemcsak tulajdon józágaik, hanem az egyházi jószágok is igen terhes adó alá vettek az új törvények és kormányrendeletek által, és amint a körülmények mutatják, még nagyobb adó alá vetnék; afelett a nagy drágaság miatt a nap-számos oly felesigázott áron dolgozik, hogy a jószág jövedelme aligha bírja az adót, és a jószág művelésére tett költséget; azért a B alatti 16^{ik} szám alatt említett földeket, mint tulajdon pénzemen szerzettek, 1855^{ik} esztendőben eladtam. Az építésekre és javításokra tett egész summás bázis, hogy azok tételére sem egyházi, sem világi törvény által kötelezve nem voltam, most mindenkorra elengedem.

Harmadszor. Mivel az új törvények s kormányrendeletek szerént a papok hátramaradt vagyonát a finánchivatalnokok fogják kezelni, és az egész vagyontömegből a végrendelet szerénti osztályra csak azt adják által a végrendelet végrehajtóinak, ami aznapi díjaik, és a kincstár számára lehúzandó 8 száztólítól megmarad, s annálfogva a mostani nehéz, és az ezután bekövetkező még nehezebb körülmények miatt nem tudhatom, mennyi vagyonomról rendelkezhetek, sőt az előre nem látható, de feltehető sokféle zárolások, huzavonák, és még közben jöhető lopásoknak is miatta feltehetem, hogy halálomkor talán annyi vagyonom sem találta-tik, melyből a legszigorúbb móddal rendelt temetésem végbemehessen, s tartozásaim, ha leendenek, kifizetessenek; azért ezek irányában végrendeletemet is határozottan nem, hanem csak általánosan tehetem meg, mint egy kívánatomat fejezván ki, miként akarnám hátramaradandó vagyonomat felosztani.

⁴⁷ teher

⁴⁸ alkotmányra

⁴⁹ tcherképpen

Mely a lehúzendók lehúzatala után tisztán osztályra bocsátandó vagyonomra nézve lelkiismeretesen kinyilatkoztatom, hogy azok közt semmi sincs atyai, ősi, vagy akármí szín és név alatt valakivel osztály alá tartozó, mivel, amim van most, mindazt én egyházi jövedelmemből, tisztességes életmódom és felebaráti s rokonsági szeretet parancsolta segedelmezések mellett, különös szorgalmam és takarékos gazdálkodásom által szereztem, ugyanazért azoknál a legújabb törvények s még a nemrégén kötött concordatum⁵⁰ szerént is rendelkezési szabad jogom is van. Ezekre nézve tehát hagyom és rendelem, amint következik.

a) Mivel mielőtt ezen végrendeletemet írtam, már ígírtém volt a csiki nyolc osztályból állandó közép tanoda tőkájének nevelésére kamatozandó örökös tőkéül 2000 f. azaz: kétezer R. forintokat convention[ali]s pénzben, s annál fogva ezen ígíret már ezen végrendelet írásakor tartozó adóssággá vált volt; azért ezen kétezer R. forintok is, ha halálom előtt ki nem fizetném, mint terhelő adósság, a többi netalán leendő adósságokkal együtt vagyonom tömegéből vonattassék le, s fizetessék ki, s azután legyen a hátramaradandó, s minden adósságtól tiszta vagyonomnak felosztása. 1859^{bcn} lefizettem 500 f., ötszáz ezüst forintat, megint 500 f.

b) Az eddig elősorolt adósságok és ígíretek kifizetése után megmaradandó vagyonom osztassék négy egyenlő részekre, melyből egynegyed részt a megyebeli státutumok s azokat követett concordatum szerént adattassék által az ezen erdélyi, római katolikus, latin szertartású püspöki megyebeli előregedett, és az ifjú papság alapjának nevelésére örökös tőkéül, melynek kamatjából a nyugalmazott öreg papok segedelmeztessenek, és a klerikusok élelmeztessenek s ruháztassanak.

c) Nem akarván háládatlanul feledékeny lenni azon megyék templomai iránt, hol születtem, és hol szolgálván papi jövedelmet vettem, rendelem, hogy hátramaradandó vagyonomnak a másik egynegyed része osztassék tíz egyenlő részekre, melyből *két tizedrész* adattassék a *csíkészentdomokosi* latin szertartású római katolikusok templomáénak s plébánusának, hol tudniillik születtem és kereszteltettem, és ahol édesatyám, Kedves Péter, s három leánytestvéreim, Kedves Erzsébet, Anna, és Theresia halottaikban nyugosznak. *Egy tizedrész* a *gyergyóremetei templomnak* s *plébánusnak*, hol előbb kezdettem lelkipásztori szolgálatomat, és kilenc esztendőig; *két tizedrész* a *gyegyóalfalvi templomnak* és plebanusnak, hol tizenhárom esztendeig; *három tizedrész* a *kolozsvári anyatemplomnak* és plebanusnak, hol huszonhat esztendőig; egy tizedrésznek fele az *udvarhelyi* róm[ai] kat[olikus] templomnak s plebanusnak, hol csak nyolc hónapig szolgáltam; ezen tizedrésznek fele pedig adassék a *kolozsvári káplányoknak*, hogy ezen résznek felét halálomkor a szegényeknek osszák ki, felét pedig egymás közt egyaránt osszák el. – Végre *egy tizedrész* adattassék a *gyegyóújfalvi templomnak* és plebanusnak, hol édesanyám, Barabás Judit, és nevelőanyám, Kedves Ágnes az Úrban alusznak.

Az előbb írt templomoknak és plébánusoknak adandó pénzösszeg mindenütt örökösön kamatozó tőkéül biztos helyre, törvényes biztosítékkal ellátva adassék ki, és mindenik megyében a kamatnak felét vegye a helybéli plebanus úr, melyért mondjon évenként halálom napján, vagy akörül, mint az egyházi rendszer engedendi, egy anniversaria⁵¹ misét érettem, szülőim, nevelőim és rokonimért, mégpedig, ha a kamatból kitelik, énekes misét, kifizetvén az illető kamatból a kántort,

⁵⁰ megegyezés

⁵¹ *anniversarium* (lat.) = évfordulás

harangozót és minisztert – a kamatnak másik fele pedig szolgáljon a templomnak gyertyára, tömjénre és miseborra. Számadás vitetvén a kamatnak bevételiről és kiadásáról.

d) Az *harmadik negyedrészt* szánom a szegényeknek. Mivel pedig tehetősebb atyámfiai is a forradalmi rablások, zsarolások és egyéb nyomorgatások által földhezragadt szegénységre jutottak; azért mindezt, mind pedig a negyedik egy negyedrészt, azaz: hátramaradandó vagyonomnak hasonfelét hagyom öt testvéremnek, s azok halála után törvényes gyermekeiknek, úgymint gergyóújfalvi Albert Lajosné *Kedves Katalinnak*, csíkszentdomokosi Márton Jánosné *Kedves Ersébeth*, Márton Elekné *Kedves Anna*, csíkszenttamási Bara Istvánné *Kedves Klára*, csíkszentdomokosi Cs. Hadnagy *Kedves János* gyermekeiknek úgy, hogy hátramaradandó vagyonomnak ezen fele részét osszák öt egyenlő részekre, és ha halálomkor életben lenne Albert Lajosné, ki most 80 esztendő, ő vegyen egyedül egy ötödöröszt, és abból gyermekeinek adjon annyit, amennyit akar, ha pedig ő nem élne, akkor az ő gyermekei is osszák egyaránt az egy ötödöröszt. A más négy testvérem gyermekei is egy ötödöröszt vévén, azt hasonlólag mint a *Kedves Katalin* gyermekei, osszák egyenlőleg egymás között.

Hogyha valamelyik ezen testvérek közül csak legkisebb jelenségét is mutatná meglegedetlenségének, vagy csak egy átkat is ki szólana ellenem, vagy osztályos részeit megcsalni akarná, avagy csak zavart is indítana az osztózódás közt, az legottan a néki jutó egész részétől essék el, és az ő részét a többi testvérek osszák fel egymás közt.

Negyedszer. Minthogy az új törvények szerint a papok hátrahagyott vagyonát ezután nem papok, hanem idegenek kezelik, s azok is bíraskodnak felette, s azonkívül is én nem tudhatom, ha leszen-e életben halálomkor azok közül valaki, kikre ezen végrendeletem végrehajtását bízni akarnám, és ha lenne is, annak kevés, vagy éppen semmi befolyása nem leend vagyonimhoz, azért én végrehajtókat nem is nevezek ki, hanem bízom a felügyeletet egyházi előjárómra, kik, ha szükségesnek látják, rendelhetnek, ki a 2^{ik} pontot teljesítse.

Ötödször. Mivel a körülmények igen kétségesek és változók, melyek miatt megtörténhetik, hogy oda fordulnak a dolgok, hogy ezen végrendeletemet meg kell változtatnom; azért ennek megváltoztathatására, sőt megsemmisíthetésére is jogomat fenntartom.

Mindezeket elhatározott szabad akaratból, senkitől sem erőltetve, józan és ép elmével így hagyom és rendelem az Atyának és Fiúnak és Szent Lélek Istennek Neviben Amen. Kolozsvárt október 9^{én} 1857^{ik} esztendőben, életemnek hetvenhatodik, papságomnak 52^{ik} évében.

Kedves István mpr.

[Pecsét]apát, kanonok, főesperes és kolozsvári plebanus.

Helyreigazítások. Az 1. lapon alólról felfelé számítva az 5^{ik} sorban vakarás van, s arra ezen szó *hatodik*.

A 15^{ik} lapon az utolsó sorban vakarás, és arra ez a szó írva: *Plebanus*.

Hogy ezeket tulajdon kezemmel igazítottam, bizonyítom Kolozsvárt október 9^{én} 1857.

Kedves István mpr.
mint feljebb.

[Más kézzel] Hogy végrendelező jó tisztelendő Kedves István apát kanonok főesperes és kolozsvári plebanus úr előttünk, megkért tanúk előtt együttlétünkben azt nyilvánítá, miszerint ezen tulajdon kezeivel írt végrendeletben tulajdon szabad akarata vagyon kifejezve, és hogy végrendelező Úr ép erővel, egészséggel, lelki és elmebeli teljes tehetséggel bír, nemkülömbön, hogy mind e végrendelet s arra tett helyreigazítás és aláírás tulajdon keze írása legyen, lelkiismeretesen bizonyítjuk. Kolozsvárt, október kilencedikén egyezer nyolcszáz ötvenhetedik esztendőben.

Pfenningsdorf Antal
[Pecsét] meghívott tanú és házi orvos

Ágoston Károly
[Pecsét] kat[olikus] káplán

Schütz Josef
[Pecsét] is meghívott tanú és gondnok

Erőss Gáspár
[Pecsét] kat[olikus] káplán

mint meghívott tanúk

2.

Kedves István ezüstműinek jegyzéke

1849. szeptember 20.

	Lath. ⁵²
1. A pedumnak (püspöki pálca) felső része imitt amott aranyozott	34 2/16
2. A mosdótál (lavoir)	42 1/16
3. A kanna belől aranyos	20 15/16
4. A bécsi tokbéli 12 személyre való ezüstmű kis fekete tokban	140
5. Egy ezüstpikszis	6
6. Kis ibrik, fekete fafűlű	93
7. Egy ovális ezüstpikszis, belül aranyos	5
8. Egy kis gyertyatartó kézbeli gyertyaoltó kupájával	6
9. 12 személyre való ezüstmű, címeres	269 8/16
10. Kis ezüstpohár, belől aranyozott, egyik kívül is	22 8/16
11. Egy bestek ⁵³ veres bőrös kerek tokban	15
12. Két pár ezüst gyertyatartó, bécsi ezüst	59
13. Egy kaffézó szerviz, tálca s ibrikek	52 8/16
14. 21 kaffés kalán ⁵⁴	24

⁵² lat (lot) = tömeg-mértékegység. 1 bécsi lat = 17,5 gramm (másképpen 4 nehezék)

⁵³ cvőcszkőzkészlet

15. Egy pár ezüstháló hosszúkó ⁵⁵ ibrik ⁵⁶	39
16. Egy ezüstháló fedeles, belől aranyozott	35
17. Egy pár ezüstháló nagy ibrik	138
18. Négy pár ezüstháló kis kés	4
19. Tíz evőkalány W. betűvel jegyezve	40
20. Egy ezüstháló koppantóval	13 3/16
21. Egy négyszögletű egészen aranyozott pikszis	3
22. Három ezüstháló két pár késsel	15
23. Más négy ezüstháló egy pár késsel	15
24. Hat eljárási evőkalán	23
25. Más hat evőkalán	18
26. Egy pár gyertyatartó	33
Összesen	1169 3/16

Mínt hogy mind jó ezüst és némely részek aranyozva vagynak, és némelyek záros láda tokban helyezvék, lőtját lehet venni egy forint 24 [krajcár]ron ezüstben, ami tenne 1636 Rf. 24 [krajcár]rt ezüstben.	1636 f. 24
27. Október 1. napján vettem egy pár kis nyelet 7 lóth.	7
28. Vettem kis evőkalányt 6 5/8 lath	pp. 6 5/8
Egy koppantót tálcával 9 4/8 lath per 3 f.	9 4/8
29. Vettem hat evőkalányt 18 1/2 lat	18 4/8
30. [Utólag áthúzza] Vettem egy pár ezüst késnyelet 6 29/33 feljebb 27 szám alatti	
31. Vettem egy pár késnyelet 3 25/32 loth. Tíz váltóforinttal.	3f. 24 25/32
Kézt tettek belé 1Rf.	

3.

Kedves István naplója (Kolozsvár, 1851. szeptember 18.)

Ezen naplót végrendeletem teljesítői számukra utasításul végrendeletemhez csatolom, de csak annak tudásául, hogy ezek voltak, mert meglehet, hogy halálomkor ezekből semmi sem leendő meg, kivált ha hosszas talál lenni betegségem.

Kolozsvárt s[z]ept[ember] 18ⁿ 1851.

Kedves István
kolozsvári plebanus

Feljegyzése

azon vagyonoknak s drágaságoknak, melyeket 1831^{ki} januarius 14^{ol}, mely nap Kolozsvárra mint plébánus beérkeztem, szereztem.

1. Vettem Tauffer Ferenctől egy kanapét, egy kanapé elejébe való kerek asztalt, egy kasztent,⁵⁷ egy köntöstartót, egy ágyat. A kanapé és kis karosszék rugóval van csinálva, a más ezekhez tartozó karszék pedig rugó nélkül,

⁵⁴ kalán (kalány) = kanál

⁵⁵ hosszúkás

⁵⁶ kannafajta

⁵⁷ fiókos szekrényt, komódot

- kék damask⁵⁸ szőr matériával behúzza, de amelyekben a moly máris sok kárt tett, vettem mind együtt ötszázhusz váltó Rf.-tal, ami teszen 208 ezüst Rf.-okot.⁵⁹
2. Egy más köntös tartót, amelynek a háta kihúzza jár, vettem Schell István asztalostól hatvanöt váltó Rf.-tal, 22 Rf. ezüstben.⁶⁰
 3. Egy üveges s[z]ekretert,⁶¹ melynek ajtaján 6 tükörtábla van, csináltattam Deáki asztalossal, mely archívumnak szolgál, és mivel a kőfalba bé van csinálva a kéken festett középső szobában, maradni fog a parókiának *ingyen*, ezért fizettem negyvenegy váltó Rf.-tokat, vagyis 16 Rf. 24 [krajcár] ezüstben.⁶²
 4. Egy nagy, diófa rájáú, s aranyozott párkányú tükröt vettem Szábel Menyhárd kereskedőtől százötven váltó forint[t]al, vagyis 60 ezüst Rf.-tal.⁶³
 5. Egy íróasztalt csináltattam Schneider asztalossal, ezért fizettem százkét Rf.-tokat, 30 [krajcár]t váltóban, vagyis 41 ezüst Rf.
 6. Egy mosdókasztent csináltattam a zöldön festett belső szoba alkoveninek⁶⁴ ajtója sarkához Deáki asztalossal, ezért fizettem tíz váltó Rf.-tokat, vagyis 4 Rf. ezüstben, *ez is ingyen marad* a parókiának.⁶⁵
 7. Hat személyre való ezüstneműt hozattam ládájával s zárjával még gy[ergy]óalfalvi plebanus koromban négyszázhetvenöt Rf.-tal váltóban, vagyis 190 ezüst Rf.-tal Bécsből.⁶⁶
 8. Egy zsebbeli repetír⁶⁷ aranyórát Vélis zsidótól vettem száztizenkét váltó Rf.-ban, az aranyláncát hatvanöt váltó Rf.-tal, ami teszen ezüstben 70 Rf. 48 [krajcár]t.⁶⁸
 9. Egy ezüst portubáknak⁶⁹ való négyszegletű szelencét (:pikszist:) vettem Vélis zsidótól ötven váltó Rf.-ban, vagyis 20 ezüst Rf.-ton.
 10. Egy fehér csont aranykarikájú, üvegfedelű s fenekű szelencét vettem Vélis zsidótól ötven váltó, vagyis 20 ezüst Rf.-ton.
 11. Egy más pikszist, melyen egy emberszem van aranykarikába foglalva, vettem Vélis zsidótól tizenkét Rf. 30 [krajcár]t váltóban, vagyis 3 Rf. ezüst.
 12. Egy emailírozott⁷⁰ aranykeresztet láncával, mely nyom együtt 67 1/2 aranyat, vettem Vélis zsidótól *hatvanhét* császári aran[n]yal, és hetven ezüst Rf.-tal, ami együtt teszen váltóban kilencszáznegyvenkilenc Rf.-tokat és 10 [krajcár]t .

⁵⁸ damaszt = sajátos szövési mintájú, fényes felületű nehéz vászonfajta

⁵⁹ utólagos megjegyzés: „A kerek asztal már reparatiót vár. Elvitte a kapitány.”

⁶⁰ utólagos megjegyzés: „Ézeket behúztam kék virágos matériával.”

⁶¹ szekrényszerű fiókos bútort írólappal

⁶² utólagos megjegyzés: „Éz tehát substantiámhoz nem fog tartozni.”

⁶³ utólagos megjegyzés: „Ézt becséréltem Gr. Mikes Jánoshoz 1851ben.”

⁶⁴ Alkövnek = a szoba fülkeszerűen elkülönülő ablaktalan részének

⁶⁵ utólagos megjegyzés: „Éz sem fog tartozni substantiámhoz.”

⁶⁶ utólagos megjegyzés: „Tehát nem fog tartozni substantiámhoz.”

⁶⁷ ismétlő

⁶⁸ utólagos megjegyzés: „A láncot ajándékoztam Kedves Aloisusnak júl[ius] 28. 1847. az órát elvitte a kapitány.”

⁶⁹ burnót = dohánypor

⁷⁰ zománcozott

13. Nyolc Kupferstük⁷¹ képekért egy olasznak adtam negyven váltó Rf.-tokat, vagyis 16 ezüst Rf.
14. [Utólag áthúzva] Egy pár megezüstözött gyertyatartóért koppantóval együtt Krémer Sámuelnek fizettem tizennégy Rf. 30 [krajcá]rt váltóban, vagyis 5 Rf. 48 [krajcá]rt ezüstben.⁷²
15. Hat személyre való ezüstműt ládájával s zárjával, melyben evőkalán tizenkettő van, Bécsből hoztattam ötszáz Rf.-tal váltóban, ami teszen ezüstben 200 Rf.-tokat.
16. Hat ezüst evő, és egy nagy leveses kalányér kótyán,⁷³ noha igen szép bécsi ezüst, adtam hatvankét váltó Rf.-tokat, ami teszen 24 Rf. 48 [krajcá]r ezüstben.
17. Egy tejmerő ezüst kalányért Nemessányi ötvösnek [váltóban] 16 Rf.
18. Egy fehér földű s bokrétanyomtatású gyapjuszövettel behúzott kanapé, és hat székért fizet[t]em százötven Rf.-tokat váltóban, ami teszen ezüstben 60 Rf.
19. Egy aranygyűrűért, mely háromnumerusú aranyból van csinálva, közepébe brazíliai ametisztus⁷⁴ violaszín kő, körülötte pedig 16 fehér jóféle gyémánt rudán faragva, fizettem Vélis zsidónak háromszáztizenkét váltó Rf.-okat 30 [krajcárok]at], ami teszen 127 Rf. ezüstben.
20. Egy írószéket rugóra csinálva vettem Schnell István asztalostól ötven váltó, vagyis 20 ezüst Rf.-tal.
21. Egy kékföldű kanapépárnáért adtam 33 váltó, vagyis 13 Rf. 12 [krajcá]rt ezüstben.⁷⁵
22. Más három kanapépárnákért hatvan váltó, vagyis 24 ezüst forintokat.⁷⁶
23. Egy égerfa deszkából készült kasztenért, mely masszív és nem fornierozott,⁷⁷ fizettem negyven váltó, vagyis 16 Rf.-okat ezüstben.
24. Egy 12 személyre való veres káffés keszkenyőért,⁷⁸ mely gyapottas szövettű kamuka, adtam huszonöt váltó, vagyis 10 ezüst Rf.-okat.⁷⁹
25. Egy más zöld vereses káffés keszkenyőért két váltó, vagyis 2 Rf. 48 [krajcá]rt ezüstben.⁸⁰
26. Egy ezüstben foglalt szemüvegért, egy hasonló lornetért,⁸¹ egy silkrot⁸² és egy acélba foglalt okulárért összesen hatvan váltó, vagyis 24 ezüst Rf.-okat.⁸³
27. Egy muzikális pikszisért adtam ötven váltó, vagyis 20 ezüst Rf.-tokat.

⁷¹ Kupferstich (ném.) = rézmetszet

⁷² utólagos megjegyzés: „Ézek már megavultak és el is pusztultak. El is lopták.”

⁷³ árverés

⁷⁴ ametiszt = féldrágakő, a kvarc ibolyaszínű változata

⁷⁵ utólagos megjegyzés: „Éz már megavult. Nincs már többé.”

⁷⁶ utólagos megjegyzés: „Ézek is avulnak. Ézek is semmivé lettek.”

⁷⁷ furnérozott, vékony falemezzel bevont

⁷⁸ keszkenő = ez esetben asztalkendő

⁷⁹ utólagos megjegyzés: „Éz már megavult.”

⁸⁰ utólagos megjegyzés: „Éz is már avult.”

⁸¹ lornyett, lornyon = összecsuksukható nyeles szemüveg

⁸² teknősbékapáncélból készült

⁸³ utólagos megjegyzés: „Ézek már haszonvethetlenné.”

28. [Utólag áthúzva.] Egy veres selyem paplanyért, melynek közepe zöld, fizettem negyven váltó, vagyis 16 ezüst Rf.-tokat.⁸⁴
29. [Utólag áthúzva.] Egy zöld selyem paplanyért [váltóban] ötven, vagyis 20 ezüst Rf.-tokat.⁸⁵
30. [Utólag áthúzva.] Egy kockás zöld olasz falért [váltóban] huszonnégy, vagyis 9 f. 36 [krajcá]r ezüstben.⁸⁶
31. [Utólag áthúzva.] Egy kék olasz falért [váltóban] huszonöt, vagyis 10 ezüst Rf.-tokat.⁸⁷
32. Egy gyertyagyújtó masináért [váltóban] huszonöt, vagyis 10 ezüst Rf.
33. Egy barometrumért⁸⁸ tizenkét váltó, vagyis 4 f. 48 [krajcá]r ezüst Rf.
34. Egy thermometriért⁸⁹ tíz váltó, vagyis 4 ezüst Rf.
35. Egy kis gömbölyű ezüst kalánért egy f. 40 [krajcá]r váltó, vagyis 40 ezüst krajcárt, húszasból van csinálva.
36. [Utólag áthúzva.] Zöld zsinórú és virágos bécsi porcelán, 48 tárgyér,⁹⁰ ovális tál 4, négyzetű 2, kerek kisebb nagyobb 10 tál, szósznak való 2 és egy mosdótálért fizettem százhatvankét Rf[orin]t 30 [krajcá]rt váltóban, vagyis 65 ezüst Rf[orin]tokban.⁹¹
37. Két aranyozott bécsi porcelán virágos kancsóért két bokrétával együtt fizettem százhuszonöt váltó, vagyis 50 ezüst Rf.
38. Ezeket borító két nagy üvegért huszonöt váltó, vagyis 10 ezüst Rf.
39. Ferenc császár szobra porcelánból vétetett huszonöt váltó, vagyis 10 ezüst Rf.-ton.
40. Tizenkét pár apró aranyas findzsiát,⁹² két ibriket, hat pár nagyobb aranyas findzsiát vettem hetvenhat váltó, vagyis 30 Rf. 24 [krajcá]r ezüstben.⁹³
41. Egy félfedelű kocsit párnaszákka[l] együtt vettem hétszázötven váltó, vagyis 300 ezüst Rf.-tal.⁹⁴
42. Egy kamuka abroszért 12 asztalkeszkenyővel, és más hat asztalke[szke]-nyőre való kamukáért adtam százhusz váltó, vagyis 48 ezüst Rf.-tokat.⁹⁵
43. Egy üveglámpást vettem nyolc váltó, vagyis 3 Rf. 12 [krajcá]r ezüstben.
44. Egy kis fekete tá[l]cát vettem 3 Rf. váltó, vagyis 1 f. 12 [krajcá]r ezüstben.⁹⁶
45. Egy feketén politúrozott könyv- s irománytartó stelá[z]sit vettem tizenöt váltó, vagyis 6 ezüst Rf.-ton.
46. Egy pár ezüst ibrikért, melyek nyomnak 93 lotat, fizettem mind együtt háromszázkilencvenhat váltó, vagyis 158 Rf. 24 [krajcá]r.

⁸⁴ utólagos megjegyzés: „Ézt elszaggatták.”

⁸⁵ utólagos megjegyzés: „Ézt is elszaggatták.”

⁸⁶ utólagos megjegyzés: „Éz megavult.”

⁸⁷ utólagos megjegyzés: „Éz is megavult.”

⁸⁸ légsúlymérőért, barométerért

⁸⁹ hőmérőért

⁹⁰ tárgyért

⁹¹ utólagos megjegyzés: „Ezek már elolvadoztak.”

⁹² findzsát, csészét

⁹³ utólagos megjegyzés: „Ezekből sok elveszett.”

⁹⁴ utólagos megjegyzés: „Reparáltattam 1851^{ben}. Becseréltem 1855^{ben}.”

⁹⁵ utólagos megjegyzés: „Ezek is 1844-ben az egerekkel kirágattak.”

⁹⁶ utólagos megjegyzés: „Éz elvásott.”

47. Szőt[et]tem 1833^{ban} októberben két nagy kamuka abroszt 36 asztalkeszkönyövel, és egy hosszukó veres kaffés keszkenyőt singit⁹⁷ 2 Rf. 30 [krajcá]r váltóban, vagyis 1 ezüst forinton, volt mind együtt 80 sing, fizettem érte 80 ezüst, vagyis 200 váltó Rf.-tokat.⁹⁸
48. Egy meungarlót⁹⁹ vettem harminc váltó, vagyis 12 ezüst Rf.
49. Egy rostáló szitamalmot vettem ugyanannyival.
50. Vettem egy szép aranypikszist, mely nyom 29 1/2 aranyat, háromszázhuszonöt váltó, vagyis 130 ezüst Rf.-tal.
51. Vettem egy crucifixust,¹⁰⁰ melynek fája ébanumfa,¹⁰¹ tíz váltó, vagyis 4 ezüst Rf.-tal.
52. Vettem egy ovális ezüstpikszist, nyom 5 lótat, és adtam érte tizenkét Rf. 30 [krajcá]rt váltóban, 5 ezüst Rf.-tal.
53. Vettem egy ovális ezüst nádméztartót, 18 1/2 lótat nyom per 3 f. 30 [krajcá]r váltóban, fizettem érte 63 f. 52 1/2 [krajcá]rt váltóban.¹⁰²
54. [Utólag áthúzva.] Vettem egy kasztent kótyán harminc váltó, vagyis 12 ezüst Rf.¹⁰³
55. Egy más kasztent negyven váltó, vagyis 16 ezüft Rf.
56. Vettem Krémer Sámueltól egy aranyas rámajú muzikális képórát, melyen a Robert der Teufel képe van festve, fizettem érte kétszázhuszonöt váltó, vagyis 90 ezüst Rf.-tokat.
57. Vettem Tauffer Józseftől egy zöld selyem ágytakarót huszonhét váltó, vagyis 10 Rf. 48 [krajcá]r ezüstben.
58. Ugyan tőle vettem egy zöld ablakfirhangot¹⁰⁴ nyolc váltó, vagyis 3 f. 12 [krajcá]r ezüstben.¹⁰⁵
59. Ugyancsak tőle vettem 11 aranyazott képrámát százötvenhárom váltó, vagyis 61 Rf. 12 [krajcá]r ezüstben.¹⁰⁶
60. Csináltattam Schnell István asztalossal két kanapé elejébe való kőrisfa asztalt, egyik hosszukó, a más egybeforduló, a közepében zöld posztó van, fizettem a kettőért [váltóban] hatvankét, vagyis 24 Rf. 48 [krajcá]rt ezüstben.¹⁰⁷
61. Vettem egy kézi kis ezüst gyertyatartót, nyom 5 lothat, adtam érte tizenöt váltó, vagyis 6 ezüst Rf.-tokat.
62. Vettem Krémertől egy aranyazott fa lustert¹⁰⁸ 60 pengő R. forint[t]al, vagyis százötven váltó R. forint[t]al, az ára nem tétetik ki.¹⁰⁹

⁹⁷ régi hossz mérték, 1 sing = kb. 62 cm

⁹⁸ „Ézket is 1844^{ben} megvesztegették az cgerék.”

⁹⁹ mángorló = mosott ruha (vászon) kisimitására szolgáló eszköz

¹⁰⁰ crucifixust = feszületet

¹⁰¹ ébenfa

¹⁰² utólagos megjegyzés: „Ézt 1853^{ban} hozzám hozván, megvettem újra 75 f. 50 [krajcá]ral [krajcárral]. Ellopták.”

¹⁰³ utólagos megjegyzés: „Ézt elvitte a kapitány.”

¹⁰⁴ ablakfüggönyt

¹⁰⁵ utólagos megjegyzés: „Éz már megavult.”

¹⁰⁶ utólagos megjegyzés: „Ézek is romladoznak.”

¹⁰⁷ utólagos megjegyzés: „Égyik meg van hasadva a fedelin, úgy a másik is, rossz munka, de 1852^{ben} fejéren megfestettem.”

¹⁰⁸ lustre (fr.) = gyertyatartó (rég)

¹⁰⁹ utólagos megjegyzés: „Éz marad a parochialis háznak.”

63. Ugyan Krémer Sámueltól vettem egy ezüstözött aufszaczat¹¹⁰ 60 ezüst R. forint[t]al, vagyis százötven váltó R. forint[t]al.
64. Ugyan tőle vettem egy pár ecetnek s faolajnak való karafinát¹¹¹ pakfong¹¹² készülettel 10 ezüst, vagyis huszonöt váltó Rf.¹¹³
65. Vettem egy kafféfőző vízmasinát 2 Rf. 24 [krajcá]r ezüst, vagyis [váltóban] 6 Rf.
66. Vettem egy pár anglus¹¹⁴ beretvát két ezüst, vagyis [váltóban] tizenhét f. 20 [krajcá]r.
67. Vettem egy tokban s egy nyélbe járó 4 anglus beretvát 8 ezüst, vagyis húsz váltó Rf.-ton.
68. [Utólag áthúzva.] Vettem két más anglus beretvát egy-egy tokban 4 ezüst, vagyis tíz váltó Rf-ton, ezek közül egyiket sem használtam.¹¹⁵
69. Vettem gubernialis¹¹⁶ akkori írnok Némethi János, most fogalmazó úrtól egy nagy ezüst táll[cát], mely nyom 107 1/2 lothat. Lótját 3 Rf. 30 [krajcá]ron [krajcáron], adtam érte 146 ezüst, vagyis háromszázhetvenöt Rf.-tokat váltóban.¹¹⁷
70. Vettem [Nagy]Szebenben a diétán létemkor kótyán hat evő ezüstkalányt hatvannégy váltó Rf.-ton 1 [krajcá]ron [krajcáron], ezüstben 25 f. 36 1/5 [krajcá]r.¹¹⁸
71. Vettem 15 inget, 9 lábravalót, melyekért fizettem 126 ezüst, vagyis háromszázötvenöt váltó Rf.-tokat.¹¹⁹
72. Vettem egy köves aranykeresztet, melyben van magában a keresztben öt nagy ametistus és 117 nagy kisebb briliánsan faragott gyémántok – egy suber,¹²⁰ melyben egy nagy ametistus és 16 gyémánt körülötte – egy gyűrű, ebben is egy ametistus, és 12 briliánsan faragott gyémánt körülötte, adtam érte tokjával 261 ezüst, vagyis hatszázötvenkét Rf. 30 [krajcá]r váltóban.
73. Csináltattam egy rochetumat,¹²¹ melynek fátvolforma gyolcsa van, fizettem érte 32 Rf. 24 [krajcá]r ezüst, vagyis nyolevanegy váltó Rf.¹²²
74. Csináltattam egy más rochetumat 38 ezüst, vagy 95 váltó Rf.
75. Anno 1839. június 10^{en} vettem egy bronzírozott¹²³ úti órát 70 ezüst, vagyis százhetvenöt váltó Rf.-tal.¹²⁴

¹¹⁰ Aufsatz (ném.) = asztaldísz

¹¹¹ üvegpalackot

¹¹² kínacüzst, alpakka

¹¹³ utólagos megjegyzés: „Ézcek eltörtek.”

¹¹⁴ angol

¹¹⁵ utólagos megjegyzés: „Elajándékoztam.”

¹¹⁶ főkérmányszéki

¹¹⁷ utólagos megjegyzés: „Eleseréltem 1844^{en} januarius 2^{ben} egy aranypikszissel. Lásd 1844 N^{ro} 1°.”

¹¹⁸ utólagos megjegyzés: „Ellopták.”

¹¹⁹ utólagos megjegyzés: „Ézcek szakadnak és mások lesznek helyekbe.”

¹²⁰ tolózár

¹²¹ A *rochetum* püspökök és prélatosok megkülönböztető ruhadarabja, olyan karing (*superpellicium*), amelynek az általánosnál szűkebb az ujjja.

¹²² utólagos megjegyzés: „Ézcek üdövel avulnak, s végre elszakadnak.”

¹²³ bronzal bevont

¹²⁴ utólagos megjegyzés: „Ézt elcseréltem: lásd 1847. a 2. szám alatt.”

76. Vettem Brigárd órástól 1840^{ben} egy fali próbaórát, mely egy felhúzással 8 napig jár, 30 ezüst, vagyis hetvenöt váltó f.
77. Vettem május 1. napján doktor Szilágyi Miklós úrtól 12 személyre való ezüstműt, melyben van 12 evőkalán, egy leveses, egy osztókalán, 12 háromágú ezüstvilla, 12 pár ezüstnyelű kés és villa, lőtját 3 Rf.-ton váltóban, ez címeres ezüst, fizettem érte 276 f. 54 [krajcá]r ezüst, vagyis hatszázkilencvenkét váltó Rf. 15 [krajcá]r.
78. Ugyanez évben vettem egy üvegtáblára csinált száz esztendeig szolgáló fali kalendáriumát 10 ezüst, vagyis huszonöt váltó Rf.
79. [Utólag áthúзва.] október 7^{én} vettem Éva cigánynétől egy aranygyűrűt, melynek közepén egy nagyobb, körül pedig két kisebb gyémántok vannak, 80 ezüst, vagyis kétszáz váltó Rf.-tal.¹²⁵
80. Ugyan tőle aznap vettem két ezüst poharat, a nagyobb nyom 14 1/2, a kisebb 8 lothat, melyek közül a kisebb küljel, belől, a nagyobb csak belől aranyzott, lőtját 3 f. 30 [krajcá]ron [krajcáron], adtam értek 31 f. 30 [krajcá]r ezüstben, vagyis hetvennyolc Rf. 45 [krajcá]r váltóban.
81. Anno 1840 die 25 [Decem]bris.¹²⁶ Vettem egy aranyláncat minden napra, mely nyom 28 aranyat, aranyát 4 ezüst Rf.-ton fizetve aranymíves Esehacher Jánostól, mely a gróf Eszterházi Dénesnéé volt, és adtam érte 112 ezüst Rf., vagyis kétszáznyolcvan Rf. váltóban.
82. Vettem eh[h]ez egy aranykeresztet, mely nyom 14 3/8 lótat, és fizettem érte 72 ezüst Rf., vagyis száznyolcvan váltó Rf.
83. Vettem egy úti besteket cilinderforma tokban, melyben van egy nagy üvegpohár, egy evő, egy kaffés, és velővájó kalán, egy háromágú ezüstvilla, egy ezüstnyelű kés, melyeknek nyele srófon jár, egy ezüstpalló,¹²⁷ egy ezüst sőtartó, adtam érte 32 ezüst, vagyis nyolcvan váltó Rf.-tokat, az ezüst nyom 15 lótat.
84. [Utólag áthúзва.] A[nn]o 1842 vettem egy zöld bárson[y]szövetű szőnyeget 16 ezüst Rf.-tal, egy asztaltakarót kerek asztalra 13 Rf.-tal, egy más asztaltakarót, melynek közepén egy arabiai ló van, 16 ezüst Rf.-tal, együtt 47 ezüst Rf., vagyis száztizenhét Rf. 30 [krajcá]r váltóban.¹²⁸
85. Vettem egy kass[z]ának szolgáló vasas ládát zárjával 4 ezüst, azaz tíz váltó Rf.-tal.
86. [Utólag áthúзва.] Vettem Velis zsidótól egy kis gyöngyös arany zsebórát velencei aranyláncával 32 ezüst, vagyis százharminc váltó f.¹²⁹
87. [A bejegyzés olvashatatlan, többször áthúзва.]
88. [Utólag áthúзва.] Vettem bécsi porcelánt, 24 kék virágos tányéért,¹³⁰ aranyas ibrikeket és nádméztartókat, együtt száztizenhét váltó, vagyis 46 f. 48 [krajcá]r ezüstben.¹³¹

¹²⁵ utólagos megjegyzés: „Ézt a forradalom elnyelte.”

¹²⁶ december

¹²⁷ ezüst evőeszköz-támasztó

¹²⁸ utólagos megjegyzés: „Ézt a [szőnyeget a] templomnak adtam, a többit a moly megvesztegette s elvettem.”

¹²⁹ utólagos megjegyzés: „Ézt elejtettem 3 febr[uár] 1843.”

¹³⁰ tányért

¹³¹ utólagos megjegyzés: „Ézek mind eltöredeztek, s hasadoztak.”

89. Ugyan 1842^{ben} az Éva cigányné leányától vettem egy pár ezüst gyertyatartót, mely nyom 33 1/2 lótat per 3 Rf. váltóban, s adtam érte 42 Rf. 20 [krajcá]r ezüstben, vagyis százöt Rf. ötven krajcárt váltóban.¹³²
90. [Utólag áthúzva.] Ugyan tőle vettem más pár ezüst gyertyatartót 26 1/4 lót, s adtam érte 30 ezüst Rf., vagyis hetvenöt váltó Rf.
91. Vettem egy asztali repetür órát, mely napat is mutat, és raktárstelá[z]sin a falon áll, igen jól járós, harminc ezüst Rf.-tal, ami teszen váltó cédulában 75 Rf.
92. Vettem egy más régimódi repetür órát fekete tokban, ez is jól jár, és az öreg Barabás József használja, melyet, ha előtte meg fogok halni, néki ajándékozok, vettem harminc váltó Rf.-tal.
93. [Utólag áthúzva.] Vagyon háromszázharminckét császári aranyam, amelyek csak kamarai 4 f. 30 [krajcá]ron [krajcáron] ezüstben véve tesznek 1494 Rf.-tokat váltóban pedig 3735 Rf.¹³³
94. [Utólag áthúzva.] Ezekhez járul a borom és búzám, amennyi fog találtatni. Ezeket is, a bort hordóstól véve, s idetéve a még el nem adott 5 kalangya¹³⁴ szénámat is, circiter¹³⁵ megérnek [váltóban] 8000 Rf.
95. Toldalékul ide lehet tenni a köntöseimet és fehérneműimet, amelyek érnek circiter [váltóban] 300 Rf.¹³⁶

Felírtam ez évben történhető halálom esetére, Kolozsvárt januarius 1. napján 1843., melyek egy summában tesznek ma [váltóban] 23376 Rf. 41 [krajcá]r.

1843

1. [Utólag áthúzva.] 1843^{ki} februarius 21^{én} Bregard órástól vettem egy zsebbeli cilinder acker aranyórát húsz császári aran[n]yal, az aranyat 11 Rf. 36 [krajcá]ron [krajcáron] váltóban számolva, ami teszen 92 kilencvenkét ezüst Rf.-tokat, váltóban pedig 230 Rf.-tokat.¹³⁷
2. [Utólag áthúzva.] Vettem 22 februariusban Szathmári György ezüstmívestől egy kis aranyórát aranyláncával és kólcsával 53 ezüst Rf.-ton [váltóban] 132 Rf. 30 [krajcá]r.¹³⁸
3. [Utólag áthúzva.] Vettem április 26^{án} az Éva [cigányné] leányától egy aranygyűrűt, mely, amint ő mondotta, Gróf Bethlen Pálé volt, ennek közepében zafir achát kő vagyon, és a karimáján 16 briliáns gyémánt, vettem 85 ezüst Rf.-tal, [váltóban] 212 Rf. 30 [krajcá]r.¹³⁹
4. [Utólag áthúzva.] Ugyanez nap vettem ugyan tőle egy aranygyűrűt, melynek alja 8 egymás mellé sorban járó aranykarikákból áll, a fején van egy gyémánt briliant, körülötte boglár formában apró rubin, és smaragdkö-

¹³² utólagos megjegyzés: „Ezen két pár gyertyatartót 1846^{ban} febr[uar] 4^{én} becséréltem más két pár ezüst gyertyatartóval, melyek együtt nyomnak 59 lótat, és fizettem reá 39 ezüst Rf.-okat. Lásd 1846. Nro 1°.”

¹³³ utólagos megjegyzés: „Ebből elfogyott mind, elkölt 1844^{ben}.”

¹³⁴ szénarakás, egy kalangya általában 5–10 székér szénából rakott boglya

¹³⁵ körülbelül

¹³⁶ ez a megjegyzés az előző, 94. sorszámmal is tartozik: „Ézt nem lehet felvenni, mert fogy és más lesz helyibe. A végén csattan az ostor.”

¹³⁷ utólagos megjegyzés: „Ézt ajándékoztam Kedves Aloisiusnak júl[ius] 28^{án} 1847.”

¹³⁸ utólagos megjegyzés: „Élcséréltem 1844^{ben}. Lásd alább Nro 1.”

¹³⁹ utólagos megjegyzés: „Éladtam.”

vek s kék, ez a gyűrű fehér népi brazlitnak¹⁴⁰ is szolgálhat, vettem 48 ezüst forinttal, vagyis 120. (Ez igen drága, mert 13 ezüst Rf. lehet ilyent venni.)¹⁴¹

5. [Utólag áthúzva.] Ugyan tőle november 2^{án} vettem egy óraláncot, mely nyom 7 aranyat, a lánc 3 numerum[ú] arany, s fizettem érette hat császári aranyat, amelyek per 11 f. 30 [krajcá]r tesznek [váltóban] 69 Rf.¹⁴²
6. Vettem egy pikszisnek való gyöngyházból készült táblázatot, melynek tejetén Bonaparte Napóleon rendelkezik, fenekén a Salamon temploma mutatkozik, ezért adtam 2 f. 20 [krajcá]r ezüstben, csinálásáért, vagyis ezüstitfogalásáért fizettem Bécsben 13 ezüst Rf. együtt 17 f. 20 [krajcá]r conv[encionalis] pénzben, vagyis váltóban 44 Rf.
7. Vettem egy fagyaltnak való ónedényt novemberben, [váltóban] 16 Rf.
8. Vettem özvegy Jánosi Ferencnéől egy ötvedres üstöt vas lábával, szilvaiz és ürmösborfőzésre valót [váltóban] 30 Rf.

1844

1. [Utólag áthúzva.] Januarius 2^{ban} vettem egy bécsi juvelirtól¹⁴³ egy *arany-pikszist*, mely nyom 46 1/4 aranyat, és adtam érette egy ezüsttá[ll]cát, mint feljebb Nro 69°. írva van, és egy kis aranyórát láncával, mint feljebb [b] Nro 2°. íratik, és még ezek felett adtam 49 ezüst Rf. 19 [krajcá]-rokat [krajcá]rokat. Ő pedig adott pótlásul egy *kis ezüstpikszist* 8 ezüst forintba, [váltóban] 610 Rf.¹⁴⁴
2. Ugyanekkor, és ettől vettem egy kaffézó szervizt, 1 tá[ll]cát, mely nyom 26 3/16 lótat, kaffés ibrik 11 ló. Tejes ibrik 9 2/16, nádméz tartó 6 3/16 ló, lóját 4 f. 30 [krajcá]r váltóban, [váltóban] 236 f. 15 [krajcá]r.
3. Ugyanez nap 19 kaffés kalánt, ez nem bé[c]si ezüst, per 3 f. 18 lothat nyomnak, [váltóban] 34 Rf.
4. Februarius 10^{én} vettem 6 kaffés kalánt 6 ló per 3 f., [váltóban] 18 Rf.
5. [Utólag áthúzva.] Áprili[s]ban vettem az Éva [cigányné] leányától, Véri-től egy briliantos aranygyűrűt, melynek közepében crizolitus¹⁴⁵ kő van, a körén 32 apró briliáns, adtam érte 80 Rf. ezüstben, vagyis [váltóban] 200 Rf.¹⁴⁶

Jegyzés: felvén a 4. 6. 14. 21. 22. 38. 68. 69. 71. 86. 93. 94. alatti azon számokat, melyek alatti vagyonok vagy a parókiának maradnak, vagy ellopták, vagy elajándékoztam, avagy erősen elavultak, és 12933 f. 56 [krajcá]rt tesznek, általhozatik csak [váltóban] 12415 Rf. 56 [krajcá]r.

6. [Utólag áthúzva.] 1844. április 25^{én} megvettem a Rischányi féle házat úgy, hogy addig bírjam, míg az ecclesia¹⁴⁷ magához váltja, fizettem ezért [váltóban] 1801 Rf.¹⁴⁸

¹⁴⁰ Brazlet (ném.) = karkötő, karpercc

¹⁴¹ Utólagos megjegyzés: „Elajándékoztam Juli unokámnak.”

¹⁴² utólagos megjegyzés: „Ezt az öcsémnek főhadnagy Kedves Lajosnak ajándékoztam.”

¹⁴³ ékszerésztől

¹⁴⁴ utólagos megjegyzés: „Ezt eladtam, mert csalás volt, benne egy vas platt a fedelén 5 aranyat nyomó.”

¹⁴⁵ krizolitos = zöldszínű drágaköves, ún. nemes olivinos

¹⁴⁶ utólagos megjegyzés: „Ezt a forradalom elnyelte.”

¹⁴⁷ eklezsia = egyházközség

7. Októberben vettem az Éva [cigányné] leányától [Véritől] két pár findzsát 6 Rf. ezüstben, [váltóban] 15 Rf.¹⁴⁹
8. Ugyan tőle más pár findzsiát [váltóban] 8 Rf.¹⁵⁰
9. A bécsi porcelánostól vettem egy üvegekádat, s porcelánokat 18 f. 45 Rf.
10. [Utólag áthúzva.] Páter Szebeninek egy aranyórája 40 váltó Rf.-tokban nálam lévén letéve s azzal a P[áter] Provi[n]cialis¹⁵¹ megkínáltatván, a szerzethez nem váltotta, az idén a tulajdonos meghalván, az óra nekem maradt.¹⁵²
11. [Utólag áthúzva.] Bizonyos fenyegető szerencsétlenségeknek eltávoztatása végett 1844 decemberben vettem egy pár kétsövű pisztolyt 10 ezüst Rf., más pár kétsöves drótból készültet fáj]in¹⁵³ félit 10 Rf. ezüstben, egy pár egycsovűt ugyancsak drótból készültet 8 Rf. ezüstben, együtt 28 Rf. ezüstben, ami teszen váltóban 70 Rf.¹⁵⁴
12. [A sorszám ismétlődik. Utólag áthúzva.] Vettem az Éva [cigányné] leányától [Véritől] két pár aranyas fi[n]dzsiát, per 3 f. conv[encionalis] 13 Rf.¹⁵⁵
13. Vettem Szeginétől egy pár kést, gyöngyház nyelűt aranykarikákkal [váltóban] 7 Rf. 30 [krajcár].
14. Ugyan tőle hat aszúszóló poharat és egy flaskót [váltóban] 3 Rf.
15. Ugyan tőle 6 pakfong négyágú villát [váltóban] 9 Rf.
16. [Utólag áthúzva] Vettem Véri cigánynétől 4 pár findzsiát 6 Rf. ezüstben, [váltóban] 15 Rf.¹⁵⁶
17. Vettem a Gubernátor postásától egy repetir, muzikális, magától ütő aranyzsebóráát 65 f., igazítására 6 f. ezüstben, [váltóban] 177 Rf. 30 [krajcár].¹⁵⁷
18. [Utólag áthúzva.] Vettem ezen órához egy nyakba való hosszú szép aranyláncat, nyom 11 1/2 aranyat, 44 Rf. ezüstben, [váltóban] 110 Rf.¹⁵⁸
19. [Utólag áthúzva.] Vettem Györffi nevezetű tanulótól egy ezüst zsebóráát 3 f. ezüst. Ezt elcseréltem egy ezüst repetir órával, adván hozzá 10 f. ezüst.¹⁵⁹
20. Október 18^{án} 1845. Vettem Binder János kolozsvári rézmívestől egy 18 vedres üstöt ürmös főzésre valót 42 1/2 fontost, fontját 2 Rf., [váltóban] 85 Rf.

¹⁴⁸ utólagos megjegyzés: „Mint hogy a Rischányi-ház a parochialis telekre van építve, ezért a háznak is a plebanus és nem a kolozsvári [római] kat[olikus] eklézsia lévén szomszédja, a plebanus vette meg, és tőlem is annak kell magához váltani, amíg valaki azt a plebanusnak nem ajándékozza. *Kiváltotta az eklézsia.*”

¹⁴⁹ utólagos megjegyzés: „Eladtam.”

¹⁵⁰ utólagos megjegyzés: „Eladtam.”

¹⁵¹ tartományfőnök

¹⁵² utólagos megjegyzés: „Adtam Kedves József onokáimnak.”

¹⁵³ kitűnő, finomművű

¹⁵⁴ utólagos megjegyzés: „Ezeket is ajándékoztam az onokáimnak mind.”

¹⁵⁵ utólagos megjegyzés: „Eladtam.”

¹⁵⁶ utólagos megjegyzés: „Eladtam.”

¹⁵⁷ utólagos megjegyzés: „Lásd a 26^k szám az a tülso oldalon. Ellopták.”

¹⁵⁸ utólagos megjegyzés: „Ézt ajándékoztam Kedves Aloisiusnak Július 28^{án} 1847. de nem volt érdemes rá.”

¹⁵⁹ utólagos megjegyzés: „Ézt eladtam 20 forintba.”

21. 1845. Októberben vettem egy képét a tövissel koronázott Megváltónak aranyas rámába csinálva 8 ezüst Rf.-tal, vagyis váltóban 20 Rf.
22. Szeptember 30^{án} 1845. Holly Mihály vasárustól vettem egy tizkupás mászas vasfazakat [váltóban] 12 f., egy 7 kupást 8 f. 40 [krajcár], 3 1/2 kupást 4 f. 36 [krajcár], egy 4 kupás kasztrol¹⁶⁰ 5 f. 10, 2 1/2 kupás kasztrolt 3 f. 34. Egy rézmedencét [váltóban] 6 f. 40 [krajcár] együtt.¹⁶¹
23. Egy bécsi német a portrémat csinálta valami kompozícióból, ezért fizettem [váltóban] 50 f., a rámáért 2 f. 30 [krajcár].¹⁶²
24. Vettem Erdődi ezüstmívestől 12 kafféskalánt a 77. szám alattiak formájára csináltat, melyek nyomnak 23 1/2 lótot. Vettem pedig per 3 Rf. 50 [krajcár], [váltóban] 90 Rf. 38 [krajcár].
25. [Utólag áthúzva.] December 7^{én} vettem Véri cigánynétől egy aranygyűrűt, melynek közepében zöld smaragd, a karimáján 8 ranta¹⁶³ gyémánt van, 18 Rf. ezüst, [váltóban] 45 Rf.¹⁶⁴
26. Vettem Korbulytól egy selymes kamuka asztalterítőt 20 f. ezüst, [váltóban] 50 Rf.¹⁶⁵
27. A 16. szám alatti óra igazításáért fizettem 30 ezüst R. forintokat Vihon Andrásnak, tehát ma az óra áll 252 Rf. 30 [krajcár] váltóban, vagyis 101 ezüst Rf.

1846

1. 1846^é februarius 4^{én} a 89, 90. szám alatti gyertyatartókat más négy ezüst tartóval elcserélvén, felülfizettem 39 ezüst Rf.-tokat, az enyimnek lójtá ment 3 Rf., az újé 4 f. 30 [krajcár] váltóban, 97 Rf. 30 [krajcár].
2. [Utólag áthúzva.] Szeptember 30^{án} vettem Biri cigánynétől két kis ezüst-ibriket, a kettő nyom 39 lótot, lójtját 3 f. 3 [krajcár] váltóban, és fizettem értek [váltóban] 118 Rf. 50 [krajcár].¹⁶⁶
3. November 27^{én} vettem a fennebb írt Biritől egy ezüst lábost, nyom 35 lótot, lotját 3 f. 30 [krajcár]ron [krajcáron], [váltóban] 122 Rf. 30 [krajcár].
4. Vettem a bécsi porcelánostól több porcelánok közt egy sveicer¹⁶⁷ tehenet 8 f., egy oroszlányt 7 f. ezüstben, ezek alá két ládát csináltattam 1 f. ezüst, magam megaranyoztam, de az aranyat vettem 8 f. [váltóban] 48 Rf.¹⁶⁸
5. A Mária képinek rámát csináltattam, és egy fischer¹⁶⁹ mesteremberrel megaranyoztattam, amelyért fizettem 10 f. ezüstben, [váltóban] 25 Rf.

¹⁶⁰ lábost

¹⁶¹ utólagos megjegyzés: „Ézek a tűz mellett idővel cromlanak.”

¹⁶² utólagos megjegyzés: „Kár volt fizetni érte.”

¹⁶³ ékkőfajta

¹⁶⁴ utólagos megjegyzés: „Ézt ajándékoztam az unokám főhadnagy Kedves Lajos feleségének Szezovics Katalinnak 1846^{ban} de nem említve meg.”

¹⁶⁵ utólagos megjegyzés: „Nincs meg.”

¹⁶⁶ utólagos megjegyzés: „Ajándékoztam Kedves Juli onokámnak.”

¹⁶⁷ svájci

¹⁶⁸ utólagos megjegyzés: „A tehenet elajándékoztam.”

¹⁶⁹ kontár

1847

1. Vettem kótyán egy szerviz porcelánt 100 ezüst Rf., [váltóban] 250 Rf.¹⁷⁰
2. Okt[óber] 13. Cseréltem Mederi József órástól egy cylinder úti órát, melyért adván az 1839° 75. szám alatti úti órát, fizettem reá 30 ezüst Rf[orin]tal, és így áll ezen óra 100 ezüst Rf.ban, [váltóban] 250 Rf.
3. Október 13^{án} B[áró] Huszár Károlynétól egy pár ezüst ibriket, melynek egyike 74, a más 64 lótot nyom, bécsi próbás ezüst, per 3 Rf. 15 [krajcá]r lójtját, és adtam értek [váltóban] 448 Rf. 30 [krajcá]r.

[Utólag áthúzva.] Vettem október 24^{én} egy nádméztartót, melynek ezüst a lába, a tála recés gránátszín üveg 22 ezüst Rf[orin]tal, ez is bécsi próbás ezüst, [váltóban] 55 Rf.¹⁷¹

1848

1. [Utólag áthúzva.] Március 6án vettem Kövesdi Józsefnétől négy pár ezüstenyelű kis késeket, egy beteget megszánya [váltóban] 25 Rf.¹⁷²
2. Március 14én vettem Ninger Ignác német káplány úrtól W. W. betűkkel jegyzett 20 ezüstkalanýt 40 lót, per 3 f., [váltóban] 120 Rf.
3. Május 8án vettem egy koppantót tá[ll]cával 13 3/16 lót per 3 f., [váltóban] 39 Rf. 33 [krajcá]r.

1851

1. Vettem gróf Mikes Jánostól veres selyem damasz[k]al¹⁷³ behúzott fehérfestékű és aranyas fajú három kanapét, melynek egyikéhez kétkaros szék sarkan járó van toldva, más négykaros, és négy egyes régimódi székekkel – egy amerikai cseresnyefából készült nagy asztal, fehérén festett és megaranyozott lábokkal s karimával – egy szervárd,¹⁷⁴ ez is fehérén festve, és megaranyozva, s az alja veres bárson[n]yal bevonva, ezekért együtt (két pökő ládat is ide értve) adtam 750, azaz hétszázötven ezüst Rf.tokat. – Két hosszú, és egy széles aranyas rámajú tükrökért 260 ezüst Rf.-tokat, együtt 1010, azaz egyezertíz ezüst Rf.-tokat, ami teszen váltóban 2525 Rf.-tokat.¹⁷⁵
2. Egy ezüst ibrikért lójtját 3 f. 30 [krajcá]ron [krajcáron] véve ezüstben, mely nyom 34 lótot, [váltóban] 194 Rf. 30 [krajcá]r.
3. Hat pár findzsiáért, két ibrik és egy nádméztartóért, drága porcelánból, zölden festett és megaranyozott szőlőlevelek, s szőlőgerezd[d]el festve, 25 ezüst Rf.tal, [váltóban] 32 Rf. 30 [krajcá]r.
4. Vettem egy aranygyűrűt zöld kőfejűt. A. A betűk belémetszve 24 ezüst Rf.-tal Ághnétól [váltóban] 60 Rf.¹⁷⁶
5. Vettem egy óraláncot 3 numerusú 8 1/26 aranyat nyomót, per 11 Rf. váltóban egy aranyat, ezért adtam 37 f. 24 [krajcá]r ezüstben, és tettem a

¹⁷⁰ utólagos megjegyzés: „Ezek közül sok elveszett.”

¹⁷¹ utólagos megjegyzés: „Eladtam 1849. ápr[ilis] 14^{én} 50 Rf[orin]ért váltóban.”

¹⁷² utólagos megjegyzés: „Adtam Kedves Juli onokámnak.”

¹⁷³ damaszttal

¹⁷⁴ servante (ol.) = tálaló asztalka vagy polc

¹⁷⁵ utólagos megjegyzés: „Ezekért kár volt en[n]yi pénzt vesztegetni.”

¹⁷⁶ utólagos megjegyzés: „Ézt visszaváltották.”

muzikális repetir zsebbeli aranyóramra, mely magától üt. Lásd a 8^{sk} lapon 26. szám alatt, [váltóban] 93 Rf. 30 [krajcár].

6. Csináltattam két zöld selyempaplant 120 váltó Rf.-tal.
7. Vettem egy aranygyűrűt, melynek fején veres kő van, 7 Rf.-tal ezüstben, ezt is I. Ágh Antalnétól [váltóban] 17 Rf. 30 [krajcár].¹⁷⁷
8. Vettem Biri cigánynétől egy ezüstpohárnak való tálcát 16 ezüst Rf.-tal, ez 13 próbás – erre csináltattam egy füles ezüstpoharat aranyazva, ez csak hét próbás ezüst, együtt 21 lót. Adtam együtt 28 f. 13 [krajcár]t ezüstben, [váltóban] 70 Rf. 32 1/2.

1852

1. Vettem a fennebb írt Biritől egy ezüst gyertyatartót 10 7/8 lót, per 3 f. 40 [krajcár], váltóban 39 Rf. 30 [krajcár].
2. Ugyan tőle egy belől aranyazott ezüstpoharat 12 lót per 21 pp. [váltóban] 60 Rf.
3. Ugyan tőle egy ezüst nádméz-szelencét 16 lót, per 3 f. 40 [krajcár], [váltóban] 58 Rf. 40 [krajcár].¹⁷⁸
4. [Ez a sorszám kimaradt, ugrott egyet a számozás.]
5. Ugyan tőle egy nádméz-porzót 6 lót, per 3 f. 40 [krajcár], [váltóban] 22 Rf.
6. A néhai püspök Kováts Miklós vagyoni licitációján¹⁷⁹ vettem egy 24 személyre való kihúzó kerek diófaasztalt [váltóban] 37 Rf. 30 [krajcár].
7. Ugyanott egy nádpálcát, melynek tetőgombja 7 aranyat nyom, 3 numerusú aranyból csináltat 25 f. pp. [váltóban] 62 Rf. 30 [krajcár].
8. Két füles kézikosarat 30 [krajcár] pp. [váltóban] 1 Rf. 15 [krajcár].
9. Egy 24 személyre való abroszt 15 f. 1 [krajcár] pengőben, [váltóban] 37 Rf. 2 1/2 [krajcár].
10. 12 kamuka asztalkendőt 6 f. 1 [krajcár], 12 Rf. [váltóban] 47 1/2 [krajcár].
11. Más 12 kamuka asztalkendőt 5 f. 7 [krajcár], 12 Rf. [váltóban] 47 1/2 [krajcár].
12. Egy faliórát, melyet egy esztendőben egyszer kell felhúzni, diófatokban, rézsarkak, és jó zárokkal 61 f. 30 [krajcár], melynek igazítása s tokja lakírozása¹⁸⁰ 20 f., [váltóban] 71 Rf. 30 [krajcár].
13. [Utólag áthúzva.] Ugyanott vettem 45 veder rózsamáli bort, per 4 f. 20 [krajcár] ezüstben 187 f. 30 [krajcár] pp. [váltóban] 468 Rf. 45 [krajcár].¹⁸¹
14. Ugyanott 24 veder rózsamáli aszúszőlő-bort per 8 f. 3 [krajcár] pp. 193 f. 12 [krajcár] pp. [váltóban] 482 Rf. 42 [krajcár].
15. Vettem Székely József ispán úrtól egy mosdó ezüsttálat kannájával 13 próbás 87 lót ezüst, per 3 f. 20 [krajcár], 116 f. ezüstben, [váltóban] 290 f.

¹⁷⁷ utólagos megjegyzés: „Ézt is visszaváltották.”

¹⁷⁸ utólagos megjegyzés: „Ézt elvitte Kedves Lajosné.”

¹⁷⁹ árverésén

¹⁸⁰ zománcozás, fényesítés

¹⁸¹ utólagos megjegyzés: „Mivel ez elkélt időnként, nem számítható.”

16. Vettem két szemüveget silkrótba¹⁸² foglalva 10 f. pp. [váltóban] 25 f.
17. Vettem Rajka Pétertől egy törökbúza-fejtőgépet 28 f. pp. [váltóban] 70 f.
18. Vettem Éva [cigányné leányától] Biritől egy ezüst gyertyatartót 14 3/4 lótot, per 3 f. 25 [krajcár]r pp. – 20 f. 32 [krajcár]r pengőben, [váltóban] 31 f. 31 [krajcár]r.
19. Vettem fogalmazó Pál Ignác úrtól egy tükrot, diófa fornírozott rámában 12 Rf. pp. [váltóban] 30 f.
20. Vettem kótyán egy mosdó kisasztalt, kő van a tetején 5 Rf.-tal ezüstben, [váltóban] 12 f. 30 [krajcár]r.
21. Vettem egy kerek karosszékét hárás[s]zal varrott üléssel, házi nyulak reá var[r]va 8 f. pp. [váltóban] 20 f.
22. Vettem kótyán egy kanapé elejébe való asztalt 10 f. pp. [váltóban] 25 f.

1853

1. Április 22ⁿ vettem [Éva cigányné leányától] Biritől egy nádméztartót, 24 1/2 lótot per 3 f. 6 [krajcár]r, 30 f. 20 [krajcár]r ezüstben, [váltóban] 75 f. 50 [krajcár]r.
2. Ugyanaznap tőle 17 metszett poharat, per 40 [krajcár]r pp. 11 f. 20 [krajcár]r ezüstben, [váltóban] 28 f. 20 [krajcár]r.
3. Augusztusban egy kapitánytól vettem egy cilinderezüst zsebórát aranyláncával 30 f. pengőben, [váltóban] 75 f.
4. Vettem egy szőny[gy]et a kanapé elejébe 16 ezüst f.tal, [váltóban] 40 f.
5. [Utólag áthúzva.] Vettem Éva [cigányné leányától] Biritől egy pár ezüstenyelű kést, az ezüst nyom 4 lótot, adtam érettek 6 ezüst R. forintot, [váltóban] 19 f.¹⁸³
6. Vettem Banó Istvánné asszony s gyermekei, Banó Sándor és Johánkától Bornyúmalban egy szőlőt, rajta lévő három házzal, sajtóval, kőpincével 1956 Rf. ezüstben, váltóban 4772 f. 24 [krajcár]r.

1855

1. Vettem B[á]r[ó] Huszár Nanitól egy kanapét két karosszékkel, meg[g]y-szín bárson[ny]al bevonva 70 Rf. pp. [váltóban] 175 f.
2. Vettem Schütz József úrtól egy ágyfát.
3. Ugyan tőle egy íróasztalt 20 f. pp. [váltóban] 50 f.
4. Ugyan tőle egy kasztent, felette lévő almáriommal¹⁸⁴ 20 f. pp. melyet kipolitírozottattam, és új kihúzó rezeket csináltottam reája 6 f. pp. [váltóban] 65 f.
5. Vettem Éva [cigányné leányától] Biritől 6 kínai porcelán tárgyért 5 f. pp. [váltóban] 12 f. 30 [krajcár]r.
6. Vettem egy lószekeret Váraditól 35 f. pp. [váltóban] 87 f. 30 [krajcár]r.
7. Ugyan tőle egy üveges kocsit, az enyimet cserébe adva 200 f. pp. [váltóban] 500 f.

Az én kocsim ment 100 f. pengőben [váltóban] 250 f.

¹⁸² silkrótba = teknősbékapéncélba

¹⁸³ utólagos megjegyzés: „Ézt ajándékoztam Kedves Lajosnénak egy ezüst kalánnal.”

¹⁸⁴ almárium = üveges, polcos, rekeszes fiókos szekrény

A born[y]úmáli szőlőmbe homlítottam¹⁸⁵ 1272 tő szőlőt, melyért fizettem [váltóban] 11 f. 40 [krajcá]r pp.

Ülttettem 204 tő szőlőt 8 f. pp. [váltóban] 49 Rf. 10 [krajcá]r.

Vettem karót 3000 per 30 f. [krajcá]r. [váltóban] 90 Rf.

Ugyanoda csináltottam a 3 ablakra vasrostélyt 35 f. pp. [váltóban] 97 Rf. 30 [krajcá]r.

Ugyanoda pince ablakaira drótrostélyt [váltóban] 10 Rf.

Ugyanoda egy főzőkemencét rehrrel¹⁸⁶ [váltóban] 25 Rf.

Jegyzés: ma, úgy mint 1855¹ november 1. áll a bornyúmáli szőlőm 2032 f. 40 [krajcá]rban [krajcárban] ezüstben.

1856

1. Áprilisban Éva [cigányné leányától] Biritől 12 porcelán findzsiát, aranyast [váltóban] 15 Rf.
2. Áprilisban Éva [cigányné leányától] Biritől egy kávészűrő masinát [váltóban] 12 Rf. 30 [krajcá]r.
3. Ugyanekkor két ibriket aranyzín porcelánból [váltóban] 12 Rf. 30 [krajcá]r.
4. Ugyanekkor két ibriket, vereses festékűt, és 6 findzsiát [váltóban] 20 Rf.¹⁸⁷
5. Vettem Kriegsau kótyáján egy lószőr madracot¹⁸⁸ és párnát, s egy porcelán kalamárist¹⁸⁹ [váltóban] 62 Rf. 30 [krajcá]r.
6. Vettem Pongrácz Theresia Nagy Józsefnétől egy pár ezüstpoharat. 16 lótot nyomnak stras[s]burgi ezüst, belől egészen, kívül a figurák aranyazottak, 25 f. pengőben, [váltóban] 62 Rf. 30 [krajcá]r.¹⁹⁰
7. Vettem Éva [cigányné leányától] Biritől hat pár ezüstnyelű gömbölyű mívű keféket, nem tudom hány lót, ez ezüstje 40 f. pp [váltóban] 100 Rf.¹⁹¹

1857

1. Vettem Éva [cigányné leányától] Biritől fél szerviz drága porcelánt 50 f. pp. [váltóban] 125 Rf.
2. Vettem 24 személyre való kamuka asztalneműt [váltóban] 300 Rf.
3. Vettem Streitker Mihály gyógyszerésztől egy druck féderes¹⁹² kocsit 150 f. tal conv[encionalis] pénzben, melynek reparatójáért fizettem 63 f. 24 [krajcá]rt conv[encionalis] pénzben, és így a kocsi áll 213 f. 24 [krajcá]r conv[encionalis], vagyis váltóban 326 Rf. 20 4/5 [krajcá]r.

¹⁸⁵ bújtattam

¹⁸⁶ Rehr (ler) (Érdélyben használatos kifejezés) = sütő

¹⁸⁷ Utólagos megjegyzés: „Julinak adtam.”

¹⁸⁸ matracot

¹⁸⁹ tintatartót

¹⁹⁰ utólagos megjegyzés: „Égyiket ajándékoztam Kedves Alajos fiának Istvánnak.”

¹⁹¹ utólagos megjegyzés: „Ellopták.”

¹⁹² f'eder (ném.) = rugó

4. Vettem két hosszú kamuka abroszt, mindenik 40 személyre való 40 ezüst forint[t]al.
5. Egy ovális ezüstpikszis 6 lót.
6. Egy négyszögletű aranyazott ezüstpikszis.
7. Egy kis ezüstpikszis.
8. Egy silkrott pikszis arannyal hímezett.
9. Egy aranygyűrű, nagy topáz benne.
10. Borok hordóstól.
11. Ágyneműk.
12. Konyhaszerek.
13. Egy nádpálca ezüstgomb[b]al.

4.

Kolozsvári plebanus Kedves István úr vásárlásai árverés útján a néhai erdélyi püspök Kováts Miklós úr ó N[agy]m[é]lt[ó]sága vagyon- tömegéből 1852. november 23^{án} és 24^{én}

Folyószám	Ezüstpénzben	
	Rf.	[krajcá]r
116. Egy kerek diófa kihúzó asztal	15	
Egy nádpálca aranygomb tetőjű	25	
172. Két füles kézikosár	30	
486. Egy 24 személyre való abrosz	15	1
497. 12 kamuka asztalkendő	5	7
503. 12 kamuka asztalkendő	6	1
Egy falióra diófa tokban	24	36
550. XVIII. szám alatti hordóban 45 veder bor per 4 f. 10 [krajcá]r	187	30
366. XXXIV. szám alatti hordóból 24 veder aszú szőlő per 8 f [orint] 10 [krajcá]r	193	12
Összesen:	471	57

Gyárfás Miklós s. k.

Ki van fizetve	Pako mk.	
Ehhez járul a falióra tokjának reparációja, és kilakírozása	2	
Az órának kitakarítása s reparációja	5	
Egy mosdótál kannájával együtt 87 lot per 3 f. 20 [krajcá]r, vagyis 1 f. 20 [krajcá]r ezüstben	116	
Tehát a néhai püspök vagyon tömegéből vettem, vagyis az árverésen vásároltakért, s némely cikkek reparációjáért fizettem november 29 ^{én} 1852. kánonok Gyárfás Miklós, és püspöki titoknak végrendeleti végrehajtó uraknak azaz <i>ötszázkilencvennégy ezüst R. forintokat.</i>	594	57

Kedves István mpr.
kolozsvári plebanus

Példás összefogás vagy veszélyes precedens?
Magyar diplomáciai jelentések
a bukovinai Józseffalva leégéséről és újjáépítéséről (1939)

Józseffalva a történelem sodrában

A bukovinai székely településen, Józseffalván az 1939-ben pusztító tűzvész, és ezzel együtt a falu pusztulása, majd újjáépítése, olyan horderejű esemény volt, amelynek hatósugara jócskán túlterjedt a néhány száz lelkes kis székely falu határain, a Románia területén élő magyarság egészét megmozgatta, és nemzeti-közösségi egységének, társadalmi szolidaritásának szimbólumává vált. Az erdélyi magyar sajtóban Józseffalva leégése és újjáépítése kapcsán olyan fogalmakat lehetett olvasni, mint az „összefogás”, az „egymásrautaltság”, a „becsületbeli ügy”, az „erőpróba”, és az erdélyi magyar köztudat ezekre a fogalmakra asszociált, amikor az újjáépítés ügye szóba került. A józseffalvi tűzvészről és annak következményeiről tudósító korabeli újságcikkeket, visszaemlékezéseket és diplomáciai jelentéseket tanulmányozva rádöbbenhetünk arra, hogy ez az esemény a romániai magyar népesség belső kohézióján túlmenően egyéb, mélyebb összefüggésekre is rávilágít. Ennek kapcsán ugyanis olyan dilemmákon is elgondolkodhatunk, mint a kisebbségbe szorult magyarság jövőképe, a magyar–román együttélés, vagy a magyar etnikum és a román hatóságok közötti viszony ma sem kevésbé aktuális kérdései.

Józseffalva – amely a román közigazgatás térképén a Vorniceni nevet kapta – a XVIII. század végén, a mádéfalvi veszedelem után Moldvába menekült, majd onnan az osztrák hatóságok által Bukovinába telepített székely lakosság egyik települése volt. A hivatalos okmányok mellett a népi szájhagyomány is megőrizte a telepes falu alapításának pontos dátumát, és elnevezésének II. József magyar király (1780–1790) második bukovinai látogatásához kötődő etimológiáját. Eszerint a falut 1785. szeptember 25-én alapították.¹ A helyi legendárium szerint az egy évvel később odalátogató magyar uralkodót annyira elkésécsitette a székely telep nyomorúsága, hogy intézkedésére igásállatokkal és gazdasági felszerelésekkel látták el őket, ezért a székelyek hálából róla keresztelték el az akkor még csak földkunyhók alkotta kezdetleges településüket.²

Az új Habsburg tartomány, Bukovina benépesítése érdekében létrehozott székely telepek közül a XIX. században öt helyzete stabilizálódott azzal együtt, hogy a régióban élő székelység egészét állandó belső migráció jellemezte. Ezek a lélekszámukban folyamatosan gyarapodó települések Hadikfalva, Andrásfalva, Istensegítség, Fogadjisten és Józseffalva voltak. Közülük földrajzi elszigeteltsége folytán, etnikai szempontból a legsebezhetőbb helyzetnek éppen az utóbbi volt kitéve. A másik négy falu Bukovina középső részén feküdt, egymástól mintegy 5-6 km távolságra, félkör alakban körülvéve a régió egyik központjának számító Radauți – a székely népies köznyelvi kiejtés szerint Radóc – városát. Ezzel szemben Józseffalva az ezen „északi” nyelvsziget déli szegélyének számító Fogadjistentől jóval

¹ DÉVÉNYI, 1944. 7.

² SEBESTYÉN, 1989. 49.

messzebbre, mintegy 45-50 kilométerrel délebbre helyezkedett el, igazi enklávét alkotva a főleg román, német és lengyel falvak tengerében.³ A falu a történelmi Moldva határán feküdt, méghozzá olyan közelségben a határvonalhoz, hogy keleti külterületei már a moldvai határsávba estek.⁴

Az öt falu földrajzi fekvését, és ezen belül Józseffalva szeparált helyzetét plasztikusan szemléltette józseffalvi működését megörökítő könyvében a falu későbbi plébánosa, Németh Kálmán. Azt írta, hogy az öt faluról bárki tudna térképet készíteni „még álmában is”, úgy, hogy ha a szétterpesztve papírra fektetett bal tenyerének minden ujja hegyéhez rajzol egy kis keresztet, akkor pontosan kirajzolódik az öt bukovinai székely falu térképi elhelyezkedése. A szétterjesztett tenyér leszakadó hüvelykujja Józseffalva, amelynek „az a sorsa, hogy a magyar testről le van vágva”, vagyis egy sajátos magyar sorstudatot, a magára hagyatottságot, az egyedüli küzdelmet szimbolizálja.⁵

Az „északi” magyar tömb és a „déli” Józseffalva földrajzi-táji és ökonómiai környezete között megfigyelhető különbségekre már Jancsó Elemér erdélyi művelődéstörténész is felhívta a figyelmet. Jellemző, hogy az egész régióban (Bukovinában és Észak-Moldvában) keresett termékeket előállító székely kertgazdálkodás elsődleges felvevőpiaca is más város volt. Míg az „északi nyelvsziget” lakosai Radauți piacán, addig Józseffalva termelői a faluhoz jóval közelebb eső Suceava város piacán értékesítették az általuk megtermelt zöldségfélét, főleg káposztát és hagymát. Ennek megfelelően a két említett város szempontjából is más településterület alkotta vonzáskörzetüket és termék hátterüket.⁶ Józseffalva ráadásul olyan infrastrukturális előnyökkel sem rendelkezett, mint például a bukovinai székelység centrumának számító, városias jellegű Hadikfalva, ahol a különböző korokban a bukovinai magyar össznépesség 35-40 százaléka koncentrált. Hadikfalva a XIX. század végétől vasúti csomópont volt, felemelkedését is részben ennek köszönhette, míg a Józseffalvához legközelebb eső vasútállomás a tőle 18 kilométerre fekvő Suceava volt, ahonnan még az 1930-as években is csak sódérúton lehetett megközelíteni a falut. Az első világháború után a Nagy-Romániához csatolt Bukovinában az északabbra elhelyezkedő székely falvakat és Józseffalvát más közigazgatási egységekbe tagolták: míg az „északi falvak” Radauți megyéhez, addig Józseffalva Suceava megyéhez került.

Elszigetelt földrajzi helyzete okán Józseffalva volt a legjobban a kitéve a spontán asszimilációs hatásoknak. Az 1880-as évek elején meginduló kivándorlási hullám előtt a falu lakosainak száma – kerekítve – 800 fő volt, akkor még szinte kizárólag katolikus magyarok.⁷ A XIX–XX. század fordulóján a magyar kormányok több alkalommal is telepítettek át bukovinai székelyeket Magyarországra, főleg az Al-Duna vidékére és Dél-Erdélybe, de jó néhány család került közülük más erdélyi magyar szóránnyvidékekre is. A székelyek számára az egyes településekhez kapcsolódva különálló településrészeket, úgynevezett „csángó telepeket” hoztak létre. Józseffalva az első vérvesztéseket már az első, 1883–1884. évi kitelepedés során elszenvedte, mivel onnan is számos család költözött el az új, al-dunai tele-

³ JANCÓS, 1934. 1–2.; OBERDING, 1939. 18.

⁴ PAÁL, 1939. 27.

⁵ NÉMETHI, 1943. 142.

⁶ JANCÓS, 1934. 1–2.

⁷ FOKI-SOLYMÁR-SZÓTS, 2000. 189.

pes falvakba, majd az Arad vármegyei Gyorokra. Különösen érzékeny volt Józseffalva magyar népességének vesztesége az 1910. évi áttelepítés során, amikor a Hunyad vármegyei telepekre, Dévára, Sztrigyszentgyörgyre és Csernakeresztúrra hoztak bukovinai székelyeket a magyar hatóságok.⁸ Ezekkel a kirajzási hullámokkal magyarázható, hogy Józseffalván a magyar népesség demográfiai súlya a rendkívül magas népszaporulat ellenére sem nőtt meg jelentősen, hanem inkább stagnált, az 1930-as évekre 700–800 fő körül mozgott, azaz annyi maradt, mint amennyi egy fél évszázaddal korábban volt.⁹ A népességvesztéshez hozzá kell számítani az első világháború után alapított Kis-Józseffalva nevű szomszédos települést, amelyre mintegy 250 fő költözött át Józseffalváról.¹⁰

Az ortodox vallású románok, az üresen maradt házak és telkek felvásárlásával, az 1880-as években kezdtek betelepülni a faluba. A székelyek elvándorlása mellett a románság térnyerésének másik oka az 1919. évi, nemzeti szempontokat követő földreform volt, amelynek során a falu határában szétesztott birtokok java részét a többségi nemzethez tartozó gazdák kezére juttatta az állam. Jancsó Elemér becslései szerint az 1890-es években a románok a falu lakosságának 25-30 százalékát alkották, míg az 1930-as évek állapotát tükröző számításai már 45 százalékra tették a számarányukat.¹¹

Az 1939. évi tűzvész idején demográfiai értelemben enyhe magyar többség jellemezte a falu etnikai viszonyait, igaz, nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a helyi románságot hasonlóan magas népszaporulat jellemezte, mint ami a magyarok körében tapasztalható volt. Ha a falu házas telkeit vesszük számba, akkor egyértelműen magyar többségre következtethetünk, hiszen az összesen 260 porta közül 170 volt a magyar családoké, és 90 a románoké.¹² A helyi közigazgatásban és művelődésben a két népcsoport között ugyanakkor inkább román dominancia érvényesült, mert az első világháborút követően a falu bírása és jegyzője – ismereteink szerint – mindig a román nemzetiségűek közül került ki, és az államosított iskola igazgatója és oktatói kara is kizárólag román volt. Noha 1938-ban, a királyi diktatúra bevezetése után hivatalosan engedélyezték, hogy a magyar többségű bukovinai falvak iskoláiban magyar részleget alakítsanak ki, a helyi hatóságok ezt megakadályozták azáltal, hogy a községközpontot áttették a szomszédos, homogén román lakosságú Draguiești községbe.¹³ Egyes forrásokból tudjuk azt is, hogy a magyarokon és románokon kívül néhány zsidó és katolikus német család is színesítette a falu etnikai összetételét,¹⁴ de az utóbbiak inkább a székelyekkel házasodtak, aminek elsősorban felekezeti motivációi voltak, és a beházasodások révén teljes egészében közéjük asszimilálódtak.¹⁵ A magyarok és a románok közötti

⁸ OBERDING, 1939. 13–14., 25.

⁹ JANCSÓ, 1934. 2.

¹⁰ OBERDING, 1939. 15.

¹¹ JANCSÓ, 1934. 1–2.

¹² PAÁL, 1939. 4.

¹³ DÉVÉNYI, 1944. 14.

¹⁴ A józseffalvi zsidókra ld. DÉVÉNYI, 1944. 12–13.; a németekre ld. az 5. sz. iratot.

¹⁵ A többi bukovinai székely település közül Hadikfalván, Andrásfalván és Istensegitsen a magyarság egészen az 1941. évi áttelepítésig megőrizte a fölényét, ebben a három faluban még az első világháború után is mindössze néhány tucat román, lengyel, ruszín, német és zsidó család élt, akik – a tulajdonnevek tanúsága szerint – később nagyrészt beolvadtak a magyarok közé. A józseffalvihoz hasonló nemzetiségi szerkezet csak Fogadjistenen alakult ki, ahol a románok egy

vegyes házasság rendkívül ritkának számított, az idegen nemzetiségű férfi vagy nő elmagyarosodását vonta maga után.¹⁶

A falu alaprajzát osztrák hadmérnökök tervezték meg a XVIII. század végén. A község tengelyét egy 2 kilométer hosszú főutca képezte, ami – a többi bukovinai telepés faluhoz hasonlóan – nyílegyenesen haladt. Ennek északi végpontjánál épült fel később a katolikus templom, nagyjából vele egy gócban a községháza, a plébánia és az iskolaépület. A XIX. század folyamán a „szalagtelkes” faluszerkezet megbomlott, a székelyek házhelyeket és utcákat alakítottak ki a Fekete-patak völgyének irányában fekvő lejtősebb földterületeken, míg a románok a község központjától északra eső parcellákat népesítették be. A falu helynevei is ennek megfelelően jöttek létre, így a történeti–etnikai tagolódást tükrözték. A magyarok és a románok egymástól elkülönülve éltek, előbbieket főként az „Alszeg”, utóbbiak a „Felsőzeg” nevű falurészen. A falu helyrajzi elrendezésének a tűzvész idején mutatkozott meg igazán a jelentősége, ugyanis a patak völgy irányába mélyebben fekvő telkeket megkímélte a természeti katasztrófa, míg a magasabban fekvő, nyílegyenes főutca magyar oldalát teljesen, román oldalát részben elpusztította.¹⁷

A bukovinai – így a józseffalvi – székelység megmaradását, magyar népi tudatának megőrzését, és a magyar hagyományok ápolását a magyar nemzet Kárpát-medencei törzsterületéhez mért nagy földrajzi távolság, az idegen környezet és a spontán asszimilációs hatások, majd az első világháború utáni adminisztratív nyomás ellenére több tényező is elősegítette. Mindenekelőtt meg kell említeni, hogy az ide települő székelység konzerválta a nagycsaládi, nemzeti renden alapuló, archaikus társadalmi szervezetét. A székely nagycsaládok közösségi ereje biztosította egyrészt a rokoni-vérségi kapcsolatok megtartását, másrészt az asszimilációs hatások kivédését, inkább az idegen etnikumok integrálódtak és asszimilálódtak köztük. Ez tette lehetővé, hogy a székelység Bukovina teljesen önálló és markáns entitásává érjen.¹⁸ Ennek köszönhető például az is, hogy a bukovinai székely etnikai terület központi magjától elkülönülő Józseffalva a földrajzi távolság dacára élénk társadalmi, rokoni kapcsolatokat tartott fenn a többi székely településsel. Hagyomány szerint a jelesebb egyházi ünnepeken, különösen a búcsú alkalmával verődött össze az öt székely falu lakossága. Józseffalva augusztus 20-án, Szent István napján tartotta a búcsút, ekkor látogatottak ide a távolabbi falvakban élő rokonok, barátok és ismerősök.¹⁹ Nem elhanyagolható szempont az sem, hogy – eltérően a moldvai csángóktól – a bukovinai székelységnek a XIX. század folyamán és a XX. század elején voltak magyarul tudó vagy magyar származású papjai és tanítói.

A bukovinai katolikus területek a lemerbergi (ma: Lviv, UA) érsekség által felügyelt egyházmegyéhez tartoztak, amely döntően lengyel és német származású papokkal látta el a székely kolóniákat is. Közülük azonban szinte mindannyian megtanultak magyarul és a híveiknek anyanyelvükön prédikáltak. A legkisebb lélekszámú Fogadjistent kivéve, amely egyházszerkezeti szempontból Istensegítség

idő után még többségbe is kerültek a mindössze 250 főt kitevő székely lakossághoz képest. JANCÓS, 1934. 2.; OBERDING, 1939. 18.

¹⁶ SEBESTYÉN, 1989. 58.

¹⁷ A falu települési szerkezetére és helyrajzi viszonyaira ld. SEBESTYÉN, 1989. 186.; DÉVÉNYI, 1944. 7.

¹⁸ A vallási–társadalmi elkülönülésre ld. CSUPOR, 1987. 76.; JANCÓS, 1934. 2.

¹⁹ PAÁL, 1939. 36–37.

filiájának minősült, a XIX–XX. század fordulójára már mind a négy falu rendelkezett önálló plébániával, kőtemplommal és iskolával. Józseffalva plébánosa 1868–1897 között a szlovák származású, de erősen magyar érzelmű Druzsabáczky György – szerzetesi nevén Bonaventura – volt, aki áldozatos tevékenysége miatt a „bukovinai magyarok atyja” nevet is kiérdemelte. Nem kis részben az ő erőfeszítéseinek köszönhetően építették fel az 1870-es évek második felében magyarországi, bukovinai és külföldi adományokból a józseffalvi kőtemplomot, amelyet 1895-ben szenteltek fel.²⁰ A bukovinai magyar iskolákat a történelmi Magyarország keleti peremvidékein élő magyar katolikus közösségek segélyezésére 1861-ben alakult Szent László Társulat állította és tartotta fenn, a XX. század első két évtizedében már döntően a magyar kormányzat közreműködésével.²¹ A népi emlékezet Józseffalván számon tartotta azt is, hogy az ottani iskola felépítésére a híres író, Jókai Mór szervezett gyűjtést Magyarországon. A tanítók ekkoriban még mind magyarok voltak, az iskolák tannyelve pedig a magyar. Druzsabáczky halála után a józseffalvi plébániát az andrásfalvi születésű, és a Szent László Társulat anyagi támogatásával a gyulafehérvári teológián végzett Sebestyén Antal örökölte 1920-ig.²²

A döntő változást a bukovinai székelység életében a tartomány Romániához csatolása jelentette (1919). Mint utaltunk rá, a román állam nacionalizálta és román tannyelvűvé tette a korábban magyarországi pénzekből szubvencionált iskolákat. A magyar nyelv fakultatív oktatására egyedül a hadikfalvi, az andrásfalvi és az istensegísi állami iskolákban nyílt lehetőség, a református egyház által fenntartott andrásfalvi egyházi iskola maradt az egyedüli, amely magyar nyelven oktatta olvasásra és betűvetésre a székely gyerekeket. Úgy tűnt, hogy súlyosítani fogja a helyzetet az is, hogy a román állam és a Szentszék között megkötött egyezmény értelmében 1929-től a bukovinai katolikusok a Jászvásár (ma: Iași, RO) székhelyű moldvai katolikus püspökség joghatósága alá kerültek. Az 1884-ben alapított moldvai egyházmegye nem elhanyagolható szerepet játszott a román nyelvű liturgia terjesztésében a moldvai csángók körében, és általában véve a román nyelvű katolicizmus pozícióinak megerősítésében. Az egyházmegye püspöke, a szintén csángó származású Mihai Robu (Rab Mihály) ugyanakkor egyelőre – valószínűleg a paphiány következtében – a helyükön hagyta a magyarul miséző lelkészeket, és a megüresedő plébániák élére is magyar nemzetiségű jelölteket állított. 1931-ben a józseffalvi anyaegyház élére is az erdélyi származású Németh Kálmán került.²³

Mielőtt rátérnénk a tűzvész keletkezési körülményeinek és lefolyásának ismertetésére, a teljes történelmi kontextus felvázolása érdekében még két mozzanatot kell kiemelnünk. Először is a magas népszaporulatnak nemcsak az lett a következménye, hogy pozitív irányba erősítette a székelység demográfiai mutatóit, hanem az is, hogy csökkentette az egyes családok gazdasági erejét. A bukovinai székely családokban átlagosan 6–8 gyerek született, de nem volt ritka a 10–12 gyermekes nagycsalád sem. (Igaz, a különböző elemi csapások és járványok, például a XIX. században a régió is három alkalommal végigsöprő kolerajárvány, vagy a különféle tüdőbetegségek növelték a gyermekhalandóságot, és ezzel némi-

²⁰ SEBESTYÉN, 1989. 49.

²¹ Erre ld. MAKKAJ, 2000. 472–476.

²² SEBESTYÉN, 1989. 49–50.

²³ A konfessionális viszonyokra ld. FOKI-SOLYMÁR-SZÓTS, 2000. 103–109., 179–181.; SÁNTHA, 1942. 111–112.

képp visszafogták a népesedés növekedési ütemét.) A magas szaporaság következtében felaprózódtak az eleve kis méretű birtokok. A székely falvak lakosságának legnagyobb része kisbirtokos volt, noha megfigyelhető volt némi birtokkülönbség és ezen alapuló társadalmi differenciálódás, a gazdag parasztok száma elenyésző volt. Az 1920-as, 1930-as években egy-egy magyar család átlagban 2-4 holdnál több földdel nem rendelkezett, és ebből a birtoktestből kellett megélnie sokszor 10-14 embernek. Ekkoriban például Hadikfalva 5000 lakosából mindössze 20-30 gazda földje haladta meg a 30 holdat.²⁴ Az 1939. évi állapotok alapján Józseffalva mezei művelésű határa mintegy 800 hold kiterjedésű volt. Átlagosan 2-2 hold területű birtok esett egy-egy háztájrara, egyetlen gazdának volt 10 holdnyi, és körülbelül egy tucat gazdának 5 hold körüli földbirtoka. Fő terménynek a hagyma, a káposzta és a kender számított. Emellett minden családi gazdaságnak legalább két tehene és két lova is volt, és mivel a falu erdővel és közös legelőterülettel nem rendelkezett, állataikat istállózva tartották.²⁵ A székely falvakban az első világháború előtt még több hitelszövetkezet működött a csernovici Raiffeisen hitelszövetkezet kötelékében, a háború után azonban a mezőgazdasági szövetkezés vagy gazdasági szervezettség minden formája megszűnt.²⁶

A viszonylag magas színvonalú kertgazdálkodás és az állattenyésztés sem tudta feltartóztatni a földbirtokok elaprózódása miatt fenyegető elszegényedést. Ennek jelei a XIX. század végére is megmutatkoztak, de a XX. század elejére már teljes valójában körvonalazódni kezdett a székelység teljes nincstelensége és gazdasági kiszolgáltatottsága. A megélhetési nehézségeket a főként észak-moldvai bojárok nagybirtokain végzett idénymunkával, bérfuvarozással és erdőgazdasági munkával (rönkszállítás) próbálták ellensúlyozni.²⁷

Második mozzanatként azt említjük meg, hogy a józseffalvi tűzvész idejére rendkívüli mértékben kiéleződött a szívélyesnek addig sem minősíthető magyar-román államközi viszony. A román államvezetés már az 1938. november 2-i első bécsi döntés után érezte, hogy Magyarország területi követelései növekedni fognak, és előbb-utóbb napirendre tűzi a magyar-román vitás kérdések eldöntését is. Magyarország második revíziós sikere, vagyis Kárpátalja 1939. március 14–17-i megszállása már közvetlen román érdekeket is érintett, mivel kárpátaljai területen, a Tisza felső folyása mentén több román lakosságú település is feküdt. A magyar hadsereg kárpátaljai akciójának idején a román vezérkar csapatokat vont össze az ország nyugati, észak-nyugati határánál, és részleges mozgósítást rendelt el, amit tömeges behívások követtek. A magyar haderő erre válaszul szintén felvonult az immáron közös, kárpátaljai magyar-román határon.²⁸ Noha a csapatokat egy idő után hátrább vonták a határtól, a krízishelyzet valójában a második bécsi döntésig nem enyhült, aminek levét legfőképpen a romániai magyar kisebbség itta meg. A mozgósításra való hivatkozással különösen 1939 tavaszán állandóvá váltak a rek-

²⁴ JANCsó, 1934. 4.

²⁵ PAÁL, 1939. 12–14.

²⁶ OBERDING, 1939. 22.

²⁷ A székelyek főleg észak-moldvai cukorrépa és burgonya ültetvényeken vállaltak idénymunkát. A summásmunka („moldovázás” vagy „móduvázás”), bérfuvarozás („tyiria”) és havasi rönkszállítás („tökére menés”) részletes leírását ld. Csúpor Tibor szociográfiai munkájában. CSÚPOR, 1987. 103–105. Ld. még SEBESTYÉN, 1989. 85–95.

²⁸ L. BALOGH, 2002. 58–59.

virálások a magyar falvakban, amelyek során a román katonaság számtalan alkalommal követett el atrocitásokat magyar nemzetiségű személyek, magyar magán- és egyházi tulajdonok ellen. A magyar kisebbségre az államközi viszonyban uralkodó ideges hangulat miatt ezt követően is egyre erőteljesebb nyomás nehezedett. 1939–1940 folyamán több alkalommal tartóztattak le magyar nemzetiségű polgári és egyházi értelmiségieket, és lepleztek le a magyar kisebbség körében szervezett „összeesküvéseket”. Az 1939 decemberében Józseffalvára utazó Ignác Rózsa beszámolt róla, hogy a feszültség a bukovinai székely falvakban is érezhetően nőtt. 1939 őszén például Hadikfalván meglincseltek egy erőszakoskodó román csendőrt, ami után hetekig vallatták a falu lakóit.²⁹

A tűzvész

A józseffalvi tűzvész keletkezésének körülményeit és lefolyását vizsgálva több olyan mozzanat is felhívja magára a figyelmet, amelyek kételyeket ébreszthetnek a tekintetben, hogy a természeti katasztrófát egyszerű sorscsapásként értékeljük, és annak elkerülhetetlenségét teljes meggyőződéssel deklaráljuk. Először is Józseffalva lakosai mindig is fontosnak tartották a tűzvédelmet. Már akkor is, amikor Bukovina az Osztrák–Magyar Monarchia tartománya volt, a helyi tűzrendészeti önkéntesség nagy tiszteletnek örvendett nemcsak a faluban, hanem annak tágabb környezetében is, a falu részben tűzoltó hagyományai révén vált ismertté egész Dél-Bukovinában. Egy osztrák birtokos kezdeményezésére már 1889-ben megszerveződött a helyi önkéntes tűzoltócsapat, és ekkor indult mozgalom az oltóeszközök beszerzésére is. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy a falu házai – a székely tradícióknak megfelelően – alapvetően fából épültek és – néhány bádogtetőt leszámítva – zsindelyes tetőszerkezetűek voltak, emiatt jobban ki voltak téve a tűzveszélynek. Csak növelte a kockázatot, hogy az istállózó állattenyésztés miatt a házak telkén nagy mennyiségű gyúlékony takarmányneműt halmoztak fel, amit a csűrben tároltak, vagy – az évszak függvényében – az istállóba hordtak be.

Druzbáczy György szolgálatának idején az önkéntes tűzoltóegység már – a kor viszonyaihoz képest – korszerű felszerelésekkel rendelkezett, így fecskendővel, két tömlővel, két tucat vászonvödörrel, tetőlocsolókkal („vízipuska”), egyenruhával, acélisakkokkal és egy szerkocsival. A tűzoltóegység tagjai rendszeresen gyakorlatoztak. Tevékenységüket a környezetükben is elismerték. A falutól 24 kilométerre fekvő Gura Humorán (ma: Gura Humorului, RO), a kilenc kilométerre fekvő Frumoasa melletti uradalomban, és a nyolc kilométerre fekvő Ilișeștiben is ők jeleskedtek a tűz eloltásánál, megelőzve azon német és román tűzoltótársaik kiérkezését, akik az említett településekhez közelebb fekvő városokban laktak. Tekintettel arra, hogy a falu kútjaiban mintegy 20–25 méter mélységből nyerték a vizet, a már említett osztrák birtokos a Fekete-patakon egy tizenkilenc méter hosszú gát megépítésével halastavat létesített, ahonnan tűz esetén vizet vehettek.³⁰

²⁹ IGNÁCZ, 1941. 180.

³⁰ DÉVÉNYI, 1944. 10–11. A szerző csak az Ilișeștiben pusztító tűzvész dátumát jegyezte fel, ami a józseffalviak visszaemlékezése szerint 1904-ben történt.

Az első világháború idején azonban³¹ egy éjjel kifosztották a tűzoltószertárt, és ellopták onnan a székelyek adományából megvásárolt és összegyűjtött tűzoltó egyenruhákat, sisakokat, öveket, az orsóra tekert tömlőket és vászonvödöröket. Kiderült, hogy a megdézsmált felszerelések hasznából a falu későbbi román nemzetiségű bírója, Nicolae Berar is részesedett. Az ügy kitudódása után Berart feljelentették azzal, hogy kilenc tetőfecskendőt adott el ócskavas gyanánt egy ócskavas-kereskedőnek, de a barátja, a főszolgabíró közbenjárására ejtették az ellene felhozott ügyet. A háború után a szertár kulcsát felváltva a bíró és a – szintén román nemzetiségű – jegyző őrizte, akik közül utóbbi szintén közreműködött a megmaradt felszerelések széthordásában. Tudható, hogy például a szerkocsit ő adta el a Gura Humora-i tűzoltóságnak. Csak tetézte a gondokat, hogy a tűzvédelmi okokból duzzasztott tavat lerombolta egy felhőszakadás.³²

Némiképp vizsgálható lehetett, hogy az 1931-ben Józseffalvára kinevezett Németh Kálmán maga is rendkívül fontosnak ítélte a tűzvédelmet. Valószínűleg azért, mert a szűkebb pátriájához, Szolnok-Doboka megyéhez tartozó, magyar lakosságú Vice község nagy részét 1929-ben egy tűzvész sújtotta. A faluban mintegy 70 épület, többek között a református templom és a parókia is porrá égett, és a katasztrófa után teljesen megbénult az élet a helyszínen. Németh egyébként akként fogalmazott, hogy ez az eset „örökké beégett a lelkébe”, és ezért mindent meg akart tenni annak érdekében, hogy megelőzzön egy hasonló méretű katasztrófát. Már bemutatkozó prédikációjában is vészjóslóan kijelentette a józseffalviaknak: „Én a koromból és a kihűlt parázsból jöttem közetek, és nem akarok leégett falunak papja lenni.”³³ A lelkésznek ezért a faluba érkezése után egyik első dolga az volt, hogy egy új mesterséges tavat létesített a plébánia tölcser formájú kertjében, amin átfolyt a patak. A patak vizének felduzzasztásával egy négy hold kiterjedésű állóvizet hozott létre, amin a székelyek melegebb időjárás esetén csónakázhattak, télen pedig korcsolyapályaként használhatták. Ez a tó, később a faluban lángra kapó két házát is megmentette a teljes leégéstől. Ezen kívül saját pénzén új tűzoltó berendezéseket vett: egy fecskendőt és egy tömlőt. A falu lakosaival új társzekeret és arra rögzíthető, tartály gyanánt használatos hordókat csináltatott, ugyanakkor megépíttette a tóhoz vezető utat is.³⁴ Megpróbálta újjászervezni a szertárrablás következtében szétesett tűzoltócsapatot is, amit a román hatóságok irredenta szervezetnek kiáltottak ki, és még a tűzvédelmi gyakorlatokat is betiltották a faluban, nyilván attól való félelmükben, hogy a magyar férfilakosság ennek segítségével önállóan is cselekvőképes osztaggá szerveződik, és egyfajta félkatonai fegyelmet sajátúthat el. A tűzvész előtti hónapokban az általa vásárolt tömlőt feldaraboltatták és a szomszédos Draguiești lakosai között osztották szét kenderhám gyanánt. Németh Kálmán a tömlő nélkül teljesen hasznavehetetlenné vált fecskendőt is csak a bukovinai királyi helytartó külön engedélyével tarthatta meg.³⁵

³¹ Az első világháború idején, a Bruszilov-offenzíva hadműveletei következtében Józseffalva majdnem három évre orosz megszállás alá került. Erre ld. SÁNTHIA, 1942. 102–103.; ROMSICS, 1983. 18–19.

³² DÉVÉNYI, 1944. 12–13.

³³ DÉVÉNYI, 1944. 8–9.

³⁴ NÉMETH, 1943. 210.

³⁵ DÉVÉNYI, 1944. 13–14.

A fentebbiekből kiviláglik, hogy a helyi (falusi és megyei szintű) hatóságok közönye és önkénye, sőt, törvénytelenégei miatt a falu lakosságát – minden erőfeszítésük és önszerveződésük dacára – teljesen felkészületlenül és kiszolgáltatottan érte a tűzvész. A másik két meghökkentő, és akár gyanúra okot adó mozzanat a tűz keletkezésével áll összefüggésben. A tűz ugyanis a szintiszta magyar falurészen, az „Alszege” lakó egyetlen román parasztgazda házában keletkezett. Ez az illető pedig nem volt más, mint Ilie Berar, vagyis annak a Nicolae Bernak a fivére, aki annak idején a falu első számú vezetőjeként (némi haszonrészesedésért cserébe) szemet hunyt a nagy áldozattal és évek munkájával kialakított tűzoltószertár kifosztása felett.

Ha összerakjuk ezeket a kockákat, nem tarthatjuk kizártnak azt sem, hogy a falu valójában szándékos gyűjtogatás eredményeként pusztult el. A geopolitai kontextus ismeretében ez nem is lehetne annyira meglepő, hiszen az 1939 tavaszától egyre feszültebbé váló magyar–román viszony miatt nemcsak a román hatóságok gyakoroltak egyre erőteljesebb nyomást a magyar kisebbségre, hanem a revíziótól reflexszerűen rettegő román társadalom ellenszenvé is érezhetően nőtt iránta. Ha továbbgondoljuk ezt a verziót, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy a román többség szemét esetleg különösen szűrhatta az olyan önérzetes etnikai zárványok megléte, mint a bukovinai székelység, azon belül pedig Józseffelva, ezért attól sem riadt vissza, hogy egy – mai fogalmaink szerinti – „etnikai tisztogatás” révén szabaduljon meg egyes falvaktól vagy közösségektől, és különösen aljas módszerek igénybevételével kényszerítse őket az elvándorlásra. Ezt a hipotézist az is alátámaszthatja, hogy 1939 tavaszán–nyarán nem ez lett volna az egyedüli precedens az ilyesfajta románosítási akciókra.

1939 májusában–júniusában például a román katonai hatóságok (erődítési munkálatokra hivatkozva) bejelentették a román–magyar határsávban fekvő Bihardiószeg és a szűk vonzáskörzetéhez tartozó kilenc másik község lakosságának kitelepítését, és kárpótlásként a kisajátított birtokokért a földhöz juttatását Munténiában. Közülük mindössze egyetlen volt magyar–román vegyes lakosságú, a többi szintiszta magyar, és ez a szervezett átköltöztetés mintegy 19 000 embert érintett volna.³⁶ Teleki Pál miniszterelnök, aki erdélyi származása révén és geográfusként az átlagosnál is precízebb tudományos ismeretekkel rendelkezett a régió etnográfiai viszonyairól, úgy vélte, hogy az erődítési munkálatok csak ürügyül szolgálnak, a népességáthelyezésnek nem hadászati okai vannak. Szerinte a román hadvezetés valódi célja az volt, hogy felszámolja a bihari magyarságot a szilágysági magyarsággal összekötő Bihardiószeg környéki magyar göcot, és ezzel elvágja a két tömb közötti „etnikai folyosót”.³⁷

Ha jobban belegondolunk Józseffelva fentebb vázolt földrajzi helyzetébe, akár azt is mondhatjuk, hogy a kis székely település hasonló kapocs-szerepet töltött be, és „etnikai folyosóként”, „szellemi közvetítő csatornaként” funkcionált a bukovinai székelyek és a moldvai csángók között. A józseffelvi plébániának ugyanis nemcsak Bukovinában, hanem Észak-Moldvában, Fálticeni környékén is volt néhány filiája, döntően német és lengyel szórványok. Németh Kálmán tehát ezek-

³⁶ Bothmer Károly kolozsvári konzul jelentése Csáky István külügyminiszternek. 1939. augusztus 19. MOI., K 64, 82. cs., 1939/27. t., 864/1939. res. al. sz., 750/1939. res. sz.

³⁷ Teleki Pál miniszterelnök levele Vörölcse Jánosnak, a külügyminiszter állandó helyettesének. 1939. szeptember 7. MOI., K 64, 82. cs., 1939/27. t., 827/1939. res. sz.

re a helyekre legálisan járt misézni, havonta egy-két alkalommal. (Annak érdekében, hogy itteni híveivel hatékonyabban tudjon kapcsolatot tartani, még lengyelül és németül is megtanult.³⁸) Moldvai pasztorálásából kifolyólag eljutott a csángók által lakott településterületre, a „Csángóföldre” is, ahol sikerült kapcsolatokat kialakítania a klézsei plébánossal, a lengyel származású Hoyden Ferencsel, majd a csángó származású bogdánfalvi pappal, Petru Pallal (Pál Péter). Előbbi hozzájárult, hogy a plébániájának egyházi körzetéhez tartozó tizenhét településen – a saját felelősségére – magyarul prédikáljon és gyóntasson. Németh így valamilyen ürügygel, például burgonya, gyümölcsfélék vagy éppen misebor vásárlása címén alkalmanként a saját joghatóságán kívül eső, jóval délebbi csángó falvakat is felkereshette, ahol a klézsei plébánossal kötött szóbeli megállapodása alapján illegálisan misézett a hívek anyanyelvén, és tömeges gyóntatásokat tartott. Németh egyik emlékiratában utalt arra, hogy a román adminisztráció alacsonyabb szintű helyi szerveinél tudtak arról, hogy valójában magyar nyelvű pasztorálás céljából jár át Moldvába. Nem titkolta azt sem, hogy a helyi hatósági közegeket gyakran megvesztegette, hogy szemet hunyjanak tevékenysége felett. Állítása szerint buzgóságával, szervezőképességével és mély hitével bámulatba ejtette az egyházmegye előljáróját, Mihai Robut is, aki szintén elnézte neki, hogy „jelki municiót” szolgáltat a csángóknak, és a csángó származású, de románul miséző „janicsár papok” soroza-
tos feljelentéseit is rendre visszautasította azzal a kikötéssel, hogy a világi hatóságok előtt nem fogja megvédeni Némethet.³⁹

Elvileg valóban nem zárhatnánk ki azt a verziót, amely szerint a tűzvész szándékosság következménye lett volna, vagyis – esetleg a helyi – román nemzetiségű lakosok követték el a román államgépezet tudtával és hallgatolagos jóváhagyásával. Szándékos gyújtogatásra utaló nyomok azonban nincsenek, a rendelkezésünkre álló források sem számolnak ilyen eshetőséggel, hanem éppen ellenkezőleg, egyöntetűen konstatálják, hogy a lángok egy véletlen folytán lobbantak fel.

A tűzvész lefolyásának rekonstruálásakor döntően a helyi szemtanúk beszámolóira, a helyszínről tudósító újságírók riportjaira és az eseményeket utólagosan felelevenítő visszaemlékezésekre hagyatkozhatunk. Nem állnak rendelkezésünkre román primer források, például hivatalos jelentések, szakértői elemzések és kárbecslések. A tűzvészről és annak következményeiről az első híradások a román távirati iroda információi alapján május 21-én jelentek meg az erdélyi magyar sajtóban.⁴⁰ Ezt követően Elekes Dénes, istensegítsi plébános osztotta meg figyelemfelkeltő értesüléseit a katasztrófáról és közvetlen következményeiről a nagyváradi *Magyar Lapok* szerkesztőségével.⁴¹ Az első helyszíni tudósításokat a kolozsvári *Keleti Újság* fotóriportere, Horosz Béla, illetve a *Magyar Lapok* felelős szerkesztője, Paál Árpád küldte el az erdélyi magyar közvélemény számára. Horosz Béla, aki június 22-től 24-ig tartózkodott a porig égett faluban, a 23-i tudósításában megrázó fényképeket is közölt a sivár látványról.⁴² Paál Árpád, aki két héten keresztül

³⁸ PAÁL, 1939. 27.

³⁹ Németh Kálmán emlékirata. 1937. szeptember 5. MOI., P 1431, 20. cs., 1937. évi fraktúra, 113–121. fol.

⁴⁰ I.d. *Kétszázhatvan házat hamvasztott el a tűzvész a bukovinai Józseffalva községben*. KÚ, 1939. május 21. 5.

⁴¹ ELEKES Dénes: *Józseffalva végpusztulása*. MI., 1939. május 26. 2–3.

⁴² *Józseffalva pusztulása. Horosz Béla helyszíni beszámolója*. II. KÚ, 1939. május 25. 5–6.

próbálta felmérni a viszonyokat a helyszínen, önálló kiadványban is összegyűjtötte és publikálta a Józseffalván készített riportsorozatát.⁴³ Az eseményeket az emlékeire hagyatkozva idézte vissza Németh Kálmán, akinek könyve 1943-ban jelent meg, a bukovinai székelyek áttelepítése után a Bácskában létrehozott telepen, Bácsjózseffalván.⁴⁴ Ugyancsak itt jegyezte le a könyvének forrásanyagául szolgáló szóbeli elbeszéléseket Dévényi Endre tűzrendészeti szakember, több tűzvédelemmel foglalkozó szakmunka szerzője.⁴⁵

A falu 1939. május 18-án, az egyházi naptár szerinti Áldozócsütörtökön, a kora délutáni órákban, a források tanúsága szerint mintegy 40-45 perc leforgása alatt vált a lángok martalékává. Május 18-a a román állami naptár szerint a „hősök napja” volt, vagyis az 1877–1878. évi törökellenes, az 1912. és 1913. évi balkáni és az első világháborúban elesett román katonák emléknapja. Józseffalván a „hősök napját” a magyarok mindig külön ünnepelték meg a magyar temetőben, azokra a magyar katonákra emlékezve, akik a bukovinai hadműveletek idején veszítették életüket az első világháborúban, és itt is temették el őket. A falu lakói mise után körmenetet tartottak a temetőhöz, majd visszatértek házaikba. Mint említettük, a lángok Ilie Berar ingatlanában csaptak fel először. A román gazda és felesége elmentek hazulról, ekkor csak a gyerekeik tartózkodtak otthon. A gyerekek közül az egyik 12 éves, értelmi fogyatékos kisfiú kukoricát akart pattogatni, ezért tüzet gyújtott az istálló és a csűr közötti udvaron. A szél azonban felkapta a lángot, és hozzávágta a csűr oldalához, ami percek alatt kigyulladt.⁴⁶

A szinte mindent romba döntő tűz pusztító erejét az a szélvihar okozta, ami nem sokkal korábban érte el a falut, és feltartóztathatatlanul görgette tovább a tűzcsóvát háztetőről háztetőre. A szél óriási erejére jellemző, hogy egy hat kilométerre lévő keményítőgyár teteje is kigyulladt egy odatévedt zsarátnoktól, sőt, tizennégy kilométerre is észleltek lehulló izzó paraszat.⁴⁷ A falu égés közben apokaliptikus látványt nyújtott, és ilyen világvége hangulat kerítette hatalmába a mentés közben fejüket veszített embereket. Egyes leírások szerint a „a levegőben lángcsóvák száguldottak” és félelmetes volt hallani a szinte percenként összedőlő házak, a leszakadó bádogtetők robaját. A Horosz Bélát a sucevai vasútállomásról a faluba vivő kocsis azt állította, hogy a tűzvész olyan méretű volt, hogy „vörösre festette az eget” még a tizennyolc kilométerre fekvő Suceava felett is.⁴⁸ Más szemtanúk szerint a tűz által keltett füstöt még 40 kilométerről is látni lehetett, „így az egész környéken tudták, hogy mi történik Józseffalván”.⁴⁹ Németh Kálmán úgy emlékezett vissza a „szörnyű pokolra”, hogy „a szélviharban utcasorok szerint, egyszerre gyúltak meg a rettenetes fények a zsindeletetőkön, mint mikor villanyt gyűjtanak, és egyszerre fényesedik ki egy városrész.” A szél leverte a füstöt a földre, ezért alig pár méterre lehetett ellátni. A korábbi, a falu egy-egy portáját érintő tüzeseteknél

⁴³ PAÁL, 1939.

⁴⁴ NÉMETHI, 1943. 209–271.

⁴⁵ DÉVÉNYI, 1944.

⁴⁶ *Józseffalva pusztulása. Horosz Béla helyszíni beszámolója.* II. KÚ, 1939. május 25. 5–6.

⁴⁷ *Józseffalva pusztulása. Horosz Béla helyszíni beszámolója.* II. KÚ, 1939. május 25. 5–6.

⁴⁸ *Józseffalva pusztulása. Horosz Béla helyszíni beszámolója.* I. KÚ, 1939. május 24. 5–6.

⁴⁹ DÉVÉNYI, 1944. 19.

az összefogás jól működött, ezúttal azonban mindenki a saját tulajdonának a mentésével volt elfoglalva.⁵⁰

Az oltással először Németh próbálkozott, aki vízzel teli hordókkal rakta meg a szekereit, és néhány háznál segédkezett is, de szerencsétlenség a szerencsétlenségben, hogy az oltásra használt eszközök is tönkrementek. A családok a kertjük végébe mentették azt, amit lehetett. Az egykori községháza épületéből hívták az ilísești, a sucevai, a Gura Humora-i és a fálticeni tűzoltóságot. Utóbbi helyen egy tűzoltóezred is székelt, mégsem kaptak segítséget hosszú ideig. Végül még a telefonvezetékek is felperzselődtek, ezért megszakadt minden kapcsolat a külvilággal.⁵¹ Elsőként a nyolc kilométerre fekvő, német lakosságú Ilíseștüből érkezett egy önkéntes tűzoltóraj lóval vontatott fecskendővel, majd a négy kilométerre fekvő Dragueștüből siettek a józseffalviak segítségére, végül harmadikként, már a tűz levonulásának idején, Suceava város tűzoltósága jött meg.⁵² A szemtanúk elmondása szerint a tüzet végső soron a német nemzetiségű önkénteseknek sikerült lokalizálniuk és véglegesen megfékezniük a falu mindkét végében.⁵³

A pusztítás olyan mérvű volt, hogy eleinte még a károk pontos értékét sem lehetett felbecsülni, a veszteségekről is ellentétes információk láttak napvilágot. Az első híradások (a tűzoltóság parancsnokának közléseire támaszkodva) még arról szóltak, hogy a lángok 260 házat és a hozzájuk tartozó melléképületeket emésztettek fel, sőt, az eltűntnek nyilvánított személyek miatt valószínűsítették, hogy emberi holttestek is lehetnek a füstölgő romok alatt.⁵⁴ Horosz Béla már ennél némiképp „kedvezőbb” arányokról számolt be. Noha a pontos kárfelmérés és összeírás még csak akkor kezdődött meg, az egyik helyi gazdára hivatkozva azt írta, hogy a faluban eleve csak 260 ház volt, és azok közül 200 gyulladt ki. Az egyik faluvégén tíz, míg a másik faluvégén 50 ház megmenekült. Emberéletben nem esett kár, de négyen kerültek kórházba súlyos sebekkel, közülük egy állapota volt életveszélyes, ezen kívül 43-an szenvedtek könnyebb égési sérüléseket vagy füstmérgezést. A Suceava megyei prefektus 50 000 000 lejre becsülte az összes kárt, míg egy ott járt szakértő állítólag 35 000 000 lejben állapította meg azt.⁵⁵ A Horosz Béla után a helyszínről tudósító Paál Árpád még ennél is precízebb adatokkal szolgált, és kimutatta a kárvallottak nemzetiségi megoszlását is. Eszerint a tűzvész 140 házas telket pusztított el, amiből 102 volt a magyaroké, 38 a románoké, így tehát 120 házas telek maradt épen.⁵⁶ Németh Kálmán ezzel szemben hol 30, hol 33 leégett román családról, és általában 44 sérültről és egy súlyos sebesültről tesz említést.⁵⁷ Dévényi Endre – nyilván az adatközlő Németh Kálmán nyomán – szintén 33 károsult román családról és 44 sebesültről tud.⁵⁸ A helyreállítási munkálatok megkezdése idején nyílt igazán alkalom a pontos kárfelmérésre. A

⁵⁰ NÉMETH, 1943. 209–212.

⁵¹ NÉMETH, 1943. 220.

⁵² PAÁL, 1939. 39.

⁵³ DÉVÉNYI, 1944. 18.

⁵⁴ *Kétszázhatvan házat hamvasztott el a tűzvész a bukovinai Józseffalva községben.* KÚ, 1939. május 21. 5.

⁵⁵ *Józseffalva pusztulása. Horosz Béla helyszíni beszámolója.* II. KÚ, 1939. május 25. 5–6.

⁵⁶ PAÁL, 1939. 4. Az autodidakta néprajzkutató, a bukovinai születésű Sebestyén Ádám úgy tudja, hogy a tűzvész 118 lakóházat, és azzal együtt minden ingóságot felemésztett. SEBESTYÉN, 1989. 51.

⁵⁷ NÉMETH, 1943. 225., 259–260., 276.

⁵⁸ DÉVÉNYI, 1944. 23–24.

Romániai Magyar Népközösség a helyszíni vizsgálatok alapján megállapította, hogy 127 telek égett porrá, ebből 43 volt a románoké, és 84 a magyaroké, és összesen 198 magyar felnőtt és 248 magyar gyermek vált hajléktalanná.⁵⁹ Bothmer Károly kolozsvári konzul a teljes kárösszeget minimálisan 15 000 000 lejre tette,⁶⁰ míg Bárdossy László bukaresti követ (későbbi miniszterelnök) a hivatalos szakértői becsléseket alapul véve 35 000 000 lejtben valószínűsítette.⁶¹ A források megegyeznek a kulturális, az egyházi és a gazdasági javak károsodásának mértékében. A község központjában álló kőépületek, így a katolikus templom, a katolikus paplak, és az állami iskola kisebb-nagyobb rongálódásokkal átvészelte a tűzvészt. Leégett ugyanakkor a fából emelt ortodox templom, és az egykori községháza. Az állatállományban sem esett nagy kár, öt tehén, egy csikó, körülbelül 30 sertés, és ugyanannyi juh veszett oda, igaz, a baromfiállomány teljesen elpusztult.⁶² Súlyosította ugyanakkor a helyzetet, hogy a gazdasági felszerelések is mind a lángok martalékává lettek – éppen az aratási szezon kezdetén. Ez veszélybe sodorta a lakosság önellátáson alapuló további megélhetését is. A házas telkekre vonatkozó számok sem fejezik ki plasztikusan a pusztulás mértékét, mert inkább a jobb módú és kiterjedtebb házas telkek tűntek el, terjedelemből pedig a község belterületi telkeinek háromnegyed része ment tönkre.

A helyszínre érkező erdélyi újságírókat – saját megfogalmazásuk szerint – „borzalmas látvány” fogadta, a falu főutcája a földdel vált egyenlővé. Ilyen szörnyű pusztítást csak háborús fényképeken lehetett korábban látni. Horosz Béla arra asszociált a falu látványa alapján, hogy az olyan, mintha egy repülőtémadás során teljesen lebombázták volna. Egy helyi illetőségű lakos, Fazekas György, aki végigharcolta a világháborút, elmondta neki, hogy „a háborúban sok mindent látott, de ilyet még nem”.⁶³ A tűzvész napján kiérkező román közigazgatási hatóságok és rendvédelmi szervek először a szabad ég alá terelték az embereket, majd intézkedtek az elszállásolásukról, részben az épen maradt épületek falai között, részben a szomszédos községekben.⁶⁴ A következő napokban a falu nincstelenné vált lakói a sértetlen épületekben (plébánia, lakóházak konyhái, nagyobb alapterületű gazdasági építmények: csűr, istálló) zsúfolódtak össze vagy alkalmi kalyibákat tákoltak maguknak. Az 1939 decemberében ide utazó Ignác Rózsának elmondták, hogy több család a gyerekeikkel együtt még hónapokon keresztül a mezőn, a szabad ég alatt lakott. Az író egyébként groteszknek vélte, hogy a szövőiparáról híres székely faluban, ahol minden ruhaneműt házilag szőttek és varrtak, a székely gyerekek most „szedett-vedett proletár ízű városi szeretetadomány-ruhákban járnak.”⁶⁵

A józseffalvi magyarok megítélése szerint a környező falvak román nemzetiségű lakossága és a román hatóságok felemás módon viszonyultak a tragédiához és

⁵⁹ I.d. az 5. sz. iratot.

⁶⁰ I.d. a 2. sz. iratot. Egy június 20-án kiszálló román belügyminisztériumi tisztviselő szintén 15 000 000 lejre taksálta az újjáépítés költségeit. PAÁL, 1939. 42.

⁶¹ I.d. az 1. sz. iratot.

⁶² Az állatállomány veszteségeire vonatkozó adatok Paál Árpádtól származnak. PAÁL, 1939. 4. Sebestyén Ádám ezzel homlokegyenest ellenkező információkat közöl. Szerinte a lakosok csak állataik csekély hányadát tudták megmenteni. SEBESTYÉN, 1989. 51.

⁶³ *Józseffalva pusztulása. Horosz Béla helyszíni beszámolója*. I. KÜ, 1939. május 24. 5–6.

⁶⁴ *Hatszáz embert tett hajléktalanná a józseffalvi borzalmas tűzvész*. MI., 1939. május 23. 7.

⁶⁵ IGNÁCZ, 1941. 160.

az emiatt teljesen földönfutóvá vált magyarokhoz. Mint említettük, a mentésben a szomszédos Draguiestiből érkező románok is részt vettek. A józseffalvi idős emberek nagy hálával emlékeztek vissza arra, hogy az egyik útszéli katolikus fészületet a románok ásták ki, és vitték biztonságos helyre.⁶⁶ Több forrás is utal arra, hogy a katasztrófa utáni napokban a román településeken élők is megmozdultak, és nemzetiségi hovatartozásra való tekintet nélkül küldtek adományokat, élelmiszert (kenyeret, sót), ruhaneműt és petróleumot a károsultaknak.⁶⁷ Egy suceavai vaskereskedő például ezer lej értékben mezei szerszámokat (kapát, kaszát) juttatott el Józseffalvára.⁶⁸ A kolozsvári Szociális Missziós Nővérek rendjétől Németh Kálmán két olyan apácát kért, akik korábban már szereztek tapasztalatokat a gyerekgondozás és a szociális munka terén. A nővérek nemcsak a helyi magyar, hanem a román gyerekeknek is varrtak ruhát, ezenkívül segédkeztek a sebesültek ellátásában, az égési sebek szakszerű kötözésében. Paál Árpád megemlítette azt is, hogy mivel az ortodox templom leégett, előfordult, hogy az időközben elhunyt román lakosok lelki üdvéért is a katolikus templomban húzták meg a harangot.⁶⁹

Ahhoz, hogy teljes képet kapjunk erről az érzékeny, sokszor az indulatok is felkavaró problémáról, nem árt észben tartani, hogy Romániában 1938. március 31-én egy királyi rendelet törvény értelmében feloszlatták a politikai pártokat és egyesületeket, és bevezették a diktatúrát.⁷⁰ A napi sajtóban a cenzúra miatt nem lehetett mindent megírni. Németh Kálmán azonban a könyvében már beszámolt azokról a jelenségekről is, amelyek nem az ilyesfajta példás összefogásra utaltak, hanem inkább az együttélés árnyoldalait domborították ki. Így leírta azt, hogy a helyi magyar lakosság nagyobbik részét érintő és hajléktalanná tevő elemi csapás miatt valóságos – mai szóhasználat szerint – „katasztrófaturizmus” alakult ki. Még a távolabbi román városok és falvak iskolásait is elhozták autóbuszokon a tragédia színhelyére. A vezető tanárok a paplak kerítés nélkül maradt udvarát, a földön heverő tetőbádogokat és a nyomorulttá vált embereket mutogatták. Németh fültnúja lehetett annak, amint az egyik román tanár azt a megdöbbenő vélekedést magyarázta a tanítványainak, amit a magyar lelkész már a megyei prefektus szájából is hallott, nevezetesen, hogy az Isten az irredentizmusuk miatt büntette meg a magyarokat. Szinte nem volt olyan csoport, amely ne akarta volna látni személyesen a kissé megtört pap sebeit és égett haját, ennek érdekében a legravaszabb ürügyekkel csalták ki a plébánia kormos tornácára. A helyi magyarok egyébként sem túl hízelgően vélekedtek a tűzvész miatt bűnbakká tett Ilie Berarról, akit Németh Kálmán egyenesen „pusztulásunk rosszangyalának” titulált.⁷¹ Berar feleségéről pedig úgy nyilatkozott, mintha annak felelőtlen viselkedésében eleve benne rejlett volna egy tűzvész lehetősége: „Berárné haszontalan, lusta asszony volt, akit a csendőrök már többször megintettek azért, mert a szabadban tüzelt, s a szemet kint hagyta”.⁷² Igaz, Horosz Béla ennél némiképp árnyal-

⁶⁶ PAÁL, 1939. 7.

⁶⁷ PAÁL, 1939. 39. *Józseffalva pusztulása. Horosz Béla helyszíni beszámolója*. KÚ, 1939. május 24. 5–6.; *Józseffalva pusztulása. Horosz Béla helyszíni beszámolója*. III. KÚ, 1939. május 26. 5–6.

⁶⁸ PAÁL, 1939. 19.

⁶⁹ PAÁL, 1939. 28–31.

⁷⁰ BÁRDI, 1997. 44.

⁷¹ NÉMETHI, 1943. 229.

⁷² DÉVÉNYI, 1944. 15.

tabban fogalmazott, és a tűzvészt „egy fél testére béna, nyomorék, félkegyelmű gyerek együgyű játékanak” tulajdonította.⁷³

A román hatóságok elfogult viszonyulása a magyarokhoz már az oltási, mentési munkálatok alatt is kiütöközött. A suceavai román tűzoltók megérkezésére ekként emlékeztek vissza a lakosok: „Mikor már leroskadtak a házak, végre megjelentek a suceavai tűzoltók. Megálltak a plébánia épülete előtt, s a káplárjuk azt kérdezte, hogy a falu melyik részében laknak a románok. Rögtön előkerült a csendőr is, aki megfelelt a káplár lelkes és fajszeretetre valló kérdésére. Meg is indult a motorfecskendőjük Felszeg felé, de nem volt nagy szerencsésük, mert [...] elromlott a motorjuk”.⁷⁴ Ezt az epizódot Németh Kálmán is bosszúsan idézte fel, leírásából az derül ki, hogy a suceavai tűzoltók a beomlott ortodox templomra és a román negyedre koncentráltak, ahol meg is mentettek egy pár házsört.⁷⁵ Persze a rekonstrukció tekintetében ígéretekből ekkor sem volt hiány. Június 20-án, tehát már egy hónappal a katasztrófa után az elüszkösödött romok között terepszemlét tartó román megyei prefektus a következőket mondta: „Mindenkint egyforma jó szívvvel fogunk segíteni, nemzetiségi különbség nélkül, akár magyar, akár román a károsult”.⁷⁶ A sajtónak és a nyilvánosságnak szóló szívélyes nyilatkozatoknak azonban ellentmond az, ahogy a prefektus nemzeti érzelmeiből kifolyólag az ügyről valójában vélekedett. Mire sikerült megállítani a tüzet, Németh Kálmán füstmérgezést kapott, és félig ájultan a földön feküdt, így akaratlanul is végighallgatta a prefektus és a suceavai kórházigazgató beszélgetését, ami arról szólt, hogy itt a jó alkalom, hogy a falut teljesen elrománosítsák. Így fejezték be: „Az Úristen kifüstölte őket, legalább nem nekünk kell ezt megtennünk”. Az egész helyzet abszurditását jól jelzi, ami ezután történt: „Torz csúfságomat gúnyos részvét és mosoly kísérte. A csúfolódáson, kárörömmön túl azonban kenyeret, szálamit, kolbászt és jellegzetes ánizsos pálinkát hoztak a népnek [t. i. a megyei prefektus és a román rendvédelmi szervek – S. A.], hogy felejtessenek.”⁷⁷

Az újjáépítés megszervezése

A napilapok híradásai szerint már rögtön az eseményt követő napokban a megyei prefektus felügyelete alatt egy *ad hoc* állami segélybizottság alakult meg, amelynek elnöke Németh Kálmán, tagjai pedig a helyi román iskolaigazgató, a román tanító, az ortodox pap, a községi román bíró, illetve egy román és egy magyar gazda voltak. A prefektus 50 000 lej gyorssegélyt utalt ki a hajlék nélkül maradt lakosok javára, és – mint említettük – a suceavai polgármesteri hivatal állami forrásból kenyeret és „más élelmiszert” osztott ki a károsultak között.⁷⁸ Horosz Béla azt is konstataálta, hogy a segélyadományokból egyformán részesülhettek a román és magyar családok.⁷⁹ A jászvásári katolikus püspök szintén átutalt 50 000 lejnyi gyorssegélyt, és még külön 4000 lej lelkeszi kongruát. Mint említettük, június

⁷³ *Józseffalva pusztulása. Horosz Béla helyszíni beszámolója.* II. KÚ, 1939. május 25. 5–6.

⁷⁴ DÉVÉNYI, 1944. 24.

⁷⁵ NÉMETHI, 1943. 221.

⁷⁶ PAÁL, 1939. 41.

⁷⁷ DÉVÉNYI, 1944. 25.

⁷⁸ *Hatszáz embert tett hajléktalanná a józseffalvi borzalmas tűzvész.* Ml., 1939. május 23. 7.

⁷⁹ *Józseffalva pusztulása. Horosz Béla helyszíni beszámolója.* III. KÚ, 1939. május 26. 5–6.

20-án egy háromtagú küldöttség szállt ki Józseffalvára terepszemle és végleges kárfelmérés céljából. Ennek tagja volt a suceavai megyefőnök, egy belügyi tisztviselő és a megyei főmérnök. A megyefőnök elmondta, hogy újjáépítik Józseffalvát, és a belügyminiszter felhatalmazására a pénzsegélyeket egy olyan nagyobb pénzalapba fogják gyűjteni, ami kizárólag a község helyreállítását fogja szolgálni. Állítólag addigra már Csernovicban tartottak egy jótékonyági estet, amiből 200 000 lej bevétel gyűlt össze, és hasonló estet kívántak rendezni Suceaván is, amelyből 70–80 000 lej bevételt reméltek. A belügyi tisztviselő kifejtette, hogy a maga részéről előterjesztést tesz, és a belügyminiszter bizonyára fog „néhány milliót” a józseffalvi tűzkárosultak segélyezési alapja javára kiutalni.⁸⁰

Németh Kálmán a tűzvész idején tapasztaltak miatt a magas beosztású állami tisztviselők hangzatos szólamai ellenére már a kezdetektől fogva nem sok reményt fűzött ahhoz, hogy a román hatóságok jóindulatúan viszonyulnak majd a magyar lakosság igényeihez. Az első napokban mintegy 125 000 lejnyi, nem szervezeten gyűjtött erdélyi segély érkezett Józseffalvára, ezen kívül egy erdélyi magyar vállalkozó egy vagonnyi cserepet küldött Némethnek.⁸¹ Az állami segélybizottság tagjai, akiket Németh csak „nagy torkú írődeákokként” aposztrofált, minden nap vele mentek a postára, és kényszerítették, hogy a pénzt betegye az adópénztárba. Indokuk az volt, hogy a szabadban háló magyar emberek kirabolhatják, mivel nincs kerítése, kutyája, kilométeres körzetben szomszédja, és azért, mert gyanús irredenta összeg is van a pénzek között, ami Magyarországról jöhetett.⁸² Ebből az összegből a magyar családok azonban egyáltalán nem részesülhettek, mert a megyei előjáró a kárt szenvedett román családoknak utalta azt a következő indokkal: „Hisz ők is olyan emberek, mint a magyarok, akikkel éppen a magyarok akarnak különbséget tenni. Ami a józseffalviak címére érkezett Erdélyből, az is román pénz, mert Romániában gyűjtötték”. A cserépküldeményt a megyefőnök önkényesen a józseffalvi állami iskolának ajándékozta. Az állami hatóságok szándéka világossá vált. Azon a címen, hogy közpénzeket csak a prefektúra kezelhet, azt akarták elérni, hogy a kárvallott román családok házait is a magyar pénzsegélyekből építsék vissza, ezért féltékenyen lecsaptak minden olyan szubvencióra, ami „egyoldalúan” a magyarok javára érkezett, és a román államapparátus frazeológiájában bevett fordulattal élve, „sértette az egyenlőség elvét” és ezzel „elhintette a két nemzet közötti gyűlölet magvát”.⁸³

Elcinte csak az enyhíthetett a székelyek kétségbeesésén, hogy a többi bukovinai székely falu lakossága is egy emberként állt a józseffalviak mellé, szekereiken rendszeresen hoztak különféle élelmiszer- és ruhanemű-küldeményeket, háztartási eszközöket, földművelési szerszámokat, és munkaerőt adtak a romeltakarítás mihamarabbi befejezésére. Az egyes csomagokra akkurátusan felírták a kedvezményezett család nevét.⁸⁴ Ugyanígy, Németh Kálmán is igyekezett pénzzé tenni minden ingó vagyonát, kiosztotta az egyházmegye vezetésétől kapott szubvenciót és a saját fizetését. Egy június 27-i állapotokat tükröző kalkuláció szerint a széke-

⁸⁰ PAÁL, 1939. 40.

⁸¹ NÉMETH, 1943. 276.

⁸² DÉVÉNYI, 1944. 27.

⁸³ NÉMETH, 1943. 259–260., 276.

⁸⁴ PAÁL, 1939. 36–37.

lyek ruhaneművel kielégítően, élelemmel még 10-12 napra előre el voltak látva.⁸⁵ Németh váratlanul megnövekedett feladatai miatt Elekes Dénes hetente két alkalommal is átnyargalt lóháton a hegyeken Józseffalvára, hogy segítsen neki a lelki szolgálat ellátásában.⁸⁶

Ebben a válságos helyzetben fogalmazódott meg Németh Kálmán fejében a magyarországi áttelepülés, áttelepítés gondolata, amiről bizalmasan értesítette Bárdossy László bukaresti magyar követet is.⁸⁷ Ötlete nem mondható teljesen újszerűnek, a székelység körében hullámszerűen már korábban, jóval a tűzvész előtt fel-felbukkant az a különben minden alapot nélkülöző híresztelés, hogy a budapesti és a bukaresti kormány egyezségeit kíván kötni a bukovinai székelyek és a Békés megyei románok kicseréléséről. Sebestyén Antal hadikfalvi plébános azt írta Krywald Ottónak, a Szent László Társulat ügyvezető elnökének, hogy „mint tapasztalom, népünk ezen telepítési gondolattól nem idegenkedik, és [...] papostól együtt szívesen telepednék minden község”.⁸⁸ Németh elmondta Elekesnek ezt az elképzelését, akinek reakciójából leszűrhető, hogy a bukovinai székelyek a rohamos elszegényedés és a fokozódó román állami presszió miatt felfokozott várakozással tekintettek egy ilyen eshetőség elé. „Az Istenre kérlek, még csak ne is beszélj ilyesmiről, mert azonnal piros lesz az ég Istensegíts, Hadikfalva és Andrásfalva, valamint Fogadjisten felett. Ezek megvárják az első szelet, és hús helyen adnak gyufát az egész falunak, ha ilyen áron Magyarországra tudnak jönni” – hangzott a válasz.⁸⁹ Ugyanezt az egységes szándékot tapasztalta Ignác Rózsa is egy Józseffalva újjáépítésén dolgozó istensegítési fiúval beszélgetve. „Tudja, innen Józseffalváról szívesen kitelepítettek volna egy-két leégett családot most nyáron az erdélyiek. De a papjuk nem engedte. Mert ha mi oda túl Istensegítsben meghallanánk, hogy a leégettéket viszik, mű és mind fejünkre gyújtanánk a házat [...]” – mondta a fiatalember.⁹⁰

A román államhatalom a falu újjáépítésének ügyére továbbra is úgy tekintett, mint a román állam és a többségi román társadalom kompetenciájára, és ezt követően is megakadályozta a magyar magánszemélyek és az önszerveződő magyar kisebbségi társadalom pénzsegélyeinek odajuttatását annak érdekében, hogy a józseffalvi magyarok ne kerüljenek a helyi románságnál kedvezőbb helyzetbe. A helyi magyarság azonban éppen úgy érezte, hogy a magyar segélyek román kézre juttatásával a románok élveznek indokolatlan előnyöket. Azzal, hogy a román közigazgatási szervek központosították a segélyek elosztását, a székelyek jóval kedvezőtlenebb helyzetbe kerültek. Még azt sem lehetett kizárni, hogy a román hatóságok valójában a falu magyar lakosságának pauperizálására törekedtek, és azzal akarták szétszórni vagy elvándorlásra ítélni őket, hogy egzisztenciálisan és gazdaságilag teljesen kilátástalanná tették a helyzetüket.

Időközben megindult az erdélyi magyarság gyűjtési akciója azért, hogy a falut önerőből építsék újjá. Az ezt szorgalmazó első felhívást – ismereteink szerint – Horosz Béla tette közzé a *Keleti Újság* június 27-i számában. Ebben felvetette,

⁸⁵ HOROSZ Béla: *Építsük újjá Józseffalvát!* KÚ, 1939. május 27. 5.

⁸⁶ NÉMETH, 1943. 251.

⁸⁷ I.d. az 1. sz. iratot.

⁸⁸ VINCZE, 2001. 145.

⁸⁹ NÉMETH, 1943. 251.

⁹⁰ IGNÁCZ, 1941. 158.

hogy Józseffalvát esetleg egy egységes arculatú mintaközségként építsék újjá, az annak idején leégett román Dioști községgel példájára.⁹¹ Ehhez csatlakozott május 31-én a *Magyar Lapok* cikke,⁹² majd Fiedler István nagyváradai püspök június 6-i felhívása az adománygyűjtésre, amelyben az egyházi vezető közzétette, hogy maga is 10 000 lejt bocsát a károsultak részére.⁹³ A mozgalom mellé állt Márton Áron gyulafehérvári püspök,⁹⁴ majd a nem katolikus felekezetek főmértóságai is, így Vásárhelyi János református és Varga Béla unitárius püspök.⁹⁵ A közadakozás megszervezésében tizenhét erdélyi magyar sajtóorgánium vett részt,⁹⁶ a különféle napilapok és hetilapok állandó rovatot nyitottak a Józseffalva rekonstrukciójára beérkezett összegek felsorolására.

Az erdélyi magyarság 1939. február 11-én megalakuló, Bánffy Miklós nevével fémjelzett egységszervezete, a Romániai Magyar Népközösség, amely a királyi diktatúrában a magyarság képviselőjére és érdekeinek megjelenítésére volt hivatott, igyekezett megteremteni a feltételeit annak, hogy az adományok biztonságosan eljussanak az érintettekhez, és a román államhatalom különféle ürügyekkel ne foglalja le azokat. A Népközösségen belül a magyarság társadalmi életének megszervezésére szakosztályokat hoztak létre, amelyek a gyakorlati szervezőmunkát végezték.⁹⁷ Az újjáépítés koordinálását a Népközösség társadalmi szakosztályának vezetője, Kós Károly és Albrecht Dezső, a társadalmi szakosztály titkára, egyben a kolozsvári *Hitel* című folyóirat szerkesztője vállalta. Kós Károly június első felében két napot töltött Józseffalván, hogy személyesen mérje fel a körülményeket és az újjáépítés gazdasági, technikai, építészeti feltételeit. A Népközösség képviselői akként gondolkodtak, hogy mivel a bukovinai és vidéki román társadalom gyűjtési akciója, önkéntes adakozása a tönkrement román nemzetiségű családok javára esik, a magyar károsultakat a magyar társadalomnak kell felkarolnia. Az államra hárulna az a szerep, hogy adminisztratív eszközeivel és költségvetésével mindkét részen kiegészítse a társadalmi kezdeményezést. A legmegfelelőbb volna – tartották –, ha az állami vasúttársaság a szerelvényein érkező építési anyagot díjkedvezményben részesítené, vagy teljesen ingyenesen szállítaná. Az állam megteheti azt is, hogy a szerencsétlenül járt emberek – akik közül egynek sem volt ingatlanbiztosítása – adótervezését az újjáépítésig ne hajtsa be, vagy teljesen engedje el. A Népközösség azt szerette volna, ha a társadalom, az állam, illetve a román és a magyar közönség közötti munkamegosztás ezen az elven valósulna meg.⁹⁸ Kós Károly rövidesen elkészítette az újjáépítendő falu építészeti terveit.

A dilemma, hogy mi legyen Józseffalva sorsa, továbbra is fennállt. Az áttelepítés, vagy az erdélyi magyarság összefogásával a teljes helyreállítás és a székely népesség megtartása a szülőföldjén. Csáky István külügyminiszter a neki jelentő Bárdossy László észrevételei alapján egyébként is attól tartott, hogy a józseffalviak szervezett áttelepítését Bukarest precedensnek fogja tekinteni és nyomást fog

⁹¹ HOROSZ, Béla: *Építsük újjá Józseffalvát!* KÜ, 1939. május 27. 5.

⁹² *Fel kell építenünk Józseffalvát!* ML., 1939. május 31. 8.

⁹³ *A bukovinai Józseffalváért.* ML., 1939. június 6. 2.

⁹⁴ NÉMETHI, 1943. 245.

⁹⁵ *A Romániai Magyar Népközösség értekezlete a józseffalviak érdekében.* ML., 1939. július 18. 3.

⁹⁶ I.d. az 5. sz. iratot.

⁹⁷ A Romániai Magyar Népközösségre ld. BÁRDI, 1997. 44–45.

⁹⁸ PAÁL, 1939. 38–49.

gyakorolni Budapestre annak érdekében, hogy az erdélyi magyarokat is költöztesse át. A magyar követ igyekezett eloszlatni felettese aggodalmait, és abbéli véleményének adott hangot, hogy ha az áttelepítést román részről precedensnek kívánják tekinteni, a példa követéséhez szüksége lenne a magyar kormány hozzájárulására. A magyar fél ugyanakkor mindig arra az álláspontra helyezkedhetne, hogy az áttelepítés Bukovinából, és nem Erdélyből történt, és egyébként is indokolt volna, ha az akció nem a magyar kormány részéről, hanem az egyik nagybirtokostól, vagy birtokos egyházi hatóságtól indulna ki.⁹⁹ Bárdossy egyébként is rendkívül óvatosan kezelte az ügyet, és nem kívánta biztatni Németh Kálmánt.

Az erdélyi segélyakció megindulása némi reménysugarat, és reális alternatívát jelentett a szülőföld elhagyásával szemben. Bárdossy július 10-i jelentésében arról értesítette a külügyminisztert, hogy a kezdeti felbuzdulás alábbhagyott, és már Németh Kálmán sem szorgalmazza annyira agilisan az áttelepedést.¹⁰⁰ Az ügy végére Teleki Pál miniszterelnök tett pontot azzal, hogy kérte, ejtsék el azt az elképzelést, hogy a tűzkárosultakat Magyarországra evakuálják. A kormányfő azzal érvelt, hogy ennek a – gazdaságilag egyébként is nehezen megvalósítható – tervnek már az érdekeltek között sincsen pártolója. Ehelyett az erdélyi magyarság addig is szép sikereket felmutató gyűjtési akcióját kell előtérbe helyezni, mivel szilárd meggyőződése szerint az újjáépítés ügye ezzel eredményesen lezárható lesz. Szintén mellőzendőnek ítélte meg egy esetleges magyarországi országos gyűjtés megindítását, mivel ez az erdélyi magyar nemzeti közösség nagy erőpróbája. „Nem akarnám ennek az erőpróbának a lendületét és jelentőségét azzal csökkenteni, hogy külföldi, nyilvános gyűjtés jött az erdélyi magyarok segítségére. [...] Maradjon meg a nyilvánosság előtt az a tudat, hogy az erdélyi magyarok tudnak és akarnak bajba jutott testvéreiken segíteni” – állt a miniszterelnök indoklásában.¹⁰¹ Teleki tehát azt szerette volna látni, hogy az erdélyi magyarság ennek az akciónak a segítségével még jobban összekovácsolódik, ráébred együvé tartozásának tudatára, és demonstrálja gazdasági és szellemi önerejét, ami – különösen akkor, ha figyelembe vesszük a Magyarország és Románia közötti békeállapot törekeny mivoltát – a magyar kisebbség integritásának szempontjából nem lehetett mellékes. Ez a kohézió csak erősíthette az erdélyi magyarság körében azt a hitet, hogy egyre közelebb kerül a revízió várva várt megvalósulásához.

Az újjáépítés technikai lebonyolítását illetően Kós Károly és Németh Kálmán ellentétes véleményt képviseltek. Előbbi szakképzett építészként a jövőbeni tűzesetek megelőzése érdekében azt javasolta, hogy a falu házait vályogtégglából építsék fel. Noha utóbbi elismerte, hogy a fa veszélyesebb, mint a vályogtégla (tégla vagy nyerstégla), mégis „fapárti” maradt. Azzal érvelt, hogy egyrészt az erdős Bukovinában hihetetlenül olcsón lehet beszerezni az épületfát, másrészt a székelek kiválóan értenek a famegmunkáláshoz és messze földön elismert ácsok, ezzel szemben a vályogvetést soha életükben nem tanulták ki. Azt már csak az 1943-ban kiadott könyvében vallotta be, hogy az áttelepedés gondolatát soha nem vetette el véglegesen, ezért a házakat úgy akarta megépíteni, hogy alkalomadtán

⁹⁹ Bárdossy László számjel-távirata Csáky Istvánnak. 1939. május 31. MOI., K 64, 82. cs., 1939/27. t., 1134/1939. res. al. sz., 487/1939. res. sz.

¹⁰⁰ I.d. a 4. sz. iratot.

¹⁰¹ Teleki Pál átirata Csáky Istvánnak. 1939. augusztus 14. MOI., K 64, 82. cs., 1939/27. t., 1134/1939. res. al. sz., 754/1939. res. sz.

azok elemeikre bonthatók legyenek. A házak falait és tetőzetét farkasfogazással akarta megépíteni úgy, hogy a léceket és deszkaelemeket szekerécs bevágással megszámozzák. „Ha az óra üt, és vonatot kapunk, akkor majd szétverjük a fészket és elvisszük a Hortobágyra” – állította.¹⁰² A Népközösség újjáépítésre létrehozott bizottsága ugyanakkor mégis Kós Károly elképzelései mellett tette le a voksát.

A Népközösség képviselőiben Albrecht Dezső és Seyfried Ferenc július első felében egy hetet tartózkodtak Józseffalván, ahol már Kós Károly terveinek tükrében elkészítették a leégett telkek kataszteri felmérését, pontosan megvizsgálták a régi épületek elrendezését, méretét és belső berendezését. Bemutatták a falu nélküli lakosainak Kós Károly terveit, amelyek az ottani építkezési hagyományok, a gazdasági és az egészségügyi szükségletek figyelembevételével készültek el. A tervek alapján azoknak a családoknak, akiknek volt állatállománya, az első lépcsőben istállót építettek abból a célból, hogy kimenekített állataikat biztonságos körülmények közé helyezték a hidegebb idő beálltával. Az istállót kettéosztották úgy, hogy az egyik rész a családok ideiglenes szükség lakhelyül szolgált. Az istálló-rész és a lakrész bejárata közös volt. Azoknak a családoknak, akiknek korábban sem volt igaereje, azonnal lakóházat kellett építeni. Az istállóval egybeépített házak előtt az út felőli részen meghagyták a kétszobás ház részére a helyet. A tényleges lakóházak felépítését csak a második lépcsőben tudták volna megvalósítani, mivel a gyűjtésekből 1939-ben csak az első fázis kivitelezésre nyílt lehetőség.

Még mindig tisztázatlan maradt azonban a gyűjtési akció és a segélyezés jogi háttere. A Népközösség vezetése ezért kezdeményezte a román kormánynál, hogy járuljon hozzá a gyűjtéshez úgy, hogy az a magyar szervezet ernyője alatt zajlik. A román belügyminisztérium végül – igencsak kevésnek bizonyuló – 200 gyűjtőív kibocsátását engedélyezte, amit szétküldtek a Népközösség regionális tagozataihoz azzal, hogy a gyűjtést tervszerűen végezzék el. Félő volt ugyanakkor, hogy a Suceava megyei prefektus még így is akadályozni fogja az összegyűjtött pénzdórmányok szétosztását. Erre azt a megoldást találták, hogy a gyűjtési akciót felekezeti köntösbe bújtatják, és a segélyek koordinálásával egy katolikus társadalmi szervezetet, az Erdélyi Római Katolikus Népszövetséget, és annak igazgatóját, Bálint Józsefet bízták meg, amely ezt a Népközösség társadalmi szakosztályával összehangolva és karöltve végezte. Az iratokból az derül ki, hogy a közigazgatási hierarchiában a suceavai megyei prefektus felett álló bukovinai királyi helytartót sikerült meggyőzni arról, hogy a magyarokat külön segélyezzék, így ennek az elhatározásnak a megyefőnöknek is fejet kellett hajtania.¹⁰³ A józseffalviak támogatásából az Erdélyi Magyar Gazdasági Egylet is kivette részét. A szervezet művelési eszközöket (kapát, kaszát) és vetőmagot küldött a károsultaknak, illetve igyekezett gazdaköröket alakítani annak érdekében, hogy az újjáépítési munkálatokkal párhuzamosan a józseffalviak szempontjából létfontosságú betakarítási munkálatok is megkezdődhessenek.

A munka kivitelezésében a józseffalviak példátlan szervezettségről és fegyelemről tettek tanúbizonyságot. A Népközösség pótlólagos munkaerőt bocsátott a vályogvetésre, egy munkavezető építőmestert és három vályogtéglá készítő szak-

¹⁰² NÉMETHI, 1943. 261.

¹⁰³ *A Romániai Magyar Népközösség értekezlete a józseffalviak érdekében*. MI., 1939. július 18. 3. Férre ld. még az 5. sz. iratot.

munkást, akik megtanították a falu népét arra, hogy a falu agyagos határ részében hogyan kell a téglavetésre alkalmas talajt kiásni, meggyúrni és téglákká formálni. Az agyagtéglát nem tűzzel égették ki, hanem a nyári napsütésben szárították ki, hogy minél hamarabb használható legyen az épületek alapjainak lerakásához. Összesen mintegy 200 fő segédkezett a téglavetésnél, minden családból legalább ketten, nem kis részben nők is. Az újjáépítésben résztvevő személyeket munkaközösségekbe osztották, az egyik kaláka a vályog formálásával, a másik a kirakásával, a harmadik a szárítással foglalkozott, míg más csapatok a törmelékeket takarították a telkekről, vagy a kiszáradt téglát hordták az építési területre. Ezt a hatalmasra duzzadt munkatábort más módon nem lehetett vezényelni, mint harangszóval. Csakúgy, mint a munka kezdetét minden reggel 6 órakor, a munka leállítását is harangszó jelezte.¹⁰⁴ Az összegyűjtött segélyekből a munka gyorsítására egy téglagyári gőzgépet is vásároltak.¹⁰⁵ Az építőmunkához szükséges szállítási támogatásokat Németh Kálmán próbálta megszerezni, de hiába: a román államvasutak nem adott díjkedvezményt.¹⁰⁶

Az ismét váratlanul érkező természeti csapások azonban hátráltatták a munkát, ami Németh Kálmán megfogalmazása szerint a „fapártiak malmára hajtotta a vizet”. Már készen volt 100 000 téglá, amikor egy felhőszakadás elöntötte a téglatelepet.¹⁰⁷ Augusztus közepére már félmillió téglá készült el, amikor egy jégverés tette tönkre a kidolgozott téglák jelentős részét, pont akkor, amikor a Katolikus Népszövetség és a Népközösség képviselői a faluban jártak.¹⁰⁸ Az építkezések menetéről a továbbiakban annyi tudható, hogy augusztus 20-ára, a józseffalvi búcsúra már készen álltak a házak beton alapjai, és ekkor került sor az első ház ünnepélyes alapköletételére. November 5-én tartották a 84 istállóval egybeépített szükséglakás felszentelését, amin megjelent Mihai Robu, Bálint József, Albrecht Dezső, Elekes Dénes és Sebestyén Antal is.¹⁰⁹ Németh Kálmán 1939 karácsonyán már azt hirdethette a templom szószékéről, hogy a Népközösség építőbizottsága beleegyezett a székelyek azon óhajába, hogy az újjáépítési munkálatok második lépcsőjében, 1940 tavaszán, fából emeljék fel a végleges lakóházakat. A bizottság tevékenysége csak arra fog szorítkozni, hogy a segélyekből kifizeti a gerenda- és deszkaanyagot. Ennek megfelelően a következő év tavaszán a vályogistállók előtt álló házakat Németh Kálmán eredeti elképzelései szerint építették vissza, számozott gerendákból.¹¹⁰

A házak váza és tetőszerkezete 1940 őszére elkészült.¹¹¹ A sors fintora azonban mégiscsak az, hogy az elemekre bontható faházakat nem vihették magukkal a józseffalvi székelyek Magyarországra. 1941. május 11-én a magyar és a román kormány képviselői aláírták a bukovinai székelyek áttelepítéséről szóló megállapodást. Ez a nemzetközi okmány azonban – eltérően a magyar diplomácia korábbi elképzeléseitől – nem rendezte a felmerülő vagyoni jogi kérdéseket, így a hátra-

¹⁰⁴ A munkaszervezetre ld. *Józseffalváért*. Ml., 1939. július 25. 5.; *Józseffalva az újjáépítés útján*. Ml., 1939. augusztus 20. 5.

¹⁰⁵ NÉMETH, 1943. 270.

¹⁰⁶ Ld. az 5. sz. iratot.

¹⁰⁷ NÉMETH, 1943. 261.

¹⁰⁸ Ld. NÉMETH, 1943. 263.; *Józseffalva az újjáépítés útján*. Ml., 1939. augusztus 20. 5.

¹⁰⁹ SEBESTYÉN, 1989. 61.

¹¹⁰ NÉMETH, 1943. 269–270.

¹¹¹ Ld. a 9. sz. iratot.

hagyott ingatlanok státuszát. A megállapodás értelmében ugyanis az áttelepülők magukkal vihették minden ingóságukat, ám megtöltötték számukra gazdasági felszereléseik, a haszonállataik, gabona, valamint nagyobb mennyiségű élelmiszer elszállítását.¹¹² Németh Kálmán ezért utólagosan igyekezett szimbolikus jelentőséget tulajdonítani a szétszerelhető, ún. „stájer típusú” faházaknak, amelyekben képtelenesen olyan hidakat látott, amelyek összekötötték Magyarországot a bukovinai székelységgel, vagy másként szólva az „áttelepítés úttörői” lettek.¹¹³

Az iratokról

A forrásközlés a romániai magyar külképviseletek 1939. évi diplomáciai jelentéseit¹¹⁴ és Németh Kálmán 1940. évi keltezésű levelét tartalmazza.¹¹⁵ A bukaresti magyar követség és a kolozsvári magyar konzulátus jelentéseiből egyértelművé válik, hogy a magyar kormány – noha nem támogatta a magyarországi országos gyűjtési akció tervét – a román kormány előtt elütölközve maga is tekintélyes összeget, 1 000 000 lejt folyósított az újjáépítés javára a központi költségvetésből.¹¹⁶

A magyar kormány már csak azért sem kívánta felkarolni a magyarországi általános gyűjtést, mert annak kezdeményezője az erdélyi magyarságba jórészt betagolódott magyar nyelvű erdélyi zsidóság volt.¹¹⁷ Csáky István külügyminiszter úgy vélte, hogy külpolitikai okokból „sem magyar, sem román vonatkozásban” nem tartja kívánatosnak, hogy „ez a kifejezetten zsidó színezetű” gyűjtési akció létrejöjjön. A zsidóság részéről ez Magyarország felé nyilván propagandisztikus célokat szolgált, Románia felé pedig csak káros hatásai lennének, mivel növelné a román politikai elit bizalmatlanságát és ellenszenvét az erdélyi magyar társadalom segélymozgalma iránt.¹¹⁸ Teleki Pál miniszterelnök egy 1939. augusztus 14-i átiratából egyébként az olvasható ki, hogy a kormányfő nem zárta ki annak lehetőségét, hogy ha az erdélyi magyarság legitím vezetői az anyagi források kimerülése után a magyar kormányhoz fordulnak, akkor a kormány ismét szubvencionálni fogja az újjáépítés ügyét.¹¹⁹ Németh Kálmán könyvéből kiderül, hogy a magyar diplomácia más módon is segédkezet nyújtott az újjáépítéshez. A téglák gyűrásához a Fekete-patak medréből szivattyúzták ki a vizet, egy székely ácsokkal rendbehozott szivattyúval. Erre – a tűzvész előtt elkobzott és feldarabolt tömlő pótlására – a bukaresti magyar követség személyzete vásárolt egy 400 méter hosszú vadonatúj tömlőt.¹²⁰

Az utolsó irat Németh Kálmán egyik, Teleki Pál miniszterelnökhöz írt levele, amit azért válogattunk a diplomáciai jelentések közé, mert megbízható információkat közvetít arról, hogy milyen stádiumban voltak az újjáépítési munkálatok 1940 őszén. Erre – jelenlegi ismereteink szerint – más primer forrás nem áll rendelkezésre.

¹¹² VINCZE, 2001. 153–154.

¹¹³ NÉMETHI, 1943. 271.

¹¹⁴ Ld. az 1–8. sz. iratot.

¹¹⁵ Ld. a 9. sz. iratot.

¹¹⁶ Ld. a 7–8. sz. iratot.

¹¹⁷ Ld. a 2. sz. iratot.

¹¹⁸ Csáky István átirata Teleki Pálnak. 1939. június 16. MOL., K 64, 82. cs., 1939/27. t., 1134/1939. res. ál. sz., 3139/1939. pol. sz.

¹¹⁹ Teleki Pál átirata Csáky Istvánnak. 1939. augusztus 14. MOL., K 64, 82. cs., 1939/27. t. 754/1939. res. sz.

¹²⁰ NÉMETHI, 1943. 261.

zésünkre annak ellenére, hogy Németh meglehetősen „grafomán” lelkész hírében állt, kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkezett Erdélyben és Magyarországon, és baráti, vagy éppen a lelkészi szolgálatához kötődő kapcsolatait a nagy távolság miatt jobbára levelezés útján tartotta fenn. Különösen élénk levelezésbe kezdett a tűzvész után, erdélyi lapszerkesztőktől és értelmiségiektől kért segítséget a falu megmentéséhez.

Németh Kálmánt 1940 tavaszán letartóztatták irredentizmus vádjával, aminek alapját öt lefoglalt, 1939 őszén írt levele képezte. Különösen terhelőnek bizonyult az a levele, amelyben egyik kolozsvári barátjának részletesen kifejtette a moldvai csángók helyzetét.¹²¹ Ügyének tárgyalására 1940. március 14-én került sor a csernovici hadbíróság előtt. A tárgyalásra tanúként behívták Józseffelva román nemzetiségű elöljáróit, a környező falvak ortodox papjait, Suceava megye egykori prefektusát, akik kivétel nélkül elismerő tanúvallomást adtak a vádlottal kapcsolatban, méltatták igyekvő és példamutató magatartását. Az ugyancsak tanúként berendelt Petru Pal hosszú vallomásban igazolta, hogy a józseffelvi plébános háromszori látogatása Bákó megyében az ő személyének szólt, mint barátnak, és ugyanazon egyházmegye lelkészei között megengedett gyakorlat, hogy gyóntató-sok során kísérik egymást. A vallomások alapján a katonai ügyész ejtette a vádat, a hadbíróság pedig felmentette a vád és következményei alól.¹²²

Németh Kálmán publikált levelének pontos keletkezési dátumát nem sikerült megállapítanunk. A lelkész a második bécsi döntés után, 1940 szeptemberében átszökött a frissen megvonat magyar–román határon, és szeptember 15-én már 72 katonaköteles bukovinai székely legénnyel jelen volt Horthy Miklós kormányzó ünnepélyes kolozsvári bevonulásán. Személyesen kapcsolatba lépett Teleki Pállal annak érdekében, hogy megvitassák a bukovinai székelyek áttelepítésének a második bécsi döntéssel új értelmet nyerő tervét, a kormányfő azonban egyelőre türelemre intette az egyre agilisabbá váló lelkészt.¹²³ A levelet október 24-én küldte meg átiratban a Miniszterelnökség a Külügyminisztériumnak, így az nyilván még az előtt keletkezett.

¹²¹ NÉMETHI, 1943. 278.

¹²² LÁSZLÓ Antal: *Felmentéssel végződött a józseffelvi plébános hadbírószági pere*. MI., 1940. március 22. 9.

¹²³ NÉMETHI, 1943. 317.; VINCZE, 2001. 147.

Források¹²⁴

1.

Bárdossy László¹²⁵ bukaresti követ jelentése Csáky István¹²⁶ külügyminiszternek

Bukarest, 1939. május 27.

(MOL, K 64, 82. cs., 1939/27. t., 1134/1939. res. al., 480/1939. res. sz., gépelt eredeti)

1737/1939. biz. szám

Tárgy: A józseffalvi (bukovinai) magyarok áttelepítésének terve

Bizalmas!

Igen sürgős!

Józseffalva (Vorniceni) bukovinai, túlnyomóan magyarlakta község május hó 18-án leégett, mégpedig olyan szörnyű módon és mértékben, hogy körülbelül 120 magyar család háza és minden ingó vagyona elpusztult. Még a lakosság ruhaneműit és szerszámaikat sem sikerült a tűzvész elől megmenteni. A kár a megállapított szakértői becslés szerint 35 millió lej.

Román részről alig várható segítség. Még ha a kormány juttat is a községnek valamit, ezt előreláthatóan a falu román nemzetiségű károsultjai fogják kapni, a magyarok számára nem marad majd semmi. A hivatalos körökben nyilván nincsen szándék arra, hogy a leégett községnek számba vehető segítséget nyújtsanak, ami abból is kitűnik, hogy a román lapok – állítólag hatósági intézkedésre – hallgatnak a tűzkatasztrófáról. Komolyabb segélyakció megindítására eddig semmi jel, pedig a tűzvésznek áldozatul esett román községek újjáépítéséről törvény rendelkezik. Az adott esetben – túlnyomóan magyar lakosságú községről lévén szó – ettől valószínűleg eltekintenek.

A segítségre pedig a legsürgősebb¹ szükség volna. A tűzvész áldozatai összezsúfolva néhány félig-meddig épen maradt házban húzódnak meg, kiteve a betegségek veszélyeinek. Elelmezésük a legszükségesebb, s minthogy még szerszámaik is elégtelenek, kis földjeik termékeinek betakarításáról sem tudnak gondoskodni.

A mindenét elvesztett magyar lakosság alig reméli, hogy bárkitől is – még ha Erdélyben és Magyarországon nagyobb arányú gyűjtés indulna is meg – olyan támogatást kaphatna, amely további megélhetésüket Józseffalván lehetővé tenné.

Érthető tehát, ha a tűzvész magyar áldozatai között felmerült az a gondolat: nem lehetne-e módot találni arra, hogy Magyarországra telepedjenek.

¹²⁴ Az iratok szövegének eredeti tagolásán és elrendezésén nem változtattunk. A szövegben lévő rövidítéseket feloldottuk. A közismert vezető politikusok, államférfiak (Horthy Miklós, Teleki Pál) nevéhez nem írtunk jegyzetet. Az iratokban előforduló tulajdonnevek (személynevek, földrajzi nevek) írásmódját a jelenlegi névalakot alapul véve egységesítettük.

¹²⁵ Bárdossy László (1890–1946), politikus, diplomata. 1934. október 24.–1941. február 4. között bukaresti követ. 1941. február 4.–1942. március 7. külügyminiszter, 1941. április 3-tól egyben miniszterelnök is.

¹²⁶ Csáky István (1894–1941), diplomata. 1938. december 10-től 1941. január 27-ig külügyminiszter.

¹ aláhúzás az eredetiben

A község katolikus lelkésze, dr. Németh Kálmán¹²⁷ küldönc útján értesített a józseffalvai magyarságnak erről a kívánságáról, amelynek teljesítése számukra a menekülést jelentené a szétszóródás és a végső pusztulás elől.

Tisztában vagyok a gondolat megvalósításának sokféle és súlyos nehézségével. Mégis kötelességemnek tartom, hogy arra Nagyméltóságod és a magyar királyi kormány figyelmét felhívjam.

A józseffalvaiak – csakúgy, mint a többi bukovinai magyar – idegen környezetben, mostoha viszonyok között közel kétszáz éven át nyelvükben, szellemükben, szokásaikban hűek maradtak fajtájukhoz. Vallásukat megtartották. Magyarul éreznek, magyarul gondolkoznak s kapcsolataikat az anyaországgal mindig iparkodtak fenntartani. Erről legutóbb is megható tanúságot tettek, amikor éppen a józseffalvaiak közül többen is, megtakarított filléreiken Budapestre utaztak, hogy a múlt évi Eucharisztikus Kongresszuson részt vegyenek. Akkor abban a kitüntetésben részesültek, hogy a Kormányzó Úr Ő Főméltósága kegyes volt őket kihallgatáson fogadni.

Ezek a magyarok most annak a veszélynek vannak kitéve, hogy ha megfelelő segítség híján megélhetésük Józseffalván lehetetlenné válik, kénytelenek lesznek egyenként másfelé keresni munkát, ami az adott viszonyok és kilátások között csakugyan egyértelmű végső pusztulásukkal. A magyarság számára kétségtelenül elvesznének.

Mindössze 120 családról, 600 lélekről van szó. A lakosság idősebb férfi tagjai az osztrák–magyar hadsereg kötelékében úgyszólván kivétel nélkül részt vettek az első világháborúban. Többen közülük a háborúban tanúsított bátor magatartásukért olyan hadikitüntetést kaptak, amely Magyarországon igényt adna nekik a vitézi címre, és az ezzel járó előnyökre.

Mindegyik családnak egy–két hold földje van, amit – ha az áttelepülés tervét csakugyan meg lehetne valósítani – értékesítenének és az átköltözés költségeit ezzel fedeznék.

Ismétlem: tisztában vagyok azzal, hogy a terv végrehajtása sok nehézségbe ütközik. Nemcsak jelentős anyagi nehézségekbe, hanem többek között abba is, hogy a 120 magyar család áttelepítéséhez a román kormány hozzájárulását is kellene eszközölni.

Dr. Németh Kálmán plébános küldönce bizalmasan közölte velem, hogy amikor a megyei prefektus a tűzvész és az elszenvedett kár arányairól értesült, az első szava az volt, hogy a falu magyarsága forduljon segítségért a bukaresti magyar követhoz. De amikor a katolikus plébános erre megkérdezte tőle, vajon nem vennék-e ezt rossz néven a magasabb román hatóságok, a prefektus is visszavonta tanácsát.

Mindenekelőtt is annak a sürgős¹¹ tisztázására volna szükség, vajon a magyar királyi kormány egyáltalában kíván-e foglalkozni az áttelepítés gondolatával, és vajon azt anyagi és technikai szempontból rövid időn belül keresztülvihetőnek tartja-e?

¹²⁷ Németh Kálmán (1897–1966), lelképásztor. A Szolnok-Doboka vármegyei Szamosújváron született. 1912-ben belépett a ferences rendbe. Kolozsváron teológiából doktorált. 1920-ban szentelték pappá, 1931–1941 között józseffalvi plébános.

¹¹ aláhúzás az eredetiben

Ha megvan a szándék és a lehetőségek, akkor a következő sürgős lépésként a román kormány hozzájárulásának kieszközölését kellene megkísérelni.

Ha viszont technikai vagy más akadályok lehetetlenné teszik a terv végrehajtását, akkor erről is a lehető legsürgősebben értesíteni kellene a józseffalvaiakat, nehogy hiábavaló reményeknek adják oda magukat. Itt szükségesnek tartom külön hangsúlyozni, hogy én semmivel^{III} sem biztattam dr. Németh Kálmán plébános küldöncét, s csak annyit ígértem neki, hogy kéréséről jelentést teszek.

Szeretném azonban még egy szempontra felhívni Nagyméltóságod és a magyar királyi kormány figyelmét. Ha a józseffalvai magyarok áttelepítését sikerülne megvalósítani, ennek kétségkívül igen nagy hatása lenne a moldvai,^{IV} a beolvasás veszélyének igen nagy mértékben kitett, részben sajnos már romanizált, úgynevezett csángó magyarokra. Kétségtelennek tartom, hogy 120 bukovinai magyar család visszatelepítése Magyarországra, s az a tény, hogy ott szívesen látnák őket, s földet, házat adnának nekik, még a moldvai csángók félig-meddig romanizált részében is újból felébresztené a magyarságot. A józseffalvaiak „hazatérésének” jelentősége és hatása magának az áttelepítési akciónak keretein bizonyosan messze túlterjedne. Esetleg lehetőséget fog adni arra is, hogy Csonka-Magyarország határ menti román lakosságának egy részétől megszabaduljunk.

Kérem Nagyméltóságod lehetőleg mielőbbi utasítását.^V

Bárdossy
magyar királyi követ

2.

Bothmer Károly¹²⁸ kolozsvári konzul jelentése

Csáky István külügyminiszternek

Kolozsvár, 1939. június 4.

(MOL, K 64, 82. cs., 1939/27. t., 1134/1939. res. al., 3139/1939. pol. sz. gépellt eredeti)

58/1939. biz. szám

Tárgy: Józseffalva bukovinai csángó
község tűzkárosultjainak segélyezése

Az áldozócsütörtöki tűzkatasztrófa által teljesen elpusztított Józseffalva bukovinai csángó község újjáépítésére és felsegélyezésére a Romániai Magyar Népközösség országos gyűjtést indított. Újsághírek szerint a Suceava tartomány helytartója ötvenezer lej gyorssegélyt utalt ki a község részére és gyűjtést is engedélyezett a tartományban a tűzkárosultak javára.

A pusztulás mérvét a „Keleti Újság” képes mellékletében megjelent és tisztelettel mellékelt fényképfelvétel szemlélteti.¹²⁹ A község plébánosának előadása és a

^{III} aláhúzás az eredetiben

^{IV} aláhúzás az eredetiben

^V Az irat tetején piros ceruzás kézírással: „Miniszterelnök úrral és Bárdossyval megbeszéltem. Csáky. VI/13.”

¹²⁸ Bothmer Károly (1893–1971), diplomata. 1935. augusztus 27.–1940. november 15. között kolozsvári konzul.

helyszínen járt újságírók szerint nemcsak majdnem az összes épületek pusztultak el, hanem úgy az állatállomány, mint a lakosság élelemkészlete és gazdasági felszerelése is az utolsó kapáig megsemmisült. Így a kárt minimálisan 15 millió lejre becsülik. Gróf Bethlen Györgyné,¹³⁰ a volt Magyar Párt elnökének felesége, aki az erdélyi magyar szociális és jótékonyossági mozgalmak egyik legtevékenyebb irányítója, azt a gondolatot vetette fel előttem, nem lehetne-e a józseffalvi tűzkárosultak számára Magyarországról, esetleg legfelsőbb helyről valamelyes anyagi segítséget kieszközölni.

A budapesti eucharisztikus kongresszus alkalmával ugyanis a főméltóságú kormányzói pár kihallgatáson fogadta ennek az elpusztult csángó községnek küldötttségét és az odaváló ezermester, Székely Albert¹³¹ által faragott órát meg is vette.

Amennyiben egy ilyen segélyről szó lehetne, úgy az itteni katolikus női szervezet gondoskodnék arról, hogy az összeg megfelelő módon jusson rendeltetési helyére.

Egy másik, a józseffalvi tűzkárosultak megsegélyezésére irányuló mozgalomról is be kell itt számolnom.

Hexner Béla,¹³² a volt Magyar Párt kolozsvári tagozatának egyik alelnöke, felhívást szándékozik közzétenni több budapesti napilapban, amellyel a magyarországi zsidóság körében az elpusztult bukovinai csángó község újjáépítésének céljaira gyűjtést akar indítani. Hexner Bélának mellékelten tisztelettel felterjesztett, az egyes lapokhoz intézett leveleit, valamint azt a levelet, amelyben ezzel az üggyel kapcsolatban a „Pesti Magyar Kereskedelmi Bank” elnökéhez, Stern Samuhoz¹³³ fordul, azzal a kéréssel adta át, hogy akciójának illetékes helyen történt előzetes elbírálása után azoknak továbbítását vállaljam.¹³⁴

Annak elkerülése érdekében, hogy román szempontból észrevételt tehessenek egy ilyen magyarországi gyűjtéssel szemben, figyelemre méltó Hexner Bélának az az elgondolása, amelyet Stern Samuhoz intézett levelében kifejezésre juttat, hogy a gyűjtés által befolyt összeg továbbítására egyenesen a budapesti román követet kellene felkérni.

Tisztelettel kérem tehát, hogy amennyiben ezzel az akcióval szemben észrevétel nem merül fel, úgy a levelek továbbítását elrendelni méltóztassék.

Bothmer
magyar királyi konzul

¹²⁹ I.d. *Józseffalva pusztulása. Horosz Béla helyszíni beszámolója*. II. KÚ, 1939. május 25. 5–6.

¹³⁰ Gróf Bethlen György (1888–1968), erdélyi politikus, 1926–1938 között az erdélyi magyarság egységpártjának, az Országos Magyar Pártnak az elnöke, egyben 1937-ig parlamenti képviselője a román parlamentben. Felesége a Katolikus Nőszövetség vezetője volt.

¹³¹ Székely Albert: józseffalvi asztalos, ezermester, akit az erdélyi sajtóban nem ritkán csak „bukovinai Kempelenként” emlegettek. Fából készített különféle szerkezeteket, órákat, hangszereket. Legismertebb szerkezetei a Szeret város katolikus temploma számára készített faorgona, illetve a Horthy Miklós kormányzó által megvásárolt faóra. A prágai Orloj mintájára a józseffalvi katolikus templom tornyába is egy zenélő szerkezetet épített, amely minden délben megszólalt, s a zenére a torony ablakában megjelentek az Árpád-házi szentek fából faragott szobrai.

¹³² Személyére vonatkozó adatot nem találtunk.

¹³³ Személyére vonatkozó adatot nem találtunk.

¹³⁴ Nem találtuk meg.

3.

**Bothmer Károly kolozsvári konzul jelentése
Csáky István külügyminiszternek**

Kolozsvár, 1939. június 8.

(MOL, K 64, 82. cs., 1939/27. t., 1134/1939. res. al., 3210/1939. pol. sz., gépelt eredeti)

62/1939. biz. szám

Tárgy: Az elpusztult Józseffalva plébánosának beadványa a Kormányzóné Ófőméltóságához

2 melléklet¹³⁵ és a Miniszterelnök Úrhoz.

Előző jelentés száma: 58/1939. biz.¹³⁶

A tűzvész által elpusztított Józseffalva római katolikus plébánosának két beadványát, amelyek közül egyiket a Kormányzóné Ófőméltóságához, a másikat pedig a Miniszterelnök Úr Ónagyméltóságához intézett, mellékelten tisztelettel felterjesztem.

Bothmer
magyar királyi konzul

4.

**Bárdossy László bukaresti követ jelentése
Csák István külügyminiszternek**

Bukarest, 1939. július 10.

(MOL, K 64, 82. cs., 1939/27. t., 1134/1934. res. al., 604/1939. res. sz., gépelt eredeti)

1752/1939. biz. szám

Tárgy: A józseffalvi (bukovinai) magyarok áttelepítésének terve

Sürgős!

Előző jelentés száma: 1737/biz.¹³⁷

Előző jelentés kelte: 1939. május 27.

Jelentettem, hogy a tűzvésznek áldozatul esett Józseffalva község magyar lakosai között mindjárt a katasztrófa után felmerült az a gondolat, nem lehetne-e módot találni arra, hogy azok, akik a tűzvészben kis birtokuk kivételével úgyszólván mindenüket elvesztették, Magyarországra telepedjenek.

Jelentésemben bátor voltam rámutatni arra is, hogy ha a magyar királyi kormány ennek a tervnek a megvalósításával tényleg foglalkozni kíván, mindenképpen

¹³⁵ Nem találtuk meg.

¹³⁶ I.d. a 2. sz. iratot.

¹³⁷ I.d. az 1. sz. iratot.

előtt is annak a sürgős^{VI} tisztázására volna szükség, vajon az áttelepítés rövid időn^{VII} belül keresztülvihető-e?

A tűzvész óta közel két hónap telt el, és a helyzet ma véleményem szerint más, mint közvetlenül a tűzkatasztrófa után volt.

Értesülésem szerint a józseffalvai magyarok a „hazatelepülés” tervét már nem emlegetik, sőt úgy látszik, elejtette ezt a gondolatot az is, aki eredetileg elsőnek felvetette: Németh Kálmán, a község katolikus lelkésze.

Most már nehéz volna elbírálni, vajon az áttelepülésre annak idején a falu magyar lakosságának többsége vagy legalább a hangadó elemek tényleg^{VIII} el voltak-e szánva, s vállalták volna-e az ezzel természetsszerűleg együtt járó nehézségeket is.

Ha most kínálkoznék számukra az áttelepülés lehetősége, amikor sorsukba már többé-kevésbé beletörődtek, és főleg, amikor eredményesnek ígérkező segélyezési akció indult meg érdekükben, bizonyára sokkal igényesebbek lennének, és az áttelepítés is más értelmet kapna, mint a tűzkatasztrófa első hatása alatt.

Akkor – valószínűleg – ideiglenes megoldással is megelégedtek volna, ma kétségtelenül a magyarországi elhelyezkedés módját mérlegelték elsősorban. Ami azt jelenti, hogy ha a magyarországi elhelyezkedés tényleg jelentős előnyökkel járna, akkor ezek az előnyök valószínűleg más magyar községek lakosait is arra csábítanák, hogy szintén megkíséreljék az áttelepülést Magyarországra. Viszont ha az, mit a magyar kormány a józseffalvai magyaroknak juttatni tudna, nem csábító, ez a dolog természete szerint még azok körében is kedvetlenséget keltene, akik annak idején tényleg hajlandók lettek volna otthagyni eddigi lakóhelyüket.

Hangsúlyoznom kell, hogy mind ez ideig még az sem lett tisztázva: mennyien voltak a józseffalvai magyarok között azok, akik akkor^{IX} az áttelepülésre és az ezzel járó nehézségekre komolyan^X el voltak szánva. A magyar királyi kormány végleges elhatározása előtt ennek a kérdésnek a feszegetése könnyen kedvezőtlen következményeket idézhetett volna fel.

A Miniszterelnök Úr Őnagyméltósága, akivel június hó elején alkalmam volt erről a kérdéstről beszélni, egyébként azt a kifejezett utasítást adta, hogy a falu lakosságának körében egelőre ne puhatolózzunk az iránt, ki volna hajlandó tényleg eljönni, és ki nem.

Már most kötelességem a magyar királyi kormány figyelmét a megváltozott helyzetre éppen úgy felhívni, mint ahogyan az annak idején felmerült áttelepülési tervről jelentettem.

Meg kell állapítanom, hogy az erdélyi magyar népközösség vezetősége igen komolyan vette kezébe a segélygyűjtés és a falu újjáépítésének ügyét.

A gyűjtésnek máris biztató eredménye van, ha nem is valószínű, hogy Erdély magyarsága az újjáépítéshez szükséges 5 millió lejt egészben elő tudná teremteni.

Az is figyelemre érdemes szempont, hogy a józseffalvaiak felsegítése az erdélyi magyar népközösség első komoly erőpróbája, amelynek sikere nem maradna hatás nélkül a népközösség további működésére.

^{VI} aláhúzás az eredetiben

^{VII} aláhúzás az eredetiben

^{VIII} aláhúzás az eredetiben

^{IX} aláhúzás az eredetiben

^X aláhúzás az eredetiben

Más oldalról meg éppen arra is rámutatnak, hogy a józseffalvaiak áttelepítése az elköltözés vágyát az erdélyi magyarságban is felkeltheti, és ez a vágy majd úgy keres esetleg magának megvalósítást, ahogyan éppen lehet...^{XI}

Ha a józseffalvai magyarok áttelepítésének kérdése még foglalkoztatja a magyar királyi kormányt, tisztelettel kérem, méltóztatnék a kérdés mérlegelésénél ezeket a szempontokat is tekintetbe venni.

Ha pedig a magyar királyi kormány az áttelepítés tervét elejtené, akkor a józseffalvaiak anyagi megsegítéséről kellene most már minél sürgősebben^{XII} gondoskodni. Azt ugyanis újból hangsúlyoznom kell, hogy Erdély magyarsága a község újjáépítéséhez szükséges összeget maga nem tudja előteremteni, már pedig még az őszi idő beállta előtt feltétlenül gondoskodni kellene arról, hogy a lakosság és állatai legalább fedél alá jussanak.

Bárdossy
magyar királyi követ

5.
Bothmer Károly kolozsvári konzul jelentése
Csáky István külügyminiszternek

Kolozsvár, 1939. augusztus 19.

(MOL, K 64, 82. sz., 1939/27. t., 1134/1939. res. al., 738/1939. res. sz., gépelt eredeti)

21/1939. pol. szám

Tárgy: Az elpusztult Józseffalva újjáépítése

2 melléklet

A folyó évi május hó 18-iki tűzvész alkalmával elpusztult Józseffalváról dr. Paál Árpád,¹³⁸ a nagyváradai „Magyar Lapok” felelős szerkesztője által összeállított helyszíni jelentést tartalmazó füzetet mellékelten tisztelettel felterjesztem Nagyméltóságodnak.¹³⁹

Egyidejűleg csatolom a Romániai Magyar Népközösség részéről készített összeállítást, amely a megindított újjáépítési munkálatok állásáról, a folyó évre tervezett legszükségesebb épületek számáról, az ezzel kapcsolatos költségekről és végül a különböző gyűjtések eddigi eredményéről nyújt felvilágosítást.

Ebből kitűnik az, hogy a folyó évi munkálatokhoz szükséges mintegy 2 100 000–2 200 000 lej a gyűjtések eredményeként befolyt összegek révén fedezetet is talál. A gyűjtést a népközösség az újabb 1800 gyűjtőívre kapott engedély alapján folytatja tovább, miután a jövő évre tervezett építkezések, valamint az elpusztult legszükségesebb berendezési tárgyak és ruhaneműek pótlása mintegy

^{XI} sic!

^{XII} aláhúzás az eredetiben

¹³⁸ Paál Árpád (1880–1944), erdélyi újságíró, politikus. 1932–1944 között a nagyváradai *Magyar Lapok* felelős szerkesztője.

¹³⁹ I.d. PAÁL, 1939.

további 3 000 000 lej összegű költséget jelent. Gazdasági eszközöknek, szekereknek stb. pótlását az Erdélyi Magyar Gazdasági Egylet¹⁴⁰ vállalta magára.

Nincsen értesülésem arról, hogy Magyarországon indult-e gyűjtés a józseffalvi tűzkárosultak részére, amely szándékról csak az ide megküldött 3497/pol. számú rendelet kapcsán értesültem.¹⁴¹ Amennyiben azonban egy ilyen gyűjtés megindult, úgy az annak eredményeként befolyó összegnek egyelőre kísérletképpen talán csak egy kisebb részét kellene továbbítás végett a budapesti román követhoz juttatni. Így legalább kitűnne az, hogy az ezúton továbbított összeg hány százalékban jut annak a célnak, amelyre azt az adakozók szánták.

Bothmer
magyar királyi konzul

Melléklet

Józseffalvi építkezés ügyével kapcsolatos feljegyzések

A bukovinai Józseffalván 127 telek égett porrá (ebből 43 román és 84 magyar) és ezáltal 456 magyar testvérünk (198 felnőt és 258 gyermek) vált hajléktalanná.

A szükséges építkezések érdekében a károsultakat földbirtok, család, lakóház és gazdasági épületek, a volt, megmaradt és elérhető állatállomány nagysága, valamint a szorgalom és a munkaerő szerint a következő csoportokba osztottuk:

I. csoport.

Ide tartoznak a féltől egy hektáros földhözragadt szegény emberek, akik életüket részes munkából és napszámból tartották fenn. Önálló gazdálkodást nem folytattak, állatállományuk szinte semmi. Ebbe a csoportba 12 család tartozik.

II. csoport.

Egy hektáros szorgalmas kisgazda – 3 hektárig, állatállományuk 2 tehén. Ide 13 család tartozik, és ezek 2-3 állatnak megfelelő istállót kapnak.

III. csoport.

3-5 hektáros kisgazda, állatállományuk 2 fejőstehén, ló és ezeknek szaporulatát is nagyrészt felnevelték. Ide 42 család tartozik, ezek 4-6 állat befogadására alkalmas istállót kapnak.

IV. csoport.

Az 5 hektáron felüli gazdák, kiknek állatállományuk 3 tehén, 2 ló és nagyszámú növendékmarha. Ide 14 család tartozik és ezek 6-8 állat befogadására alkalmas istállót kapnak. Ez összesen 81 család, mert 3 özvegyasszony fiához húzódik, és nem kívánnak építkezni.

¹⁴⁰ Erdélyi Magyar Gazdasági Egylet (EMGE), 1844-ben alapított társadalmi szervezet. Céljának tekintette az erdélyi magyar gazdák szakmai érdekeinek képviselését, új és jövedelmező termelési és tenyésztési módok bevezetését, a földművelés és állattenyésztés támogatását, szövetkezeti hitel biztosítását, szaktanfolyamok szervezését, nemesített vetőmag és mezőgazdasági gépek beszerzését és az értékesítés megszervezését. 1949-ben a román hatóságok felszámolták.

¹⁴¹ Teleki Pál miniszterelnöknek Csáky István külügyminiszterhez intézett 1939. július 7-i átiratáról van szó. Ebben a kormányfó kérte a külügyminiszter véleményét a Magyarországon indítandó általános gyűjtéssel kapcsolatban. Ld. MÖL., K 64, 82. cs., 1939/27. t., 1134/1939. res. al., 3497/1939. pol. sz.

Megjegyzés: ebben a számban benne foglaltatik 3 német eredetű család is, melyek részben magyarokkal házasodtak már össze, s akiket emiatt is, de a német-séggel való sorsközösségünk folytán is a segélyezettek közé osztottunk.

Legszükségesebb építkezés

A helyszíni kiszállás alkalmával arról győződünk meg (amit a leégettek is egyhangúlag kívánnak), hogy az első legsürgősebben felépítendő épület az istálló. Tekintettel arra, hogy régen túl kicsi istállókat építettek, melyekbe az állatokat úgyszólván bezúfolták, tágasabb istállókat terveztünk, melyek ketté vannak osztva és ezen a télen a nagyobb részét a családok laknák, és a kisebbikben az állatokat helyeznék el. Az első csoportba tartozók számára pedig, akiknek állatállományuk úgyszólván nincsen, már az idén a ház felépítése válik szükségessé.

A folyó évben tehát az első csoportba tartozók lakóházának és a 2–4. csoport istállójának felépítésére kerül sor, összesen 12 ház és 69 istálló.

Kós Károly¹⁴² elkészítette a terveket, mely szerint a lakóház 1 szoba konyhából, és egy kicsi bejáróból áll. A házhoz az udvar felé építhetnek még egy szobát, ha anyagilag talpra állnak. A 3 különböző nagyságú istálló, illetve csűrterv a 3. csoport gazdasági szükségleteinek felel meg. A tervek természetesen az ottani telekméretek és építkezési stílus és mód figyelembevételével készültek.

Építkezési munkálatok

Mivel a falunak erdeje nincs, és a fa meglehetősen drága, kő pedig szintén nem található, a legolcsóbb építkezési módnak a vályogtégglából való építkezés tetszett. Ebből a célból a Társadalmi Szakosztály megfogadott és leküldött 3 vályogvető cigányt, akik a vályogvetésre tanították őket. A falusiak hamar kitanulták a vályogtégla készítését, de mivel kellő munkaerő nem állt rendelkezésre, szükséges volt német szakmunkásokat is felfogadni. A napi teljesítmény 25–30 000 téglá körül mozog kedvező időben.

A munkálatok végzése szempontjából a leégetteket 8 munkacsoportba osztottuk.

A munkavégzésre egy kőműves pallért és egy segédmunkást küldöttünk le.

Mivel az ottani pénzbeli segélyezést különböző okokból nehéznek láttuk, de meg mivel ottan is erdélyi építkezési anyagokat használnak, a szükséges anyagot a lehetőséghez képest innen küldjük.

Az építkezés fedezete

Mai piaci árak szerint az anyagszükséglet a következő:

I. csoport	194 920 lej
II. csoport	251 940 lej
III. csoport	804 960 lej
IV. csoport	313 988 lej
	1 565 808 lejt tesz ki.

¹⁴² Kós Károly (1883–1977), építész, író, politikus. Az Erdélyi Szépművészeti Céh (1924–1944) alapítója, 1939–1940-ben a Romániai Magyar Népközösség társadalmi szakosztályának elnöke.

Ez az anyagszükséglet. A munkaerők pótlására, napszámokra, fuvarokra és előre nem látható kiadásokra kell számítani még legkevesebb 6-7 000 000 lejt, úgyhogy az ideai építkezés végösszege 2 100 000-2 200 000 lejt között lesz.

A lapok és a Népközösségnek a lapokban nyugtázott gyűjtése augusztus 10-én 1 920 661 lejt tesz ki. Remélhető, hogy a népközösségi gyűjtés folytán még további 500 000 lejt összegyűl, úgyhogy az ideai építkezés fedezete biztosítottnak látszik.

A gyűjtés és az építkezés szervezése

A tűzvész után követő napokban Bánffy Miklós¹⁴³ elnök Kós Károlyt, a Társadalmi Szakosztály vezetőjét küldötte ki a helyszínére, hogy a kárt állapítsa meg, és javaslatot tegyen az újjáépítésre vonatkozóan. A kiszállás pótlására kiment azután Seyfried Ferenc,¹⁴⁴ aki a telkek és a régi épületek elhelyezését pontosan felmérte. E felmérés alapján készült tervekkel bemutattuk a Suceava-i prefektusnak, aki azokat nemcsak jóváhagyta, de kötelezővé tette a falu minden lakosa számára is.

Miután a tervek elkészültéből megállapítódott a felépítéshez szükséges összeg nagysága, a gyűjtést nem lehetett saját útjára hagyni, és esetlegességekre bízni, ezért nagyobb lapjaink szerkesztőit a Társadalmi Szakosztály tanácskozássra hívta össze és felkérte őket a gyűjtés megindítására és erőteljes folytatására. Ennek eredményeképpen 17 napi, illetve hetilap állott a gyűjtés szolgálatába. A gyűjtés szélesítése szükségessé tette azt is, hogy egy országos bizottságot alakítsunk, és annak egy ügyvezető albizottságát. A kormánytól a rendszeres gyűjtés lefolytatása érdekében gyűjtési engedélyt kértünk, amelyet meg is kaptunk, azonban csak 200 gyűjtőivre kaptunk engedélyt, mely a gyűjtést nagyon megnehezítette. Tagozatainkhoz köriratban fordultunk, és kértük a gyűjtés előkészítését, majd külön utasítások útján a megszervezését és lefolytatását.

A gyűjtés körüli nehézségek leküzdése kevesebb gondot okozott, mint a segélyezés szétosztása. Ugyanis Józseffalván egy hivatalos segélyező bizottság alakult a prefektus fennhatósága alatt, amely minden beérkezett segély kezelésére jogosítottnak érezte magát. Így az első napokban a Keleti Újság és pár magános által elküldött 125 000 lejt is a hivatalos bizottsághoz került, mely felett rendelkezési joga a prefektusnak van. Látva az ebből származó veszélyt, a gyűjtőket felszólítottuk, hogy gyűjtésük eredményét tartsák maguknál, majd amikor a józseffalvi bizottság megalakult, kértük, hogy fizessék be a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank „józseffalvi tűzkárosultak” folyószámlájára. Ennek a felszólításnak a Magyar Lapokon és a Magyar Szón kívül mindenik eleget tett, s reméljük, hogy e kettő sem fog külön utakon járni.

Kiküldötteink több ízben beszéltek a prefektussal, aki a közös segélyezés mellett állt teljes makacsságával. Mivel komoly aggodalmak merültek fel, hogy a hatóság megakadályozza azt, hogy a magyarok által összegyűjtött pénzek csak a magyarokhoz kerüljenek (mert hiszen csak a népközösségi gyűjtés engedélye szól a józseffalvi magyarok javára, de a lapoké nem), s mivel a józseffalvi károsultak kivétel nélkül katolikus^{XIII} magyarok, felvetődött és megértésre talált az a gondo-

¹⁴³ Bánffy Miklós (1873–1950), író, politikus. 1921. április 14.–1922. december 19. között magyar külügyminiszter. 1926-ban Erdélybe, bonchidai birtokaira települt. 1939–1940-ben a Romániai Magyar Népközösség elnöke.

¹⁴⁴ Személyére vonatkozó adatot nem találtunk.

^{XIII} aláhúzás az eredetiben

lat, hogy a segélyezés és építkezés adminisztrálására egy országos katolikus testület, a Római Katolikus Népszövetséget¹⁴⁵ kérjük fel, melyet nevezett testület, átérezve az ügy nagy jelentőségét, készséggel el is vállalt. A segélyezés és építkezés vezetését és gondját, a gyűjtés szervezését a katolikus népszövetség teljes összhangban végzi a Népközösség Társadalmi Szakosztályával, és amint a tapasztalatok megmutatták, ez az együttműködés úgy gyakorlati, mint a hatóságokkal szembeni eljárás szempontjából gyümölcsözőnek bizonyult.

A Katolikus Népszövetség igazgatója, Bálint József¹⁴⁶ és a Társadalmi Szakosztály előadója, Albrecht Dezső¹⁴⁷ együtt keresték fel Flondor bukovinai királyi helytartót,¹⁴⁸ akitől ígéretet nyertek arra nézve, hogy a magyarok segélyezését külön lehessen végezni. Az építkezések sok nehézség árán megindultak, és sok nehézség között folynak. Főképp, mivel nem élvezzük a kormány elvárható támogatását, így például augusztus 10-i keltezéssel a CFR¹⁴⁹ vezérigazgatósága visszautasította a kedvezményes vasúti szállításra vonatkozó kérésünket.

6.

Bothmer Károly kolozsvári konzul jelentése

Csáky István külügyminiszternek

Kolozsvár, 1939. szeptember 29.

(MOL, K 64, 82. cs., 1939/27. t., 1134/1939. res. al., 905/1939. res. sz., gépelt eredeti)

30/1939. pol. szám

Tárgy: A tűzvész által elpusztított Józseffalva újjáépítése

1 melléklet¹⁵⁰

Előző jelentés száma: 21/1939. pol.¹⁵¹

A „Katolikus Népszövetség” igazgatójának, Bálint József római katolikus lelkésznek jelentését mellékelten tisztelettel felterjesztem. Ebből a jelentésből, amely a folyó évi szeptember hó 10-iki állapotot tünteti fel, megállapítható, hogy a folyó évre tervezett építkezések költsége, a fent idézett jelentésemmel felterjesztett összeállításban kimutatott 2 100 000–2 200 000 lejjel szemben kereken 2 700 000 lejt tesz ki.

Ezek a költségek az eddig befolyt összegekből fedezhetők is, számítani kell azonban azzal, hogy a jövő évre tervezett építkezéseknél hasonlóképpen mutatkozik majd bizonyos fokú túllépés az eredetileg előirányzott mintegy 3 000 000

¹⁴⁵ Erdélyi Római Katolikus Népszövetség: 1921-ben alakult erdélyi magyar katolikus társadalmi szervezet. Céljának tekintette az erdélyi magyar katolikus közösségek egységben tartását. Hitbuzgalmi, tudományos, szociális és karitatív tevékenységet folytatott. Székhelye Kolozsváron volt. 1945-ben felszámolták.

¹⁴⁶ Személyére vonatkozó adatot nem találtunk.

¹⁴⁷ Albrecht Dezső (1908–1967), erdélyi politikus, jogász, újságíró. 1939–1940-ben a Romániai Magyar Népközösség társadalmi szakosztályának titkára. A kolozsvári *Hitel* című folyóirat szerkesztője.

¹⁴⁸ Személyére vonatkozó adatot nem találtunk.

¹⁴⁹ Căile Ferrate Române (CFR) = Román Államvasutak

¹⁵⁰ Nem találtuk meg.

¹⁵¹ I.d. az 5. sz. iratot.

lejen felül. Ezt a többletet, úgy, mint ebben az évben is, az előre nem látott kiadások, de ezen kívül a rendkívüli helyzetben szükségszerűen előálló anyagár-emelkedések is fogják eredményezni.

Ha mármost ezzel szemben tekintetbe vesszük azt, hogy az erdélyi magyarság anyagi helyzete a katonai intézkedésekkel kapcsolatos rekvirálások, az ugyancsak ezzel összefüggő csökkentett mérvű mezőgazdasági termelés és az egyes iparágakban tapasztalható nagyobb fokú munkanélküliség következtében állandóan romlik, felmerül a kérdés, vajon az újjáépítéshez szükséges fedezet egyáltalában biztosítható-e teljes egészében a magyarság körében megindított gyűjtési akció révén?

Bothmer
magyar királyi konzul

7.

**Bothmer Károly kolozsvári konzul jelentése
Csáky István külügyminiszternek**

Kolozsvár, 1939. október 12.

(MOL, K 64, 82. cs., 1939/27. t., 1134/1939. res. al., 935/1939. res. sz., gépelt eredeti)

36/1939. pol. szám

Tárgy: Józseffalva tűzvész sújtotta község újjáépítése

1 melléklet

Előző jelentés száma: 30/1939. pol.¹⁵²

Mellékleten tisztelettel felterjesztem Nagyméltóságodnak Józseffalva újjáépítési munkálatainak vezetésével és ellenőrzésével megbízott Bálint József Katolikus Népszövetségi igazgató jelentésének másolatát.

A még szükségesnek feltüntetett összeg, 256 396 lej fedezésére a valóságban nemcsak a kimutatott 56 904 lej áll rendelkezésre, mivel a gyűjtésből befolyt összegeken felül az akció még 1 000 000 lejjel rendelkezik, amely összeg azonban a forrás bizalmas természeténél fogva nyilvános helyzetjelentésekben nem szerepel.

Az építés vezetőségének az a szándéka, hogy az idei építkezés befejezése után a még fennmaradó összeget a jövő évre tervezett építkezésekhez szükséges anyagba fekteti, nehogy a költségelőirányzat az anyagárak esetleges várható emelkedése révén felboruljon.

Bothmer
magyar királyi konzul

¹⁵² I.d. a 6. sz. iratot.

Melléklet

Másolat

Józseffalva újjáépítése

A leégett Józseffalva újjáépítésének őszi tervezett munkálatai befejezés felé közelednek. A romániai magyar sajtó kivétel nélkül nagy lelkesedéssel állott a közös ügy szolgálatába, és ennek köszönhető, hogy az őszi tervezett munkálatokhoz szükséges pénzösszeg kevés hiánnyal rendelkezésre áll. Hátra van azonban még a jövő év tavaszának munkaprogramja, amikor is az istállók mellé lakóházakat kell építeni a leégett testvéreknek, s ezért a gyűjtést még fokozottabb mértékben kell folytatni.

A romániai magyar népközösség építőbizottsága az Erdélyi Katolikus Népszövetséget kérte fel az építkezési munkálatok véghezvitelére. Az Erdélyi Katolikus Népszövetség eleget tett ennek a megbízásnak és október 10-én tartott intézőbizottsági ülésén Bálint József igazgató az építkezések haladásáról a következő jelentést tette:

Az építkezések, dacára az október 5-ike óta beállott esőzéseknek, gyorsított menetben haladnak előre. A 95 hajléktalanul maradt magyar család az őszi terv alapján 83 új épületben kerül hajlék alá még ennek a hónapnak folyamán. Mivel több család már eredetileg is egy épületben lakott, ezért van 83 épület és nem 95. Az őszi terv alapján lakóházat kap 5 család. A lakóház áll: pitvar, egy szoba, konyha és 2 kamrából. III. típusú istállót kap 70 család, IV. típusú istállót pedig 8 család. Ezen kívül a plébánián épül egy gazdasági épület. Összesen tehát 84 épület. Ezeknek építési költsége előreláthatólag 34 332 lej.

Azok a családok, amelyek istállót kapnak, a tél folyamán csaknem mind a takarmány-előkészítő teremben fognak lakni. A másik teremben, amely teljesen elzárható az előbbitől, tartják állataikat. A lakóterem részére ezért rendes kéményt építettünk, hogy fűtésre alkalmas kályhát lehessen rakni.

Az építkezés haladása

Téglavetés: magyarok ingyen munkája: 486 410 darab vályogtégla, akkordmunkások fizetett vályogtégla: 527 247 darab, géppel készített tégla: 160 000 darab. Elkészítve összesen: 1 173 657 darab vályogtégla. Idei szükséglet 1 000 000 darab. Fennmarad jövőre elkészítendő házakhoz 173 657 darab, amelyből körülbelül 14 lakóház falazatát lehet majd elkészíteni.

Építés

Cserépfedéssel egészen kész: 47 épület. Tetőszerkezettel 3 épület. Falazás (csak a tetőt várja) 33 épület. Földfeletti betonalap: 1 épület. Összesen: 84 épület.

Az építkezéshez szükséges anyag a helyszínen van, kevés részben most van szállítás alatt. A cementanyagból megmaradt 50 q, amelyből néhány lakóház alapbetonját építjük meg még az őszi folyamán. Ez az őszi munkatervben nem szerepel.

Pénzügyi helyzet

Az Erdélyi Katolikus Népszövetséghez eddig befolyt: 2 650 035 lej. Eddigi kifizetések: 2 593 131 lej. Jelenlegi pénzkészlet: 56 904 lej. Előre látható kiadások az

őszi munkaterv befejezéséig: 313 300 lej. Erre van fedezet: 56 904 lej. Még szükséges összeg: 256 396 lej.

Az őszi építkezések befejezése

Az őszi tervbe vett építkezések október 28-ra, ha az idő engedi, kész lesznek. Október 29-én, vasárnap, Krisztus Király ünnepén befejező ünnepség lesz a következő programmal: délelőtt 1/2 11-kor ünnepélyes istentisztelet szentbeszéddel a templomban. Utána körmenet és az új falu megáldása.

A rossz idő és a fuvarhiány, valamint a nagy távolságok igen sok nehézséget okoztak az építkezések gyorsabb menetében.

A jó Isten segítségével azonban legyőztük a nehézségeket, boldog örömmel mondhatunk hálás köszönetet az adakozók mindenikének szíves áldozatkészségéért. Hátra van azonban még a jövő tavaszra tervbe veendő építkezés, amelynek előteremtésére az itt élő magyarságnak ismét áldozatot kell hoznia, hogy félmunkát ne végezzünk.

A jelentésben feltétlenül meg kell említenem az Erdélyi Magyar Gazdasági Egylet nagyszerű ajándékát, amely lehetővé tette, hogy a józseffalvai gazdák kitűnő gazdasági gépekhez jutottak hozzá, amely gépeket már használatba is vették, és valósággal kapkodják, hogy az őszi vetési munkálatokat sürgősen befejezhessék.

8.

Bothmer Károly kolozsvári konzul jelentése

Csáky István külügyminiszternek

Kolozsvár, 1939. december 15.

(MOL, K 64, 82. cs., 1939/27. t., 1134/1939. rs. al., 1134/1939. rs. sz., gépelt eredeti)

48/1939. pol. szám

Tárgy: Józseffalva tűzvész sújtotta község újjáépítése

1 melléklet¹⁵³

Előző jelentés száma: 36/1939. pol.¹⁵⁴

Tisztelettel felterjesztem Nagyméltóságodnak a józseffalvi újjáépítésével megbízott Bálint József szentszéki tanácsos jelentését az ahhoz tartozó kimutatásokkal és elszámolással együtt.

Az elszámolás bevételi oldalán feltüntetett 4 035 742 lejt kitevő összegben bennfoglaltatik az az 1 000 000 lej is, amelyet a magyar kormány folyósított.

A tavasszal meginduló építkezési program megvalósításához még körülbelül 2 000 000 lejre lesz szükség. Alig van remény arra, hogy a gyűjtésekből tavaszig a szükségelt összegnek 50 százalékánál nagyobb összeg folyjon be, és így körülbelül további 1 000 000 lej volna valószínűleg az az összeg, amelynek fedezéséről gondoskodni kellene.

Bothmer
magyar királyi konzul

¹⁵³ Nem találtuk meg.

¹⁵⁴ I.d. a 7. sz. iratot.

Németh Kálmán józseffalvi plébános levele
Teleki Pál miniszterelnöknek

Budapest, 1940. szeptember 15.–1940. október 24. között
(MOL, K 63, 253. sz., 1940–27/4. t., 5965/1940. pol. sz., gépelt másolat)

Kegyelmes Miniszter Úr!

A visszaépülő bukovinai magyar falu kicsi múzeumából hoztam Budapestre egy olvadt üveget. Vérfiros tintatartó volt, azelőtt kínosan szabályos. A borzalmas tűzben azonban elnyomorodott, és a Jézusi stigmák, tenyérsebek formáját vette fel. Nemcsak használni lehet még, de egyenesen ezt a stigmás, olvadt vérszínű tintatartót akarom megtölteni ma. Hadd gondoljam azt, hogy a megváltó tenyéréből mártok akkor, amikor a Bibliás Jótetre gondolok, ami Kegyelmes Urunk kezén keresztül a drága magyar nemzet megváltó és meleg kezéből jött, amikor mi olyan nagy bajba kerültünk.

Igaz, hogy a bajoknak nincsen még vége, bár erdélyi testvéreink részben szabadok lettek. Ők arra vállalkoztak, hogy Józseffalvát 2 éves terv alapján visszaépítik. Az istállókon kezdtek, mert az volt az elgondolásuk, hogy a józseffalvi nép állatait is meg kell menteni, és ha az állatállományt fedél alá juttatják, akkor azokat nem leszünk kénytelenek vásárra cipelni a 40 fokos bukovinai tél elől. Ebben igazuk volt, mert az istállóknak a sokgyerekes családok is meghúzódhattak, és megmentette őket a megfagyástól az állati meleg. Az 1940-es esztendőre vettük tervbe a 86 ház felépítését. Borzalmas nehézségek között építkezünk. A 14 hónapos román mozgósítás összes férfitestvéreink, megmaradt embereink és lovaink behívásával kezdődtek. Még a félig nyomorékot is elvitték hadimunkára. Asszonyok művelték a földet, magukkal cipelve kicsinyeiket. Észak-Bukovinának megszállása után mi, magyar falvak lettünk a határvoná! Össze-vissza turkálták, sáncolták, csapdákkal telítették a bukovinai, most már orosz határszakaszú magyar falvak határait. Még az égett faluban is több mint ezer hadi ázó, azon kívül egy ezrednyi tüzér táborozott lovaival együtt.

Amit a szegény asszonyok vetettek sírdogálva, azt a búzát zölden lekaszálta lovának a román tüzér.

Budapestre úgy jöttem, hogy a Kárpátokon keresztül 72 honvédnak való, idevágó derék bukovinai magyar legényt hoztam.

Hoztam a 16 000 hű magyar kérését is, akik készek mindenüket ottan hagyni, a Kárpátokon átkelni.

Másfelől megértettem a Haza higgadt beszédét is, amelyiknek most ezernyi a baja, és amelyiktől azt a drága, szent parancsot kaptam, hogy hazamenjek és folytassam Józseffalva építését, amit az idén tiroli módon kezdtem. Úgy építettük fából a házakat, hogy azokat szét is lehessen szedni, és vasúti teherkocsikon elhozni Magyarországra.

Esdve kérem a jézusi jó magyar szívet, amelyik tavaly is segített rajtunk: segítsen meg minket a további visszaépítő munkában.

A házak már fel vannak emelve. Be vannak fedve. De kellene legalább egy szobára való úgynevezett „berakó fa”, amit körültapasztunk. Kellene egy ajtó és egy ablak a 86 házra, amelyeknek még az ősszel el kellene készülni.

Mindez a legszerényebben számítva 300 000 lej volna oláh pénzben és most az erdélyi testvérek és közénk határ került. Ők most már örömben is folytatnák a terv tovább építését, de ők már nem Erdély, hanem Magyarország.

Esdve kérem Kegyelmes Miniszter Urat, segítsen meg minket, hogy becserepezett házainkon az az egy szoba elkészülhessen, hiszen már az égetett téglából épített kemence is ott pirosodik a szoba közepén. Csak az a baj csupán, hogy messziről, az utcáról látszik még a tűzhely.

Esküszünk, hogy tovább is tisztaszívú, hű magyarjai leszünk a Hazának, a magyar hazának, amelyik 157 év alatt egy napig sem tudott megölelni, és Árvaházban kellett lásson minket, irodalmi nyelven, tisztán beszélő, és még szebben érző magyar gyermekeit.

És ha a magyar minisztérium kegyelméből most el tudnánk húzódni a tél kínjai elől, és megélünk: akkor úgyis biztosan hazajöhetünk. És a drága Hazának munkában, jó gyermekben és vérben mindent visszafizetünk.

Előre köszönöm irgalmukat, maradtunk a bukovinai Józseffalva nevében:

dr. Németh Kálmán s. k.
plébános

Rövidítések és irodalomjegyzék

1. Források

- MOL Magyar Országos Levéltár
K 63 Külügyminisztérium Politikai osztályának általános iratai, 253. csomó, 1940–27/4. tétel
K 64 Külügyminisztérium Politikai osztályának rezervált iratai, 82. csomó, 1939/27. tétel, 854/1939. res. alapszám, 1134/1939. res. alapszám
P 1531 Szent László Társulat iratai, 20. csomó, 1937. évi fraktúra

2. Napilapok

- KÚ Keleti Újság (Kolozsvár)
ML Magyar Lapok (Nagyvárad)

3. Szakirodalom

- BÁRDI
1997 BÁRDI Nándor: *A romániai magyarság kisebbségpolitikai stratégiái a két világháború között*. In: *Regio*, 8 (1997) 2. sz. 32–67
- CSUPOR
1987 CSUPOR Tibor: *Mikor Csíkból elindultam. A bukovinai székelyek élet-története*. Bp., Szépirodalmi, 1987.
- DÉVÉNYI
1944 DÉVÉNYI Endre: *Józseffelva égése. A Bukovinából hazatért szemtanúk és Németh Kálmán plébános közlése alapján*. Kolozsvár, Tűzoltó Szövetség, 1944.
- FOKI–SOLYMÁR–SZÓTS
2000 FOKI Ibolya–SOLYMÁR Imre–SZÓTS Zoltán: *Források a bukovinai székelyek történetének tanulmányozásához*. Szekszárd, Babits, 2000.
- IGNÁCZ
1941 IGNÁCZ Rózsa: *Keleti magyarok nyomában*. 2. kiadás. Bp., Dante, 1941.
- JANCSÓ
1934 JANCSÓ Elemér: *A bukovinai magyarok mai helyzete*. Bp., 1934.
- L. BALOGH
2002 L. BALOGH Béni: *A magyar–román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés*. Csíkszereda, Pro-Print, 2002.
- MAKKAI
2002 MAKKAI Béla: *Magyarság-gondozás Bukovinában*. In: *Kisebbségkutatás*, 9 (2000) 3. sz. 446–477.
- NÉMETHI
1943 NÉMETHI Kálmán: *Százéger szív sikolt. Hazatért és hazavágyó magyarok verőfényes Golgotája*. Bácsjózseffelva, 1943.
- OBERDING
1939 OBERDING József György: *A bukovinai magyarság településtörténeti és társadalomrajzi vázlat*. Kolozsvár, Glória, 1939.

- PAÁL.
1939 PAÁL. Árpád: *Józseffelva. Dr. Paál Árpád helyszíni jelentései a bukovinai székely-magyar közösség helyzetéről az 1939. május 18-iki tűzvész után.* Nagyvárad, Szent László Nyomda, 1939.
- ROMSICS
1983 ROMSICS Ignác: *Bukovinai magyarok. Hazatelepítési kísérlet 1917–1918-ban.* In: *Új Tükör*, 20 (1983) 5. sz. 18–19.
- SÁNTHA
1942 SÁNTHA Alajos: *Bukovinai magyarok.* Kolozsvár, Szőcs Nyomda, 1942.
- SEBESTYÉN
1989 SEBESTYÉN Ádám: *A bukovinai székelység tegnap és ma.* Szekszárd, Tolna Megyei Könyvtár, 1989.
- VINCZE
2001 VINCZE Gábor: *A bukovinai székelyek és kisebb moldvai csángó csoportok áttelepedése Magyarországra (1940–1944).* In: *Pro Minoritate*, (új folyam) 3. (2001). 3. sz. 141–187.

Carl Heinrich Becker feljegyzése 1926. május–júniusi magyarországi látogatásáról

Carl Heinrich Becker (1876–1932) a XX. századi porosz és német – sőt, a két világháború közötti európai – tudománypolitika egyik legjelesebb képviselője, nemzetközileg ismert orientalista volt. A bonni egyetem professzora, akit 1916-tól a porosz kultuszminisztériumban köztestviselőként megbíztak, hogy a német felsőoktatásban bevezesse-kiépítse a külföld tanulmányozását (*Auslandsstudien*). Hamarosan az egyetemi ügyosztály vezetője, 1919-től pedig helyettes államtitkár lett. 1921-ben néhány hónapra keresztül, majd az 1925–1930 közötti időszakban porosz kultuszminiszter volt. Kiváló magyar kapcsolatokkal rendelkezett: egyetemi évei alatti kedvenc professzora Goldzieher Ignác, a legjobb – mint hagyatékából is kiderül: rajongásig szeretett – barátja a magyar kultúrdiplomaták legkiválóbbika, Gragger Róbert, a berlini egyetem Magyar Intézetének alapítója és az ottani *Collegium Hungaricum* első igazgatója. Igen szoros kapcsolatba került Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszterrel és annak beosztottjával, a kiváló köz-igazgatási szakemberrel, a tudománypolitikai ügyek vezetőjével, Magyary Zoltánnal is. Elméleti írásai komoly hatást gyakoroltak a magyar tudománypolitikára, Klebelsberg Kunónak a konzervatív reform szellemében született terveire és intézkedéseire. Graggerhez hasonlóan Becker is mindenben támogatta a német–magyar szellemi együttműködést, tudományos és művészeti kapcsolataink fejlesztését, ápolását: 1917-től egészen 1932-ben bekövetkezett haláláig a berlini egyetem Magyar Intézet Barátainak Egyesülete (*Gesellschaft der Freunde des Ungarischen Instituts*) elnöki tisztét is ő töltötte be. Jórészt neki köszönhetjük, hogy a magyar kultúra és a magyar tudomány könnyen utat talált a Weimari Köztársaság Németországába. Becker 1925-ben Klebelsberg Kunót látta vendégül Berlinben, majd 1926-ban – Gragger és munkatársa, Werner Richter társaságában – Magyarországon tett hivatalos látogatást.

Erről az utazásáról részletes, a magyar viszonyok alapos ismeretéről tanúskodó, számos adatában is többnyire megbízható, 29 gépelt oldalas beszámolót készített, amelyet a porosz és a birodalmi miniszterek többségének, a birodalmi kancellárnak és a német politikai élet legjelesebb képviselőinek is elküldött. Még azt is pontosan tudjuk, hogy kiknek, hiszen a Porosz Állami Levéltárban (*Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz*, a továbbiakban: GStA PK) őrzött, témáiban és terjedelmében is rendkívül gazdag hagyatékában (VI HA [*Hauptabteilung*] NI [*Nachlass*] C. H. Becker) az 50 példányban sokszorosított újtjelentés (Nr 1808: *Aufzeichnungen über eine amtliche Reise nach Ungarn* [1926 Mai–Juni]) mellett megtalálható az a névsor is, amely 42 példány postázásáról és átvételéről tudósít (Nr 1813: *Liste über den Verbleib der 50 Exemplare der Aufzeichnung der Reise nach Ungarn 1926* [1926 Aug.–Sept.]).

Tudomásom szerint – német vagy más vonatkozásban a Monarchia idején és különösen a két világháború között – példátlan, hogy egy nemzetközileg tisztelt tudós, politikus és miniszter, nyelvünket sem értve, ilyen megértően, ennyi jóindulattal és szeretettel beszélt volna rólunk, magyarokról. Ráadásul ezt egy igazi ál-

lamférfi, a két világháború közötti Európa – az öreg földrészen kívül is nagyra becsült – egyik legnevesebb és legtekintélyesebb kultúr- és tudománypolitikusa tette. Olyan személyiség, aki semmiképpen sem volt vádolható erős jobboldali érzülettel, tehát nyilván nem politikai szimpátiái okán értékelte nagyra a Magyarországon bekövetkezett, Trianon utáni fejlődést, a konszolidáció biztos jeleit.

Emiatt tartom fontosnak a 2005. évi, Klebelsberg Kuno-ösztöndíjjal Berlinben töltött kutatásaim során talált, számunkra roppant becses és értékes beszámoló teljes terjedelmű, betűhű közlését. Becker hagyatékában a megadott jelzet alatt egy kézzel írott és kilenc gépelt példány található belőle. Becker kéziratáról egy példányban – egy azzal mindenben egyező – gépirat készült, amelyre aztán ugyanő rávezette a javításait. A többi nyolc gépelt példány mindegyike teljes egészében tartalmazza ezeket. Ezenkívül ugyanebben az állagban helyezték el Becker magyarországi látogatásának programját – ezt is teljes egészében közlöm a jelentés előtt –, amelyre Becker kézírásával néhány, itt kihagyott széljegyzet – magyar professzorok és miniszterek nevei, magyar szavak német jelentése – került, illetve Eckhardt Sándornak a *Napkelet*-ben, 1926 decemberében megjelent, Gragger Róbertre emlékező sorainak német nyelvű fordítását (amit természetesen itt nem adok közre) találjuk mellette. A Becker által jelölt kiemelések a gépiratban ritkábban szedettek, ezt aláhúzással jelzem. Magyarázó jegyzeteimben a témához kapcsolódó további levéltári forrásokra is többször utalok.

Ha elolvassák, nem szükséges bizonygatnom, milyen fontos Beckernek a német politikusok színe-javához eljuttatott eszme-futtatása, amely a maga nemében egyedülálló ebben a korszakban. „A gyönyörű magyar út itt mély nyomokat hagy – írta hazatértük után, 1926. június 19-én Gragger Róbert Klebelsbergnek. – Az ordókat is megcsodálták, sőt Stresemann külügyminiszter úr is örült nekik, s helyeselte, hogy a két úr [Becker és Richter] elfogadta őket. Ő maga is szeretne elmenni most Magyarországra, s azt hiszem, hogy jó lenne Schön [helyesen: Schoen] báró budapesti német követtel érintkezésbe lépni [...]”.

Becker miniszter úr rendkívül erősen értékésíti javunkra tapasztalatait. Legutóbb a Provinzialschul [tartományi iskola]-Kollegiumok elnökeinek kongresszusán előadást tartott magyarországi tapasztalatairól, s mind szájtátva hallgatták, mert fogalmuk sem volt mindezekről. De még értékesebb volt a kormány tagjainak informálása, mert pl. Braun miniszterelnök és Sewering [helyesen: Severing] belügyminiszter, akik szociáldemokraták, külön-külön egy-egy óra hosszat hallgathatták az ő előadását a magyar viszonyokról, a szent korona tanáról s mindarról, amit ő maga profitált nálunk. Ő azért is adja elő ezt oly gyakran, hogy minél jobban kikristályosodjék benne a formája, mert egyrészt hosszú jelentést ír a porosz, a birodalmi kormánynak és Hindenburgnak útjáról és ezt a jelentést nyomtatásban is ki fogja adni, ami rendkívül nagy szolgálatot fog tenni ügyünknek.” (Forrás: a Humboldt Egyetem Szlavisztikai Intézete Magyar Szemináriumának őrzésében lévő irategyüttesből: *Collegium Hungaricum* iratai, Klebelsberg Kunóval folytatott levelezés [1924–1929]).¹

¹ A Beckerre és magyar kapcsolataira vonatkozó legfontosabb szakirodalom: SCHAEFER, 1950.; MÜLLER, 1991.; MÜLLER, 1997.; UJVÁRY, 2000.

Források

1.

Programm des Empfanges des preussischen Kultusministers Dr. C. H. Becker

- Dienstag, den 25. Mai Mittags Ankunft in Wien. Unterkunft im Palais der ungarischen Gesandtschaft.² Nachmittags Besichtigung des Ungarischen Historischen Institutes und des *Collegium Hungaricum*³
Abends um 9 Uhr 30 Minuten Diner beim unger[ischen] Gesandten, Grafen Ludwig Ambrózy.⁴
- Mittwoch, den 26. Mai Abfahrt von Wien Ostbahnhof, um 11 Uhr 5 Minuten, in Salonwagen nach Esztergom. Ankunft in Esztergom um 16 Uhr 20 Minuten. Besuch bei Seiner Eminenz dem Herrn Fürstprimas⁵ und Besichtigung der Basilika.
Um 17 Uhr 30 Minuten Abfahrt im Salondampfer „Sophie“ nach Budapest. Ankunft an der Landungsstelle Eötvös-tér um 22 Uhr.
Unterkunft im Grand-Hotel Dunapalota.⁶
Déjeuner im Speisewagen, Jause und Diner am Bord.
- Donnerstag, den 27. Mai Abgang um 9 Uhr vormittags. Festung, Staatsarchiv, Matthiaskirche, Basteipromenade, das k[önig]liche Schloss, das Grabmal von Gül Baba, Bad Rudas.
Um 14 Uhr Déjeuner des Kultusministers⁷ im separ[ierten] Speisesaal des National-Casino (IV., Szécuta 2.)
15 Uhr 30 Minuten: Technische Hochschule, Bad S[an]kt Gellért, Baron Eötvös Collegium.

² Bécs, I. kerület, Bankgasse 4–6. A műemlékként is becses barokk palota 1747-től a magyar királyi udvari kancellária, 1783-tól az erdélyi kancellária székhelye volt. 1918 novemberében itt alakult Magyarország első külföldi követsége. Az épületet jelenleg a Magyar Köztársaság ausztriai nagykövetsége foglalja el.

³ Mindkét intézmény Bécs egyik legszebb barokk műemlékében, a Johann Bernhard Fischer von Erlach tervezte Testőr- vagy Gárdapalotában (az osztrákok Trautson-palotának nevezik) működött. Klebelsberg Kuno kezdeményezésére a Bécsi Magyar Történelmi Intézet 1920-ban, a Collegium Hungaricum pedig 1924-ben jött létre.

⁴ Ambrózy Lajos (1868–1945) a Monarchia külügyi szolgálatában töltött évek után, 1919 őszétől a magyar Külügyminisztérium egyik kulcsfigurája, 1925. május 20-tól 1932. december 31-i nyugdíjba vonulásáig a Magyar Királyság bécsi követe volt.

⁵ Csernoch János (1852–1927) 1909-től esanádi püspök, 1911-től kalocsai érsek, 1913-tól esztergomi érsek és hercegprímás.

⁶ 1913-ban a mai Intercontinental helyén (akkor: Mária Valéria u. 14.) nyílt meg Budapest egyik legelölkelőbb és legfényűzőbb szállodája, a Fellner Sándor tervei szerint, neobarokk stílusban épült Ritz, amelyet 1916-tól Dunapalota néven üzemeltettek tovább.

Freitag, den 28. Mai

19 Uhr: Opernhaus, Festvorstellung.
22 Uhr: Diner des Ministers des Aussern.⁸ (Festung, Szentháromság utca 4.)
Abgang um 9 Uhr vormittags. National Museum, die zwei Universitätskliniken, die Reform, Theologie. 12 Uhr: Reichsdeutsche Schule.⁹
14 Uhr: Déjeuner des Ministerpräsidenten.¹⁰
17 Uhr: Vortrag des Herrn Ministers Becker über „die preussische Kulturpolitik nach dem Kriege“ im Delegationsaal des Parlamentsgebäudes.
20 Uhr: Diner bei seiner Durchlaucht dem Herrn Reichsverweser.

Samstag, den 29. Mai

Abgang um 9 Uhr vormittags. Museum der schönen Künste, Széchenyi-Bad, Margareten-Insel.
14 Uhr: Déjeuner in Hidegkút.¹¹
17 Uhr: Sitzung der Gesellschaft der Freunde des Ungarischen Instituts zu Berlin¹² im Arbeitszimmer des Kultusministers im Parlamentsgebäude.
18 Uhr 30 Minuten: five 6 clock tea [sic!] bei der deutschen Gesandtschaft.¹³
20 Uhr 30 Minuten: Abend veranstaltet durch den Verein der Reichsdeutschen (VI. Andrassy út 25.)¹⁴

⁷ Gróf Klebelsberg Kuno (1875–1932) 1922 és 1931 között volt magyar kultuszminiszter. Beckerrel – bár az 1895/96. tanévben egy időben jártak a berlini tudományegyetemre – minden valószínűség szerint Gragger Róbert közvetítése révén, 1925-ös berlini látogatásakor ismerkedett meg személyesen. Ezt követően a hivatalos szívélyességet messze túlhaladó jó viszonyba, majd barátságba kerültek egymással. Erről gazdag levelezésük tanúskodik, amelynek lelőhelye az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (I. levelestár: Becker Klebelsberghez [1924–1931], 18 levél; Klebelsberg Beckerhez [1924–1929], 34 levél) mellett a Becker-hagyaték (Nr 5754 [Klebelsberg, 1924–1932, több mint 70 levél]).

⁸ Walko Lajos (1880–1954), kereskedelmi miniszter 1922. június 16-tól 1926. október 15-ig, e minőségében 1925. március 5-től március 17-ig ideiglenesen a Külügyminisztériumot is vezette, majd – kezdetben még kereskedelemügyi minisztersége mellett – 1925. március 17-től 1930. december 9-ig, illetve 1931. augusztus 24-től 1932. október 1-jéig külügyminiszter.

⁹ A Német Birodalmi Iskola (*Reichsdeutsche Schule*) a külszolgálatot teljesítő német diplomaták, üzletemberek és kereskedők gyermekeinek tanítását szolgáló iskolatípus volt. Budapesten 1908-tól a Kálmán, majd 1917-től 1944. októberi megszűnéséig a Damjanich utcában (Damjanich u. 4.) működött, négyosztályos elemi és nyolcosztályos reáliskolából állt. A magas színvonalú, német nyelvű – mellette magyart, angolt, franciát és latint is tanító –, liberális szellemű oktatást biztosító intézménybe a Monarchia felbomlása után már magyar diákok is beiratkozhattak. A budapesti *Reichsdeutsche Schuler*ől ld. a *Bundesarchiv*-ban (a továbbiakban: BArch) R 4901/6661: *Deutsche Schule in Budapest* (1942–1944), illetve R 4901/6662: *Deutsche Schule in Budapest* (1945). Mindkét állag kizárólag az érettségivel kapcsolatos iratokat tartalmaz, az elsőben ezenkívül 1942-es, az intézmény bővítésével kapcsolatos tervek is találhatók.

¹⁰ Bethlen István (1874–1946), 1921. április 14-től 1931. augusztus 24-ig volt miniszterelnök.

¹¹ Pesthidegkúton Klebelsberg Kuno 1920-ban vásárolt udvarházat, amelyet kastéllá építtetett át, parkját pedig díszkertté alakította. A második világháború után az épületet államosították, és sokféle célra használták, így állaga erősen leromlott. A hajdani Klebelsberg-uradalom területén 2005 őszén nyitották meg a Klebelsberg Művelődési Központot (a „Klebelsberg Kultúrkúriát”), Budapest II. kerület, Templom utca 2–10. szám alatt.

- Sonntag, den 30. Mai Abfahrt um 8 Uhr vormittags: 110 km. Mit Kraftwagen und 2 ½ Stunden zu Fuss auf den Gallyatető. 13 Uhr: Déjeuner.
14 Uhr: Abstieg zu Fuss, 16 Uhr 30 Minuten: Abfahrt mit Kraftwagen nach Eger (40 km.) Unterkunft in dem bischöflichen Residenz.¹⁵
- Montag, den 31. Mai Abfahrt um 8 Uhr vormittags mit Kraftwagen: Mezőkövesd–Miskolc–Szerencs–Tokaj–Nyíregyháza–Debrecen (200 km.)
12 Uhr mittags: Ankunft in Debrecen. Unterkunft in der klinischen Anstalt.
13 Uhr: Déjeuner in der Anstalt. Nachher Besichtigung derselben. 17 Uhr: Stadtrundfahrt in Fünfgespann.
20 Uhr 30 Minuten: Diner bei dem reformierten Kirchendistrikt.
- Dienstag, den 1. Juni Abfahrt um 9 Uhr vormittags nach Hortobágy.
13 Uhr: Déjeuner in der Nagysárda.
Nachmittags Rückkehr nach Debrecen.
17 Uhr 41 Minuten: Abfahrt nach Budapest.
22 Uhr 05 Minuten: Ankunft Budapest Ostbahnhof.
Diner darselbst.
23 Uhr 30 Minuten: Abfahrt nach Pécs.
- Mittwoch, den 2. Juni 7 Uhr 10 Minuten: Ankunft in Pécs. Vormittags Besichtigung der Klinischen Anstalten, der Domkirche und der Katakomben.

¹² 1917-ben Gragger Róbert által alapított társaság, amelynek fő célja az 1916-ban a berlini egyetemen alapított magyar szeminárium – 1917-től már Magyar Intézet – tudományos munkájának segítése volt. Az egyesület alapító elnöke Becker volt, aki haláláig viselte e tisztséget. 1940-ben a Német–Magyar Társaságba (*Deutsch–Ungarische Gesellschaft*) tagolódott be. Iratanyagát ld. B.Arch R 4901/1441: *Gesellschaft der Freunde des Ungarischen Instituts der Universität von Berlin* (Nov. 1917–März 1943); *Auswärtiges Amt, Politisches Archiv* (a továbbiakban: AA, PA) R 61.312, R 61.313, R 61.314: *Deutsch-Ungarische Gesellschaft* (1938–1940, 1940, 1941); R 61.409: u. a. *Deutsch-Ungarische Gesellschaft* (1943–1945); R 61.372: *Prüfungsbericht [...] der Deutsch-Ungarischen Gesellschaft* (1941/42.); illetve a Becker-hagyaték néhány tétele (Nr 406: *Gesellschaft der Freunde des U.I.s zu Berlin*, Nr 1795: *Ansprache beim Festessen anlässlich der Begründung des Vereins zur Förderung des Ung. Inst.* (1917. Nov. 24.); Nr 1804: *Rede an dem Festabend der Ges. d. Freunde des UI für Minister Graf Klebelsberg* (1925. Okt. 21.); Nr 1805: *Protokoll über die Sitzung des Verwaltungsrat der Gesellschaft des Freundes des U.I.s* (o.D.).

¹³ A Német Birodalom követségének épülete ekkoriban a Ferenc József rakpart 24. szám alatt volt. A követ, Hans von Schoen (1876–1967) néhány nappal Becker Budapestre érkezése előtt, 1926. május 21-én foglalta el hivatalát (már március 20-án kinevezték), amelyet 1933. november 16-ig látott el.

¹⁴ A Birodalmi Németek Egyesületét (*Verein der Reichsdeutschen*) 1896-ban alapították a Magyarországon élő német állampolgárok szervezeteként. Központja a VI. kerületben, az Ó utca 6. szám alatt volt.

¹⁵ Helyesen: nem püspöki, hanem érseki palota (Széchenyi út 1–3.). A vendéglátó egri érsek Szmrecsányi Lajos (1851–1943) 1905-től felszentelt püspök, 1912-től érsek – a katolikus püspöki kar egyik legkonzervatívabb tagja – volt. 1912 és 1918 között, majd 1927-től (újraszervezésétől) az országgyűlés felsőházának tagja.

13 Uhr: Déjeuner des Universitätssenat.
Nachmittags Besichtigung des Zentralgebäudes der
Universität.
18 Uhr: mit Kraftwagen nach Baranya Szentlőrinc.
Unterkunft im Landhause des Herrn Samu Mándy.¹⁶
Donnerstag, den 3. Juni Reise über Budapest oder Nagykanizsa–Wien nach
Berlin

2.

Streng vertraulich.
Aufzeichnung
über eine amtliche Reise nach Ungarn.
25. Mai–6. Juni 1926

Nr. ..

Auf Grund einer mir durch den ungarischen Gesandten in Berlin¹⁷ amtlich übermittelten Einladung der ungarischen Regierung machte ich dem ungarischen Kultusminister, Grafen Kuno Klebelsberg, der mich im Oktober vorigen Jahres offiziell besucht hatte,¹⁸ einen etwa 10 Tage dauernden Gegenbesuch in Ungarn. In meiner Begleitung befanden sich Ministerialdirektor Professor Dr. Richter¹⁹ und der ordentliche Professor für Ungarisch an der Universität Berlin Dr. R. Gragger.²⁰ Graf Klebelsberg fuhr mir bis Wien entgegen, wo ich auf der ungarischen

¹⁶ Mándy (1881-ig Mandel) Samu/Sámucl, 1896-tól kántorjánosi (1860–1942): földbirtokos, 1910 és 1918 között képviselőházi tag, 1921-től a dárdai kerület nemzetgyűlési, 1926-tól országgyűlési képviselője. 1927-től a felsőház tagja.

¹⁷ Kánya Kálmán (1869–1945) több külszolgálati hely betöltése után 1913 és 1918 között a Monarchia mexikói követe, 1919 őszétől a magyar Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, 1920 májusától a külügyminiszter állandó helyettese volt. 1925. október 5-től 1933. január 10-ig berlini magyar követség az ottani diplomáciai kar egyik legkedveltebb és legnagyobb tekintélyű személyisége; 1933. február 4-től 1938. november 28-ig külügyminiszter.

¹⁸ Klebelsberg 1925. október 20. és 24. között tartózkodott hivatalos látogatáson Berlinben, Becker és Friedrich Schmidt-Ott – a *Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft* elnöke – meghívására. Utazásának célja a magyar–német tudományos és kulturális kapcsolatok erősítése és a Collegium Hungaricum új épületének kijelölése volt. A Becker-hagyatékban ld. erről: Nr 1796: *Einladungsliste zum Frühstück zu Ehren des ungarischen Unterrichtsministers* (1925. okt. 21.); Nr 1799: *Programmentwürfe anlässlich des Besuchs des ungarischen Kultusministers* (1925. okt. 20–23.); Nr 1800: *Pressenotiz anlässlich des Besuchs des ungarischen Kultusministers in Berlin* (1925. okt. 14.); Nr 1802: *Deutschland und Ungarn* (o.D.); Nr 1804: *Rede an dem Festabend der Gesellschaft d[er] Freunde des U[ngarischen] I[nstituts] für Minister Graf Klebelsberg* (1925. okt. 21.).

¹⁹ Werner Richter (1887–1960) miniszteri igazgató (*Ministerialdirektor*) a porosz kultuszminisztériumban, 1925-től 1932-ig az egyetemi és tudományos ügyosztály (*Abteilung für das Hochschulwesen und Wissenschaft*) vezetője. Kiváló magyar kapcsolatokkal rendelkezett, baráti viszonyban állt Klebelsberggel, Gragger Róberttel, valamint Magyar Zoltánnal, aki ebben az időben a magyar kultuszminisztérium tudománypolitikai ügyekért felelős ügyosztályának a főnöke volt, és ebben a minőségében – Klebelsberg támogatásával – többször utazott Németországba az ottani felsőoktatási és tudományos intézményrendszer tanulmányozására.

²⁰ Gragger Róbert (1887–1926) minden idők egyik legsikeresebb és legrátermettebb magyar kultúr-diplomatája, a magyar–német tudományos kapcsolatok ápolásának és erősítésének szószólója, Becker legjobb barátja volt. Ő alapította 1916-ban a berlini tudományegyetem magyar szemináriumát, amely 1917-től már Magyar Intézetként működött, és az ő kezdeményezésére jött létre 1924-ben a berlini Collegium Hungaricum is, amelynek első igazgatója volt. A Becker-

schen Gesandtschaft wohnte und nach vorheriger Verabredung mit dem Oesterreichischen Gesandten in Berlin²¹ von einem Besuch der österreichischen Behörden Abstand nahm. Unter Führung des Grafen Klebelsberg besuchte ich die ungarischen wissenschaftlichen Institute im alten Gardepalais, abends gab der ungarische Gesandte, Graf Ambrozy, ein intimes Diner, zu dem auch der deutsche Geschäftsträger²² geladen war. Am nächsten Morgen fuhren wir im ungarischen Salonwagen nach Estergom (Gran) zum Besuch des Fürst-Primas, des Kardinals Csernoch. Vom Bahnhof zum Erzbischöflichen Palais bildeten die Schulen mit ihren Lehrern Spalier. Nach kurzem Besuch bei dem greisen Kardinal und Besichtigung des Museums und der Kathedrale bestiegen wir einen Salondampfer, auf dem uns 35 geladene Professoren der ungarischen Universitäten entgegengefahren waren. Bei Sonnenuntergang fuhren wir ab und landeten gegen 11 Uhr in Budapest bei Vollmond am Donaupalasthotel. An Bord begrüßte mich der Deutsche Gesandte, Herr von Schön,²³ und die Budapester Studentenschaft, deren Vorsitzender eine Ansprache hielt. Am Ufer waren die Studenten der Universitäten und Technischen Hochschulen militärisch aufgestellt. Nach ihrem Vorbeimarsch gingen wir ins Hotel. Die nächsten vier Tage zeigte mir Graf Klebelsberg persönlich die Sehenswürdigkeiten Budapests, besonders die wissenschaftlichen Anstalten. Einladungen fanden statt bei dem Herrn Reichsverweser, dem Grafen Bethlen, dem Minister des Auswärtigen (nach der Festoper), dem Grafen Klebelsberg und zwar einmal in einem Casino unter Zuziehung zahlreicher Professoren und einmal in intimerem Kreis auf seinem Landsitz Hidegkut, dann bei Herrn von Schön und im Verein der Reichsdeutschen. In der deutschen Schule machte ich eine Weberfeier mit, und im Parlament hielt ich vor einem

hagyatékban rengeteg rá vonatkozó tétel található (így például Nr 490: *Gragger* [levelezésük]; Nr 1510: *Rede anlässlich des 1. Todestages von Robert Gragger*, Nr 1653: *Robert Gragger. Gedächtnisrede* (1927. jan. 12.); Nr 1955: *Liste der Vorlesungen Prof. Graggers* (1916–1923); Nr 1956: *Biographie Robert Graggers für den Nachtrag des Révai'schen Lexikons* (1926); Nr 1958: *Mappenverzeichnis des wissenschaftlichen Nachlasses von Prof. Gragger* (o.D.); Nr 7468: 59 ZA über die *Gragger-Gedenkfeier in Berlin und die Todesnachricht* (1926. nov. 11.–1927. jan. 14.). Emellett a Humboldt Iggyetem Szlavisztikai Intézete Magyar Szemináriumában őrzött gazdag iratanyag – amelyet én rendeztem 1998–1999-ben – rendkívül értékes része a Gragger-hagyaték, amely sajnos csak részben maradt ránk, és egyelőre nem kutatható. A Gragger által vezetett Magyar Intézetre vonatkozó forrásokat részben a Magyar Szeminárium őrzi, ezen kívül a legfontosabb állagok megtalálhatóak: GStA PK, I. HA Rep. 76 Va Sektion 2 Tit. IV Nr. 67. Bd. I. (*Die Errichtung einer Professur und eines Lektorats für ungarische Sprache und Geschichte*, März. 1916 bis September 1934); BArch, R 4901/1439: *Seminar für ungarische Sprache und Literatur* Okt. 1916–Dez. 1936; R 4901/1440: *Das Ungarische Institut*. Bd. II. vom Januar 1937 bis August 1942; AA PA, BA (*Geheime Reichssachen* [Rückgabe aus dem Bundesarchiv]), R 64.483 *Ung. Inst. an d. Univ. Berl.* (1917–1926); Humboldt Universität zu Berlin, Archiv, UK (*Universitätskurator*), 871. *Ungarisches Institut – Sächliche Angelegenheiten* (Jan. 1928–Jan. 1947); 872. *Ungarisches Institut – Persönliche Angelegenheiten* (Dez. 1927–Nov. 1937); 873. *Ungarisches Institut – Assistenten* (Jan. 1922–Jan. 1928); 874. *Ungarisches Institut – Assistenten* (Febr. 1928–Sept. 1944).

²¹ A berlini osztrák követ Dr. Felix Frank (1876–1957) volt.

²² A bécsi német követ 1926. május 3-i haláláig Dr. Maximilian Pfeiffer (1875–1926) volt. Sajnos nem tudtam kideríteni, hogy Pfeiffer halála után – Becker látogatása idején – ki volt az ügyvivő, de valószínűleg Bogislav Gf. von Dönhoff, Baron v. Krafft követségi tanácsosról van szó (az 1926-os sematizmusban Pfeiffer mellett csak ő szerepel a bécsi német követség névjegyzékében, tehát ő lehetett az első beosztott diplomata, Pfeiffer halála után pedig az ügyvivő).

²³ Helyesen: Schoen (ld. 13. ljl!).

geladenen Publikum einen Vortrag über die Preussisch-deutsche Kultur-politik seit dem Kriege.

Am Sonntag, den 30. Mai, verliessen wir im Auto Budapest und fuhren nach dem Matragebirge. Wir bestiegen den über 1000 m hohen Gipfel Gallyatető,²⁴ wo sich ein neuerbautes, geräumiges Schutzhaus befindet.²⁵ Abends waren wir in Erlau (Eger), wo wir im erzbischöflichen Palais abstiegen. Der Erzbischof Szmrecsanyi gehört im Gegensatz zum Kardinal, der bäuerlichen Kreisen entstammt, dem alten Landadel an. Er empfing uns im Kreise seines Domkapitels in der glänzendsten Weise. Nach dem Essen veranstaltete die Jugend Erlaus eine von mehreren Tausend Kindern und Studenten dargebrachte Serenade, deutsche und ungarische Lieder wurden gesungen, die beiderseitigen Nationalhymnen (als deutsche Hymne wurde überall „Die Wacht am Rhein“ gespielt, da das Deutschlandlied die für Ungarn fatale Melodie des „Gott erhalte Franz den Kaiser“ besitzt²⁶); ich sprach auf deutsch vom Fenster aus und schloss mit einem Eljen auf Ungarn. Am nächsten Morgen besichtigten wir die höchst interessanten und sehenswerten Barockbauten des Ortes und fuhren dann durch das Spalier aller Schulen unter grossem Jubel im Auto aus der Stadt, besuchten einige Orte mit interessanten Trachten und landeten um die Mittagszeit am Tokayerberg, wo uns in der Staatsdomäne bei einem Frühstück die köstlichsten Weine vorgesetzt wurden. Am späten Nachmittag trafen wir in Debrecen ein, dem kalvinischen Rom, wo wir in der Medizinischen Klinik wohnten. Nach einem Essen mit den Professoren fuhren wir in dem Fünfergespann der Stadt Debrecen nach der Kirche und der Universität, wo mich erst die protestantische Geistlichkeit, dann die Professoren feierlich begrüsst und wo abends die kalvinische Kirchenverwaltung zu einem Essen einlud. Am anderen Morgen besichtigten wir erst die Kliniken und fuhren dann nach der Hortobágy, dem letzten Rest der Pussta, wo auf der salpeterhaltigen Steppe noch kein Ackerbau möglich ist, dafür aber herrliche Pferde-, Rinder-, Schaf- und Schweineherden gehalten werden. Dort sind in der Nähe der Theiß zur Entsalzung der Steppe grosse Fischteiche angelegt, die unter anderem Berlin beliefern. Die Stadt Debrecen hatte in der grossen Csárda, d[a]h[er] einem isolierten Gasthof in der Pussta, zu einem Frühstück mit Zigeunermusik eingeladen. Abends fuhren wir nach Budapest zurück und im Schlafwagen weiter nach Pécs (Fünfkirchen), wo wir – wieder von den Notabilitäten empfangen – durch das Spalier der Schuljugend nach der Klinik fuhren,

²⁴ A galyatetői csúcs valójában 965 méter magas.

²⁵ Galyatetőn a Mátra Égylet már 1894-ben épített egy menedékházat, amely az első világháború idején ment tönkre. 1921 és 1924 között ezért új épületet emeltek – ezt láthatta Becker –, amely a második világháború alatt pusztult el. A mai Nagyszállót csak 1934-ben adták át rendeltetésének.

²⁶ *Die Wacht am Rhein*: 1840-ben Max Schneckenburger költötte, 1854-ben Karl Wilhelm zenésítette meg. 1871-től, a császárság kikiáltásától ez volt az egyik német nemzeti himnusz, a *Heil dir im Siegerkranz* mellett. *Deutschlandlied* vagy *Lied der Deutschen* – August Heinrich Hoffmann von Fallersleben 1841-ben, Joseph Haydn 1797-es dallamára – a német–római birodalmi (1804-től osztrák) császári himnusz, kezdete: *Gott erhalte Franz, den Kaiser, unsern guten Kaiser Franz* – született költeménye. 1922-től a Német Birodalom hivatalos himnusza. Beckernek igazsága van: az osztrák császári himnusz melódiájával azonos, ezért Magyarországon az akkor még komoly ellenkezéssel fogadott *Deutschlandlied* helyett – elsősorban érzelmi okokból – a *Wacht am Rhein* játszották a hivatalos német vendégek fogadása alkalmával.

Sehenswürdigkeiten und wissenschaftliche Anstalten besuchten und mittags von der Universität bewirtet wurden. Nach Tisch fuhren wir im Auto nach dem deutschen Dorfe Deutsch-Bol (Nemeth boly) in der Baranya,²⁷ wo wieder das ganze Dorf aufgebaut war, der Schule, der Pfarrer, die Schulkinder und der Abgeordnete des Dorfes mich mit Ansprachen begrüßten und Kirche, Schulen und Höfe besichtigt wurden. Nach einem Tee bei dem Fürsten Montenuovo (Graf Neuberger)²⁸ fuhren wir zum Nachtquartier nach dem Landsitz des Abgeordneten Mándy, wo sich wieder die Notabilitäten versammelt hatten und Ansprachen gehalten wurden. Meinerseits war es die 16. te und glücklicherweise letzte Rede, die ich auf dieser Reise gehalten habe. Am nächsten Tag fuhren wir in vielstündiger Autofahrt über den Plattensee²⁹ (Siofok) nach Budapest zurück, wo abends noch die Gräfin Zichy³⁰ ein Dinner veranstaltete. Den letzten Tag besichtigten wir noch Museen, offizielle Veranstaltungen fanden nicht mehr statt. Am 5. Juni morgens reiste ich, vom Grafen Klebelsberg, seinem Staatssekretär³¹ und dem deutschen Herrn Gesandten an die Bahn geleitet, nach Berlin zurück.

Da ich Gelegenheit hatte, mit den mannigfachsten Kreisen der ungarischen Gesellschaft bekannt zu werden und das ganze Land zu bereisen, da ich auch im Vorjahr die diesmal nicht berührten Gebiete Westungarns kennengelernt hatte – Szeged ist die einzige grössere Stadt des heutigen Rumpfungarn, die ich nicht kenne –, hat sich mir ein Gesamtbild des heutigen Ungarn ergeben, dessen wesentliche Züge ich im Folgenden zu zeichnen versuchen werde. Dabei überwiegen drei starke Eindrücke:

1. Die Konsolidierung der politischen Verhältnisse des Landes,

2. die starke Betonung der Kulturpolitik und

3. die überwältigende Deutschenfreundschaft aller Schichten der Bevölkerung.

Natürlich bin ich mir bewusst, dass ich den ungarischen Staat im Wesentlichen von oben gesehen habe, da meine Informationen meist aus Regierungskreisen stammen, und dass auch meine Eigenschaft als Kultusminister mich mehr auf die kulturellen als die wirtschaftlichen Angelegenheiten achten liess.

1.

Wenn man unsere demokratische und sozialistische Presse liest, so hat man den Eindruck, als ob die Verhältnisse in Ungarn noch ausserordentlich labil seien, und dass das Regime Horthy–Bethlen sich nur durch Anwendung rücksichtslosen Terrors in der Macht erhalte.³² Ich war überrascht, ein durchaus befriedetes und

²⁷ Németboly a dél-baranyai sváb falvak egyik legszebbike volt. A település 1950-tól Bolyra változtatta a nevét, 1997-ben városi rangot kapott.

²⁸ A XIX. század végén Németboly és a hozzá tartozó uradalom a Montenuovo herceg család birtokába került, és náluk is maradt 1945-ig. Becker látogatása idején a birtokos Montenuovo Nándor herceg (1888–1951) – 1931-től a felsőház, Kormányzó által életösszigián kinevezett, tagja – volt.

²⁹ Plattensee = Balaton

³⁰ Valószínűleg az egykori kultuszminiszter (1910–1913 és 1918) gróf Zichy János (1868–1944) feleségéről, gróf Zichy Margitról (1874–1963) van szó. Palotája az Andrássy úton volt.

³¹ A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium politikai államtitkára 1922-től 1935-ig Petri Pál (1881–1945), közigazgatási államtitkára 1926-tól 1932-ig Gévay-Wolff Nándor (1874–1946 u.) volt.

³² A német sajtó a húszas évek végéig többnyire meglehetősen elitőlen nyilatkozott a magyarországi viszonyokról. Nemcsak a kommunista és a szocialista, de a polgári liberális sajtó is gyakran

geordnetes Land vorzufinden, in dem allerdings die Staatsautorität in kleinen zeremoniellen Äusserlichkeiten bewusst betont wird. Natürlich ist das Land, wie schon aus der erstaunlich großen Zahl seiner Zeitungen hervorgeht, politisch stark interessiert und gespalten, die Politik spielt im öffentlichen Leben eine ungleich viel grössere Rolle als bei uns, aber man gewinnt bei allen Sondierungen den Eindruck, dass die bestehende politische Ordnung ungemein stabil ist, jedenfalls viel stabiler, als es den Wünschen bestimmter gleich näher zu charakterisierender Kreise ausserhalb Ungarns entspricht, die eine ungarnefeindliche Weltmeinung zu schaffen sich bemühen. Von den Pariser Friedensdiktaten ist der Trianonvertrag wohl der grausamste und praktisch unsinnigste. Das geographisch klar abgegrenzte und historisch zusammengewachsene Ungarn der Vorkriegszeit, das bei aller Völkermischung immerhin auf ein Jahrtausend geschichtlicher Staatgemeinschaft zurückblicken konnte, ist auf ein Viertel³³ seines früheren Umfangs reduziert und zwar so, dass das heutige Rumpfungarn nur noch aus den Gebieten besteht, die während der Türkenzeit türkisch waren, während die jetzt abgetrennten Gebiete zum Teil ununterbrochen seit Stephan dem Heiligen von Ungarn bewohnt oder verwaltet wurden. An den neuen Grenzen hat man überall die zum Teil rein ungarischen Städte, da die Eisenbahnknotenpunkte darstellen, den neuen oder erweiterten Nachbarstaaten zugeschlagen. Besonders grotesk ist die Abtretung rein ungarischer Stammlandgebiete an die Tschechoslowakei, wobei angeblich militärische oder wirtschaftliche Gesichtspunkte den Ausschlag gaben. Diese im Wesentlichen von Frankreich im Interesse seiner durch die Kleine Entente verkörperten Vasallenpolitik zur Einkreisung Deutschlands im Osten betriebenen Massnahmen mussten der öffentlichen Meinung der Welt gegenüber gerechtfertigt werden. An dieser Rechtfertigung hing die Existenz der Kleinen Entente. Deshalb müsste das verstümmelte Ungarn als der Feind schlechthin, als der Störer des europäischen Frieden handgreiflich erwiesen werden. Vor allem musste Ungarn den Deutsche vereckelt werden. Zu diesem Zwecke begründete Benesch mit französischen Geld ein System von Nachrichtenbüros mit dem Mittelpunkt Wien, um die ganze Welt mit Alarmnachrichten über Ungarn zu erfüllen. Dabei wurde geschickt die politische Mentalität der zu beeinflussenden Länder in Rechnung gestellt. So wurde den demokratischen Regierungsparteien in Deutschland mit der Reaktion, dem Weissen Terror in Ungarn gruselig gemacht und die unleugbare und radikale Reaktion gegen die Bolschewistenzeit in gehässiger Wei-

tendenciózus híreket közölt a magyar politikai állapotokról. Érdekes és elgondolkodtató, hogy ebben a sok szempontból tényleg igazságtalan ítékezésben a nemzetiszocialista hatalomárvétél után alig-alig következett be változás. Ha csak nem az, hogy a feudális társadalmi berendezkedésű és a nemzetiségeit – különösen a németet – kíméletlenül elnyomó magyarság negatív képe mellett ekkor már nemcsak a népnyzó burzsoá, hanem a plutokrata, judeo-bolsevista stb. magyar zsidó is megjelent ellenségként. A „(fél)hivatalos” újságírás ugyanakkor már a húszas évek második felétől – részben éppen a kiváló kulturális, tudományos kapcsolatoknak köszönhetően – általában baráti, ha nem, legalább semleges hangon szólt Magyarországról. Ezzel kapcsolatban kiváló újságcikk-kivágatokat őriz a *Bundesarchiv* fondjai közül (csak néhányat kiemelve): NS 5 VI: *Deutsche Arbeitsfront. Arbeitswissenschaftliches Institut (Zeitungsausschnittsammlung)*; R 901: *Auswärtiges Amt*; R 4902: *Deutsches Auslandswissenschaftliches Institut*; R 8034 II: *Reichslandbund. Pressearchiv*.

³³ Valójában kb. egyharmadára – Horvát-Szlavónországot nem számítva 282 870 km²-ről 92 963 km²-re – zsugorodott az állam területe.

se übertrieben und karikiert.³⁴ Natürlich gibt es auch in Ungarn völkische und legitimistische Ultras, unseren Nationalisten vergleichbar und ihnen durch mancherlei Beziehungen aus der Kriegszeit her verbunden, aber diese Gruppen, vor allem die sogenannte Grafenpartei Andrásy's [sic!],³⁵ stehen zur Regierung Bethlen in der gleichen leidenschaftlichen Opposition wie in Deutschland die Völkischen zu den republikanischen Kabinetten. Für völkische und legitimistische Umtriebe kann man Bethlen ebenso wenig verantwortlich machen wie Severing³⁶ für Erhardt.³⁷ Man kann meine Eindrücke nach die Haltung der Regierung Bethlen nicht einmal mit der unserer Deutsch-Nationalen, sondern am besten mit der unserer Volkspartei vergleichen, weil der Anhang Bethlens sich aus konservativen und liberalen Elementen in bunter Mischung zusammensetzt; Klebelsberg z.B., das zweite Haupt der Bethlenpartei und im Falle eines aus aussenpolitischen Gründen erzwungenen Rücktritts Bethlens dessen designierter Nachfolger,³⁸ ist ein ausgesprochener Liberaler. Die Bethlenpartei ist eine Partei der nationalen Konzentration und nennt sich Einheitspartei.³⁹ Sie regiert ohne Koalition, aber sie ist in sich bunt zusammengesetzt und daher gefährdet, sobald sie sich auf einseitig liberale oder einseitig konservative Experimente einlassen würde; so würde z.B. die plötzliche Aufhebung des *Numerus clausus* (siehe weiter unten) die Bethlenpartei sprengen, er wird also trotz der internationalen Proteste aus innenpolitischen Gründen nur ganz langsam abgebaut werden. Die Wähler der Partei rekrutieren sich aus drei ganz verschiedenen Lagern, der städtischen Intelligenz, der Bauernschaft und dem in Ungarn sehr machtvollen Kleinen Landadel, den man gut als *gentry* bezeichnen kann. Wenn auch „Grafen“ an der Spitze stehen, so haben diese nichts zu tun mit der Grafenpartei und dem alten Magnatentum; so

³⁴ Ezzel kapcsolatban kiemelendő: mindezt nem egy szélsőjobboldali, még csak nem is egy jobboldali, hanem egy polgári demokratikus hagyományokat magáénak valló politikus, tudós gondolta így – hasonló ideológiát képviselő európai társai közül, sajnos, szinte egyedüliként.

³⁵ Ifj. Andrássy Gyula (1860–1929) a legitimista Keresztény Nemzeti Földműves (és Nemzeti) Párt – többnyire csak Andrássy–Friedrich Párt néven emlegették – elnökeként tevékenykedett az 1922–1926. évi országgyűlésben.

³⁶ Carl Severing (1875–1952), szociáldemokrata politikus, 1921-ig, majd 1921–1926 és 1930–1932 között porosz belügyminiszter volt.

³⁷ Hermann Ehrhardt – nem pedig Erhardt – (1881–1971) kalandos életű, nagynémet gondolkodású katonai és szabadesapat (Freikorps)-vezető volt. Az általa vezetett Ehrhardt-dandár („[Marine]Brigade Ehrhardt”) komoly szerepet játszott a müncheni tanácsköztársaság és a közép-németországi kommunista felkelések leverésében, illetve az 1920. évi márciusi 12–13-i Lüttwitz–Kapp-puccsban. Ehrhardt az SA (*Sturmabteilung*) jogelődjének (az *NSDAP-Versammlungsschutz*nak) első „Führer” volt. 1922-ben – letartóztatását megelőzendő – Magyarországra menekült. Innen hamis papírokkal többször visszatért Münchenbe, ahol még ez év novemberében letartóztatták. Hitlerrel már 1923-ban összekülönbözött, de még számos – a weimari köztársasággal szembeni – katonai formációban (*Bund Wiking*, *Stahlhelm*) viselt vezető tisztséget 1928-ig.

³⁸ Klebelsberg – a magyar közigazgatásban szokatlan módon – a Bethlen-kormányok Bethlen melletti egyedüli, mindvégig hivatalban lévő minisztereként (1921–1922-ben még belügyminiszter, majd 1922–1931 között már vallás- és közoktatásügyi miniszter) hosszú éveken át helyettesítette a miniszterelnököt annak szabadsága vagy akadályoztatása esetén, és emiatt a kormány egyik, ha nem „a” legbefolyásosabb tagja volt. Nyilván ennek köszönhetően röppent föl jó néhányszor híradás arról, hogy Bethlentől ő veszi majd át a miniszterelnöki tisztséget.

³⁹ Az Egységes Párt (Kormánypárt, Bethlen-párt) – hivatalos nevén: Keresztény-Keresztény Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt – hivatalosan 1922. február 23-án alakult meg konzervatív kormánypártként. 1932. október 27-től a Nemzeti Egység Pártja néven működött tovább.

haben z.B. Bethlen und der frühere Ministerpräsident Graf Teleki nahezu ihren ganzen Grundbesitz verloren,⁴⁰ und Klebelsberg bezeichnet sich geflissentlich als Mitglied der *gentry*, obwohl sein Geschlecht schon bei der Rückeroberung Budapests aus Türkenhand gegraft worden ist. Auch Horthy entstammt diesen Kreisen. Die Einheitspartei besitzt 140 von den insgesamt 240 Mandaten des Parlaments, hat also eine absolut sichere Mehrheit.⁴¹ Die Opposition besteht hauptsächlich aus der Grafenpartei rechts und den wenig einflussreichen Sozialisten und Demokraten links. Die Sozialdemokratische Partei hat ihre Anhänger ausschliesslich in den etwa 4–600 000 Industriearbeitern, die bei einer Gesamtbevölkerung von 8 Millionen meist bäuerlicher Herkunft keine entscheidende Rolle spielen können.⁴² Budapest als einzige Großstadt hat nicht ganz 1 Million Einwohner,⁴³ und es wird alles getan, ihr Anwachsen zu verhindern, dafür aber die kleinen Landstädte zu bevölkern, da – man vergleiche Wien – das Land viel zu klein ist, eine Millionenstadt als Hauptstadt zu ertragen. Die Sozialdemokratie hat in der öffentlichen Meinung deshalb einen schweren Stand, weil sie zur Zeit des Bolschewismus geschlossen zur 3. Internationale übergetreten war⁴⁴ und deshalb unter der Reaktion gegen alles Bolschewistische zu leiden hat. Graf Bethlen hat mir gegenüber ausgesprochen, wie sehr er Deutschland um seine Sozialdemokratie beneide, die ungarischen Sozialisten seien aber nicht mit den deutschen Sozialisten, sondern eher mit den russischen Kommunisten zusammenzustellen. Bei der wirtschaftlichen Struktur und der Geschichte des Landes ist es ohne weiteres verständlich, dass die eigentliche Demokratie im politischen Leben keine irgendwie erhebliche Rolle spielt.

Bei dieser Sachlage ist das Kabinett politisch ganz einheitlich. Die führenden Minister sind aber ausserdem persönlich miteinander befreundet. Von einem Gegensatz zwischen Bethlen und Klebelsberg ist keine Rede; Klebelsberg ambiert – im Gegensatz zu anderslautenden gelegentlichen Presseäusserungen – in keiner Weise die Ministerpräsidentschaft, da er durch Aufgabe des Kultusministeriums seine von ihm noch auf Jahre hinaus geplante Kulturpolitik (siehe unten) gefährden würde. Der Posten des Aussenministers ist zurzeit unbesetzt und wird kom-

⁴⁰ Gróf Teleki Pál és gróf Bethlen István birtokainak a nagy része Erdélyben volt. Ezek többségét a romániai földreform – amely Erdélyben jórészt magyar közép- és nagybirtokosok birtokainak ki-sajátításával valósult meg – következtében veszítették el, azért mert „optáltak”, azaz állampolgárságuk megváltásakor Magyarország mellett döntöttek. Az „optáns-ügy” a két világháború között mindvégig negatívan befolyásolta Magyarországot és az utódállamok viszonyát.

⁴¹ Az Egységes Párt az 1922–1926. évi nemzetgyűlésben a 244-ből 140 mandátummal rendelkezett.

⁴² Magyarország népessége az 1920. évi népszámlás alapján 7 990 202, az 1930. évi szerint 8 688 319 fő volt. Az 1930. évi adatok alapján az iparban dolgozó összes keresők száma 886 676, az általuk eltartottaké pedig 996 581 (összesen 1 883 257; ugyanez 1920-ban: 1 524 755). Ugyanekkor az ipari „segédszemélyzet” 626 788, ezen belül a „segéd, munkás, napszámos” kategória 496 687 főt tett ki. Becker becslései így lényegében helytállóak az ipari munkásság arányára vonatkozólag.

⁴³ Budapest székesfőváros lakossága 1920-ban 929 690, 1930-ban 1 006 184 fő volt.

⁴⁴ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1919. március 26-án egyesült a Kommunista Magyarországi Pártjával Magyarországi Szocialista Párt néven. Az új párt a nemzetközi munkásmozgalmi szervezetek közül a Moszkvában ugyanebben az évben alapított III. Internacionáléhoz (a Kominternhez) csatlakozott.

missarisch von dem Handelsminister Valko⁴⁵ wahrgenommen. Ursprünglich als reiner Platzhalter für Bethlen, den eigentlichen Führer der Aussenpolitik, gedacht, hat er sich so bewährt und sich vor allem so schnell in die diplomatische Fragestellung eingearbeitet, dass seine Ernennung zum wirklichen Aussenminister in Aussicht genommen ist. Aus politischen Gründen ist ein Bauernabgeordneter als Minister für Landwirtschaft in das Kabinett aufgenommen, er ist der einzige, der nicht der Gesellschaftsschicht der sonstigen Kabinettsmitglieder angehört. Er ist auch der einzige, dem gestattet ist, in den Kabinettsitzungen seine Vorlagen durch Referenten vertreten zu lassen, während die übrigen Kabinettsmitglieder darauf halten, ihre Angelegenheiten immer selbst zu vertreten. Auch im Parlament ergreifen nach den Gesetzen des echten Parlamentarismus nur die Minister selbst resp. ihre parlamentarischen Staatssekretäre das Wort zu den Vorlagen. Graf Klebelsberg pflegt sogar die Motivenberichte zu seinen Gesetzesvorlagen persönlich zu verfassen.⁴⁶

Die Charakteristische an der heutigen ungarischen Verfassung ist die nominelle Aufrechterhaltung der Monarchie bei tatsächlich republikanischer Handhabung der Geschäfte. Horthy ist auf Lebenszeit gewählter Präsident unter die Amtsbezeichnung Reichsverweser und mit dem Prädikat Durchlaucht. Damit ist ein uralter staatsrechtlicher Brauch wieder belebt worden; schon Hunyadi, der Vater des Matthias Corvinus, war Reichsverweser.⁴⁷ Diese für uns schwer verständliche Mischung von Republik und Monarchie basiert auf der fast religiösen und jedenfalls mystischen Konzeption der Stephans-Krone. Die Stephans-Krone ist nämlich nicht in erster Linie die Krone eines Königs, sondern das Symbol für die ungarische Einheit. Jeder freie Ungar ist seit uralten Zeiten Mitglied der Stephans-Krone; ein König, ja eine Dynastie ist diesem Heiligen Mythos gegenüber ganz sekundär.⁴⁸ In dem Begriff der Stephans-Krone verkörpert sich etwas Ähnliches wie bei uns in dem Begriff Reich, den wir auch aufrechterhalten haben, obwohl er ursprünglich mit dem Kaisertum identisch war. Jedenfalls haben sich die Ungarn durch Aufrechterhaltung des historischen Begriffs der Stephans-Krone und damit einer nominellen Monarchie alle die Kämpfe um die Staatsform erspart, an die wir so viel Kraft verschwendet haben. Kein ernster Politiker in Ungarn glaubt an die Rückkehr der Dynastie; natürlich wird das niemand öffentlich aussprechen, und Anwärter gibt es die Menge. Solange die Kleine Entente besteht, ist die Rückkehr einer Dynastie schon aussenpolitisch ausgeschlossen, aber auch innenpolitisch ist gar keine Bedarf danach, vor allem hat man grosse Angst vor der Kaiserin Zita und ihrem Anhang, den das kleine Land gar nicht ernähren könnte.

⁴⁵ Valko – és nem Valko – Lajos ekkor már jó egy esztendeje egyben külügyminiszter is volt (ld. 8. l.).

⁴⁶ Klebelsberg – jórészt a *Pesti Napló*ban megjelent – cikkeiben, az ezekből és más írásaiból összeállított köteteiben és levelezésében is gyakran jelentette ki, hogy tárcája törvényjavaslatainak indokolását maga szövegezte. Mindez persze nem azt jelenti, hogy minisztériumbeli munkatársai ebben nem vettek volna részt. Klebelsberg – valószínűleg – többnyire az ő javaslataikat javította és véglegesítette.

⁴⁷ Hunyadi János (1446–1453) és Horthy Miklós (1920–1944) mellett még Kossuth Lajos (1849) és József főherceg (1919) is kormányzóként tevékenykedett.

⁴⁸ Becker itt nagyon tömören és világosan mutatja be a magyar Szent Korona jelentőségét és szerepét, ami azért érdekes, mert külföldi kortársainak többsége képtelen volt ezt megérteni és felfogni. Bővebben ld. KARDOS, 1992.

Immerhin wird in legitimistischen Kreisen ein gewisser Kult namentlich mit dem Prinzen Otto getrieben, der in Spanien von einem Benediktiner erzogen wird.⁴⁹ Die Benediktiner sind streng legitimistisch, andere Orden weniger, der hohe Klerus hängt zum Teil stark an der Dynastie. Den Erzbischof von Erlau interessierte nichts so sehr als die Aussichten der Monarchie in Deutschland, und er war sichtlich traurig, als ich ihn über den Tatbestand belehrte, wobei mich Klebelsberg mit guten Gründen unterstützte. In diesem Zusammenhang muss betont werden, dass in Ungarn Nationalismus und Monarchismus nicht wie bei uns identisch sind; beide Begriffe sind in gewissem Sinne Gegensätze. Der ungarischen Nationalismus ist ja gerade im Kampf gegen die fremde habsburgische Dynastie gross geworden. Stephans-Krone und Habsburg decken sich in keiner Weise. Natürlich haben nach dem Ausgleich von 1867 weite Kreise ihren Frieden mit Habsburg gemacht, insbesondere die katholische Kirche und der hohe Adel, der ja zum Teil von Habsburgs Gnaden existierte, aber in der Frage der Dynastie klingen die alten Gegensätze doch noch eben so stark nach wie z.B. in der praktischen Schulpolitik (siehe unten).

Wie überall in Europa stagniert auch in Ungarn der wirtschaftliche Kreislauf. Zwar erzeugt das Land riesige Mengen von Lebensmitteln. Die Fruchtbarkeit ist so gross, dass auch ohne die intensive Bewirtschaftung, wie sie bei uns üblich ist, sehr viel mehr Getreide erzeugt wird, als das Land braucht. Auch an Vieh aller Art und vor allem an Wein herrscht Überfluss, Ungarn erstickt geradezu an der Fülle von Lebensmitteln, die es erzeugt, ohne sie absetzen zu können, da alle Nachbarländer sich durch Zollmauern abschliessen und der weite Weg bis zum Meer die Verwertung auf dem Weltmarkt erschwert. Geradezu katastrophal liegen die Verhältnisse bei der Weinerzeugung. Die Ernte der letzten Jahre lagert – ebenso wie übrigens die Getreideernte – noch unverkauft, und es fehlt einfach an Fässern, die bevorstehende Ernte unterzubringen. Von Ungarn wie Deutschen hörte man immer wieder die gleiche Klage über die Absatzschwierigkeiten. Die Rückwirkung auf die bodenständige Industrie kann natürlich nicht ausbleiben, und man befürchtet direkt eine Stilllegung des Fünfkirchener Kohlengebietes, wenn erst die Kohlenlieferungen auf Reparationskonto aufhören. Zur Ankurbelung der Industrie hat die Regierung besonders beim Baugewerbe eingesetzt, Nachdem es ihr von Anfang an geglückt, ihr Budget zu balancieren, hat sie verfügbare Kredite für Bauten im weitesten Umfang zur Verfügung gestellt. Wenn man das Land im Auto durchreist, fallen dreierlei Unternehmungen besonders ins Auge: Alle Landstrassen werden neu beschottert, was in dem steinarmen Ungarn eine teure Sache ist, viele Kleinstädte werden erstmalig kanalisiert, und endlich sind in jedem Dorf auf Staatsgrund oder auf legal konfisziertem Grossgrundbesitz kleine bäuerliche Siedlungshäuser errichtet, die jeder gegen billige Amortisation zu eigen erwerben kann.⁵⁰ Die Regierung berät beim Bauen der Erwerber,

⁴⁹ Ottó magyar nevelője Spanyolországban Wéber Jácint bencés szerzetes volt.

⁵⁰ Becker látogatásának idején már minden tekintetben érezhetőek voltak a gazdasági konszolidáció jelei. A parlament 1924. április 18-án fogadta el az állami költségvetés egyensúlyának biztosítása érdekében az állambháztartás szanálásának és a korona stabilizálásának tervét. Ennek eredményeként a pénzügyi stabilizáció már 1924 végén bekövetkezett. Az infláció jelentős csökkenése következtében az adók értéke is erősen emelkedett, a köztisztviselők számának csökkentése és a népszövetségi kölcsön segítségével pedig 1924/25-től az 1928/29. gazdasági évig az állami költ-

sodass kitschige Neuerungen vermieden, aber hygienische und andere Verbesserungen in den überkommenen Wohnbau systematisch eingeführt werden. Das Bestreben der Regierung geht bei dieser Besiedlungspolitik dahin, den übertriebenen Grossgrundbesitz zu beschneiden und eine energische Bevölkerungspolitik zu betreiben. Hemmend wirkt dabei das Ein- resp. Zweikindersystem der kalvinischen Kreise, während im katholischen Volksteil nach wie vor reicher Kindersegen herrscht. Das numerische Verhältnis zwischen Katholiken und Calvinisten hat sich an manchen Orten geradezu umgekehrt. Da die ungeteilte Erhaltung des Besitzes in einer Hand der Hauptgrund für die Kinderbeschränkung der Calvinisten zu sein scheint, wird jetzt ein Gesetzentwurf vorbereitet, der die Bindung des Grundbesitzes an einen Sohn gestattet, auch wenn mehr Kinder vorhanden sind.⁵¹

Der Gesamteindruck, den man von der Regierung und ihrer Innenpolitik erhält, ist jedenfalls der, dass mit viel Klugheit und Umsicht alles getan wird, die fürchterlichen Auswirkungen des Trianonvertrages wie der ganzen Nachkriegsentwicklung zu überwinden und die Basis für Ungarns Wiedergeburt zu legen. Dies geschieht vor allem durch eine ganz klar durchdachte und systematisch aufgebaute Kulturpolitik.

2.

Der ungarische Staat und die ungarische Kultur sind Realitäten, doch wird man sie nur dann verstehen können, wenn man sie in Verhältnis zu ihrer ausserordentlich schwachen ethnischen Basis betrachtet. Welche Völkerwanderungen sind nicht seit der Antike über das alte Pannonien dahingegangen, welches Völkergemeinschaft ist hier hin- und hergewogt, welche Rassenmischungen haben sich vollzogen, Kerngebiete werden verwüstet (Puszta heisst Wüste) und neu besiedelt, der historische Entwicklungsprozess Ungarns ist noch unter und mannigfaltiger als der unseres eigenen Vaterlandes. Und doch hat eine kleine Nation dank ihrem Herrschertalent es verstanden, durch ein Jahrtausend hindurch ihrem Staat und ihrer Kultur das nationale Gepräge zu erhalten. Es liegt ein eigentümlicher Charme in der ungarischen Art zu leben und leben zu lassen, es ist vor allem das mitreissende nationale Selbstbewusstsein, das auf alle vom Sturm der Zeiten ins Ungarland hineingespülten Fremdvölker eine gewaltige assimilierende Kraft ausgeübt hat, so dass Staat und Kultur in Ungarn getragen und gestürzt werden in

ségvetés minden esztendőben jelentős többlettel zárult, amelyet a kormány elsősorban beruházásokra fordított. A kabinet a LÁB (Lakóházépítési Állandó Bizottság) és a Faksz (Falusai kislakás-építő szövetkezet) útján jelentősen támogatta a – jórészt vidéken emelt – kislakások építését, ehhez kapcsolódóan pedig az infrastruktúra fejlesztését is.

⁵¹ Becker véleményével szemben a katolikusok és a reformátusok közötti vallási megoszlásban 1920 és 1930 között nem következett be lényeges változás Magyarországon. 1920-ban a katolikusok aránya 64,9%, a reformátusoké 21%, 1930-ban pedig 64,9, illetve 20,9% volt az össznépszerűségben belül. A születések száma a korábbi időszakhoz képest viszont valóban erősen csökkent Magyarországon a két világháború között, elsősorban azonban nem a hűszas, hanem inkább a harmincas években. Mindez jórészt a birtokosztódástól tartó parasztság és a magasabb élet színvonalra vágyó városi lakosság új családmodelljére, gyakori egykézésére volt visszavezethető, és – Becker szavaival ellentétben – nem csak a protestánsokra volt jellemző. Az Európában valamivel közepesen aluli népességnövekedés Magyarországon ennek ellenére is jelentős volt: 1920 és 1930 között 698 117 fővel gyarapodott az ország lakossága.

der Hauptsache von rassenmässig Fremdstämmigen. Der derzeitige oberste Hüter der ungarischen Kultur trägt einen deutschen Namen und ist tiroler Abstammung, wenn auch die Familie seit Jahrhunderten magyarisiert ist. Ungarn ist der beste Beweis für die These, dass das nationale Selbstbewusstsein nicht nur aus physischen resp. ethnischen, sondern in hohem Masse auch aus ideellen und insbesondere kulturellen Wurzeln erwächst.

Seit Konsolidierung der Verhältnisse ist Graf Kuno Klebelsberg, der langjährige Mitarbeiter und Freund Tiskas⁵² [sic!], Kultusminister. Der Grundgedanke seiner Politik ist, alle nur verfügbaren Mittel mobil zu machen, die geistige Kultur des Landes zu heben und dadurch – nicht durch militärische Spielereien – Ungarn zum Faktor in der europäischen Politik zu machen. Horthy hat anfangs – genau wie die Militärs bei uns – geglaubt, die auferzwungene Entwaffnung durch heimliche militärische Organisationen umgehen zu sollen, um das Land für einen künftigen – übrigens jedem Ungarn als unvermeidbar erscheinenden – Endkampf direkt vorzubereiten, dann sich aber bewusst der viel klügeren und für alle Fälle produktiven Politik Klebelsbergs angeschlossen. Klebelsberg geht nämlich den indirekten Weg der kulturellen Erstärkung, selbst wenn dadurch scheinbare Schädigungen des im engeren Sinne militärischen Interesses eintreten; z.B. verwandelt er eine Riesenkaserne in Budapest in ein Studentenheim, wo über 1000 Studenten auf Staatskosten wohnen und verpflegt werden;⁵³ oder er veranlasst den Reichsverweser, freie Hauptmanns- oder Majorsstellen auf dem Etat in Professorenstellen umzuwandeln, weil gerade ein paar tüchtige junge Gelehrte, die er im Ausland hat ausbilden lassen, versorgt werden müssen. Aber auch sonst werden die kulturellen Belange mit Vorzug behandelt und unwahrscheinlich hohe Beträge für wissenschaftliche Ausbildung in den Etat gesetzt. Man bedenke nur, dass das geschwächte Ungarn nicht weniger als drei neue Universitäten auf einmal errichtet und zwar Pécs (Fünfkirchen) als Ersatz für Pressburg, Szeged als Ersatz für Klausenburg und daneben – einem schon 1912 entworfenen Plane folgend – Debrecen, wo die Hochschuleinrichtungen der kalvinischen Kirchenorganisation verstaatlicht und grosszügig ausgebaut worden sind. Namentlich die medizinischen Anstalten dieser Universitäten sind mit grossem Aufwand nach neuesten Methoden eingerichtet worden. Budapest hat etwa 6000, die drei Provinzstädten je rund 1000 Studierende, d.h. auf 8 Millionen Einwohner fallen 9000 Studierende – mit Einschluss der anderen Hochschulen sind es insgesamt ca. 14 000⁵⁴ –, während in Deutschland auf 60 Millionen Einwohner ca. 60 000 Studierende kom-

⁵² Klebelsberg egyik politikai példaképe valóban Tisza István (1861–1918) miniszterelnök volt. Miniszterelnökségi államtitkárként néhány hónapon át – 1917. március 19-től június 10-ig – Tisza legközvetlenebb munkatársaként dolgozott. (Klebelsberg ezt megelőzően, 1914. január 2-től 1917. március 19-ig vallás- és közoktatásügyi minisztériumi államtitkár volt.)

⁵³ Becker itt minden bizonnyal a budapesti Horthy Miklós Kollégiumra gondol.

⁵⁴ Az egyetemi és a főiskolai hallgatók száma az 1925/26. tanévben 15 200, az 1926/27-ben pedig 15 020 volt. A korabeli statisztikákból nem derül ki pontosan, közülük hányan tanultak egyetemen, illetve főiskolán. Erről először az 1930/31. tanévből van pontos kimutatásunk: eszerint a 16 053 hallgatóból a tudományegyetemekre összesen 9787-en, a közgazdaságtudományi karra 1397-en, a Műegyetemre 1427-en – ez mindösszesen 12 611 – jártak, a jogakadémiákra, az egyházi, a gazdasági és egyéb főiskolákra pedig 3442-en. A Becker által jelzett arányok tehát nagyjából helyesek, bár valószínűleg kissé alábecsüli az egyetemi, illetve főül- a főiskolai hallgatók számát.

men.⁵⁵ Das nationale Hochschulsystem wird ergänzt durch Studentenheime ausserhalb der ungarischen Grenzen, das bedeutendste ist in Berlin im Entstehen, andere existieren in Wien, in Rom, und auch nach England und Frankreich werden Stipendiaten geschickt.⁵⁶ Gerade um die nationale Kultur in Mitten Europas erhalten zu können, muss die Gefahr der geistigen Isolierung vermieden werden. Der engste Konnex wird mit Deutschland gesucht, worüber noch im Zusammenhang zu sprechen sein wird. Gegenüber dem Zentralismus der habsburgischen Monarchie, die alles nach Wien zog, setzte sich der ungarische Nationalstolz für Budapest ein, und erst seit dem Ausgleich von 1867 und besonders kurz vor und nun mit aller Macht nach dem Kriege ist der Dezentralisationsgedanke nach deutschem und italienischem Vorbild in den Mittelpunkt der ungarischen Kulturpolitik getreten; daher die betonte Pflege der Provinzuniversitäten die dem Grafen Klebelsberg von den Budapestern manchmal verdacht wird.

Der zweite Grundgedanke seiner Politik ist die Entpolitisierung der Bildung. Sein Gedanke dabei ist der folgende: Das absolut durchgeführte parlamentarische System mit seinem staatlich-politischen Zentralismus braucht ein Gegengewicht in der Autonomie der kommunalen Selbstverwaltungskörper, der Universitäten und der Kirchen, wie es z.B. in England der Fall ist. Die Kirchen sind in Ungarn ganz autonom, die Universitäten haben die deutsche Rechtsform, aber die öffentlichen Sammlungen werden wie bei uns bürokratisch verwaltet. Um hier parlamentarische Uebergriffe auszuschliessen, hat er Museen, Bibliotheken und Archive zu einem Selbstverwaltungskörper nach Art der Universitäten zusammengeschlossen.⁵⁷ Unter der letzten Verantwortung des Ministers beabsichtigt er diese wissenschaftliche Selbstverwaltung auch auf die höheren Schulen und Volksschulen auszudehnen, und zwar will er an den vier Landesuniversitäten Zentralstellen autonomer Kulturprovinzen errichten, die von Selbstverwaltungsorganisationen geleitet werden, denen das ganze Kulturleben unterstehen soll. Neben dieser autonomen Provinzorganisationen mit ihrer geographischen Einteilung stehen dann in der Hauptstadt selber vier sachlich gegliederte zentrale Stellen, sogenannte Senate. Einer davon ist die erwähnte „Gemeinschaft der öffentlichen Sammlungen“. Neben ihr sollen noch drei weitere Senate als Beratungsstellen der Regierung und als Selbstverwaltungskörper entstehen, von denen der eine die naturwissenschaftliche, der zweite die geisteswissenschaftliche Forschung und der dritte das nationale Stipendienwesen im In- und Auslande betreuen soll. Klebelsberg hält diese in einigen Zügen an unsere Kaiser Wilhelm Gesellschaft oder die Notgemeinschaft erinnernde Institution für zeitgemässer als die seiner Meinung

⁵⁵ A Német Birodalomban az első világháborút követően az egyetemi hallgatók összlétszáma mindvégig 100 000 fölötti volt, Becker tehát nyilván téved. 1930/31-ben ezer lélekre Németországban 1,8, míg Magyarországon 1,5 egyetemi hallgató jutott: e tekintetben tehát az európai középmezőnyben lévő Magyarország elmaradt Németországtól.

⁵⁶ Berlinben nem alakulóban volt, hanem 1924-től ténylegesen is működött a Collegium Hungaricum; ugyanczen a néven 1924-ben Bécsben, 1927-ben pedig Rómában alakult külföldi magyar intézet. Tehetséges és rátermett magyar fiatalok az állami ösztöndíjakkal segítségével számos más európai és tengerentúli országba is utazhattak, nem csak Franciaországba vagy Nagy-Britanniába.

⁵⁷ Becker az Országos Magyar Gyűjteményegyetemre, az azt létrehozó 1922:XIX. törvényekre (nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről) utal.

nach verzopften und versteinerten Akademien. Dies ganze Programm wird schrittweise durch Sondergesetze durchgeführt.⁵⁸ Im Gegensatz zu unserer preussischen Uebung, die, um die Verwaltung beweglich zu erhalten, alle Reformen durch Erlass und nicht durch Gesetz einführt, legt Klebelsberg jeden Fortschritt durch Gesetz fest, um ihn von seiner Person und dem gegenwärtigen Regime unabhängig zu machen und die Stetigkeit und Dauer zu garantieren, die allein kulturellen Massnahmen Wirkungsmöglichkeiten geben.⁵⁹ Der ständige Wechsel im Aufbau des französischen höheren Schulwesens ist ihm dabei eine abschreckende Warnung. Gerade auf diesem Gebiet hat sich Klebelsberg der deutschen Grundauffassung angeschlossen, d.h. auch in Ungarn das Prinzip verschiedenartiger grundständiger Schulen ohne schematischen gemeinsamen Unterbau beibehalten. Sein besonderer Verdienst ist der Ausbau des realgymnasialen Typs mit Betonung der Neusprachigkeit gegenüber dem schon existierenden Gymnasial- und Oberrealschultyp. Ein grosser Teil der höheren Schulen wird von Orden betrieben, besonders von den Benediktinern, den Zisterziensern und den Prämonstratensern. Die Benediktiner wurden nach ihrer Auflösung von einem Jahrhundert nur unter der Bedingung, diese Schullasten zu übernehmen, wiederhergestellt.⁶⁰

Zum Verständnis des ungarischen Volksschulwesens muss man zweierlei wissen. Erstens, dass auch hierin die Kirchen die historischen Schullastenträger sind. Von den 17 145 Volksschulklassen sind 6221 unter katholischer, 2422 unter reformierter, 727 unter evangelischer Führung. Die 4197 Staatsschulklassen und die 3033 Gemeindeschulklassen sind grundsätzlich simultan.⁶¹ Dass bei uns die Staatsschule konfessionell aufgebaut ist, war den Ungarn a priori schwer verständlich. Ganz entgegen unserer Auffassung sind nicht die Staatsschulen, sondern die Kirchenschulen die Herde des nationalen Gedankens, weil seit der österreichischen Herrschaft alles, was mit dem Staate zusammenhing, als fremd, als antinational empfunden wurde und die Kirchen, die Katholische wie die Kalvinische, sich in der Pflege des magyarischen Nationalgefühls zusammenfanden.

⁵⁸ Becker jórészt Klebelsberg 1925. évi berlini látogatásakor, a berlini egyetem régi aulájában elmondott beszédének – németül is megjelent – gondolatmenetét követi: KLEBELSBERG, 1925. Mindehhez nyilván sok szóbeli kiegészítést fűzött Klebelsberg Becker látogatásakor, ugyanis a Becker által itt leírt terveket csak néhány évvel később fejtette ki programszerűen a magyar kultuszminiszter, németül ld. KLEBELSBERG, 1930.

⁵⁹ Klebelsberg minisztersége alatt 1926 májusáig a következő törvényeket bocsátotta ki: 1922. évi XIX. törvények a nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről; 1923. évi I. törvények a Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról; 1924. évi XI. törvények a középiskoláról; 1924. évi XXVII. törvények a középiskolai tanárok képzéséről és képesítéséről; 1925. évi I. törvények gróf Apponyi Sándor Magyar Könyvtáráról; 1925. évi III. törvények a testnevelésről szóló 1921. évi LIII. törvények kiegészítéséről.

⁶⁰ Becker itt a középiskolai törvényre (1924:XI. tc.) utal. A középiskolák között a felekezeti aránya az 1924/25. tanévben 44,7% volt, a középiskolai tanárok 41%-a oktattott, a diákok 42,1%-a tanult különböző egyházi intézményekben. Ugyanebben a tanévben a bencések 7, a ciszterciáták 5, a piaristák 9, a premonstreiek 3, a jezsuiták 2, a ferencesek pedig 1 középiskolát tartottak fenn.

⁶¹ Nem tudtam kideríteni, honnan idézi Becker a népkolai osztályok számára vonatkozó adatokat. Az elemi mindennapi iskolák száma az 1924/25. tanévben 6374 volt, közülük 1037 állami, 681 községi, 4520 felekezeti, 136 pedig egyéb fenntartók által üzemeltetett volt. Ugyanebben az esztendőben 359 polgári iskola közül 161-et az állam, 96-ot a községek, 88-at a különböző felekezetek, 14-et pedig egyéb fenntartók működtettek.

Genau wie unsere heutige Sozialdemokratie aus traditionellem Beharrungsvermögen auch dem demokratischen Staat der Gegenwart gelegentlich noch misstraut, hat die ungarische Gesellschaft resp. die Kirchen auch noch gelegentliche Gefühlshemmungen dem neuen echt magyarischen Staat gegenüber. In diesem Zusammenhang darf erwähnt werden, dass das Verhältnis zwischen den Konfessionen – wohl aus der Erinnerung gemeinsamer Oppositionsstellung heraus – ganz vortrefflich, ja geradezu vorbildlich ist. Bei feierlichen Staatsaktionen sprechen Vertreter beider Konfessionen hintereinander, und als einmal ein neuer Nuntius das beanstanden wollte, wurde er von dem Kardinalprimas energisch zurückgewiesen, sie liessen sich ihren konfessionellen Frieden durch keinen ephemeren Nuntius stören. Trotz des katholischen Charakters der Stephanskronen wird der Calvinismus geradezu als die ungarische Religion und Debrecen als das kalvinische Rom bezeichnet. In der Schulpolitik scheint, soweit ich beobachten konnte, ein reibungsloses Zusammenarbeiten von Staat und Kirche stattzufinden.

Zweitens ergibt sich aus der Tatsache der isolierten d.h. gehöftweisen und nicht dörflichen Besiedelung weiter Gebiete des Landes, dass die restlose Beschulung sämtlicher Kinder fast unlösbare Schwierigkeiten bietet, da man nicht für jedes Gehöft eine eigene Schule begründen kann. Daher die immer noch erhebliche Zahl der Analphabeten, über die sich eine schlecht orientierte Presse in Deutschland oft mit Unrecht aufregt.⁶² Klebelsberg hat jetzt einen Gesetzentwurf ausgearbeitet, der auch dies Problem zu lösen versucht. Ja ca. 40 Gehöfte werden zu einem Schulbezirk zusammengefasst. Man bringt aber die nötige Kinderzahl nur dadurch zusammen, dass die Bauern in Turnus die Kinder in Wagen sammeln und zur Schule fahren müssen.⁶³ –

In allen Schulen, von der Universität bis zur Volksschule, wird der grösste Wert auf Disziplin gelegt. Es gibt kaum Studenten, die nicht im Internat leben. Die Disziplin hat etwas direkt militärisches. Die Hochschüler waren stets militärisch aufgestellt mit Ehrenkompagnie und Vorbeimarsch, die Meldungen beim Minister waren militärische Meldungen. Man hat in Ungarn der Studentenschaft gegenüber gerade die umgekehrte Politik verfolgt wie bei uns in Deutschland, statt Lockerung Anspannung des Autoritätsverhältnisses. Dieser militärische Zug geht durch das ganze öffentliche Leben Ungarns, auch durch die Fortbildungs-

⁶² 1920-ban Magyarország hat éven felüli lakosságának 15,2, 1930-ben – részben nyilván Klebelsberg iskolaépítési akciójának eredményeként – 9,6%-a volt olvasás- és írástudatlan. Az analfabéták legnagyobb része a más művelődési viszonyok között felnőtt öregebb korosztályra jutott.

⁶³ Becker itt Klebelsberg népiskola-építési programjára utal. A tanyai és a külterületi iskolák létesítéséről szóló 1926. évi VII. törvény cikk 1. §-a mondta ki azt az alapelvet, miszerint a kormányzat „a magyar nemzet [...] művelődési színvonalának emelése céljából elsősorban a mezőgazdasági népesség [...] gyermekei részére népiskolákat létesít”, és „ennek a célnak megvalósítására népiskola állítása és építése hivatalból mindenütt elrendelhető, ahol [...] legalább másfél, legfeljebb négy kilométer sugarú területen (körzetben) szétszórtan vagy tömörülve, az utolsó három év állapotát tekintve, legalább 20 család vagy 30 mindennapi tanköteles lakik”. E program eredményeként a szeged-rökusi, tizenkét tantermes népiskola 1930. október 25-én felavatásával – az ötezredik népiskolai objektum ünnepélyes átadásával – a Kormányzó jelenlétében zárult az akció első szakasza. amelyben 3475 tantermet és 1525 tanítói lakást építettek föl. Ebből 3306-ot az Alföldön, 1393-ot a Dunántúlon, 301-et pedig a „megmaradt kis Felvidékünkön” emeltek. Az építkezésekre és átalakításokra 50 millió pengőt fordítottak, amelynek a felét állami költségvetésből, egyegy negyedét pedig az „érdekeltség” hozzájárulásából és kölcsönökből fedezték.

schule, insbesondere wird auch die bäuerliche Jugend durch den gesetzlichen Zwang zu sportliche Uebungen bis zum Ende des 20. Lebensjahres davon erfasst.⁶⁴ Klebelsberg ist der Meinung, dass die Leistungen der Amerikaner und Engländer im Weltkrieg erwiesen haben, dass eine sportgeübte Jugend schnell zu guten Soldaten ausgebildet werden könne, dass aber das Drillen und die Soldatenspielerlei nur die Kritik und das Eingreifen der Siegermächte hervorruft, ohne für den Ernstfall wirklich unentbehrlich zu sein.

Die meistkritisierte Massnahme der ungarischen Kulturpolitik war die Einführung des *numerus clausus* im Jahre 1920.⁶⁵ Er kontingentierte den Besuch der Hochschulen nach „Rassen und Nationalitäten“. Nach einer Aufzeichnung aus jüdischen Kreisen, die mir vorliegt, geschieht die Kontingentierung nicht etwa nach Bekenntnissen, sondern nach Sprachen, wobei aber die ungarisch oder deutsch sprechenden Juden als gesonderte Nation betrachtet werden.⁶⁶ Ganz anders klangen die Ausführungen des Grafen Klebelsberg, der übrigens als Abgeordneter bei der Votierung des Gesetzes dagegen gestimmt hat.⁶⁷ Nach seiner Darstellung war der Anlass zu dem Gesetz die Tatsache, dass das plötzlich auf ein Viertel seiner bisherigen Grösse reduzierte Ungarn überschwemmt wurde mit Akademikern aus den verlorenen Gebieten, sodass eine Ueberprüfung des Akademikerbestandes, insbesondere des Nachwuchses, zur nationalen Pflicht wurde. Dabei stellte sich nun ein derartiges Ueberwiegen des Judentums im einzelnen Fächern heraus (unter den Medizinstudierenden sollen z.B. 85% Juden gewesen sein⁶⁸), dass die Regierung im Interesse der übrigen Volksteile eine Remedur für

⁶⁴ Az 1921. évi I. III. törvénycikk, a testnevelési törvény – amelyet többnyire csak leventetörvénynek neveztek – értelmében minden 12 és 21 év közötti fiúnak, aki nem járt rendszeres testnevelést nyújtó iskolába, illetve nem vonult be katonai szolgálatra, kötelezően részt kellett vennie a leventemozgalomban. Ez kettős irányítás alatt működött: formailag a kultuszminisztérium alá rendelt Országos Testnevelési Tanács (OTI) irányította, de a rejtett katonai szervezettel valójában a tanács tábornoki rangú társelnöke vezette. A leventékkel foglalkozó oktatók tényleges vagy tartalékos állományban lévő tisztok voltak, és hétvégeként rendszeres katonai oktatást tartottak a fiataloknak.

⁶⁵ Az 1920. évi XXV. törvénycikk.

⁶⁶ Valószínűleg arról a feljegyzésről van szó, amely Becker hagyatékában is megtalálható: Nr 1449: *Stellungnahme des Ungarischen Instituts zur Rechtslage des ungarländischen Judentums* (1926. Sept. 29) (Valójában itt nem a Magyar Intézet 1926. szeptember 26-án született állásfoglalásáról, hanem a Magyar Intézetből e napon Beckernek visszaküldött, magyarországi zsidó körök álláspontját tükröző véleményről van szó, amely minden bizonnyal már Becker rendelkezésére állt a közölt beszámoló írásakor.)

⁶⁷ Becker Klebelsberg 1926. január 9-én hozzá írott leveléből értesülhetett erről. Klebelsberg az 1925. októberi berlini látogatása után történekről többek között azt is elmondta, hogy Genfben a Népszövetségben neki kellett a *numerus clausus* rendelkezéseit megvédenie, és ez számára annál kellemetlenebb volt, mivel képviselőként nem szavazta meg a valóban nem túl sikerült fogalmazású törvényt. (A levél a Becker-hagyatékban [Nr 5754], illetve az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának Levelestárában [Klebelsberg Kuno C.II. Beckerhez] is megtalálható.)

⁶⁸ A zsidó származású diákok száma valóban az orvoskarokon volt a legmagasabb, de a 85%-ot sohasem érte el. 1890-ben Budapesten az orvostudományi karon tanuló diák 1184 közül 678 (57,26%), 1910-ben pedig az 1932-ből 984 (50,93%) volt izraelita vallású. A századfordulón a mérnökök (40% fölött) és a jogászok (30% körül) között is rendkívül sok izraelita hallgató volt. A zsidóság túlsúlya a szakértelmiségben példa nélkül állt a korabeli Európában. (Talán Oroszország és Románia hasonlítható e szempontból Magyarországhoz.) A világháború után azonban – nem utolsósorban éppen a *numerus clausus*nak „köszönhetően” – jelentősen csökkent a zsidó egyetemi hallgatók száma.

nötig hielt. Der Antisemitismus in dieser Schärfe ist in Ungarn ganz jungen Datums. Es gibt wohl kein zweites Land der Welt, dessen Gesellschaft so stark vom Judentum durchsetzt war. Viele dieser, übrigens völlig magyarisierten Juden waren geadelt, mit dem alten Adel verschwägert, ja sogar Magnaten, und sind auch noch heute angesehene Bürger. Anders das neue Judentum, das infolge des Umsturzes aller Dinge in Osteuropa das geschwächte Ungarn, namentlich von Galizien her, überschwemmte. Gegen dieses Judentum wehrte sich Ungarn mit der gleichen Energie wie die übrigen neuen Oststaaten und übrigens auch Deutschland selbst. Nur haben wir zu dem gleichen Endziel etwas weniger auffällige Methoden angewandt, und unsre Haltung, wie die aller anderen Länder, brachte Ungarn, das wegen seiner Lage und seiner historischen Verjudung für neuzuströmende Juden eine besondere Attraktion besass, in eine grosse nationale Gefahr. Wie ich Klebelsberg verstand, erfolgte die Kontingentierung nach der Verteilung der Volkszahl auf die einzelnen Konfessionen. Danach standen die Juden 6% zu. Da die übrigen Konfessionen ihre Quote nicht aufbrauchen, wird der Rest den Juden zugestanden. Es studieren de facto über 12% Juden.⁶⁹ Darüber hinaus sind die Universitäten durch Geheimerlass angewiesen, alle Juden als Vollstudenten zu immatrikulieren, die den Nachweis einbringen, in der dritten Generation im Lande zu sein. Man sieht auch daraus, dass die Massnahmen sich nur gegen das landfremde Judentum richten. Vor der Völkerbundkommission hat die Ungarische Regierung trotz aller internationalen Proteste Recht bekommen, aber die Massnahme bleibt doch immerhin so odios, dass Klebelsberg sie, sobald es innerpolitisch möglich ist, abzubauen beabsichtigt.⁷⁰ Starke Milderungen sind, wie gesagt, schon im Gange. Die Handhabung an den einzelnen Universitäten ist in übrigen verschieden. In Pécs z.B. ist man so weitherzig, weil man Platz hat, dass man dort von *numerus clausus* fast nichts merkt und in einzelnen Fächern sollen 50% Juden immatrikuliert sein. In Budapest ist man strenger.⁷¹ Es ist Ungarn zu

⁶⁹ Az 1925/26. tanévben 9,0, az 1926/27-ben pedig 8,6% volt a zsidó hallgatók aránya.

⁷⁰ Erre végül 1928-ban, a *numerus clausus* törvény módosításával (1928:XIV. tc.) került sor. Ez az eredeti törvény 3. §-át írta át: *ezután már nem népfaj és nemzetiség szerint, hanem a szülők foglalkozása alapján határozták meg a felsőoktatási intézményekbe felvehető diákok arányszámát.*

⁷¹ Az 50%-ra vonatkozó – valószínűleg túlzó – adat forrása Hoór Károly budapesti professzor egyik előadása lehet, miszerint az 1923/24. tanévben az egyes egyetemek orvosi karain a zsidó hallgatók százalékos aránya a következő volt: Budapesten (130) 4,3%, Szegeden (66) 17,2%, Debrecenben (45) 12,4%, Pécsen pedig (522) 59,0% (Új Élet, 1925. június 1.). Tény az is, hogy a nemzetgyűlésben a pécsi egyetemet gyakran támadták amiatt, mert nem tartja be a *numerus clausus* rendelkezéseit. Minderre Nagy József rektor így reagált: „A mi lelkiismeretünk ebben a kérdésben teljesen nyugodt. Azzal, hogy a létért való küzdelem közepette e száműzött egyetem a törvény által megengedett módon nagyobb számban vette fel a budapesti egyetem száműzöttjeit [...] magát az egyetemet mentettük meg a pusztulástól. [...] Nem lehet a numerus clausus ödiümát az egyetem tanáira háritani anélkül, hogy az egyetemeket a békés tudományos kutatás helyett a gyűlölködés kártékony és bomlasztó légkörébe burkolja.” (A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem 1924/25. évi irataiból. Az 1924–25. tanévre megválasztott egyetemi hatóságnak beiktatása és a tanév megnyitása alkalmából 1924. évi október hó 5-én tartott ünnepélyes egyetemi közgyűlés [Pécs, MCMXXXIII.] 8.) Kicsit későbbi kimutatás alapján az 1929/30. tanévben a pécsi egyetem hallgatóinak 10,6, 1930/31-ben pedig 11,2%-a volt zsidó származású; ugyanezek az arányszámok a budapesti egyetemen: 7,9, illetve 9,0% voltak. (Ezekben az években pedig már ismét növekedett a zsidók aránya a húszas évek közepéhez képest!)

wünschen, daß es ihm innenpolitisch bald möglich sein werde, dies sein außenpolitisches Ansehen schwer kompromittierende Gesetz aufzuheben.—

3.

Die Haltung Ungarns in der *numerus clausus* Frage ist einer der Hauptgründe, warum die deutsche demokratische Presse sich dem heutigen Ungarn gegenüber so ungewöhnlich feindlich einstellt und damit unfreiwillig die französisch-tschechische Nachrichtenhetze zur Rechtfertigung des Trianonvertrages unterstützt, wie es besonders während der Frankenfälscheraffäre der Fall war. Die sozialistische Presse kommt von der Idee des weissen Terrors nach russischem Vorbild nicht los, und die Rechtspresse, der a priori manches in Ungarn genehm sein müsste, wird von völkischen Heißspornen und berufsmässigen Vertretern der deutschen Minderheitsorganisationen gegen die gegenwärtige nationale Regierung aufgehetzt. So hat Ungarn aus den verschiedensten Gründen eine unerhört schlechte Presse in Deutschland. Die deutsche Kritik an Ungarn wird dort als so ungerecht empfunden, daß man sie dem ungarischen Publikum geradezu verheimlicht; denn sonst wäre es mit der Sympathie für Deutschland wohl bald zu Ende. Dabei ist Ungarn aus Tradition und Gefühl und in seinem wohlverstandenen Eigeninteresse vielleicht der einzige ganz aufrichtige Freund, den Deutschland zurzeit besitzt.⁷²

Jedenfalls hat die Begeisterung für Deutschland alle meine Erwartungen Übertroffen, und ich habe mir Mühe gegeben, die letzten Untergründe dieser, wie mir scheint, nicht künstlich gemachten Bewegung zu verstehen. Eine impulsive Deutschenfreundschaft gab sich zunächst in allen Bevölkerungsschichten und in allen Landesteilen kund, bei der katholischen wie bei der kalvinischen Geistlichkeit, bei Professoren wie Bauern, in der Hauptstadt wie in der Matra, in Debrecen wie in Pécs oder am Plattensee und im Bakonyer Wald. Ueberall lebte die Erinnerung an die Waffenbrüderschaft während des Krieges, besonders an den preußisch-deutschen Schutz des Karpatenwalls, den Ungarn allein gegen die Russen nicht hätte halten können. Dies Dankbarkeitsgefühl war gemischt mit Bewunderung für Deutschland Leistungen während des Krieges und für seinen Wiederaufstieg. Die politische Einstellung zu Deutschland ist ganz klar. Ungarns Zukunft ist unlösbar verknüpft mit der Machtstellung Deutschlands. Der Peiniger Ungarns ist die Kleinen Entente, die von Frankreich gestützt wird. Eine Wiederangliederung der jetzt abgesplitterten ungarischen Stammlande ist nur im Rahmen einer Rückgängigmachung der ganzen Ostregelung der Friedensverträge denkbar. In jedem Ungarn aber lebt das „nem, nem, soha“, „Nein, nein, niemals“, d.h. „werden wir den Vertrag Trianon anerkennen“. Auch sind die Ungarn das einzige nichtslavische [sic!] Volk, das sich in Gemengelage mit deutschen Volksteilen wie ein Keil in das gewaltige slavische [sic!] Meer einschleibt. Dazu kommt, dass die deutsche Sprache im ganzen Osten, ja bis an die Wolga, von allen gebildeten verstanden, wenn nicht gesprochen wird, der ungewollte deutsche Kultureinfluss also weit über unsre Grenzen hinaus gegeben ist, was uns umsomehr nach Osten weist, als im Westen die Sprachgrenze seit Jahrhunderten feststeht und ungefähr

⁷² I.d. 32. lj!

mit der Landesgrenze zusammenfällt.⁷³ All das weiss man in Ungarn genau. Als Symptom erwähne ich, dass manch harmloser Bürger mir gesagt oder angedeutet hat, wenn wir Deutschen einmal unsre Ostgrenzen bereinigten, dann würden wir die Ungarn auf unsrer Seite haben. Dabei rechnet man in erster Linie auf die tschecho-slowakischen Gebiete, die zum Teil eine rein ungarische Bevölkerung haben. Ueberdies bestand seit jahrhunderten eine ungarisch-slowakische Staats- und Schicksalsgemeinschaft. Der geographische Unsinn des langgestreckten tschecho-slowakischen Staatsgebildes wird dabei stets betont. Weiter hält man es für unmöglich, dass die ungebildeten Rumänen auf die Dauer das hochkultivierte Siebenbürgen beherrschen, wofür die Tatsache angeführt wird, dass die Rumänen im Vorkriegsungarn mehr Schulen besessen hätten als im Königreich Rumänien. Für am meisten gefestigt wird Jugoslawien angesehen. Bei der Haltung Frankreichs wird jede Wiedergewinnung verlorener Landesteile nur im Bunde mit Deutschland für möglich gehalten. Daher die Besorgnis, mit der die Locarno-Politik beobachtet wird oder gewisse Tendenzen im Auswärtigen Amt, die in Budapest nicht unbekannt sind, wonach Ungarn als eine Quantité négligeable anzusehen sei, um derentwillen man sich nicht eine grosszügige slavophile Politik stören lassen dürfe.⁷⁴ Nach der erstaunlichen Vitalität, die ich überall in Ungarn beobachten konnte, und die nur der unsrigen vergleichbar ist, und im Hinblick auf das letzte Jahrtausend osteuropäischer Geschichte sollte man die Kräfte nicht unterschätzen, die in Ungarn willig sind, in den Dienst einer entschlossenen deutschen Ostpolitik zu treten. Eine produktive Politik gegenüber den Oststaaten, insbesondere Russland und Jugoslawien, liesse sich damit wohl verbinden.

Neben dieser politische Anlehnung an Deutschland steht – aufs engste damit verbunden – die kulturpolitische. Wie kann Ungarn – wird hier aus völkischen oder Minoritätskreisen eingeworfen werden – eine aufrichtige deutschfreundliche Kulturpolitik machen, wenn es zu gleicher Zeit die deutschen Minoritäten auf ungarischem Boden vergewaltigt? Da auch meine Reise gewissen deutschen und ungarländischen Kreisen Anlass gegeben hat, in der, soweit ich weiss, dem Schutzbund nahe stehenden Korrespondenz „Weisse Briefe“ (Herausgeber Dr. Rudolf Peschel, Nr. 10 vom 1. Juli 1926) dies Thema zu variieren, wobei die Bezugnahme auf Professor Bleyer einerseits und die preussische Minoritätenpolitik

⁷³ Becker szavai nagyon jól tükrözik a német kultur- és tudománypolitika azon célját, amely a német nyelv közép-kelet-európai – az ő szóhasználatukban többnyire: délkelet-európai – vezető szerepét igyekezett megőrizni és biztosítani. Nyilvánvalóan ezt szolgálta a húszas évek közepén megalapított hálózat: a *Humboldt-Stiftung*, a *Deutsche Akademie* (ennek részeként 1932-től a *Goethe Institut*) és a *Deutsches Akademisches Austauschdienst (DAAD)* egyaránt 1925-ben jöttek létre. Ezek az intézmények a nemzetiszocialista hatalomátvétel után is megmaradtak (ekkor már a korábbinál nyíltabban vállalva a terjeszkedés politikáját), és – teljesen megváltozott szereppel ugyan, de – napjainkig tovább működnek.

⁷⁴ A svájci Locarnóban 1925 októberében rendezett konferencián Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Belgium, Németország, Lengyelország és Csehszlovákia vett részt. A németek – a Stresemann külügyminiszter nevével fémjelzett megbékélési politika és a francia–német közlekedés nyomán – a Franciaországgal, a Nagy-Britanniával és a Belgiummal kötött szerződéseikben elismerték a Német Birodalom nyugati határait, ugyanakkor Lengyelországgal és Csehszlovákiával olyan egyezményeket kötöttek, amelyekben nem szerepelt a keleti határok sérthetetlensége. A locarnói konferencia eredményeként a Német Birodalom még 1925-ben beléphetett a Népszövetségbe.

in Schleswig-Holstein andererseits deutlich die Herkunft verrät, ist es wohl nicht überflüssig, dies Problem etwas weitläufiger zu behandeln.

Im Mittelalter und in der frühen Neuzeit bestanden sehr intensive direkte Kulturbeziehungen zwischen Deutschland und Ungarn. Erst unter Maria Theresia wurde systematische versucht, Österreich d.h. Wien an die Stelle der deutschen Kulturquellen treten zu lassen, ja sogar die direkte Verbindung kurzerhand verboten. Mit der österreichischen Herrschaft in Ungran, deren kleine und grosse Quälereien und Vergewaltigungen der magyarischen Eigenart noch heute in jedem Ungarn lebendig sind, geriet natürlich alles Deutsche d.h. Österreichische in Misskredit. An schlimmsten war diese Reaktion nach dem missglückten Kosuthunternehmen, als die Kirchen die Führung der Nation gegen die germanisierende Regierung übernahmen. Auch als dann endlich Deák den berühmten Ausgleich mit Franz Josef schloss, lebte die Tendenz der Anlehnung gegen alles Fremde d.h. Deutsche in der Kulturpolitik weiter. Weitsichtige Ungarn wie z.B. Klebelsberg haben niemals die national-reaktionäre Schulpolitik des Grafen Apponyi gebilligt.⁷⁵ Sie hatte aber bei aller Überbetonung des ungarischen Standpunktes niemals eine Spitze gegen Deutschland. Man hatte germanisiert werden sollen – Jahrhunderte lang –, nun wollte man erst einmal wirklich ungarisch sein, um dann als national gefestigtes, selbständiges Volk gute Freundschaft mit Deutschland zu halten, dessen kulturelle Überlegenheit man stets anerkannt und dessen politische Bundesgenossenschaft man stets gesucht hatte. Die gelegentliche Ablehnung des Deutschen war eine Ablehnung des Österreichischen, insbesondere der unerträglichen österreichischen Suprematie. Nachdem diese einmal gefallen war, war der direkte Weg zu Deutschland und zur deutschen Kultur eröffnet. Österreich hatte sich von der Entente das allerdings stammdeutsche Burgenland aufdrängen lassen, was die von allen Seiten ihrer besten Länder, ja ihrer Stammsitze beraubten Ungarn so ähnlich empfanden wie wir die Abtretungen Nordschleswig. Ungarn wird dies Österreich nie vergessen, wenn auch äusserlich gute Beziehungen bestehen. Irgend eine Bedrohung des magyarischen Volkstums durch das deutsche Element besteht nicht mehr, so kann die ungarische Regierung im Rahmen ihrer Gesamtpolitik entschlossen Anlehnung an die reichsdeutsche Kultur suchen.⁷⁶ Die Begründung des Collegium Hungaricum in Berlin, sein Ausbau mit erheblichen Mitteln,⁷⁷ die wissenschaftliche Zusammenarbeit mit der

⁷⁵ Gróf Apponyi Albert (1846–1933; kultuszminister: 1906 és 1910 között, majd 1917–1918-ban) az oktatásügy minden területén hangsúlyozta a magyar nemzeti irányt, az egységes magyar állam eszméjének biztosítását. Ennek jegyében születtek nagy felzúdulást kiváltó törvényei (1907:XXVI. és XXVII. tc., 1908:XLVI. tc.), amelyeket a nemzetiségi politikusok egyértelműen elítéltek és bíráltak, azok „magyarosító” – a hazafias nevelést és a magyar államérdekek védelmét szolgálalmazó – törekvései miatt.

⁷⁶ A magyar kultúra és tudomány német kapcsolatainak fontosságát Klebelsberg nagyon sokszor hangsúlyozta. Jó néhányszor kiemelte, hogy politikáját elsősorban a német tudománypolitika eredményeire – e vonatkozásban a legtöbbször Wilhelm von Humboldt, Friedrich Althoff, Adolph von Harnack, Friedrich Schmidt-Ott és Becker nevét emlegette – kívánja alapozni.

⁷⁷ A berlini Collegium Hungaricum már 1923-ban is fogadott ösztöndíjasokat, de hivatalosan 1924 őszén kezdte meg működését a Marienstrasse 6. szám alatt. A *Collegium* új épületét Klebelsberg 1925. októberi, berlini látogatása előtt jó két héttel választotta ki a porosz kultuszminisztérium segítségével Gragger, Berlin belvárosában. Ez a Dorotheen Strasse 2. szám alatti ingatlan, a Herz-palota volt, amelyet 1926–1927-ben kibővítettek és átalakítottak, majd 1927 őszén adták át

Notgemeinschaft,⁷⁸ Klebelsberg's Besuch in Berlin und meine Aufnahme in Ungarn sind greifbare Zeugnisse dieses guten Willens.

Aber die Minoritätenpolitik? Wer selbst an verantwortlicher Stelle Minoritätenpolitik zu machen hat, weiss, dass keine Regierung, die den Frieden will, es den Generalsekretären der Minoritätengewerkschaften wird recht machen können. Das ist ein biologisches Grundgesetz aller Minoritätenpolitik. Dabei braucht man noch nicht einmal bösen Willen oder egoistische Sonderpolitik der Interessenvertreter anzunehmen, das Spannungsverhältnis liegt im Wesen der Dinge. Eine Minorität fällt für den nationalen Kampf aus, wenn sie zufrieden ist. Zufriedenheit mit den Massnahmen des Wirtsvolkes ist leicht der erste Schritt zur Assimilation. Deshalb können die berufsmässigen Vertreter des Volkstumskampfes nichts anderes tun als Unzufriedenheit säen, während die Regierungen Ruhe haben wollen. Nun stehen die Nationalitätenkämpfer draussen an der Front, ihre Aktion löst naturgemäss Gegenaktionen der lokalen Regierungsstellen aus, und so entwickelt sich ein Gegensatz zwischen der Zentralregierung und den lokalen Behörden. Der von der Zentralregierung befolgte Kurs wird nur sehr langsam von der Provinz mitgemacht, namentlich wenn er den Ausgleich der nationalen Gegensätze erstrebt. Was die preussische Regierung in Schleswig-Holstein erlebt, erlebt die ungarische mutatis mutandis in den deutschen Bezirken. Das sehr liberale Minderheitenschulsystem des Grafen Klebelsberg (Typus A, B, C)⁷⁹ begegnet in der Provinz aus zwei Gründen gewissen Schwierigkeiten. Einmal sind die Kirchen, wie ausgeführt, schulpolitisch sehr selbständig und, wie ebenfalls begründet wurde, stark nationalistisch eingestellt. Zweitens fehlt es einfach an Lehrern für die deutschen Minderheitsschulen, seitdem die grossen geschlossenen Gebiete des Deutschtums wie Siebenbürgen, Zips, das Banat und vor allem das Burgenland von Ungarn abgelöst sind. Wollte Klebelsberg deutsche Lehrer aus Pommern oder Schwaben importieren, würde das ganze Land gegen die Germa-

rendeltetésének. (Az első ösztöndíjasok már 1927 áprilisában beköltöztek az akkor még csak részben elkészült épületbe.)

⁷⁸ Klebelsberg kívül kapcsolatokot ápol Friedrich Schmidt-Ott-tal, az 1920. október 30-án – a rendkívül kritikus helyzetbe került német tudományos élet segítségére és támogatására – alakult, minden jelentősebb német tudományos intézménnyel együttműködő *Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft* elnökevel. Erről nemesak Schmidt-Ott kétszeri magyarországi látogatása – amelyről Schmidt-Ott is megemlékezik önéletírásában: SCHMIDT-OTT, 1951. 214–217., 266–275. –, de gyakori levélváltásuk is tanúskodik (Országos Széchényi Könyvtár Levelestára, Klebelsberg Schmidt-Otthoz [1924–1929, 39 db], illetve Schmidt-Ott Klebelsberg Kunóhoz [1924–1931, 51+1 db]). A *Preussischer Kulturbesitz* levéltárában Beckeren kívül Schmidt-Otnak is komoly hagyatéka van, ebben azonban egyetlen tétel sem vonatkozik magyarországi kapcsolataira. Ugyanakkor 1924-es látogatásáról a külügyminisztérium levéltárában található iratok: PP AA BA, *Geheime Reichssachen (Rückgabe aus dem Bundesarchiv)* R 65.521 (*Notgemeinschaft d.D.W.* Bd. 3, 1924–1925).

⁷⁹ Ez az 1923. évi (augusztus 24-én a *Hivatalos Közlöny*ben megjelent) 110.478/1923. VKM VIII.a szám alatt kiadott rendelet értelmében a magyarországi kisebbségi iskolák három típusát jelentette. Az A típus kisebbségi tanítási nyelvű volt (minden tárgyat a kisebbség anyanyelvén oktattak, de a magyar nyelv kötelező tárgy volt), a B vegyes (anyanyelven tanították a saját nyelvet, a természetrajzot, a természet-, a vegy- és a gazdaságtant, a rajzolást és a kézimunkát, magyarul a magyar nyelvet, a földrajzot, a történelmet, a polgári jogokat és kötelességeket, valamint a testnevelést, anyanyelven és magyarul a beszéd- és értelemgyakorlatot, az írást és az olvasást, a számtant, illetve az éneket), a C pedig magyar (itt a kisebbségi nyelv volt kötelező, az írást és az olvasást az anyanyelven és magyarul, minden más tantárgyat magyarul oktattak).

nisierungsmethoden des „Tirolers“ Klebelsberg⁸⁰ protestieren. Dazu kommt, dass das heutige Ungarn keine deutschen höheren Schulen mehr hat. Das hängt damit zusammen, dass die etwa 600 000 Deutsche, die in Rumpfungarn leben, zumeist Bauern sind, die in isolierten Siedlungen wohnen.⁸¹ In Siebenbürgen hatten deutsche höhere Schulen einen Sinn; in den jetzigen Minoritätengebieten wollen die Bauern, wenn sie schon ihre Söhne auf höhere Schulen schicken, diese lieber auf die ungarischen schicken, weil ihnen dort ganz andere Möglichkeiten des gesellschaftlichen Aufstiegs geboten werden. Aus dem gleichen Grunde ist auch die Landbevölkerung gar nicht unbedingt für die rein deutsche Schule, da es für sie – unbeschadet ihres Treueverhältnisses zu ihrer ererbten deutschen Kultur – geradezu eine Notwendigkeit ist, auch die Landessprache zu beherrschen. Immerhin gibt es trotz jahrhundertelanger sogenannter Magyarisierung noch Hunderttausende von Deutschen in Ungarn, nicht nur auf dem Lande sondern sogar in Vororten von Budapest, die das Magyarische nur sehr unvollkommen oder gar nicht beherrschen. Kulturelle Hebung dieser zum Teil an Inzucht und allen ihren Folgeerscheinungen krankenden deutschen Volkstumsinseln ist nur möglich durch einen gewissen Anschluss an Sprache und Kultur des Landes. Die ungarische Regierung weiss das ganz genau; sie weiss aber auch andererseits, dass die Minoritätensekretäre in Europa eine Macht sind, und dass Ungarn nur dann hoffen kann, die vielen abgetrennten Magyaren, die mit Minoritäten anderen Volkstums gemischt leben, jemals wieder dem Mutterlande zurückzugewinnen, wenn diese Minoritäten ausserhalb Rumpfungarns auf Grund einer besonders liberalen Minderheitenpolitik im jetzigen Ungarn das Vertrauen haben können, dass es ihnen in einem wiedererstandenen Grossungarn zum mindesten nicht schlechter gehen wird als zur Zeit in Rumänien, Tschechien und Jugoslawien. Deshalb hat die ungarische Regierung gar kein Interesse daran, ihre deutschen Minoritäten zu vergewaltigen; jedenfalls liegt hier kein Grund, a priori ihrer Aufrichtigkeit in Bezug auf ihre deutschfreundliche Kulturpolitik im Grossen zu misstrauen.

Für die amtliche deutsche Politik ergibt sich meines Erachtens aus diesen Erwägungen, dass gewiss das Deutschtum in Ungarn nach Kräften inoffiziell gefördert werden sollte, dass man aber das einseitige Geschrei der Minoritätensekretäre, selbst wenn darunter ein Paulus sein sollte, der früher ein wütender magyarischer Saulus war, niemals für die deutsche Gesamtpolitik Ungarn gegenüber ausschlaggebend werden lassen darf. Wichtiger ist es meines Erachtens, die Beziehungen von Regierung zu Regierung namentlich auf kulturpolitischem Gebiete zu pflegen. Dadurch wird man aus der politischen Gesamtsituation heraus unter anderem auch für das Wohlergehen des ungarländischen Deutschtums viel mehr erreichen, als es die entschlossenste Unterstützung der deutschen Opposition in Ungarn jemals vermöchte.

Gez. C. H. Becker

⁸⁰ Klebelsberg apai részről tirolí főnemesi családból származott, egyenes ági leszármazottja volt a magát Buda visszaszerzőségekor kitüntetett, vitézi érdemeiért 1702-ben grófi rangot kapott Ferenc Miklósnak.

⁸¹ A magyarországi németek száma a népszámlálási adatok szerint 1920-ban 551 624 (az összlakosság 6,9%-a), 1930-ban 478 630 (5,5%) volt.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- KARDOS
1992 KARDOS József: *A Szent Korona és a szentkorona-eszme története.* Bp., Ikva, 1992.
- KLEBELSBERG
1925 *Ungarische Kulturpolitik nach dem Kriege von Graf Kuno Klebelsberg. Rede, gehalten in der Aula der Berliner Friedrich-Wilhelm-Universität am 21. Oktober 1925.* Hrsg. GRAGGER, Robert. Berlin und Leipzig, W. de Gruyter & Co., 1925. (*Ungarische Bibliothek. Zweite Reihe, 5.*)
- 1930 *Organisationsprobleme auf dem Gebiete der hohen Kultur von Prof. Dr. Graf Kuno Klebelsberg. Rede gehalten in der Wiener Akademie der Wissenschaften am 18. Februar 1930.* Bp., Athacneum, 1930.
- MÜLLER
1991 MÜLLER, Guido: *Weltpolitische Bildung und akademische Reform. Carl Heinrich Beckers Wissenschafts- und Hochschulpolitik 1908–1932.* Weimar–Wien, Böhlau, 1991.
- 1997 BECKER, Carl Heinrich: *Internationale Wissenschaft und nationale Bildung. Ausgewählte Schriften.* Hrsg. und eingeleitet von Guido MÜLLER. Köln, Böhlau, 1997.
- SCHAEFER
1950 *Carl Heinrich Becker – ein Gedenkbuch.* Hrsg. SCHAEFER, H., Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1950.
- SCHMIDT-OTT
1951 SCHMIDT-OTT, Friedrich: *Erlebtes und Erstrebtes. 1860–1950.* Wiesbaden, Steiner, 1951.
- UJVÁRY
2000 UJVÁRY Gábor: *Baráti háromszög (Carl Heinrich Becker, Klebelsberg Kuno, Gragger Róbert és a hungarológia megszületése).* In: *Hungarológia* 2 (2000) 3. sz., 99–120

Balassa Menyhárt, Balassa II. András és Balassa Zsuzsanna lappangó portréi

A Balassi család ősgalériáját először Ponori Thewrewk József (1793–1870) ismertette a *Hírnök* című hetilapban.¹ Mint írja, 1843. január 6-án járt Kékkőn, ahol Balassa Antalnál (1822–1877) vendégeskedett. A várkastély ebédlőtermében tartott képgyűjteményt Thewrewk József a következő sorrendben írta le: 1. A mohácsi csatában elesett Balassa Ferenc, 2. Balassa Menyhárt, 3. Balassi Ferenc, 4. A 17. századi Balassa András lovas képe, 5. Balassi Bálint, 6. Balassi Zsuzsanna (1647).

A felsorolt képek közül a Balassi Ferenc (1471 előtt–1526) horvát bán, Balassi Ferenc (1563–1594) tokaji kapitány és bátyja, a költő Balassi Bálint (1554–1594) portréja ma is megvan, mert ezek közgyűjteményekbe kerültek.² A másik három kép azonban 1945 óta lappang.

Az 1870-es években Balassa István (1845–1895) Kékkőről alsóhrabóci kastélyába vitette át a családi képtárat és a levéltárat. Balassa Sándor (1850–1899) elhunytával kihalt a család férfi ága. Ragályi Ferenc (1864–1942) 1891-ben feleségül vette Balassa István lányát, Emmát (1872–1936). E házasság révén, 1902-ben, Ragályi-Balassa néven kapott bárói rangot, így vihette tovább a Balassa család vagyonát.³

Ragályi-Balassa Ferenc

Ragályi-Balassa Ferenc és felesége, Balassa Emma bárónő ragályi kastélya berendezésének, így a családi képgalériának is nyoma veszett a második világháború végén. Fennmaradtak azonban a kastély szobáit és műtárgyait ábrázoló amatőr fényképek.⁴ Közöttük van a lappangó három festmény gyenge minőségű fotója is,

¹ PONORI THEWREWK, 1843.

² SZENTMÁRTONI SZABÓ, 1996. 255–259.

³ KEMPELEN, 1931. 201–203.; GUEDEMUS, 1998. 159.

⁴ A jelentős mennyiségű családi fényképet a báró egykori komornája, Ludvig Kálmánné Krokavecz Anna (*1921) ragályi lakos (Rákóczi u. 46.) őrizte meg és adta át 2004-ben Dusza Lászlónak, Ragály község

amelyek feliratait csupán Thewrewk József egykori leírása segítségével lehet kibetűzni.

Balassa Menyhárt (1511–1568) teljes alakos képe: „**Melchior Balas a Gyarmath**, Ferdinandí I-mí, et Maximiliani imperatorum hungaricae militiae mareschallus, hostium terror et domitor Obiit anno 1567. aetatis 62.” – A kép négy sarkán ovális keretek. Fönt, balra: „Szatmarinum defensum”; jobbra: „Cassovia propugnata”. Lent balra: „Hadadum subiectum”; jobbra: „Szerencsium expugnavit.”

Thewrewk József így jellemezte a képet: „Az ellen ijedelmét és zabolázóját, Balassa Menyhárdot, életnagyságban adja a főstemény, öltözete magyar katonai egyenruha, jobbja tábornokpálca, oldalán kard, és ez, mi itt festve van, a maga valóságában a várkápolnában tartatik emlékezetűl a hajdani hőserénynek.” Érdekes, hogy a hírhedt Menyhárt kezébe éppúgy vezéri botot adott a festő, mint Balassi Bálintéba. Menyhártnak, egykor a kékkői várkápolnában kifüggesztett kardja 1938-ban az esztergomi Keresztény Múzeumba került.⁵

Balassa II. András (1595 után–1649) nagyméretű lovas képe: „**Andreas Balas a Gyarmath**, bello transylvanico clarus, militiae generalis.” A kép négy sarkán ovális keretek. Fönt balra, a családi címer képével kísérve:

„**Valentinus** Balassa a Gyarmath supremus comes comitatus utriusque Hont, S. C. R. Maiestatis cubicularius, consiliarius capitaneus Corponensis [...]

Adamus Balas a Gyarmath Corponensis capitaneus Sacrae Caes. Regiaque Maiest. cubicularius bene vivat.”

Fönt jobbra, püspöksüveges családi címer képével kísérve:

„**Gabriel** Balas a Gyarmath S. C. R. Maiestatis cubicularius, consiliarius [...] iudicia

Paulus Balas a Gyarmath praepositus Orodienis S. C. R. Maiestatis consiliarius [...] archiep. Strigoniensis Leop. Kolonits vicarius et generalis auditor vivit [...]

Lent balra talán Kékkő várát, jobbra pedig Divény várát és kastélyát ábrázolják a képek. Thewrewk József így jellemezte a képet: „Balassa Endre, mint vezér, vágató paripán férfiasan ülve főstetük, teste kicsiny, de bátor tekintete a harc villámát szórja. Előtte a távolban hadi sátorok sokadalmaznak. Ugyan órála azt tartja a hagyomány, hogy protestánssá lett volna.” Róla Bél Mátyás Balassagenealogiája ezt írja: „Vir insignis et celebris.”⁶ II. András korponai főkapitány, királyi főkomornyik, és 1643-tól Hont vármegye főispánja protestáns volt.⁷

Balassa II. András lovas képén tehát négy fiának felsorolása olvasható a felső két ovális keretben. Sajnos a fényképről nehéz kibetűzni a keretekbe írt szövegeket. Az első feleségtől, Bakos Máriától született **II. Bálint** (1626–1684) honti főispán és versszerző, aki 1644 őszén a bécsi egyetemet látogatta.⁸ A második

polgármesterek. A fényképeket Dusza László szívességéből közölhetjük. Neki és Szénégetóné Kunráth Ágnesnek köszönetet mondok munkámhoz nyújtott segítségükért.

⁵ ZOLNAY, 1964. 143–147.

⁶ BÉL, 1735–1742. IV. 131. n. II. *Tabula Genealogica comitum Balassa*

⁷ BOROVSZKY, 1906. 96. (Balassa II. András)

⁸ RMK'T XVII. 12. 221–260., 753–770.; KISSNÉ BOGNÁR, 2004. 101. Balassi V. Ferenc pártfogolta Balassa II. Bálintot. Róla az augburgi Elias Widemann (1619–1652) 1649-ben készített rézmetszetet, amely az 1652-ben, Bécsben megjelent kötetének 3. lapján található. Erről olajfestmény-változat készült (MTKCs 263. sz.) I.d. PATAKY, 1951. 246. A metszetet említi: SINGER, 1930. 136. „Balassa (de Gyarmath), Ferenc. Oberst, um 1649.”

feleségtől, Szunyogh Ilonától született **I. Ádám** (1635 körül–1709) korponai várkapitány.⁹ **I. Gábor** (1642–1700) jogtudós és vitéz katona.¹⁰ **I. Pál** (1644. november 12.–Nagyszombat, 1705. október 3.) esztergomi érseki helynök, rosoni címzetes püspök.¹¹ Az ő hagyatékából került Balassa I. András (1538–1591) család feljegyzéseket tartalmazó bibliája az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárba.¹² Ugyancsak ő írta meg először családja történetét.¹³ Kollonich Lipót 1595-től lett esztergomi érsek, így tehát a kép festésének ideje a XVIII. század elejére tehető.

Balassa Menyhárt (1511–1568)

Balassa II. András (1595 után–1649)

A harmadik elveszett festmény Balassa Zsuzsannát (?–1647 után) ábrázolta, feliratos alapítólevéllel a kezében: „Generosa ac magnifica d[omi]na **Susanna Balassa**, convictus nobilium Cassoviensis fundatrix, a[nno] 1647.”

⁹ TAKÁTS, 1930. 359–370.

¹⁰ Balassa I. Gábornak szól az ajánlás Balassi Istenes énekeinek 1699-es, nagyszombati kiadásában: „Illustrissimo domino, domino Gabrieli Balassa de Gyarmath, equiti aurato, sacrae Caesareae regiaeque majestatis consiliario cubiculario, tabulae judicariae ejusdem baroni, presidii Kékkő supremo perpetuo capitaneo etc. domino, domino patrono colendissimo. Majestuosum Pannoniae sydus, Marte et Pallade illustrissimum, e celeberrima et antiquissima Balassiorum familia, in hac sua (e pluribus) Tibi domestico suo per me sistitur lucubratione; tam officio regiae tabulae, quam prosapia baro illustrissime, augustissimi magni Leopoldi Caesaris, regis hungariae cubicularie, consiliarie, capitaneae, pater sortis afflictorum decusque et corona familiae. Cui quippe securius, quam ei qui vestigia tanti antecessoris vita sua tenuit; qui vix 21. aetatis annum attingens jam copiarum Palatinalium ductor, specimina Martialis adulti ducis et directione et propriis cum hoste Ottomanico conflictibus exhibebas; inde honoris gradibus commeritis succedendae ad venerandam canitiem tuam ab orbis monarcha magno Leopoldo exornatus, in patria gloriose praefulges.” (DÉZSI, 1923. I. CXXVIII.) Az idézett szöveg szerint Balassa Gábor az 1663-as, Wesselényi Ferenc nádor által indított hadjárat idején 21 éves volt, tehát 1642-ben született.

¹¹ Gyarmathi Balassa Pál. KOLLÁNYI, 1900. 297–298.; VARGA, 2004. 86. (Balassa Pál egyetlen-járása Grazban, születési dátummal.)

¹² ZOLNAY, 1964. 143–147.

¹³ BALASSA PÁL: *Genealogia familiae Balassianae stylo lapidari*. Tyrnaviae, 1700. (RMK II. 2007). A könyv elveszett, de talán ennek a szövegét őrzi az OSZK két kézírata. Ld. VARGA, 1972. 362–365.

Thewrewk József így mutatta be a képet 1843-ban: „Balassa Zsuzsanna életnagyságban, magyar díszöltözetben ábrázoltatik; fejét, nyakát keleti gyöngyök ékesítik, melyeket ő méltó joggal hordhatott, mivel a közjó koronája legelső gyöngyéből, növelési s tanítási közintézetéről, tettelegesen gondoskodék.”

Balassi Zsuzsanna előbb Hetesi Pethe II. György,¹⁴ majd Hölgyi Gáspár özvegye, és a jezsuiták nagy támogatója volt. A jezsuita Spangár András krónikája szerint „Balassa Zsuzsanna is, ama istenfélő és bölcs asszonyság, istenes rendeléséből kezdődik ugyan Kassán a nemes ifjak convictusa a páter jezsuiták gondviselése alatt. Mely Balassa Zsuzsanna már 1647. esztendőben, Pozsonyban, gróf Dráskovich János, az ország palatinusa színe előtt bizonyos somma pénzt, testamentom formán rendelt volna, oly szándékkal, hogy Ungvárt ilyen convictus állíttatnék fel. De Lippai György, az esztergomi érsek, azon fundatiót Kassára vitte azon fundáló asszonynak akaratjából.”¹⁵

Balassa Zsuzsanna

Balassa Constancia Zsuzsanna

A Balassa Zsuzsannát ábrázoló, lappangó festményhez hasonló méretű és stílusú az az egészalakos, címerrel is ékesített, XVII. század végi festmény, amely díszes öltözetben pompázva ábrázolja Balassa Konstancia Zsuzsannát, Balassa VIII. János (1595 után–1678 előtt) és Csömöri Zay Erzsébet leányát. A kép eredetéről csupán annyit lehet tudni, hogy az a XX. században alapított Szociális Misszió Társulat szikszói zárdájából került a sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjteménybe.¹⁶

¹⁴ NAGY, 1862. 256.

¹⁵ SPANGÁR, 1734. 19. (V. rész. Anno 1659.) Vö. RUPP, 1870. 73.; RUPP, 1872. 261.; GYENIS, 1941.

¹⁶ Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény. 3950 Sárospatak, Szent Erzsébet út 15. A képet 1974-ben restaurálták és új vászonra húzták. Mérete: 110x170 cm. Ieltári száma: 74.141.1. Lézüton mondok

Van egy olyan festmény is, amely három évtizedes lappangás után bukkant fel. A ragályi kastélyból származik az a Balassa Zsófiát, a XVII. században élt klarissza apácát ábrázoló portré, amely 1975-ben, vásárlással került esztergomi Balassa Bálint Múzeum gyűjteményébe. A kép felirata: „S[oror] Sophia Balassa.”¹⁷ Klarissza apáca volt Balassa II. András és Szunyogh Ilona két leánya is, Balassa Erzsébet Viktória (1641–1699) nagyszombati és Balassa Éva Borbála pozsonyi rendfőnöknő (1702-ben).¹⁸

Balassa Zsófia

Vadászként, kutyájával ábrázolja Balassa II. Pált (1700–1771. július 26.), I. Gábor (1642–1700) és Perényi Mária utószülött fiát, az a lappangó festmény, amelynek gyenge fényképe Borovszky Samu egyik vármegyei monográfiájában maradt fenn.¹⁹ Felirata a kép felső részén: „Paulus e Comitibus Balassa de Gyarmat et Kékkő [...] locumtenentialis regius; supremus comes co[m]itatus Gömöriensis, pincernarium regalium magister per Hungariam actualis intumus status consiliarius †1770.” A XIV. Benedek pápától (1740–1758) apostoli grófi címet szerzett II. Pál, Gömör vármegye főispánja és királyi tanácsos, a katolikus restauráció vezető alakja volt, aki tizenhat templomot és plébániát építtetett, illetve újjátott

köszönetet Dr. Kuklay Antalnak, a gyűjtemény vezetőjének és Kovács Zsuzsa munkatársnak az adatokért; Várad Lászlónak pedig a kép fotózásáért.

¹⁷ Balassa Zsófia apáca portréja (olaj, vászon, 64x90,5 cm). Esztergom, Balassa Bálint Múzeum. Leltári szám: 75.3.1. A vakrámás festmény eredetileg ovális keretben volt. Az egykor a ragályi kastélyban szolgáló Stépán Julianna (Batizvasvári, 1892. febr. 28.–Nyírábrány, 1975. után) vitte be a képet 1975-ben a múzeumba. A kép kópiáját és adatait Horváth István múzeumigazgató jóvoltából közölhetem.

¹⁸ SCHWARCZ, 1994. 78.; SCHÖNVIKZY, 1885.

¹⁹ A kép fotóját egykor közölte: BOROVSKY, 1902. 523.

meg a saját költségén.²⁰ Az ő feleségét, Zichy Katalint, ábrázolja egy vadászruhás, puskás portré, az imént említett festmény párja, Ragályból került a miskolci Herman Ottó Múzeum gyűjteményébe.²¹

Balassa II. Pál

Balassa II. Pálné Zichy Katalin
(Miskolc, HOM)

Balassa Ferenc a lappangó festményen

Balassa Ferenc Tischler Antal rézmetszetén
(1788 körül)

Gróf Balassa VII. Ferencet (1731–1807) az 1764-ben alapított Szent István rend díszruhájában ábrázolta az az egész alakos festmény, amelyről szintén maradt fényképfelvétel. A főúr alakja kannelúrák oszlopok előtt áll, süvege és jobb keze alatt egy emléktábla látszik, amelynek sűrűn írt, hosszú feliratát nem lehet a fény-

²⁰ NAGY, 1857. 126–127.; IPOLYVÖLGYI-NÉMETHI J., 1991. 142–146. (Kékkő)

²¹ PIRINT, 2003. 399–408. A portré fényképezéséért: Szujó Pétert, a fotó elküldéséért Pirint Andrást, a miskolci Herman Ottó Múzeum munkatársait illeti a köszönet.

képen kibetűzni. Balassa Ferenc 1754-ben latin értekezést adott ki Szent István koronázási palástjáról.²² 1780-ban szerezte a grófi címet és lett ugyanakkor a Szent István-rend középkeresztes tagja. 1783-ban koronaőr, 1585-től Zala, Kőrös, Varasd, Szerém és Zágráb vármegyék főispánja, Horvát- és Dalmátország bánja és főkapitánya.²³ Arcvonásait Tischler Antal rézmetszete és egy ugyancsak Miskolcon található 1755-ben készült portré őrzi.²⁴

Balassa VII. Ferenc
(Miskolc, HOM)

²² BALASSA, 1754. (Erasmus Froelich közreműködésével)

²³ NAGY, 1857. 127–128.

²⁴ PATAKY, 1951. 233.; PIRINT, 2003. A portré fényképezéséért: Szujó Pétert, a fotó elküldéséért Pirint Andreát, a miskolci Herman Ottó Múzeum munkatársait illeti a köszönet.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- BALASSA
1754 BALASSA Ferenc: *Casulae S. Stephani Regis Hungariae vera imago et expositio, quas publica luce donavit Franciscus L. B. Balassa de Balassa Gyarmath.* Viennae, 1754.
- BALASSA
1700 BALASSA Pál: *Genealogia familiae Balassianae stylo lapidari.* Tyrnaviae, 1700.
- BÉL
1735–1742 BÉL Mátyás: *Notitia Hungariae novae historico-geographica divisa in partes quattuor.* Pars prima. Bécs, 1735–1742.
- BOROVSZKY
1902 *Gömör és Kishont vármegye.* Szerk. BOROVSZKY Samu. Bp., 1902.
1906 *Hont vármegye és Selmechánya szék. város.* Szerk. BOROVSZKY Samu. Bp., 1906.
- DÉZSI
1923 Balassa Bálint *Minden munkái.* Kiad. DÉZSI Lajos. Bp., 1923.
- GUDEMUS
1998 GUDEMUS János József: *A magyar főnemesség XX. századi genealógiája.* III. Bp., 1998. 159.
- GYENIS
1941 GYENIS András S. J.: *Régi jezsuita rendházak: Központi rendi kormányzat.* Vác, 1941.
- IPOLYVÖLGYI NÉMETH
1991 IPOLYVÖLGYI NÉMETH J. Krizosztom: *Búcsújárók könyve.* Balassagyarmat, 1991.
- KEMPELEN
1931 KEMPELEN Béla: *Magyar főrangú családok.* Bp., 1931.
- KISSNÉ BOGNÁR
2004 KISSNÉ BOGNÁR Krisztina: *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789.* Bp., 2004.
- KOLLÁNY
1900 KOLLÁNYI Ferenc: *Esztergomi kanonokok 1100–1900.* Esztergom, 1900.
- NAGY
1857 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal.* I. kötet. Pest, 1857.
1862 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal.* IX. kötet. Pest, 1862.
- PATAKY
1951 PATAKY Dénes: *A magyar rézmetszés története.* Bp., 1951.
- PIRINT
2003 PIRINT Andrea: *Főúri ősgalériák emlékei a Herman Ottó Múzeum képzőművészeti gyűjteményében.* In: *A Herman Ottó Múzeum évkönyve. XLII. kötet.* Miskolc, 2003. 399–408.

- PONORI THEWRIEWK
 1843 PONORI THEWRIEWK József: „Utazás-naplójából” In: *Hírnök*, 1843. február 16. (14. szám).
- RUPP
 1870 RUPP Jakab: *Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi részekre*. I. Pest, 1870.
 1872 RUPP Jakab: *Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi részekre*. II. Bp., 1872.
- SCHÖNVIITZKY
 1885 SCHÖNVIITZKY Bertalan: *A pozsonyi Klarissza-apácák története. (Adatok a pozsonyi gymnasium történetéhez)*. In: *A pozsonyi kir. kath. főgymnasium értesítője* 1885 6. sz.
- SCHWARZ
 1994 SCHWARCZ Katalin: *A klarissza apácák könyvkultúrája a XVIII. században*. Szeged, 1994. (*Olvasmánytörténeti dolgozatok, VI.*)
- SINGER
 1930 SINGER, Hans Wolfgang: *Allgemeiner Bildniskatalog*. Band I. Leipzig, 1930.
- SPÁNGÁR
 1734 SPANGÁR András: *A magyar krónikának, amelyet elsőben megírt Petthő Gergely ... továbbvaló terjesztése...* Kassa, 1734.
- SZENTMÁRTONI SZABÓ
 1996 SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza: *Balassi Bálint képmása és a Balassa-család ősgalériája*. In: *Tarnai Andor-émlékkönyv*. Szerk. KECSKEMÉTI Gábor. Bp., Universitas, 1996. 255–259. (*Historia Litteraria, 2*)
- TAKÁTS
 1930 TAKÁTS Sándor: *Régi idők, régi emberek*. Bp., 1930.
- VARGA
 1972 VARGA Imre: *A Balassákról, Balassi Bálintról*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények* 1972 362–365.
- VARGA
 2004 VARGA Júlia: *Magyarországi diákok a Habsburg birodalom kisebb egyetemein 1560–1789*. Bp., 2004.
- ZOLNAY
 1964 ZOLNAY László: *Balassi Bálint családi emlékei Esztergomban*. In: *Művészettörténeti Értesítő* 1964 2. sz. 143–147.

A Vatikáni Könyvtár Ottoboni gyűjteményének Ottob. Lat. 2746 jelzetű kódexe

Dolgozatom tárgya a Vatikáni Könyvtár egyik híres kéziratgyűjteményének, a *Bibliotheca Ottobonianának* a címben szereplő egyik, Ottob. Lat. 2746. jelzetű kódexe. Mint ismeretes, a gyűjtemény, amely létrehozójáról, Pietro Ottoboni bíborosról (1667–1740), a jeles gyűjtőről kapta nevét, több magyar vonatkozású kéziratot tartalmaz. Ezt a tényt már Zsák I. Adolf is rögzítette 1909-ben kelt ismertetésében, amelyben az általam az alábbiakban tárgyalandó Ottoboni kódexet is röviden tárgyalta.¹ A szóban forgó kódexről azt írja: „Verancsics munkáinak egy elveszett és természetesen kiadatlan kötetéről van szó. Kétségtelenné teszi ezt egyéb körülményeken kívül a kodex végén levő következő bejegyzés: Ex Verantii monumentis.”

Valóban, a szóban forgó kötet végén, a 203. oldalon olvasható az idézett bejegyzés, és azt Verancsicsnak négy műve követi. Ezek azonban nem ismeretlenek, Verancsics Antal műveinek első kötetében már a XIX. században nyomtatásban napvilágot láttak, tehát nem elveszett és kiadatlan művekről van szó, azok a jeles történetíró jól ismert opusai, még csak nem is ismeretlen szövegvariánsok, mert szövegük megegyezik az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött eredeti kéziratokéval.

Vegyük szemügyre a 224 folio terjedelmű kódex címlapját, hiszen arról feltételezhető, hogy a szerzőség kérdésében valamilyen eligazítással szolgál. Nos, a címlap valóban megérdemli a figyelmet. Az ugyanis a kötet egészétől elütő, külön beraasztott folio, más a papírja és más kéz írása tűnik fel rajta, mint amelyik a további lapokat írta. Ez a kéz – amelyet első kéznek nevezünk – igen valószínűen XVI. századi, amit tartalmi és paleográfiai tények is alátámasztanak. A címlap előoldalán (*recto*) ez olvasható: „Varia de regno Hungariae”, majd a hátoldalon (*verso*): „Ex libris Jacobi Maripetri.” Az első probléma, amely felmerül, ezzel a személlyel kapcsolatos. Ki lehet Jacobus Maripetri, aki egykor birtokolta a kötetet? Eddig a legalaposabb kutatással sem sikerült személyét azonosítanom, de valószínűleg ahhoz a velencei Maripetri családhoz tartozott, amelynek több tagja ismert irodalmi és diplomáciai érdeklődéséről. Ezek egyike Girolamo (Hieronymus) Maripetri a 16. században élt, és Szent Ferenc életéről írt egy művet, amely nyomtatásban is megjelent. Azonosítható továbbá Donato Maripetri személye is, aki 1548-ban egy velencei küldöttség tagjaként Francesco Donato velencei dózsétól *instructiót* és *mandatumot* kapott.²

¹ ZSÁK I., 1909. 244–251., 335–346.

² ÖNB Handschriftensammlung (Wien) Cod. Ser. nova. 98 Francesco Donato (Doge von Venedig) Perg. 84 ff. 229 x 166. Venedig, 1548. B: Text einspaltig, 25 Zeilen, von Rahmenlinien umgeben; blaue Tintenlinierung, rote Überschriften. Auf fol. 1r Zierrahmen mit Blumenranken, Vasen, Grotteskenmasken, Tüchern, 2 Medaillons mit Landschaftsdarstellungen, alles auf Pinselgoldgrund. In der Mitte unten Schild im Rollwerkstil mit zerstörtem Wappen (wohl des Donato Maripetro); in der Mitte in Goldschrift der Anfang des Textes; oberhalb des Beginns der Schrift eine zerstörte Miniatur (Markuslöwe mit Evangelienbuch in Landschaft). Genaue Datierung auf fol. 82v: Datum in nostro Ducali Palatio Die XX. Septembris Indict. VII. MDXXXVIII Series nova I, S. 39. Francesco Donato (Doge von Venedig): *Instructio et mandatum*

Az „Ex libris” beírás alatt az első kéztől a következő szöveg olvasható:³

„Tanúsítja Christophorus Varsevicius az István király [t. i. Báthory] halála⁴ után a mazóviai gyűlésen mondott beszédében, hogy megkapta Lengyelország kancellárjától, Ocessiustól egy példányát Ibrahim basa Jánoshoz, Magyarország királyához írt levelének, amelyben Ibrahim Bécs hiábavaló ostroma után egyebek között ezeket írta: Nézd meg, azt mondja, aki fejedelmemet annyszor segítségül hívod, nagy a háború szükséglete, a hatalmas készülődés, maguk a lószerszámok mennyibe kerülnek a seregekben, gondold meg! Előrébb való a vetélytárssal szövetséget kötni, mint az igen hatalmas imperátort újra meg újra magadhoz hívni. Így ő [t. i. Ibrahim]. Ehhez akkor maga Varsavicius hozzáteszi, hogy a magyarok semmivel sem váltak óvatosabbá, sem Ibrahim levele, sem VII. Kelemen pápa borzasztó levele után, amelyben a magyarokat megátkozta, sem a görögök, a mysiaiak és más szomszédok esete, sem végül a fenyegető pusztulástól való félelem a török barátságtól elvonni őket nem tudta, ezáltal egész Európa legnevesebb királysága, Magyarország elveszett stb.”

A fenti idézet szerzője Christophorus Varsavicius (Warszewicki) krakkói kanonok, királyi titkár, aki több török tárgyú munkát is írt.⁵ Az idézetben említett Jan Ocessius (1501–1563) pedig – mint ismeretes – kancellár, diplomata, aki már 1533-ban járt Konstantinápolyban a lengyel király követeként, majd 1540-ben Bécsen, Itálián, Franciaországon keresztül utazott V. Károly császárhoz Brügge-

datum Donato Maripetri (ital., lat.) (<http://www.ocaw.ac.at/ksbm/wienonb/noc/katsn1a.htm#98>, a letöltés ideje: 2006. június 27.)

³ Testatur Christophorus Varsevicius in oratione post regis Stephani mortem in Masovie conventu habita, se a cancellario Polonie Ocessio exemplum epistolae Hebrayini bascha ad Joannem regem Ungariae habuisse, in qua post irritam Viennae oppugnationem inter cetera haec scripsit: Vide, inquit, qui principem toties meum in auxilium voces, magnum belli est pabulum, magna molitio, ferramenta ipsa equorum quanti in exercitibus constant, cogitato. Praestat cum aemulo foedus ferire, quam praepotentem imperatorem identidem avocare. Haec ille. Quo tum ipse Varsavicius addit, nihilo cautiore Ungari facti, non Habraymi literae, non Clementis VII. Pont(ificis) M(aximi), quibus Ungaros devoverat dirae, non Graecorum, Mysorum et aliorum vicinorum casus, non denique imminentis interitus metus, a Turcica amicitia abducere eos solverunt, proinde nobilissimum totius Europae regnum periit Hungaria etc.

⁴ 1586. december 13.

⁵ Itt idézett művének pontos címe: Christophori Varsevicii Post Stephani regis mortem, in primo et generali totius Masoviae conventu. Oratio. Cracoviae, in officina Lazari. M.D.LXXXVII. [1587, 36 p.] 16. p. „Sed quid veteribus exemplis opus est: tulit, patrum nostrorum memoria Solimannus Turca, regi Ioanni opem in Hungaria: affuit repente cum exercitu: Viennam Austriae diu et obstinate oppugnavit. Sed audi: cum opinione longius res in orbem duceretur, et cum multi et magni exercitus caesi utrinque: extitissent, audi, inquam et manda memoriae, quod Habraymus Bascha ad Joannem regem scripserit, qui quidem omnium purpuratorum apud Solymannum gratiosissimus habebatur: cuius ego epistolae exemplum a summo viro cancellario Ocessio olim habui, et verissimum fuisse vel ipso Habraymi exitu indicavi: is enim clandestinorum cum Christianis consiliorum, apud Solymannum accusatus, celerime est interfectus, hic ergo ad regem Joannem sic scribit: Vide, inquit, qui principem toties meum in auxilium voces: magnum belli est pabulum, magna molitio: ferramenta ipsa equorum, quanti in exercitibus constant, cogitato. Praestat cum aemulo foedus ferire, aut propriis viribus decernere, quam praepotentem imperatorem identidem evocare, haec illae. Quo tum ipso nihilo cautiore Hungari sunt facti: non Habraymi literae, non Clementis VII. Pon. Max: quibus Hungaros devoverat dirae: non Graecorum, Mysorum, et aliorum vicinorum casus; non denique imminentis interitus metus, a Turcica amicitia abducere eos potuerunt: proinde nobilissimum totius Europae regnum periit Hungaria. Nos Hungarorum exemplo nihilo facti sumus prudentiores. Nuper reges elegeramus duos.

be (NL). 1543-ban I. Szulejmán szultánhoz mentében járt Budán is. Az idézett szöveg alatt további sorok olvashatóak:

„Salustius de bello Iugurthino
Concordia parva res crescunt, discordia maxime dilabuntur.”

Míndezek alatt külön papíron, a Sallustius-idézet alá beragasztva Philip de Stosch címerét látjuk, és a címer alatt nagybetűkkel ez áll: „Philip de Stosch L[iber] B[a-ron]”. Philip de Stosch (1691. március 22.–1757. november 7.) az egyik fontos szereplő e történetben. Róla tudjuk, hogy élete legnagyobb részét Itáliában töltötte, 1719-től folyamatosan ott élt, és mint az angol király megbízottja, antik műkincesket gyűjtött Rómában. Két fontos művészeti vonatkozású munka fűződik nevéhez, a *Gemmae antiquae celatae* 1724-ből, és a *Description des pierres gravées de feu* című kiadvány 1760-ból. Barátságot ápolt Johann Joachim Winckelmann-nal, a nagy német régésszel, az ókori összehasonlító művészettörténet megalapítójával. A kézirat ezek szerint tehát Stoschtól került a XVIII. században Ottoboni bíboros gyűjteményébe, és annak részeként a vatikáni könyvtárba.

A kötet bevezető foliója után következik maga a forrásgyűjtemény, amely 125 darab iratot tartalmaz. Ezek közül egy I. (Nagy) Lajos (1342–1382), egy Hunyadi Mátyás (1458–1490), 25 II. Lajos (1516–1526) korából származik, 45 Szapolyai János (1526–1540) kancelláriájának kiadványa, 53 pedig I. Ferdinánd (1526–1564) országrészében keletkezett. (Ezek közül a legutolsó 1549-ben kelt, tehát éppen akkor, amikor Verancsics Izabella királynőtől átállt a Habsburgok pártjára.) Ebben a csoportban nemcsak a Habsburg-uralkodó által kiadott iratok találhatóak, hanem egyebek is, például országgyűlési iratok, főleg külügyekkel kapcsolatosak. Sok irat foglalkozik Habsburg Mária özvegy királynéval is. A kódex végén, mint már említettem, négy teljes Verancsics-mű is megtalálható.

Ha paleográfaiailag vizsgáljuk a kötetet, megállapítható, hogy az első, XVI. századi kéz által írott folio után a továbbiak jóval későbbi, megítélésem szerint XVIII. századi kéztől (ez a második kéz) származnak. A szövegben sok az egykorú betoldás és kihúzás, amelyek ugyancsak a második kéztől erednek. Összesen 96 áthúzást, kihúzást, valamint betoldást számoltam össze a szövegben. Néhány helyen kihúzás helyett csak aláhúztak bizonyos szavakat. E javítások nyilvánvalóan akkor keletkeztek, amikor a másolatot az eredeti szöveggel összeolvasták, és a korrekciókat a másolatra rávezették. Sajnos a másoló személyéről semmit sem árul el a mű.

Hogy az eredeti kézirat (vagy kéziratok) sorsa mi lett, arról nincs tudomásunk, mindenesetre különös, hogy annak első oldalát leválasztva a másolat elé tették és így megőrizték. Az első folión található idézetek azt mutatják, hogy a szerkesztő párhuzamokat talált a Báthory halálát követő zavarok és a Mohács utáni kettős királyválasztás között. A Varsavicius-idézet legalábbis hangsúlyosan erre utal. A kódex összeállítása tehát az előző sugalmazása szerint ezeket az eseményeket kívánta illusztrálni. Az oldal alján helyet kapott Sallustius-idézet is ugyanezt mondja el, még didaktikusabban.

A kötet tartalmának nagyobb, mondhatni döntő része valóban a kettős királyság korában kelt, hiszen a 125 oklevélből 27 Mohács előtti, 47 1541 utáni, 51 1526–1540 közötti. A ránk maradt XVIII. századi másolat azonban valószínűleg

nem tartalmazza az eredeti XVI. századi források mindegyikét. Erre utal néhány üresen maradt oldal is, ahová nyilván további iratokat szándékoztak másolni. Ennél is hangsúlyosabban bizonyítja az utólagos szerkesztés okozta kihagyásokat a 71. oldal tetején kezdődő levél, amelynek címe: „Ad eundem marsal-cum.” Az azt megelőző levél azonban nem ugyanahhoz a marsallhoz íródott, hanem Hosszúóthy György ügyvédvallása (mellesleg cím nélkül, összemásolva Ferdinánd királynak egy Báthory Andrásához írott levelével).

A szerkesztő feltehetően tudatosan alakította ki a kötet tartalmát. Az utólagos szerkesztésre utal a 75–81. oldalig terjedő foliálás, a XVIII. századi kéz által írva az oldalak jobb alsó sarkában Fi – Fíiii jelzéssel.

A szerkesztés azonban nem teljesen következetes. Maradtak ugyanis olyan oklevelek a kötetben, amelyek nem függenek össze a kettős királyválasztással kialakult magyarországi politikai helyzettel, hanem inkább a hivatali ügyintézés tárgykörébe tartoznak. Ilyen például a már említett ügyvédvallás, vagy egy hitlevél (*credentialis*), amely már csak azért is érdekes, mert név nélküli. Egy címzésmintát is találunk a kötetben, amely V. Károly német-római császár titulusait tartalmazza. További furcsaság, hogy az iratok nagy részéről hiányzik a dátum, és több irat címe „...nomine regio...” kitételrel kezdődik. Ez arra enged következtetni, hogy formuláskönyvről van szó, bár annak meglehetősen furcsa, mondhatni példa nélküli, hiszen a kötetben mindkét király kancelláriájának termékei helyet kaptak.

A kódexet feltehetőleg több kötetből másolták össze, tudatos válogatással, amit az is valószínűsít, hogy az anyag időrendben jól tagolható, bár az iratcsoportok nem szigorú kronológiai sorrendben követik egymást. Néhány Szapolyai által kiadott irat nyitja a sort, majd II. Lajos oklevelei következnek, aztán ismét Szapolyai János, utánuk pedig I. Ferdinánd király kancelláriájának termékei jönnek, és mint fentebb említettem, az utolsó részt Verancsics művei foglalják el. Az egyes részek összeállításáról a kötet semmit sem árul el. A megoldáshoz azonban közelebb kerülünk, ha összevetjük a kéziratot a korszak talán legismertebb oklevélgyűjteményével, az úgynevezett *Istvánffy stylonáriummal* vagy *Istvánffy formuláskönyvvel*.⁶ Ezt a kéziratot Barta Gábor Bácsi Ferencsel hozta kapcsolatba, akinek pályaképét is felvázolta. Barta eredményeit Kubinyi András fejlesztette tovább, közzétéve Bácsi híres, a hatvani országgyűlésen elmondott beszédét is.⁷ Barta Bácsi szerzőségére vonatkozó feltevést azzal támasztotta alá, hogy mind a II. Lajos korabeli, mind a Szapolyai országglása során leírt oklevelek és iratok jó része Bácsi Ferenc tevékenységével függ össze, tehát a kötet tulajdonképpen Bácsi királyi titkári formuláskönyve.⁸ Emellett, humanista öntudattal, Bácsi saját írásait is beiktatta a formulák közé, jelesül az 1525. évi hatvani gyűlésen tartott beszédét, egy Kőrösy Miklóshoz írott levelét, és egy bécsi útján írott négysoros versét.⁹

⁶ Egri Főegyházmegyei Könyvtár. Kéziratkatalógus N. 116. Y.IV.55. (Y.IV.51.-E.) Istvánffy, Nicolaus: Diplomatarium regni Hungariae, una cum stylo cancellariae regiae Hungaricae, qui sub divis Hungariae regibus Matthia Corvino, Uladislao II., Ludovico II., Joanne Zápolya, et Ferdinando I. in usu erat, per Nicolaum Istvánffy de Kis-asszony-falva... manu propria conscriptum, plurima diplomata, manifesta, literas principum et alia, ad illustrandam regni historiam deservitura completens. 1580 körül.

⁷ KUBINYI, 2005. 169–195.

⁸ BARTA, 1987. 205.

⁹ BARTA, 1987. 207.

Az Ottoboni kódex és az *Istvánffy formuláskönyv* összevetése számomra meglepő eredménnyel járt, ugyanis mind a II. Lajos, mind a Szapolyai uralkodása alatt kelt oklevelek túlnyomó többsége a két kötetben azonos, nemcsak szövegük, hanem közlésük sorrendje is. Az *Ottoboni kódex* azonban bővebb, időben tovább terjeszkedik, és I. Ferdinánd uralkodása alatt keletkezett iratokat is tartalmaz. Igen tanulságos annak áttekintése, mely műveket nem tartott átvételre érdemesnek az *Istvánffy formuláskönyvből* az *Ottoboni kódex* összeállítója. A Bácsi által közölt első tizenhárom iratból csak négy, Lodovico Grittire vonatkozót vett át, a többit azonban, amelyek többsége címerleírás, illetve Budára vonatkozó oklevél, nem. Emellett a Bácsi személyes írói ambícióit bemutató Kőrösyhez írott levelet, és a négy soros verset sem. Azután viszont – minimális eltéréssel – a II. Lajos és Szapolyai János uralkodása alatt keletkezettek mindegyikét közli, mégpedig változtatás nélkül, ugyanabban a sorrendben, ahogyan azok az *Istvánffy formuláskönyvben* szerepeltek! Nyilvánvalónak látszik tehát, hogy az *Ottoboni kódex* az *Istvánffy formuláskönyv* felhasználásával készült. Az *Ottoboni kódex* szerkesztője lemásoltatta az *Istvánffy formuláskönyv* csaknem teljes szövegét, majd kibővítette a kódex tartalmát néhány, I. Ferdinánd országlása alatt keletkezett irattal. Ezek többsége azonban nem formuláskönyvbe kívánkozik. Sok közöttük például a követutasítás, az országgyűlési irat. Ám éppen ezért merülhet fel Verancsics Antal közreműködésének lehetősége a kötet összeállítójaként, hiszen róla köztudott, hogy állandóan gyűjtött iratokat megírandó műveihez. Ez talán megmagyarázza, hogy miért éppen az 1527–1547 között keletkezett Ferdinánd kori iratok kerültek a gyűjteménybe, hiszen Verancsicsot – aki 1549-ig a Szapolyai-párton állt – azon évek iratai inkább érdekelhették, mint a későbbi, Ferdinánd-párti évek termése.

Végül a négy Verancsics-mű talán szerzője hiúságának köszönhetően lett a kötet része. Miként Bácsi, Verancsics sem tudott ellenállni a kísértésnek, és saját írásait is beiktatta a gyűjteménybe. Nem zárható ki persze az sem, hogy valaki később folytatta a gyűjtést, és Verancsics munkái általa kerültek a kódexbe.

A kódex tartalma igen figyelemreméltó, hiszen a benne fennmaradt források azokról az évtizedekről szólnak, amelyek forrásadottságai igen rosszak. Becslésem szerint a 125 iratnak több mint a fele történetírásunkban nem ismert, nyomtatásban még meg nem jelent darab. Értéküket a kódex tartalomjegyzékének közlésével illusztrálom. Az irat sorszáma után az oldalszám, majd az irat címe, kelte következik. Ezt követően plusz (+) jellel jelzem, ha az irat megtalálható az *Istvánffy formuláskönyvben* is. Remélhetőleg mielőbb módom lesz kiadni a kódex teljes anyagát is.

OTTOB. LAT. N. 2746
Varia de Regno Hungariae

sor- szám	oldal- szám	cím	kelte	Istvánffy
1	1–2.	Expostulatio Joannis regis de rege Ferdinando et provocatio ad singularem certamen		+
2	2–4.	Ad Bohemos nomine regio	Lippa	+
3	4–5.	Ad imperium nomine regio	Lippa	+
4	5–6.	D. Hieronimus de Lasko nomine regio indicit bellum Ferdinando regi	Tirgoviște melletti tábor, 1528. április 10.	+
5	6–9.	Querela serenissimi regis Joannis apud principes Christianos de rege Ferdinando. In festo resurrectionis Domini	Lippa, 1529	+
6	9–10.	Ad Bohemos nomine regio	Tarnów, 1528. augusztus 1.	+
7	10–11.	Ad Petrum Pereni nomine regio	Telegd	+
8	11–12.	Ad electores imperii nomine regio	Sd.	+
9	13–14.	Ad nobiles Hungaros nomine regio	Tasnád	+
10	14–15.	Ad congregationem nobilium nomine regio	Várad	+
11	15–17.	Ad Carolum caesarem nomine regio	Buda	+
12	17.	Ad regem Poloniae Bachii	Buda	+
13	17–18.	Ad eundem Bachy	Buda	+
14	18.	Ad Cristophorum de Sydlowicz nomine regio B[achy]	Buda	+
15	18–19.	Ad regem Poloniae nomine regio, Bachy	Lippa	+
16	19–20.	Ad regem Poloniae nomine regio	Buda	+
17	20.	Ad nobiles civitatis Ragusiensis nomine regio	Buda, 1531. január 8.	+
18	20–22.	Ad regem Poloniae nomine regio	Buda, 1530. augusztus 10.	+
19	22.	Ad regem Poloniae nomine regio	Lippa, 1530. augusztus 10.	
20	22.	Ad reginam Polonic nomine regio	Lippa	+
21	22.	Ad episcopum Cracoviensem nomine regio		+
22	23–25.	Ad principes Christianos de insolentia Ferdinandi nomine	Tarnów, 1528. április 8.	+
23	25–26.	Ad pontificem nomine regio	Lippa	+
24	26–27.	Ad Baronem nomine regio	Lippa	+
25	27.	Ad duces Venetiarum nomine regio	Lippa	
26	27–28.	Ad Joannem Baptistam patricium Venetum nomine regio	Lippa	+
27	28.	Ad Clisvos nomine regio	Lippa	+
28	28–29.	Ad Ferdinandum regem Bohemiae nomine domini Ludovici Gritti	Buda, 1530. október 6.	+
29	29–30.	Ad Clementem pontificem nomine regio		+
30	30–34.	Egregiis et praestantibus viris universis nobilibus hujus incliti regni Hungariae in conventu de Athwan (Hatvan) agentibus dominis et fratribus colendissimis. Franciscus Bachy		+
31	34.	Apud regem Poloniae nomine regio		+
32	34–37.	Quae Bacchy remotis arbitriis, cum Sigismundo rege cgit		

sor-szám	oldal-szám	cím	kelte	Istvánffy
33	38.	Recognitio domini regis de gubernatione domino Ludovico Gritti	Buda	+
34	38–39.	Recognitio Ludovici Gritti de gubernatione domino Gritti data		+
35	39.	Recognitio domini Ludovici Gritti de gubernatione dominis Hungaricis data	Buda	+
36	40–41.	Ad dominum Ludovicum Gritti nomine regio	Buda	+
37	41–42.	Electio in comitem Marramarusiensem domini Ludovici Gritti Francisco Bachy secretario	Buda, 1531. december 26.	
38	43–44.	II. Lajos magyar király – ad summum pontificem, ut principes Christianas inter se dissidentes reconciliet et auxilium quam maximum poterit suppeditare dignetur	Buda, 1521. január 29.	+
39	44.	Spectabili et Magnifico Domino Christophori de Schidlowiensi palatino et capitaneo Cracoviensi ac regni Poloniae cancellario et oratori regio amico nostro sincere dilecto	Sopron	+
40	44–46.	Ad Stephanum Brodericum	Buda, 1524. március 8.	+
41	46.	II. Lajos magyar király – Ad regem Poloniae		+
42	46–47.	II. Lajos magyar király – Pro rege Daniae et regina	Buda, 1524. május 1.	+
43	47.	II. Lajos magyar király – Pro eodem		
44	47–48.	II. Lajos magyar király – Ad regem et reginam Daniae	Buda	+
45	48–49.	II. Lajos magyar király – Ad pontificem de adventu Turcae	Buda	+
46	49.	II. Lajos magyar király – Ad regem Franciae et alias reges	Buda	+
47	49–50.	II. Lajos magyar király – Ad Ferdinandum ducem Austriae		+
48	50.	II. Lajos magyar király – Ad pontificem	Buda	+
49	50.	II. Lajos magyar király – Ad pontificem pro episcopo Agriensi		+
50	51.	II. Lajos magyar király – Ad Ambrosium Sarkan et episcopum Jauricensem	Pozsony	+
51	51.	II. Lajos magyar király – Ad regem Poloniae	Pozsony	
52	51–52.	II. Lajos magyar király – Ad regem Poloniae	Pozsony	+
53	52.	II. Lajos magyar király – Ad summum pontificem	Buda	+
54	52–53.	II. Lajos magyar király – Ad summum pontificem pro reverendo domino Thoma episcopo Vesprimiensi	Buda	+
55	53.	II. Lajos magyar király – Credentialis Dóczy Ferencnek		+
56	53.	II. Lajos magyar király – Ad ducem Veneciarum		
57	53–54.	II. Lajos magyar király – Ad pontificem pro episcopo Quinquecclesiensi		+
58	54.	II. Lajos magyar király – Ad cardinalem Julium Medicem, qui postea pontifex creatus Clemens VII. appellatus est		+

sor-szám	oldal-szám	cím	kelte	Istvánffy
59	54–55.	II. Lajos magyar király – Ad regem Portugaliae		+
60	55.	II. Lajos magyar király [?] Gratia propter notam		
61	56.	II. Lajos magyar király – Responsio regis ad literas imperatoris Turcarum	Buda, 1526. március 6.	
62	56–57.	[II. Lajos magyar király György brandenburgi őrgrófnak]	Buda	+
63	57–58.	I. Ferdinánd szicíliai király I. Mátyás magyar királynak	Baruli, 1481. június 4.	+
64	59–60.	I. János magyar király ad Carolum Romanorum imperatorem missa	Tarnów, 1532. május 22.	
65	60–63.	Épistola Joannis regis ad Carolum imperatorem missa	1532	
66	63.	Inscriptio literarum. I. János magyar király V. Károly német-római császárnak		
67	63–65.	Épistola Joannis regis ad summum pontificem missa	Buda, 1529. szeptember 15.	+
68	65–66.	Solimanni Turcarum imperatoris litterae ad Joannem Pannoniae regem		
69	66–69.	I. János magyar király ad principes sacri romani imperii	Tarnów, 1528. húsvét hétfő	
70	69.	I. János magyar király – Litterarum paria ab Ibraym bassa missarum	Buda	
71	70.	I. János magyar király ad zanchakum Boznensem		
72	70.	I. Ferdinánd magyar király Báthori Andrásnak	Bécs	
73	70.	Hosszútóthy György ügyvédvallása	Bécs	
74	71.	I. János magyar király Piotr Kmitához	Buda	
75	71.	I. János magyar király Piotr Kmitához.	Buda	
	72–74.	üres		
76	75–78.	[L.] Ludovicus	1364. január 9.	
77	79–82.	Responsio dominorum locumtenentis et consiliariorum regiae maiestatis ac iudicum ordinariorum regni ad litteras M S super propositione serenissimae dominae Mariae reginae ratione urburarum cupri dominis Fuggeris locatarum in conventu imperialis	1544. április	
78	82–85.	Responsio locumtenentis et consiliariorum regiae Maiestatis ad litteras Maiestatis Suae in negotio Martini Musica alias capitanci arcis Strigoniensis ad eos in mense Martio anno 1544 datas	Pozsony, 1544. március 31.	
79	85–87.	Litterae ad imperium in priori conventu Novizoliensi	Regensburg, 1541.	
80	87–90.	Az 1547. évi, Erzsébet napi (november 19.) zólyomi országgyűlés utasítása a Speyerbe küldendő Kecseti Márton, Batthyány Ferenc és Rákóczy György részére		
81	90–93.	Az 1547. évi, Erzsébet napi (november 19.) zólyomi országgyűlés utasítása a prágai gyűlésre küldendő Kecseti Márton és Nyáry Ferenc részére		

sor-szám	oldal-szám	cím	kelte	Istvánffy
82	93–95.	Responsio praelatorum, baronum ac nobilium aliorumque ac statum regni Ungariae in conventu Novizoliensi pro festo beatae Elisabethae, anno 1543. celebrato congregatorum ad legationem Sacratissimae regiae Maiestatis facta.	Zólyom, 1543. november 19.	
83	95–98.	A besztercebányai országgyűlés levele III. Pál pápához	Besztercebánya, 1543. december 1.	
84	98–99.	A besztercebányai országgyűlés levele V. Károly német-római császárhoz	Besztercebánya, 1543. december 1.	
85	99–102.	Litterae reverendissimi domini locumtenentis caeterorumque consiliariorumque in causa domini Nicolai comitis a Salm et dominae socrus suae	Pozsony, 1544. június 10.	
86	102–104.	Litterae Reverendissimi Domini Strigoniensis ad summum pontificem	Pozsony, 1544. december 20.	
87	104–106.	Litterae caesaris Caroli ad utrinque status regni Hungariae ex conventu Spirensis datae	Speyer, 1544. június 7.	
88	106–107.	Instructio dominorum locumtenentis et consiliariorum in Hungaria egregio domino Thomae de Kamarya ad regiam Maiestatem	Pozsony, 1544. június	
89	107–109.	Salm gróf és felesége, továbbá Johannes a Pernstein és felesége Magdolna ügyében levél I. Ferdinánd magyar királyhoz	Pozsony, 1544. június 9.	
90	109–112.	Responsio praelatorum et baronum regni Ungariae Posonii existentium ad propositiones Sacrae regiae Maiestatis secundo die mensis Octobris anno 1543 Posonii factas.	Pozsony, 1543. október 2.	
91	112–113.	I. Ferdinánd magyar királyhoz		
92		Tractatus expeditionis generalis	Pozsony, 1543. október 6.	
	117–118.	üres		
93	119–121.	Responsio locumtenentis et consiliariorum ad propositiones Sacratissimae Regiae Maiestatis	Bécs, 1544. augusztus 17.	
94	121–124.	Alia scriptura porrecta Regiae Maiestati statum post superiorem		
95	124–130.	Replicatio domini locumtenentis et consiliariorum ad responsum regiae Maiestatis subscriptum		
96	130–131.	Mária királyné ügyében	Pozsony	
97	121–137.	Opinio locumtenentis caeterorumque praelatorum, baronum, consiliariorum regiae Maiestatis super postulatione serenissimae Mariae reginae		
98	138–139.	Super postulatione serenissimae Mariae reginae. Levél I. Ferdinánd magyar királynak		
99	139–140.	I. Ferdinánd magyar király a rendeknek	Bécs, 1544. november	
100	140–142.	A rendek I. Ferdinánd magyar királynak	Bécs, 1544. november 24.	

sor-szám	oldal-szám	cím	kelte	Istvánffy
101	142–143.	Praelati, barones ac nobiles regni Ungariae fideles subditi sacrae Romanae regiae Maiestatis nunc Viennae existentes Nicolaus de Granvellának		
102	143–144.	I. Ferdinánd magyar király Izabella királynénak	Bécs, 1544. november 24.	
103	144–146.	Instructio Suae regiae Maiestatis oratoribus suis delectis ad conventum Tyrnaviensem profesto Beatae Virginis anno 1545 celebratum data		
104	146–149.	Responsio praelatorum, baronum nobilium aliorumque statuum regni Ungariae in comitiis generalibus pro festo Purificationis Beatae Virginis Mariae Tyrnaviae celebratis congregatorum ad legationem Sacratissime Caesarcae et catholicae Maiestatis facto		
105	149–151.	I. Ferdinánd magyar királynak	Pozsony, 1545. március	
106	151–152.	I. Ferdinánd magyar királynak	Pozsony, 1545. április 13.	
107	152–153.	Proventus per Serenissimam reginam pre-textu urbarum perceptarum.		
108	153.	Aliae litterae I. Ferdinánd magyar királynak	Pozsony, 1545. április 13.	
109	154–155.	A helytartó I. Ferdinánd magyar királynak	Pozsony, 1545. május 10.	
110	155–156.	Articuli Maiestatis regiae dominis praelatis et baronibus propositi	Bécs, 1545. november 16.	
111	156–161.	Responsio dominorum praelatorum et baronum Viennae existentes ad propositiones Suae regiae Maiestatis	Bécs, 1545. november 16.	
112	161–163.	A Bécsben tartózkodó főurak és főpapok I. Ferdinánd magyar királynak		
113	163–168.	A magyar rendek I. Ferdinánd magyar királynak		
114	168–169.	A magyar rendek V. Károly császárnak	Pozsony, 1547. augusztus 4.	
115	169–170.	A Helytartóság I. Ferdinánd magyar királynak	Pozsony, 1547. augusztus 4.	
116	171–173.	Instructio Reverendissimi Domini locumtenentis regiae Maiestate etc. Egregio Domino Gregorio Sybryk de Zarwaskend, consiliario regiae Maiestatis ad Spectabilem et Magnificum dominum Andream de Bathor supremum regni capitaneo etc. data		
117	173–174.	V. Károly császárnak		
118	174–175.	I. Ferdinánd magyar királynak		
119	175–177.	A magyar rendekhez		
120	177.	A magyar rendek levele		
121	178–180.	Instructio praelatorum, baronum ac nobilium aliorumque Statuum et Ordinum regni Ungariae Tyrnaviae pro festo Beatae Catharinae virginis anno 1547. congregatorum ad Suam Caesarcae et Catholicam Maiestatem delectis data	Nagyszombat, 1547. november 25.	

sor-szám	oldal-szám	Cím	kelte	Istvánffy
122	180–182.	Instructio [...] congregatorum de iis, quae Serenissimae principi et Mariae reginae [...] oratores ex conventu Tyrnaviensi ad imperialia comitia Augustam delecti referre debeant		
123	182–183.	Instructio [...] congregatorum oratoribus suis ad sacri romani imperii principes et status Augustae eodem tempore congregatas delectis data		
124	184.	Instructio ad Serenissimum principem et Dominum Dominum Maximilianum		
125	185–195.	Responsio [...] congregatorum ad legationem Suae regiae Maiestatis [...] medio oratorum suorum ad conventum huiusmodi delectorum facta, necnon articuli in eodem conventu commonibus [!] regnicolarum votis inclusi.		
126	196–198.	Instructio Anni 1549. Ferdinandus	Bécs, 1549. február 1.	
	199–200.	üres		
127	203.	Ex Verantii monumentis		
128	203–209.	Sed iam ad infelicem casum Belgradi pervenimus [...]		
129	209–210.	Perathi caedes		
130	211–214.	De rebus Ungarorum gestis ab inclinatione regni		
131	205–224.	De rebus Ungaricis anni 1536		

Rövidítések és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

- ÖNB-HAN Österreichische Nationalbibliothek, Handschriften-, Autographen- und Nachlass-Sammlung (Bécs)
Cod. Ser. n. 98 Codices Series nova 98, FRANCESCO Donato: *Instructio et mandatum Donato Maripetri*
- EFK Egri Főegyházmegyei Könyvtár. Kéziratkatalógus N. 116. Y.IV.55. (Y.IV.51.-E.)

2. Kiadott források

- WARSZEWICKI
1587 Christophori Varsevicii Post Stephani regis mortem, in primo et generali totius Masoviae conventu. Oratio. Cracoviae, in officina Lazari. MDLXXXVII [1587]
- ISTVÁNFY
1580 k. ISTVÁNFY, Nicolaus: Diplomatarium regni Hungariae, una cum stylo cancellariae regiae Hungaricae, qui sub divis Hungariae regibus Matthia Corvino, Uladislao II., Ludovico II., Joanne Zápolya, et Ferdinando I. in usu erat, per Nicolaum Istvánffy de Kiszaszony-falva [...] manu propria conscriptum, plurima diplomata, manifesta, literas principum et alia, ad illustrandam regni historiam deservitura complectens. 1580 körül

3. Szakirodalom

- KUBINYI
2005 KUBINYI András: *Politikai vitakultúra a Mohács előtti Magyarországon*. In: *Studia professoris – professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára*. Szerk. ALMÁSI Tibor–DRASKÓCZY István–JANCsó Éva. Bp., MOL, 2005. 169–195.
- BARTA
1987 BARTA Gábor: *Humanisták I. János király udvarában*. In: *Magyar reneszánsz udvari kultúra*. Szerk. bev. R. VÁRKONYI Ágnes. Bp., Gondolat, 1987. 205.
- ZSÁK I.
1909 ZSÁK I. Adolf: „A római Ottoboni-könyvtár hazai vonatkozásai” In: *Magyar Könyvszemle* 17 (1909) 244–251., 335–346.

SZEMÉLY- ÉS HELYSÉGNÉVMUTATÓ

- Abafi Lajos 176
 Abód Mihály, ajtai (1704–1776) 48, 70
 Achuden, Itty 101
 Adamovics Antal 144
 Adrianopel → Edirne
 Afrika 104
 Ahmed efendi, Zülfikár portai követ
 imámja 126
 Ahmed, Köprülüzáde Fázil, pasa, nagy-
 vezír (1661–1676) 117
 Aken, van 11
 Alāmor (Alamor, RO) 47, 95
 Alamor → Alāmor
 Alba Iulia (Gyulafehérvár, RO) 215
 Albert Lajosné, Kedves Katalin 219
 Albrecht Dezső (1908–1967) erdélyi
 politikus, jogász, újságíró 254, 256,
 257, 270
 Al-Duna 238
 Alföld (tájegység, H) 117, 297
Almási Tibor 328
 Almeloveen, Theodorus Janssonius van
 (1657–1712) orvos 101
 Alofsz, Gerrit 99
 Althoff, Friedrich (1839–1908) 302
 Ambrózy Lajos (1868–1945) bécsi ma-
 gyar követ 281, 285
 Amerikai Egyesült Államok (USA) 181,
 200
 Amszterdam (NL) 99, 101–103
 Amtmann Jenő komáromi polgármester
 174
 Andrásfalva → Maneuți
 Andrassy Gyula, ifjabb (1860–1929) 289
 Anglia → Nagy-Britannia
 Antwerpen (B) 175
 Apafi Mihály, I., erdélyi fejedelem
 (1661–1690) 42
 Apafi Mihály, II., erdélyi fejedelem
 (1690–1701) 89
 Apáti Miklós 99–106, 108–110
 Apor József, altorjai, báró (1759–1813)
 206, 207
Apor Péter 55, 97
 Apponyi Albert gróf (1846–1939) 302
 Apponyi Sándor gróf (1844–1925) 100,
 110, 296
 Aquaviva, Claudio 10
 Arad (RO) 175, 197
 Aranyos (folyó) → Aries
 Aranyos 187
 Archiud (Szászerked, Mezőerked, RO)
 212
 Aries (Aranyos, folyó, RO) 93
Arnauld, Antoine 11
 Asbóth Sándor (1810–1868) 180
 Aszlai István, főnyi 34
 Ausztria (A) 302, 318
 Ács (H) 194
 Ágh Antalné 232, 233
 Ágoston Károly katolikus káplán 220
 Árkod → Jarkovác
 Bačka Topola (Topola, Topolya, Szer-
 bia) 144
 Bácsi Ferenc 320–323
 Bácsjózseffalva → Novi Žednik
 Bácska 181, 247
Bacsosz, Szjavrosz 117, 118, 127
 Baja (H) 142, 144
Bak Borbála 139
 Bakos Mária 308
 Balassa Ádám, I. (1635 körül–1709)
 308, 309
 Balassa András, I. (1538–1591) 309
 Balassa András, II. (1595 után–1649)
 307, 308, 311
 Balassa Antal (1822–1877) 307
 Balassa Bálint, II. (1626–1684) 308, 309
 Balassa Constantia Zsuzsanna 307
 Balassa Emma (1872–1936) 307
 Balassa Erzsébet Viktória (1641–1699)
 311
 Balassa Éva Borbála 311
 Balassa Ferenc (1471 előtt–1526) 307
 Balassa Ferenc (1563–1594) 307
 Balassa Ferenc, V. 309
 Balassa Ferenc, VII. (1731–1807) 313,
 315
 Balassa Gábor, I. (1642–1700) 308, 309,
 312
 Balassa István (1845–1895) 307
 Balassa János, VIII. (1595 után–1678
 előtt) 311
 Balassa Menyhárt (1511–1568) 307, 308
 Balassa Pál, I. (1644–1705) 308, 309
 Balassa Pál, II. (1700–1771) 312, 313,
 315
 Balassa Sándor (1850–1899) 307
 Balassa Zsófia 311, 312

Balassa Zsuzsanna (?–1647 után) 307, 310, 311
Balassagyarmat (H) 174
Balassi Bálint (1554–1594) 307, 308
Balaton (tó, H) 136, 287, 300
Balázs Mihály 39
Bálint József, az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség igazgatója 256, 257, 270–273
Balló Ferenc 206
Bán Imre 99, 100, 110
Bánát (tájegység, Szerbia, RO, H) 303
Bánffy Anna, gróf, Székely Ádámné, gróf (1700-tól) 73
Bánffy Dénes, gróf (1723–1780) 55, 57, 79
Bánffy Farkas, báró (1701–1761) 56
Bánffy György, gróf (1660–1708 k.) 55, 65
Bánffy György, ifjabb, gróf (1688 k.–1735) 53, 65
Bánffy Kata, loconczai, Székely Lászlóné, borosjenői gróf 47, 48, 53, 54, 56, 60, 65, 67, 71, 72, 74, 77, 79, 81
Bánffy Klára, gróf, Bethlen Áadámné, gróf 53, 62, 65, 68
Bánffy Mária, gróf (megh. 1758 k.) 65
Bánffy Miklós (1873–1950), író, politikus 254, 269
Bánki János 99
Banó Istvánné 234
Banó Johánka 234
Banó Sándor 234
Banská Bystrica (Besztercebánya, SK) 325
Bara Istvánné, Kedves Klára 219
Barabás József 228
Barabás Judit 207, 218
Baranyaszentlőrinc (H) 284
Baranyay (Baranyai) József (1806–1873) 180
Baráth József 191, 197
Barcsai Ákos, erdélyi fejedelem (1658–1661 eleje) 41–43
Bardejov (Bártfa, SK) 9
Bárdi Nándor 250, 254, 276
Bárdossy László (1890–1946) bukaresti követ 249, 253–255, 260, 262, 264, 266
Bari (I) 324
Barta Gábor 320, 328

Barta István 203
Bártfa → Bardejov
Bartoniek Emma 41, 45
Baruli → Bari
Basel (CH) 100
Basta, Giorgio (1544–1607) 205
Báthory András (1566–1599) 320, 324, 326
Báthory Gábor erdélyi fejedelem (1608–1613) 130, 131
Báthory István erdélyi fejedelem (1571–1575), lengyel király (1575–1586) 318, 319
Batizvasvári → Oşvarău
Batthyány Ádám (1610–1659) 33, 129
Batthyány Ferenc 129, 134, 324
Batthyány Kázmér, gróf (1807–1854) 178, 181, 191
Batthyány Lajos, gróf, (1807–1849) 171–173
Bautz, Friedrich Wilhelm 28
Bázel → Basel
Becker, Augustin de 11, 28
Becker, Carl Heinrich (1876–1932) 279–283, 286, 291–298, 301–304
Bécs → Wien
Beér János 192, 201
Beke Margit 129, 139
Békés János, horváti 102
Bél Mátyás (1684–1749) 308, 315
Béldi Pál (1622–1679) 42
Beléd (H) 131
Belenesy [?] Tóbiás 146
Belgium (B) 301
Belgrád → Beograd
Bem, József 178
Bembus, Mattheus 11, 28
Benda Borbála 5, 8
Bene Sándor 129, 139
Benedek Károly soproni orvos 198
Benedek, XIV., pápa (1740–1758) 312
Benedekfalva (?) 136
Beneš, Eduard (1884–1948) 288
Beniczky Péter 99
Benkő Loránd 5, 8, 49, 97
Benkő Mihály 206
Beograd (Belgrád, Szerbia) 118, 124, 175, 327
Beöthy Ödön 178
Berar, Ilie 245, 247, 250
Berar, Nicolae 244, 245

- Bereck György, vizaknai 102
Berlász Jenő 149, 155, 169
 Berlin (D) 279, 280, 286, 287, 295, 302, 303
 Berlioz, Josephine 176
 Bessenyei István kiskomári főkapitány 136, 137
Bessenyei József 318
 Besztercebánya → Banská Bystrica
 Bethlen Ádám, gróf 53, 62, 68
 Bethlen Gábor erdélyi fejedelem (1613–1629) 135, 136
 Bethlen Gábor, bethleni, gróf (1711 u.–1768) 68
 Bethlen György, gróf (1888–1968) 263
 Bethlen Györgyné, gróf 263
 Bethlen István (1874–1946) miniszterelnök 282, 285, 289–291
 Bethlen János (1613–1678) 41, 42
Bethlen János 41, 45
 Bethlen Kata 48, 70
 Bethlen Klára 65
 Bethlen Mihály (1673–1706) 102, 104
 Bethlen Miklós (1642–1706) 100
 Bethlen Miklós, bethleni, gróf (1720–1781) 48, 68
 Bethlen Pál, gróf 228
 Bethlenszentmiklós → Sînmiclăuș
 Bihardiószeg → Diosig
 Binder János rézműves 230
 Biri, Éva cigányné lánya 231, 233–235
 Biró János 205, 206
 Bleyer professzor 301
 Boczkó Dániel 178
Bod Péter 99, 110
 Boerhaave, Herman (1668–1738) orvos 106
 Bogdán Márton zágrábi püspök (1620–1647) 129
Bona Gábor 177, 201
 Bonc(h)ida → Bonțida
 Bonțida (Bonc[h]ida, RO) 52, 55
 Borianc (?) 136
 Borkovich Márton zágrábi püspök (1648–1687) 129, 37
Borovszky Samu 308, 312, 315
Borsa Gedeon 33, 38
 Bossányi Eszter 31
 Bothmer Károly (1893–1971) kolozsvári konzul 245, 249, 262–264, 266, 267, 270, 271, 273
 Brandenburgi Dorottya, dán királyné 323
 Bratislava (Pozsony, SK) 172, 294, 310, 324, 325
 Braun miniszterelnök 280
 Briegard órás 227, 228
 Brodarics István (1490?–1539) 323
 Bruck an der Leitha (A) 122, 125
 Brügge (B) 318
 Brüsszel (B) 175
Bubics Zsigmond 38
 București (Bukarest, RO) 254, 260, 265
 Buda (H) 118, 126, 208, 304, 319, 321–324
 Budapest (H) 255, 261, 274, 281–283, 285–287, 290, 294, 295, 299, 304
Bujtás László Zsigmond 99, 100, 102, 110
 Bukarest → București
 Bukovina 237, 238, 240, 243, 245, 255
 Burgenland (rájegység, A) 303
Busa Margit 202
 Butz Lajos (1820–1896) 187
 Căianu (Kalyán, RO) 94
 Čakovec (Csáktorny, HR) 132–134
Camariano, Nestor 116, 127
 Campis Cumanis → Kumane
 Caradja, Dimitrasco 121
 Cassa → Košatec
 Cenade (Szászcsanád, RO) 64, 79, 82
 Ceylon → Sri Lanka
 Chotín (Hetény, SK) 179, 187
 Chrihos, Toma, komáromi görög kereskedő 122, 123
 Cluj Napoca (Klausenburg, Kolozsvár, RO) 54–56, 58, 59, 68, 70, 71, 99, 205–211, 216, 219–221, 228, 261, 262, 264, 266, 270, 271, 273, 294
 Coccejus, Johannes (1603–1669) teológus 100
 Colțești (Torockószentgyörgy, RO) 94, 95
Comenius → *Komenský, Jan Amos*
 Commelin, Johannes (1623–1692) 101, 104, 105, 111
 Constantin 124
 Cosmerovius, Mattheus 33
 Craiova (Krajova, RO) 144–147
 Cristur (Csernakeresztúr, RO) 239
Czeike, Félix 128
 Cziráky Mózes 130
 Czirják Árpád, dr., pápai prelátus 210

- Czobor Ádám 31
Czvittinger Dávid 99, 110
Cs. Szabó László 135, 139
 Csáktornya → Čakovec
 Csáky István (1894–1941) külügyminiszter 245, 254, 255, 258, 260, 262, 264, 266, 267, 270, 271, 273
 Csallóköz 179, 187, 193
 Csángóföld 246
 Csány László 178
 Csehimindszent (Mindszent, H) 131
 Csehország (CZ) 304
 Csehszlovákia 301
 Csernakeresztúr → Cristur
 Csernátoni (Cseh) Lajos (1823–1901) 192, 193, 195
 Csernoch János (1952–1927) 281, 285
 Csernovic → Csernovici
 Csernovici (Csernovic, UA) 252
Csikány Tamás 135, 136, 139
 Csíkrákos → Racu
 Csíkszentdomokos → Sindominic
Csizmadia Andor 172, 192, 201
 Csömöri Zay Erzsébet 311
Csupor Tibor 240, 242, 276
 Csuz → Dubnik
 Dalmátország (történelmi állam) 313
 Damjanich János 178, 194
Dangl, Vojtech 147
 Dávid Ferenc (1526 k.–1579) 205
 Deák Ferenc (1803–1876) 302
 Deák János 144
 Deáki asztalos 222
 Debrecen (H) 9, 27, 172, 174, 175, 177, 182, 183, 191, 192, 194–196, 200, 283, 286, 294, 297, 299, 300
Debreczeni-Droppán Béla 149
 Dél-Bukovina 243
 Dél-Erdély 238
 Délvidék 181, 187
 Dembiński, Henryk, gróf 183
Demkó Kálmán 100, 111
Dér Dezső 173, 174, 177, 201, 202
 Deva (Déva, RO) 239
 Déva → Deva
Dévényi Endre 237, 239, 243, 244, 247, 248, 250–252, 276
Dézyi Lajos 309, 315
 Diak, Adam, komáromi görög kereskedő 122, 125
- Diak, Christoph, komáromi görög kereskedő 125
 Diak, Nicola, komáromi görög kereskedő 122, 125, 126
 Diar (?) 136
 Diosig (Bihardiószeg, RO) 245
 Dioști (RO) 254
 Divény → Divín
 Divín (Divény, SK) 308
 Doloviczényi Sándor 145–147
 Dombró → Dubrava
Dominguez, Joaquín 10, 29
 Domitrovich Péter zágrábi püspök (1611–1628) 129, 130, 132–136
 Donato, Francesco 317, 328
 Donaw → Duna
 Dornești (Hadikfalva, RO) 237–239, 242, 243, 253
Döllinger, Ignaz von 11, 28
 Dönhoff, Bogislav von, gróf, Krafft bárója, követségi tanácsos 285
 Draguești (RO) 239, 244, 248, 249
Draskóczy István 328
 Draskovich János (1550–1613) 129–131, 137
 Draslovich János nádor (1649–1654) 310
 Drélincourt, Charles (1633–1697) orvos 103
 Drinápoly → Edirne
 Druzbáczy György 241, 243
 Dubnik (Csuz, SK) 174
 Dubrava (Dombró, HR) 134, 137, 138
 Duchminska Franciska 143, 145
Dubr Bernát 11, 28
 Duna 126, 136, 179, 192, 194, 197
 Dunántúl (tájegység, H) 181, 297
 Duna–Tisza köze (tájegység, H) 118
 Duschek Ferdinánd 180
 Duschek Ferenc 196
 Dusza László 308
 Eckhardt Sándor 280
 Edirne (Drinápoly, Adrianopol TR) 124
 Eger (H) 173–175, 197, 200, 283, 286
 Egyesült Államok → Amerikai Egyesült Államok
 Ehrhardt, Hermann (1881–1971) 289
 Eisenstadt (Kismarton, Burgenland, A) 32
 Elekes Dénes 246, 253, 257
 Eperjes → Prešov

- Erdély (történelmi régió, RO) 42, 43, 90, 99, 117, 205, 206, 252, 255, 259, 260, 265, 266, 269, 275, 290, 301, 303, 304
- Erdélyi János* 99, 111
- Erdődi ezüstműves 231
- Erdődy Erzsébet 129
- Erdődy Miklós (1630/1640 k.–1693) 129, 137
- Erdődy Tamás (1558–1624) 129
- Erdődy Zsigmond (1590–1639) 129
- Erghei Ferenc zágrábi püspök (1629–1637) 129
- Eröss Gáspár katolikus káplán 220
- Eschenbach János 214, 227
- Esterházy Dániel 31, 34, 36
- Esterházy Farkas 31, 32, 34–37
- Esterházy Ferenc 136
- Esterházy István 31, 32
- Esterházy László 31, 34–37
- Esterházy Miklós 31–33
- Esterházy Pál 31
- Esterházy Pál, gróf (1806–1877) 181, 190, 194
- Eszék → Osijek
- Esztergom (H) 285, 311
- Eszterházi Dénesné, gróf 227
- Európa 280, 292, 293, 298, 304, 318
- Érsekújvár → Nové Zámky
- Észak-Bukovina 274
- Észak-Moldva 238, 245
- Észak-Schleswig (tájegység, D) 302
- Éva cigányné 227, 228, 229
- Fábiánné Kiss Erzsébet* 199, 202
- Fallenbüchl Zoltán* 123, 127, 129, 131, 139
- Fălticeni (RO) 245
- Fazekas György 249
- Fazekas István* 34, 38
- Fekete Csaba* 100, 111
- Fekete-patak (RO) 239, 243, 258
- Felkoci 130
- Fellner Sándor 281
- Felvidék (tájegység, SK) 297
- Ferdinánd, I. (Habsburg), magyar király (1526–1564), német-római császár (1556–1564) 308, 319–323, 325–327
- Ferdinánd, I., szicíliai király (?) 324
- Ferdinánd, II. (Habsburg), német-római császár (1619–1637) 33, 133, 135
- Ferdinánd, III. (Habsburg), német-római császár (1637–1657) 33
- Ferdinánd, V. (Habsburg), osztrák császár, magyar király (1835–1848) 173
- Ferenc József, I., magyar király (1848–1916) 302
- Ferenc Miklós 304
- Ferenc, I. (Habsburg), német-római császár (1806-ig), majd 1806-tól osztrák császár, magyar király (1792–1835) 141
- Ferenc, I., francia király (1515–1547) 323
- Fiedler István nagyváradi püspök 254
- Figura, Florian 182
- Filep József, deáki (1681–1748) 54, 59
- Fischer von Erlach, Johann Bernhard (1656–1723) 281
- Flondor bukovinai királyi helytartó 270
- Fodor Zsuzsanna* 129
- Fogadjisten → Jacobesti
- Foki Ibohya* 238, 241, 276
- Font Zsuzsa* 39, 103, 111
- Forchtenstein (Fraknó, Burgenland, A) 33
- Forer, Laurenz* 11, 28
- Forgách Zsigmond, ifj. országbíró (1610–1618) 131
- Fórián György 196
- Forró György 32
- Fraknó → Forchtenstein
- Francia Köztársaság 141
- Franciaország (F) 12, 288, 295, 300, 301, 318
- Franecker (NL) 99, 102, 105
- Frank, Felix, dr. (1876–1957) berlini osztrák követ 285
- Frati, Ludovico* 8
- Friesland (NL) 105
- Frigyes, I., dán király (1523–1533) 323
- Frivaldszky Imre (1799–1870) 160
- Froelich, Erasmus 313
- Frumoasa (RO) 243
- Fuchs, Leonhard (1501–1566), orvos, botanikus 100
- Füeder Balázs* 5
- Füzesgyarmat (H) 193
- Gaal Miklós 178
- Gál Péter, hilibi 206
- Galavics Géza* 31, 38
- Galgóc → Hlovovec
- Galícia (történelmi régió, PL és UA) 299
- Galícia 174, 193

Gallyatető (hegy, H) 283, 286
Gecsenyi Lajos 116, 117, 127
Gencsy László 174
Genf (CH) 175, 298
Geramb, Gustav, báró 179
Gerard, John 11, 28
Géresi Kálmán 102, 111
Gessel Borbála, Kray Ferencné 143
Gévay-Wolff Nándor (1874–1946 után)
287
Gherla (Szamosújvár, RO) 261
Ghioroc (Gyorok, RO) 239
Ghiris (Gyéres, RO) 93
Ghyczy Kálmán (1808–1888) 175, 183,
192, 196
Gludovác Ferenc 144
Goldzieher Ignác 279
Gonda Imre 135, 139
Gózon Lajos 182
Görgei Artúr 176, 178, 182, 191, 193,
194, 196–198
Görgey Ármin 178
Görgey István 178, 202
Görögország (GR) 116
Gragger Róbert (1887–1926) 279, 280,
282–284, 302, 305
Granvelle, Nicolas Perrenot de (1484–
1550) 326
Graz (A) 309
Gretser, Jacob 11, 28
Gritti, Lodovico (?1480–1534), Magyar-
ország kormányzója 321–323
Gróf Károly 173, 202
Grois Gusztáv 213
Groningen (NL) 99, 105
Großhöflein (Nagyhöflány, Burgenland,
A) 31
Gudemus János József 307, 315
Gundel Károly 5, 8
Gura Homorului (Gura Homora, RO)
243
Gura Humora → Gura Humorului
Guyon Richárd, esquire (1813–1856)
175, 183, 193–196
Gyárfás Miklós 236
Gyenis András 310, 315
Gyéres → Ghiris
Gyéresszentkirály → Sincraiu
Gyergyóalfalu → Joseni
Gyergyóremete → Remetea
Gyergyóújfalu → Suseni

Gyorok → Ghioroc
Gyöngyös (H) 174
Győr (H) 117
Györffi, tanuló 230
Györszentmárton (H) 136, 137
Gyulafehérvár → Alba Iulia
Gyulai László (XVIII. század) 206
Habsburg Birodalom 115, 117
Habsburg Ottó (1912–) 292
Haczell Márton 178
Hadad → Hodod
Hadikfalva → Dornești
Hajagos József 173, 174, 177, 179, 181,
183, 192, 196, 201, 202
Halasy Ede (1811–1901) 172, 174, 175,
182, 183, 192, 196
Halasy József (?–1860) 182
Haller Gábor 42, 102
Haller István 42
Haller János 41–45
Hamel, Ferdinand du, du Querlonde
181
Hammer-Purghstall, Josaph von 125, 127
Harasztifalu (H) 136
Harnack, Adolph von (1851–1930) 302
Hassinger, Karl (1821–?) 187
Hatvan (H) 322
Hausner Gábor 38, 129, 139
Havas József kancellári igazgató 149,
167
Haydn, Joseph 286
Haynald Lajos (1816–1891) 213
Heinrich, Franz (1802–1870) 181
Heister, Siegbert (1646–1718), tábor-
nagy 141
Hellebrant Árpád 39, 110, 111, 113
Heltai Gáspár (1510 k.–1574) 205
Heltai János 39
Heniger, J. 101, 102, 104, 107, 108, 111
Henricus pap 205
Herepei János 47, 60, 65, 69, 79, 97
Hermann Róbert 171–174, 176, 178, 190,
191, 201, 202, 204
Hermann, Paul (1646–1695) orvos,
botanikus 103, 104, 111
Hermányi Dienes József 48
Herner János 38
Hetény → Chotín
Hetesi Pethe György, II. 310
Hets(ch) János (1823–1886) 197
Hexner Béla 263

- Hindenburg 280
 Hitler, Adolf 289
 Hlovovec (Galgóc, SK) 135, 136
 Hodod (Hadad, RO) 308
Hoensbroech, Paul von 11, 28
Hoffmann Gizella 106, 111
 Hoffmann von Fallersleben, August Heinrich 286
 Hofkirchen, Karl Ludwig, komáromi főkapitány (1688–1690) 125
Holl Béla 39
 Hollandia (NL) 101, 108
 Holly Mihály vasáros 231
 Hoór Károly 299
 Horosz Béla 246, 248–251, 253, 263
 Horthy Miklós (1868–1957) kormányzó 259, 260, 263, 290, 291, 294
 Horthy Miklósné → Purgly Magdolna
 Hortobágy (tájegység, H) , 256, 283, 286
 Horvát István könyvtartór 149
 Horváth István 311
 Horváth József (1811–?) 195
Horváth László 201, 202
 Horváth Mihály 176
 Horvátország (HR) 132, 313
 Horvát-Szalvónország 288
 Hosszútothy György 320, 324
 Hoyden Ferenc 245
 Hölgyi Gáspár 310
 Höll (Pokolfalu, A) 131
 Hulsius, Heinrich 9
 Humboldt, Wilhelm von (1767–1835) 302
 Hunyadi János (1407 körül–1456) 291
 Hurbanovo (Ógyalla, SK) 179
 Huszár Károlyné, báró 232
 Huszár Nani, báró 234
Huylenbroucq, Alphonse 11, 28, 29
Hübner, Johann 47
 Iași (Jászvásár, RO) 241
 Ibrahim pasa, Pargali Damat, nagyvezír (1523–1536) 318, 324
Ignác Rózsa 243, 249, 253, 276
 Iliești (RO) 243, 248
 India (IND) 101, 106
Ipolyi Arnold 32, 38
Ipolyölgyi Németh J. Kriszstom 312, 315
 Irányi Dániel (1822–1892) 198
 Istensegíts → Tíbeni
 Istvánffy Miklós (1538–1615) 320–328
 Isztambul (Konstantinápoly, TR) 116, 118, 122, 124, 175, 318
 Itália (I) 141, 318, 319
Iványi Béla 33, 38
Iványi Emma 31, 38
 Iványi László 145, 146
 Iza (Izsa, SK) 179, 184, 187
 Izabella (1519–1559) magyar királyné, Erdély kormányzója 319, 326
 Iza → Iza
 Jablonczay Ignác 196
 Jacobesti (Fogadjisten, RO) 237, 239, 240, 253
Jakó Zsigmond 47, 97, 98
Jancsó Elemér 238–240, 242, 276
Jancsó Éva 328
Jankovics József 41, 45, 102, 103, 106, 112
 János, I. (Szapolyai), magyar király (1526–1540) 318–322, 324
 János, III. (Avisi), portugál király (1521–1557) 324
 Jánosi Ferencné 229
 Jarkovac (Árkod, Szerbia) 197
Jarrige, Pierre 10
 Jászvásár → Iași
Jedlicska Pál 33, 38
 Jellačić, Josip, báró 172, 182
 Jenet, Sebastian 33
 Jeszenák János, báró 172, 173, 197
 Jókai Mór (1825–1904) író 241
 Joseni (Gyergyóalfalu, RO) 207
 Jósika Dániel, báró (megh. 1762 után) 50
 József Antal János (Habsburg), főherceg (1776–1847), nádor (1796–1847) 149–161
 József Ágost főherceg, (Habsburg, 1892–1962) 291
 József, II. magyar király (1780–1790) 237
 Józseffalva → Vorniceni
 Jucu de Sus (Súk, RO) 55, 94
 Jugoszlávia 301, 304
Juhász István 173, 176–178, 202
 Just, Hauptmann H. 141, 147
Kaczány László 97
 Kaismark → Kežmarok,
 Kalyán → Căianu
 Kánya Kálmán (1869–1945) 284
 Karácsond (H) 176
Kardos József 291, 305

Károly főherceg, (Habsburg) 141
Károly Róbert (1288–1342), I., magyar király 215
Károly, IV. (Habsburg), magyar király (1916–1918) 141
Károly, V. (Habsburg), német-római császár (1519–1556) 318, 320, 324–326
Károlyi Sándor 48, 49, 97
Kárpátalja 242
Kárpátok 274
Kassa → Košice
Katona Tamás 204
Káva (H) 173
Kecseti Márton (?–1551) 324
Kecskemét (H) 118, 172
Kecskeméti Gábor 31, 38, 316
Kedves Ágnes 218
Kedves Alajos 222, 228, 230, 235
Kedves István, csíkszentdomokosi (1782–1864) 205–212, 219–221, 236
Kedves István, unoka 235
Kedves János, csíkszentdomokosi, cs. hadnagy 219
Kedves József 230
Kedves Júlia 231, 232, 235
Kedves Lajos 229, 231, 232
Kedves Lajosné, Szezoivics Katalin 231, 233, 234
Kedves Péter 207, 218
Kedves Theresia 218
Keglevich Ferenc 138
Keglevich Miklós (1636–1701), báró (1687-től), tolnai főispán 129, 130, 137, 138
Keglevich Miklós, gróf 173
Kékkő → Modrý Kameň
Kelemen, VII., pápa (1523–1534) 318, 322, 323
Kelet-Európa 299
Kemény G. Gábor 177, 178, 183, 202
Kempelen Béla 307, 315
Kerekes Dóra 115, 117, 118, 122, 127
Kerekes György 116, 127
Keresztes István 32–37
Keserű Bálint 97
Keserű Gizella 39
Késmárk → Kežmarok
Kežmarok (Kaismark, Késmárk, SK) 141, 143

Kinsky, Franz Ulrich Graf (1637–1699) 116
Király Erzsébet 8
Királyi Pál 47, 97
Kis Zsigmond 47
Kis-Józseffalva → Vornicení Mici
Kiskomár (H) 136, 137
Kismarton → Eisenstadt
Kiss Farkas Gábor 10
Kissné Bognár Krisztina 309, 315
Kisújszállás (H) 174
Klaniczay Tibor 48, 97, 129, 139
Klapka György (1820–1892) 178, 180, 181, 183, 193, 194, 203
Klausenburg → Cluj Napoca
Kleblsberg Kuno, gróf (1875–1932) kultuszminiszter 279–282, 287, 289–292, 294–299, 302–304, 305
Klein, Johann 205
Klősz Jakab 141
Koch, Ludwig 11
Kollányi Ferenc 309, 315
Koller, N., Esztergom megyei szolgabíró 189
Kollonich Lipót (1631–1707), bíboros, esztergomi érsek 125, 129, 308, 309
Kolozsvár → Cluj Napoca
Komárno (SK) 115, 117, 119–122, 125, 126
Komárom (H) 115, 117, 119–122, 125, 126, 172, 174–177, 179, 180, 183–188, 190, 191, 193–200
Komenský, Jan Amos (1592–1670) 47
Konstantin 115
Konstantinápoly → Isztambul
Korbuly 231
Korpona → Krupina
Kós Károly (1883–1977) építész, író, politikus 254–256, 268, 269
Kósa László 112
Kosáry Domokos 183, 203
Košatec (Kasza, SK) 9, 27
Košice (Kassa, SK) 36, 135, 308, 310
Kossuth Lajos (1802–1894) 172, 174–178, 181, 182, 183, 187, 191–196, 199, 200, 291
Kosztolányi Móric (1806–1884) 174, 179, 181, 184–191, 193, 194
Kovács Miklós, tusnádi (1769–1852) 207, 209, 212, 214, 232, 236
Kovács Sándor Iván 5, 8

- Kovács Zsuzsa 311
Kovacsics József 131, 139
 Kömlöd (H) 172
 Kőrösi Miklós 320, 321
Köszeghy Péter 39
 Kövesdi Józsefné 232
 Krajova → Craiova
 Krakó → Kraków
 Kraków (Krakkó, PL) 10
Krász Lilla 127
 Krátke Kesy (Kurtakeszi, SK) 187
Kraus, Georg 41, 45
 Kray Antal, főhadnagy 142
 Kray Borbála (gr. Festetics Leoné) 141
 Kray Ferenc, báró 142, 144–146
 Kray Franciska (Marich Istvánné) 141
 Kray István báró (1850–1932) 141
 Kray Jakab, id. késmárki bíró 141
 Kray Jakab, ifj. császári-királyi tiszt 141
 Kray János 142
 Kray Katalin 143, 146
 Kray Mária (gr. Zichy Jánosné) 131
 Kray Pál báró, tábornagy (1735–1804) 141, 142, 144–146
 Kray Sándor (1742–1817) 141–146
 Kray Tamás 141
 Krementis, Antonakis 125
 Krémer Sámuel 223, 225, 226
 Krivácsy József 178
Krogt, Peter van der 112
 Krupina (Korpona, SK) 308
 Krywald Ottó 253
 Kubinyi Ágoston (1799–1873) 149–151, 160, 167, 169
Kubinyi András 320, 328
 Kuklay Antal, dr. 311
Kuksár György 100, 111
 Kumán → Kumane
 Kumane (Kumán, Campis Cumanis, Szerbia) 124
 Kun Géza (1814–1878) 194
 Kurszid pasa → Guyon, Richard
 Kurtakeszi → Krátke Kesy
L. Balogh Béni 202, 242, 276
L. Gál Éva 175, 203
 Lachewiz, Johann Adam, császári tolmács 122, 125
 Laczkovics György, Pest megye alispánja 144, 145, 147
 Lajos, I. (Nagy), magyar király (1342–1382) 319
 Lajos, II. (Jagelló), magyar király (1516–1526) 319–321, 323, 324
Landwehr, John 101, 112
 Larissa (GR) 120
 Laski, Hieronymus (1496–1532) 322
 László Antal 259
Lázár Balázs 141
 Lázár Miklós (1791–?) 181
 Le Mort, Jacobus (1650–1718) gyógy-szerész, orvos 103
 Leiden (NL) 102–106
 Leiningen-Dagsburg-Hardenburg, Johann Friedrich (1661–1721) 121, 125
Lelkes György 130–132, 134, 136, 137, 139
 Lemberg → Lviv
 Lengyelország (PL) 12, 13, 99, 301, 318
 Lenkey János (1807–1850) 174, 176, 193–196, 200
 Leopoldov (Lipótvár, SK) 181, 191
 Lestár Péter 192, 196
 Léva → Levice
 Levice (Léva, SK) 208
 Liechtenstein, Eduard, herceg 199
 Liechtenstein, Franz, herceg 199
 Liechtenstein, Friedrich, herceg 199
 Lindeboom, G. A. 103–106, 112
 Linné, Carl (1707–1778) 101
 Lipót, I. (Habsburg) magyar király (1657–1705), német-római császár (1658–1705) 41, 118, 309
 Lipótvár → Leopoldov
 Lipova (Lippa, RO) 322
 Lippa → Lipova
 Lippay György (1642–1666) 34, 310
 Locarno (CH) 301
 London (GB) 101, 106, 175
 Ludvig Kálmánné Krokavec Anna 308
 Lukács Lajos 178, 203
 Lukáts János 206
 Lukinich Imre 41, 45
 Lviv (Lemberg, UA) 240
 Lyon (F) 175
 Mack József (1814–1868) 174, 176–178, 180, 181, 183, 190, 191
 Mácza Mihály 177, 203
 Maestro, Lorenz de(l) 135
 Magyarország (H) 33, 106, 116, 117, 119, 120, 123, 124, 126, 144, 208, 238, 241, 242, 252, 253, 255, 257–

265, 267, 274, 275, 279–281, 286–289, 292–294, 296–304, 317, 318, 325, 326
Magyary Zoltán 279, 284
Magyar-Kossa Gyula 100, 112
Majthényi István, báró 172, 181
Makkai Béla 241, 276
Makkai László 135, 139
Malabár-part (IND) 101, 104, 105, 108
Malakóczy Miklós bajcsavári főkapitány 137
Mambrino Franciska 190
Mándy Samu (Mandel Sámuel) (1860–1942) 284, 287
Maneuți (Andrásfalva, RO) 237, 239, 253
Manlal, K. S. 101, 105, 112, 113, 114
Mannswörth (A) 194
Manrique de Lara y Mendoza, Anna Maria 325
Mansfeld, Peter Ernst (1580–1629) 135, 136
Marcelháza → Marcelová
Marcelová (Marcelháza, SK) 187
Márfy Lipót 144
Mária (Habsburg), magyar királyné (1505–1558) 319, 325
Mária Terézia, (Habsburg) magyar királynő (1740–1780) 48, 57, 302
Maripetri, Donato 317, 328
Maripetri, Gioralmo (Hieronymus) 317
Maripetri, Jacobus 317
Márki Sándor 176, 203
Maros (folyó) 95
Marosszék (régio, RO) 135
Marseille (F) 175
Márton Áron gyulafehérvári püspök 254
Márton Elekné, Kedves Anna 218, 219
Márton Jánosné, Kedves Erzsébet 218, 219
Mátra (hegység, H) 286, 300
Mátray Gábor könyvtárőr 167
Mátyás, I. (Hunyadi) magyar király (1458–1490) 215, 291, 319, 324
Mátyás, II. (Habsburg), magyar király (1608–1619), német-római császár (1612–1619) 33, 130
Mausin, Theresia 146
Mavrocordato, Alexandro (1636–1709) portai főtölmács 115, 116, 119–121, 123–126

May, Johann (1809–1851) 195
Mederi József órás 232
Medgyes → Mediaș
Medgyesi Pál 9
Mediaș (Medgyes, RO) 94
Medici, Giulio de' → Kelemen, VII.
Mehmed, IV., oszmán szultán (1648–1687) 117
Melius Juhász Péter (1536–1572) 99, 100, 105, 112
Merényi Lajos 31, 32, 38
Messisbugo, Christoforo di 5, 8
Mészáros Lázár (1796–1858) 178, 180, 197
Meszlényi Jenő 181
Mexikó (MEX) 181
Mezőkövesd (H) 283
Mikes János, gróf 222, 232
Miksa, II. (Habsburg), német-római császár (1564–1576) 308
Mikulich Sándor Ignác zágrábi püspök (1689–1694) 129
Miller Jakab Ferdinánd, múzeumi igazgató 149
Mindszent → Csehimindszent
Miskolc (H) 174
Miskolc (H) 283
Miskolc (H) 314
Mizauld, Antoine (1510 k.–1578) 102, 112
Modrý Kamen (Kékkő, SK) 308, 309, 312
Mohács (H) 319
Mohan Ram, H. Y. 101, 112
Moldva (tájegység, RO és MD) 121, 237, 238, 246
Molnár Antal 10
Molnár Szabolcs 45
Monok István 38, 45, 111
Montenuovo Nándor herceg (1888–1951) 287
Munnicks, Johannes (1652–1711) orvos, botanikus 101, 105
Munténia (történelmi tartomány, RO) 245
Murád, IV., oszmán szultán (1623–1640) 136
Murán (Murányalja, SK) 43, 44
Murányalja → Murán
Müller, Guido 280, 305

Nachtigall János (1717 k.–1761) 205, 206
Nadányi János 102, 112
Nadányi Mihály 102
Nádasdi János 32
Nádasdy Ferenc 31, 33
Nádasdy Ferenc, országbíró (1655–1670) 115
Nagy András hajdúkapitány 130, 131
Nagy Dániel 183
Nagy Iván 9, 29, 134, 137, 139, 310, 312, 314, 315
Nagy József, rektor 299
Nagy Józsefné, Pongrácz Theresia 235
Nagy Zsigmond, borosnyai (1704–1774) 67, 70
Nagy Zsuzsanna 129
Nagy-Britannia (GB) 10, 295, 301
Nagyfüged 176
Nagyhöflány → Großhöflein
Nagykanizsa (H) 208
Nagykőrös (H) 118
Nagyszeben → Sibiu
Nagyszombat → Trnava
Nagyváthy Vendel 185, 189
Napoleon, Bonaparte (1769–1821) 229
Naumann, Viktor (Pilatus) 10, 11, 29
Nemegyei Bódog (Félix) (1826–1896 után) 181, 191
Nemes Lajos 173
Nemessányi ötvös 223
Németbóly 287
Németh G. Béla 203
Németh Kálmán, dr. (1897–1966), lelkipásztor 238, 241, 244–248, 250–259, 261, 262, 265, 274–276
Németh S. Katalin 47, 81, 97
Némethi János, írnok, fogalmazó 226
Németország (D) 10, 13, 21, 141
Németország (D) 279, 284, 286, 288–290, 292, 295, 297, 299–302
New Buda 200
Niederhauser Emil 135, 139
Nikápoly → Nikopol
Nikopol (Nikápoly, BG) 124
Ninger Ignác német káplán 232
Niš (BG) 175
Nógrádi Benedek 99
Nové Zámky (Ěrsekújvár, SK) 117, 179
Novi Žednik (Bácsjózseffalva, Szerbia) 247

Nyárasd → Topol'níky
Nyáry Ferenc (1500–1551) 324
Nyáry Krisztina 31, 32
Nyáry Pál 173
Nyerges Judit 112
Nyírábárány 311
Nyíregyháza (H) 283
O'Malley, John W. 29
O'Neill, Charles 10, 29
Oberding József György 238–240, 242, 276
Ocessius, Jan (1501–1563) 318
Odorheiu Secuiesc (Székelyudvarhely, RO) 208, 209
Ofen → Buda
Olaszország (I) 301
Oradea (Várad, RO) 41, 42, 117, 130, 131, 322
Orbolc → Verbovec
Ordódy Kálmán (1814–1871) 191
Orlovszky Géza 27
Oroszország (RUS) 298, 301
Osijek (Eszék, HR) 181
Ostilarius Mihály 41, 45
Oșvarău (Batizvasvári, RO) 311
Oszmán Birodalom 41, 115–119, 121, 181
Osztrák-Magyar Monarchia 243
Otrokocsi Fóris Ferenc 100
Ottoboni, Pietro (1667–1740) 317
Ócsa → Zemianska Olča
Ógyalla → Hurbanovo
Ószony (H) 179
Ötvös Péter 33, 39
P. Vásárhegyi Judit 39
Paál Árpád (1880–1944) 238–240, 242, 246–252, 254, 266, 277
Paderkovics, Nikolaus 136
Pakei (B.) Antal 92
Pál Ignác fogalmazó 234
Pál, III., pápa (1534–1549) 325
Pal, Petru (Pál Péter) 245, 259
Pálffy Géza 125, 127
Pálffy József 198
Pálffy Tamás 33
Palkovics Károly 173, 193, 197
Pálmány Béla 172, 173, 203
Pálóczy Tamás (1812–1866) 192, 196
Pándy Árpád 99, 100, 113
Pannonhalma (H) 136
Pap Zsigmond, szatmári (1703–1760) 60, 71

Pápai Páriz Ferenc, id. (1649–1716) 106
Pápai Páriz Ferenc, ifj. (1687–1737) 106
Párizs (F) 175, 181
Párkányi Dezső 100, 113
Partium 42
Pat (H) 187
Pataky Dénes 309, 314, 315
Páur János 145
Pavercsik Ilona 39
Pavone, Sabina 11, 29
Pázmándy Dénes, ifj. (1816–1856) 175, 178, 183, 196
Pechmann 135
Pécs (H) 283, 286, 294, 299, 300
Pehyach István 178, 203, 204
Perczel Mór 178
Peregrini, Nicolas → Puky Miklós
Perényi Mária 312
Perényi Péter (1502–1548) 322
Perlaky László 208
Perlaky Mihály 208
Pernstein, Johann von (1561–1597) 325
Perschy, Jakob 39
Peschel, Rudolf, dr. 301
Pest (H) 141, 144–146, 150–151, 157, 162, 166–169
Pesthidegkút (H) 282, 285
Pesti Brigitta 9
Petényi Salamon János (1799–1855) 160
Péterné Fehér Mária 196, 203
Petneki Áron 45
Pető Gyula 5, 8
Petrarca, Francesco 47
Petretich Péter zágrábi püspök (1641–1667) 129
Petri Edit 116, 117, 127
Petri Pál (1881–1945) 287
Petróczi István 9, 27
Petróczi Kata Szidónia 9
Pfeffer, Karl 176
Pfeiffer, Maximilian, dr. (1875–1926) 285
Pfenningdorf Antal háziorvos 220
Pilatus → Naumann
Pintér Gábor 102, 113
Pirint Andrea 312, 314, 315
Pocobello, Philiberto (1616–1670) 34
Pócs Éva 98
Pokolfalu → Höll
Poldrugách Sándor 197, 197
Polgár László 11, 29

Pommern (történelmi régió, D és PL) 303
Ponori Thewrewk József (1793–1870) 307, 308, 310, 316
Poot, Abraham van (1638–1703) orvos, literátor 100–103, 105–109, 113
Pornóapáti (H) 130
Pottendorf (A) 115, 120, 123
Pozsony → Bratislava
Pregrada (HR) 138
Prerau → Prerov
Prerov (Prerau, CZ) 141
Prešov (Eperjes, SK) 142, 179
Prickler, Harald 33, 39
Puky Antoinette 176
Puky Miklós (Peregrini, Nicolas) 171–179, 183–188, 190, 192, 193, 195–200
Purgly Magdolna, jószáshelyi (1881–1959), Horthy Miklósné 264
Puskás Péter 177, 203
Pyrker László, egri érsek 173
R. Várkonyi Ágnes 328
Rába (folyó, H) 117
Rabár Ferenc 181, 204
Racu (Csikrákos, RO) 207
Radauți (Radóc, RO) 237, 238
Radóc → Radauți
Radvánszky Béla 5, 8
Ragály (H) 308, 312
Ragályi Ferenc (1864–1942) 307
Ragályi Tamás 173
Ragályi-Balassa Ferenc → Ragályi Ferenc
Ráiner Pál 141, 147
Rajka Péter 234
Rakitovica (HR) 132
Rákóczi Ferenc, II. (1676–1735) 141
Rákóczi György 324
Rákóczi György, I., erdélyi fejedelem (1630–1648) 41, 135
Rákóczi György, II., erdélyi fejedelem (1648–1660) 41–43
Rákóczi József (1700–1738) 89
Rákóczy János 178
Rápun Jenő (Rapun, Eugen) (1818–1894 után) 183, 196
Reede tot Drakenstein, Hendrik Adriaan van (1636–1691) 101, 108, 113
Regensburg (D) 324
Remetea (Gyergyóremete, RO) 207

- Rettegi György* 92, 98
Reusch, Franz Heinrich 11, 28
 Rhédei József, gróf 56, 82
 Rhédei Kata, gróf, Székely Ádámné,
 idősebb, gróf (megh. 1729) 50, 56,
 87
 Rhédey Ferenc 41
 Richter, Werner (1887–1960) 279, 280,
 284
Rieu, Guilielmus du 103, 113
 Robu, Mihai (Rab Mihály) 241, 246, 257
Rochus, Freiherr von Liliencron 28
 Roma (Róma, I) 21, 295, 297, 319
 Róma → Roma
 Románia (RO) 237, 238, 250, 252, 255,
 258, 298, 301, 304
Romsics Ignác 244, 277
 Rózsafti Mátyás 176, 183, 197
Ruckert, Michael 10, 29
 Rudolf, II. (Habsburg), német-római
 császár (1576–1612) 131
 Rumélia (az Oszmán Birodalom európai
 részeinek elnevezése) 120
Rupp Jakob 310, 316
Rushton, William 204
Ruszyó József 204
S. Sárdi Margit 48, 97
 Sadler József (1791–1849) 160
 Sallustius, Caius Crispus (Kr.e. 86–35
 körül) 319
 Salm, Niklas Graf von und zu, der Jün-
 gere 325
 Sankt Margarethen im Burgenland
 (Szent Margit, A) 115, 120–122, 124,
 125
Sant' Ignazio, Enrico di 10, 29
Sántha Alajos 241, 244, 277
 Saphyrin komáromi görög kereskedő
 122, 123, 125
 Sárkány Ambrus (1480 körül–1526) 323
 Sárközy József (1802–1867) 172, 174,
 183, 196
 Sarló → Tekovské Lužany
 Sárospatak (H) 311
Sas Péter 97, 205
 Schacht, Lucas (1634–1689) orvos 103
Schaefer, H. 280, 305
Schäfer László 116–118, 128
 Schleswig-Holstein (tartomány, D) 302,
 303
 Schlick von Bassano und Weisskirchen,
 Franz, gróf (1785–1862) 174, 193
 Schlick von Bassano und Weisskirchen,
 Heinrich Graf von (1612–1650) 135
 Schmidt, Franz, von Schmitthoffen (?–
 1711), komáromi harmincados 123,
 126
 Schmidt-Ott, Friedrich (1860–1956)
 284, 302, 303, 305
 Schneckenburger, Max 286
 Schneider asztalos 222
 Schnell István asztalos 223, 225
 Schoen, Hans von (1876–1967) buda-
 pesti német követ 280, 283, 285
Schoppe, Caspar [Caspar Scioppius] 10, 29
Schönvitzky Bertalan 311, 316
 Schrader, Justus 103
 Schuchbauer Antal (1720–1776) 206
 Schütz Josef gondnok 220, 234
 Schwaben (tájegység, D) 303
Schwarz Katalin 311, 316
 Schwechat (A) 57
Sebestyén Ádám 237, 240–242, 248, 249,
 253, 257, 277
 Sebestyén Antal 241, 257
 Seibesdorf (A) 33
 Seleuš (Szőlös, Szerbia) 197
 Seliscsevich István zágrábi püspök
 (1670–1703) 129
Seres Attila 237
 Severing, Carl (1875–1952) porosz bel-
 ügyminiszter 280, 289
 Seyfried Ferenc 256, 269
 Sibiu ([Nagy]Szeben, RO) 47, 56, 62–64,
 131, 206, 226
 Sibrik György, szarvaskendi 326
 Simo 124
 Sincraiu (Gyéresszentkirály, RO) 91
 Sindominic (Csikszentdomokos, RO)
 207, 209
Singer, Hans Wolfgang 309, 316
 Sinkó János 213
 Sinmiclăus (Bethlenszentmiklós, RO) 54
 Siófok (H) 287
 Siret (Szeret, RO) 263
 Sleunig (Schleynig) Gergely plébános
 205
 Sofia (Szófia, BG) 118
Sohmár Imre 238, 241, 276
 Soós Gábor, ráskai 118
 Spángár András 310, 316

- Spanyolország (E) 292
 Speyer (D) 324, 325
 Spiš (Szepesség, Zips, [tájegység] SK) 143, 144, 303
 Sri Lanka (CEY) 104, 108
 Stein Miksa 180
 Steinville, Stephan von, gróf 205
 Stépán Julianna (1892–1975 után) 311
 Stern Samu 263
 Stosch, Philip de (1691–1757) 319
 Streisängeorgiu (Sztrigyszentgyörgy, RO) 239
 Streitker Mihály gyógyszerész 234
 Stresemann, Gustav (1878–1929) német külügyminiszter 280, 301
 Stubnyafürdő → Turčianske Teplice
 Suceava (RO) 238, 247, 248, 252, 256
 Sük → Jucu de Sus
 Suseni (Gyergyóújfalu, RO) 209
 Svájc (CH) 196
 Syen, Arnoldus (1640–1678) orvos, botanikus 101
Szábel Menyhárd kereskedő 222
Szabó András Péter 41
Szabó Károly 39, 45, 102, 110, 111, 113
Szabó Péter 31, 39
Szabó T. Attila 105
 Szabó Zsigmond 196
Szabolcsi Bence 98
 Szakál János 206
Szalay László 97
 Szaloniki → Thessaloniki
 Szamos (folyó) 56, 214
 Szamosújvár → Gherla
Szántó András 5, 8
 Szapolyai János → János, I.
 Szászcsanád → Cenade
 Szászkerked → Archiud
 Szathmári György ezüstműves 228
 Szathmáry Dániel 184
 Szeben → Sibiu
 Szebení páter 230
 Széchényi Ferenc, gróf (1754–1820) 153
 Széchényi György (1592–1659) 129
 Széchényi Lajos, gróf (1781–1855) 153
 Szécsen Károly 144
 Szeged (H) 175, 208, 294, 299
 Szeginé 230
 Székely Ádám, idősebb, gróf (1700-tól) 47, 50, 55, 77, 87
 Székely Ádám, ifjabb, gróf (1716 u.–1771) 85
 Székely Albert józseffalvi asztalos 263
 Székely Klára (1751–?) 94, 96
 Székely László, borosjenői gróf, ifj. 47–49, 51, 54, 56, 60, 67, 69, 71, 79, 87, 92, 95, 97
 Székely László, idősebb 47
 Székely Zsigmond 94, 95
 Székely Zsuzsanna, borosjenői gróf 47, 48, 54, 56, 60, 69, 72, 76
Székelyné Kőrösi Ilona 203
 Székelyudvarhely → Odorheiu Secuiesc
 Szemere Bertalan 1812–1869) 174, 175, 200, 204
 Szénégetőné Kunráth Ágnes 308
 Szent Margit → Sankt Margarethen im Burgenland
 Szent-Iványi Károly 178
 Szentmárton → Győrszentmárton
Szentmártoni Szabó Géza 307, 316
 Szentpéterfalva (H) 131
Szentpétery Imre 36, 39
 Szepesség → Spiš
 Szerencs (H) 283, 308
 Szeret → Siret
 Szilágyi Miklós, dr. 227
Szilágyi Sándor 42, 45, 102, 113
 Szilézia (tájegység, PL) 131
Szinyei József 92, 98, 174, 175, 177, 178, 181, 183, 191, 196, 197, 204, 207, 208
Szluha Márton 141, 147
 Szmrecsányi Lajos (1851–1943) 283, 286
 Szófia → Sofia
Szőcs Sebestyén 172, 204
 Szőlős → Seleuş
Szűts Zoltán 238, 241, 276
 Sztrigyszentgyörgy → Streisängeorgiu
 Szujó Péter 312, 314
 Szulejmán, I. (Förvényhozó, Nagy), oszmán szultán (1520–1566) 319, 323, 324
 Szunyogh Ilona 309, 311
 Szydłowiecki, Krzysztof (1467–1532), lengyel főkancellár 323
Takáts Sándor 116, 118, 128, 309, 316
Tamás Zsuzsa 39
Tanka Endre 41, 45
Tanner Adam 11, 29

Tanyi Mihály 36
Tarnów (PL) 322, 324
Tășnad (Tasnád, RO) 322
Tasnád → Tășnad
Tata (H) 187
Taufner Ferenc 221
Taufner József 225
Tekovské Lužany (Nagysalló [Sarló], SK) 193
Telegd → Tileagd
Telegdi János kalocsai érsek (1623–1647) 32, 35
Teleki Mihály (1634–1690) 103, 104
Teleki Pál (1677–1731) 102, 103
Teleki Pál (1879–1941) magyar miniszterelnök 245, 255, 258–260, 264, 265, 267, 274, 275, 290
Teleki Sándor 106
Teophanes, Stoiani 115, 124–126
Tepfi, Karl 117, 128
Ternovszky Gergely 7
Thaly Zsigmond (1814–1886) 174, 178, 180, 181, 191–195, 204
Theodos, Georgius 115, 120, 124
Thessaloniki (Szaloniki, GR) 175
Thijssen-Schoute, C. Louise 101, 114
Tholdalaghy Mihály, nagyercsei (?–1642) 135
Thoroczkai Ágnes, Bánffy Györgyné, ifjabb, gróf (1703–1733) 53
Thoroczkai Klára 89, 90
Thoroczkai Zsigmond, torockószentgyörgyi, idősebb 89, 90
Thoroczkai Zsuzsanna, Székely Lászlóné, borosjenői gróf 47, 90
Thököly István 9
Thurzó Erzsébet 31
Thurzó György nádor (1609–1616) 130
Țibeni (Istensegits, RO) 237, 239, 253
Tileagd (Telegd, RO) 322
Tirgoviște (RO) 322
Tischler Antal 313, 314
Tisza 242
Tisza István (1861–1918) miniszterelnök 294
Tiszafüred (H) 174
Tiszaroff (H) 173, 175, 176
Tiszavárkony 175
Tokaj (H) 283
Tokaj (hegy, H) 286
Tonk Sándor 102, 114

Topola, Topolya → Bačka Topola
Topoľníky (Nyárasd, SK) 179
Tordai Zádor 100, 114
Torinó (I) 196
Torma Károly 42, 45
Torockószentgyörgy → Colțești
Tótfalusi Kis Miklós 99, 100, 101, 102, 105, 106
Tóth István 144, 146
Tóth Orsolya 7
Török Ignác (1795–1849) 173, 174, 177, 179–181, 183, 185, 186, 188, 180, 192, 193, 196
Trenčín (Trencsén, SK) 208
Trencsén → Trenčín
Trianon (F) 280, 300
Trnava (Nagyszombat, SK) 31–37, 309, 326
Turčianske Teplice (Stubnyfűrdő, SK) 43
Turóczi István 85
Turóczi-Trostler József 100, 114
Tusor Péter 127, 129
Tübingen (D) 100
Tuskés Gábor 32, 34, 39
Ujváry Gábor 279, 280, 305
Ulhoorn, Henricus 104
Ungvár → Uzshorod
Urbán Aladár 172, 204
Utrecht (NL) 99, 102, 103, 105
Uzshorod (Ungvár, UA) 310
Újházi László (1795–1870) 172, 175, 200
Újszóny (H) 179
V. Ecsedy Judit 41, 45
V. Waldapfel Eszter 172, 204
V. Windisch Éva 49, 98
Váczy Kálmán 101, 114
Vág (folyó, SK) 126, 135, 179
Vallan, Jacob 103, 105
Várad → Oradea
Váradi László 311
Varga András 111
Varga Béla unitárius püspök 254
Varga Imre 99, 114, 316
Varga J. János 147
Varga János, rozgonyi 102
Varga Júlia 309, 316
Vásárhelyi János református püspök 254
Vekerdi József 110
Velece → Venezia

Vélis zsidó 222, 227
 Venezia (Velece, I) 116, 317
 Verancsics Antal (1504–1573) 317, 319–321, 327
 Verbovec (Orbolc, HR) 132
 Verestói György 48
 Véri, Éva cigányné lánya 230, 231
 Vice → Vița
 Vihon András 231
Vincze Gábor 253, 258, 259, 277
 Vingard (Vingárd, RO) 92
 Vingárd → Vingard
 Vinkovich Benedek zágrábi püspök (1628–1649) 129
Viskolcz Noémi 31
 Vița (Vice, RO) 244
 Vočín (Vocsin, HR) 137
 Vocsin → Vočín
Vogel Sándor 45
 Volder, Burcherus de (1643–1709) 104
 Vörnle János, a külügyminiszter állandó helyettese 245
 Vrancius 130
 Vroniceni (Józseffalva, RO) 237–254, 256–262, 264, 266, 267, 270–275
 Vroniceni Mici (Kis-Józseffalva, RO) 239
 Vukovics Sebő kormánybiztos 175, 177, 190, 194, 198, 204
W. Salgó Ágnes 106
 Waag → Vág
 Walko Lajos (1880–1954) kereskedelmi miniszter 282, 291
 Wallenstein, Albrecht Wenzel Eusebius von (1583–1634) 135, 136
 Warszewski, Christophorus 318, 319, 328
 Wéber Jácint bencés szerzetes 292
 Wesselényi Ferenc, nádor (1655–1667) 41, 43, 44, 115, 118, 309
 Wesselényi Miklós 32
Wesprémi István 99, 100, 103, 104, 114
 Wiedermann, Elias (1619–1652) 309
 Wien (Bécs, A) 32, 33, 35, 41–43, 56, 57, 115, 118–122, 124–126, 130, 131, 153, 173, 222, 223, 229, 281, 288, 290, 295, 302, 309, 318, 324–328
 Wilhelm, Karl 286
 Winckelmann, Johann Joachim 319
 Windisch-Grätz, Alfred zu, herceg 174

Wiswe, Hans 5, 8
Wittman Tibor 135, 136, 139
Zachar József 141, 147
 Zágráb → Zagreb
 Zagreb (Zágráb, HR) 129
 Zahorowski, Hieronim 10
 Zemianska Olča ([Nemes]ócsa, SK) 184, 187
 Zichy Aladár, gróf (1815–1877) 199
 Zichy György János, gróf (1805–1879) 199
 Zichy István, gróf (1780–1853) 199
 Zichy János gróf (1868–1944) 287
 Zichy János György, gróf (1804–1863) 199
 Zichy Kamilló, gróf (1806–?) 199
 Zichy Katalin, Balassa Pálné, II. 312, 313
 Zichy Miklós, gróf (1796–1856) 199
 Zichy Miklós, gróf (1800–1875) 199
 Zichy Miklós, gróf (1823–1874) 199
 Zichy Ottó, gróf (1815–1880) 181, 182, 187
 Zips → Spiš
Zolnay László 308, 309, 316
 Zólyom → Zvolen
Zombori István 38
 Zrínyi György (1599–1626) 129, 130, 132, 133, 135, 136
 Zrínyi Katalin 129
 Zrínyi Miklós (1620–1664) 129
 Zrínyi Péter (1621–1671) 129
 Zulfikár efendi, portai követ Bécsben 115, 116, 123
 Zürich (CH) 208
 Zvolen (Zólyom, SK) 325
Zsák I. Adolf 317, 328
 Zsigmond, I. (Jagelló), lengyel király (1506–1548) 322, 323

A *Lymbus*.
Magyarságtudományi Forrásközlemények
című évkönyv szerkesztőségének kérései

Kérjük, hogy a szövegeket formázás nélkül adják le a Szerkesztőségnek.

1. Az átírás szabályai (bármilyen nyelvű szövegre vonatkozó)

A szövegeket elsősorban eredeti nyelven tesszük közzé, különösen fontos források, illetve ritka nyelvek esetében magyar nyelvű fordításban is.

Készítsen automatikus számozású lábjegyzeteket. (Ne végjegyzetek legyenek, ne egyedi beszúrással készüljenek!)

A kéziratos forrás valamennyi paleográfiai és hangjelölési sajátosságát a magyar nyelvű írásbeliség jellege miatt nyomtatásban visszaadni nem lehet. Az átírás mindig értelmezést is jelent, ezért jelen kötet szerkesztői a forrásokat minél jobban az adott nyelv ma érvényben lévő helyesírási szabályaihoz kívánják közelíteni.

A rövidítések feloldásáról

- a. A közismert, gyakran előforduló rövidítéseket elegendő az első alkalommal feloldani, azt követően a rövidítés megtartható.
- b. A rövidítések feloldása []-ben történik. A zárójelen belül a mai helyesírási norma alkalmazandó.
- c. A dátumot az eredeti, szöveghű formájában kell megtartani. A rövidítés(ek)e)t az f. pontnak megfelelően feloldani.
- d. Ha az eredeti szövegből a közreadó kihagy részeket, azokat kerek zárójelbe tett három ponttal (...) jelölje.
- e. Ha a szövegben folytonossági hiány van, vagy olvashatatlan részek, akkor az szögletes zárójelbe tett három középső vonallal jelöljük [---]. Ebben az esetben szövegkritikai lábjegyzetben adjuk meg a hiány okát és méretét.
- f. Bizonytalanul olvasott vagy feloldott szó esetében a bizonytalanságot szögletes zárójelbe tett kérdőjellel jelezzük. [?]
- g. Számok átírása: a mennyiséget kifejező számokat, a pénzüsszegeket, dátumokat mindig arab számokkal írjuk, még akkor is, ha az eredetiben azok római számmal szerepelnek.
- h. Aláhúzások, kiemelések: Az eredeti forrásban aláhúzott szövegrészeket dőltsel, a más módon kiemelteket ritkítással jelöljük.
- i. Az eredeti szövegben esetlegesen sifrírozott részeket < >-ben oldjuk fel.
- j. A szövegben szereplő idézeteket, mástól (nem a szöveg szerzőjétől) származó mondatokat idézőjelbe tesszük. Az idézőjel tételének gyakorlata az adott nyelv mai helyesírásának megfelelően történik.
- k. A mai nyelv által már nem használt (ezért nehezen értelmezhető) szavakat lábjegyzet formájában meg kell magyarázni.

- l. Az elválasztásban az adott nyelv mai helyesírása szerint kell eljárni.
- m. A *lásd* kifejezést *ld.*-ként rövidítjük.
- n. A *szerkesztő*, főszerkesztő rövidítése: *Szerk.*, *Főszerk.*
- o. A *például* rövidítése: *pl.*
- p. Amennyiben lábjegyzetre hivatkozunk, annak rövidítése: *lj.*
- q. A szövegben szereplő tulajdonneveket betűhíven írjuk át.
- r. A levéltári források levéltári és raktári jelzetét is megadjuk.

a. Magyar nyelvű forrásszövegek esetén:

- 1. A forrásközlés modern módszere megkívánja, hogy a szövegek átírásánál a korhű helyett a modern átírás módszerét válasszuk, azaz a mai beszédnek és helyesírásnak megfelelőt.
- 2. Az idézeteket, mástól (nem a szerzőtől származó) közléseket idézőjelbe kell tenni. („ ”)

b. Latin nyelvű forrásszövegek közlése esetén:

- 1. A latin nyelvű szövegek esetében is szem előtt kell tartani, hogy a kiadásra kerülő források egyszerűen, könnyen és jól olvashatók legyenek. Felesleges jelekkel nem akadályozhatjuk a szöveg felhasználhatóságát, áttekinthetőségét.
- 2. Itt sem törekedhetünk a mellékjeles, ma már – a laikus olvasók és a művelt nagyközönség számára egyaránt – értelmezhetetlen szövegforma megtartására.
 - a. Az **u** és **v**, valamint az **i** és **j** betűket hangértéküknek megfelelően írjuk át.
 - b. A **ÿ** helyett annak hangértékének megfelelően **i** vagy **ii** használandó.
 - c. Az **æ** megtartandó.
 - d. Nagy kezdőbetűt csak a következő esetekben használunk:
 - i. Mondat elején
 - ii. Tulajdonneveknél
 - iii. Dátumban használatos ünnepek és hónapok nevének
 - iv. Intézmények nevének
 - v. Az uralkodói többes szám névmásainál
 - vi. Az uralkodói állandó jelzős szerkezetek esetében (*Sacratissima Majestas*)
 - vii. A megszólításoknál (*Illustrissima Dominatio Vestra*)
- 3. A szavak egybe és különírásánál a szövegghűség tartandó meg.
- 4. A latin szövegekben lévő idegen nyelvű szavakat (magyar vagy más idegen nyelv) betűhíven kell közölni.

5. A központozást és az írásjeleket az értelemnek megfelelően kell kitenni. A túl hosszú mondatokat pontos vesszővel, kettősponttal, gondolatjelekkel stb. tagolni kell, hogy ezáltal a tartalom jobban követhetővé, érthetővé váljon.
6. A szöveg tagolása: Ha az eredeti szöveg bekezdései értelmileg jól követhetők, megtartandók. Abban az esetben, ha a bekezdések túl hosszúak, tagolatlanok, vagy a tárgyi összefüggés másképpen kívánja, lehet azokat módosítani, értelem szerinti bekezdésekké alakítani.
7. A nyilvánvaló tollhibákat, íráshibákat megjegyzés nélkül ki lehet javítani. A nagyobb, értelemzavaró és nyelvtani hibákat, szórendi tévedéseket kijavítva közöljük, de ebben az esetben szövegkritikai lábjegyzetben közzé tesszük az eredetit.
8. Szokatlan formában írt nevekre vagy kifejezésekre szögletes zárójelbe tett felkiáltójellel hívjuk fel a figyelmet, így jelöljük, hogy nem sajtóhibáról vagy olvasati hibáról van szó. [!]
9. A forrásokban eredetileg több szóból alkotott, illetve rövidítés-szerűen összevont szóformáknál, melyek ma már önálló szavakká váltak, eredeti alakjukban hagyjuk meg, nem oldjuk fel őket. (*judlium, incattus*)
10. Az idézeteket, mástól (nem a szerzőtől származó) közléseket idézőjelbe kell tenni. („ ”)

c. Német nyelvű forrásszövegek közlése esetén:

1. A német nyelvű források esetén erőteljesen különbséget kell tenni a XVI–XVII. századi, valamint a későbbi források között. Ennek oka, hogy az első korszakban még nem írták következetesen nagy kezdőbetűvel a főneveket.
 - a. *Kora újkorai német nyelvű források közlése:*
 - i. A hosszú magánhangzókat meghagyjuk.
 - ii. Az **ä**, **ö**, **ü** betűket megtartjuk. Ha ezeket a forrás írója **ae**, **oe**, **ue** alakban használta, átírjuk mai helyesírás szerint.
 - iii. Csak a tulajdonneveket, megszólításokat, az uralkodói többes számot és az intézmények nevét, valamint a mondat kezdőbetűjét írjuk nagybetűkkel.
 - iv. Az **i**, **j**, **u**, **v** és **w** betűket hangértéküknek megfelelően adjuk vissza, kivétel az olyan hangzókapcsolatok, amikor az egyediség a kézre jellemző. (*trou* helyett következetesen *threw*)
 - v. A tulajdonneveket és az idegen szavakat a szövegűségnek megfelelően adjuk vissza.

- vi. A *ÿ* helyett hangértékének megfelelően *y*-t vagy *ii*-t írunk.
 - vii. A mássalhangzóknál a kettőzést – kivétel szó elején – megtartjuk. (*ffern* → *fern*, de *Hoff*)
 - viii. Hosszú és kerek *s* között nem teszünk különbséget.
 - ix. A *ß*-et megtartjuk.
 - x. Az egybe és különírást a forrásoknak megfelelően tesszük közzé.
 - xi. A számok esetében a tőszámnevek után tett pontot a közlésben nem adjuk vissza.
 - xii. A központoszáznál a mai helyesírási szabályokat kell figyelembe venni, és ennek megfelelően (az értelmezést segítő módon) központoszni.
 - xiii. A rövidítéseket és ligatúrákat feloldjuk.
2. A későbbi (XVIII. századtól) iratok esetében az előbbieket érvényesek egy kivételével. Ebben a korszakban már érdemes minden főnevet (a mai helyesírásnak megfelelően) nagy kezdőbetűvel írni.
 3. Az idézeteket, mástól (nem a szerzőtől származó) közléseket idézőjelbe kell tenni. (“ ”)

d. Olasz nyelvű forrásszövegek közlése esetén:

1. A modern átírás módszerét választottuk, azaz a mai beszédnek és helyesírásnak megfelelőt.
2. A mai helyesírási gyakorlattól eltérően egybe vagy különírt szóalakokat a mai gyakorlatnak megfelelően kell írni. (*alquale* → *al quale*, *per che* → *perchè*)
3. *j* helyett *i*, *ij* helyett *ii* áll.
4. Minden rövidítést és ligatúrát fel kell oldani. A gyakran használt rövidítéseket természetesen csak az első alkalommal. A gyakran használt – emiatt csak egyszer feloldott – rövidítéseknél a rövidített formát mindig egy sorba kell írni. (*S.ua M.tà, nem pedig S.^{ua} M.^{tà}*)
5. A hangsúlyjeleket a mai helyesírásnak megfelelően tesszük ki vagy távolítjuk el. Hangsúlyjelet teszünk:
 - a. Minden véghangsúlyos szónál (*felicità*)
 - b. Minden diftongusra végződő, egy szótagból álló szónál (*più, già*)
 - c. Olyan egy szótagból álló szavaknál, amelyeknél a hangsúlyjel elhagyása értelmi változást idéz elő. (*piu* és *più, ne* és *nè*)

6. Az aposztrófok szerepéről: az aposztrófokat a mai nyelvnek megfelelően kell kitenni, hiányzó aposztrófokat pótolni, feleslegeseket törölni kell.
7. A kis és nagybetűs írást a mai olasz helyesírásnak megfelelően kell alkalmazni.
8. A központosítást a mai olasz helyesírásnak megfelelően, értelemszerűen kell alkalmazni, ezzel is segítve az olvasót a szöveg értelmezésében.
9. Az idézeteket, mástól (nem a szerzőtől származó) közléseket idézőjelbe kell tenni. (“ ”)

e. Francia nyelvű forrásközlések esetén:

1. A szövegeket a mai helyesírás szerint, de a korabeli specifikus jegyek megtartásával kell visszaadni.
2. Az **i**, **j**, **u** és **v** hangokat mai hangértéküknek megfelelően kell visszaadni.
3. A szövegekben gyakran következtelenül használt **s** és **c** betűket a mai gyakorlatnak megfelelően kell alkalmazni. (hogy a **ce** és a **se**, a **ces** és a **ses**, valamint a **c'est** és a **s'est** megkülönböztetetté váljon)
4. A **ç** betűket a mai helyesírás szerint adjuk vissza. Abban az esetben azonban, ha a korabeli szövegben egy **e** betoldásával megkerülték a **ç** alkalmazását, akkor a szövegbeli alakot tartjuk meg. (*reçu* helyett *reçu*, *de recen*)
5. A szavak egybe és különírásakor a forrás szabályait kell követni, kivétel, ha ez az értelmezést gátolja.
6. Minden ligatúrát és rövidítést fel kell oldani. (Erre vonatkozólag ld. fent az általános szabályokat)
7. Az ékezeteket és hangsúlyjeleket a mai gyakorlatnak megfelelően alkalmazzuk. Hiány esetén kiteszük, felesleges kitétele esetén töröljük. Abban az esetben azonban, ha a szerző „megkerülte” az ékezet kitételét, nem szabad kitenni. (*état* helyett *estat*, *dérèglement* helyett *desreiglement*)
8. Az aposztrófot a mai szabályoknak megfelelően tesszük ki az **a**, az **e** és az **i** hangok előtt. (*lavis* helyett *l'avis*, *sesl* helyett *s'est*)
9. A kis- és nagybetűs írás a mai helyesírást követi. A mai helyesírás a következő esetekben alkalmazza a nagybetűs írást:
 - a. Személy- és tulajdonnevek
 - b. Népnevek, földrajzi-topográfiai elnevezések
 - c. Isten, Szűz Mária és a szentek jelzővel történő megjelenése esetén a jelzőt is nagybetűvel kell írni. (*le Très-Haut*)
 - d. Az ünnepek nevei

- e. Bizonyos államisághoz és vallásossághoz kapcsolódó fogalmak esetén (*le Conseil de la Couronne, l'Église*)
- 10. A mai helyesírás szabályai szerint a rangokat még megszólítás esetén sem kell nagy kezdőbetűvel írni. A francia szabályzatok azonban megengedik, hogy erről a szöveg kiadója döntsön. Írhatja nagybetűvel is. (*M. le Duc d'Angoulesme, le Roi*)
- 11. A központoszáznál a mai francia helyesírást és a szöveg értelmét kell figyelembe venni.
- 12. Az idézeteket, mástól (nem a szerzőtől származó) közléseket idézőjelbe kell tenni. («») A francia nyelvben az idézőjel kezdete után, illetve vége előtt szóköz áll.

2. A regeszták elkészítésének módja

A regesztákat a következők figyelembe vételével kell megírni:

- a. A regesztákat gondolati egységenként pontokba szedjük.
- b. Minden pont elé arab számmal írt sorszám kerül.
- c. Minden pont egy-egy mondat legyen.
- d. A mondat végére pont, azt követően gondolatjel kerül.
- e. A regesztapontokba a szövegben szereplő minden fontosabb tulajdonnevet, dátumot, eseményt fel kell venni.
- f. A regeszta rövid, tömör és jól érthető legyen. Betöltse azon funkcióját, hogy a szövegben való könnyebb tájékozódást segíti elő.
- g. A regesztapontok a szövegbe is belekerülnek. Az adott bekezdésre vonatkoztatva []-ben. → [1.] Ezzel segítjük az olvasót a keresésben.
- h. A regesztákat dőlt betűvel szedjük.

3. A személy- és helységnévmutató

- a. A személy- és helységnévmutató elkészítésénél is a könnyen kezelhetőség a legfőbb szempont.
- b. Minden a kötetben szereplő személy- és helységnevet fel kell venni.
- c. A szerző a kézirat leadásakor (a regesztákhoz úgyszólván elkészíti) adja át a főbb helység- és személynevek jegyzékét is.
- d. A személy- és helységnevek a magyar ábécének megfelelően kerülnek besorolásra. (*Pico della Mirandola* a *Mirandola*-hoz)
- e. A személyneveket a családnév szerinti sorrendben soroljuk be. (*Mirandola*, *Pico della*)
- f. A helységneveknél a szövegben előforduló alak kerül besorolásra, de fel kell tüntetni mellette a történeti neveket, a

- ma használt nevet és annak az országnak a felségjelzését, ahol a helység ma található. (*Košice* [SK])
- g. Ugyanakkor meg kell adni a magyar és a ma használt névnél is, utalójelzéssel az alakra, ahol bővebb magyarázat található. (*Kassa* → *Cassovia*, *Košice* → *Cassovia*)
- h. Abban az esetben, ha nagyobb földrajzi egységről (tájegység, folyó stb.) van szó, akkor röviden megadandó. (*Bretagne* [Bretagne, tájegység Franciaországban])
- i. Abban az esetben, ha a helység ma már nem létezik, nem abban a formában létezik: rövid magyarázat adható. (*Cassandra* [Cassandra, régi macedóniai város a Pallene félszigeten. Eleinte Potidacének nevezték. 1421-ben a velenceiek bevették. A Capo Canistro mellett feküdt.]

4. Jegyzetelés

A támogatott módszer az ún. szerző–évszám jegyzetelés. Eszerint a jegyzetekben csak az említett két adat jelenik meg, a teljes címleírást pedig a bibliográfia tartalmazza. Az oldalszám után nem szükséges „o.” vagy „p.” betűt tenni. A kiadót – amennyiben lehetséges – meg kell adni, de nem feltétlenül szükséges.

Pl.

A jegyzetben: RÁNKI, 1981. 55.

Az irodalomjegyzékben:

RÁNKI

1981 RÁNKI György: *Gazdaság és külpolitika*. Budapest, Magvető, 1981.

1988 RÁNKI György: *A Harmadik Birodalom árnyékában*. Budapest, Magvető, 1988.

Ez alól egyetlen kivételt a levéltári források jelentenek, melyekre a következőképpen hivatkozunk a jegyzetekben:

A forrás címe, [levél esetén: X levele Y-nak (Keltetés helye, időpontja.)]
Levéltári jelzet.

A támogatott bibliográfiai leírás:

a. hivatkozás **egy szerző munkájára**

RÖVIDÍTÉS

Kiadási év SZERZŐ [kis kapitális betű, nem nagybetűs]: *A könyv címe* [kurzivalva]. Kötet száma. Kiadás száma. Kiadás helye, kiadó, kiadási év. (*Sorozatcím* sorozati szám)

pl.

KÖRÖSÉNYI

1993 KÖRÖSÉNYI András: *Pártok és pártrendszerek*. Budapest, Századvég, 1993.

KOSÁRY

1994 KOSÁRY Domokos: *A Görgey-kérdés története*. 2. köt. Budapest, Osiris–Századvég, 1994.

megjegyzés: A szerzőknek mindig csak a vezetéknevét kell kiskapitálissal kiemelni.

b. hivatkozás egy szerkesztő által összeállított munkára:

RÖVIDÍTÉS

Kiadási év *A könyv címe* [kurzivalva]. Szerk. NÉV. Kiadás helye, kiadó, kiadási év.

pl.

RICHTER

1990 *Ellenzéki kerekasztal – portrévázlatok*. Szerk. RICHTER Anna. H. n., Ötlet, 1990.

MEZEY

1996 *Magyar alkotmánytörténet*. Szerk. MEZEY Barna. 2. kiad. Budapest, Osiris, 1996.

megjegyzés: Amennyiben egy adat nincs feltüntetve a könyvben, a szerzők használják a h. n. (helymegjelölés nélkül), é. n. (év nélkül), k. n. (kiadó nélkül) stb. rövidítéseket a hiány jelzésére. A „szerk.” rövidítést mindig a kötet nyelvén kell megadni. (ed., Hrsg. stb.)

c. hivatkozás egy tanulmánykötetben megjelent írásra:

RÖVIDÍTÉS

Kiadási év A TANULMÁNY SZERZŐJE: *A tanulmány címe*. In: *A tanulmánykötet címe* [kurzivalva]. Szerk. A SZERKESZTŐ NEVE. Kiadás helye, kiadó, kiadás éve. (*Sorozatcím*, sorozati szám.) Oldalszám.

pl.

OWEN

1993 OWEN, Bernard: *A szavazási mód hatásai és a kelet-európai választások*. In: *A többpártrendszerek kialakulása Kelet-Közép-Európában 1989–1992*. Szerk. BIHARI Mihály. [Budapest], Kossuth, 1993. 43–45.

LOMAX

1998 LOMAX, Bill: *A tranzitológia válsága. A kelet-európai változások és a tranzitológia elmélete*. In: *Rendszerváltás és társadalomkritika*.

Tanulmányok a kelet-európai átalakulás történetéből. Szerk. KRAUSZ Tamás. Budapest, Napvilág, 1998. 307–308.

megjegyzés: Amennyiben egy, a könyvben fel nem tüntetett adatot ki lehet deríteni máshonnan, akkor [szögletes zárójellel] célszerű azt jelezni.

d. hivatkozás folyóiratban megjelenő tanulmányra:

RÖVIDÍTÉS

Megjelenési év SZERZŐ: *A tanulmány címe.* In: *A folyóirat címe*, évfolyam. (Megjelenési év) Megjelenési szám. Oldalszám.

pl.

SZILÁGYI

1978 SZILÁGYI Domokos: *Az önismeret iskolája.* In: *Korunk*, 37. (1978) 2. sz. 116–117.

ACZÉL

1998 ACZÉL Endre: A három (párt)vezér. In: *Mozgó Világ*, 24. (1998) 4. sz. 45–48.

megjegyzés: Amennyiben a lap folyamatosan számozza oldalait egy évfolyamon belül, a megjelenési számot nem szükséges feltüntetni.

e. hivatkozás napilapban megjelenő cikkre:

RÖVIDÍTÉS

Megjelenési év SZERZŐ: *A cikk címe.* In: *A napilap címe*, évfolyam. (Megjelenési dátum) Megjelenési szám. Oldalszám.

pl.

KUN

1998 KUN Miklós: *Sztálin árnyékában. „Pártutasításra nősültem...”* In: *Magyar Nemzet*, 61. (1998. november 28.) 279. sz. 16.

CSAPODY

1999 CSAPODY Tamás: *Alezredes a fegyelmi bírák előtt.* In: *Magyar Hírlap*, 32. (1999. január 28.) 23. sz. 7.

megjegyzés: A bibliográfiákat célszerű forrásokra (kiadatlan és kiadott), valamint feldolgozásokra osztani, minden esetben fel kell tüntetni a felhasznált levéltári állagokat is.

TARTALOMJEGYZÉK

Közlemények

- 5 **Füreder Balázs**
Magyar torta tizenkét személyre
- 9 **Pesti Brigitta**
Jesuita practica és *A Pápista Római Vallás*. Medgyesi Pál egy kötetéhez hozzáfűzött, kéziratos antijezsuitikák
- 31 **Viskolcz Noémi**
„*az Szegény Urnak és az Nagyságos familiának örök emlékezetire*” Esterházy Miklós nádor *castrum doloris*ának történetéhez
- 41 **Szabó András Péter**
Egy újabb adalék az *Innocentia Transylvaniae* megjelenését követő vitához
- 47 **Németh S. Katalin**
Székely László verses önéletírása
- 99 **Bujtás László Zsigmond**
Apáti Miklós egy ismeretlen verse a *Hortus Malabricus*ban (1689)
- 115 **Kerekes Dóra**
Kémek vagy keresztény menekültek?
- 129 **Nagy Zsuzsanna–Fodor Zsuzsanna**
Magyar főurak levelei a zágrábi püspökökhöz (1611–1703)
- 141 **Lázár Balázs**
Báró krajovai és topolyai Kray Pál táborszernagy végrendeletei
- 149 **Debreceni-Droppán Béla**
A Magyar Nemzeti Múzeum első magyar nyelvű szolgálati utasítása és házirendje (1845–1846)
- 171 **Hermann Róbert**
Puky Miklós kormánybiztos iratai (1849. február 14.–június 22.)

- 205 *Sas Péter*
Kedves István kolozsvári apát-plébános (1782–1864) végrendelete és naplója
- 237 *Seres Attila*
Példás összefogás vagy veszélyes precedens? Magyar diplomáciai jelentések a bukovinai Józseffalva leégéséről és újjáépítéséről (1939)
- 279 *Ujváry Gábor*
Carl Heinrich Becker feljegyzése 1926. május–júniusi magyarországi látogatásáról
- 307 *Szentmártoni Szabó Géza*
Balassa Menyhárt, Balassa II. András és Balassa Zsuzsanna lappangó portréi

Kutatási beszámoló

- 317 *Bessenyei József*
A Vatikáni Könyvtár Ottoboni gyűjteményének Ottob. Lat. 2746 jelzetű kódexe
- 329 Személy- és helységnévmutató
- 345 Szerkesztőségi kérések
- 355 Tartalomjegyzék
- 357 Szerzőink
- 359 Régebbi számaink

Szerzőink

Bessenyei József

történész, Miskolci Egyetem BtK, Középkori, Kora Újkori és a Történelem Segéd tudományai Tanszék

Bujtás László Zsigmond

történész

Debreceni-Droppán Béla

történész–levéltáros, Magyar Nemzeti Múzeum

Fodor Zsuzsanna

történelem szakos hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Füreder Balázs

tanársegéd, Kodolányi János Főiskola

Hermann Róbert

történész, Hadtörténeti Intézet és Múzeum

Kerekes Dóra

történész

Lázár Balázs

történész, Magyar Országos Levéltár

Nagy Zsuzsanna

történelem szakos hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Németh S. Katalin

irodalomtörténész, MTA Irodalomtudományi Intézete

Pesti Brigitta

PhD-hallgató, ELTE BtK, Barokk Irodalomtudományi Doktori Iskola

Sas Péter

művelődéstörténész, MTA Irodalomtudományi Intézete

Seres Attila

történész, MTA Történettudományi Intézete

Szabó András Péter

PhD-hallgató, ELTE BtK, Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék

Szentmártoni Szabó Géza

történész, ELTE BtK, Régi Irodalom Tanszék

Ujváry Gábor

történész, Kodolányi János Főiskola

Viskolcz Noémi

művelődéstörténész, Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Főiskolai Kar

A Lymbus 2003. évi számának tartalomjegyzéke

Közlemények

- 9 **Szentmártoni Szabó Géza**
Muthnoky Mihály végrendelete (1552)
- 15 **Szentmártoni Szabó Géza**
Gyarmati Balassa Ferenc epitáfiuma (1554)
- 19 **Fazekas István**
Négy levél Bocskai István bécsi és prágai tartózkodásához (1572, 1576)
- 25 **Flóra Ágnes**
Kolozsvári ötvösregeasztrum (1549–1790)
- 75 **Sunkó Attila**
A Gyulafehérvári Káptalan és a Kolozsmonostori Konvent Levéltárának működésére vonatkozó iratok
- 111 **Tusor Péter**
Pázmány Péter esztergomi érsek levelei Rambaldo Collaltohoz (1621–1626)
- 117 **Koltai András**
Egy főúri lakodalom előkészületei (Esterházy László és Batthyány Eleonóra menyegzője Rohoncon 1650-ben)
- 137 **Szabó András Péter**
II. Rákóczi Györgynek poenitentiára való intetése – 1658 vége
- 151 **Kerekes Dóra**
Johann Christoph von Kindsberg konstantinápolyi császári követ hagyatéki leltára 1678-ból
- 181 **Herner János–Radics András**
Szennay Kastélynak Könyve
- 211 **Német S. Katalin**
Magyar diákok német éneke?
- 217 **Bujtás László Zsigmond**
Johannes van de Velde holland lelkész halála Magyarországon (1711)
- 245 **Szelestei N. László**
Báró Szentiványi József verse az 1757. évi nagykarolyi farsangról (*Adalék Janus Pannonius XVIII. századi ismeretéhez*)

- 273 **Gaál Bernadett**
Leopold Alois Hoffmann életrajza 1792-ből
- 285 **H. Kakucska Mária**
Révai Miklós ismeretlen levelei Orczy Lőrínchez
- 289 **Hubert Ildikó**
Simon József alkalmi éneke (1764)
- 307 **Csörsz Rumén István**
Erdélyi hazugságvessék a XVIII–XIX. század fordulójáról
- 317 **Somogyi Gréta**
Barabás Miklós levelei a nagyenyedi kollégiumban
- 321 **Seres Attila**
„A magyar nyelv annyi lélek üdvösségére eredménnyel tanítható” Források a moldvai magyarság anyanyelvű egyházi oktatási lehetőségeinek tanulmányozásához a XIX. század végén
- 351 **Szende László**
Adalék Tompa Ferenc közéleti tevékenységéhez

A Lymbus 2004. évi számának tartalomjegyzéke

Közlemények

- 5 **Korpás Zoltán**
A spanyol Államtanács a mohácsi csatavesztésről
- 19 **Kruppa Tamás**
Az oszmánellenes szent háború eszméje és Erdély Girolamo Frachetta alkalmi műveinek tükrében
- 51 **Molnár Antal**
Három hódoltsági levél a Római Inkvizíció levéltárából
- 61 **Jankovics József**
Pázmány Péter végrendelete 1637-ből
- 71 **Kerekes Dóra**
Egy császári tolmács megfigyelései. Giorgio Cleronome magyarországi utazása 1664-ben
- 79 **Herner János–Orlovsky Géza**
Macskási Boldizsár levele Teleki Mihályhoz, a felesége hűtlenségéről

- 85 *Buchberger, Reinhard*
Conrad Fink von Finkenstein oszmán kém és futárának halálos ítélete
- 93 *Bujtás László Zsigmond*
Bethlen Miklós és a sárospatak–gyulafehérvári kollégium leideni stipendiuma (1703–1709)
- 123 *Czibula Katalin*
Szilágyi András protestáns prédikátor naplója
- 187 *Knapp Éva*
„De jaj keservimben Pennámat szalasztom” Magyarberényei báró Radák (II.) Ádámné, Kemény Druzsiana kesergő versei (1796–1808)
- 205 *Krisch András*
Jakob Wittman nagymartoni jegyző krónikája

Kutatási beszámolók

- 225 *Zakar Péter*
A császári királyi tábori püspökség bécsi ügyiratai
- 235 *Cseh Géza*
A Jászkunság történeti forrásai a Német Lovagrend Központi Levéltárában
- 249 *Seres Attila*
A két világháború közötti szovjet–magyar kapcsolatokra vonatkozó iratok az oroszországi levéltárakban
- 269 *Baráth Magdolna*
Beszámoló a Klebelsberg Kuno ösztöndíj támogatásával végzett kutatómunkáról
- 281 *Garadnai Zoltán*
Titkok és kincsek a francia Külügyminisztérium levéltárában

A Lymbus 2005. évi számának tartalomjegyzéke

Közlemények

- 5 *Bobory Dóra*
Felician Herberstein gyászbeszéde (1540–1590) stájer főúr rövid életrajza és magyar kapcsolatai David Reuss gyászbeszéde alapján
- 27 *Kruppa Tamás*
Pasquale Bruti tolmács kalandos prágai követsége 1596-ban

- 49 ***Gömöri György***
A strassburgi akadémián tanuló XVI. századi magyarok album-bejegyzései
- 55 ***Molnár Antal***
Raguzai bencés misszionáriusok jelentése a hódolt Dél-Magyarországról (1606)
- 63 ***Dominkovits Péter***
Bethlen Gábor levelei Vas vármegye rendjeihez (1620)
- 73 ***Szelestei N. László***
Lindvay Márton Poenitentia tartó zsoltári
- 79 ***Bujtás László Zsigmond***
A megszabadítással kapcsolatos holland vonatkozású levelek a gályarab prédikátorok levéltárában (1676)
- 95 ***Nagy Levente***
„Bethlen Miklós nótái” Apor István naplója Bethlen Miklós 1704. évi peréről
- 129 ***Antal Beatrix***
Giambattista Guerrieri S.I., a *Collegium Germanicum et Hungaricum* rektorának levelei gróf Eszterházy Károly püspökhöz
- 141 ***Hubert Ildikó***
A hétéves háborúról szóló krónikásének újabb változatai
- 155 ***Sas Péter***
A kolozsvári egykori minorita, majd görög katolikus templom sírfeliratai
- 169 ***Czibula Katalin***
Metastasio *Temistocle* című drámája Kazinczy Ferenc állítólagos fordításában
- 207 ***Seres Attila***
Orosz levéltári források a magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok történetéhez (1939)

Kutatási beszámolók

253 Kenyeres István

A bécsi Udvari Kamarai Levéltár (*Hofkammerarchiv*) *Gedenkbücher Österreich* magyar vonatkozású iratainak regesztái [61–64. köt. (1547–1550)]

295 Zakar Péter

A tábori püspökség felállításának előzményei a XVII–XVIII. században

355 Tóth Ferenc

Huszárok, diplomaták és kalandorok nyomában a francia levéltárakban és könyvtárakban. A XVIII. századi franciaországi emigráció könyvészeti és levéltári hagyatéka (1720–1815)

365 Majtényi György

„Magyar barátaink szívünk kapuján kopogtatnak” Magyar menekültek Ausztriában

375 Személy- és helységnévmutató

395 Szerkesztőségi kérések

405 Tartalomjegyzék

411 Szerzőink

A Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlemények megvásárolható a Balassi Bálint Intézetben, a Magyar Országos Levéltárban, az Országos Széchényi Könyvtárban és a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaságnál.

